

Ministerul Educației, Culturii și Cercetării
al Republicii Moldova

Î.D. Bankova
A.Î. Stoletnăya
K.K. Vasilioglu
Î.Î. Baboglu
N.Î. Baboglu

GAGAUZ DİLİ HEM LİTERATURA

8
KLAS

Știința, 2019

CZU 811.512.165+821.512.165(075.3)

G 13

Elaborat conform curriculumului disciplinar în vigoare și aprobat prin Ordinul ministrului educației (nr. 606 din 10 iunie 2013). Editat din sursele financiare bugetare.

Comisia de evaluare: *Oxana Uzun-Negrescu*, cercetător științific, IȘE, Chișinău; *Maria Mavrodi*, lector superior, Universitatea de Stat din Comrat; *Oxana Constantinova*, profesoară de limba și literatura găgăuză, gr. did. întâi, Liceul Teoretic „M. Goboglo”, Ceadâr-Lunga.

Recenzenți: *Ludmila Ceban*, doctorand, Academia de Științe a Moldovei; *Eugenia Iancioglu*, lector superior, Universitatea de Stat din Comrat; *Larisa Horozova*, lector superior, Universitatea de Stat din Comrat; *Alexei Colîbneac*, profesor universitar, șef al Catedrei de grafică, Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice, Maestru în Arte

Responsabili de ediție: *Valentina Rîbalchina*, *Larisa Dohotaru*

Corector: *Mariana Belenciuc*

Redactor tehnic: *Nina Duduciuc*

Pictor: *Daniela Spînu*

Machetare computerizată și procesare imagini: *Anatol Andrițchi*

Copertă: *Vitaliu Pogolșa*, *Vitalie Ichim*

Întreprinderea Editorial-Poligrafică Știința,

str. Academiei, nr. 3; MD-2028; Chișinău, Republica Moldova;

tel.: (+373 22) 73-96-16, fax: (+373 22) 73-96-27;

e-mail: prini-stiinta@yahoo.com;

www.editurastiinta.md

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin Întreprinderii Editorial-Poligrafice Știința.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Gagauz dili hem literatura: 8 klas / Î.D. Bankova, A.Î. Stoletnăya, K.K. Vasilioglu, Î.Î. Baboglu, N.Î. Baboglu; comisia de evaluare: Oxana Uzun-Negrescu [et al.]; Min. Educației, Culturii și Cercetării al Rep. Moldova. – Ch.: Î.E.P. Știința, 2019 (Tipogr. Bons Offices SRL). – 304 p.

ISBN 978-9975-85-167-1

811.512.165+821.512.165(075.3)

© Î.D. Bankova, A.Î. Stoletnăya, K.K. Vasilioglu, Î.Î. Baboglu, N.Î. Baboglu. 2008, 2013, 2019.

© Întreprinderea Editorial-Poligrafică Știința. 2008, 2013, 2019.

ISBN 978-9975-85-167-1

Saygılı üürenicilär!

Siz açtınız bir eni üürenmäk kiyadını. Kiyadın adı "Gagauz dili hem literatur" VIII-inci klaslar için. Bu kiyadın I-inci bölümü – "Gagauz dili". VIII-inci klaslarda şkolacılar başlêrlar üürenmää gagauz dilinin sintaksisini. Sintaksis üürenilecek nasıl bir sistem kursu. Kiyat kurulu kurikulumu görä, onuştan bu klaslarda da şkolacıların söz ilerlemesi üüretmenin baş neetidir.

Bu üzerä kiyat çekeder söz teorisinden. Kiyatta açıklanêr türlü tekstlerin yardımınnan te bu söz temaları: "Üürenmää – kendini terbiyetmää", "Adam işinnän şanı olêr", "Çalışkannık", "Musaafirlik", "Adam hem Vatan", "Adam hem literatur", "Dostluk" hem başka.

Bu söz temalarını taa doludan açıklamaa deyni, var nicä kendiniz dä başka tekst yazasınız. Kiyadın tekstleri vererlär sizä bilgi, bununnan bilä üürederlär sizi, olasınız cana yakın, yapasınız iilik, seväsini işi, ana tarafını, Vatanınızı, dostluu, serbestlii, gerçeklii.

Bu tekstlerdä siz bulacınız söz teorisinin te bu kurallarını: baalantılı söz tiplerini – annatma, yazdırma, fikirlemä, onnarın temalarını, öz fikirini, strukturasını, stillerini. Pek ii olur, kendibaşınıza annadasınız tekstlerin içindekisini, kantara koyasınız personajların yaptıklarını, söyleyäsini onnar için kendi bakışlarınıızı.

Ozaman sizin sözünüz taa üüsek uura kalkacak!

Dil teorisinde, dil üürenmesinde en paalı neet – tanımaa hem bulmaa lafbirleşmelerin, sadä cümlelerin bölümnerini, grupalarını, bilmää izafetlerin, başka lafbirleşmelerin ozelliini, yapmaa sadä cümlelerä analiz onnarın söylemäk neetinä hem onnarın intonasyonasına görä.

Kiyadın II-nci payı "Literatur" çekeder gagauz halk folklorundan.

Bundan başka, kiyatta erleştirili gagauz yazıcıların N. Arabacının, N. Tanasoglunun, D. Tanasoglunun, N. Baboglunun, G. Gaydarcının, S. Kuroglunun, T. Zanetin hem başkaların biografiyalari, onnarın en meraklı, en lääzımnı annatmaları, peetleri.

Bu yaratmalar için var türlü soruşlar, analiz yazıları, angıları yardım vereceklär sizä, annayasınız annatmaların temalarını, öz fikirini, veräsini karakteristika personajlara, belli edäsini yaratmanın kompozisyonasını, yapasınız analiz onun artistik dilinä.

Kiyadın bitkisine koyuldu çevirilmä yaratmalar moldovan hem rus dillerindän.

Sayêrız, ani pek lääzımnı işlerin arasında bulunêr te bu verilmiş işlär dä: çekettirilmiş teksti kısıdan başarasınız, kendiniz kurasınız tekst, yazasınız takrir hem yaratma bir resimä bakarak ya bir oluş için, ya literatur temalarına görä.

İi saatlan!

Kiyadı hazırlayannar.

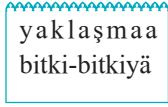
Annaşılmış nişannar:

– soruşlar hem iřlär

– sözlük

– söz ilerletmäk için laflar

Analiz yapmaa laflar hem cümlelär:

- 1 – fonetika analizi;
- 2 – lafin kuruluşça analizi;
- 3 – morfologiya analizi;
- 4 – sintaksis analizi.

O kısa tekstleri, yaratmaları, angılarında avtorların adları gösterilmeer, kurdular bu kiyadı hazırlayannar.

İÇİNDEKİLÄR

Gagauz dili

Üürenmää – kendini terbietmää ...10

Söz teoryası 11

§ 1. Baalantılı söz tipleri hem stilleri 11

Harakter terbietmää 11

Bizim üüredicimiz 12

§ 2. Artistik annatması 13

İnsanın saalı için 14

Sözündä dur! 15

Lüdvig van Bethoven 15

Fil 16

Yap iilik, ol namuzlu! 17

Çocuk hem kaplan 18

Bil üürenmää, işlemää hem oynamaa

başkalarinnan 19

Dil teoryası 20

§ 3. Sintaksis 20

§ 4. Lafbirleşmesi 21

§ 5. Lafbirleşmelerin bölümneri (temel

laflara görä) 22

§ 6. Lafbirleşmelerindä hem cümledä

lafların baalaşması 24

§ 7. Kullanmak 25

§ 8. Yamanmak 26

§ 9. Uzlaşmak 28

§ 10. Lafbirleşmelerin bölümneri

(belliedici lafların maanalarına görä) 29

§ 11. Bellilikçi lafbirleşmelerin çeşitleri 32

§ 12. İzafetlär 34

§ 13. İzafetlerin özellikleri 36

§ 14. Bellilikçi lafbirleşmelerin özellikleri .. 39

§ 15. Bölünmüz lafbirleşmeleri 41

§ 16. Lafbirleşmelerinä analizi 42

Kalsam bakarak 43

Test "Lafbirleşmeleri" 45

Adam işinnän şanı olër 46

Söz teoryası 47

§ 17. Artistik hem publiştistik stillerindä

tektslär 47

Neyä düşünerlär çocuklar? 47

Kimin elleri taa gözäl? 48

Hayvannar hem kuşlar bilerlär mi

lafetmää? 49

§ 18. Publiştistik stilin nışannarı 50

Dil teoryası 51

§ 19. Sadä cümlä 51

Derneklär 54

§ 20. Annatma, soruş hem izin

cümlelär 54

Yazın 57

Test "Cümlä" 58

Çalışkannık 59

Söz teoryası 60

§ 21. Nicä yaratmayı, teksti taa ii yazmaa .. 60

§ 22. Yaratma yazması 60

§ 23. Nicä läüzüm takrir yazmaa 62

Zengin adam 62

Kırlangaççık 64

Neçin insannar su içerlär? 65

Dil teoryası 65

§ 24. Cümlelerin baş payları. Subyekt 65

§ 25. Angı söz paylarınan subyekt

gösteriler 66

§ 26. Predikat 68

§ 27. Sadä predikat 69

§ 28. Katlı predikat 71

§ 29. İşliktän katlı predikat, angısının

bir payı infinitiv 72

§ 30. İşliktän katlı predikat, angısının

bir payı konyunktiv çalımında işlik 73

§ 31. İşliktän katlı predikat "var"

hem "yok" laflarlan 74

Test "Subyekt hem predikat" 77

Musaafirlik 78

Söz teoryası 79

§ 32. Fikirlemä sözün payları 79

Miti musaafirliktä	80	§ 49. Hallıklar	114
§ 33. Fikirlemä yaratma yazması	81	§ 50. Nicelik hallıkları	114
Akıllı palıcık	82	§ 51. Er hallıkları	116
Musaafirliktä	82	§ 52. Zaman hallıkları	117
Dil teoryası	83	Hoca hem Ay	119
§ 34. Adlardan predikatlar	83	§ 53. Neet hallıkları	120
§ 35. Adların predikatlık afiksleri	85	§ 54. Sebep hallıkları	120
§ 36. Adlardan predikatların şindiki zaman afiksleri	85	§ 55. Nekadarlık hallıkları	122
§ 37. Adlardan predikatların geçmiş zaman afiksleri	86	Boyar hem Todur	122
§ 38. Subyektin hem predikatın arasında çizgi	89	Ödeşmək	123
§ 39. Predikatın subyektlän uzlaşması	89	Test "Hallıklar"	124
§ 40. Zaman formaların biri-birinin erinä kullanılması	90	Dostluk	125
Test "Predikat"	92	Söz teoryası	126
Adam hem Vatan	93	§ 56. Takrir yazmak	126
Söz teoryası	94	Ne o dostluk	127
Vatan için	94	Bozkaylan Çakal	128
Vatanımız	95	§ 57. Ekli süjet	128
Moldova Vatanı	95	Devlet kuşu	130
§ 41. Karakteristikalı yaratma yazması	97	§ 58. Yazdırma hem fikirlemä tekstlär	130
Fasülä	97	Günün birindä	131
Dil teoryası	98	§ 59. Yazdırma hem fikirlemä tekstlerä analiz	131
§ 42. Cümlelerin ikincili payları	98	Dil teoryası	132
§ 43. Tamannık	98	§ 60. Sadä cümlelerin kuruluşça soyları	132
§ 44. Dooru tamannık	100	Dostum	133
§ 45. Kıynaş tamannık	101	Ölecän	134
§ 46. Bellilik	103	Eni şkolada	134
Avtobusta	105	Avşam hayırlı olsun, dostum!	135
§ 47. Eklembellilik	106	§ 61. Bir başpaylı hem iki başpaylı cümlelär	136
Test "Cümlelerin ikincili payları"	108	§ 62. Belli üzül cümlelär	137
Adam hem literatura	109	Aarif Petri	138
Söz teoryası	110	§ 63. Bellisiz üzül cümlelär	138
Neçin läüzüm çok okumaa?	110	§ 64. Bütünleşik üzül cümlelär	139
Üürenin çabuk okumaa	110	§ 65. Nominativ cümlelär	140
Vasi hem Aleksi	111	Yaşamak	140
§ 48. Anotaşıya yazması	113	§ 66. Sadä cümleyä sintaksis analizi	141
Dil teoryası	114	Analiz sıralı	141
		Analiz örnää	141
		Açıklama söz	141
		Test "Sadä cümlelerin soyları"	144

Literatura

Folklor	146	Konstantin Vasilioglu	220
Arif Tilki	147	Pantinin şekeri	221
Kelkä-Külcä	150	Vatanım – Bucak	223
Bayır oolu	155	Durgun, yolcu!	224
*Gan-Kişi enseer Gogomanı	157	Kolada	224
Okudunuz mu? Düşünelim...,		*Şiirlerim mi nedân?	225
çıkışları yapalım	159	Mina Kösü	227
Yazılı literatura	161	Ana topraam	228
Nikolay Tanasoglu	161	Bana ilin geler	228
Sofi	162	Topraan kokusu	229
Nikolay Arabacı	166	Ayozlu dilim	229
Bizim Drumi	166	Stepan Bulgar	231
*Ötsün kavalım!	167	Kervan kıran yıldızı	232
Literatura teoryasından	168	Todur Zanet	236
Oka	170	Atılma dilindän, halkım!	237
Dionis Tanasoglu	175	Ekmek için söz	237
Büüttün beni	176	Zamanayêersın, evim!	238
Uzak dedäm	177	Aaçlık	239
Düzen türküsü	177	*Anama kıyat	239
İnanım	179	Vasi Filioglu	241
Dimitri Kara Çoban	180	Adamın kısmeti	241
Eski Bucak	181	Ekmek için söz	241
Karı	182	Yaamurcuk	242
Sabaa	182	Ana toprak	243
Temirä içindä	182	Bucaan eceli	243
Nikolay Baboglu	183	Pençerä gözü açıktı	245
Demirçu	186	Lüba Çimpoes	246
Tanaslan Nadi	202	Havezlik	247
*Ömür	209	Yaamurlu hava severim	247
Masallı toprak	210	Konstantin Krețu	248
Dayma düşlerimä geler	212	Tilki hem üzüm	249
Gavril Gaydarçı	213	Okudunuz mu? Düşünelim...,	
Saalıcaklan, ana tarafım!	214	çıkışları yapalım	250
Büük yaamurun ardına	214	Çevirili literatura	252
Stepan Kuroglu	216	Rus yazıcıları	252
Şükürüm herbir insana	217	Aleksandr Puşkin	252
Kısmetliyim	218	Dubrovskiy	252
Yıldızlı kaar	218	Mihail Şolohov	255
Saa-selemnik	219	Adamın eceli	255
Sızıntılarım	219		

Romın yazıcısı	259	Nikolay Baboglu	269
Mihai Eminescu	259	Kabaatsızlar	269
Tek kavakların yanında	259	Açıldı	270
Türk yazıcısı	260	Gerçek miydir	270
Yunus Emre	260	Susmak türküsü	270
Ey, yakınlar!	261	Düün	271
Bulgar yazıcısı	262	Yangın içindä	273
Georgi Barbarov	262	Sevda	276
Al uzaklar	262	Kanazerlilər	278
Okudunuz mu? Düşünelim...,		* Kara kış	282
çıkışları yapalım	262	Hatalı ilkyaz	288
Kendibaşına okumak	264	Yazımız-üzümüz	292
Dionis Tanasoglu	264	Todur Marinoglu	294
Yaban gülü	264	Kaymaklı	294
Sensizim	265	Konstantin Vasilioglu	296
Yapraklar	265	Ne gözäl	296
Kiriyet	265	Gözellik	297
Dimitri Kara Çoban	266	Zaybir	297
Sanda	266	Kudrik	299
Yollar	266	Mamu	301
Mercankalar	266	Emin ederim!	301
Benim dostum Manol	267	Gagauz literaturasında eni adlar	302
Çocucaam	267	Vasilisa Tukan	302
Yaratmak zeetleri	267	İstämeerim	302
Küü muzeyindä	268	Geniş duygulara daalıp	302
Esmäk	269	Okudunuz mu? Düşünelim...,	
		çıkışları yapalım	303

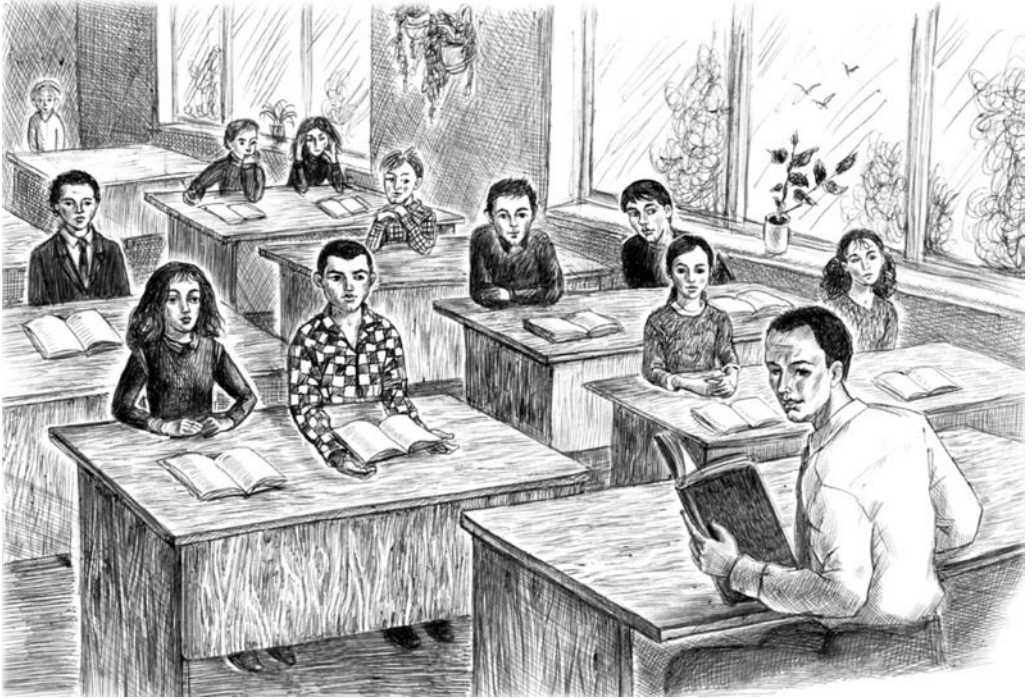

On bir yıl
buldu televiziyayı, peş
bitirmen bitä alaydın, peş
döşüzdün, ani biz da - gagauz
da çäç var. Benim gınahlarım çäç... Düccüda,
taşları lafların herbir gagauzlara. Kimi
kim laflarınnan, boşım, diil kağıt, kimi laflarım,
bilersen, male, ani sän olmağaydın, bän da olmağaceydım.
gagaydın sana onu, ne verdin, beşim, olmağaceydı ölä televizya
olmağaceydı ölä gazeta da...
Sän tutersen mi aelında, male, aşan geldiğim Kişinövdan d
söz ocudum sana o peşti bäs başta, da niçä sän inanmaardın,
onu yazdım... inanmaardın hem aelayardın sevimmelişän. O
male, bän çäç peş yazdım. Kimileri etisti halema, kimileri türü
oldu, çällezlar onnar anë seni da...
biemediän, onnar mezarını, gördüm sandımı, ama
Biteş düştümde senin mezarını, male, bilädin işlerimi.
erä gördüm görmedim, biz kıyat açlık için, bizim kalımız
bir kerä hazırläerim yazmadım senin annatınar.
er, ani yazmadım senin Hanı Ta
er, ... Ta bün tekliş ettim Hanı Ta
ü, o, bez belli, tuter aelısında

GAGAUZ DILI

ÜÜRENMÄÄ – KENDİNİ TERBİETMÄÄ

Resimnerä bakıp, annadın:

- ♦ Neçin kızlar hem çocuklar üürediciyi okadar dikat sesleerlär?
- ♦ Neredä onnar bulunêrlar?
- ♦ Bilgi onnara neçin läüzım?
- ♦ 11-inci sayfadaki resimdä çocuklar neyä üürenerlär?
- ♦ Neyä yardım eder kompyuter, neçin läüzım bilmää onu kullanmaa?

SÖZ TEORİYASI

§ 1. Baalantılı söz tipleri hem stilleri

Aklınıza getirin, ani **yazılı** baalantılı **sözä tekst** deniler.

Siz artık bilersiniz, ani kuruluşuna görä sözün var üç tipi: annatma, yazdırma hem fikirlemä. Onnar kullanılêrlar ayır-ayır, ama kimi tekstlerdä var nicä olsun hem annatma, hem yazdırma, hem fikirlemä elementleri. Ozaman bu tiplerin birisi baş olêr, kalan tipleri – yardımcı. Aşaadaki tekstlerdä onnara analiz yapacınız.

Tekrar yapınız, ani sözün, tekstlerin var te bu stilleri: **lafetmäk**, **artistik**, **bilim** hem **publiştistik**. Gagauz dilinin **lafetmäk** hem **artistik** stilleri taa ii işledili, da taa üüsek uurda kullanılêrlar, ama **bilim** hem **publiştistik** stilleri yufka, neçin ki bu uurda etişmeer läözümni terminnär hem başka uygun laflar.

Aşaadaki verilän tekstlerä analiz yapıp, temalarını, öz fikirini, tiplerini hem stillerini açıklayın.

1. Teksti "**Harakter terbiyetmää**" okuyun, onun içindekisini sıradan annadın, bulun onun öz fikirini, söläyin, angı tiptän bu tekst. Tekstin nesoy elementleri var: annatma mı, yazdırma mı, fikirlemä mi? İzin çalımında işlikleri bulun, onnara soruş koyun.

Harakter terbiyetmää

diişilmää
neet
saat

Aklına getir: kaç kerä sän vardır kararladın – yaarından "eni yaşamayı **çekettirmää**". Ama geçer bir-iki gün – da bişeycik diişilmeer... Sän kimär kerä utanêrsın bu **kararlardan**², bu emin etmeklerdän da büyük kahırlan düşünersin: "Yok bendä çetin karakter..."

Sana nasaat te buydur: gününü başka türlü diişirmää deyni, ilkin üüren onu. Al saadi elinä da yalnızça belli et, neyä sän vakıdını harcêersın. **Bul haylaklık için serbest vakıdını da kullan onu**⁴. Ama yapma türlü zor plannarı, angılarını yok nicä tamannamaa. İi karakter edinmää deyni, läözüm ii düşünmää, çok sayıklamaa, ne **zorluklar**³ olur bulunsun ileri dooru önündä, da nicä olur onnarın altından üstünä çıkmaa.

Adamın önündä taa küçüklüündän, açan o sade başlêêr kendibaşına örümää, adı-nnamaa, çok türlü kösteklär, borçlar peydalanêr. O savaşêr te o, te bu köstektän aykır-lamaa, o borçlu olêr çok türlü işleri yapmaa... Bu borçların hepsini lääzım bütün ürektän yapmaa, tamannamaa. Ozaman kendini islää duyacan. Bişey sana raatlık vermeyecek, nicä te bu annaman, duygun: ne neetlendim, ne lääzımdı – büün bän yaptım!

Bu uçsuz-kenarsız sincircik "neetlendim, lääzımdı – **yaptım**"¹, lääzım girsin senin bütünnä yaşamana. Hem nekadar taa çok borcun olacek, nekadar taa çok lääzımnı işleri yapacan, okadar taa çetin senin karakterin olacek.

sayıklamaa – türlü-türlü düşünmää
deyim – demekli, süretlän sölenän laflar

- Neçin kimär kerä aklınıza var nicä girsin bölä fikir: "Bendä yok çetin karakter"?
- Neçin lääzım bilmää her günün vakıt harcamasını? Nasıl onu lääzım yapmaa?
- Sıralayın o borçları, angılarının adam karşı geler bütünnä yaşamasında. Neçin lääzım onnarı gerçekli tamannamaa?
- Nedän adamın karakteri taa çetin olêr?
- Nasıl annêrsınız deymi: "Çeketmää – eniyesinä yaşamaa"?
- İnadırın, ani adam, nekadar taa çok lääzım yapsın yaşamasında, okadar taa çetin olêr onun karakteri. Verin örnek sizin şkola yaşamanızdan.
- Bu tekstin stili angısıydır?

2. *Aşadaki annatma teksti "**Bizim üüredicimiz**" okuyun. Yazdırma elementleri hem dialogu bulup, annadın, nasıl onnar yardım eder taa derindän açıklamaa tekstin öz fikirini. İnadırın, ani tekst artistik stilindä yazılı.*

Zar-zor
dinnenmää

Bizim üüredicimiz

Bir kerä biz üüredicimizlän gittiydik küüyün bir tarafında bulunan üüsek bayıra, istedydik çiçek toplamaa hem fidan getirmää şkolanın auluna deyni. Zar-zor etiştik bayırın orta erinä da oturduk taşlar üstünä dinnenmää. Ansızdan çocukların biri korkunç seslän **baardı**¹:

–Yılan, te näända bir yılan!

Hepsi baktı **taşlık**² arasında otlar içinä. Orada gördülär bir uzun yılan, angısı kolaç gibi olmuştı çiçeklerin kökündä. O **kafasını**³ kaldırmıştı yukarı, aazı onun açtı, dişleri hem dili görünärdi. Yılan fena şişirärdi kendisini, hazırlanardı bizä dooru atmaa kendisini.

Biz taa etiştirämedik bişey düşünmää, ansızdan şaş-beş olduk, bilmäzdik, ne yapmaa. Üüredicimiz sä hızlı kalktı erindän, itirdi bizi bir tarafa, kendisi dä çabuk buluverdi bir uzun sopa, hazırlandı onunnan korunmaa, urmaa yılana, eer yaklaşırsa.

– Kaldırmayın sopayı pek yukarı, olmasın omuz uurunda! – baarardık biz.

Ama yılan, bezbelli, korktu, ansızdan kaybeldi otlar içinä.

– Hadı, çocuklar, inelim aşaa, burada şindän sora kalmaa korkunçtur!

Biz başladık kaçmaa aşaa dooru, üüredicimiz dä sopaylan gelirdi ardımızdan hem hazırı bizi genä korumaa. Sora üüredicimiz sordu:

– E, neçin siz baarardınız, ani bän diil lääzım kaldırayım sopayı omuz uurunı, açan istärdim yılana urmaa?

– Yılan var nicä yapışsın sopaya, sora sopadan sarılsın ensenä! – annadardık biz üürediciyä, da kimsä ansızdan ona sordu:

– Canabiniz, ilerdän vardır mı gör-düünüz yılan?

– Yoktu, büün seftä gördüm, – sansın kabaatlı gibi üüredici dedi, gülümseyäräk.

Orada, neredä bän büüdüm, yılan yoktu. Bizim tarafta ne bayır, ne dä çayır var, onuştan orada yılan kimsey yoktur gördüü, da büün bana pek titsi geldi!

Biz durgunduk da açık aazlan başladık seslemää.

– Te gördünüz mü, ne yaptık biz! Biz lääzımmış üüredicimizi koruyalım – diil o bizi! Bizim sä korkudan bu iş hiç aklımıza da gelmedi!

Geçecek çok yıllar, ama biz unutmayacez bu üüredicimizi, angısı, gülümseyäräk, sansın kabaatlı gibi, hazırda hızlanmaa sopaylan ileri, kurtarmaa kendi üürenicilerini beladan. **O verdi bizä bir ii örnek, bizim dä karakterimiz ölä lääzım olsun!**

korkunç seslän – üüsek, çirkin seslän
titsi – bet, korkunç

- Angı oluş (epizod) bu tekstin temelina koyulmuş?
- Oluşun baş personajı kimdir?
- Üüredici angı karakter kalitesini gösterdi bu oluşta?
- Neyä başladılar düşünmää şkolacılar, açan üürendilär, ani onnarın üüredicisi seftä yılanı görmüş?
- Nasıl annêersiniz tekstin te bu sıralarını: "... Biz lääzımmış üüredicimizi koruyalım – diil o bizi! Bizim sä korkudan bu iş hiç aklımıza da gelmedi!"

§ 2. Artistik annatması

Annatma tekstin temelina adetçä bir oluş, yaşamaktan bir epizod yada bir istoriya olayı koyulêr. **Artistik annatmasında** gösterili personajlar, olaylar literatüra kanonlarına görä biri-birinä baalı da uygun erleştirili.

Avtor açıklêr kendi bakışını, düşünmeklerini bu oluşlara, kullanarak artistik kolaylıklarını – artistik süretini, artistik sözünü h.b. Okuyucular, artistik annatmanın sayfalarını biri-birinin ardı sora okuyup, yaşamaktan oluşlarla tanışêr, personajların yaptıklarını hem karakterini annêr.

1. *Aklınıza getirip artistik annatmasının kompozitiyasını, söläyin, 14-üncü sayfada verilmiş shemaların angısı uyêr "Bizim üüredicimiz" annatmasına?*

I-inci shema

1. İşlemin düümü.
2. İşlemin ilerlemesi.
3. Kulminaşıya.
4. İşlemin çözümlmesi.

II-nci shema

1. Giriş.
2. İşlemin düümü.
3. İşlemin ilerlemesi.
4. Kulminaşıya.
5. İşlemin çözümlmesi.
6. Çıkış

III-üncü shema

1. İşlemin düümü.
2. İşlemin ilerlemesi.
3. Kulminaşıya.
4. İşlemin çözümlmesi.
5. Çıkış.

2. Aşaadakı teksti "**İnsanın saalı için**" okuyun, onun içindeliini sıradan annadın. Söläyin, neyü üürededer sizi bu tekst? Onun teması, öz fikiri hem stili angıstıdır? Bu tekstü soruş, duygulu hem şaşma cümlelerini bulup, ayırı okuyun.

İnsanın saalı için

yannışlık
peydalanmaa

Odesa **kasabasında**³ var İnstitut insanın gözlerini ilaçlamaa deyni. İnstituta koyulmuş akademik Vladimir Petroviç Filatovun adı.

...Adamın başına büyük bela geldi: onun göz ortasında bir tombarlak biyazık peydalandı. O biyaz lekecik başladı taa büyük **olmaa**¹, sora göz akına etişı – adam kör oldu.

Çok yıllar, çok insannar zeet çekärdilär bu hastalıktan, kör kalıp, ilaç bulamazdılar kendinä. Bütün yaşamasında kör **gezärdilär**². Hastalık sayıladı ilaçlanmaz, ona ilaç yoktu. "Ama neçin? – sorardı student-medik V. Filatov. – Neçin yok nicä insan gözünnän görsün, açan onun bütünnä göz aparatı saa kalër, sade gözün önünkü kojacına biyazık düşer?"

Bu problemayı, aaraştırıp, çözmää savaşarkan, Vladimir Petroviç Filatov **yaptı**⁴ çıkış, ani bölä hastalara lääzım yapmaa operasıya. İltän görüner, ani bu iş pek kolaydır: kesip, çıkarmaa biyazıı, onun erinä koymaa bir kıymıcak incä dericik saa gözlerdän – da hasta genä çekedecek görmää.

Ama lääzım oldu çok türlü çalışmaa hem zor işlemää, çok türlü eksperiment yapmaa, da eniycesinä çok insan alıştırmaa, sade ozaman onu başladılar inanmaa, sade ozaman onu çekettilär metetmää. Olurdu yannışlıklar da. Ama Filatov gösterirdi kendi çetin karakterini – kendi neetindän atılmazdı! Büyük sevinmeliklär kaplardı onun üreeni, açan operasıyadan sora hasta genä başlardı görmää!

"Açan operasıyadan sora çok vakıda kör kalan insan genä başlêê görmää bu aydınnık dünneyi, doktora bundan taa büyük sevinmelik yoktur. Adam karannıktan çıksın da genä insannarı, yaşamayı görsün, siiretsin – bu verer büyük hoşluk, raatlık doktora – göz alıştırıcısına", – yazardı V.P. Filatov.

Sora çok yıllar sıravardı V.P. Filatov çok türlü göz operasıyalarını yaptı, hastaların çoyuna o dünnä görmesini baaşladı. Onda ilaçlanmaa deyni, Odesaya başladılar gelmää hastalar Moldovadan, Ukrainadan, Rusiyadan hem başka memleketlerdän. **Bütün dünnä V.P. Filatovun şanı işlerini üürendi**⁴. V.P. Filatov üzlärlän başka speşalist hazırladı, göz hastalıklarını alıştırmaa deyni. Başka kasabalardan Odesaya gelärdilär doktorlar, bilim izmetçileri Filatovlan barabar işlemää deyni.

Filatovun operasıyaları yardım ettilär binnärlän insannara karannıktan çıkmaa, genä gün şafklarını görmää.

göz akı – gözün beyaz eri
biyaz lekecik – gözdä tombarlak biyazçık

- Annadın, varmış mı V.P. Filatovun karakterindä çetinnik, çalışkannık, insanlık?
- Açıklayın, nasıl annêersınız te bu deyimneri:
  - a) "Karannık dünnä insana mezardan beter";
  - ä) "İnsanın saalı bu dünnedä en paalydır";
  - é) "Kim insanı alıştırêr, ilik yapêr, onu insan unutmêêr, meteder, ona hatır güder".
- Annadın, siz büüdüynän, angı zanaatı ayıracenız?
- Olur mu demää bu tekstä, ani o – artistik annatması?

3. *Aşaadakı nasaatı "Sözündä dur!"neyä üüreder? Onu yazıp, annadın tekliflerin içindeliini kendi laflarınızlan. Kendi yaşamanızdan buna örnek bulup, söläyin.*

Sözündä dur!

Vermä söz, düşünmedään, ani var nicä tamannayasın te o işi, angısı için laf verdin başka bir dostuna, insana, grupaya ya kolektivä. Lafetmä boşuna!

Açan sa söz verdin, ama sora annadın, ani yapabilämeyecän o işi, tezicik açıkla onu, kabaatını!

Eer üürenmediysän sözündä durmaa, kendi lafını aslıya çıkarmaa, çeket küçüräk işçeezleri yapmaa, ama onnarı mutlak baştan başadan yapasın!

Kendi kabaatını başkasına atma!

4. *Aşaadakı teksti "Lüdvig van Bethoven" okuyun, onun içindeliini sıradan annadı n, bölün teksti birkaç parçaya, herbir parçaya ad koyup, onnarı yazın. Tekstin stilini belli edin.*

Lüdvig van Bethoven

büümää
kuşcaazlar

Vena kasabasında yaşayan insannar ii bilärdilär bu yaşlı hem geniş arkalı adamı, angısının annısı da geniş, üzü lüzgerli hem saçları dolaşık. Hergün, nicä dâ hava olsa, o içerdän çıkardı. Onu çekärdi görmää kasabanın geniş sokaklarını, gökün üzünü hep ölä, nicä çekärdi muzıka yazmaa. Hızlı adımnardı o, geçärkän bir kalenin yanından, bakardı bulutlara, angıları pek aşaa inmiştılär hem çabuk kayardılar göktä oyanı-buyanı; görärdi, niçä **bükülerlär**² lüzgerdän aaçlar, nicä raatsızlıktan kuşcaazlar uçuşêrlar. Ama kuşların baarışmasını, lüzgerin uuldamasını o işitmäzdi. Bethoven saardı.

Bu hastalık onda **çeketti** taman ozaman, açan o oldu bilinir, şanı muzıkant hem kompozitor. Onun muzıkasını hepsi sevärdi. Onun gözäl ötär muzıkasında vardı derin duygular, ii istemeklär – insannar arasında olsun **serbestlik, birlik** hem **kardaşlık**. Muzıkasınnan o sevindirärdi insanı. Onda taman vardı çok türlü neetlär – yazmaa üüsek uurda muzıka, bu taraftan göstermää kendi kuvedini. Da taman ozaman onun başına geldi bu büyük bela – başladı işitmemää. İşitmemezlik hepsinä deyni pek büyük kahr, ama kompozitora taa büyük kahr olmuş! O savaşarmış kısmetini kaybetmemää, çeketmiş taa

sıkı muzıka yazmaa. Bölä o savaşırmış hastalılı üstelemää. Saar kompozitor, hastalılına bakmayarak, yazdı bir pek käämil muzıka "Girginnik simfoniyası".

Ama o yıl dübüdüz saar olmuş. Bethoven insannarlan hiç **lafedämäzmiş**², sade naturaylan sözleşmäk ona verirmiş **raatlık**³ hem kısmet. Bundan sora muzıka sesleri sade onun içindä büüyärmış. Da o yazdı eni bir simfoniya "Klisä simfoniyası", angısı sansın kanat verer insannara uçsunnar naturanın gözäl erlerinä. O erlerä, neredä işidiler derelerin su şıprıdaması, kuşcaazların cıvıldaması, yaamur suların şamatası, çobancın çirtma çalması. Geçti yıllar, ama Bethovenin kulaklarına ömür dünnedän hiç bir dä sesçääz etişmedi.

Bu hastalık Bethoveni kırmadı, onun çetin karakteri bozulmadı. Açan o karşı gelärmış sokaklarda Avstriyanın padisahkasınnan yada başka büük zaabıtlärlän, onnar onun önünü geçmüzmişlär, ilkin yol ona vermişlär.

Kabararmış mı o? Yok, o diilmiş dik, diilmiş hodul adam!

"Kim halizdän sever muzıkayı, o yok nicä olsun hodul insan! – yazarmış o. – Kim görer, ani incä zanaatın yok sınırı, o duyêr, nasıl yırak o kendi neetindän".

Bethoven incä zanaat için bütün yaşamasını verdi. Açan o başlardı muzıka yazmaa, unudardı uyku için, saymazdı zaametini, korumazdı saalını. Çok kerä hastalanardı, yaşardı fukaara. Onu bıktırdardı yalnızlık, ama pek çok sevärdi başka insannarı, pek inanardı, ani ilik yapmaa herbir insanın canı çeker. Bu inanmaklar görüner onun bitki Onuncu simfoniyasında. Bu simfoniya biter bir gimnnän "Sevinin!" Geniş hem aydınnık melodiyalar öter. "Milionnan insannar, kucaklaşın!" – teklif eder simfoniyaadakı türkü çalan hor.

Bethovenin muzıkasında ömürü bitmeyecek, neçinki o hepsinä insannara pek paalıydır. **Bu muzıkaya Bethoven koydu kendi sevgilerini hem inanmasını serbestlik hem kısmetlik için**⁴.

zaabit – önderci, burada: pek zengin buyurucu
incä zanaat – ustalıklı zanaatlar: yazıcıların, artistlerin, kompozitorların hem başkaların

- Var mı bu teksttä yazdırma elementleri? Okuyun onnarı.
- Yazdırın L. van Bethovenin patredini.
- Bulun tekstin annatma hem fikirlemä elementlerini. Angısıydır onnar?
- Angı söz tipi bu teksttä baş olêr: annatma mı, yazdırma mı, fikirlemä mi?
- Bethovenin karakterindän angı kaliteleri var nicä almaa kendinizä? Söläyin kendi bakışınızı.
- Bu tekst sizi neyä üüreder?

5. Verilän teksti "**Fil**" okuyun, okuduktan sora sıradan birër takrir yazın. Söläyin, olur mu ona demää, ani o – tekst-yazdırma hem publiştistik stilindä. Neçin? İnandırın!

Fil

Fil – dünnedä en büük hayvandır. Fillär yaşêrlar Afrikanın hem Aziyanın eşil tropik daalarında. Fillerin güüdeleri, bacakları pek büüktür hem kaaviydir, onuştan onnar kolay

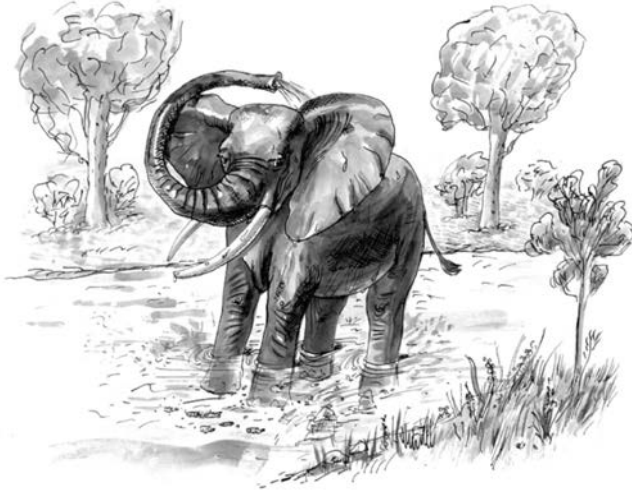

aralêrlar daalarda pek sık büüyän kalın aaçları, onnarın dallarını. Bölä fillär bu yolsuz daalarda gezinerläär. Fillerin kalın derisi koruyêr onnarı kuru dalların hem çalıların batmasından.

Ama büük iiri sineklär, kör sineklär, arılar, sakırgalar, uçup-konêrlar fillerin deri buruşuklarına da fena dalêêrlar onnarın sırtlarını. Onnarın dalamasından kurtulmaa deyni, fil büük havezlän yıkanêr, yuvarlanêr batac içinde, döker su kendi üstünä uzun kalaannan.

Filin ensesi pek kısa, bu üzerä imäk kendinä erdän hem üüsek aaçlardan o alêr pek uzun kalaannan.

Su içer fil genä uzun kalaan yardımınan, angısına o bir kerettä çeker on litra su, da çeker o suyu kendi aazına.

6. Aşaadakı nasaat "**Yap iilik, ol namuzlu!**" neyä üüreder? Onu yazıp, annadın tekliflerin içindeliini kendi laflarınızlan. Bu fikirlerä bulun örneç insannarın yaşama-sından.

Yap iilik, ol namuzlu!

– Korkma yardım etmää aalemä, yardım et en ilkin o insannara, angıların üstünä bela uuramış: fukaaralara, yufkalara hem hastalara.

– Engel etmä dolayanda bulunan insannara işlemää yada dinnenmää.

– Olma kaskatı, ol yalpak, dikat seläm ver hem hatır güit hepsinä: büüklerä, anaları-na-bobalarına, hısımnarına, dostlarına hem başkalarına.

– Üüren saymaa aalemin fikirini, hatırlamaa yabancıların adetlerini, çalışkannını. Ama onnarın yannış işlerinä kayıl olma, doorut onnarın yannış fikirini yada yannış gitmesini!

namuzlu adam – yalan sölämeyän, dooru adam

kaskatı – burada: inat

dikat – kuşku

gitmesi (gidişi) – burada: kendini götürmesi

7. Aşaadaki artistik anlatmayı "**Çocuk hem kaplan**" okuyun, onu sıradan annadın. Bölün onu birkaç parçaya, herbir parçaya ad koyun. Bulun işlemin girişini, düümünü, ilerlemesini, kulminaşyasını, çözümlmesini.

karannık
bezbelli

Çocuk hem kaplan

Bu iş İndiyada oldu. Bir çocuk çobandı da gittiydi djungli daayına inekleri otlatmaa. Çobancık, brakıp inek sürüsünü bir dereciin boyunda otlasın, kendisi bütün gün dereciiktä balık tuttu.

Avşamnan çocuk başladı toplamaa inekleri. Bir inek yoktu. Çocuk aaradı bu inää birkaç saat, ama bulamadı da pek korktu. Ama taa aaramaa ona yoktu nicä: başladıcaan aaramaa kayıp inää, kalan inekläer taa o moment daalışardılar. Çocuk kararladı götürsün sürüyü küüyä, orada o haydadı inekleri insannarın aullarına, kimseyä sölämeyip kayıp inek için, tezicik döndü djungli daayına **aaramaa**¹ kaybelmiş inää.

Başladı karannık olmaa. **Daayın**³ içindä taa da görünmäzdi, ama çocuk hep aarayardı, hep gidärdi ba oyanı, ba buyanı. Bölä aararak, o kendi da annayamadı, nasıl etişti daayın orta erinä, neredä vardı bir küçük meydancık. Olduydu dübüdüz karannık. Neredänsä başladı işidilmää canavar uluması. Çobancık taa da korktu. Çok düşündü, ne yapsın, da aklı verdi – pinsin bir balaban aaca, da orada gecelesin. Ölä dä yaptı. Pinip aacın tepesinä, yorgun çocuk o saat uyudu.

Gecenin bir vakıdında aac ansızdan başladı **sallanmaa**², çocuk uyandı. O baktı aşaa, da onun karardı gözleri korkudan: aacın altında dururdu bir büyük kaplan, angısı şafklı gözlerinnän bakardı uz ona dooru. Geçti birkaç saat, ama kaplan gitmäzdi: o, bezbelli, istemäzdi kurbanını kaybetmä.

Kaplan ulumaa başladı, yukarı atlamaa çekettiydi, şavaşardı tutunmaa çocucaan ayaklarından. Çobancık aalardı, baarınardı: o görärdi, ani kaplan tezdä, atlayıp, var nicä tutunsun ondan da çeksın onu aşaa.

Aydınandı. Çocuk sandı, ani kaplan gidecek. **Ama kaplan bütün gün yattı aacın altında**⁴. Çocuk zeeetlenirdi aacın üstündä, pek acıkmıştı, ama korkudan onun açlı hem susuzluu geçärdi. Kaplan sa bakardı derecää dooru. Çocuk kararladı: inip aaçtan kaçmaa, açan kaplan su içmä gidecek. Ama o etiştirämedi. Çabuk su içip, kaplan geeri döndü, sora ölä üüsek seslän anırdı, ölä yukarı atladı, ani çocuk artık dübüdüz benizini kaybetti, titiremää başladı.

Geçti bölä bu gün, geçti taa bir gecä. Geldi ikinci gün. Açlıktan, susuzluktan çocuun kafası dönmää başladı.

Ansızdan, kısmetinä, bezbelli, çocuun aklısına geldi bölä bir fikir, angısı onu kurtardı: o tırmandı aacın taa tepesinä, çıkardı gölmeeni, da başladı saurtmaa onu kafası üstündä. O istärdi, ki birkimsey görsün onu bu aacın tepesindä, da ölä kurtulsun.

Bakına-bakına, çocuk ansızdan büyük sevinmeliklän baarmaa başladı. Birdän-birä onun açlı hem susuzluu geçti. O gördü, ani dereciin boyunda durardılar insannar da bakardılar onun saurulan gölmeenä. Onnar düşünärdilär, ne aarêêr bu çocuk aacın tepesindä? Çocuk kararladi insannara haber vermää, ani aacın altında büyük bela var. O baardı: "Korunun, aacın altıda kaplan durêr!" İnsannar işittilär onu. Onnarın birkaçı aldılar tüfeklerini, yavaşıcık yaklaştılar bu aacın altına.

Kaplan sade yukarı bakardı, yaklaşan insannarı göräbilämedi. Avcının birisi, keezleyip, tüfää patlattı. Kaplan erä yıkıldı.

Çobancık kurtuldu. O, sevineräk, aaçtan indi. İnsannarın arasında o gördü kaybedilmiş inään saabisini. Çocuk aalamaa başladı da annattı hepsini, ne oldu onunnan. "Brä, ahmaksın, – dedi avcıların birisi. – Bu inek taa avşam kendisi evä geldi!"

(P. Çanduya görä)

kaplan – tigr

djungli – ölä daa, neredä aaçlar, gümelär, otlar pek sık
büüyerlär hem üüsek olêrlar

Yazın karakteristika inekleri otladan çobana, açıklayın aşaadaki soruşları:

- Ne üzerä kaybetti o ineklerin birisini?
- Lääzımdı mı o bütün gün balık tutsun?
- Dooru mu yaptı o, ani kimseyä sölämedi, ki yalnız gider djungliyä aaramaa kayıp inää?
- Nesoy belaya o sarıldı?
- Nicä çoban götürdü kendisini, beladan kurtulmaa deyni?
- Kim onun canını kurtardı?

8. *Aşaadaki nasaat neyä üüreder? Onu okuyup, fikirlerin içindeliini annadın, onnarın tekliflerinä örnek bulun insannarın yaşamasından.*

**Bil üürenmää, işlemää hem oynamaa
başkalarinnan.
Göster şeremetlik hem gerçeklik**

tamannamaa
yardım

– Üürenmektä, işlemektä **dooru**¹, gerçekli pay et işi yada üürenmeyi herbirinä onnarın kuvedinä görä, birtakım olsun daadılmış ii hem kötü, ilin hem zor, meraklı hem diil meraklı işlär. **İlin iş sade kendinä ayırma!**⁴

– İşini yap çabuk, hızlı, islää, verilmiş vakıda görä, çekettirilmiş işini brakma yarım, onu başarıp, yardım et başkasına da. Unutma, ani işlemää, üürenmää lääzım gün boyuna, ama dinnenmää olur sade bir saat.

– Hatırla grupanın **kararlarını**³, savaş gerçekli tamannamaa onnarı.

– Kendin üüren görmää, neredä senin yardımın lääzımdır, savaş, gücendirmeyip, başkasına yardım etmää.

– Eer göräseydin, ani sendä dooruluk var, inandır onun için başkasını, koru kendi gerçekliini.

- Eer dostun yannışlık yapmaa çekettiysä, durgut onu.
- **Herbir**² iştä yardım et, üüret, akıl ver te onnara, kimin işi yada üürenmesi ii gitmeer, üüren kullanmaa dostların da nasaatlarını.

gerçeklik – dooruluk, aslılık
şeremetlik – çalışkannık

9. *Aşaadakı soruşları okuyun. Düşünüp, 1-4 soruşa yazılı cuvap verin, ne bilersiniz siz dostluk, kafadarlık için. Kalan soruşlara aaydan cuvap verin hem diskusiya yapın.*

- Neçin hem uşaklar, hem büüklär beenerlär *dostluu, kafadarlı*?
- Kimä "ii dost" var nicä demää?
- Angı sevinmeliklär yada kahırlar dostların arasında var nicä olsun?
- Nasıl läüzüm dostluu, kafadarlı korumaa?
- Siz dostunuzun zorunda vardır mı bulunduunuz, ona yardım ettiiniz? Neçin?
- Ne läüzüm yapmaa, açan senin dostun istämeer, ki sän taa bir başka dost edinäsin?
- Dostluk unudulmaz. Ama unuduldusaydı, o dostluk mu?
- Dostluk için angı söyleyişleri bilersiniz? Annadın.

DİL TEORİYASI

§ 3. Sintaksis

Sintaksis – gramatikanın ölä bir bölümüdür, angısında üüreniler:

- lafbirleşmeleri;
- sadä hem katlı cümlelär;
- cümlelerin biri-birinä baalaşması;
- cümlelär doorudan hem kıynaş sözlän;
- punktuatıya kuralları, hem cümleyä baalı başka soruşlar.

Gagauz dilin sintaksisi, nicä dä bütünnä gramatikası, ayırılêr biraz başka türk dillerindän, neçinki gagauz dili diildir türk dillerin bir dialekti, ama o kendibaşına bir dildir, angısının var kendi gramatika hem sintaksis özellikleri hem kanunnarı.

Gagauz dilindä cümlelerdä söz dizimi diildir ölä çetin, nicä başka türk dillerindä: **söz dizimi taa bol, taa serbest**. Gagauz dilindä predikat var nicä bulunsun cümlelerin bitkisindä, orta erindä yada başlantısında.

Gagauzların literatür dilindä var nicä görüp-okumaa uzun sadä cümleleri, türlü katlı dallı hem dalsız cümleleri, cümleleri doorudan sözlän hem türlü laf çevirtmelerinnän. Bu gösterer, ani gagauz dilinin gramatika kanunnarı uygun, ani o var nicä ilerlensin da her taraftan zengin olsun.

Gagauzların bilinir aydınadıcısı M. Çakir "Viața Basarabiyei" dergisinde 1934-üncü yılda, 5-inci nomerinde açıklêr, ani gagauz dili yakın türk dilinê, bir taraftan, öbür taraftan, o ayrırlêr Türkiyê türkçesinde. O yazêr: "Gagauzların lafetmêk dili türk dilidir, benzeer osmannı türk dilinê, ama gagauzlar bilmeelêr osmannı türklerin literaturasını hem yazılarını, ... zerâ osmannılar çok laf, çok söz almışlar farsilerdân hem arablardan".

Onuştan, sintaksisi üürenârkân, lââzım denemâa, seçmâa gagauz cümlelerin farklını.

söz dizimi – cümledâ lafların sırası, baalantısı

fark – ayrılması

farsi dili – pers dili

- Sintaksistâ ne üüreniler?
- Neçin gagauz dilini var nicâ saymaa, ani o – kendibaşına bir türk dilidir? İnanırın.
- Neylân ayrırlêr gagauz dili başka türk dillerindân?
- Gagauz cümlelerin söz dizimi nicâydir?
- M. Çakir ne hem neredâ yazmış gagauz dilinin özelli için?

§ 4. Lafbirleşmesi

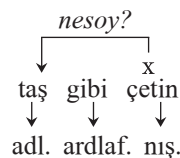
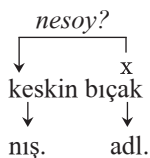
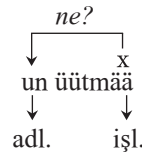
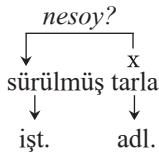
Gramatikayca hem maanayca biri-birinê baalı da taa doludan obyektleri, onnarın nışannarını gösterân iki yada birkaç laf **lafbirleşmesi** sayılêr. Subyektlân predikat lafbirleşmesi sayılmêr.

Herbir lafbirleşmesinde var **temel** laf hem **belliedici laflar**. Temel laftan koyulêr soruş belliedici laflara. Belliedici laflar, temel lafın soyunu, nışanım, halım gösterip, genişleder onun maanasını.

Örnek: aaç – **balaban aaç**, **kalın aaç** (lafbirleşmeleri iki laftan düzülü)

nicâ? *nesoy?* *nesoy?* *nicâ?*

serin – **pek serin** (iki laftan kurulu), **güzün gibi serin** (lafbirleşmesi üç laftan kurulu).

- Angı laflar lafbirleşmesi sayılêr? Örnek verin.
- Lafbirleşmenin temel sözü angısıydır? Örnektä gösterin.
- Lafbirleşmenin belliedici lafları angısıydır? Önektä bulun.
- Lafbirleşmeleri kaç laftan olur kurulsun? Öneklerdä açıklayın.
- Angı lafbirleşmelerinä var nicä demää içtennikli laf çevirtmesi? Örnek verin.

1. *Aşaadaki lafbirleşmelerini tefterlerinizä yazın, onnarın temel hem belliedici laflarını bulun, temel laflardan belliedici laflarara soruş koyun, açıklayın, kaç laftan kurulu lafbirleşmesi, var mı onnarın arasında içtennikli laf çevirtmesi.*

Kıvrak yazmaa, kiyat okumaa, demekli okumaa, çabuk gelmä, otuzunda dönmä, derindän düşünmä, balaban çocuk, büük boylu çocuk, alçak evçääz, üüsek bayır, uzun pardı, dar sokak, kısa farta, biyaz gölmek, kısa enni gölmek, kırmızı boyada fistan, daada beni kaybedän bobacım, aul boyunda açan çiçek, çöşmenin yanında oturan kız, pınar suyu içän yolcu, maaza içindä duran fiçi, evin yanında büüyän salkım, zor yollar, zor pinmä, göktä uçşan kırlangaçlar, kapuyu açan musaafir, çiçektän-çiçää uçan kelebek, bal yapmaz arı, aul üstünä konan garga, kümes yanında ötän horoz.

§ 5. Lafbirleşmelerin bölümneri (temel laflara görä)

Bakarak ona, angı söz payıdır **temel** (belliedilän) **laf**, biliner iki türlü lafbirleşmeleri:

1. İşliktän lafbirleşmeleri, angılarında temel lafı **işliktir, içtenniktir** yada **hal içtenniydir**.

Örnek: a) kiyat **yazmaa**, seslän **okumaa**, kat-kat **toplamaa**;

ä) kiyat **yazan**, türkü **çalan**, sokaktan **geçeräk**.

Örnään 1-inci sırasında temel laflar **yazmaa, okumaa, toplamaa** – işliktir, onnardan koyulêr soruş **ne? nicä?** belliedici laflara – **kiyat, seslän, kat-kat**. Örnään 2-nci sırasında temel laflar **yazan, çalan, geçeräk** – içtenniktir hem hal içtenniydir, onnardan koyulêr soruşlar **ne?** hem **neredän?** belliedici laflara – **kiyat, türkü, sokaktan**.

2. Adlardan lafbirleşmeleri, angılarında temel lafı olur olsun adlı söz payları (**adlık, nişannık sayılık h. b.**):

Örnek: meraklı **roman**, pek **gözäl**, bobasından **balaban**.

Bu lafbirleşmelerindä temel laflar **roman, gözäl, balaban**. Onnardan var nicä koymaa soruş belliedici laflara: roman **nesoy? nicä?** meraklı, aldı söz payları balaban **kindän?** bobasından.

Bu hesaba görä adlardan lafbirleşmeleri var nicä olsun:

a) **adlıktan**, açan temel laf – **adlıktır:** kara **beygir**, taştan **ev**, annaşılı **soruş**, beş **kişi**, çakıllı **yol**, üklü **araba**.

Bu lafbirleşmelerindä temel laflar adlık – **beygir, ev, soruş, kişi, yol, araba**. Belliedici laflar **kara, taştan, annaşılı, beş, çakıllı, üklü**. Temel laflardan belliedici laflara soruş koyulêr.

ä) **nışannıktan**, açan temel laf – **nışannıktır**: pek eşil, altından **paalı**, kayet **çetin**, bal gibi **tatlı**.

b) **aderliktän lafbirleşmeleri**. Onnarda temel laf – **aderliktir**: bişey islää, **herbiri** aramızdan, **bişey-bişey** uşaklar için, **bukadar** büük, bundan **başka**.

c) **işhallıktan lafbirleşmeleri**. Onnarda temel laf – **işhallıktır**.

Örnek: heptän **geç**, pek **çoktan**, dübüdüz **geeridä**, pek **erken**.

- Angı lafbirleşmeleri sayılêr işliktän lafbirleşmesi? Örnek veriniz.
- Angı söz payları temel laf olêrlar adlıktan lafbirleşmelerindä? Kendi örneklerinizdä gösterin.
- Nışannıklı lafbirleşmelerinä neçin adlıklılı lafbirleşmesi deerlär? Kendi örneklerinizdä inandırın.
- Angı lafbirleşmelerin sayılêr aderlikli lafbirleşmesi? Örnek veriniz.
- İşhallıktän lafbirleşmelerindä angı söz payı temel lafı olêr? Kendi örneklerinizdä bulun.

1. *Aşaadakı lafbirleşmelerini yazın, onnarın temel laflarını bulup, belli edin, angı bölümdündir o lafbirleşmesi. Verilmiş örnää kullanın.*

Sarı bariz, ipek dartı, şen adam, bendän balaban, pek gücenik, hepsindän beter, heptän yufka, içerdän çıkmää, çekiçlän düümää, dört yaprak, kardaşlarinnan buluşmaa, beşinci katta, yoldan sapmaa, iki yıl aaramaa, boz tüüdä, uzun-uzun bakmaa, süpürülmüş sokak, havez üürenmää, kızgın kumda izlär, yortuycasına giyimni, herkerä düşünmekli, biyaz bişey, hazır gitmää, daadan geçmää, pek geç, çoktankı vakıt, dübüdüz kıynaş çizilmiş, pek çetin, taa hızlı.

Örnek: sarı **toprak** – adlıktan lafbirleşmesi.

2. *Aşaadakı lafların lafbirleşmesi kurun, onnarda temel lafların altlarını çizin, söläyin, angı söz paylarından kurulu temel laflar, buna görä yazın, angı bölümdän bu lafbirleşmeleri. Kullanın verilmiş örnää.*

Dökmää, su; seslemää, kızkardaş; pinmää, aaç; etişmää, derä; atlamaa, hendek; girmää, içer; yaşamaa, küü; sandık, aaç; çorba, imää; surtuk, mamu; kalpak, bän; gelmemää, şen; sıravardı, sürçmää; benzemää, anası; yorgun, iş; yortu, giyinmää; tatlı, şeker; kazan, beş; gün, birkaç; üüsek, okadar; onbeş, yakın; gezmää, güleräk; uçan, kuşlar; çüvendä, kaynatmaa; erken, kalkan; aul, girän; sofrä, oturan; yakar, biberlär; akar, sular; toplanmış, bereket; kazılmış, başça; sürülmedik, tarla; istedii, erlär; düzülmüş, evlär; boyanmadık, pençerä; karıştı, fikirlär.

Örnek: kesmää, baa – baa **kesmää** (işliktän lafbirleşmesi).

3. *23-24-üncü sayfadakı annatma parçalarından çıkarın lafbirleşmelerini da, tefterlerinizä yazıp, annadın, angı bölümdündir onnar.*

"... Onnar için laf yok, – dedi karı da başladı teklif etmää, öteesini üürenmedään. – Hadi, buyurun aula, te buracıkta, hayatta, serin, laflaşınız. Adam yakındır gelmää, o gitti ustaya, baksın, düzdü mü fiçılarımızı, gelän **haftaya**² başlayacez **baaları**¹ bozmaa."

Çok beklâmedilär, ev saabisi geldi. O ilktän, açan gördü, netürlü adamnar ona uuramışlar, üfkeleni, neçinki kendi küülülerini – Kirilin Sandisinin Tanasını hem Andonun Örgisini, baş muhçuları, sündükleri – çok islää bilirdi. Akı kesti, ani bu **bekrilär** getirmää gelmemiştilär. İsteyecektirlär ya şarap, içip tä ödämemää, yä, kim bilsin, ne başka aldatmaklarlan gezerlär...

(N. Baboglu. "Dünürçülük" annatmasından)

"...Yolca gelirdilär **mezarlıktan**³ iki ihtär karı. *Onnarın arasında gidärdi Gançu Kirunun karısı Länka da.*⁴ O taa gençti, taa yoktu otuz yaşında, ama o da şindän sora ihtära benzärdi, onun da hep ölä ergindi surati, o da hep ölä gidärdi kasılı omuzlan, kambur arkaylan, nicä öbür karılar.

Onun elindä vardı bir koyu-eşil yarım kilalık şişä, angısından o dökmüştü suyu uşacını n mezarında çiçeklerä. Bir yıl geeri Länka gömdüydü ilk uşaanı. Uşak oldu du bir buçuk yaşında, şindän sora gezärdi, çeketti ydi lafetmää, ama uuradı ona, ne salgın uuradıysa, da uşacık süündü..."

(D. Kara Çoban. "Düşär yıldız" annatmasından)

bekri – birerdä işlämeyän içkici adam

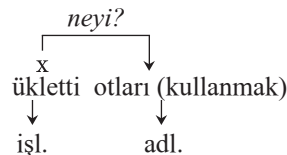
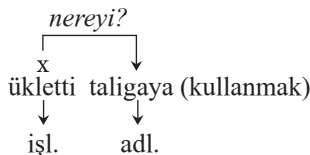
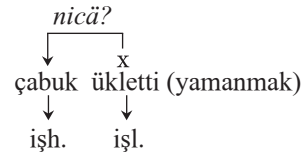
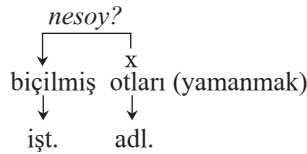
§ 6. Lafbirleşmelerindä hem cümledä lafların baalaşması

Cümlelerdä laflar biri-birinnän baalaşêrlar da lafbirleşmesi kurêrlar. Lafbirleşmelerindä var **temel** laf hem **belliedici** laf. Temel hem belliedici lafların arasında olur üç türlü baalantı olsun: **kullanmak** baalantısı, **yamanmak** baalantısı, uzlaşmak baalantısı. Cümledä butürlü biri-birinä baalanêr sade ikincili paylar.

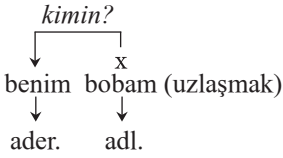
Subyekt hem predikat cümledä biri-birinnän lafbirleşmesi kurmêrlar, onnar cümle nin baş paylarıdır.

Subyekt tä, predikat ta cümle nin ikincili payları nın baalaşêrlar da lafbirleşmesi kurêrlar. Ozaman onnarın arasında ya **kullanmak**, ya **yamanmak**, ya **uzlaşmak** baalantısı. Cümlä payların arasında baalantıları göstererlär soruşlar.

Örnek: *Biçilmiş otları benim bobam çabuk taligaya ükletti.*

Alınız hesaba: nasıl görünür yukarkı shemalardan, gagauz dilindä lafların arasında cümlelerdä taa sık kullanılêr **yamanmak** baalantısı.

- Gagauz dilindä laflar biri-birinä görä nicä baalanêrlar?
- Kullanmak hem yamanmak baalantılarını taa sık angı cümlä payların arasında var nicä bulmaa? Örnek verin.
- Subyekt hem predikat cümledä biri-birinnän lafbirleşmesi kurêrlar mı? Kendi fikrinizi söläyin.
- Angı cümlä paylarınnan subyekt hem predikat lafbirleşmesi kurêrlar? Kendi örneklerinizdä gösterin.
- Gagauz dilindä cümlelerdä angı soy baalantı taa sık kullanılêr?

§ 7. Kullanmak

Kullanmak osoy baalantıdır, açan baalı laf koyulêr **o hala**, angısını temel lafın maanası gösterer, isteer (soruşa görä).

Örnek: *Biz severiz ana dilimizi. Bän başçada alma topladım.*

İlk cümledä laf **severiz** (işlik) isteer, ki laf **dilimiz** olsun Gösterek halda: severiz (neyi?) **dilimizi**. Laf **severiz** kullanêr lafı **dilimizi** o halda, angısı ona uyêr maanasına görä.

İkinci cümledä laf **topladım** (işlik) gösterer, ki laf **başça** lääzım mutlak kullanı-sın Erlik halında: topladım (neredä?) **başçada**.

Bu cümlelerdä işliklär başka cümlä paylarınnan kurêrlar lafbirleşmesi, temel laf olarak, onnar kullanêrlar belliedici lafları. Temel laflardan soruş koyulêr belliedici laflara. **Örnek:** *severiz neyi? dilimizi* (G. h.); *topladım neredä?* başçada (E.h.).

Ama dilimizdä var ölä lafbirleşmeleri, angularında adlıklar kullanêrlar belliedici lafları.

Örnek: *uşaklara kıyat. Kıyat kimä? nesoy kıyat?* – **uşaklara** (Doorudak halında). Temel laf **kıyat** – *adlık* kullanêr belliedici lafı – **uşaklara**, koydurêr onu Doorudak halına.

Kırda ateşlär. Ateşlär neredä? nesoy ateşlär? – **kırda (Erlik halında). Temel laf **ateşlär** adlıktır. Bu laf kullanêr belliedici lafı **kırda**, onu koydurêr Erlik halına.**

- Angı baalantıya kullanmak deniler?
- Temel laflar nicä kullanêrlar belliedici lafları? Örnek verin.
- İşliklär, cümledä lafbirleşmelerin temel lafları olarak, nicä kullanêrlar belliedici lafları? Örneklerinizdä gösterin.

1. *Aşaadaki lafbirleşmelerini yazın, parantezaları açarak. Parantezada verili lafları koyun lâüzümnü hallara kullanmak baalantısının yardımınnan.*

1. kaldırdım (çuval); 2. çıktık (ev); 3. alacam (dost); 4. üzümñär (baalar); 5. içtim su (bakır); 6. verdim (ana); 7. kapadık koyunnarı (tırla); 8. bir domuz aldık (ferma); 9. (aaç) yapraklar; 10. balık (deniz); 11. pindim (basamaklar); 12. turmandım (merdiven); 13. indim (bayır); 14. diıştirdim (anatar); 15. suladım (beygırlär).

Örnek: kaldırdım (neyi?) çuvalı. (G.h.).

§ 8. Yamanmak

Yamanmak osoy baalantıdır, açan belliedici laf maanayaca baalaşp-yamanêr temel lafa, ama formasını diıştirmeer.

Örnek: 1. Açtı maavi zambaklar. 2. Lüzgerlär hızlı eşer. 3. Biz geldik işlemää. 4. Todi geziner okuyarak.

Laf **maavi** (nışannık) sade yamanêr lafa **zambaklar** (adlık); laf **hızlı** (işhalık) sade yamanêr lafa **eser** (işlik); laf **işlemää** (infinitiv) yamanêr lafa **geldik** (işlik); laf **okuyarak** (hal iştenii) sade yamanêr lafa **geziner** (işlik).

Nasıl görüner örnektä, gagauz dilindä lafbirleşmelerin temel lafına yamanêrlar diil sade **işhallıklar**, **hal iştenii**, **işliin bellisiz forması (infinitiv)**, ama **nışannıklar** da.

Bununnan gagauz dili rus dilindän ayırılêr. Rus dilindä **nışannıklar** uzlaşmaklan baalanêrlar adlıklara. Gagauz dilindä nışannıklar herkerä yamanmaklan baalanêrlar adlıklara. Bundan başka, yamanmaklan baalanêrlar cümledä **adlıklar** biri-birinä, **sayılıklar** hem **iştenniklär**, açan onnar lafbirleşmesi düzerlär adlıklarlan. Lafbirleşmelerindä bu belliedici laflar yamanêrlar temel laflarına.

Yamanmak gagauz dilindä en sık, en dayma kullanılan cümlelerdä laf baalantısıdır.

Örnek: **üç alma** – lafbirleşmesi, laf baalantısı: **yamanmak**, sayılık **üç** yamanêr temel lafa **alma**;

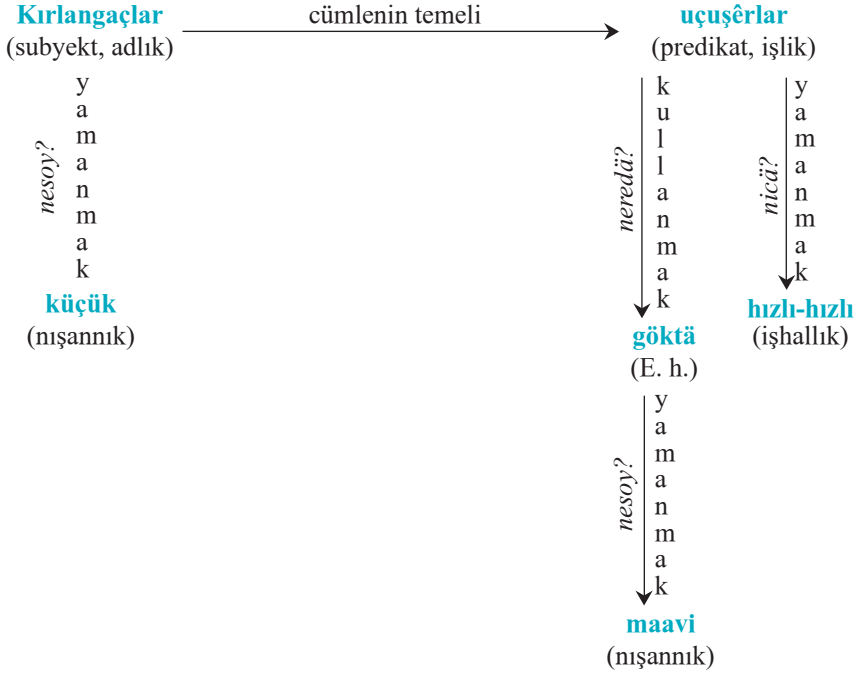
dökülän su – lafbirleşmesi, laf baalantısı: **yamanmak**, iştennik **dökülän** yamanêr temel lafa **su**;

altın üzüük – lafbirleşmesi, laf baalantısı: **yamanmak**, adlık **altın** yamanêr temel lafa **üzük** (temel laf – adlık);

demir yol – lafbirleşmesi, laf baalantısı: **yamanmak**, adlık **demir** yamanêr temel lafa **yol** (temel laf – adlık).

Bir cümleinin içindä olur razgelsin iki türlü baalantı: kullanmak hem yamanmak.

Örnek: *Küçük kırlangaçlar maavi göktä hızlı-hızlı uçuşêrlar.*

- Angı baalantıya yamanmak deniler? Kendi örneklerinizlän inandırın.
- Gagauz dilindä angı söz payları lafbirleşmelerindä yamanêrlar temel laflara? Örneklerinizdä gösterin.
- Gagauz dilinin cümleleri, yamanmak baalantısına bakarak, neylän benzeer rus dilinä, neylän dä ondan başkalanêr? Kuralı annadın, ona örnek verin.

1. *Teftelerinizdä lafbirleşmelerini yazın, parantezalarda yazın onnarın baalantısını, aşaaada verilmiş örnää kullanarak.*

1. geldi üürenmää; 2. sular derelerdä; 3. suuk hava; 4. sarı toprak; 5. doyurduk taukları; 6. yapıştı duvara; 7. hızlı kaçmaa; 8. baktı güleräk; 9. eşil otlar; 10. kırmızı böcecik; 11. geldi oynamaa; 12. çıktı güreşmää; 13. yattı uyumaa; 14. söktü denemää; 15. dar sokak; 16. geniş yol; 17. açık pençerä.

Örnek: oturdu yısınmaa – (yamanmak, işlik – infinitiv **yısınmaa** yamanêr başka işlää oturdu);

çayırda ördeklär – (kullanmak, ördeklär **nesoy? angı? çayırda**, adlık kullanılêr başka adlu E.h.)

2. *Aşaaadaki lafbirleşmelerinnän kurun birär cümlä, lafbirleşmelerin ardında yazın onnarın baalantısını, verilmiş örnää kullanarak.*

Kırmızı gül, otlardardı koyunnarı, çıkarmıştı kiyatlarını, hızlı bulmaa, eşil laana, gülä-gülä ayırılmaa, boz kuşcaaz, akar su, unudulmaz yortu, toplanmış bereket, kesilmedik odunnar, bekleyä-bekleyä uyumaa.

Örnek: Başçamızda laalelerin hem zambakların arasında **kırmızı gül** (yamanmak) pek gözäldi.

3. *Aşaadakı masalın "Keçi hem olacık" bir payını yazın, cümleleri bölün lafbirleşmelerinä. Soruşların yardımınnan bulun, nicä baalı laflar biri-birinnän.*

Bir vakıtlar varmış bir keçi. O keçinin üç **olacu**¹ varmış. Şindi çaarêr keçi kendi **olacıklarımı**³ dışardan da deer onnara:

– Sevgili uçacıklarım, bän gidecäm daaya da getirecäm sizä **imeelik**². Siz sürmeläyin ardıma kapuyu, sesläyin biri-birinizi, bakın, kimseyä kapuyu açmayasınız, taa benim sesimi işitmeyincä. Bu lafları sölediynän, keçi gider kendi işinä. Olacıklar da, keçinin ardına kapuyu kapayıp, koyêrlar sürmeyi. **Bir duşman canavar sa seslemiş keçinin laflarını**⁴ (Moldovan halk masalından).

4. *Aşaadakı cümlelerdän çıkarın lafbirleşmelerini, onnari yazıp, parantezalarda belli edin maana baalantılarını.*

1. Biyaz **kaarın**¹ üstündä yoktu hiç bir dä **izçääz**². 2. Küçük taş, tekerlään altına kalıp, bir büyük arabayı olur devirsin. 3. Yaz kanikullarında şkolacılar yardım ettilär analarına-bobalarına. 4. Üürenicilerin çantasında teftelär, şkola kıyatları her zaman läüzim tertipli olsun. 5. Baalar bozumu gagauzların **küülerindä**³ uygun hem şen geçer. 6. Bu kıyadın aydınnaa çıkmasını şkolacılar çoktan bekledi. 7. **Gözäl türkü çalan kıızı biz doyamadık seslemää**⁴. 8. Bizi üüredän kafadar tez içeri girdi. 9. Altı sepettä vardı iiri kırmızı patlacan. 10. Güneşä karşı gerili teldä kuruyardılar biyaz çamaşırlar hem peşkirlär.

5. *Düşünün da verin cevap aşaadakı soruşa:*

• *Neylän lafbirleşmesi sadä cümledän ayrılêr?*

§ 9. Uzlaşmak

Uzlaşmak baalantısı düzüler o lafbirleşmelerdä, angıları kurulu adlıktan hem sabilik aderliindän.

Örnek: benim yolum, senin tefterin, bizim küüyümüz, sizin kasabanız h.b.

Bölä lafbirleşmelerindä adlın hem saabilik aderliin arasında üzlerä hem sayıya görä uzlaşmak baalantısı düzüler: adlık kableder üz afikslerinin birlik hem çokluk sayısında, saabilik aderlii dä hep 1-inci hem 2-nci üzdä birlik hem çokluk sayısında bulunêr. Temel laf (adlık) bulunursa 2-nci üzdä çokluk sayısında, aderlik tä hep o üzü sayıyı kableder, sayılêr, uzlaşêr adlıklan. Aderlik butakım lafbirleşmelerindä her zaman temel lafın önündä bulunêr da cümledä bellilik olêr.

Örnek: benim kıyadım (kimin?), sizin eviniz (kimin?), bizim işlerimiz (kimin?), senin kardaşların (kimin?) h.b.

Temel laf (adlık) kimär kerä cümledä var nicä türlü hal formasında bulunsun, ama aderlik uzlaşmêêr adlıklan halda.

Örnek: *senun yazılarında* (Er.h.), *bizim dedelerimizä* (D.h.), *benim kız-kardaşlarımı* (G.h.), *senin malindän* (Ç.h.) h.b.

1. Verili aderlikleri hem adlıkları uzlaştırın üzlerä hem sayılara görä, doldurup tablîyayı:

benim	senin	bizim	sizin
çantam	çantan	çantamız	çantanız
çizmelerim	çizmelerin	çizmelerimiz	çizmeleriniz

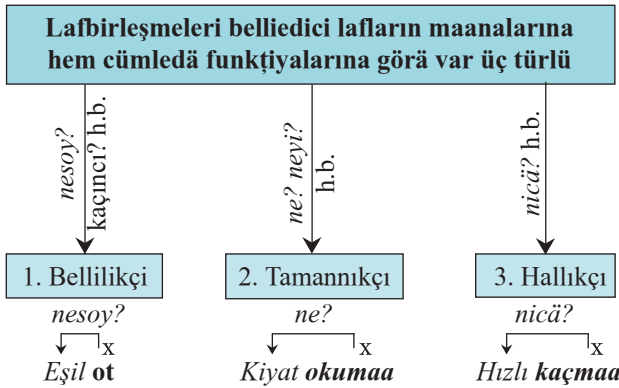
Yardımcı adlıklar: türkü, almalar, kuzucuk, çiçeklär, köprü, fıçı, kemeñçecilär, kolaç, sepet.

2. Yazın cümleleri tefterä, açıp skobaları da aderlikleri uzlaştırıp adlıklarlan. Belli edin adlıklarda hem aderliklerdä üzleri hem sayıyı.

1. İlkyazın kırlangaçlar (biz, şopron) yuva yapêrlar. 2. (Sän, içer) kim tertiplik yapêr? 3. (Biz, evlär) kendimiz läözüm koruyalım. 4. Kanona görä (sän, ev) kimseyin yok hakı girmää. 5. (Siz, topraklar) her yıl islää bereket olêr. 6. Bu gözäl halk türküsünü biz işittik (sän, lelü).

Örnek: Bütün ürektän severiz hem koruyêriz (biz, Bucak). Bütün ürektän severiz hem koruyêriz **bizim Bucaamızı** (1 üz çok. say.).

§ 10. Lafbirleşmelerin bölümneri (belliedici lafların maanalarına görä)

1. Bellilikçi lafbirleşmeleri deniler te o lafbirleşmelerinä, angılarında belliedici laf her zaman cümledä bellilik olêr, göstereräk temel lafin nesoyşa

bir nışanını (sayısını, rengini, dadını h.b.). Bellilikçi lafbirleşmelerin temel lafı – **adlıktır**.

Örnek: *kara beygir* (nesoy?), **bizim** işimiz (kimin?), **ikinci** klas (kaçıncı?), **çok** vakit (nekadar?), **bıldırkı** bereket (nezamanki?), **kasabalı** yardımcıları (nereli?), **iki yıllık** tosun (kaç yıllık?). 1. Kurak havanın beterinâ **bıldırkı bereket** pek yufkaydı. 2. Bu yıl biz üüreneriz **sekizinci klasta**. 3. **Benim kardaşım** üürener komratta.

2. Tamannıkçı lafbirleşmeleri deniler te o lafbirleşmelerinâ, angılarında belliedilân (temel) laf – **işlik** ya işlik formaları (**iştennik**, hal **iştennii**), belliedici laf ta – **tamannik** erini tutêr.

Örnek: *kiyat* yazmaa (ne?), **tarlayı** sürmää (neyi?), **kızçaazi** güidirmää (kimi?), **baayı** bozmaa (neyi?), **bana** bakmaa (kimâ?). 1. Çiftçilâr erkencâ **sürdülar tarlayı** da başardılar **güzlükleri ekmää**. 2. Evdeki **yaratmalarımı-zı** biz eni tefterlerdâ **yazêriz**.

3. Hallıkçı lafbirleşmeleri deniler te o lafbirleşmelerinâ, angılarında temel laf predikat olêr, belliedici laf ta hallık erini tutêr.

Örnek: *çemrek* işlemää (nicâ?), **birliyâ** koşmaa (nicâ?), **gecâ-gündüz** çalışmaa (nicâ ?), **ikişâr-ikişâr** saymaa (nicâ?), **gagauzça** lafetmää (nicâ?), **yukardan** düşmää (neredân?). 1. Harman vakıdında çiftçilâr **kırda gecâ-gündüz işleerlar**. 2. Üülen ekmeeni onnar **iyerlar bir gölgeciktâ**.

Bellilikçi, tamannıkçı hem **hallıkçı** lafbirleşmeleri düzüerlar yamanmak, uzlaşmak ya kullanmak baalantılarinnan.

Örnek: *ara* duvar (yamanmak), **koyu** boya (yamanmak), **ikinci** kat (yamanmak), **raatlık** bulmaa (kullanmak), **çiçekleri** koparmaa (kullanmak), **senin** kiyadin (uzlaşmak). 1. **Daalarda** artık **işidilmeer** kuşların gözâl çalması. 2. Yaban hayvannarı da **gecâ-gündüz** kışlamak için **hazırlanêrlar**. 3. Onnar **sakınarak aykırılêrlar** açık erleri da **birdân yok olêrlar aaçlar arasında**. 4. **Bizim analarımız-bobalarımız** gagauz adetlerini koruyêrlar.

1. *Aşaadaki lafbirleşmelerini yazın bölük-bölük: I-inciüyâ ayırın bellilikçi lafbirleşmelerini, II-nciyâ – tamannıkçı lafbirleşmelerini, III-üncüyâ – hallıkçı lafbirleşmelerini. Temel laflardan belliedici laflara soruş koyun.*

Uzun sokak, şkolaya gitmää, erken kalkmaa, kuşları doyurmaa, derin pınar, kısa fistan, taligadan inmää, yabandan korkmaa, siirek ekmää, tez gelmää, su içmää, hızlı açmaa, dooru ükletmää, geniş yol, biyaz kaar, aaca pinmää, barabar işlemää, kara toprak, kırk kaşık, çırpıları kırmaa, lafları yazmaa, moldovanca lafetmää, yannaşık oturmaa, sekizinci klas, sarı kaun, üzümneri toplamaa, tavana pinmää, sokakça gitmää, ayakça durmaa, maavi gök, şiret çocuk, üüsek aaç, patredi asmaa, çantayı taşımää, senin dostun, ayakça durmaa, bitkidâ sölemää, tersinâ giimää, yukarı bakmaa, dayma sormaa, benim şkolam.

Örnek:

$$\begin{array}{c} \text{nesoy?} \\ \swarrow \quad \searrow \\ \text{uzun sokak (bellilikçi)} \\ \downarrow \quad \downarrow \\ \text{nış. + adl.} \end{array}$$

2. Aşaadaki lafbirleşmelerinnän birür sadü cümlä yazın. Lafbirleşmelerinä soruş koyun, söläyin, angı bölümdän bu lafbirleşmeleri, bakarak onnarın belliedici lafların maanalarına hem funkçiyasına.

Tavana pinmäâ ...
Mor gölmek ...
Biyaz guguş ...

Hepsinä vermää ...
Çüvendän dökmää ...

neyi?
↓ x

Örnek: Südü kaynatmaa (tamannıçı). Babu kaynadêr südü çüvendä.

3. Aşaadaki cümleleri tefterlerinizä yazın. Bulun cümlelerin baş paylarını. Lafbirleşmelerin bölümnerini açıklayın, koyarak onnarın belliedici laflarına soruş.

Güzün insannar zengin bereketi toplêêrlar. Sıcak havalarda onnar hızlı işleerlär. Şkolacılar başçada aaçlardan kırmızı almaları silkerlär. Kırılarda eni maşınalar işleerlär. Bostandan insannar büük karpuzları çıkarêrlar yolun boyuna. Oradan maşınalar olmuş karpuzları taşıyêrlar panayıır tükennerinä.

nezaman?
↓ x

Örnek: güzün toplêêrlar (hallıçı)
↓ ↓
işh. + işl.

4. Aşaadaki cümleleri yazın, bellilikçi, tamannıçı hem hallıçı lafbirleşmelerini bulup, onnari ayır çıkarın, analiz yapın. Onnarın bölümneri için annadin.

Mali, kara çemberini dartıp, şokaa çıktı⁴. Sokakta çok vakit başka karılar artık oturardılar. Karılar lafedärdilär **buyılkı¹** bereket için. İlyazın sade bir yaamur yaadı. Aaçlarda, allele, meyva olacek, ama karıkları lääzım sık-sık sulamaa da olsun biber, patlacan insana. Lääzım çemrek işlemää, gecä-gündüz çalışmaa da kurtarmaa bereketi. Bizim tarlaları derin sürerlär, ama, açan yaamurlar yaamêêr, bereket azarak olêr. Acaba, nezaman gelecek ölä vakit, açan bizim tarafta da insannar başlayaceklar **tarlalarını³** göldän sulamaa?

saabi
koyu-eşil

Şindi hepsi tersinä olêr, insan çok işleer, kaçarak gezer, ama **raatlık²** bulamêêr. Yaamurlar hep yaamêêr!

§ 11. Bellilikçi lafbirleşmelerin çeşitleri

Bakarak ona, belliedici laflar angı söz paylarıdır, **bellilikçi lafbirleşmeleri** iki türlü vardır:

I. Birinci soy bellilikçi lafbirleşmeleri.

II. İkinci soy bellilikçi lafbirleşmeleri.

I. **Birinci soy bellilikçi lafbirleşmeleri** te onnardır, angılarında belliedici laflar – nişannık, sayılık, işhallık, aderlık hem iştennik.

Örnek: niş. gök, sayıl. dört pençerä, sayıl. sekizinci klas, ad. bu ev, işh. az vakıt, işten. işten.

geçmiş günnär, **uçan** kuşcaaz.

Bölä lafbirleşmelerindä herbir laf cümledä ayırı cümlä payı olêr. Bu lafbirleşmelerindä ilk laflar herkerä **bellilik** olêr, temel laf – **subyekt** olur olsun, ya **tamannık**, ya **hallık**, ya **adlardan predikat**.

Örnek: 1. **Açık hava** taa sabaaländän belliydir. (**Açık** – bellilik, **hava** – subyekt.)

2. Mişa bileder **eni kazmayı**. (**Eni** – bellilik, **kazmayı** – tamannık.)

3. Kişinöv Moldovada **en büyük kasabadır**. (**En büyük** – bellilik, **kasabadır** – **adlıktan predikat**.)

4. Biz üüreneriz **sekizinci klasta**. (**Sekizinci** – sayılık, **klasta** – hallık.)

Ama: **İki kardaş** dereyâ yıkanmaa gitmişlär. (**İki kardaş** – **subyekt**, nasıl cümlä payı; nasıl söz payı – **sayılık** hem **adlık**.)

II. **İkinci soy bellilikçi lafbirleşmeleri** düzülü salt **adlıklardan**. Bölä lafbirleşmelerinä **izafet** deniler. Belliedici laf hem temel laf – **adlıklardır**.

Örnek: ad. altın saat, ad. rezina top, ad. kadifä fistan, ad. demir kapu, ad. kazma sapı, ad. pınar suyu, ad. evin örtüsü, ad. aacın kökü, ad. uşaan eli h.b.

- Bellilikçi lafbirleşmeleri kaç türlü vardır?
- Birinci soy bellilikçi lafbirleşmelerin belliedici laflarını angı söz payları kurêrlar? Sıralayın onnarı, örnek verin.
- İkinci soy bellilikçi lafbirleşmelerini angı söz payları kurêrlar? Kendi örneklerinizdä gösterin.
- İkinci soy bellilikçi lafbirleşmelerinä başka türlü nicä deniler?

1. *Aşaada verilmiş lafbirleşmelerini yazın iki direcüä, belliedip söz paylarını:*

I-inciyä – birinci soy bellilikçi lafbirleşmelerini;

II-nciyä – ikinci soy bellilikçi lafbirleşmelerini.

Çalışkan çiftçi, fırın aazı, gözäl fistan, fidan kökü, küçük taş, taş aul, geniş sokak, çok hayvan, koçun buynuzları, girgin adam, pençerä şişesi, eni gölmek, halk türküsü, üüsek

bayır, laana yapraa, balaban aaç, altın küpä, demir diiren, pak un, ördek yımirtası, kara çember, uşak başçası, kızın bakışı, uşak rubası, biyaz bayrak, dar yolcaaz, kartal yuvası, er tavşanı, dokuzuncu klas, inek ferması, koyun sürüsü, kırmızı alma.

2. *Aşaadakı bellilikçi lafbirleşmelerinnän birär cümlä kurun, onnarı tefterlerinizdä yazın. Cümlä paylarını çizin.*

Boz guguşlar, güz sabaası, poyraz lüzgeri, kara gargalar, suuk hava, eşil otlar, yaamur bulutları, paalı dost, uzun yol.

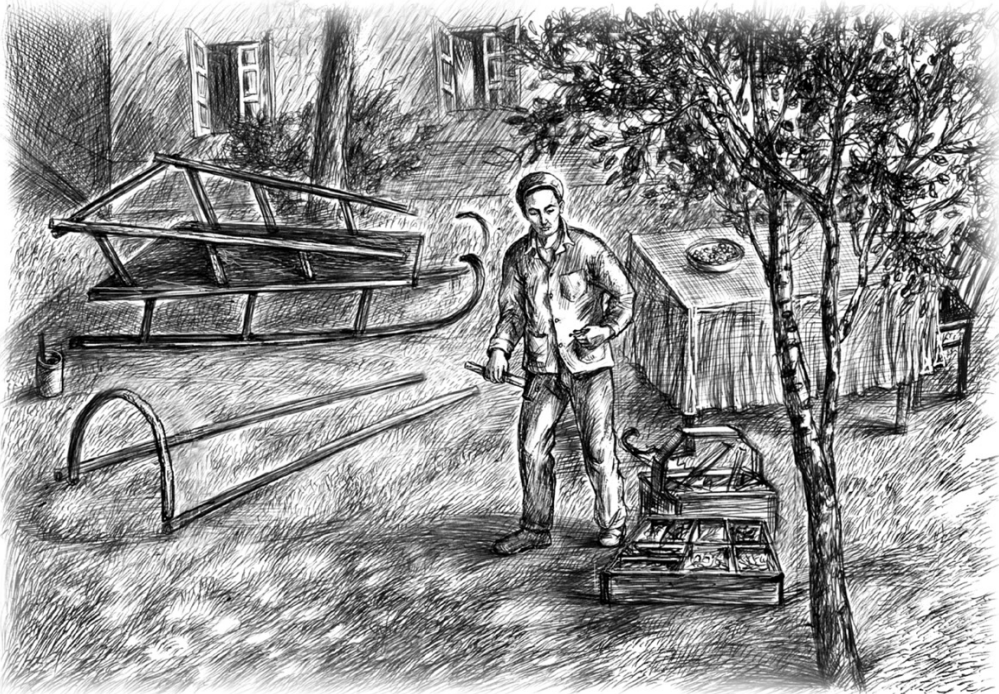
3. *Aşaadakı teksti "Sabaa" tefterlerinizdä yazın. Türlü çeşitlerdä lafbirleşmelerini ayırı çıkarıp, analiz yapın.*

Sabaa

İlkyaz sabaası. Bucak tarafında taa sabaaländän güneşli hava olêr. Boz duman erken uzakta kaybeler.

Günün altın şafkı aaçların dallarında oynêr. Herersi pak, sessizlik, üüsek şamata yada gürültü işidilmeer. Salt balaban aaçlarda eşil yapraklar fişirdêrlar. Otlı çayırılarda popaz beygirleri uçuşêrlar, kimi başçalarda paskellä böcekleri gezinerlär. Gölün boyunda suuk su içinä bir lelek uzun gagasını sık-sık sokêr. Salkım aaçların çiçeklerindä sarı kuannar peydalanêr.

Küüdä çalışkan sırtmaç, hayvannarı toplayıp, kenara haydêr. Analar sabaa sofrasını hazırlêrlar. Küçük uşaklar, erken uyanıp, döşektän kalkêrlar.

§ 12. İzafetlär

Gagauz dilindä, nicä başka türk dillerindä, özel bir soy lafbirleşmesi kullanılır: *şişä boncuk, gül suyu, pençerä şişesi, sobanın baçası, taliganın tekerläü* h.b. Bölä strukturada lafbirleşmeleri **izafet** sayılır.

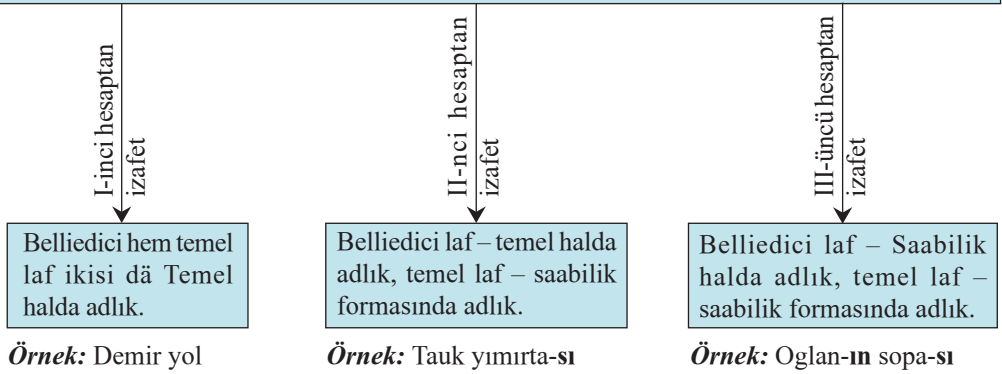
İzafetlär sade adlıktan kurulêr: butakım lafbirleşmelerindä temel laf ta, belliedän laf ta adlıktır.

Adetçä gagauz dilindä üç türlü izafet belli ediler:

ilk hesaptan izafet – **toprak çanak, şişä bomboni, pardı aul** h.b. (belliedän laf temel lafa **yamanêr**);

ikinci hesaptan izafet – **baa böcää, kosa taşı, er tavsamı** h.b. (temel lafin hem belliedän lafin arasında **saabilik baalantısı**);

üçüncü hesaptan izafet – **uşaan oyuncakları, bakırın kapaa, klisenin çannarı** h.b. (temel lafin hem belliedän lafin arasında **saabilik baalantısı**).

İlk hesaptan izafetlär geniş kullanılır gagauz dilindä: *tafta aul, kadifä fistan, altın küpä, şişä yol* h.b.

Cümledä ilk hesaptan izafetlerin payları başka-başka cümlä payı olêr: temel laf hallara görä diişiler da hertürlü cümlä payı var nicä olsun; belliedän laf her zaman belliliktir.

Örnek: Bu **yapaa çorapçıkları** babum verdi bana duuma günümdä. (Temel laf **çorapçıkları** – tamannık: verdi *neyi?* **çorapçıkları** G.h.; belliedän laf **yapaa** – bellilik: çorapçıkları nesoy? **yapaa**).

İkinci hesaptan izafetlär gagauz dilindä termin gibi taa çok kullanılır: *papşoy unu, baş aarısı, er tepremesi, rakı sabunu, koyun püniri, sur aulu, köpek üzümü* h.b.

Cümledä ikinci hesaptan izafetlär bütünnä bir cümlä payı olêr. Temel laf hallara görä diişiler da hertürlü cümlä payı olêr; belliedän laf hallara görä diişilmeer, ama temel laftan ayırılmêr da onunnan barabar bir cümlä payını düzer.

Örnek: Gagauz karıları pek mayıl olêrlar **pençerä çiçeklerinä**. (İkinci hesaptan izafet **pençerä çiçeklerinä** – tamannık: mayı olêrlar *neyä?* **pençerä**

çiçeklerinä D.h.; temel laf **çiçeklerinä** hem belliedän laf **pençerä** barabar bir cümlä payı tamannık sayılêr).

Üçüncü hesaptan izafetlär gagauz dilindä kullanılêrlar yazılı sözdä dä, aazdan sözdä dä: *aacın kökleri, parmaan ucu, küüyün kenarı, Katinin kakusu, dädunun evi, komuşunun aulu, evin saabisi* h.b. Cümledä üçüncü hesaptan izafetlär bütünnä bir cümlä payı olêr. Temel laf hallara görä diişiler da hertürlü cümlä payı olêr; belliedän laf hallara görä diişilmeer, ama temel laftan ayırılmêêr da onunnan barabar bölünmüz bir cümlä payını düzer.

Örnek: Babunun masallarından bän iili annadım, çok işleri üürendim. (Üçüncü hesaptan izafet **Babaunun masallarından** – hallık: annadım *neredän? näändan?* **Babunun masallarından** Ç.h.; belliedän laf **babunun** barabar temel laflan **masallarından** bölünmüz cümlä payı hallık sayılêr).

Üçüncü hesaptan izafet cümlelerdä var nicä olsun katlı da: belliedici lafların hem temel **lafların önündä olur peydalansın kendi bellilikleri**.

Örnek: 1. Dimitri Kara Çobanın *duuma-geçinmä* dataları (1933–1986).
2. *Çadır kasabanın merkez erindä* Mihail Çakirin *anmak taş* koyuldu.

1. Yukarkı ramkaya alınmış kuralın örneendän cümlelerin izafetlerini çıkarıp, yazın. Onnarın önündä bulunan bellilikleri ayırı yazın.

2. Aşaadaki izafetleri yazın üç direcä: I-inciyä ayırın ilk hesaptan izafetleri, II-nciyä – ikinci hesaptan izafetleri, III-üncüyä – üçüncü hesaptan izafetleri. Saabilik formasının afikslerini belli edin.

Bakır tencerä, demir kürek, aul boyu, ipek gölmek, taş köprü, maaza kapusu, gök taş, çöşmä suyu, booday tenesi, çay otu, papşoy unu, ev saabisi, pardı aul, saman yolu, panayır malı, küüyün kenarı, şolanın yapısı, koçun buynuzları, ana dili, Gagauz Eri, Sabaa Yıldızı, inek südü, keçi memesi, guguşun kanatları, kloçkanın piliçleri, kuan balı, aacın gölgesi, demir enser, **çini** çölmek, er tavşanı, derenin köprüsü.

çini – burada: farfor

3. Aşaadaki cümleleri tefterlerinizä yazın. Birinci, ikinci hem üçüncü hesaptan izafetleri bulup, belli edin, angı cümlä payı olêrlar:

1. Küüyün içindän geçän taş yol diildi pek düz. 2. Çayırın kenarına uzanan demir yol güneştän yalabıyardı. 3. Demir kapu zor açılırdı. 4. "Kuş südü" bombonileri pek gözäl kokardılar hem pek tatlıydılar. 5. Ev saabisi bizi teklif etti içeri. 6. Karannık gecedä Saman Yolu hem Sabaa Yıldızı göktä görünmüzdiler. 7. Derenin kenarları çok bataklıydı. 8. Katinin fıstanı uzuncaydı hem pek gözäldi. 9. Zenanın mamusu sevärdi hısımnarı-

na iilik yapmaa. Kasabanın evleri çok balabandılar. 10. Şkolanın yapısında eşil bayrak yıraktan görünürdü.

4. *Aşaadaki izafetlärün yazın birär sadä cümlä. İkinci hem üçüncü hesaptan izafetlerdü afiksleri belli edin.*

Evin keremetleri ...	Çocuun kızaa ...
Sundurmanın yanı ...	Tilkinin derisi ...
Saçak kuşu ...	Panayır tükenneri ...
Pençerenin şişesi ...	Aacın gölgesi ...
Çiçääñ yaprakları ...	Booday tenesi...

5. *Aşaadaki cümleleri yazın, onnarda üçüncü hesaptan izafetleri bulup, altlarını çizin.*

1. Dünnenin malı – dünnedä kalır (*söleyiş*). 2. Çiçääñ kokusu vakıdında kokulur (*söleyiş*). 3. Güzün sonu yaprakların benizindän belliydir (*söleyiş*). 4. Beygirin kuvedi büüktür. 5. Yazın, üülendä, gökün maavisi pek açık görüner. 6. Derä boyuna komuşuların aulu inärdi. 7. Lelääñ yuvasından hem pınarın serenindän çekedärdi bizim tarafımızın mışannarı.

§ 13. İzafetlerin özellikleri

İki adlıktan kurulu lafbirleşmeleri, izafetlär, türk dillerindä bir özelliktir.

Gagauz dilindä dä busoy lafbirleşmeleri geniş kullanılêr. Ki taa dooru onnarı kurmaa, laf sırasını uygun düzmää, läözüm hesaba almaa izafetlerin özelliklerini.

1. İkinci hem üçüncü hesaptan izafetlär bir cümlä payı olêrlar, neçinki izafettä lafları biri-birindän ayırmaa olmaz.

2. İkinci hesaptan izafetlär termin maanasında kullanılêr.

Örnek: bel kemii, göz yaşı, gök kuşaa, Çoban Yıldızı, laana yapraa, diş otu h.b.

3. Üçüncü esaptan izafetlerin lafları ikisi dä var nicä kullanılsınar hem birlik, hem çokluk sayısında.

Örnek: sokaan lafı (birlik sayısı) – sokakların lafları (çokluk sayısı); horozun kanadı (birlik sayısı) – horozların kanatları (çokluk sayısı); lafın maanası (birlik sayısı) – lafların maanaları (çokluk sayısı).

4. Bir temel (belliedilän) lafın önündä birkaç belliedici laf var nicä olsun: Ačan yok baalayıcı, onnarın arasında virgül koyulêr.

Örnek: *karıların, adamnarın hem uşakların rubası, işçilerin hem çiftçilerin birlii, serin, dumannı güz günneri.*

5. Bir belliedici lafın önündä olur olsun birkaç temel lafı.

Örnek: şkolanın yapıları hem başçaları; fabrikanın zaabitleri hem zaametçileri; damın örtüsü hem kapuları.

6. Bölä izafetlerä taa başka belliedici hem temel laflar hem birinci, hem ikinci payına eklener, onnarın içindä başka kendibaşına bellilikçi lafbirleşmesi düzüler.

Örnek: Kişinöv Universitetinin fizika-matematika fakulteti.
Pedagogika Universitetinin millet filologiya hem istoriya fakulteti.

1. Aşaadaki izafetleri yazın, koyarak onnarı çokluk sayısına. Kullanın verilmiş örnä.

Evin örtüsü, cümlelerin payları, kiyadın sayfası, traktorun motoru, kombaynanın kosa dişleri, fabrikanın konserva maşınaları, ev saabisi, kazanın dibi, susaan sapı, damın önü, duvarın aardı, kızın bobası, fidanın yaprakları, insanın yaşaması, çocuun kiyadı, uşaan sallangacı, pençerenin şişesi.

Örnek: evin örtüsü – evlerin örtüleri.

2. Aşaadaki laflardan düzün üçüncü hesaptan izafet lafbirleşmelerini. Herbir belliedici laflarında olsun ikişär temel laf. Verilmiş örnä kullanın.

Şkolacı – tefter, kiyat; uşak – ruba, ayak kabı; gençlik – adet, yortu; Kati – fistan, farta; booday – başak, tenä; kapu – kilit, anatar; şösä – taşlar, çakıllar; kapu – tafta, eşik; gül – yaprakları, kokusu; sabaa – dumannarı, çiiileri.

Örnek: şkolacı – tefter, kiyat – şkolacının tefteri hem kiyadı.

3. Verilmiş lafbirleşmelerini yazın noktalar erinä afiksleri koyup. Bulun onnarın temel hem belliedici laflarını. Bir lafbirleşmesindä kaç belliedici laf var? Annadın, neçin belliedici laflar biri-birindän ayrılêrlar virgüllêrlän?

Sıcak, aydınnık yaz gün...;
kırmızı, turuncu gül çiçek...;
al, kırmızı karpuzun dilim...;
turnaların boz, beyaz yavru...;
çayırın eşil, sarı ot...;

mamunun yalpak, tatlı söz...;
ihtiarın boz, beyaz saç...;
kirezin sarı, kırmızı yan...;
büük, pembä bulutların gölg...;
kalın, geniş aacın meyva... .

4. Aşaadaki lafbirleşmelerini ayırın bölümnerinä görä. Açıklayın izafetlêr soylarım.

Fıçının dibi, duvarların köşesi, dünürçülerin haberi, taliga tekerlêä, ceviz fidanı, üç kardaş, demir kürek, kazma sapı, diirenin dişleri, turşu suyu, ördek yımirtası, balaban kızlar, bu tefter, harman vakıdı, maaza boyu, çiçään yaprakları, kirez aacı, şişä boncuk, çüvenin dibi, çobanın sopası, yastık üzü, masa bezi, altın sincircik, **Çıbık günü**.

Çıbık günü – Eni Yılın ilk günü

5. Verilmiş cümleleri yazın. İzafetleri bulup yazmakta onnarın cümlä payı olduunu çizin.

1. Todurun bobası satmaa deyni İstanbuldan türlü mal getirdi. 2. Küüyün sokaklarında gezinän asker Andreyin batısuıdu. 3. Klasın üüredicisi üürenicilerä paklattırêr şkolanın

başçasını. 4. Komrattakı şolanın direktoru toplantıdan ana tarafının küüyünä döndü. 5. Taraklının gölündä büük balıklar var nicä tutmaa. 6. Şolanın aulunda alma, erik hem şefteli fidannarı büüyer. 7. Koçun buynuzlarından tarak yaparmışlar. 8. Kırmızı karpuzun çekerdekleri ufacıktı.

6. *Aşaadaki yaratma parçalarını okuyun, lafbirleşmelerini bulup, onnari ayırı okuyun. Aazdan annadın onnarın bölümleri için, alarak hesaba belliedici lafların maanalarını hem kurulmasını. 2–3 cümlä tefterä yazın, cümlä paylarını çizİN.*

Birkaç gün o gezdi dolay erlerdä, geceleyräk ba bir boş ev tavanında, ba bir köprü altında. O ba uzaklanardı kasabadan, ba genä yaklaşırdı ona. Bitki-bitkiyä o uzakta hesap aldı bir ot tepesini, gitti, oydu onun içində bir derin in da erleşti orada yaşamaa...

yaklaşmaa
bitki-bitkiyä

...O genä gitti bir demir yol stançiyasına, topladı bufettän biraz ekmek kırıntısı da genä çıktı **küüyün**¹ kırına. Gezdi o irmi-otuz kilometra kadar da buldu bir brakılmış toprak bordeyini. Bu bordeydän diil uzak bir çamurlu erdän sızardı su seli. Şüpesiz iildi da dattı. Su isläydi, saade **birazçık**² tuzlucaydı. Bordey kazılıydı er içində, onun vardı tafta kapusu, toprak dolması hem kâr ateş yakmaa kotlonu da. "Burada var nicä yaşamaa", – düşündü Şüpesiz. – Hep kapana benzämeer".

O topladı biraz kuru hardal hem pelin sapı, biraz negara otu, döşetti pata da genä çeketti **aklından**³ geçirmää onu, ne oldu onunnan hem ne var nicä çıksın bundan ileri dooru... (D. Kara Çobana görä "Kral için cümbüş")

...Geç vakıdadan uzandı çalgıcıların yarışması, sora insan horudan başladı daalışmaa, taa sonunda büük horu meydanı heptän boşaldı. Yaarın çekedärdi bir sıkı iş haftası – orak biçimi. **Çalgıcılar horudan geldilər Andreyin evinä gecelemää**⁴. Kirana taa tokattan ev saabisinä başladı baarmaa.

– Hepsi insan, kırılmış gibi, hazırlanêr kıra avşamdan, çoyu giderlär artık... Bizim o arpa payımızı kim biçecek, ba Andrey? (N. Babogluya görä "Gaydacı")

...İlkyazdı. Büük sokakta, bir aul boyunda, durardı bir bölük adam, hepsi – sıradaki izmetkär insannar, angıları lafedärdilär yarım sezlän. Onnar durmamayca bakınardılar dolaya, da hep işidilärdi gülmäk patlaması... Bölüktä hepsi istärdi sölemää en keskin cümbüşlerini, onun için annatmaların arası hemen olmazdı, da biri, sesleyräk öbürünü, beklärdi, nezaman o bitircek, ki çeketsin kendi şaka cümbüşlerini. (D. Kara Çoban)

7. *Verilmiş şiir parçasını, yazın, lafbirleşmeleri bulup, onnari ayırı okuyun da aazdan annadın, angı bölümdändir onnar, belliedici lafların maanasına hem kurulmasını bakarak.*

Yolum düştü ana tarafıma,
Serin soluu çekerim **güüsümä**¹,
Tä dönemeç, bitki yılma,
Da bän girerim küüyümä⁴
Sabaa durardı sak, açan
Koptu bir kart horoz sesi.

Sora avaz olup ona,
Doldu horoz **çalgısınnan**² herersi.
Ne erken bu orkestra uyandı?⁴
Beni mi karşılêr Aydar?
Çalmaa **ürääm**³ da yollandı
O uluz horozlarla barabar.

horoz
havez

(P. Çebotarä görä)

§ 14. Bellilikçi lafbirleşmelerin özellikleri

Gagauz dilindä bellilikçi lafbirleşmeleri pek geniş kullanılêr. Onnarın var te bölä özellikleri:

a) belliedici laf herkerä temel lafin önündä bulunêr. Bu laf sıralı gagauz dilindä pek çetindir.

Örnek: taş pınar, **eni** ev, **küçük** dermen, **altı** kişi, **ikinci** gün, **yımirtanın** sarısı, **örmä** ahır.

ä) bellilikçi lafbirleşmelerin belliedici lafları taa sık nışannık, sayılık, aderlik, iştennik; onnarın yok sayı afiksleri, cümlelerdä hal afikslerinnän baalanmêrlar, baalanêrlar sade maanayca, yamanmak maanasinnan.

Örnek: **İki şkolacıyı** üüredici yolladı dolaşmaa **hasta kafadarını**. Pazar günü **eni ev** doldu musaafirlärlän.

Aşan läözım olêr hallamaa, hallara görä diişiler sade temel laf, belliedici laf hiç hallanmêr.

Örnek:

T.h.	eni ev	iki şkolacı
S.h.	eni evin	iki şkolacının
D.h.	eni evä	iki şkolacıya
G.h.	eni evi	iki şkolacıyı
E.h.	eni evdä	iki şkolacıda
Ç.h.	eni evdän	iki şkolacıdan

1. Aşaadaki temel laflara bulun läözımını, uyar belliedici lafları. Bellilikçi lafbirleşmelerini düzüp, yazın onnari. Açıklayın bellilikçi lafbirleşmelerin özelliklerini.

... kasaba, ... aaçlar, ... otlar, ... şeker, ... un, ... tavşamnar, ... uşak, ... yol, ... tel, ... hava, ... karpuzlar, ... bulutlar, ... lüzgär, ... göl, ... küü, ... gün, ... gecä.

2. Aşaadaki bellilikçi lafbirleşmelerinnän birär cümlä düzüp, onnari tefterlerinüzä yazın.

Zengin çiftçi, suuk su, maavi çiçek, çetin taş, büük bereket, kaavi beygir, üüsek kavak, girgin çocuk, sürülmüş erlär, yalpak kızçaaz, derin pınar.

3. Aşaadaki laflara uydurun belliedici lafları. Bellilikçi lafbirleşmelerini kurup, yazın onnari. Aazdan soruş koyun belliedici laflara, onnarın dooru yazılmasını annadın.

... Bucak	... kilim
... Vatan	... ekinnär
... halk	... sokaklar
... kiyat	... fidannar
... alma	... çiçek
... Ankara	... yıldız
... Komrat	... bulut

4. Aşaadaki şiirdän tefterlerinüzä yazın türlü lafbirleşmelerini, analiz onnara yapın.

Büü, katina, büü
Yol boyunda.
Dalcaazların düzsün
Güz bolluunda
Kırmızı üzüm.

Büü, katina, büü
Aul boyunda.
Sän dä sayılı büün
Eni aulumda
Kısmetli çotuk.

Büü, katina, büü
Küüyün boyunda,
Yol boyunda büün
Hoşluk boyu,
Al boncuklar.

Oldun geçendä
Fukaara üzümü,
Da ne benzeersin
Yolcu kafadara...
Özneli analara
Boncuklu Bucaklara!

(D. Tanasoghuya görä)

5. *Tefterlerinizä aşıadaki annatmanın parçasını yazın, angı cümlä payı olêr lafbirleşmeleri, annadın.*

Kim kaç taa işlär soraceydı Gani, ama çörek pita fırının aazında artık olduydu pak al yanaklı. Sofi babu onu çevirdi fırın maşasının öbür yanını da taa bir minuttan sora çekti. Pita pişmişti. Kokardı gözäl. Şindi Sofi babu sardı onu ekmek bezinnän da dedi:

– Ko birazçık yırak tarlasına gitsin! Sayılêr, suusun.

Sora booday tarlasından "geldiynän", malisi kopardı küçük unukasına Ganiyâ bir parça çörek pita da verdi ona.

(N. Baboghuya görä)

6. *Verilmiş lafbirleşmelerinnän birêr cümlä düzüp, yazınız, izafetlerdä afiksleri belli edin.*

Uşak rubası, baarışlık bayraa, kartal yuvası, er tavşama, inek ferması, koyun sürüsü, kır işi, pınar suyu.

7. *Aşıadaki aldıklarlan kurun ikinci hesaptan izafetlerini, onnarı yazıp, afiksleri belli edin.*

Süt – çölmek, ev – örtü, kır – çiçek, türk – dil, Gagauz – Er, çotuk – filiz, cümlä – pay, ot – tepä, çamur – topalak, bel – kemik, diş – ot, laana – yaprak, kömür – ateş, salkım – aaç, alma – su.

8. *Aşıadaki annatmanın parçasını yazın, noktalar erinä koyup hal afikslerini türlü soydan birêr lafbirleşmesi bulun, onnarın altlarını çizin, angı cümlä payı olduklarını, annadın.*

Sentäbri ayın **bitkisiydi**¹. Kolhoz taligacısının Mani Vladinin kapu önü doluydu insannan. Oradan kısa ara aşırı işdilärdi kemençä, garmoni hem daul ses... Vladi everärdi kızını Stanka... Çadır rayonundan bir küüyü... Geçän cumaayadak Stanka işledi kendi **küüyündä**³ kolhozda yapı düzücüsü, kırcı. O her sabaa, bir elindä sepet, birindä dä kazma yada diiren, geçärdi işä üüredicilerin evinin hem şkolanın arasından...

diiren
güvää

...**Pazar günü taa sabaaländän evi sardılar gençlär**⁴. Saat iki... yakın tokatları n yanına geldi üç ük maşınası hem bir açık-maavi "Moskviç". Ük maşınaların birinä, oynayarak, döneräk üklettilər gelinin gözäl çiiizlerini: kadrel yapaa döşekleri, bürüncük üzlü yorgannar..., krahmallı, kaar gibi, biyaz üzlü yastıklarını, çevrelerini... İçer... çıktılar gelinnän güvää, üç kerä **geçtilär**² maşa üstündän da al şiritlän baalı yanar mumnarlan ellerindä, sarılı saadıçlarlan, kresnişalarlan, deperlän gittilər patlak suvalı klisenin önünä...
(D. Kara Çoban "Stankanın düünü")

§ 15. Bölünmüz lafbirleşmeleri

Şindiyädän üürenildi **bol** lafbirleşmeleri. Onnardan ayırılêr, başkalanêr **bölünmüz lafbirleşmeleri**. Bölünmüz frazeologiya lafbirleşmeleri deniler o birleşik, ayırılmaz lafbirleşmelerinä, angılarında süret var. Onnar herbir dildä kullanilêrlar nicä ayırı laflar. Cümledä onnar bir cümlä payın erini tu-têrlar.

Örnek: Vançu büün işlämedi, ama **sinek tuttu**. **Sinek tuttu** – bölünmüz lafbirleşmesi. Burada "**sinek tuttu**", nicä dä işlik **işlämedi** – **predikattır**.

Kara günnär geldi başımıza. **Kara günnär** – bölünmüz lafbirleşmesi. Kati – ölä bir çalışkan insandı, ki **laf etişmäzdi** onu metetmää.

Laf etişmäzdi – bölünmüz lafbirleşmesi.

1. *Aşaadakı lafbirleşmelerini yazın. Bol hem bölünmüz lafbirleşmelerinin altlarını çizin birêr hem ikişâr çizgiylän. Aazdan açıklayın onnarın maanarını. Kurunuz bölünmüz lafbirleşmelerinnän ikişâr cümlä.*

Enser çıkarmaa – laf çıkarmaa; urmaa bir toy – urdum toyu sopasız; tez gelmemää – gelmää hergelä paskellesinä; düşkün beygirlär – şarap düşkünü; yımirtanın sarısı – sarısını yutmamış; yımirtanın kulbunu aaramaa – kolay iş aaramaa; yol kasabaya dooru – Saman Yolu; suuk lüzgär – cöplerindä lüzgär eser, boş çanak – boş kafalı; uzun sopa – uzun dilli, tencerenin dibi – cendemin dibi; yama dikmää – yama gibi durmaa; sargı dokumaa – kaar çoban sargısı; çok lafedici – dilli düdük; çok vakıt yola bakmaa – gözlerim yolda kaldı.

aaramaa
kaar

2. *Aşaadakı cümleleri yazın, çiftli lafların hem bölünmüz lafbirleşmelerin altlarını çizin, aazdan açıklayın, angı cümlä payı onnar olêrlar.*

Kır-çayır çiçek açmarsa, dan uzakta kızarmarsa, kannanmak olmaz, peet kurulmaz. Daasızlık – belaydı Bucakta. Toz-duman kalkardı evellär. Boralar sökardı kırlarda şüşekil büüyän ekinneri. Soruş-cuwap tükenincä, testä toplandı... (G. Gaydarçı)

Ne ilerdä vakıt mı yok? Günnär çuvala girmede. Gelecek bizä dä kısmet. Belliydi kartinadan, ani insana yaşamak diilmiş feslen kokusu.

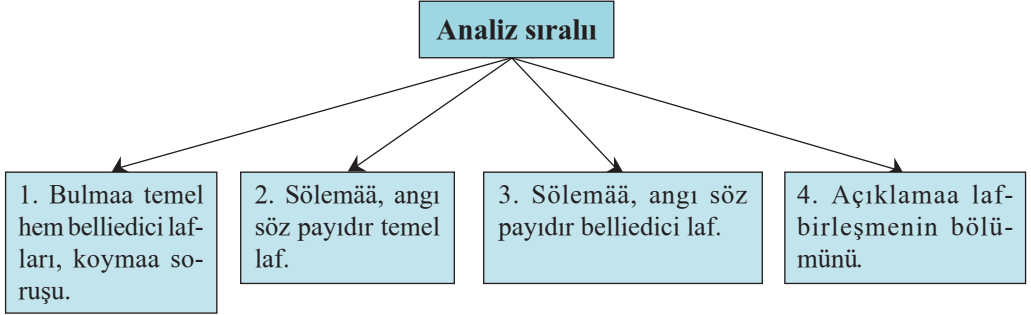
– Na sana! – süzdü Vani dişleri arasından, – üüren şamarlan urmaa. Candar biçilmiş gibi serpildi erä. Alış-verişçilerin birazı, ani ufak-tefek işlirlän gelmişlär, artık çoktan erlerinä etişmiştilär... (N. Baboglu)

...Saray-kaledä düüş bitti. Erdä-içerlerdä serili durêr girgin koruyucular. Kaavi selcuklar aldılar kuvedi. Satıcı beylâr karşılêêrlar Kaykavuzu da teklif ederlâr Oguz beyliinâ bey olsun. .. Bu 1263-üncü yıldaydı... (D. Tanasoglu)

tükenmää – bitirmää, başarmaa

§ 16. Lafbirleşmelerinâ analizi

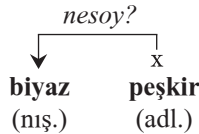

Örnek:

Aazdan analiz

Biyaz peşkir lafbirleşmesindä temel lafı **peşkir**, belliedici laf – **biyaz** (peşkir nesoy?) Temel lafı – **adlık**, belliedici laf – **nışannık**. Belliedici lafın funktiyasına hem maanasına görä – **bellilikçi lafbirleşmesi**.

Yazılı analiz

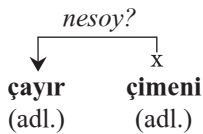

Angı bölümdän?
Bellilikçi lafbirleşmesi

Aazdan analiz

Çayır çimeni lafbirleşmesindä temel laf **çimeni**, belliedici laf – **çayır**. Topladık **nesoy** çimeni? **Çayır**. Temel lafı – **adlık**, belliedici lafı – genä **adlık**. Belliedici lafın funktiyasına hem maanasına görä – **bellilikçi lafbirleşmesi** – II-nci hesaptan izafet.

Yazılı analiz

Angı bölümdän?
Bellilikçi lafbirleşmesi –
II-nci hesaptan izafet

1. Aşaadaki lafbirleşmelerinä yapın verili sıralaa görü analiz aazdan hem yazılı.

Serin hava, sebepli su, basamaklı yol, taş köprü, sarmısaklı manca, yakıcı biber, dokuma plat, gelän-geçän çocuklar, gökün maavili, on yaşında uşak, fidannarı budamaa, enser kakmaa, dediini yapmaa, kaçarak gezmää, kiyat yazmaa, sarı kaun, tafta aul, keskin bıçak, biyaz şeker, kırmızı keremet.

2. Yazın cümleleri, lafbirleşmelerini bulup, çümlä payı gibi altlarını çiziz, sora yapın onnara aazdan analiz.

1. Yolun ucu bitkisiz (söleyiş). 2. Dört kardaş bir sert gölmek içindä (bilmeycä). 3. Aalemin kahırı benim kahırıma benzemäz (söleyiş). 4. Yalpak kuzu iki anadan süt emär (söleyiş). 5. Ertesi günü Ayı-Kulak kalmış evdä manca yapmaa (masaldan). 6. Benim bobam bilmedi derdimi (türküdüän). 7. Ananın saalını unutma sormaa. 8. Sümek – yapaa püskesi. 9. Çok gezän – çok bilir (söleyiş).

3. Aşaadaki peettän "**Kalsam bakarak**" uygun cümleleri yazın, lafbirleşmerin altlarını çiziz, onnarın 5-inä yazılı analiz yapın.

diimää
maavi

Kalsam bakarak

Kalsam bakarak,
Eşil kırlara.
Düşsäm, tutulsam,
Temrenin kucaana yatsam...

Kalsam bakarak
Üklü baalara.
Üzüm toplasam,
Salkımın belinä asılsam

Kalsam bakarak
Ulu daalara.
Meşeyä salınsam,
Batalın boyuna sıınsam...

Kalsam bakarak
Üüsek bayıra.
Uca etişsäm
Buludun saçına diisäm.

Kalsam bakarak
Oynar sulara.
Yaamur hem olsam,
Dalganın içinä dalsam...

Kalsam bakarak
Maavi göklerä.
Uçsam, etişsäm,
Dannarın evinä girsäm...

Kalsam bakarak
Mutlu insana.
Onun hep olsam,
Daymaya läüzimni kalsam...

Kalsam bakarak
Bitmüz ömürä
Bana bıkmasa,
Buradan hiç çıkmasa...

(D. Tanasoglu)

4. Verilän cümleleri yazın, lafbirleşmelerini bulup, kurun onnarlan başka cümlä. Eni cümleleri dä yazın.

1. Bu yazın havalar oldu pek sıcak, kuru toprak taş gibi çetin oldu. 2. Biz gördük, nicä Soni bulü hergün, erken kalkıp, **işlärđi**¹. Başçada yıslêerez eşil zarzavatlari, kırmızı, sarı,

al çiçekleri hem körpâ meyva **fidannarını**³. 3. **O heptân yalnız yaşardı, sevârdi bizâ getirmää birâr parça taazâ**² ekmek⁴.

5. *Aşaadaki cümleleri yazın, onnarda ikinci hesaptan izafetleri bulup, altlarını çizin.*

1. Sevineriz, ani bu yakınnarda rayon gazetası başladı tipardan çıkmaa ana dilindä. 2. Halk medişinası bulmuş zamandan kılıç otunu yaralara deyni faydalı. 3. Erken derâ boyu doluydu balıkçıylan, orada artık tütârdı balık çorbası. 4. Paşşoy unundan mamaliga faydalı hem tok katıktır. 5. Evellâr bizim Bucakta varmış pek çok lüzgâr dermeni. 6. Yaamurdan sora günbatisında salındı bir renkli kuşak.

6. *Aşaadaki "Fantastika dünnesindä" resimi gözdän geçirin. Resimä bakarak, kı-sadan birâr yaratma yazın. Yaratmanın adı olsun: "Fantastika yardım eder bu dünnedä gözellik olsun".*

- **Fantastika** – o bir literatura yaratması, angısında yazdırılêr te o işlâr, ani avtor kendi fikirindän, düşünüp-kurmuş.
- Onnar var nicä olmasın yada var nicä olsun. Hepsi, ne üüsektir hem gözâldir bu dünnedä, yapıldı adamın fikirinnän hem onun fantaziyasınnan.

Test "Lafbirleşmeleri"

1. Verilmiş lafbirleşmelerin arasında angıstıydır **işliktän** lafbirleşmesi?

- a) biyaz ekmek;
- ä) keçi südü;
- b) ot biçmää;
- c) saman çuvalı.

2. Aşaadaki lafbirleşmelerin arasında **adlıktan** lafbirleşmesini bulun.

- a) türkü çalmaa;
- ä) atlından paalı;
- b) pek büyük;
- c) düz yol.

3. Verilmiş lafbirleşmelerin arasında **nışannıktan** lafbirleşmesi angıstıydır?

- a) serin hava;
- ä) şekerden tatlı;
- b) hızlı gezmää;
- c) kara-eşil şişä.

4. Aşaadaki lafbirleşmelerin arasında **aderliktän** lafbirleşmesini bulun.

- a) anışlmış adamnar;
- ä) balaban aac;
- b) herbiri yanımızdan;
- c) akıllı ürenici.

5. Aşaadaki lafbirleşmelerin arasında **işhallıktan** lafbirleşmesini bulun.

- a) dostlukta yaşamaa;
- ä) boyalı yımırta;
- b) pek erken;
- c) dostumun çantası.

6. Angı lafbirleşmelerinä gagauz dilindä **izafet** sayılêr?

- a) işliktän lafbirleşmeleri;
- ä) adlıklardan lafbirleşmeleri;
- b) aderliktän lafbirleşmeleri;
- c) işhallıklı lafbirleşmeleri.

7. Aşaadaki lafbirleşmelerin arasında angıstıydır **birinci hesaptan izafet**?

- a) kouyn sürüsü;

- ä) taş aul;
- b) onun uşaa;
- c) çay otu.

8. Aşaadaki lafbirleşmelerin arasında **ikinci hesaptan izafet** bulun.

- a) fidannarın yaprakları;
- ä) inek piiniri;
- b) uşakların oyuncakları;
- c) demir kürek.

9. Aşaadaki bellilikçi lafbirleşmelerin arasında **üçüncü hesaptan izafet**.

- a) yapaa çorapları;
- ä) pardı yol;
- b) başcanın aulları;
- c) yortu günü.

10. Nasıl kurulêr bellilikçi lafbirleşmeleri angılarına izafet deniler?

- a) sade işliklerdän;
- ä) iki nışannıktan;
- b) sade adlıklardan;
- c) çifli laflardan.

11. Angı lafbirleşmeleri **frazeologizma** sayılêr?

- a) ciftli laflar;
- ä) bölünmüz lafbirleşmeleri;
- b) modal laflar;
- c) izafet lafbirleşmeleri.

12. Aşaada yazılı lafbirleşmelerin **bölümneri belliedici lafların funktiyasına hem maanalarına görü**. Angı lafbirleşmeleri zeedä dä ayırılêrlar bu kuraldan?

- a) bellilikçi lafbirleşmeleri;
- ä) tamannıkçı lafbirleşmeleri;
- b) işliktän lafbirleşmeleri;
- c) hallıkçı lafbirleşmeleri.

ADAM İŞİNNÄN ŞANNI OLÊR

- ♦ Annadın, ne bilersiniz dilin artistik stili için: var mı nicä onunnan tekstlerdä, yaratmalarda oluşları göstermää türlü renkli kartina gibi?
- ♦ Olur mu bu stildä yazıcılar, avtorlar kendi duygularını, dalgalanmasını göstersinnär?
- ♦ Kullanılêr mı bu stildä epitetlär, uydurmalar, metaforalar?
- ♦ Publişistik stili pek yakın artistik stilinä, ama o neylän başkalanêr artistik stilindän? Var mı onda dooru haberlär, dooru oluşlar?
- ♦ Olur mu avtor bu stildä düşündürsün, debreştirsın okuyucuları?

SÖZ TEORİYASI

§ 17. Artistik hem publiſistik stillerindä tekstlär

1. Yukarkı resimnerä bakarak, yazın birär annatma tekst. Kullanarak artistik ya publiſistik stillerini, te bu temaları açıklayın:

- Muzıka üüredicisi – läüzımnı zanaattır.
- Kim beener çiçek büütmää?
- Şoför zanaatın faydası.
- Bän traktorda işlemää isterim.

2. Aşaadaki teksti "*Neyä düşünerlär çocuklar?*" okuyup, içindeliini annadın, sora annatmayı ilerläyin, ekläyin ona taa bir pay te bu temaya görä: "*Angı zanaatı bän ayıracam?*".

Neyä düşünerlär çocuklar?

çoyu
raatlık
şennik

Bir kerä gagauz dili uroonda üüredici Petri Stefoglu şkolacılarla teklif etti:

– Hadiyin, çocuklar, kızlar, düşünelim gelecek zaman için! Angı yolu alacınız, açan büüyeceniz, neredä işleyeceniz?

– Bän isterim muzıka üüredicisi olmaa, – dedi Lena Moka. – **Üüredecäm¹** uşakları pianinoda çalsınar. Barabar kendi üürenicilerimnän bän türkü çalacam hem türlü halk **oyunnarımı²** oynayabilecäm. O **şkolada³**, neredä bän işleyecäm, kurup-açacam türlü oyun derneklerini. **Benim üürenicilerimin çoyu muzıkant olaceklar⁴**.

– Bän sä gidecäm işlemää traktorda, neredä işleer benim bobam, – dedi Stepu Monastırlı. – Bän tarlaları sürecäm, er olsun kaba, tavlı deyni. Ko insan ekinnerdän büük bereket alsın! Ekmek büütmää – bu en kısmetli iştir! Ekmeksiz insan yok nicä yaşasın! Olacak ekmek – olacek şennik, olacek raatlık. Topraklan işlemää – buydur haliz adam zanaatı!

– Ama bän, – yavaşıcık dedi Sofi Karakaçeva, – hepsindän çok beenerim bulunmaa naturada: daada, kırdä, başçada. Bän pek severim kazmaa kökenneri, buazlamaa kartofileri, yıslamaa zarzavatları, büütmää meyva fidannarını, otlardan kurtarmaa çiçekleri. Bän olacam başçavancı da işleyecäm ölä, ki bizdä her zaman Eni Yıla karşı, yortu için, olsun taazä, kırmızı alma, sarı armut, kara üzüm, kırmızı patlacan, eşil biber hem gözäl çiçek.

– Ama bän, – ilerletti lafetmeyi Aleksı Karaman, – gidecäm üürenmää şoför. Bu iş zordur. Läüzım biläsin sokaklarda bulunan yol nişannarını, islää tanıyasın onnarı, da sokaklarda ii kullanasın yol kurallarını. Bän haydayacam bir büük ök maşınasını, onunnan götürecäm taştan kirpiçleri, kırmızı keremetleri, tuflaları eni yapıları kurmaa deyni. Yollara döşemää deyni, taşıyacam küçüräk kıyılmış taşcaazları hem asfalt.

– Ama bän, – açıkladı Kiril Kusursuz, – neetlenerim resimci olmaa. Bän resimä geçirecäm çalışkan insannarın patretlerini. Bän mutlak resimneyecäm benimnän üürenän şkolacıların hem üüredicilerin patretlerini.

3. *Aşaadaki dialoglu sözü "Kimin elleri taa gözäl?" okuyun. Söläyin sözüün situa-tiyyasını, kim kiminnän lafeder, neredä lafediler, angı neetlän; bulun dialogun temasını, öz fikirini; açıklayın tekstin stilini.*

Kimin elleri taa gözäl?

(İndiya halk masalı)

aşaa
candan-
ürektän

Bir derenin boyunda üç zengin karı oturardı, da onnar lafedärdilär biri-birinnän kendi elleri için.

– Benim ellerim gözäl, – dedi onnarın birisi.

– Benim dä ellerim gözäl, – **üüdü**¹ öbür karı.

– Ya, bakın benim ellerimä, onnar taa da gözäl, nekadar sizin ikinizin elleriniz! – dedi üçüncüsü.

Bu vakıt bu üç **karıların**³ yanına yaklaştı bir aaç babucuk, angısı, **topallayarak**², istedi karılardan bişey-bişey imää. Zengin karılar bişeycik vermedilär ona, sade sordular:

– Sölä, babu, angılarımızın elleri taa gözäldir?

– Te bir parçacık ekmek iyeyim da ozaman söyleyecäm, – kahırlı, iildip aşaa kafasını, dedi babucuk da yolca ileri gitti.

Ama biraz taa öteedä, bu derenin boyunda, bir fukaara, çiftçi karı oturardı. Kır işlerindä gün yakmasından onun teni kap-kara olmuş. Babucuk, uzadıp elini, istedi ondan da imää:

– Pek acıktım, eer varsa, bana bir parçacık ekmek ver!

– Al, anacım, bän aldıydım bir somun ekmek yanıma, yarısını al kendinä, – dedi çiftçi insan.

Babucuk idi ekmeeni, içti biraz da su, bütün candan-ürektän bu çiftçi karıya "Saa olasın" dedi. Sora, bu karı, tutup babunun kolundan, götürdü onu o üç zengin karıların yanına. Babucuk onnara dedi:

– Te şindi bän söyleyecäm, kimin elleri taa gözäl. Te bu fukaara karının kara, buruşuk elleri, angıları doyurdular beni, aaç, sakat ihtarı, bin kerä taa gözäl sizin kaba, pamuk gibi biyaz, ellerinizdän!

Bölä dedi ihtär babu da aldı kendi yolunu⁴. Bu üç zengin karının suratları utanmaktan kızardı.

- Siz nasıl düşünersiniz, dooru mu söledi babucuk?
- Söläyin kendi bakışınızı, kimin elleri taa gözäl? Neçin?
- Neçin bu üç zengin karının suratları kızardı?
- Çıkış yapmaa olur mu, ki insan kendi ruh zenginniini, güzelliini sade iştä var nicä gösterin?

4. *Teksttä "Kimin elleri taa gözäl?" bulun o cümleleri, angılarında var haliştennikli laf çevirtmesi. O cümleleri tefterlerinizdä yazın, laf çevirtmelerinin altlarını çizin.*

5. Yukarkı resimä bakıp, yazın birär fikirlemä teksti, açıklayın te bu temayı: "**Çalışkan, çiftçi insanın elleri altından paalydır**". Tekstin içindeliü cuvap versin soruşa: "**neçin?**"

6. Aşaadaki teksti okuyup, başlık ona koyun. Annadın içindeliini, tekstin stilini bulun.

Biler miysin sän, bu dünnedä kaç zanaat var?⁴ Otuz binä yakın! Hem bizim yaşamamızda yoktur ölä obyekt, angısının yapılmasına karışmadı adamın işçi elleri. Sputniklär hem deniz altında üzän **kayıklar**, kosmos gemileri hem traktorlar, bombonilär hem kostümnar – bunnara hepsinä koyuldu te bu insannarın zaameti: demir işçisinin, elektrik **akımınnan** demir parçalarını ekleyän işçinin, konditerlerin, **terzilerin** hem başka **izmetçilerin**³.

Adamın elleri haydêr gemileri, türlü maşinaları, uçakları; tutêr hırleçleri hem mikroskopları. Onnar denizlerin dibindän tombarlak, **duruk**, yalabık, paalı taşcaazları **çıkârêrlar**² hem hastanın bertik yada kırık kolunu alıştırêrlar. E, kimin **elleri**¹, keezleyip, basketbol topunu çevrä içinä atêr?

Kimin elleri göktä aya, başka yıldızlara dooru raketa yollandırêr? Adamın elleri herbir işi var nicä yapsın. Sade läüzüm onnar ii iş yapsınnar!

deniz altında üzän kayak – su altında üzän gemi
elektrik akımı – tellerdän gelän elektrik kuvedi
terzi – ruba dikän insan
duruk – pak, yalabık

7. Yukarkı teksttä bulun o cümleyi, angısında var birsoy cümlä payları. Teftelerinizdä o cümleyi yazın, birsoy cümlä paylarının altlarını çizirin.

8. Yaşamaktan yada işlemektän türlü meraklı işlär için kendibaşınıza yazın birär yaratma-annatma, kullanarak yazdırma elementlerini. Ayırın te bu temalarının birisini: "**Bu meraklı işi bän yazın yaptım**", "**Nasıl biz büyüklerä yardım ettiydik**".

9. İnsanın zaameti hem käämil işleri için yazın birär yaratma-yazdırma, kullanarak annatma hem fikirlemä elementlerini. Ayırın te bu temalarının birisini: "**Bizim evimizdä en büyük içersinin gözellii**", "**Kim yaptı başcamızı çiçekli, fidanni, meyvalı?**"

10. Aşaadaki tekst "**Hayvannar hem kuşlar bilerlär mi lafetmää?**" okuyun, onun içindekisini annadın. Söläyin, olur mu bu tekstin stilinä demää, ani o bilim stiliydir. Neçin? İnandırın.

Hayvannar hem kuşlar bilerlär mi lafetmää?

Bilim **izmetçileri**¹, bilgiç insannar kendi bilim işlerindä, **monografiyalarında**, taa hanidendän yazıp-inandırdılar, ani hayvannar hem kuşlar bilerlär lafetmää, ani onnarın kendi dilleri var, hem onnarın dili kurulu sadä sesçeezlerdän, onnarın lafetmesi pek aşaaı uurda bulunêr, uydurduynan onu insannarın dillerinä. Lafetmektä türlü sesçeezleri hem nişannarı kullanêrlar tauklar hem delfinnär, maymunnar hem kedilär, kuannar hem fillär, sırcıklar hem guşlar.

İnsannarın sa lafetmesi pek yukarkı uurda bulunêr, neçinki onnar bilerlâr türlü işleri yapmaa, işlemektâ biri-birinnân annaşmaa.

Hayvan³ dili insannarın lafemesindân neylân başkalanêr? Te onunnan, ki hayvannarın hem kuşların sesleri, nişannarı – konktrettir. Onnar sansın sıkı "baalı" olêr bir oluşa yada situaşiyaya. Tauklar, başka kuşlar başlêrlar **baarışmaa**¹ ozaman, açan isteerlâr göstermâä insana, ani onnar acıkmiş da lâazım verilsin imeelik. Ama horoz annadamêêr tauklara onu, ne olmuş dün yada onu, ne yaarin olacek. **Bunu yapamêêrlar**² "lafetmeyi sevân" **maymunnar-şimpanzelâr** **dâ**⁴.

Sade insannarın lafı, kopup–ayırılêr oluştan yada situaşiyadan, sade adam var nicâ lafetsin o oluşlar için, ani olmuş geçmiş zamanda yada angıları olacek, o işlâr için, angıları halizdir yada diildir haliz. Adam var nicâ desin: "Garga kondu aul üstünâ". Ama garga söyleyemeyecek, ani o görer, neredâ aul içindâ **geziner**² adam. Bu işi ona brakmêêr yapsın onun konkret dili.

(A. Kondratova görâ)

monografiya – broşūra, bilim kiyadı
sadâ – burada: diil katlı
sade – burada: ancak, ama, hemen

Ş 18. Publiştistik stilin nişannarı

Publiştistik stilin te bu nişannarı vardır:

- ✓ Publiştistik stilindâ annaşılan söz lâazım olsun.
- ✓ Bu stildâ sözlân danışılêr okuyuculara, informaşiyaya onnara veriler.
- ✓ Bu stildâ sözün var nicâ olsun soruşları, angılarına avtor kendisi cevap verer.
- ✓ Bu stildâ sözün olur olsun **ritorika** soruşları da.
- ✓ Sözün bu stili kullanılêr kiyatlarda, gazetalarda, dergilerdâ, radioda, televiziyada, toplantılarda, mitinglerdâ.

ritorika soruşu – ölä soruş, angısınnan hem sorulêr, hem informaşiyaya veriler, soruş informaşiyasında informaşiyaya

1. *Publiştistik stilindâ birêr kıسادan söz yazın başlanķı klasta üürenân şkolacılara, danışın onnara, sözün adı olsun bölâ: "Koruyun üürenmâk hem artistik kiyatlarını!" İlkin toplayın lâazımını materialları, yazın danışmanın planını.*

2. Yazın birär yaratma, kullanarak publişistik hem artistik stillerini. Açıklayın te bu temayı: "M. Çakirin anmak taşın yanında".

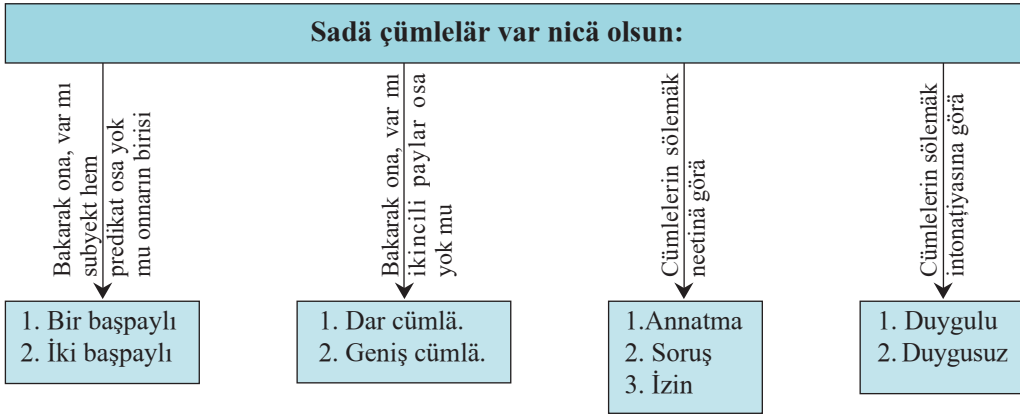
DİL TEORİYASI

§ 19. Sadä cümlä

Biz lafederiz ölä, ki annadalım biri-birimizä düşünmeklerimizi. Sözümüz cümlelerdän kurulu.

Bütün bir fikir yada yalvarmak, izin, soruş gösterän bir yada birkaç laf **cümlä sayılër**.

Örnek: Aydınnanêr. Uşaklar hazırlanêrlar şkolaya gitmää. Havada kuşcaazlar uçuşêrlar.

Açan biz lafederiz, belli, nicä cümlelerin bitkisindä duruklanêrız. Yazmakta bu gösteriler durguçluk nişannarınnan – noktaylan; soruş, şaşma hem başka nişannarlan. Cümlä payları türlü soruşlara cevap edêrlär.

Soruşlara cevap edän laflara deniler **cümlä payı**.

Cümlelerin payları bölünêrlär te netürlü: **baş payları** hem **ikincili paylar**. Cümlelerin baş payları – **subyekt** hem **predikat**, onnar cümlelerin gramatika temelini düzerlär. Cümlelerin başka paylarına **ikincili paylar** deniler. İkincili paylar cümledä te bunnardır: **bellilik**, **tamannık** hem **hallık**.

Örnek: Küüyün sport yarışmasında benim kara beygirim hepsini taradı.

Bu cümlelerin baş payları – beygirim – **subyekt**, taradı – **predikat**; benim, kara – **bellilik**, küüyün sport yarışmasında – **kathı hallık**; hepsini – **tamannık**.

Ama kimi laflar hiç bir dä soruşa cevap etmeêrlär.

Örnek: Dün hem büün hava güneşliydi.

Laf **hem**, soruŖlara cuvap etmeer, cümlä payı olmêêr.

1. Cümlelär var nicä olsun: bir başpaylı hem iki başpaylı.

Örnek: *Suuktu. Lüzgär esärdi poyrazdan.* **Suuktu** – bu cümlä **bir başpaylı**, kurulu sade **predikattan**. **Lüzgär poyrazdan esärdi** – bu cümlä **iki başpaylı**, onda var hem **subyekt**, hem **predikat**. **Ne? – Lüzgär** – subyekt. **Lüzgär ne yapardı? Esärdi** – predikat.

2. Sadä cümlelär, bakarak ona, var mı ikincili paylar osa yok mu, olur olsunnar – **dar** hem **geniş**.

Dar cümlä deniler o cümlelerä, angılarında salt **baş paylar** var. **Baş paylar** cümlelerin **gramatika temeliydir**.

Örnek: *Kış geldi. Dondurêr. Gün görünmeer. Şkolacılar okuyêrlar. Kızçaaz gülümsedi. Tanas sevindi.*

Geniş cümlä sayılêr o cümlelär, angılarında, baş paylardan kaarä, ikincili paylar da var.

Örnek: Küüyün çiftçileri gençlerä deyni bir meydanni stadion **düzdü**.

Kim düzdü bir stadion? **Küüyün çiftçileri** – subyekt. Ne yaptı küüyün çiftçileri? **Düzdü** – predikat. Kalan laflar bu cümledä: **gençlerä deyni, bir stadion, meydanni olêrlar ikincili paylar – tamannık hem bellilik**.

3. Strukturaya görä cümlelär iki türlü var:

1) **Sadä cümlä.**

2) **Katlı cümlä.**

Sadä cümlä gösterer salt bir fikir da düzüler bir gramatika temelindän. Sadä cümlelerin var türlü kendi çeşitleri.

Örnek: *Ayın başlantısında Kazayak küü klisesinä bir eni **popaz geldi**.* Vani klubta kavalda **çalêr**.

Katlı cümlelär düzülü iki-üç yada taa çok sadä cümledän. Katlı cümledä var 2-3 gramatika temeli.

Örnek: *Onu genä **kaptı can acısı eşıllää**, **angısı gün uzunnuunda durêr bu dayanılmaz kızgınnıkta.*** (D. Kara Çoban)

Bu cümlä **katlı**, neçinki o düzülü iki sadä cümledän.

Birincisi: *Onu genä kaptı can acısı eşıllää;*

İkincisi: *angısı gün uzunnuunda durêr bu dayanılmaz kızgınnıkta.*

Sadä cümlelär katlı cümlelerin içinde biri-birindän ayırılêrlar durguçluk nişannarınnan.

4. Sadä cümlelär onnarın sölemäk neetinä görä var üç türlü: **annatma**, **soruş** hem **izin**. Sadä cümlelär onnarın **sölemäk intonaşiyasına** görä olur olsunnar **duygulu** yada **duygusuz**.

Örnek: *Uşaklar başçada yardım ederlär büük insannara cevizleri toplamaa. (Annatma cümlä, duygusuz). Sän ne ölä sakınêrsın imäa? (Soruş cümlä, duygusuz). İ, doyun, utanma! (İzin cümlä, duygulu). Pıı, ne çok insan toplanmış bu meydana! (Annatma, duygulu cümlä). Of, büün pek çok aulda işledim! (Annatma, duygulu cümlä). Vallaa, bän pek sevindim senin yardımını-*

na! (Annatma, duygulu cümlä). Of, azetmeerim kalın üzlü insannardan!
(D. Kara Çoban) (Annatma, duygulu cümlä)

1. Verili cümleleri yazın, bulun onların baş hem ikincili paylarını. Herbir dar cümleyi ikincili payların yardımınnan genişledin.

Hayvan bakıcıları fermaya tez gittilär. Orada onnar suladılar hem doyurdular inekleri. Fermada bakılan ineklär taa çok süt vererlär. Güz vakıdında gün yısıtmêêr. Yaamur gelir. Duman düşer. Traktorcular kırları sürerlär. Hepsi alatlêêr. Üürenmektän sora Miti dä işleer. Benim Miti batüm traktor brigadasında çoktan işleer. O savaşêr yardım etmää büyüklerä. O seviner. Biz çayırdı ot biçtik. Otları topladık da getirdik evä. Bu kışı n hayvannara olacek alaf. Güz vakıdı bitti! Yaklaşêr suuklar!

2. Aşaadaki dar cümleleri, düşünüp, ikincili paylarla genişledin. Çizin onların gramatika temellerinin altlarını birêr hem ikişâr çizgilêrlän.

Guguşlar uçtular. Çii düştü. Ateş tutuştu. Çayır eşerdi. Üüredici yazêr. Üülen devirildi. Kuşlar çalêr. Şofi giyinmiş. Ay duuêr. Babu annadêr. Mamu örer. Kızkardaşçım oynêêr. Batü üürener. Tokatçık açıldı. Gök gürüldedi.

3. Aşaadaki cümleleri tefterlerinizdä yazın, subyektlarin altlarını çizin bir çizgiylän, predikatların altlarını – ikiylän, ikincili payların altlarını çizin ölä, nicä üürendiniz V-inci klasta.

1. Çiftçilär çıktılar kıra papşoyları **kazmaa**¹. 2. Şefteli **aaçlarında**² şeftelilär sarı-kırmızı oldular. 3. Şolanın başçasında uşaklar ilkyazın türlü meyva fidannarını dikerlär. 4. Bizim baalarımız imeelik soydan üzüm verer. 5. Telegraf bütün dünneyä haber verer. 6. Bulutlu havada gün erken kauştı. 7. Stepü gitti tükenä ekmek almaa. 8. Vani **dostundan**³ kıyat kabletti. 9. **Tafta ustası eni evin hayadında oturêr**⁴. 10. Uşak başçasında küçük uşaklara deyni pek çok oyuncak var.

sarı-kırmızı
çiftçi
hayat

4. Aşaadaki teksti tefterlerinizdä yazın, sadä hem katlı cümleleri bulup, onların gramatika temelini çizin. Katlı cümlelerin kuruluşu için annadın.

Ay İlieyâ yakın dışarda ölä sıcağı, ani gelirdi tauklar gibi kuruda yıkanasın. Taman o günü mamunun da başına yıvılmıştı bir alay iş. Uşak lăâzımdı yıkansın, düzen beklardı kesilsin. Bir yanından da düzenä erişlik yoktu, onu lăâzımdı komuşulardan istemää. Öbür yanından da lăâzımdı çıkırıkta kilim sarılsın. Bän dä taman bu iş sıkılında sıyırıldım evdän dereyâ yıkanmaa. Zavalı mamunun başına kaldı hepsi işlär. Bän etiştım dereyâ, orada uşaklar artık yıkanardılar. Bän dä hiç çok düşünmedim, soyundum da atladım dereyâ. Su sansın bıçaklan yarıldı. (İ. Krängaya görä)

5. Aşaadaki D. Kara Çobanın "**Derneklär**" annatmasından bir payını yazın, sadä cümleleri bulup, onların gramatika temellerini çizin, aazdan bu cümlelerä sintaksis annalizlerini yapın.

Derneklär

(Bir payı)

hasır
sefer
sazlı

Pazar günü. Gözäl yaz avşamı. Gün **sıcaa**¹ şindän sora kesildi. **Küüdä karılar hem adamnar başlêrlar toplanmaa derneklerä lafa**⁴. Adamnar toplanêrlar ayırı, karılar da – ayırı. Bu derneklär olêrlar türlü erlerdä, türlü kalabalıkta. Orayı toplanêrlar insannar giyimni ya eni, yada eski, ama yıkanmış pak rubaylan. Siirek derneklerdä oturmaa deyni **döşeerlär**² pala yada hasır, taa çok sefer insannar oturêrlar çıplak erdä. Sora, kalktıynan gitmää evä, onnar ellerinnän silkerlär **rubalarını**³...

Bölä olardılar derneklär bir irmi-otuz yıl geeri. Adamnarin çoyu oturardı Totkanın sazlı evinin ardında, zerä burada yoktu aul. En büyük karı dernää olardı Doka babunun aulu boyunda.

6. *Aşaadaki cümlelerdän katlı cümleleri ayırın, onnarı tefterlerinizä yazın hem katlı cümlelerin strukturasını açıklayın.*

Çiskin hem suuk aprel **sabaası**¹ enikunu açıldı. Bu sabaa dan erleri kapalıydı dumanni havaylan, **küücäz**² sinmişti iki bayır koltuuna da beklardı, açılısın hava...

dooru
kaavi
gecä-gündüz

Kenarkı evin sarkık saçaandan su damnardı dooru **sundurmayä**³, ama evin hayadında su şansora şıplardı suvalı erä dä. **Bu evdä yaşardı bir dul karı Dragayka çocuunnan**⁴. Dragaykayı hem oolunu bilardı bütün küü, zerä onnar anılmıştılar, nicä ucuz işçi. Dragayka kayıldı işlemää neredä olursa gecä-gündüz, sade içerdä uşaa olsun tok deyni. Hepsi bilardı, ani o işleyecek bütün gün bir tepsi arpa unu için dä. Sevä-sevä, büüttü oolunu Kunçıyi. O da etişti, oldu bir büyük geniş arkalı, çakır gözlü çocuk. Dragayka çeketti almaa onu da yanına işä. Kaavi, geniş arkalı olan biraz utanardı gitmää alçak boylu anasinnan, angısı hergün yollanardı gündelä.

(M. Kuyumcu)

§ 20. Annatma, soruş hem izin cümlelär

İçindeki maanalarına görä, hem **sölemäk neetinä görä** cümlelär olur olsunnar **annatma, soruş** hem **izin**. Sadä cümlelär onnarın **sölemäk sesinä görä** (intonaşıyasına görä) olêrlar **duygulu** yada **duygusuz**.

Bir bütün fikirin maanasını annadan, yaşamakta olan işleri gösterän cümleyä **annatma cümlä deniler**. Annatma cümleinin sonunda nokta koyulêr. (.)

Örnek: Dimitraş-Pıtıraş etişmiş bir geniş yola. Yol boyunda onun gözünä ilişmiş bir bal fıçısı. Dimitraş-Pıtıraş düşünmüş biraz dinnensin bu fıçının gölgesindä. (Masaldan "Dimitraş-Pıtıraş")

Soruş cümlä deniler o cümlelerä, angılarında bir soruş gösteriler yada nesä sorulêr. Soruş cümleinin bitkisindä **soruş nişanı koyulêr.** (?)

Soruş cümlelerdä paycıklar **mı, mi, mu, mü** hem soruş aderlikleri **ne? naşey? kim? nesoy? angı? kaç?** kullanılêr.

Örnek:

- Bu türküyü vardır **mı** siz işitiiniz?
- **Naşey** sän yazêsın tefterindä?
- **Kim** sildi taftadan yazıları?
- **Neçin** gelmeersin, unuttun bizä yolu **mu**?
- **Ne** isteersin, komuşu?

Lafedenin yalvarmasını, istemesini, nasaatını ya sımarlamasını gösterän cümleyä **izin cümlä** deniler. İzin cümleinin bitkisindä taa sık nokta koyulêr, ama açan bu cümlelär **duyguyan** söyleniler, onnarın sonunda **şaşma** nişanı koyulêr (!).

İzin cümlelerdä kullanılêr te bu modal paycıklar: **hadı, ko, na** hem başka.

Örnek: Koli, ver bana senin çantanı. **Hadı**, al kiyadını da git başımdan! **Na**, **na** pak peşkiri da sil üzünü! **Ko** sevensin dostun senin iiliinä!

Annatma hem **soruş** cümleleri, duyguyan sölediynän, **duygulu** sayılêrlar, ozaman bölä cümlelerin sonunda **şaşma nişanı** (!) koyulêr. Soruş cümlelerin bitkisindä läüzüm koymaa iki nişan: **soruş** hem **şaşma** (!!).

Örnek: Sän **ne** ölä büün alatlêersın şkolaya?!

Duygulu cümlelär taa sık kurulêrlar duyguların hem paycıkların yardımınan. **Duygulu cümledä** herkerä nesoyssa bir duygulu intonaşiyaylan söyleniler: şaşmak, korku, sevinç, debreştirmek h.b. Bölä cümlelerin bitkisindä **şaşma nişanı** koyulêr (!).

Örnek: **Pıı**, büün yaamur erinä kaar yaayêr!

Hadı, utanma, al ekmektän!

Ya bak bu gözäl gün kauşmasına!

Ko raat uyusun en küçük kardaşım!

Of, bän hiç azetmeerim dumannı günnerdän!

- Kaç türlü sadä cümlä var onnarın *sölemäk neetinä* görä? Sıralayın.
- Kaç türlü sadä cümlä var onnarın *intonaşiyasına* görä? Sıralayın.
- Angı cümlelerä deniler *annatma cümlä*? Örnek verin.
- Ne gösterer *soruş cümleleri*? Angı *paycıklarlan* hem *soruş aderliklärän* soruş cümleleri kullanılêr? Kendi örneklerinizdä gösterin.

- Angı cümlelerä deniler izin cümlä? Örnek verin.
- Annatma, soruş hem izin cümleleri, duyguylan sölediyän, ne diişiler? Kendi örneklerinizdä gösterin.
- Angı durguçluk nişannarı koyulêr annatma, soruş, izin cümlelerin sonunda? Örneklerinizlän inandırın.

1. *Aşaadakı cümleleri tefterlerinizdä yazın, annatma, soruş, izin hem duygulu cümleleri bulun, onnarı ayırı okuyun, durguçluk nişannarı için annadın.*

İlkyaz yavaş-yavaş kaplardı bizim tarafımızı. Ne gözäl, güneşli havalar olardı! Sän vardır mı **gördüün**¹, nesoy **sokaan**³ orta erindä kaar erimesindän **selcääz**² çekeder akmaa? Ne çabuk aullar boylarında yolcaazlar kuruyêr! Sora kirez aaçları hem zerdelilär başlêêr çiçek açmaa. Ne biyaz bu meyva çiçekleri! Aaçların herbir dalcaazları bim-biyaz çiçeciklârlän sarılı durêr! Sän vardır mı siirettiin bu gözelli? **Vardır mı siz girdiiniz bu vakıt başçaya?**⁴ Ya, savaşın denemää, görmää naturanın uyanmasını! Hadi, unutmayın bu vakıt başçaya girmää, kira çıkmaa, çayır yolcaazlarında gezmää! Göreceniz, ani herersi eşerer, çiçek açêr, seviner bu sıcak, güneşli havalara! Acaba naturaylan bilä sän da sevinecän mi?! Eer sevinäbilärsän, senin kefin taa ii olacak, sän uslanacan, saalını koruyacan.

yolcaaz
bim-biyaz

2. *Aşaadakı teksti tefterlerinizdä yazın. Cümlelerin bitkisindä läüzümni durguçluk nişannarını koyun.*

"Kim var burada, söleseniz, e"// – sorêr dâdu. Çocuk susêr//
"Kim var burada// – ikilemiş dâdu lafını üüsek seslän// Korkmayınız, bişey yapmayacam"//
"Bän, dâdu, bän" – Todur lafını işittirmiş//
– E, kimsin sän//
Annadêr Todur hepsini, nicä olmuş da yalvarêr dâduya, yanaştırsın onu kendinä çoban//
– Bän seni alacam, çocuum, ama ilkin senin kuvedini deneyecäm. Üç sopa uracam sana, eer dayanarsan, ozaman alacam//
– Kayılım, – kahrılı dedi çocuk// (*Masaldan "Altın beygir"*)

3. *Aşaadakı teksttän, çıkarıp – yazın ayırı birkaç sadä annatma cümlä, iki katlı cümlä hem iki duygulu cümlä.*

Kolçuk Görginin gelini Doka avşam üstü döndü Tumarvadan evä. O geçirdi kendi Görgisini **näänisa**¹, cengä. O dalgalıydı! Onun gözleri şiştilär **aalamaktan**²! O hemen taa yaşayamadıydı kocasının, gücülä dokuz gün oldu, nicä onnar alındılar. Da birdän – cengä!.. Bir büyük bela yıkıldı onnarın başına!

yastık
bangır-bangır

Doka girdi aul içinä. Onun akli vermäzdi, nereyâ koydu **anatarı**³, açan sa buldu, ellerin titirmesindän açamazdı kilidi. Gördüyän boş içersini, yaşlar genä doldurdular onun gözlerini! **Onun gözünün önündän hiç kaçmazdı nazlı, levent Görgi**⁴. Doka düştü üzünän yastaa da genä bangır-bangır çeketti aalamaa...

Kaldıydı bir adam boyu günä kauşmaa. Kimsä urdu kapuya. Doka çıktı da gördü topal Tanka Vaninin çocucaanı bir parça kiyatlan elindä. Çocukak uzattı o kiyadı da gitti.

(D. Kara Çobana görä)

levent – elegant

4. Aşaadaki teksti tefterlerinizdä yazın, cümlelerin bitkisindä bulunan iki aykırı çizgiciklerin erinä läüzümni durguçluk nişannarını koyun, cümlelerin maanalarını hesaba alarak.

Yazın

bayırcık
uçsuz-kenarsız

Pek **gözäl**¹ ana tarafımız yazın// Bir balaban bayırcık üstündän yada uçaktan aşaa baktıynan, Gagauziyanın uçsuz-kenarsız **kırlarına**³, meyvalı başçalarına, uzun çayırlarına hem geniş baalarına mayıl olêrsın//

Bu vakıt Moldovanın üülen tarafı türlü renktä kilimä benzeer// Erin üstü sansın kırmızı, eşil, turuncu, sarı hem başka boyalarlan boyalı//

Güneşä karşı derin hem uzun tınak hem göl suları yalabiyêr, angıları Komrat, Kongaz **yannarında**², Balaban küüyün boyunda hem başka erlerdä bulunêrlar//

Yazın Gagauz Erinin naturası ölä gözäl, ani doyamêêrsin siiretmää onu// İnsannar da Bucak tarafında pek çalışkan// Hep yazın var nicä görmää, nasıl traktorlar sürerlär o **tarlaları**³, neredän artık biçilmiş azimka, booday hem arpa ekinneri// Siiredärkän yukardan bu tarafı, otlayan koyun hem inek sürüleri dä gözünä ilişer// Kimi otlı, çiçekli erlerdä kuan hotulları da görüner// Sän vardır mı gördüün bu gözelli//

Ne kismetliyiz, ani bu tarafta dostçasına, nicä kardaş, gagauzlar, moldovannar, bulgarlar, ruslar, ukrainnär hem başka milletlär yaşêêrlar//

Hepsi bu insannar Bucak tarafını pek severlär⁴//

5. Düşünün da kendibaşınıza yazın beşär annatma, beşär soruş, ikişär izin, ikişär dä duygulu cümlä. Aazdan açıklayın onnarın durguçluk nişannarını.

6. Aşaadaki resimä bakarak, kısadan yazın birär yaratma-annatma. Onda yazdırma elementlerini dä kullanın. Yaratmanın adı olsun: "Nasıl bän yaz vakıdını geçirdim?"

Test "Cümlä"

1. Neydir o cümlä ?

- a) birkaç tamannıkçı lafbirleşmesi;
- ä) birkaç izafettir;
- b) bölünmüz lafbirleşmesi;
- c) bir bütün fikir gösterän bir yada birkaç laf.

2. Cümlelerin angı payları **gramatika temelini** düzer?

- a) hallılıkları predikat;
- ä) belliliklän subyekt;
- b) subyektlän predikata;
- c) tamannıkları predikat.

3. Angı cümlelerä deniler katlı cümlä?

- a) iki-üç lafçevirtmesinä;
- ä) iki-üç yada taa çok sadä cümlelerdän kurulu cümleyä;
- b) iki lafbirleşmesindän frazeologizmaya;
- c) bir uzun cümleyä, angısında var lafçevirtmesi.

4. Nicä deniler sadä cümlelerä baş paylarının varluna görä?

- a) Bir başpaylı hem iki başpaylı cümleler.
- ä) Sade tamannıkçı lafbirleşmelerindän kurulu cümleler.
- b) Sade hallıkçı lafbirleşmelerindän kurulu cümleler.
- c) Sade bir köklü laflardan kürülü cümleler.

5. Angı cümlä **dar**? Neçin?

- a) Avşam üstü kara bulutlar gökü doz-dolay sardı.
- ä) Ansızdan yaamur yaamaa çeketti.
- b) Karannık çöktü.
- c) Sokakta oynayan uşaklar evlerinä kaçtılar.

6. Angı cümlä **geniş**? Neçin?

- a) Kış geldi.
- ä) Herersi kışın beyaz oldu.
- b) Çiftçiler dinnener.
- c) Şkolacılar üürenerler.

7. Sölemäk neetinä görä sadä cümleleri angı-larıdır?

- a) annatma cümleler;
- ä) duygulu hem şaşma cümleler;
- b) soruş cümleler;
- c) izin cümleler.

8. Aşaadaki teksti "**Gagauzlar**" tefterlerinizdä yazın, cümlelerdä **gramatika temellerini** bulun. Subyektlarin hem predikatların altlarını çizin ölä, nicä üürendiniz.

Gagauzlar

Çoktan gündüusu tarafında yaşarmış bir halk. Adıymış oguzlar. Te onnardan çekileriz biz, gagauzlar.

Bizim dedelerimiz Altay bayırlarında hem kırlarında yaşarmışlar. Oradaymış onnarın yurtluu. Onnar avcılı hem hayvancılı kullanarmışlar. Gezdirämişler sürülerini kır-larda, otladarmışlar da ölä yaşarmışlar. Çok yıllardan sora onnar Balkana etişmişler. Da yaşarmışlar gagauzlar Balkanda uslu hem doorulukta. Hayvan bakarmışlar, çiftçilik edämişler, balıkçılık ta yaparmışlar. Onnarın da varmış küüleri, kasabaları, kendi devleti dä. Gagauzlar beenärmişler hem sevärmişler bu yurtluun topraanı.

(Dionis Tanasoghuya görä)

ÇALIŞKANNIK

Yukardaki resimi gözdän geçirip, yazın birär tekst, açıklayın te bu temayı: "Adamı iş şannı yapêr".

Teksttä verin cuvap te bu soruşlara:

- ♦ resimdä kimi görersiniz?
- ♦ üürenicilär neredä bulunêrlar?
- ♦ kimä onnar yardım ederlär?
- ♦ angı işi onnar yapêrlar?
- ♦ sanki neyä onnar sevinerlär?
- ♦ neredän belli, ani bu üürenicilär pek çalışkan?
- ♦ yapın çıkış: neçin deerlär, ani adamı iş şannı yapêr?
- ♦ kullanın gagauz halk söleyişlerini yada uygun sözlerini käämil zaametçilik için.

SÖZ TEORİYASI

§ 21. Nicä yaratmayı, teksti taa ii yazmaa

- ✓ Yaratmayı yada teksti ayırı birkaç sayfada yazın.
- ✓ Yaratmayı yada teksti yazdıktan sora, ilk sefer onu okuyun, bakın, tema hem öz fikir açıklanmış mı, hepsi mi fikirlär sıradan yazılı, yok mu kaçırılmış olannar, yok mu zeedä yazılmış laflar, oluşlar, angılarını bu tema kaplamêêr. Okuyarkan, sayfaların kenarlarında nışan yapın.
  - ✓ Nışannarınıza görä doorudun yazılmış yaratmayı yada teksti.
  - ✓ Yapın analiz yaratmanın yada tekstin dilinä, düşünün, dilinizdä kullanılmış mı artistik kolaylıkları: sinonimnär, antonimnär, epitetlär, metaforalar, uydurmalar hem başka süretli laflar.
  - ✓ Okuyun yaratmayı yada teksti ikinci kerä, doorudun söz etişmemezliklerini hem gramatika, orfografiya, punktuatıya yannışlıklarını.
  - ✓ Bitkidä yaratmayı yada teksti seslän okuyun üçüncü kerä. Eer läözımsa, genä doorusunu yazın.
  - ✓ İşlenmiş yaratmayı yada teksti başka pak sayfalara yazın.

§ 22. Yaratma yazması

Yaratma – bir teksttir. Hem yaratmada, hem tekstdä **tema** hem **kompozitıya** bütünnüü var. Onnarın ikisindä dä olur olsun öz fikirlär, bununnan bilä, cümlelerindä – gramatika hem maana baalantıları.

Ama yaratma, tekstä onu uydurduynan, var nicä taa uzun olsun. Tekst kimär kerä kurulêr sade birkaç cümledän yada birkaç abzañtan. Ama yaratmada taa sık çok cümlä hem çok abzañ var nicä olsun.

Tekstdä olur olsun sade bir abzañ, ama tekst olur uzun da – bir statya da, bir artistik kıyadı da.

Yaratmalar sa taa sık kurulêrlar türlü söz stillerindä, taa sık artistik hem publiştik stillerindä. Bir yaratmada, onun temasını meraklı açıklamaa deyni, olur kullanılsın türlü söz tipleri dä – annatma, yazdırma hem fikirlemä elementleri. Ama süret: **uydurma**, **epitet**, **söleyiş**, **türlü laf çevirtmeleri** yaratmanın dilindä mutlak läözım olsun.

Bölä yaratmayı yazmaa deyni, läözım düşünmää:

- ✓ ne için yazılacak (yaratmanın nesoy teması, näända onun sınırları);

- ✓ nesoy fikir bu yaratmada olacek **öz fikir**;
- ✓ nicä taa ii koymaa yaratmanın adını, başlını;
- ✓ nedän var nicä **çekettirmää** yaratmayı (ne için sölenecek yaratmanın çeketmesindä);
- ✓ ne için annadılacak yaratmanın **baş payında** (nicä gidecek işlem, angı moment en meraklı, neylän oluşlar biter);
- ✓ nesoy var nicä yaratmayı **bitirmää** (nicä olacek onun bitkisi, orada çıkış olur mu yapmaa, kendi bakışını göstermää hem başka).

- Yaratma tekstän neylän ayrılêr?
- Angı söz stillerindä yaratmalar taa sık yazılêr?
- Angı söz tiplerini, yaratmaları yazarkan, olur kullanmaa? Sıralayın.
- Nesoy süret yaratmanın artistik dilindä düşer olsun?
- Yaratmanın strukturası nicäydir? Sıralayın.

1. *Aşaadaki tekstleri okuyun, belli edin, onnarın angısı annatma, angısı yazdırma, angısı da fikirlemä. Bulun 3-är sadä hem 3-är dü katlı cümlä, onnarın gramatika temellerini ayırı okuyun.*

I. Tabiatı läözüm **sevmää**¹, neredä sän bulunmasan da. Naturayı sevmäk sana fayda getiräbilir ilerki profesiya işindä dä, bütünnä yaşamanda da.

Çok sevinmelik sana daa getirecek, eer sän üürenärsän onun **gözelliini**² tanımaa! Kim beenmeer **tabiatı**³, o, daada yol yapmaa deyni, kimi aaçları nacaklan başlêr kesmää. Ama naturayı sevän adam mutlak bulêr kolayını, da daada yol yapmaa deyni, o aaçları kesmeer.

Bölä läözüm daayı korumaa!

II. Geç güz vakıydı. Bütün hafta yaamur yaadı. Ne geçä, ne gündüz yaamur dinmedi. Hererdä: aulların içindä, tarlalarda, başçalarda su durdu, gölcük oldu. Sade haftanın bitkisindä bulutlar göktän daaldı, yaamur durdu, da güneş çıktı.

III. Bän balık tutardım. **Ansızdan benim oltama bir çekirgä konu.**⁴ Onun dört eşil kanadı, yalabık güüdecii hem sivri butları bana birdän göründülär. Onun kafasında vardı iki büüceräk, tombarlak gözçääz, angıları gözlüklerä benzärdi.

Tezdä çekirgä hızlı atladı da çabuk uçtu benim kafam aşırı. Sora nesä çatırdadı. Benim kolum üstünä düştü bir sivri sinään kanatçı. Bän annadım, ani bu çekirgä sivri sinää tuttu.

olta – uzun pardı, angısının bir ucunda baalı ip hem gega, balık tutmaa deyni

2. *Yazın birär tekst, açıklayın te bu temayı: "Bizim küüyün (kasabanın) en meraklı erleri". Angı tekst sizdä oldu – annatma mı, yazdırma mı, fikirlemä mi?*

3. *Yazın birär tekst, kullanarak taa çok fikirlemä elementlerini hem publişistik stilini. Açıklayın te bu temayı: "Dostluk yapmaa – kuvetli olmaa".*

4. Yazın birär tekst, kullanarak taa çok yazdırma elementlerini hem artistik stilini. Açıklayın te bu temayı: "Tabiati koruyan adam".
5. Yazın birär yaratma, kullanarak taa çok annatma elementlerini hem te bu stilleri: artistik, publiştik. Açıklayın te bu temayı: "Benim küçüklüm".
6. Yazın birär küçüräk yaratma, kullanarak taa çok annatma elementlerini. Açıklayın te bu temayı: "Yaz dinnenmesini bän neçin beendim?"
7. Yazın birär küçüräk yaratma, kullanarak taa çok fikirlemä elementlerini. Açıklayın te bu temayı: "Meraklı karşıgelmäk".
8. Yazın birär tekst, kullanarak taa çok yazdırma elementlerini. Açıklayın te bu temayı: "Yaz dinenmesindä anmak günüm".

§ 23. Nicä läüzım takrir yazmaa

Aklınıza getirip, tekrarlayın, nicä läüzım takrir yazmaa.

Takrir yazılêr seslenmiş yada okunmuş tekstlerä görä.

Yanıışlıksız, gramatikayca dooru takrir yazmaa deyni läüzım:

- ✓ Teksti dikat seslemäa yada okumaa.
- ✓ Aklında tutmaa onun içindeliini.
- ✓ Bulmaa onun temasını hem öz fikirini.
- ✓ Düşünüp, belli etmäa temanın sınırlarını.
- ✓ Bulmaa yada aklında tutmaa gramatikayca zor yazılan lafları.
- ✓ Kurmaa plan. Buna deyni işlemin ilerlemesinä görä teksti läüzım bölmäa paylara, da herbir payına ad koymaa.
- ✓ Plana görä takrir yazmaa, açıklayarak onun temasını hem öz fikirini.
- ✓ Takririn materialını erleştirmäa ölä, ki çıkmamaa temanın sınırlarından.
- ✓ Takriri yazdıktan sora, unutmamaa kontrol yapmaa kendi işinizä.

1. Aşaadaki teksti "Zengin adam" ikişär kerä dikat okuyun. Kurup ona plan, yazı n ona görä birär takrir, aşaadaki verilmiş soruşları açıklayarak. Takrir yazarkan, kiyadı kapayın, kullanın annaşılmaz hem gramatikayca zor yazılan lafları.

Zengin adam

oollar
yollar

Filip Sümbeyli – bir büyük gagauz küüyündä çok uşaklı ayledän adamdı. Anası-bobası onu çok nazlandırmadıydılar. Biraz büücäk² olduynan, onu osaat kardaşlarinnan, kızıardaşlarinnan hemen işä alıştırmama başlarıydılar. Butürlü küçüklük geçer hepsi gagauz aylelerindä. Kim duudu küüdä, o mutlak işä läüzım alıssın...

Başka milletlär uşaklarını nazlandırdılar⁴. Onnarı küçüklükten başlardılar nazlandırmama türlü üürenmeklärlän, ani, çünkü, läüzım olacak gelän günnerdä çalışmakta yaşasınar.

Gagauz evlerindä butürlü problemler yoktu, neçinki gagauzlar hepsi küü **insannarından**³ çıkma. Gelän evlad boyların da yolları birdi: çiftçilik, **hayvancılık**², baalarcılık – buna yoktu neçin düşünmää. Küçüklerin gelecää için dä gagauz çiftçileri kendilerini büyük zaametlerä koymazdılar. Gagauz anaların-bobaların kahırını birdi – uşaklarına taa çok toprak braksınnar. Sade ozaman küçüklerin gelecää olurdu olsun kısmetli. Bu en läüzümlüydü gagauz küçük boylarına – zaametçilik, zaameti sevmäk. Ama temeldän dä baktıynan, zaameti sevmeyän insanın canına hiç birtürlü çalışmak uymaz. Ölesi hiç işlemeyi sevmöz.

Filip Sümbeyli dä Kıpçak küüyündän bir gagauz **ooluydu**¹. O taa üç yaşından başladıydı kardaşarınnan hem bobasınnan bilä aulda kuşları, doyurup-sulamaa, damnarı paklamaa, aulda ekili kartofileri, suannarı, sarmısakları, kazıp-tertiplämä. Bu uşak, büüdüynän, annadı, ki bobası onun – bir az topraklı çiftçi, da düşündü kendisi çalışsın taa islää yaşamakta geleceeni düzmää. Geldi vakıt, da Filip evlendi (Rusi Mitinin-Miyalın) Panayudun Tudorka kızına, angısı kabul ettiydi bobasından 5 distina toprak. Evlendii gibi, Filip düşündü, ani bu Kıpçak merasında topraa olur diıştirmää Gavanosa küüyün merasına 10 distinaya da orada kendinä bir ev düzmää, orada yaşamaa. O vakıtlar Gavanosa küüyün dolayanda taa çok toprak varmış. Küü küçüräkmiş. Butürlü genç gagauz Filip Sümbeyli karısınnan gitti Kıpçaktan Gavanosa küüyündä yaşamaa. O annadı, ki eni erdä toprak işlemää ölä läüzüm, ki o vergi getirsin. Onuştan o mukayet oldu mal edinmää, avadannık satın almaa. Butürlü kendi çalışmasınnan hem başında akılınnan tez zamanda edindi mal, aldı puluk, taliga hem çok taa başka çiftçilää läüzümlü işlər. Çiftçilik ona verirdi islää gelir, bundan başka, oldu kolaylık da Filip aldı satın başka toprakları da. Zarzavatları sulamaa deyni, bir dä pınar kazdı. Etişti kendi uşakları: Vani, Zena, Donka, angıları hep ölä gözäl terbiyeliydilər. Onnar işi, zaameti sevärdilər, bobaları gibi, da kır işindä her şeyä yardımcı olurdular.

Başçadan gelirdi çok bereket. Küüdä hem dolayda en ilk kırmızı patlacannar, biberlär, koyu-eşil laanalar gelirdilər Filip Sümbeylinin başçasından. Zenginledi Filip Sümbeyli, oldu dolayda bir çok anılmış adam. Varlığını sıklmazdı. Artan zeedelerini: meyva, ekin, para – o havezlän paylaşırdı yoksullarlan. Ama insannar da Filip çorbaçının zoruna her zaman yardımcı olurdular. Onun aylesindä her zaman vardı yardım isteyici dä, vardı yardıma gelici dä.

Te butürlü bir topraksız kıpçaklının uşaa kendi käämil fikirinnän hem becerikliinnän, yaşamakta oldu zengin, çalışkan anılmış adamı. Onu dolay bilirdi, ani o zengin, çok cana yakın hem insanı sevän bir adam. Hepsi insannar bilirdi, ani Filip, hiç işlamedään dä, vardı nasıl yaşasın, ama o kendini zaametsiz hiç bilmäzdi. Kendisi, karısı hem uşakları – hepsi işi sevärdilər. Onnar gecä-gündüz işlärtilär. Dolayda insannar, komuşular, yoksullar – hepsi bilirdilər onnarı, hatırlayıp, karşıladılar, çok selemnärdilər, zorda yardım edärdilər.

avadannık – tertip (puluk, tırmık, taliga, diiren hem başka)
dolay – burada: yakın erlär
anılmış – bilinir
zaamet – çalışmak, işlemäk
hatırlamaa – gözäl danışmaa, yardımcı olmaa, küstürmemää
nazlandırmmamaa – pek çok çalışmamaa onun iiliinä
alışmaa – üürenmää, sınaşmaa
varlıklı – zengin
distina – topräk ölçüsü, bir hektardan zeedä
çiftçilik – toprak işlemesi
gelir – zenginnik, varlık
yoksul – fukaara

- Neredä hem angı ayledä Filip Sübeyli yaşardı?
- Nezaman o başladı aul işlerini yapmaa?
- Nicä hem neçin Filip Sümbeyli zengin adam olmuş?
- Neçin o, zengin olduktan sora, işlemektän vazgeçmemiş?
- Kimä Filip Sümbeyli yardım edärmiş?
- Neçin küüyün insannarı bu adamı hatırlarmışlar?

2. *Yukarkı tekstin "**Zengin adam**" cümlelerindä bulun birär tamannıçtı, bellilikçi hem hallıçtı lafbirleşmelerini. Yazın onnarı tefterlerinizdä.*

3. *Aşaadaki "**Kırlangaççık**" tekstini ikişär kerä okuyun, ona plan kurup, yazın tefterlerinizdä birär takrir.*

Kırlangaççık

Herbir insanın adı var. Ama kimär kerä olër ölä, ki, senin adını unudup, başka ad sana koyêrlar. Te Pavli diil çoktan çekişti, sora düüştü Kostiyılän. Ertesi günü Kostinin mamusu dedi Pavliya: "Sän, Pavli, haliz horozsun!" Ama dün Pavli neçinsä bobasına küstü, da bobası onu bütün avşam kanırdı: "Sän, Pavli, kurkansın!"

Elbetki, olmaa "kurkan" yada "horoz" diildir pek **islää**¹. Ama te Pavlinin kaksuna Lenaya deerlär "kırlangaç". O eni, balaban evleri düzer. Lena pek yukarda işleer, o ük kaldıran kranın bir üüsek erindä oturêr da läüzümni taşları, başka materialları yukarı taşıyêr.

Başkaları korkêrlar bu üüsek erdä çalışmaa, ama Lena, orada işleer, türkü çalarak. Lenaya bu şen, korku bilmäz karakteri için "kırlangaççık" adını koydular.

Pavli dä bu adı pek beener⁴. Kimär kerä o geler bu düzülän evin yanına, ona sorêrlar: "Sän kimin çocuousun?" Çocukak, hodullanıp, cevap verer: "Bän kırlangaççığın çocuuyum!" Hepsi gülümseer, neçinki **herbiri**² biler, kim o kırlangaç. Te bakın yukarı, Lena işleer **yukarda**³, onun iş eri benzeer kırlangaç yuvasına, angısı bulunêr pek yukarda, biyaz bulutların altında.

4. *Yukarkı "**Kırlangaççık**" tekstindän çıkardın da yazın tefterlerinizdä bir cümlä, angısında var hal iştenniin laf çevirtmesi, bir dä cümlä, angısında var sade hal iştenni. Annadın, nicä erleştirili bu cümleerdä durğuçluk nişannarı.*

5. Aşağıdaki "Neçin insannar su içêrlâr?" teksti ikişâr kerä dikat okuyun. Açıklayın tekstin stilini. Kiyadı kapayıp, tekstin içindeliinä görä yazın birâr takrir:

Neçin insannar su içêrlâr?

neçinki
susuz

Sän vardır mı düşündüün, neçin insannar su içêrlâr?

Deyecän, ani onnar su içêrlâr onuştan, ki **isteerlâr**¹, canı çeker içmäâ. Ama neçin isteerlâr?

Neçinki susuz yok nicä yaşamaa! Biz **hergün**² hem her zaman kendi suyumuzu harcêêrız. Al bir suuk sırça da solu onun üstünä! Sırça üstü su damnacıklarınnan kaplanacak. Neredän bu sucaaz peydalandı? Senin **içindän**³, senin tenindän. Yazın, açan gün kızdırêr da pek sıcak olêr, sän terleersin. Ter – o da bir sucaaz. Neredän ter çıkêr? O da tenindän!

Bir sutkada adam kaybeder 12 filcän su⁴. Elbetki, genä bu vakıdın içindä adam bukadar da su lääzım içsin yada isin ekmektän, almalardan, üzümnerdän.

Ama nesoy var nicä bukadar su içmäâ?

Bilim zaametçileri açıkladılar, ani pişmiş yaanıda, taazä zarzavatlarda hem kaba ekmeklerdä çok su var. Deyelim, kaurulmuş yaanıda su üç kerä taa zeedä var, nekadar bir kuru, çetin ekmeciktä.

Adam, imedään çok vakıt var nicä yaşasın, ama su içmedään yok nicä yaşasın hiç birkaç gün dä. (M. İlyinä görä)

6. Teksttän "Neçin insannar su içêrlâr?" teksttän çıkarın da yazın tefterlerinizä sadä soruş, izin hem duyugulu cümleleri, onnarın durguçluk nışannarı için annadın.

DİL TEORİYASI

§ 24. Cümlelerin baş payları. Subyekt

Cümlelerin baş payları – **subyekt** hem **predikat**. Onnar cümlelerin gramatika temeli sayılêr. Kalan laflar cümledä ikincili cümlä payı olêrlar.

Subyekt deniler cümlelerin o baş payına, angısı gösterer kimin için yada ne için bişey sölenir cümledä. Subyekt cevap eder soruşlara *kim? ne? kimnâr? nelâr?*

Örnek: Başçada **güllâr** açtılar. **Nelâr** açtılar? **Güllâr** (subyekt). **Kunduracı Lambu** bir gecedä bir çift emeni düzdü. **Kim** emeni düzdü? **Kunduracı Lambu** (subyekt). **Biz** Komrada ekskursiyaya gittik. **Kim** gitti ekskursiyaya? **Biz** (subyekt). **Sabaa** oldu hızlı. **Ne** oldu hızlı? **Sabaa** (subyekt).

Cümledä kullanılan lafların herbiri söz payıdır. Bu üzerä herbir cümlä payın içindä durêr bir yada birkaç söz payı. Söz payların taa çoyu cümledä cümlä payı olêrlar.

- Neçin **subyektä** hem **predikata** deniler, ani onnar cümleinin baş paylarıdır?
- Subyekt hem predikat cümledä ne düzer?
- Ne gösterer subyekt hem angı soruşlara o cuvap eder? Örnek verin.

§ 25. Angı söz paylarınnan subyekt gösteriler

Subyekt **cümledä** gösteriler türlü söz paylarınnan. Subyekt var nicä gösterilsin bir laflan yada birkaç laflan, lafbirleşmesinnän.

* Açan subyekt bir laftan kurulu, ozaman o taa sık gösteriler **adlıklan** yada **aderliklän**. O var nicä gösterilsin **nışannıklarlan**, **sayılıklarlan**, **iştenniklärän**, siirek – **infinitivlän**. Subyekt herkerä cümledä durêr temel halında, o var nicä kabletsin çokluk sayısının afikslerini hem saabilik formanın afikslerini.

Örneklär:

* Subyekt – **adlıklan** gösterili:

a) **adetçä: İnsannar** taligaylan hem yayan gelerlär kırdan. Bük **sevinmeliimiz** var.

ä) **kendili: Kaçamak Todur** yardım etti bir ihtär dädüya çuvalı taşımaa.

* Subyekt – **aderliklän** gösterili:

Kim urdu kapuya? **Biz** indik derä boyuna.

* Subyekt – **nışannıklarlan** gösterili:

Küçüklär ileri dizildilər.

* Subyekt – **sayılıklarlan** gösterili:

Beş üçä payedilmeer. Giderlär **ikisi**.

* Subyekt – **infinitivlän** gösterili:

Gezmää orada korkuluydu. **Üürenmää** bir kerä bilä bozmêr.

* Subyekt olur gösterilsin **lafbirleşmesinnän**:

a) açan **lafbirleşmesindä** laflar baalanêrlar **-lan** ardlaflın yardımınnan.

Varmış **bir dädüylan bir babu** (*masaldan*). **Kızçaazlan çocukak** başçada alma toplardılar.

ä) açan subyekt gösterili iki **adlıktan**:

Küüyün tükenindä mal satardı **bir insancık Mariya**. **Çorbacıyka karı** dört somun ekmek fırından çıkardı.

b) açan subyekt gösteriler **adlıklarlan** hem **ardlaflan**:

ard.

Kiyat gibi iş onnarda yoktu.

c) açan subyekt gösteriler lafbirleşmesinnän, angısında var sayılık:

Konuşta vardı **onaltı çift düüncü**. Geçti **beş gün**, geçti **bir hafta**.

ç) açan subyekt gösterili lafbirleşmesinnän, angısında var **gösterici** hem **belliedici aderlikleri**:

Bunnar hepsi bizä musaafirlää geldilər.

d) açan subyekt gösterili lafbirleşmesinnän, angısında var **üz aderlii** hem **sayılık**:

Üülendä **onnar ikisi** dä evä döndülär.

e) açan subyekt gösterili **bellilikçi lafbirleşmelerinnän** – II-nci, III-üncü hesaptan izafetlärlän.

Meyva fidanı üklüydü almaylan (II-nci hesaptan izafet).

Günün yarısı şansora saklanmıştı anızın ardına (III-üncü hesaptan izafet).

* Subyekt cümledä var nicä gösterilsin **iştenniklän, duygucuyan**:

Bölä şakaları **bilmeyän** dä söleyäbilecek (bilmeyän – iştennik).

Havaya çıktı bir "**aman!**" (aman – duygucu)

- Açan subyekt bir laftan kurulu, cümlelerdä angı söz paylarından onnar taa sık gösteriler?
- Angılarinnän – taa siirek?
- Angı **adlıklarlan** cümlelerdä subyekt gösteriler? Kendi örneklerinizdä, annadın.
- Nişannıktan kurulu adlık, olur mu cümledä subyekt gösterirsin? Örnek verin.
- Verin örnek, açan subyekt **aderliklän** gösteriler.
- Söz payı **sayılık** olur mu cümledä subyektleri gösterirsin? Örneklärlän inandırın.
- Kurun cümlä, angısında subyekt düzülü **lafbirleşmesindän**.
- Kurun cümlä, angısında subyekt gösteriler **adlıklarlan** hem **ardlaflarlan**.
- Düzün birär cümlä, angılarında subyekt gösteriler **lafbirleşmesinnän** hem **sayılıklarlan**.
- Yukarkı kuralları kullanarak, kurun birär cümlä, angılarında subyekt gösteriler **adlıklarlan** hem **eklembelliklän**.
- Annadın, olur mu **bellilikçi lafbirleşmeleri** – II-nci, III-üncü hesaptan **izafetlärlän** cümledä subyekt gösterirsin? Örnek verin.
- Var mı nicä **iştenniklär, işhallıklar** hem **duygucular** cümlelerdä subyekt olsunnar? Örneklärlän inandırın.

1. Aşaadaki cümleleri yazın, subyektleri bulup, onnara soruş koyun, söläyin, angı söz paylarından onnar düzülü. Cümlelerä aazdan sintaksis analizi yapın.

1. Bulutlar göktän kaybeldilär. 2. Biz üüreneriz kompyuteri kullanmaa. 3. Bän Mançıylän aulu süpürdüm. 4. İki beygir yılmayı tutamazdılar. 5. Bu dinnenmäk yaradı hepsimizä. 6. Varmış bir kardaşlan bir kızkardaş (*masaldan*). 7. Ana topraamız – bizim Vatanımız. 8. Bizim sokaktan geçärdi bir çölmekçi dädu. 9. Var mı senin gibisi? (*masaldan*) 10. Aulun içini artık bir bölük insan doldurduydu. 11. Gelän-geçän benim dermenimdä un üüdecek (*masaldan*). 12. Yaamurdan kaçan toluya uuramış (*söleyiş*). 13. Beş uçä paylaşılmêr. 14. Sokakta bir "hey!" işidildi. 15. Olmuşların dadı heptän taa başkaydır. 16. Büüklär aar çitenneri taşıdılar. 17. Beş kişi fidan dikmää gitti.

2. Aşaadaki cümleleri yazın, noktaların erinä läüzımnı subyekt gösterirsin, parantezlerde verili söz paylarını hem aşaaada yazılı lafları kullanarak.

1. Göktä şılêr tombarlak ... (adlık). 2. ... (adlık) cıvıldêrlar aaçların dallarında. 3. ... (aderlik) paçalarımızı suvayıp, aykırladık dereyi. 4. ... (sayılık) paylaşılêr

artıksız üçä dä, beşä dä. 5. ... (nışannık) klublarda türkü çalêrlar, halk oyunlarını oynêrlar. 6. ... (lafbirleşmesi, III-üncü hesaptan izafet) dolmuştu uşaklan. 7. ... (aderlik), gidip magazinä, torbaya un satın aldım. 8. ... (lafbirleşmesi, adlık hem sayılık) bizim klastan hepsindän çok kino bakmaa severlär. 9. ... (kendili adlık) baalara ceviz toplamaa gittilär.

Laflar noktaların erinä yazmaa deyni: Mitiylän Andrey, ay, biz, kuşcaazlar, gençlär, şolanın aulu, bän, onbeş, beş çocuk.

3. *Yazın tefterlerinizdä aşaadakı cümleleri, subyekti bulup, annadın, angı söz payları onnarı göstererlär:*

Köstekli beygırlär çayırdä otlardılar. Biz **onnara**¹ getirdik **pınardan**³ su. Bir **kulicik**² yaklaştı yanımıza. **Vani hem Vasi tuttular kulicii da suvazlamaa başladılar**⁴. Sora onnar kulicii suladılar. Kulicik hem başka beygırlär içtilär suyu kazannardan. Bir kara rubalı adam ansızdan bizim yanımıza geldi. O annattı, ani güdärmiş bu beygırleri. İhtär mayıl oldu bizä. O dedi, ihtär hergelecilerä uşaklar hem gençlär düşer yardım etsinnär herbir iştä.

Biz hergeleciyä cuvap ettik, ani bu işi büyük havezlän yaptık.

4. *Aşaadakı teksti tefterlerinizdä yazın, subyektri bulup, altını çizin, koyun onnara lääzımını soruşları.*

Haşlak iyül günüydü. **Yaamur**¹ çoktan yaamadıydı, da yolda yatardı bir kalın kat kızgın toz. Doktor Flamburg çıktı aptekadan da yollandı **evä**³ üülennä. Güneş yaktı onun gözlerini. O **gitti**² aullar boyundan, neredä durardılar sık salkım fidannarı.

suacı
aaramaa

Etiştıynän köşeyä, Flamburg gördü yolun ortasında, toz içindä duran karıyı. **Onun yanında vardı iki kazan hem suacı**⁴. Flamburg sandı, ani karı götürämeer suylan kazannarı. "Of, ne bu kadar yufka oldu insan!" – düşündü o da gitti karının yanına. Karı naşeysä aarardı toz içindä.

– Naşey sän aarêersın burada? – sordu Flamburg.

Karı bişey cuvap etmedi.

– Nesoy senin adın?

– Vasiläsa bana deerlär, – dedi karı.

– E, naşey sän aarêersın bu toz içindä?

– Aarêerim... Dün kırk leyä suvadım bir ev, verdim çocuuma götürsün parayı evä, o sa yolda kaybetmiş irmi leyi. (D. Kara Çoban. "Yolda karı")

§ 26. Predikat

Subyektin işini, durumunu gösterän cümlelerin baş payına **predikat** deniler.

Predikat *ne yapêr? ne yaptı? ne yapacak? kimdir? neydir o? ne yapı-lêr onunnan? nicäydir o? nesoydur o?* h.b. soruşlara cuvap eder.

Predikat ikişär çizgiylän çiziler. Predikat kendi strukturasına görä olur olsun **sadä** hem **katlı**.

Örnek: Lüzgär **kaavileşer**. Aaçlardan meyvalar **düşer**. Lüzgär **ne yapêr?** **Kaavileşer** (predikat). Meyvalar **ne yapêr?** **Düşer** (predikat). Bizim gagauz halkımız pek **çalışkandır**. Nicäydir gagauz halkımız? Pek **çalışkandır** (predikat). Dışarda büün hava **sıcaktı**. Büün hava **nesoydu? niceydi? Sıcaktı** (predikat). Cümlelerdä predikatları göstererlär türlü söz payları. Onnarı taa sık işliklär göstererlär (**kaavileşer, düşer**), ama var nicä göstersin başka söz payları da – **çalışkan** (iştennik), **sıcak** (nışannık) hem başka.

1. *Yazın aşıadaki cümleleri, koyun predikatlara soruş, onnarın altlarını çiziz. Cümlelerä aazdan sintaksis analizini yapın.*

Oguz devleti kalkındı hızlı. (D. Tanasoglu) Bir gün bän kabul ettim bir yabancıdan kiyat. (D. Kara Çoban) Kardaşım uz bana dooru baktı. (N. Baboglu) Tokatçı açmıştı bir askerci. (T. Marinoglu) Geldi oktäbri. Ayın çeketmesindä urdular yaamurlar, sora birkaç sabaa kraa düştü. (D. Kara Çoban) Ne biz bileriz bu gözäl kişi için? (M. Kösä) Salt ufacık toz lüzgerlär getirer uzaktan. (T. Zanet) Bucakta biz yaşamayı enidän kurduk. Sabaa ekmeenädän papşoyluk içindän duman kalktı. Moldovada çok papşoy ekiler. Kedi korkudan atladı tokatlar aşırı. (T. Marinoglu)

2. *Aşıadaki cümleleri yazın, subyekleri hem predikatları bulup, onnarın altlarını çiziz, annadın, angı söz payıdır onnar.*

Geldi ekzamen günü. Gagauz dilinin kabinetini biz islää pakladık. Masanın üstündän biz sildik tozları. Sora ona biz döşedik bir biyaz masa bezi. Kabinetin izmetçisi sildi tozları taftadan hem başka erlerdän dä. Duvarlara türlü tablitaları, resimneri, shemaları hem gagauz yazıcıların patretlerini astık. **Kızlar bu kabinetä getirdilär çok çiçek⁴**. **Büük¹** sevinmeliimiz vardı. Hepsimiz istärdik göstermää kendi lingvistika hem literatūra bilgilerimizi. Biz islää annardık, ani ekzamendä bakılacak şkolacıların bilgi, becermäk hem **ilerlemäk²** uurları. Onuştan, sevineräk, biz biraz korkardık ta. Lääzımdı göstermää kendini ii taraftan. Kimsey istemäzdı kirletmää kendi üzünü. Biz savaşırdık biri-birimizi şennendirmää, bitki kerä sorardık dostlarımıza te onnarı, neleri bilmeeriz. Hava aydınniktı, sıcaktı. Maavi göktä uçuşardılar **kuşcaazlar³**, ama biz bu gözelli görämäzdik. Biz sade ekzamen için düşünärdik.

§ 27. Sadä predikat

Sadä predikat cümledä bir laftan olur. Sadä predikatı cümledä kurêrlar taa sık sadä işliklär, taa sırek onnar kurulêr sadä nışannıklardan, adlıklardan, sayılıklardan, aderliklerdän hem başka söz paylarından.

Örnek: Kızlar **eşerer**. Komuşum kendinä eni ev **düzdü**. Sän hayvannarı **doyurdun mu?**

İslää kafadar taş köprüdän **paalı**. (D. Kara Çoban) Vatanımız bizim **birdir**. Bän **ustayım**. Sportçular – kaavi **insannardır**.

Bu cümlelerdä sadä predikatlar **eşerer**, **düzdü**, **doyurdun mu** – kurulu sadä işliklerdän, **paalı** – nişannıktan, **birdir** – sayılıktan, **ustayım**, **insannardır** – sadä adlıklardan.

Bundan başka, gagauz dilindä var **sadä predikatlar**, angıları gösteriler predikat laflarınan "**var**", "**yok**".

Örnek: Yuvada beş yımırta **varmış** (predikat). Kazanda su **vardı** (predikat).

Çüvendä süt **yoktu** (predikat). Pazar günü şkolada kimsey **yoktu** (predikat).

Bu cümlelerdä sadä predikatlar te bu laflar: **vardı**, **varmış**, **yoktu**.

1. Aşaadaki teksti "**İlk kaar**" teftelerinizdä yazın, onun cümlelerindä sadä predikatları bulup, altlarını çiziniz.

İlk kaar

Güzün bitkisindä kimär kerä erä ilk sefer kaar düşer. Seftä kaar yaaması herkerä ansızdan olêr. Sabaalän erken kalkêrsın – herersi bim-biyaz. Hererdä kaar var. Er sansın giyer yortu için biyaz fistanını. O fistan gözlerini kamaştırêr.

Seftä kaarın yaaması yapêr türlü güzelliikleri. O diıştirer erin üzünü. Bu vakıt derelerdä su yoktur. Onnarın üstü buzlan donadılêr.

Ama nasıl açlar gözöl olêrlar seftä kaar yaamasından! Onnarın herbir dalcaazına kaarcaaz düşer. Kaardan açlar benzeer biyaz tanteladan gibi örmä işlerä. Sade dokun acın bir dalcaazına – o saat sana biyaz kaarcaazlar döküler!

2. Aşaadaki lafbirleşmelerinnän birêr cümlü kurun. Sadä predikatları bulup, ikişâr çizgiylän altlarını çiziniz.

Yalpak dostum..
Açık çiçeklär..
Kazanda su ...
Kaavi lüzgär ...

Altın üzük..
Olmuş üzüm..
Askerä gitmää..
Gagauz uşakları...

§ 28. Kath predikat

Katlı predikat cümledä iki yada taa çok laftan kurulu. Katlı predikatlar gagauz dilindä kurulêrlar:

a) **iki işliktän. Örnek:** Hepsicii eni kiyadı çekettilär seslän okumaa.

Çocuklar daalıştilar, kızlar kaldılar oturmaa.

Bän bu yakınnarda şkolaya kafadarımnan barabar başladım gitmää.

ä) **işliklerdän** türlü yardımcı laflarlan – **var, yok, läözım, var nicä, yok nicä, olmaa, olmaz** hem başka.

Örnek: Yaarın biz läözım erken kalkalım. Kışın saurgun havada kırdä yok ne aaramaa. Şkolanın meydanında var nicä top oynamaa.

b) **lafbirleşmelerindän (ikinci hem üçüncü** hesaptan izafetlerdän).

Örnek: Petri bizdä klas izmetçisiydi. Karakalçu Lambu bizim küüdä yılaç satıcısıydı.

c) **adlardan** (adlıktan, nişannıktan, sayılıktan, aderliktän), açan onnar baalı olêrlar yardımcı laflarlan **olmaa, durmaa, gelmää** hem başka yardımcı işliklêrlän.

Örnek: Todur student olacek. Bölä hayırsız adamnan taa islää olmasın işin! Kauşar gündän batıda bulutlar durardılar kırmızılı.

- Katlı predikatlar cümledä kaç laflan gösteriler?
- Olur mu katlı predikatlar gösterilsin cümledä katlı işliklêrlän? Örnek verin.
- Angı yardımcı laflar işliklêrlän barabar kurêrlar katlı predikatları? Sıralayın onnarı. Örneklerinizdä gösterin.
- Angı lafbirleşmelerindän katlı predikatlar kurulêr? Örneklerinizlän inandırın.
- Angı laflar olêrlar yardımcı adlıklara, nişannıklara, başka söz paylarına, açan onnar kurêrlar katlı predikatları? Örneklerinizdä gösterin.

1. Aşaadaki cümleleri yazın, predikatları bulup, altlarını çizin, angı söz paylarıdır onnar, annadın.

1. Ban şansora bitirêrdim sürmää payı. (D. Kara Çoban) 2. Lafsız aldı kürää, da tutunduk onunnan **kürümää**¹ damı. (S. Bulgar) 3. **Onnar**² pek isteer taa tez büyük olmaa. (S. Kuroglu) 4. Ürektän istediydım sevindirmää onu zor günündä. 5. **Neçin bän zoruna savaşayım üürenmää**?⁴ 6. Hep savaşmış etişmää o şafka. 7. Kırboba hesapladı girmää ekzamenä bitki. (D. Kara Çoban) 8. Görgi becerêrdi türkü çalmaa. (N. Tanasoglu) 9. Şu yılan yardım eder toplamaa buynuza malı (masaldan). 10. İlerdän gagauz kızları gecä sokaa da çıkmaa korkardılar. (N. Tanasoglu) 11. Biz kopuştuk ev içinä girmää. (S. Bulgar) 12. Doyamêêrım bakmaa bu lampacaa. 13. Okadar etiştirmiş sölemää:

"Kalın **saahcacklan**³, sevgili kardaşlar!" (*masaldan*) 14. Sän, Petri, yaşamaa bilmeersin. 15. Açan onun auluna girdilər duşmannar, o etiştirdi kaçmaa. 16. Neetlenmişti o panayıra gitsin. (*N. Tanasoglu*) 17. Petinin tütüsü annaşmıştı satın almaa beşüz demet saz, da gelär günä vardı neeti tamannasın bunu. (*D. Kara Çoban*)

§ 29. İşliktän katlı predikat, angısının bir payı infinitiv

İşliktän katlı predikat kurulêr iki işliktän, angılarında var iki komponent: I-inci komponent – işliin infinitiv forması, o olêr katlı predikatın baş payı.

II-nci komponentlär yada yardımcı laflar **var üç türlü**, onnar olur bulunsunnar **infinitivin** önündä:

a) işliklär, ani göstererlär işlemin **çeketmesini** yada **başarılmasını**. Bu grupaya girer te bu işliklär – **başlamaa, çeketmää, girişmää, tutunmaa, kalmaa, bitirmää, başarmaa**.

Örnek: Sabaya karşı zambak çiçekleri genä başladılar açmaa.

Stadionda çocuklar hepsicci çekettilär kaçınmaa.

ä) işliklär, ani göstererlär, nasıldır işlem – modal işlikleri. Bu grupaya girer te bu işliklär: **istemää, neetlenmää, hesaplamaa, denemää, sevmää, becermää, bilmää, üürenmää, korkmaa, vazgeçmää, unutmaa, etişmää, alatlamaa, utanmaa, hazırlanmaa, kararlamaa, savaşımaa** hem başka.

Örnek: Zor günnerindä onu ürektän istedim sevindirmää.

Bän bir ihtär dädüyu neetlendim geçirmää yolun sapa tarafına.

b) predikatlı nişannıklar, angıları kullanilêrlar modal işliklerin erinä.

Örnek: Biz kayılız vermää sizä bu futbol topunu.

- İşliktän katlı predikatın kaç komponenti vardır?
- Angısıdır işliktän katlı predikatın I-inci komponenti? Örnek verin.
- İşliktän katlı predikatın II-nci komponenti kaç türlü olur olsun?
- Sıralayın II-nci komponentin o işliklerini, ani göstererlär işlemin çeketmesini yada başarılmasını. Örnek verin.
- Angı modal işlikleri kullanilêr işliktän katlı predikatları kurmaa deyni? Sıralayın onnarı. Onnarlan örnek verin.

1. Aşaadaki cümleleri tefterlerinizdä yazın, katlı predikatları bulup, altlarını ikişär çizgiylän çizin. Annadın, angı işliklerdän onnar kurulu.

1. Oli becerärdi kompüterdä yazmaa. 2. **Utancak**² kızçaaz da tutundu horu oynamaa. 3. Kaavi batüm girişti aar çuvalları taligaya ükletmää. 4. **Poyrazdan lüzgär başladı hızlı esmää**⁴. 5. Erken çeketti yaamur yaamaa. 6. Avşamnän biz başardık kartofileri kazmaa. 7. Neçin bän zoruna savaşıyım hesaplamaa karandaşlan? 8. Hep savaşımiş **etişmää**¹ o dostunu. 9. Kafadarım hesapladı ekzamenä ilk girmää. 10. İlerdän gagauz kızları klublara da korkardılar gitmää. (*N. Tanasoglu*) 11. Hepsi yardım ederlär tutmaa **öküzü**³.

2. Aşağıdaki katlı predikatlarla birer cümle kurun, cümleleri yazın, annadın, nicä düzülü katlı predikatlar:

Ürendim okumaa, bildim annatmaa, kararladım kaldırmaa, başladılar daalışmaa, çekettilər taşımaa.

§ 30. İşliktän katlı predikat, angısının bir payı konyunktiv çalımında işlik

İşliktän katlı predikat kurulêr işliklerdän, angılarında var iki komponent: I-inci komponent – işlik konyunktiv çalımında, olur başka çalım forması da, ama diil infinitiv forması.

II-nci komponentlär yada yardımcı laflar var **üç türlü**, onnar taa sık olur bulunsunnar konjunktiv çalımında işliin önündä:

a) yardımcı laflar – modal işlikleri: **istemää, neetlenmää, hesaplamaa, denemää, sevmää, becermää, bilmaa, üürenmää, korkmaa, vazgeçmää, unutmaa, etişmää, savaşımaa, alatlamaa, hazırlanmaa, utanmaa** hem başka.

Örnek: Neetlenmişti o büün panayıra **gitsin**. (N. Tanasoglu)

Kaç kerä Andrey **denedi yaklaşı**n o fena köpää.

ä) yardımcı nişannık – **hazır, kayıl**.

Örnek: Bän **hazırdım vereyim** bu adama altmış yaş – ne taa kusur, ne dä taa zeedä. (N. Baboglu)

O her zaman **hazır versin** bir el yardım kimä dä olsa.

b) yardımcı modal lafi – **läüzım**.

Örnek: Gün avşama döndü, dostum **läüzım** evinä **gitsin**. Bu gün çırak **läüzım** sıkı **işlesin**.

Kimi cümlelerdä yardımcı modal lafi **läüzım**, işliktän katlı predikati düzärkän, birleşer **infinitiv** formasınnan da.

Örnek: Ateştän **läüzım korunmaa. Läüzımdı getirmää** onu bir kulak içinä da brakmaa orada, vakıt uslanınca.

- Katlı predikat, angısının baş payı çalım formasında işlik, kaç komponenttän kurulêr?
- Butürlü işliktän katlı predikatın I-inci komponenti yada baş payı angısıdır? Örnektä gösterin.
- Bu işliktän katlı predikatların kaç türlü yardımcı lafları (II-nci komponentleri) var?
- Angı yardımcı, modal işlikleri kullanılêr butürlü, katlı predikatları düzmää deyni? Sıralayın kimi modal işliklerini, örnek onnarlan verin.
- Angı nişannık cümledä işliklärän katlı predikati kurêr? Örnek verin.
- Angı yardımcı modal lafi, cümledä birleşip başka işliklärän, katlı predikat kurêr? Örnek verin.

1. *Aşaadaki cümleleri tefterlerinizdä yazın, işliktän katlı predikatları bulup, onnarın atllarını ikişär çizgiylän çizin. Annadın katlı predikatların baş hem yardımcı payları için.*

1. Hava bulutluydu. Vasi korkmuş **giisin**¹ kendi eni **kostümünü**³ da tükenä gitsin. 2. Anastas taligada istemiş **ayakça**² haydasın beygirleri. 3. Stepu alatlamış gitsin tükenä, zerä tezdä o läüzümmiş kapansın. 4. O savaştı pinsin aacın tepesinä, ama pinämedi. 5. Simu bakındı görsün baada bir boş er, ama görämedi. 6. Hem mallar yorgunmuşlar deyni, kararlamışlar gecelesinnär adsız dereciin boyunda (*masaldan*). 7. Bän seni isteerim göreyim. 8. Zena sa, bakarak islää üürenän kızçaazlara, pek istärdi olsun onnarın arasında. 9. **Mamu herkerä hazır yapsın ilik hepsinä**⁴. 10. Biz döndük geeri: tren läüzümdü yollansın beş saattan sora. 11. Yortuya deyni evin saabisi laüzümmiş düzsün kırık tafta aulunu.

2. *Aşaadaki işliktän katlı predikatlarlan, kendiniz birär cümlä kurup, yazın tefterlerinizdä, annadın katlı predikatların baş hem yardımcı payları için.*

İstemişti yazsın, becermişti annatsın, denedi atlasın, utandı alsın, savaştı korusun, utandı sevensin, kararladi karşılasın, läüzüm beklesin.

§ 31. İşliktän katlı predikat "var" hem "yok" laflarlan

Laflar "var" hem "yok" cümledä yalnız, kendibaşına kurêrlar **sadä predikat**. Ama çok kerä onnar cümledä başka laflarlan hem işliklärlän maanayca birleşerlär da **katlı predikatları** kurêrlar.

Bölä işliktän katlı predikatların baş payı yada I-inci komponenti olêr **infinitiv** forması yada **işliklär** türlü **çalım formasında** (sankilik, isteyişlik, izin, oluşluk).

Bu katlı predikatların II-nci komponenti yada **yardımcı lafları** olur olsunnar **iki türlü**:

a) yardımcı laf "var", angısı birleşer **ne, kim** aderliklerinnän hem **näanı, näända, näändan, nereyi, neredä, neredän** işhallıklarınnan.

Örnek: var ne *almaa*, var neyi *göreyim*, var nedä *oynamaa*, var neyä *sevensin*, var nedän *çevirsin*, var näanı *gitsin*, var näända *dönmää*, var näändan *getirsin*, var nereyi *gitsin*, var neredä *bulsun*, var neredän *çıkmaa*, var kim *yazsın*, var kimi *üüretmää*, var kimdä *aarasın*, var kimdän *alsın*, var kiminnän *annaşsın*.

Örnek cümledä: Kalcıba **vardı ne yazdırısın** ooluna kendi kahırları için. (D. Kara Çoban) Bir filcan rakı **var neylän içeyim**, bir uşaan elinä bir gümüş **var neredän vereyim**. (N. Tanasoglu)

ä) yardımcı laf "yok", angısı maanayca birleşer **ne, kim** aderliklerinnän hem **näanı, näändan, nereyi, neredä, neredän** işhallıklarınnan.

Örnek: yok ne *açmaa*, yok neyi *vereyim*, yok nedän *çekmää*, yok neylän *getirsin*, yok näanı *gitmää*, yok näända *kaçınmaa*, yok näändan *çıkmaa*, yok

neresi *sapmaa*, yok neredä *oturmaa*, yok neredän *taşımaa*, yok kim *sevinsin*, yok kimi *durgutmaa*, yok kimä *sormaa*, yok kimdä *aaramaa*, yok kimdän *istemää*, yok kiminnän *çıkarsın*.

Örnek cümledä: Yok ne bän sizä sorayım.

Ne, yok ne iyäsin mi osa yok ne giyäsın mi?

Nääpsın dädu, yok näända kuytulansın (*masaldan*).

Şindi yokmuş neylän ölçsünnär altınarı (*masaldan*).

Kimär kerä cümledä, katlı predikatları kurarkan, yardımcı laflar **"var"** hem **"yok"** birleşerlär te bu işhallıklarlan da: **nicä, nasıl**.

Örnek: Bän sana bu kiyadı bir vakıda kadar var nicä vereyim.

Baada ölä çok yaamur yaadı, ani yoktu nicä onun içinä giräsin.

- Açan işliktän katlı predikatlar **"var"**, **"yok"** lafların yardımınnan kurulêr, ozaman angısıdır onnarın baş payı yada I-inci komponenti? Örnek verin.
- Butürlü katlı predikatların yardımcı lafları yada II-nci komponentleri angılarıydır? Örnek verin.
- Yardımcı laf **"var"**, işliktän katlı predikatları kurarkan, maanayca angı aderliklärän hem işhallıklarlan birleşer? Sıralayın, örnek verin.
- Yardımcı laf **"yok"**, işliktän katlı predikatları kurarkan, maanayca angı aderliklärän hem işhallıklarlan birleşer? Sıralayın, örnek verin.
- İşhallıklar **nicä, nasıl**, katlı predikatları kurarkan, yardımcı laflara **var** hem **yok** yamanêrlar mı? Örnek verin.

1. Aşaadaki cümleleri tefterlerinizdä yazın, işliktän katlı predikatları, angıları **var** hem **yok** lafların yardımınnan kurulu, bulun, onnarın altlarını ikişär çizgiylän çizin. Annadın katlı predikatların komponentleri için.

1. Bän **büün**¹ var neyâ sevineyim, dostum verdi bana bir pek meraklı artistik kiyadını. 2. Bu ihtiar adamın hısımnarı zengin, var kimdän alsın ödünç para. 3. Aacın altına sarı almalar düşmüştü, vardı ne ayırmaa. 4. **Bacanın**² yanında örtü akêr, da yok kim düzsün. (*D. Kara Çoban*) 5. Çocuun anası iştäydi, yoktu kim açsın kapuyu. (*S. Bulgar*) 6. Dışarda suuktu, yoktu kiminnän lafetmäâ. 7. Bir ilaç sade var nicä beni kurtarsın: ilaç otun **kökçeezi**³ (*masaldan*). 8. Pirku ölä küçükmüş, ani aucunda varmış nicä oynasın (*masaldan*). 9. Bu lafları vardı nasıl sölesin sade en ii dost. 10. **Yaamurdan sora sokaklarda bir kuru ercääz yoktu nicä bulmaa.**⁴

2. Aşaadaki örneklerdän katlı predikatlan kurun birär cümlä, predikatların altlarını ikişär çizgiylän çizin, onnarın payları için annadın.

Var nedä gezdirmää, var nääni koysun, yok ne sölesin, yok neredä oturmaa, yok kimdän istemää, var nicä beklesin, yok nasıl yalandırsın, var nicä oynasın, var ne annatsın, yok nicä küssün, yok kimä sormaa, yok kim kapasın, yok neredä dinnenmäâ, var kimä versin, var näända yazsın, var kimdä bulsun, yok neyi getireyim, var nääni gitmäâ.

3. Aşağıdaki cümleleri teftelerinizdä yazın, işliktän katlı predikatları bulun, onnarın altlarını ikişär çizgiylän, çizin, nicä onnar kurulu hem nesoy durguçluk nişannarı onnarda var, annadin. Subyektleri dä bulun, onnardan predikatlara soruş koyun.

1. Kaku, gidip-getirdi pınardan bir kazan su. 2. Lelü oturup-annattı, neçin bizä gelmişti. 3. Bir kuşçaaz yaklaşıp-içti sucaaz yalaktan. 4. Kırılgaç uçup-tuttu havada uçan sivri sinää. 5. Dädu, oflayıp-annadardı kıklık yılları için. 6. Mişa sildi elin tersinnän annısından teri da döküp-içti bir filcan tatlı su. (S. Bulgar) 7. Gün şılayıp-saklandı kara bulutların ardına. 8. Dostum, şkoladan gelirkän, durup-annattı bana bir cümbüş. 9. Küçük kızkardaşı m susup-uyukladı yorgan altında.

4. Aşağıdaki cümleleri okuyun, onnardan subyektleri hem katlı predikatları çıkarıp, ayırı yazın teftelerinizdä. Açıklayın katlı predikatların strukturasını. Üç cümleyä aazdan sintaksis analizi yapın.

1. Ozaman çekeder Pirku **yalvarmaa**¹ babusuna (masaldan). 2. Yardımcıların üçüncü grupası bitirdi paşoyları toplamaa bir gün ileri. 3. Avcı başladı sıkı-sıkı ileri adınnamaa. 4. Dimitraş-Pıtıraş savaşmış bütünnä **daayı**³ evä sürümää (masaldan). 5. Kiru çekeder dartmaa padişahın sakalını (masaldan). 6. Taliga hızlı gitmektän girişti iki tarafa **sallanmaa**². 7. **Kuşlar birdän kalkındılar uçmaa**.⁴ 8. Miti, şkoladan geldiynän, vardı ne annatsın anasına-bobasına. 9. Avtobus läázımdı yollansın sabaalän, saat altıda. 10. Bän yoktu nereyi gideyim. 11. Stadionda bän hızlanıp-atladım bir uzun, kumnan dolu, kuyucuk içinä. 12. Bu fidanı dikmää deyni, batü neetlenmişti bir kuyu kazsın.

5. Gozdän geçirin resimi da yazın küçürük bir annatma, kullanarak belli üzül, bellisiz üzül, bütünnişik üzül hem deyici cümleleri.

Test "Subyekt hem predikat"

1. Aşaadaki cümlelerdä **subyekt** angısıdır?

- a) Ne çalışkan insan!
- ä) Çiftçi taa çok taligaylan hem yayan gezer.
- b) Suuk su olmaz içmää.
- c) Yayan gezmää faydalıdır.

2. Verilmiş cümlelerin angısında **subyekt** gösterili **sayılıklan** hem **adlıklan**.

- a) İlkyazın havalar başladı sıcak olmaa.
- ä) Tükenin kapusundan çıktı üç karı da dooruldular sol tarafa.
- b) Deredä tynak diildi derin.
- c) Geldi ekzamen günü.

3. Aşaadaki cümlelerin angısında **subyekt** gösterili **aderliklän**?

- a) Pazar günü bän gittim küüyün meydanına.
- ä) Dädu çırpı getirecek, babu da sobayı yakacak (*masaldan*).
- b) Güzün kraadan acın yaprakları sararmış.
- c) Kışın kürtünnär sokakları örttü.

4. Aşaadaki cümlelerin angısında **subyekt** gösterili **nışannıklan**?

- a) Evel küülerin kenarlarında lüzgär dermenneri vardı.
- ä) Hepsindän taa çok burada vardı yamalı. (*D. Kara Çoban*)
- b) Güzün insannar toplêêrlar zarzavatları.
- c) Urokta bän kaldırdım elimi, istedim sölemää kendi fikirimi.

5. Aşaadaki cümlelerin angısında var **işliktän sadä predikat**?

- a) Todi doktor isteer olmaa.
- ä) Yılmada araba çeketti kızaklamaa.
- b) Bu gün sana bir kısmetmiş.
- c) Te enidän kış geldi.

6. Verilmiş cümlelerin angısında var **katlı predikat**?

- a) Sofradan ekmek trolalarını topladık.
- ä) Bu yılın karpuzlar başladılar erken olmaa.
- b) Çok çalışın çok kazanır.
- c) Biz köprü üstündän dereyi aykırılê-êrız.

7. Bulun aşağıdaki cümleyi **işliktän katlı predikatlan**, angısının I-inci komponenti – **işliin infinitiv forması**, II-nci komponenti – **işlik**, ani gösterer **işlemin çeketmesini**.

- a) Yolda kimseycik yoktu.
- ä) Bir büyük aaçtan bän giriştim kirez toplamaa.
- b) Aaçta yuvayı yapan dişi kuştur. (Türkiyenin türkçesindän söyleyiş)
- c) Paşoy kazmakta büün bän pek yoruldum.

8. Bulun aşağıdaki cümleyi **işliktän katlı predikatlan**, angısının I-inci komponenti – **isteyişlik çalım formasında işlik**, II-nci komponenti – **yardımcı laf**, modal işlii.

- a) Çocuklar gölün kenarında balık tutardılar.
- ä) Yıradan istedim göreyim onun üzünü.
- b) Gagauzçamız bizä paalı hem gözäl bir dildir.
- c) Komrat kasabasına gecä yarısı etiştik.

9. Bulun aşağıdaki cümleyi **işliktän katlı predikatlan**.

- a) Acın meyvasını i, ama dallarını kırma!
- ä) O läázım versin bana borcunu.
- b) Sana taş atana sän ekmek at. (Türkiyâ türkçesindän söyleyiş)
- c) Sakla samanı, gelir zamanı. (Türkiyâ türkçesindän söyleyiş)

MUSAAFIRLIK

Yukarkı resimdä gösteriler, nicä Mihail Çakirin adında Komrattaki pedagogika kolecinin oyun hem türkü ansamblisi Türkiyedä konfert verer.

Bu resimä bakıp, kıسادan yazın birär yaratma, angularında olsun annatma, yazdırma hem fikirlemä elementleri.

Yaratmalarınıza ad koyun, onnarda açıklayın te bu soruşları:

- Acaba neçin Mihail Çakirin adında Komrattaki pedagogika kolecinin oyun hem türkü ansamblisi Türkiyeyä musaafirlää teklif edilmiş?
- Bu ansamblidä kim muzıka hem türkü çalêr? Genç mi onnar?
- İnsannarın önündä kim türkü çalêr?
- Türkülär sanki angı dildä? Oyunnar angı halkın?
- Sıralayın, bu kolecin üürenicileri angı instrumentlerdä gagauz muzıkasını çalêrlar?
- Ansamblidä çocuklar hem kızlar angı kostümnarını giimişlär?
- Yapın çıkış: havezlän mi oynêrlar, çalêrlar musaafirliktä bulunan bu oyun hem türkü ansamblisi?

SÖZ TEORİYASI

§ 32. Fikirlemä sözün payları

Fikirlemä söz – bu birkimseyin bakışını inandırmak bir oluş için yada işlem için. Yazılı fikirlemä sözä fikirlemä yaratma yada tekst deniler.

Fikirlemä sözün var te bu **payları**:

* **tezis** – bir fikirin kırsadan sölenmesi, angısını lääzım inandırmaa; taa sık öz fikir;

* **argumentlär** – türlü inandırmaklar, örneklär, angıların yardımınan oluşların sebepleri, dooruluu, faydası gösteriler;

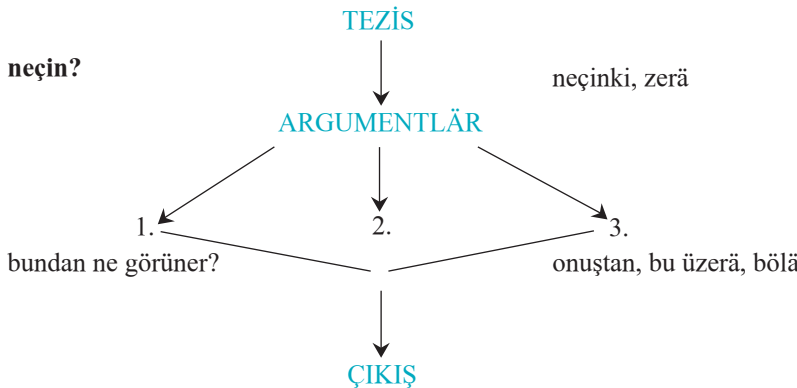
* **çıkış** – sözün bitkisindä inandırmak, ani tezis dooru yada diil dooru.

Fikirlemä sözdä inandırılêr türlü oluşların sebepleri, açıklanêr personajların kullanılması, onnarın yaptıkları.

Fikirlemä sözdä **tezis** hem **argumentlär** baalanêrlar baalayıcılarlan: **neçinki, deyni, zerä**.

Çıkış var nicä yazılı olsun te bu lafların yardımınan: **ölä, onuştan, bu üzerä**. Kimi fikirlemä sözlärä koyulêr soruş **neçin?**

Fikirlemä sözün sheması

Yaratmalar, tekstlär, angıları yazılı sade **fikirlemä** sözä görä, siirek kullanılêr. Taa sık tekstlär, yaratmalar yazılêr hepsi söz tiplerinnän – **annatma, yazdırma** hem **fikirlemä** elementlerinnän.

1. Aşağıdaki "**Miti musaafirliktä**" tekstin anlatma hem fikirlemä elementlerini ayırı okuyun, annadın, angı etiket kurallarını Miti kullandı, musaafirlää gideceykän hem musaafirliktä bulunurkan. Teksttän çıkarın da ayırı yazın o cümleleri, angılarında var hal iştenikli laf çevirtmesi.

Miti musaafirliktä

Miti hem Kirçu üürenärdilär sekizinci klasta. **Onnar**¹ dosttular, ama yaşardılar başka-başka maalelerdä. Bir gün, şkolada uroklar **bittiynän**², Kirçu Mitiyä dedi:

- Miti, gel pazara bizä musaafirlää, pek sevinecäm!
- Neçin kâr pazar günü?
- Neçinki pazara – benim duuma günüm, mamu kırma yapacak.
- Bän, Kirçu, cuvabımı sana yaarin söyleycäm, ilkin soracam **anama-bobama**³, eer onnar salverärsälar, elbetki, gidecäm.

Ertesi günü Kirçu sordu Mitiyä:

- Ne, salverdilär mi?
- Salverdilär, pazar günü saat kaçta yortun çekecek?
- Saat ikidä.
- İslää, bän mutlak gidecäm.

Miti pek beenärdi gagauzların eni adetlerini. O tutardı aklında, ani adetlerä görä butürlü yortuya – musaafirlää läözüm gitmää baaşışlan.

Şkoladan geldiynän, o istedi anasından elli ley da, gidip panayıra, satın aldı dostuna bir biyaz gölme. Sora evdä o kendisi yazdı bir küçüräk şiir, angısını, birkaç kerä okuyup, üürendi ezber söylemää.

Geldi pazar. Miti, pek erken kalkıp, yıkadı üzünü-gözünü, pakladı dişlerini, sora yıkadı ellerini, ensesini hem kulaklarını. Saçlarını tarayıp, gimnastika sınışlarını yaptı. Sora urdu ütüyä kendi tutmalık donnarını hem gölmeeni. Sabaa ekmeeni iyip, Miti oturdu masa yanına, hazırlandı uroklarına, angıları pazertesi olacak. Saat birdä Miti giidi yortu için pak, ütüyä urulmuş rubalarını. Musaafirlää gideceykän, o aynada bakındı. Alıp elinä baaşışını, Miti yollandı musaafirlää.

Kirçu şen karşıladı dostunu.⁴ Kırmarlar fırından artık çıkarılmıştı, onuştan büyük evin içersi kırma kokusunnan dolmuştu. Miti içerdekilerine seläm verdi.

Saat ikidä masaya oturdular hepsi: Kirçu, onun anası-bobası, malisi, kızkardaşı hem Miti⁴. Hepsı şendilär, biri-birinä şaka, cümbüş sölärdilär. İlkin, skemnelerindän kalkıp, herbiri Kirçunun kulaklarını çekti, sora anası-bobası, kızkardaşı hem malisi Kirçuyu kutladılar, bitkidä Miti dä söz aldı. O da, kutlayıp, verdi baaşışını hem okudu kiyatsız ona kendi şiirini. Mitinin meraklı sözünü, şiirini hem gözäl baaşışını hepsı beendi.

Mitiyä teklif ettilär başlasın imää, ama Miti alatlamadı almaa kıırmadan, bekleli başkası ilkin alsın. Onnarın ardına Miti dä kıırma hem piliç mancası idi. Bitkidä onnar hepsi buyurdular tatlılıklardan hem içtilär hoşaf.

Kırçunun kızkardeşı çaldı batüsüne iki türkü – "Oglan, Oglan!" hem "Çekirgä". İçerdän çıkaceykan, Miti "Saa olunuz!" dedi evin saabilerinä. Avşamnän Miti kendi maalesinä, evinä etişti.

tutmalık ruba – ruba yortu yada pazar için

- Bu teksttä var mı birsoy paylı cümlelär? Bulup, okuyun onnarı.
- Tekst dialog var mı? Bulup, açıklayın durguçluk nişannarını.
- Bu teksttä bulun o cümleyi, angısında var danışmak. Okuyup, annadın cümlelin durguçluk nişannarı için.
- Neçin Miti birdän kayıl olmadı musaafirlää?
- Durdu mu Miti lafinda?
- Nicä Miti musaafirlää hazırlandı?
- Musaafirlää gitmää deyni, angı rubalarını o giidi?
- Miti musaafirliktä nicä götürdü kendini?
- Bitkidä Miti nicä ayrıldı evin saabilerinnän?

§ 33. Fikirlemä yaratma yazması

Fikirlemä yaratma yazmaa deyni, läüzım düşünmää:

* nicä olacek onun tezisi – bir fikirin kısıadan sölenmesi, angısını läüzım inandırmaa;

* nesoy olacek argumentlär – türlü inandırmaklar, örneklär, angıların yardımınnan gösterilecek oluşun sebepleri;

* netürlü çıkış yapılacak yaratmanın bitkisindä – tezis (öz fikir) dooru mu osa diil mi dooru.

Fikirlemä yaratmasında da var çeketmesi, baş payı hem bitkisi. Onun temasının da sınırları var. Bölä yaratmaları da läüzım kurmaa taa sık artistik hem publiştistik stillerinnän. Fikirlemä yaratmalarda da kullanılêr türlü artistik kolaylıkları – uydurma, epitet, söyleyiş, türlü laf çevirtmeleri. Onuştan, fikirlemä yaratma yazaceykan, bu teklifleri läüzım hesaba almaa.

1. *Yukarkı paragrafın istediklerini kullanarak, yazın kısıadan birêr fikirlemä yaratma. Ayırın aşaadaki temaların birisini:*

- a) Neçin bän beenerim ana tarafımı.
- ä) Neçin läüzım korumaa üürenmæk hem artistik kiyatlarını.
- b) Sport – adamın yaşamasında büük yardımcı.

2. *Şkolacının fikirlemä yaratmasını "Akıllı palıcık" okuyun, bulun onun temasını, öz fikirini, argumentlerini hem çıkış yapmasını.*

Akıllı palicik

Benim **paliciimä**¹ dostlarım koydular ad "Akıllı". Bän bu adlan kayıl oldum, neçinki benim paliciim halizdän diil ahmak.

Eer deyärsän ona: "Otur!" O oturêr. Açan deerim ona: "İleri!" O hızlı kaçêr ileri. Sı-bıdıp bir **sopacı**² ileri, deyärsän: "Getir!" O kaçarak getirer. Açan bän hastalanêrim, o sansın **annêr**³, ani bän kefsizim, bana dooru kahırlı bakêr, sansın canı acıyêr! O hiç engel etmeer, açan bän uroklarıma hazırlanêrim. O beni koruyêr hepsindän, kim beni savaşêr gücendirmää. Boşuna demeerlär: "Köpek – adamın dostuydur!"

Bän benim akıllı paliciimi pek beenerim hem herkerä ona sevinerim!⁴

3. *Aşaadaki teksti "Musaafirliktä" okuyun, onun annatma, yazdırma hem fikirlemä elementlerini bulun. Teksttän çıkarın da yazın teftelerinizä 2-3 lafbirleşmelerini.*

Musaafirliktä

Bizdä, gagauzlarda, yaşlıları saymak, onnara yardım etmek, onnari hatırlamak – çok lääzımı hem gerçekli işlerdir. Butürlü adetlerin arasında **insannarın**¹ vardır musaafirlii da saymak adeti. Yaşamakta olêr ölä, ani gençlär ihtärlardan ayırı yaşêrlar, biri-birlerindän aşırıda bulunêrlar. İhtärlari dolaşmaa gençlerä, eni evlilerä deyni – en paalı musaafirlik sayılêr.

Kobey küüyündä Maniyän Todi üç **aylık**² evliyilär. Bir pazar günüydü. Onnar seftä gittiyilär Kobeydän Valkaneşä, Todinin uzak malisinnän **däduşuna**³, ilk sefer onnari dolaşmaa hem musaafirlik etmää. Valkaneş için onnar islää bilirdilär, ama musaafirlää ikisi dä barabar seftä geldilär. **Bu ihtärlar Todinin çok yakın hem sevgili hısınarıydı.**⁴ O küçükkän, birkaç vakit uzak malisindä yaşamıştı da, açan onun mamusu küçük kardaşınnan yatmıştı iki ay Çadır bolniņasında. Ama çok vakit geçiydi ozamandan, da o artık özlediği pek paalı hısınarını. Todi eni gelinnän, şen gülümseyêr, girdi däduşunun auluna.

Görüşmektä oldu sarmaşmaklar, öpüşmeklär, saalı sormaklar. Malisi Paresa babu sofraya hemen bitirmişti hepsini hazırlamaa: koyulmuştu taazä kıırma, ortaya sarmaları, paçayı, süüş tauk etini hem içkiyi – kırmızı zaybir şarabı. Genç musaafirlär giimniydilär gözäl. Gelin Mani dartmıştı taman o şalinkayı, angısını malisi düündä ona baaşlamıştı. Mali saklıdan buna sevindi, ani gelin ilk musaafirlää kâr onun baaşışını daartmıştı.

– Ne gözäl, mari gelin, ani bu biyaz şalinka sana pek yaraşêr. Sansın ozaman bilmiştik, ne sana baaşlamaa...

Mani gülümsedi, baktı taa bir kerä aynaya da düşündü: "Şalinka halizdän bana çok yaraşêr!"

– Saa olasınız, mali, – dedi mutlu gelin. – Dädu, sän dä saa olasın!

– Düün için, kızım, – söledi dädu da, – biz gittiydik Bolgrad panayırına, da malin yarım gün gezdirdi beni, bulunca beendiini.

– Pek sevinerim, mali. – Dädu, sän dä çok zaamet yapmışın benim için!

Oturdular sofraya, buyurdular imeklerden hem kiraz ettilär kırmızı şaraptan. Sofrada Maniyän Todi verdilär däduya hem maliyä kendi tarafından baaşışlarını: maliyä bir çift eni emeni, däduya da – bir kıırma kalpak.

Avşamnän gençlär gittilär trenä. Ev saabileri onnari geçirdilär.

Gelän haftaya, Kolada orucunu tutmaa deyni, gençlər teklif ettilär dädusuna hem malisinä onnara Kobeya musaafirlää gelsinnär.

– Mutlaka gidecez, uşaklarım, – dedi dädu, – hem taa bir kerä görüşürüz, gam daadırız, hem, eski dedelerimiz gibi, musaafirliktä orucu tutarız!

kiraz etmää – vermää, ikramnamaa

- Gagauzların angı adetleri için bu teksttä annadılêr?
- Tekstin temasını hem öz fikirini bulun.
- Acaba neçin läüzüm musaafirleri saymaa, onnarı ii kabul etmää?
- Annadın, kim sizin aylenezä musaafirlää vardır geldii?
- Siz nicä onnarı hatırladınız?
- Sän anannan yada bobannan birkimseyä musafirlää gittin mi? Kimä? Nezaman?

DİL TEORİYASI

§ 34. Adlardan predikatlar

Adlıktan, nışannıktan, sayılıktan, aderliktä düzülü predikatlara deniler **adlardan predikat**.

Adlardan predikatlar kuruluşuna görä iki türlü var: **adlardan sadä predikat** hem **adlardan katlı predikat**.

Adlardan sadä predikat kurulu bir laftan – bir adlı söz payından. **Örnek:**
1) Gagauzların ana tarafı **Bucaktır**. (**Bucaktır** – predikat, düzülü adlıktan).
2) Benim küçük **kardaşcum** küçüklüündä pek **şımarıktı** (**şımarıktı** – predikat, düzülü nışannıktan). 3) O nazlı kız anasında-bobasında **biricikmiş** (**biricikmiş** – predikat, düzülü sayılıktan).

Adlı söz payları yalnız predikat olsunar deyni, onnar kabul ederler maasuz predikatlık afikslerini.

Örnek: Bän **adamım**. Sän **adamsın**. O **adamdır**. Bän **kaaviyim**. Sän **kaaviysin**. Biz **ikiyiz**. Orada duran **bändim**. Bän **dooruyum**.

Bu cümlelerdä adlardan predikatlar **adamım**, **adamsın**, **adamdır** (adlık), **kaaviyim**, **kaaviysin** (nışannık), **ikiyiz** (sayılık), **bändim** (aderlik), **dooruyum** (nışannık) kabul ederler te bu predikatlık afikslerini da onuştan onnar bir laftan cümledä predikatlı yapêrlar (**-ım**, **-sın**, **-dır**, **-yim**, **-yisin**, **-yiz**, **-di-m**, **-yum**).

Adlardan katlı predikat kurulu iki laftan, iki paydan: ilk payı her zaman bir adlı söz payı, ikinci payı da – yardımcı işlik.

Adlar (adlık, nışannık, sayılık, aderlik) kimi yardımcı işliklerin baalaşmasınan cümledä predikat olêrlar. Taa sık bu yardımcı laflar olur olsunar: **olmaa**,

almaa, vermää, işlemää hem başka. Onnar yamanêrlar adlara da birerdä kurêrlar **adlardan katlı predikati**.

Örnek: Sandi olacek fermer. Hererleri **boz oldu**. Vani işleer traktorist. Bän senin yanında **bir yardımcı olurum**.

- Angı katlı predikatlara adlardan predikat deniler?
- Sıralayın o adları, angıları cümledä katlı predikat kurêrlar? Örnek verin.
- Katlı predikatları kurmaa deyni, angı laflar adlara yardımcı olêrlar? Örneklerinizdä gösterin.
- Nasıl olur tanımaa cümledä adlardan predikatları? Sıralayın onnarın predikatlık afikslerini. Örnek verin, yukarkı shemaya bakarak.

1. *Aşaadaki cümleleri tefterlerinizdä yazın, adlardan katlı predikatları bulup, altlarını ikişär çizgiylän çizin. Angı söz payıdır onnar, annadın.*

1. Bän senin yanında bir uşakım. (N. Tanasoglu) 2. O bir gözäl, zabun insancıktı. (D. Kara Çoban) 3. Motkur Gani bir yalpak çocuktı. 4. Üklük sergeni budaklıydı, kıymıklı taftadandı. 5. Büün panayır prost. 6. Sän kendin dä yanılan adamsın, diilsin herkerä dooru hem lekesiz. 7. Bacanın tepesindä kapalıydı bir dipsiz çüven. 8. Ateşliin ardında, sırlık aulun yanında, döşeli çiiyenmiş fişki tezek için. 9. Aaçlar doluydu kirezlän. 10. Paltonun yakası kalkıktı. 11. Nezetliyä bu gün hem cuvaplıydı, hem da yortuluydu. 12. Sarı topraklan suvalı erdä döşeliydi biyaz hem yollu yapaa pala. 13. Bütün gün göktä geriliydi incecik biyaz buu perdesi. 14. Da, bu oydu. 15. Oydu evin şennii. 16. Beygırlär hepsimizindi. (Yukarkı cümlelär – 3-dän taa 16-dan alınma D. Kara Çobanın annatmalarından)

2. *Aşaadaki örneklerdän kendiniz kurun birär cümlä, cümleleri yazın, belli edin adlardan predikatları.*

Bän küçüküm, evi diildi uzakta, masalı bukadardı, içer karannıktı, bir genç çocuktı merdiven çoktandıydı, onnan dostluk, köşedän üçüncüydü, olacek üüredici.

Örnek: İçersi tertipliydi. **Manilerin** büyük **içeri** aydınnıktı hem **tertipli** (nısanlık).

3. *Okuyun cümleleri da yazın tefterlerä. Bulun da çizin cümlelerin gramatika temelini. Belli edin predikatların soylarını.*

1. Hava büün sıcak olacek. 2. Giimiş kızçaaz altın rubalarını da çıkmış kapuya. 3. Bobam çok yıl sıravardır kırdä-bayırda traktorist işleer. 4. Bu fukaara evdä peneredä göz perdesi dä yokmuş. 5. Bu yıl kardaşım student olacek. 6. Te şindicik bu dinnarı eni yapacam. 7. İi insanın herbir işi faydalı läözüm olsun. 8. Harman vakıdında mukayet çorbacı haymana gezmeer. 9. Küçüklüümdän isteerim üüredici olmaa. 10. Nastradin pek salvirmiş hem aarifmiş. 11. Dädüm bütün yaşamasında çiftçi işlemiş. 12. Bobam informaşon merkezindä programist işleer.

Örnek: Zor işlerimdä **anam** bana **yardımcı olêr**. (adlardan katlı predikat)

§ 35. Adların predikatlık afiksleri

Gagauz dilindä adlardan predikatlar var nikä kabletsinnär zaman afikslerini: şindiki hem geçmiş.

Örnek: 1. Bän adam**ım**, gagauz**um**, küçük**üm**, genç**im**. Predikatlar şindiki zamanda, onnarın afiksleri: **-ım, -um, -im, -üm**.

2. Bän hastay**dım**, yorgun**dum**, küsülü**ydüm**, küçükt**üm**. Predikatlar geçmiş zamanda, onnarın afiksleri: **-(y)dım, -dum, -(y)düm, -tüm**.

Predikatlık afiksleri var başka da.

§ 36. Adlardan predikatların şindiki zaman afiksleri

Üzlär	Sayılar	
	Birlik sayısı	Çokluk sayısı
I-inci	-(y)ım, -(y)im, -(y)um, -(y)üm	-(y)ız, -(y)iz, -(y)uz, -(y)üz
II-nci	-(y)sım, -(y)sin, -(y)sun, -(y)sün	-(y)sımız, -(y)siniz, -(y)sunuz, -(y)sünüz
III-üncü	Predikat afiksiz yada ona yamanêr te bu afikslär: -tır, -tir, -tur, -tür, -dır, -dir, -dur, -dür hem başka.	Predikat afiksiz yada ona yamanêr te bu afikslär: -dur, -dür, -tur, -tür, -(y)dır, -(y)dir, -(y)dur, -(y)dür, -tır, -tir hem başka

Predikatlık afikslerinä urgu düşmeer.

Konsonnan bitennär:

Gagauz

Bän gagauz**um** Biz gagauz**uz**
 Sän gagauz**sun** Biz gagauz**sunuz**
 O gagauz(**dur**) Onnar gagauz-**dur-lar**

Küçük

Bän küçük**üm** Biz küçük**üz**
 Sän küçüks**ün** Siz küçüks**ünüz**
 O küçük(**tür**) Onnar küçük(**tür-lär**)

Moldovan

Bän moldovan**ım** Biz moldovan**ız**
 Sän moldovan**sım** Siz moldovan**sınız**
 O moldovan**dır** Onnar moldovan**dır(lar)**

Şükür

Bän şükür**üm** Biz şükür**üz**
 Sän şükürs**ün** Siz şükürs**ünüz**
 O şükür**dür** Onnar şükür**dür(lär)**

Vokallan bitennär:

Bän saay**ım**, belliy**im**, dooruy**um**, sözlüy**üm** Biz saay**ız**, belliy**iz**, dooruy**uz**, sözlüy**üz**
 Sän saas**ım**, belliy**sin**, dooruys**un**, sözlüys**ün** Siz saas**ımız**, belliy**siniz**, dooruys**unuz**, sözlüys**ünüz**
 O saad**ır**, belliy**dir**, dooruy**dur**, sözlüy**dür** Onnar saad**ır**, belliy**dir**, dooruy**dur**, sözlüy**dür**

Bu örneklär hepsicii birär ayırı-ayırı cümläydirlär. Onnarın subyektlari üz aderlikleri **bän, sän, o, biz, siz, onnar**, ama predikatları – predikatlık formasında adlar **gagauz, küçük, moldovan, şükür, saa, belli** hem başka.

Açan adlardan predikatlar kurulu vokallan bitän laflardan, onnarın predikatlık afikslerin hem temelini arasında **y(yot)** peydalanêr. **Y(yot)** afikslerä yamanêr. **Örnek:** bän boba-**yım**, lelü-**yum**, karı-**yım**, hasta-**yım**. O kiracı-**ydır**, pazlama-**ydır**. Bu moçuga-**ydır**, paardı-**ydır**.

- Söläyin, I-inci hem II-nci üzlerdä adlın predikatlık afiksi yoksa, o olur mu predikat?
- Angı razgeliştä predikatlık afikslerin önündä **y(yot)** yazılêr?

§ 37. Adlardan predikatların geçmiş zaman afiksleri

Üzlär	Sayılar	
	Birlik sayısı	Çokluk sayısı
I-inci	-(y)dım, -(y)dim, -(y)dum, -(y)düm, -tım, -tim, -tum, -tüm	-(y)dık, -(y)dik, -(y)duk, -(y)dük, -tık, -tik, -tuk, -tük
II-nci	-(y)dın, -(y)din, -(y)dun, -(y)dün, -tın, -tin, -tun, -tün	-(y)dınız, -(y)diniz, -(y)dunuz, -(y)dünüz, -tınız, -tiniz, -tunuz, -tünüz
III-üncü	-(y)dı, -(y)di, -(y)du, -(y)dü, -tı, -ti, -tu, -tü	-(y)dılar, -(y)dilär, -(y)dular, -(y)dülär, -tılar, -tilär, -tular, -tülär

Açan zaman afiksinnän kurulu adlıktan predikatlar, ozaman cümledä subyektin hem predikatın arasında çizgi koyulmêr.

Örnek: Mutlak geçmiş zamanda

Bän hazır**dım**, tok**tum**, sırtmaç**tım** Biz hazır**dık**, tok**tuk**, sırtmaç**tık**
 Sän belliy**din**, büükt**ün**, yorgund**un** Siz belliy**diniz**, büükt**ünüz**, yorgund**unuz**
 O hastay**dı**, çocuk**tu**, şendi Onnar hastay**dılar**, çocuk**tular**, şendilär

Bellisiz geçmiş zamanda

Bän hazır**mışım**, tok**muşum**, sırtmaç**mışım** Biz hazır**mışık**, tok**muşuk**,
 sırtmaç**mışık**
 Sän belliy**mişin**, tok**muşun**, sırtmaç**mışın** Siz belliy**mişiniz**, tok**muşunuz**,
 sırtmaç**mışınız**
 O hastay**mış**, çocuk**muş**, şen**miş** Onnar hastay**mişlar**, çocuk**muşlar**,
 şen**mişlär**

Adlardan predikatların inkärlik forması gösteriler inkärlik paycın yardımınan "**diil**", angısı predikatlık afiksini kableder da adlardan predikatın önündä bulunêr.

Örnek: Bän diilim hasta.

Sän diilsin küçük.

Bu kiyatlar **diilmişlär onun**.

Predikat olan adlıklar hem aderliklär var nicä bulunsunnar herbir halda, gösterek halından kaarä.

Örnek: **Temel** hal: Miti becerikli satıcıdır.

Saabilik hal: Kiyatlar **Mitinin (dir)** yada Kiyatlar benim (benimdir, benimdirlär).

Doorudak hal: Bu çiçeklär mamuya (**dir**). Bu çiçeklär bana (**ydır**).

Erlük hal: Üüredici rayondaydı. Saatlar sendäydi (**lär**).

Çıkış hal: Kiyatlar Komrattandılar. Haberlär ondanmışlar.

- Yukarkı tablişaya bakarak, annadın, nicä diişilerlär adlıktan predikatlar üzlerä görä geçmiş zamanında? Sıralayın onnarın predikatlık afikslerini.
- Açıklayın, nicä diişilerlär üzlerä görä adlardan predikatların afiksleri mutlak geçmiş zamanında? Örnek verin.
- Annadın, nicä diişilerlär adlardan predikatların afiksleri bellisiz geçmiş zamanında? Örnek verin.

1. *Aşaadaki adları üzlerä görä diiştirin bellisiz geçmiş zamanında, predikatlık afikslerini belli edin.*

Uşakmışım, çıplakmışım, küsülüymüşüm, şiretmışim.

2. *Predikatlık afikslerini ekleyip, aşaadaki nışannıkları diiştirin üzlerä görä mutlak geçmiş zamanında. Predikatlık afikslerin altlarını çizin.*

Küçük, kaavi, aarif; suuk, serin, biyaz.

3. *Aşaadaki adlardan şindiki hem geçmiş zaman formasında predikat kurun, kullanarak yardımcı laflarını hem predikatlık afikslerini. Predikatlarlan birar cümlä kurup, onnarı tefterlerinizdä yazın.*

Artist, yazıcı, girgin, üçüncü, başçıvancı, onun, bu, maavi, çemrek.

4. *Aşaadaki adlardan düzün predikat, kullanarak yardımcı laflarını yada predikatlık afikslerini.*

Sarılık, tertip, adam, kavga, şamata, kayıl, mayıl, yarı, beş, sıcak.

5. *Bulun subyektləri hem adlıktan katlı predikatları. Annadın, nicä gösterili katlı predikatların payları.*

1. Bizim şkolamız **küüyün**³ ortasındaıdır. 2. Büün hava sıcak olacak. 3. **Suyun**¹ üstü **dalgasızdı**², gemilär dä alkasızdı (*folklor*). 4. Almalar benimdilär. 5. Bizdä kırlar işlenmişti, baalarlar da kazılmıştı. 6. Kırk hem taa beş – olur kırk beş. 7. **Bizim däu gençliindä gemiciymiş**.⁴ 8. O çocuk delikannıymiş. 9. Lambu üüredici olacak.

6. *Ayırın da yazın teftelerinizä bu aşıada verili cümlelerin arasından ilkin onnarı, angı-larında var sadä predikatlar, sora da yazın onnarı, angılarında var adlıktan katlı predikatlar.*

1. Yırakta göründü yolcunun kalpaa. 2. İläнка gitti daaya (*masaldan*). 3. İnceciksın belindän, ne çabuksın elindän (*masaldan*). 4. Benim dostum en ii basketçiydi. 5. Pe-tinin mamusu hasta oldu. 6. Elim yaptı saçımdan sana bir yorgan (*türküdüän*). 7. Biz düzücüyüz, düzeriz yapı. 8. İçerleri düün için donaklıydılar. 9. Şahmatılar gençlerin sevgili oyunuydur. 10. Gimalay bayırları pek üüsektir. 11. Bizim koumşu en ii çoban sayılêr küüdä. 12. Gün kauşmasından batıda bulutlar kırmızılı görünärdi.

7. *Aşıadaki yaratma parçalarında bulun subyektləri hem predikatları da söläyin, angı söz payıdır onnar.*

Büün **demircinin**² sundurmasında otururdular Kıyak Dimu hem Küçük Örgi. **Aulda vardı başka insannar da.**⁴ Dimu **giyimniydi**¹ **marakinalı**, ama eski keptarlan, **dimi** donnan hem domuz **derisindän**³ çarıklan. Örginin sırtında vardı bir eni, kısarak kürkçääz, angısının dirsekleri yırtıktılar, da yapaaalar dışyanına çıkardılar. Ellerini o sokardı ennerin içinä da ölä otururdu çömelik, sansın o hep üşümüştü. Bu kişilerin ikisinin dä dimileri yamalıydılar, ama dizlerindä yamalar yıvılmıştılar beş-altı kat biri-birinin üstünä. Onnar bişey lafetmäzdilär, küsülüydülär, susardılar... (*N. Baboglu*)

"Yıkıktaşlara", näända esaplardı bulsun o soyucuları, Dilber yollandı geçä. Onun yolu geçärdi Sliven kasabasından bayırların da aralarından hem Provadiya deresinin çayırından. Bizim kinci uzısancaklı gider, dürmüş kara kaşlarını, keskinnetmiş maavi gözlerini, sıkılmış al dudakların, da bu betere kara bıyıcakları taa belli olmuşlar, kıvırcık kalpaanı da koymuş annısına, da salt geeridän görüner kısa saçları. (*D. Tanasoglu*)

Papşoy anızında edi çocuk oynardılar "Sopa cinkmesi". Kim hepsindän yakına cingärdi kendi sopasını, o kalardı "Babu" da toplardı kalan sopaları. Hepsindän sık kalardı "Babu" bir zabun çocuk Dimanku. O buna hiç küsmäzdi, hep gülümseyräk, getirärdi aalemin sopalarını. Te o genä oturdu öbür çocukların yanında da çeketti biri-biri ardına cinkmää sopaları. Hiç biri düşmäzdi onun "babu" sopasının üstünä, angısı aykırı yatardı erdä bir altı adıma uşaklardan. Ama te Dimançunun elindän cingildi bitki sopa da düştü keezä. (*D. Kara Çoban*)

makarina – kara, incä kayışçık, safyan

dimi – yapaadan don, evdeki dokumalardan

8. *Aşıadaki cümleleri yazın, bulun sadä hem katlı predikatları, onnarın altılarını çizin. Annadın predikatların payları için.*

1. Benim bobam traktorist işleer.
2. Onnar vardılar sekiz adam.
3. Simu çiču fukaaraymış, gençliindä çobanmış.
4. Benim anam kır-bayır (*masaldan*).
5. Benim bobam-kara er (*masaldan*).
6. Bir vakıtlar varmış, bir vakıtlar yokmuş – varmış bir babu (*masaldan*).
7. Gelärmış Kolada günü, herersi kaardan biyazmış.
8. Babu keser horozu da yapêr bir manca yaalanmak için.

9. İhtârlar beklârmişlâr popazı, gelsin dâ okusun yortu mancasını hem izin etsin dâduylan babuya, orucu açmaa yollansınar.

10. Ama popaz yokmuş.

11. Dâdu başlamış annamaa, ani popaz geç gelecek (*masaldan*).

12. İkimiz dâ bu havaya gücenikiz.

§ 38. Subyektin hem predikatın arasında çizgi

Açan cümledâ subyekt hem predikat ikisi dâ kurulu adlıklardan, angıları bulunêrlar temel halında yada ikisi dâ kurulu infinitiv formasında işliklerdân, ozaman onnarın arasında çizgi koyulêr.

Subyekt temel halında, adlıktan predikat temel halında.

T.h.

T.h.

Örnek: Çukurda biyaz **yorgan** – kıştan sonunku **nışan**.

T.h.

T.h.

Moldova – bizim **memleketimiz**.

Subyekt kurulu infinitivdân, predikat – infinitivdân.

inf.

inf.

Örnek: **Üürenmäâ** – bilgi hem kultura **edinmäâ**.

Çizgi koyulêr, açan cümledâ var iki predikat, angıların maanaları karşı biri-birinâ yada predikatın birisi öbürünâ çıkış gösterer.

Örnek: 1. Sân **gülmedin** bu çirkin belaya – **aaladın**. 2. Bir saat o **oturmadı** skemnedâ – **durdu** ayakça.

- Bölâ cümlelerin özel intonaşiyası var.
- Sıralayın, nezaman subyektin hem predikatın arasında çizgi koyulêr? Örnekleri gösterin .

1. *Cumleleri tefterâ yazın, gramatika temelini bulun da çiziz. Kurallara görâ subyektin hem predikatın arasında çizgi koyunuz.*

1. Stepan Kurudimov gözâl sesli bir türkücü. 2. Filologiya bilimnerindâ doktor-habilitat Lüdmila Aleksandrovna Pokrovskaya gagauz gramatikanın temelcisidir. 3. Bucakta suyun paası altın. 4. Uşakların arasında bulunmaa yaşamanı uzaltmaa. 5. Gavril Arkadyeviç Gaydarcı gagauz bilgicisidir. 6. Dost ayırmaa büük iştir dünnedâ.

§ 39. Predikatın subyektlân uzlaşması

Gagauz dilindâ predikat uzlaşêr subyektlân sade sayılarda hem üzlerdâ.

Örnek: 1. Kafadarım gelir. 2. Geldi kafadarım. 3. Kafadarlarım gelerlâr. 4. Kafadarlarım geldilâr. 5. Bân yazêrım. 6. Biz yazêrız.

Bu cümlelerdâ predikatlar **geler**, **geldi**, **gelerlâr**, **geldilâr**, **yazêrım**, **yazêrız** uzlaşêrlar kendi subyektlerrinnân sayıda hem üzdâ. Ama kimâr kerâ predikat

sayıda subyektlän uzlaşmêêr. Bu olêr, açan subyekt III-üncü üzdä, çokluk sayısında bulunêr, predikata var nicä birlik sayısında dursun.

Örnek: 1. **Balıklar** denizdä bol-bol **üzerlär** (predikat **üzerlär** uzlaşêr subyektlän **balıklar** üzdä hem sayıda – III-üncü üzdä, çokluk sayısında). 2. **Balıklar** denizdä bol-bol **üzer** (predikat **üzer** uzlaşmêêr subyektlän **balıklar**). 3. **Kuşlar uçacak** (predikat uzlaşmêêr subyektlän sayıda).

Uzlaşmak mutlak olur olsun, açan predikat düzülü I-inci hem II-nci üzlerdä adlardan, subyekt tä düzülü üz aderliklerindän (uzlaşmak olêr hem üzdä, hem sayıda).

Örnek: 1. Büün klasta **biz izmetçiyiz** (**izmetçiyiz** – birinci üzdä çokluk sayısında; **biz** – birinci üzdä, çokluk sayısında). 2. Şindi **sän cuvapçıysın** hepsi için (sän – ikinci üzdä birlik sayısında; cuvapçıysın – ikinci üzdä birlik sayısında).

1. *Aşaadaki cümlelerdä bulun predikatları da annadın, nicä uzlaşêr onnar subyektlärlän. Cümlelerä morfologiya hem sintaksis analizlerini aazdan yapın.*

1. Aaçlardan sarı yapraklar düştülär. 2. Biz avda urduk iki yaban kaazı. 3. Petinin grupası baalar bozumunda geeri kaldı. 4. Sän çıkar bizi kırk kat yukarı (*folklor*). 5. Evel kaskatı gölmeklär hem **kenevir** donnar gagauzların tenini zeetlärdilär, al parça gibi, kı-zardırdılar. 6. Kara deniz bulanmıştı. 7. Babu **sümeeni** işlärdi. 8. Biz kaçmakta hem atlamakta yarıştık, sport oyunlarına, ürektän sevindik. 9. İi beygirä bir kamçı eter.

kenevir – konoplä
sümek – yapaa parçası

2. *Kurun beşär cümlä, angılarında subyektlän predikat sayıda uzlaşmasınnar. Cümleleri tefterlerinizdä yazın. Annadın, neçin predikatlar sayıda var nicä subyektlärlän uzlaşmasınnar.*

3. *Aşaadaki cümleleri tefterlerinizdä yazın. Aazdan söläyin, hepsindä mi bu cümlelerdä subyekt predikatlan üzlerdä hem sayıda uzlaşêr. Eer uzlaşmaslar, annadın, nedä uzlaşmêêrlar.*

1. Taşlar lumbur-tumbur düştü yukardan. 2. Zirdeli aaçları yapraklarını silkti. 3. Uşaklar ekskursiyadan geldi. 4. Üürenicilär şkolaya erken gider. 5. Hepsi çocuklar daavaları dooru annamış. 6. Aacın boyunda karımcılar fiyıldardılar. 7. Keçilär yırak bayırda otlêêr. 8. Kapular hem pençerelär açıktı.

§ 40. Zaman formalarının biri-birinin erinä kullanılması

I. Şindiki zaman gösterer, ani iş olêr taman lafetmäk vakıdında, ama, bundan başka, şindiki zaman formasını var nicä kullanmaa da göstermää ölä bir iş tä, ani durmamayca olêr, hiç arası kesilmeer.

Örnek: 1. Derä durmamayca **akêr**. 2. Gün **döner**. 3. Kardeşim tarlada **işleer**.

II. Şindiki zaman forması var nicä gelecek zaman maanasında kullanılsın.

Örnek: Yaarın başka küüyä **giderim**.

III. Şindiki zaman var nasıl geçmiş zamanın erinä dä kullanılsın.

Pindirdi dädu kızçaazı taligaya da ursuz babunun beterinä **götürer** onu ulu daaya **kaybetmä** (*masaldan*).

IV. Gelecek zaman da kimär kerä olur geçmiş zamanın erinä kullanılsın.

Örnek: Koli pek ii bir **uşaktı**: o sana ne **geç kalacek**, ne dä karşı **laf söyleyecek**.

1. Çıkarın aşaadaki cümleleri tefterlerinizä. Bulun predikatları da annadın, nicä kullanılêr zamannar.

1. Çorbacı² hazırlanêr **kasabaya**³ panayıra gitmä, ekin satmaa (*masaldan "Balakir hem corbacı"*). 2. Çorbacı uyuklêr enidän (*hep oradan*). 3. **Bizim batü fabrikada işleer**⁴. 4. Bir kerä gider padişaa avcılâa da, açan döner geeri, karşı gelir bir genç çocuklan (*masaldan "Tuku"*). 5. **Zeedelendi**¹ hayvannar, çok **maasul** verer onnar. (*N. Baboglu*). 6. Küüdän bir taş yol çıkêr, dolanma şirit gibi (*N. Tanasoglu*). 7. Biz ileriya buralarda da baa dikecez. 8. Bir dä kopêr bir boran, çekeder dökmä bir yaamur da dermeni su alêr (*masaldan "İvançu"*).

inek masulu – süt, kaymak, piinir, işimik hem başka

2. Aşaadaki teksti yazın. Predikatların altlarını çiziniz. Annadın onnarın zamannarı için.

Geldi kış, düştü kaar, urdular ayazlar. Piti Örginin sä bir ayaanda vardı çarık, öbüründä – yoktu, da o hep diştirärdi tek çarını ayaandan ayaana. Yaşardı Piti yıkık evin sobası içindä. O hersabaa bir parçacık ekmek için koçına paklardı, dam, kaşırđı beygir. Örüyardı hem işlärđi o, çıkararak çok türlü şamatalar: burnu fosurdaması, ayak hışırdaması hem taa nesoyssa seslär.

Bir sabaalän o genä gidärdi sokakça aaramaa kendinä iş. Aul boyunda durardı Kama Ligor da çardı onu.

(*D. Kara Çoban. "Bir çift çarık"*)

3. Aşaadaki "**Duuma tarafım**" teksti yazın, predikatları bulup, altlarını çiziniz, onnarın zamannarı için annadın.

Duuma tarafım

Bu dünnedä duuma erindän paalı yoktur. Bän burada duudum, büüdüm, ilk adımnarı mı yaptım, ilk lafımı söledim. Bu toprak en gözäl, sevgili bana. Birerdä yok bölä gözellik, zenginnik, ölä pak soluk. Duuma erini yok nasıl yaraştırmaa başka erlêrlän. Duuma taraf bana en paalıdır.

Bän pek severim bizim küüyümüzü. Burada yaşêr anam hem bobam, kardaşlarım hem kızkardaşlarım, malim hem hısımnarım. İlkyaz vakıdında küüyümüz pek gözäldir. Salkım hem baa çiçään kokusu aktarêr canını. O kokuları taa uşaklımdan tutêrim aklımda. Açan bulunêrim üülen tarafında, bän dayma dolaşêrim duuma küüyümü.

Test "Predikat"

1. Aşaadaki cümlelerin angısında var işliktän **sadü predikat**?

- a) Ansızdan çeketti yaamur yaamaa.
- ä) Dışarda hava yısındı.
- b) Dädu başlamış annamaa babunun neetini (*masaldan*).
- c) Vasi üüredici isteer olmaa.

2. Bulun o cümleyi, angısında var **adlıktan predikat**.

- a) Tanku kendi dostuna zorunu annattı.
- ä) Yortuda üürenicilär şkolanın önünä toplandılar.
- b) Bu senin bakışındır.
- c) Gider dädu almaa mandaları hem Pirkuyu (*masaldan*).

3. Aşaadaki cümlelerin angısında var **nışannıktan predikat**?

- a) Çoyu istemiş olmaa padişahın güveesi.
- ä) Kaardan hererleri bim-biyazdı.
- b) Çekeder Pirku ozaman yalvarmaa babusuna (*masaldan*).
- c) Avcı başladı sıkı-sıkı ileri adınnamaa.

4. Bulun o cümleyi, angısında var **sayılıktan predikat**.

- a) Bir adam savaşarmış çıkarmaa çukurdan kendi faytonunu. (*D. Kara Çoban*)
- ä) Üç kerä üç – dokuzmuş.
- b) Dimitraş-Pıtıraş çeketmiş bütün daayı evä sürümää (*masaldan*).
- c) Gümelerin üstündä kelebeklär uçşardılar.

5. Aşaadaki cümlelerin angısında var **aderliktän predikat**?

- a) Garga hiç seslemää dä istämeer kısmetsiz kariyı.
- ä) Orada duran adam bändim.
- b) Biz bitirdik papşoyları toplamaa bir gün ileri.
- c) Stepu hazırlandı pazar günü panayıra gitmää.

6. Angı predikat adlardan predikat sayılêr?

- a) Sadä işliktän kurulu predikatlara.
- ä) Katlı laftan kurulu predikat.
- b) Adlıktan kurulu predikatlara.
- c) İnfinitivdän kurulu predikat.

7. Subyektlän predikatın arasında nezaman **çizgi koyulêr**?

- a) Açan subyektlän predikatın arasında uzlaşmak baalantısı var üzlerdä hem sayda.
- ä) Açan subyektlän predikat ikisi dä temel halında adlık ya ikisi dä işlik-infinitiv.
- b) Açan subyekt adlık, predikat ta işlik.
- c) Açan subyekt aderlik, predikat ta katlı işlik.

8. Nezaman subyekt sade üzdä uzlaşêr predikatlan, ama sayıda uzlaşmêêr?

- a) Açan subyektä görä predikat lääzim dursun üçüncü üzdä çokluk sayısında.
- ä) Açan subyekt gösterili lafbirleşme-sinnän – sayılıklan hem adlıklan.
- b) Açan subyekt bulunêr cümlelerin ortasında.
- c) Açan subyektin yanında var birkaç predikat.

ADAM HEM VATAN

Yukarkı resimnerä bakarak, yazın kısıdan birär yaratma, açıklayın te bu temayı: "Vatanın zenginii adamın elindä". Artistik hem publi-tistik stillerini kullanarak, yaratmalarınızda cuvap verin te bu soruşlara:

- ♦ Angı erlerä Vatan deniler?
- ♦ Gagauzların Vatanı neredäydir?
- ♦ Vatanı kim gözelleder?
- ♦ Vatanımızda çok baalar hem başçalar vardır. İnsannar ne orada büüderlär?
- ♦ Uçsuz-kenarsız baalarda fermer hem onun çocuu angı işi yapêrlar?
- ♦ İnsannar başçada ne toplêêrlar?
- ♦ Yapın çıkış: işçi insannar beenerlär mi Vatanını?

SÖZ TEORİYASI

1. Aşaadaki teksti "**Vatan için**" okuyun, onun içindekisini annadın, öz fikirini bulun. Söläyin, angı stildä o yazılı. Kendi adınızdan annadın vatanını için, kullanarak teksttän türlü cümleleri neetä hem intonaşyaya görä.

Vatan için

kendi-
kendimizä
büüttü

Açan biz, düşüneräk, söleeriz kendi-kendimizä lafı "Vatan", bizim **önümüzä**¹ sansın peydalanêrlar canımıza yakın beenilmiş erlär: eşil kırlar, meyvalı başçalar, gözäl baalar, alçak bayırcıklar, derin göllär, dar **dereciklär**². Bunnarlan bilä gözlerimizin önündä sansın görüner gagauz küülerin hem kasabaların şafkları, angıları karanıkta benzeerlär küçük **yıldızçıklara**³.

Vatan başlêr senin evindän: büyük evin içersindän, o salkım aacından, angısı büüyêr aul boyunda, sokaklardan, yollardan, ani götürerlär bizi başka taraflara. Angı küüdä dä yada kasabada da yaşarsak, Vatan çekeder bizim yanımızdan. Sanki nezaman peydalanêr Vatan sevmesi? Bu derin duygular uyanêr içimizdä biz taa uşakkana, da onnar hiç süünmeer insanın bütün yaşamasında. Vatan sevmesi için adam işleer, girginnik yapêr, onun için yaşamasını da var nicä kurban versin. Vatan sevmesi baalı ana sevmesinä. Anandan sän seftä üürenersin lafetmää, ana türküsündän, masallarından sän seftä işidersin aazdan halk yaratmaları için. Mamun seni üüretti örümää ana topraan üstündä, tanımaa türlü çiçeklerin kokularını hem kuşcaazların seslerini. Anan sendän büüttü diil sade kendinä deyni ool, ama Vatana deyni dä ool.

Ana hem Vatan – bu lafların maanaları pek yakın biri-birinä. Bu laflardan taa paalı adama deyni bişey yoktur. **Onnar baalı biri-birinä ürek düülmesinnän.**⁴ Biz deeriz: "Vatan – o mamu!" Vatan halizdän dä anaydır kendi halkına! Açan Vatan yollêr seni cengä, biläsin, ani ona gelmiş zor vakıtlar, nicä kimär kerä anan belaya sarılêr. Eer kıtlık olarsa, Vatan da pek gücenik olêr, kâr, nicä ana, kahırlı gezer, kendi oolunu douyramêr deyni.

Vatanın acısı – bu hepsi anaların acısıdır. Vatanın sevinmesi – bu anaların sevinmesidir. Açan Vatan seni meteder, seninnän hodullanêr kâr ölä, nicä ana mayıl olêr kendi ooluna. Ama, eer sän kötü adam olarsan, Vatan utanêr sendän ana utanmasinnan.

Çoyu deerlär: "Biz Vatanımızı beeneriz!" Bu laflar pek lääzımmıdır, onnar dooru olsun deyni, lääzım çok ii üürenmää, çalışmaa, işlemää, kendi yaşamanda bu sevinmeyi göstermää. Vatanın sevmesi görünsün deyni, düşer senin yaşaman hem Vatanın yaşaması bir olsun. Sevinmää, açan Vatanında yortu var, kahırlanmaa, açan Vatanına zor! En paalı ydır – korumaa Vatanını, nicä ananı koruyêrsin! Brakma Vatanını üstelesin duşmannar, açan onnar gelerlär ana erlerä tüfeklän!

Adama hepsi lâazım paalı olsun, ne var kendi Vatanında: onun halkı, onun topmaa, onun istoriyası, onun kulturası.

Vatanımızın gelecää bizim ellerimizdä, unutmayın bunu! Sizin bobalarınız brakêr sizä en pak, en ayozlu eri – Vatani. Sevin onu, nicä analarınızı seversiniz! Bizim Vatanımız Respublika Moldova, angınsın bir köşesindä bulunêr bizim ana tarafımız – Gagauz Eri.

- Angı erlär aklımıza gelir, sölediynän "Vatan" lafını?
- Neredän başlêr Vatan? Söläyin tekstin laflarınnan.
- Adamda Vatan sevmesi nezaman peydalanêr?
- Neçin Vatana ana deniler?
- Nicä lâazım göstermää, ani sän Vatanını seversin?
- Ne lâazım yapmaa Vatanımızın gelecää ii olsun deyni?
- Gagauzların Vatani neredäydir?

2. Aşaadaki teksti "**Bizim Vatanımız**" okuyun, onun söz tipini hem stilini bulun. Tekstin abzaçlarını ayırı okuyun. Okuyun ayırı o cümleleri, angılarında var birsoy paylar.

Vatanımız

Büük memleketimizdä her bir kişinin vardır kendi köşesi – küüyü, sokaa, evi, neredä o duudu.

Buydur onun küçük Vatani, ama bölä küçük ana köşelerindän toplanêr bizim büük Vatanımız.

Vatan çekeder kendi evin eşiindän. O büüktür hem käämildir. Hepsimizdä o birdir nicä ana. Vatan – o halkımızın anasıdır. Vatan **gogorlanêr** kendi oollarınnan hem kızlarınnan, çalişêr onnar için: yardım eder, kuvet verer.

Biz severiz Vatanımızı! Ama sevmää Vatani – bu gelir, ani onun ömürünän her zaman lâazım yaşamaa. Vatanımız – duuma erimizdir.

(Ruşadan çevirdi Mina Kösä)

gogorlanmaa – hodullanmaa, kabarmaa

- Neyä gelir laflar: Vatan çekeder evin eşiindän?
- Sän neredä duudun?
- Annat kendi kasaban ya küüyün için.
- Vatanımızın adı nicäydir?

3. Aşaadaki teksti "**Moldova Vatani**" okuyun, onun temasını hem öz fikirini bulun. Bu tekstin içindeliini kısıdan annadın, onun konspektini – kısıdan annatmasını, tefterlerinizdä yazın.

Moldova Vatani

oyunlarımız
günnerimiz
paalı

Vatan! Bu lafın derin maanası var!¹⁴ Bu laf kuvetli hem yalpak, yortu için laf hem canına deyni söz. Bizä Vatan paalydır, o verer insana yaşamak, onun için biz yaşêrız. Biz candan-ürektän Vatanımızı severiz! Biz bir kerä dâ unudamayacez ana evimizi, uşak

oyunlarımızı, şkola yollarımızı, ilk iş günnerimizi, angıları bizi artık büük yapêlar. Ana tarafımıza sevgi bölä çekedârdır. Ama o sade çekeder! O olêr haliz, geniş hem büük ozaman, açan Vatan erinä sän sayêrsın diil sade bir küüyü yada kasabayı, ama bütünnâ memleketini – Moldova Respublikasını, neredâ sän duumuşun.

Moldova – o kadar büük respublika diildir, ama güneş, üülen tarafındaki **büümnâr**¹ çoktur. Moldova dünnedâ anılêr baalarlarinnan. **Burada**² insannar büüderlâr hem güzün toplêêrlar türlü-türlü üzüm bereketlerini: şasla, muskat, zaybir, "Moldova", **fetäska**, aligote hem taa çok başka. Boşuna demeerlâr, ani Moldova – üzüm hem gül memleketiydir! Kırmızı, sarı, biyaz hem turuncu gülleri Moldovada büüderlâr diil sade başçalarda, ama kırlarda da.

Sabaalân, açan güllâr **kraalan** yıkanêrlar da pam-pak olêrlar, onnarın saplarını insannar yavaşcık keserlâr. En gözâl gülleri onnar satêrlar, kalan **güllerdân**³ yapêlar çiçek oloyu. Gül oloyundan hazırlêêrlar odekolon hem duhi. Açan gül yapraklarını çok kaynadêrlar, biraz şeker kattıynan, onnardan olêr bal. Gül balları çok tatlıdır hem onnarda var pek gözâl aromâ! Moldovada insannar deerlâr biri-birinâ: "Gül balını idiyân, çiçek açêr senin gözlerin hem yanakların". Elbetki, onnar bölä şaka söleerlâr. Ama açan bu taraflarda insannar bereketi toplêêrlar, onnarın gözleri çiçek açêr, neçinki Moldovada bereket datlıdır hem zengindir.

Moldovanın üzümnerindân hem meyvalarından yapılêr tatlı çekerdeksiz kurutmalar, türlü ballar, kırmızı şıralar, **aromatlı** hoşafklar. Bu tarafın zarzavatlarından insannar hazırlêêrlar çok türlü konserva. Ama büünkü günnerdâ Moldova diildir sade gül, üzüm hem meyva tarafı. Moldovanın baş kasabasında Kişinövda insannar işleerlâr türlü fabrikalarda hem zavodlarda. Onnar düzerlâr baa traktorlarını, buz dolaplarını, televizorları hem başka lââzımını tertipleri.

Bu üzerâ biz pek beeneriz Moldova Vatanımızı hem Gagauziyayı – ana tarafımızı!

büümnâr – memleketin türlü otları, ekinneri, gümeleri

fetäska – kız şarabı

kraa – burada: çiçeklerin yapraklarında dumandan donmuş sucaaz, iney

aromat – gözâl koku

- Bizâ Vatan neylân paalıdır?
- Ana tarafımıza sevgi nezaman haliz, büük hem geniş olêr?
- Neylân Moldova Respublikası anılêr?
- Neçin Moldovaya deerlâr, ani o üzüm hem gül memleketiydir?
- Ne yapılêr Moldovanın üzümnerindân, meyvalarından, zarzavatlarından?
- Moldovanın fabrikaları hem zavodları ne hazırlêêrlar?
- Neçin biz pek beeneriz Moldova Vatanımızı hem Gagauziyayı – ana tarafımızı?

4. Yukardaki teksttä "**Moldova Vatani**" bulun da yazın tefterlerinizdâ o cümleyi, angısında var adlardan predikat. Predikatın altını çizim.

§ 41. Karakteristikalı yaratma yazması

Harakteristikalı yaratma yazılêr bir annatmanın personajına yada kahramanına. Harakteristikalı yaratmanın var girişi, orta eri hem bitkisi.

Giriştä gösteriler yaratmanın teması hem temanın sınırları, onun eri hem lääzımını.

Yaratmanın orta erindä yazılêr personajın patredi, eer varsaydı annatmada. Sora açıklanêr yaratmanın öz fikiri: annadılêr personajın yaptıkları için, sölenen onun ii tarafı için yada kötü yaptıkları için. Başka laflarlan, kahramana veriler harakteristika.

Yaratmanın bitkisindä yapılêr çıkış, gösteriler avtorun bakışı bu personaj için. Pek ii olur, eer şkolacı yaratmanın bu bölümündä yazarsa kendi düşünmesini bu personaj için.

Harakteristikalı yaratma yazılêr artistik stilindä, olur katmaa publiştistik stilinin elementlerini dä. Ama mutlak yaratmanın dilindä lääzım olsun süret: epitet, metafora, yaraştırma (uydurma), söyleyiş, türlü laf çevirtmeleri.

1. *Yazın tefterlerinizdä birêr harakteristikalı yaratma, açıklayın aşıadaki literatūra temasını: Demirçunun harakteristikası N. Baboğlunun annatmasında "Demirçu".*

2. *Verilän teksti "Fasülä" okuyun, onun içindeliini annadın, bulun tekstin öz fikirini. Teksttän çıkarın da tefterlerinizdä yazın 5-ür sadä cümlä.*

Fasülä

(Moldovan legendası)

imää
paklamaa
diimää

Yaşarmış¹ bir karı oolunnan. Hergün karı işä kira gidärmış, evä geldiynän dä onun işi hiç bitmäzmiş: imää yaparmış, içersini paklarmış. Onun oolu sa hiç bir dä işçeezä diimäzmiş. O pek **haylazmış**².

Bir kerä bu karı gitmiş işä. Oolu evdä kalmış. İlkin o yarım gün yatmış, sora da uyumuş. Avşamnän, açan karı işän evä gelmiş, ool kalkmış, o istemiş imää. Karı ona vermiş bir parça mamaliga hem bir çanak fasülä. **Karının oolu sade bir kaşık fasülä imiş da demiş**:⁴

– Bän başka imeyecäm, fasülenin dadı hiç yok!

Mamusu, susarak, imiş kendi **çanaandan**³ fasülesini.

Ertesi günü karı pek erken kalkmış da ooluna demiş:

– Büün sän benimnän işä gelecän. Bän istämeerim sän evdä kalasın.

Karının oolu gitmiş anasınnan işä da bütün gün işlemiş. Avşamnän, açan onnar evä gelmişlär, karı genä vermiş ooluna bir çanak fasülä hem bir parça mamaliga.

Karının oolu hepsini çabuk imiş da demiş:

– Te büün fasülenin pek ii dadı. Dün fasülä datsızdı.

Karı gülmüş da demiş:

– Büün bän sana verdim hep o fasüleyi, angısını sän avşam istämedin imää.

Te ne yapmış iş!

3. Yazın tefterlerinizdä birär karakteristikalı yaratma, kullanarak 96-ıncı sayfanın moldovan legendasını "Fasülä". Açıklayın te bu temayı: Karının ooluna karakteristika, "Fasülä" legendasına görä.

DİL TEORİYASI

§ 42. Cümlelerin ikincili payları

Cümlelerin ikincili payları vardır üç: **tamannık**, **bellilik**, **hallık**. Onnar cümlelerin baş paylarını taa derindän açıklêêrlar hem taa genişän onnarın maanasını annadêrlar. İkincili paylar biri-birini dä var nicä açıklasınnar, doldursunnar, tamannasınnar.

§ 43. Tamannık

Predikatı annadan, işin obyektini gösterän hem soruşlara *kimi? neyi? ne? kimä? neyä? kimdä? nedä? kiminnän? neylän? kimin için? ne için?* cevap edän cümlelerin ikincili payı **tamannık** sayılêr.

Tamannıklar cevap ederlär herbir hal soruşlarına, saabilik haldan kaarä (kimin? neyin?). Cevaplar olur olsunnar ardlaflarlan ya onnarsız.

Ama gagauz dilinin var özelliği dä: ana dilindä tamannıklar var nicä cevap etsinnär **temel halın** da soruşuna. Bölä tamannıkları lääzım ayırmaa subyektlerdän.

Tamannıklar annadêrlar taa sık predikatları, ama olur yorumnasınnar ikincili payları da. Tamannık cümledä var nicä olsunnar taa sık adlıklar ya aderliklär.

Örnek: Biz sevgili **Vatanımızı** (*neyi?*) hiç unutmêêrız.

Tamannık **Vatanımızı** gösteriler adlıklan, cevap eder gösterek halın soruşuna.

Vani **traktoruna** (*neyä?*) eni fener astı. Tamannık **traktoruna** gösteriler adlıklan, cevap eder doorudak halın soruşuna.

Bendä (*kimdä?*) bir çift biyaz guguş var. Tamannık **bendä** gösteriler aderliklän, cevap eder erlik halın soruşuna.

Küçük **uşaklar için** (*kimin için?*) büüklär düşünêrlär. Tamannık **uşaklar için** gösteriler adlıklan hem ardlaflan, cevap eder saabilik halın soruşuna ardlaflan **in**.

Adlıktan hem aderliktän kaarä, tamannıklar cümledä var nicä gösterilsin kalan söz paylarınnan da, angıları adlık erinä kullanılêr da cevap ederlär tamannık soruşlarına.

Örnek: 1. Payettik bir büük **karpuzu** (*neyi?*) **üçümüzä** (*kimä?*). Bu cümledä iki tamannık: birincisi – **karpuzu** adlıklan gösteriler, ikincisi – **üçümüzä** sayılıktan tamannık.

2. Horoz çin-sabaa kopetmiş bir **kukurigu** (*ne?*) bütün maaleyä.

Tamannık **kukurigu** gösteriler sesuydurucu laflan, cümledä o cuvap eder soruşa *ne?*

Tamannıklar var **sadä** hem **geniş**. Bir laftan kurulu tamannaa deniler **sadä tamannık**.

1. Bän **cümlä** kolay düzerim. 2. Bu yayancılık **atlıya** (*neyä?*) benzämäz.

İki yada taa çok laftan kurulu tamannıklara deniler **geniş tamannık**. Gagauz dilindä lafbirleşmeleri II-nci hem III-üncü hesaptan izafetlär cümledä olêrlar **geniş tamannık**.

Örnek: Çocuklar büüderlär **er tavşanı**. Tamannık **er tavşanı** – II-nci hesaptan izafet, geniş tamannık.

Nadi sildi **pençerenin şışesini**. Geniş tamannık **pençerenin şışesini** – III-üncü hesaptan izafet.

özellik – başkasından ayrılmak
yorumlamaa – annatmaa, komentariy yapmaa

- Cümlelerin angı ikincili payına tamannık deniler?
- Tamannıklar angı soruşlara cuvap ederlär?
- Başka dillerdän gagauz dilinin tamannıkları neylän ayrırlêrlar?
- Düşünün da söläyin, nicä läüzüm ayırmaa tamannıkları subyektlêrdän? Örnek verin.
- Tamannıklar taa sık angı cümlä payını annadêrlar? Örnektä gösterin.
- Annadın, angı söz paylarınnan tamannıklar cümledä gösteriler? Örnek verin.
- Cümlelerde geniş tamannıkların angı lafbirleşmeleri kurêrlar? Örneklerinizlän inandırın.

1. *Aşaadaki annatma parçasını yazın, onun cümlelerinde tamannıkları bulup, söläyin, angı soruşlara onnar cuvap ederlär. Tamannıkların altlarını punktirlän çizin, predikatların – ikişär.*

...Evädän vardı üç kilometra. Hemen bütünnä yolu Dimançu kaçtı. Evdä yoktu kimseycik.

Biyaz guguşların birazı gezinärdi sırlık aulunda, birazı da – evin örtüsündä. Dimançu hızlı girdi hayada, aldı kadadan iki auç papşoy da attı damın içinä. Guguşlar biri-biri ardına girdilär orayı. Açan girdilär en gözäl, taracıklı çüplü guguşlar, Dimançu kapadı damın kapusunu.

Guguşlar kondular yuvalarına. Dimançu, yoklayarak yarım karannıkta merdivenin basamaklarını, pindi da tuttu taracıklı çüplünün birisini, sora da tuttu onun eşini da kaçarak gitti anıza...

(N. Babogluya görä)

2. Aşaadaki cümleleri yazın, onnarda tamannıkları bulup, altlarını çiziniz. Tamannıklara soruş koyup, annadın, angı halda onnar kullanılmış hem angı söz payınnan onnar gösterili. İlk altı cümlelerä morfologiya hem sintaksis analizlerini yapın.

1. Hepsi mayıl oldu Petriyâ. 2. Onda bir meraklı kıyat var. 3. Vani mektup Andruştan kabul etti. 4. Beygırlâr ürkütü gürültüdän. 5. Çiftçılâr karpuzları maşınaylan götürerlâr panayıra satmaa. 6. O adam bizä çok annattı evellâr için. 7. Bän tanıyıverdim dostumu buncak insan arasında. 8. Sidur zor ayırıldı bobasından. 9. Şkolacılar beşâr fidan diktilâr. 10. Yolcu kalpaannan çaarardı uzaktan insanı. 11. Topluştâ Koliyi küü başı ayırdılar. 12. Kuş fermasında bütün gün kıt-kıdak sesi kesilmeer. 13. Kara bulutlardan serin lüzgärlän bilä bizä bir dä çiskincik geldi. 14. Küüyün kenarında insannara birâr parça kartofilik eri verildi. 15. Geçtii hafta eni evä geçirdilâr şafk.

3. Aşaada verilmiş laflarlan birâr cümlä kurun. Bu lafları cümlelerdä kullanın tamannık erinä. Cümleleri tefterlerinizdä yazın. Tamannıklara predikatlardan soruş koyup, altlarını çiziniz.

Şkolacı, tefter, sän, bu, o, ikimiz, alma aacı, pınarın suyu, aulun tokadı, kuru yapraklar, serin lüzgär, kıyat.

4. Kurun beşâr geniş cümlä, angularında olsun sadä hem geniş tamannıklar. Cümleleri tefterlerinizdä yazın, tamannıkların altlarını çiziniz.

§ 44. Dooru tamannık

Gramatika maanalarına görä tamannıklar var iki türlü: **dooru tamannık** hem **kıynaş tamannık**.

Kimi? neyi? ne? soruşlara cuvap edän ikincili cümlä payları **dooru tamannık** sayılêr.

Dooru tamannıkları predikatın işlemi kaplêêr dübüdüz. Cümledä onnar gösteriler taa sık gösterek ya temel hallarında bulunan adlıklarlan.

Örnek: Vani **başçayı** (*neyi?*) kazêr. Stepü, sän kaçâ aldın bu **topu** (*neyi?*). Yortuda şkolacıların horu **türkü** (*ne?*) çalêr. Mamu panayırdan satın aldı **kartofi** (*ne?*). Biz anılmış **bir yazıcıyı** (*kimi?*) isteeriz görmää.

Dooru tamannık, angısı gösteriler temel halda adlıklan, var nicä kullanılsın te bu laflarlan: **biraz**, **birâr**, **birkaçar**. Onnar bulunêrlar tamannın önündä.

Örnek: O verdi karılara **birâr kolaççık**, **birâr pembä pita**, **birkaçar bomboni**. (D. Kara Çoban)

Bundan başka, bölâ tamannıkları taa sık kullanêr te bu işliklerdän kurulu predikatlar: **işlemää**, **yanaşmaa**, **koymaa**, **girmää**, **vermää**, **oynamaa**.

Örnek: Bän **çilingir işleerim**, **tekerlek yapêrim**, **beygir nallêerım**. (D. Kara Çoban) (*masaldan*). Dostum pek sever oynamaa şaşki.

- Angı tamannıklara dooru tamannik deniler? Örnek verin.
- Angı cümlä payından dooru tamannıklara soruş koyulêr? Neçin?
- Sıralayın dooru tamannıkların soruşlarını. Örneklerinizdä gösterin.
- Dooru tamannıkların önündä angı laflar var nicä bulunsun?
- Sıralayın o predikatları, angıları taa sık kullanılêrlar dooru tamannıkların. Kendi örneklerinizlän inandırın.

1. *Aşaadaki cümleleri tefterlerinizdä yazın. Dooru tamannıkları bulup, altlarını çizin. Söläyin, angı söz paylarınnan gösterili predikatlar hem dooru tamannıklar.*

1. Şkolanın aulunda biz koyduk çok fidan. 2. Pavli her sabaa çay içer. 3. Çocuklar oynardılar çelik. 4. Veriniz bana şeker. 5. Şindi benim batüm Kişinövdaki zavodta işleer baş injener. 6. Anam gösterdi bana eni yolu. 7. Adam içti su da gitti yoluna. 8. Bulü verdi bizä süt, yımırta hem ekmek. 9. Bän hergün haydêırım kaaları çayıra. 10. Hepsindän bu üürenmeklerdän sora o geldi kendi küüyünä da girdi şkolaya üüredici. (D. Kara Çoban)

2. *Yazın aşağıdaki cümleleri tefterlerinizdä, dooru tamannıkları hem predikatları bulup, altlarını te bölä çizin: predikatları – ikişär çizgiylän, dooru tamannıkları – birär kopuk çizgiylän. Söläyin, angı halda kullanılmış dooru tamannıklar hem angı söz payınnan onnar gösterili.*

1. Kışın bän sundurmaya koyêırım trofa hem tenä saçak kuşçaazlarına. 2. Koli, onüç yaşında bir çocuk, pek sever oynamaa futbol. 3. Nastradin Hocanın dostu yollamış onu bir dul kariya dünürü. (P. Çebotar) 4. Mamu yısıttı südü, döktü çanaklara. 5. Evel kim bizi sayardı? 6. Analar hepsini duyêr. (N. Baboglu) 7. Belliydi, ani çocuk kimisä beklee. 8. Kızcaaz yaklaştı da açtı içer kapusunu. 9. Ştenada artist çalardı halk türkülerini. 10. Satira annatmasında yazıcı gülmä alêr sıkıları.

3. *Kurun beşär cümlä, angılarında olsun dooru tamannik. Cümleleri tefterlerinizdä yazın. Dooru tamannıklara aazdan soruş koyun. Cümlelerinizä morfologiya hem sintaksis analizlerini aazdan yapın.*

§ 45. Kıynaş tamannik

Saabilik hem gösterek haldan kaarä, kıynaş halların soruşlarına cuvap edän ikincili cümlä payları **kıynaş tamannik** sayılêr.

Kıynaş tamannıklar annadêrlar predikatı. Cümledä tamannik olêr taa sık adlıklar yada aderliklär (taa siirek - nişannik, sayılık, iştennik, angıları durêrlar doorudak, erlik yada çıkış hallarında).

Kıynaş tamannıklar var nicä gösterilsin izafetlärilän dä. Cümlelerdä kıynaş tamannıkları kullanêrlar predikatlar. Kıynaş tamannıklar koyulêr o hallara, angılarını predikat ister.

Örnek: 1. Dädum gazetaya (neyä?) yazıldı.

Gazetaya – kıynaş tamannik gösteriler söz payınnan – adlıklan doorudak halında.

2. Eski ruba benzämeer **eniyä** (neyä?).

Eniyä – kıynaş tamannık gösteriler söz payınnan – nışannıklan doorudak halında.

3. Bacanın hem ard duvarın arasında boş er izmet edärdi **sergen erinä** (neyä?).

Sergen erinä – kıynaş tamannık gösteriler II-nci hesaptan izafetlän.

4. Bän **batüma** (kimä?) başka kasabaya **kiyat** (ne?) yazdım.

Batüma – kıynaş tamannık, gösteriler söz payınnan – adlıklan doorudak halında.

Kiyat – dooru tamannık.

Hesap alın aşaadakı tabliçada, angı soruşlara cuvap ederlär kıynaş tamannıklar.

Kıynaş tamannık	Soruş	Hal
Hepsimiz läözüm bu soruşa cuvap edelim.	neyä?	doorudak hal
Biz bu lampadan görämeeriz.	nedän?	çıkış hal
Bu rizina topta var bir tırmıcak.	nedä?	erlik hal
O ilaçtan bana olmadı fayda.	nedän?	çıkış hal
Sän oyuna katılmadın.	neyä?	doorudak hal
İhtärlara yardım bizdän olacek.	kimdän?	çıkış hal
Çok işleyennerä hatır da çok olêr.	kimä?	doorudak hal
Ortalama notalar üçümüzdä birtürlü çıktı.	kimdä?	erlik hal

Bu tabliçadaki cümlelerdä kıynaş tamannık olêrlar taa sık adlıklar hem aderliklär: **soruşa** (adlık); **ilaçtan** (adlık); **lampadan** (adlık); **topta**, **oyuna** (adlıklar), **bizdän** (aderlik), **işleyennerä** (iştennik), **üçümüzdä** (sayılık).

- Angı tamannıklara kıynaş tamannık deniler?
- Kıynaş tamannıklar angı halların soruşlarına cuvap ederlär?
- Nesoy cümlä paylarını kıynaş tamannıklar annadêrlar? Örnek verin.
- Kıynaş tamannıklar cümledä angı söz paylarınnan gösterilerlär? Örneklerinizdä inandırın.
- Angı izafetlêrlän kıynaş tamannıklar var nicä gösterilsin?

1. Aşaadakı cümleleri tefterlerinizdä yazın, kıynaş tamannıkları bulup, altlarını çizin punktirlän. Annadın, angı soruşlara onnar cuvap ederlär hem angı söz payınnan onnar gösterili. İlk beş cümleyä morfologiya hem sintaksis analizli aazdan yapın.

1. Biz suuklara **dayandık**¹, **aaçlık**² çektik, ama verilmedik. 2. **Mamunun**³ mancası ne gözäl suana koktu! 3. Küüyün kenarında sel gitmiş bir büyük yara. 4. Kazılmadık tarlada çok türlü otları ellän koparmışlar. 5. Sän o çiçää neçin dokundun? 6. Da te

çekeder hazırlanmak düünä. (D. Kara Çoban) 7. Bobam şansora elli yaşına yakındı. 8. Örgi bişey sölämedi evdekilerinä. (S. Bulgar) 9. **Biz sesleeriz radiodan başka kasabaları.**⁴ 10. Sana bu anatarlardan fayda var mı? 11. O şakaya küser. 12. Mali oturdu skemneyä. 13. Simu yapıştırdı evin duvarına bir bildirim. 14. Bu topluşta bän dä lafettim.

2. *Aşaadaki cümleleri yazın, tamannıkları bulun. Dooru tamannıkların altlarını birär kopardılma çizgiylän çizİN, kıynaş tamannıkların – ikişär kopardılma çizgiylän. Söläyin, angı cümlä paylarını onnar annadêrlar.*

1. Bizim kooperativä kompyuter baalış verildi. 2. İnsannar bakêrlar onun karannık örüyüşünä, yaraşmaz bol rubalarına da maana bulmêêrlar. (D. Kara Çoban) 3. Aramızda demokratiya görünmää başladı, ama onunnan barabar pek çok hırsızlık peydalandı. 4. Ko zaamet dökennerin kuvedi olsun çorbacı hepsi zenginniklerä. 5. İhtär adamın akıl vermesi hepsinä yardım etti. 6. Mali her avşam, yattıynan, küçük kardaşıma masal söleer. 7. Bän bobamnan, aulu düzärkän, bir tafta erinä koyduk pardı. 8. Avcılar daada urmuştular iki tavşam hem bir dä tilki. 9. Dermendän unnan çuvalı getirdik. 10. Futbol meydanında hepsinä sport sevicilerinä er vardı. 11. O benzemäzdi ne kuzu gibi yavaşa, ne dä sakınmaza.

3. *Verilmiş cümleleri tefterlerinizdä yazın. Noktaların erinä koyun tamannıkların läüzümni afikslerini.*

1. Fizika kabinetin kullanmasını verdilər eni üüredici... 2. Orlioglu Marinka... yıraktan bir ii haber geldi. 3. Evdeki işi gösterdik Todur çıçu... 4. Bu anatarlar bekçi ... 5. Bobam tezicik koştı begirler..., sora koydu taliga... kazmayı. 6. Bekçi Tanas pindi eş... 7. Uşak oturdu skemne... 8. Aaçlar ... kuşlar uçtular gök üzünä. 9. Merkez... izin hem sımarlamak kabul ettik. 10. Üşüdü dizlerim suuk...

4. *Kendibaşına kurunuz üçär cümlä dooru tamannıkların hem dä üçär – kıynaşlarlan. Kurulmuş cümleleri tefterlerinizdä yazın, tamannıkların hem predikatların altlarını çizİN.*

5. *Diştirin işliklerin üzünü, düzün cümlä da, soruşlara görä yazın cuvapları. Cuvaplar läüzüm olsunnar tamannık, tamannıkların altlarını çizİN.*

Yaklaştım (kimä?), karşı geldim (kiminnän?), düşünërim (kimin için?), adadım (ne?), aldım (neyi?), kahırlandım (neyä?), hazırladım (neyi?), alma vardı (kimdä?), sesledim (kimi?), küstüm (neyä?), üürendim (kimdän?), annattım (ne?), gördüm (kimi?), dindim (nedän?), taşıdım (ne?), sevindim (kimä?).

Örnek: Sentäbrinin birindä biz bizi yaklaştık **üüredicimizä** çiçeklän.

§ 46. Bellilik

Obyektlerin yada işlemin bir nışanını gösterän hem soruşlara *nesoy? nicä? angı? kimin? neyin? angısının? nekadar? kacıncı?* cuvap edän cümlelerin ikincili payına **bellilik** deniler.

Bellilik kullanılır subyektlere, tamannıkların, hallıkların hem adlardan, predikatın önünde da onların türlü nişannarını göstererler.

Örnek: 1. Dışarda durardı **lüzgersiz** (*nesoy?*) hava. **Lüzgersiz** – bellilik, gösterili nişannıklan, annadêr subyekti **hava**. **Hava** (*nesoy?*) **lüzgersiz**.

2. Evin saabisini indirdi **tavandaki** (*angı?*) çuvalı aşaa. **Tavandaki** – bellilik, annadêr tamannı – **çuvalı**. Angı çuvalı? – **tavandaki**, kurulu nişannıktan.

Örnek: 1. Göktä kabarêr **kara** (*nesoy?*) bulutlar. 2. Todur almış çocuuna **eni** (*nesoy?*) emeni. 3. **Sekizinci** (*kaçıncı?*) klasta üürener otuz dört şkolacı. 4. Dädüm **şen** (*nesoy?*) bir adamdı. 5. Onnar inärdilär **bayırkı** (*angı?*) maaledän aşaa. 6. **Bizim** (*kimin?*) kırlar yazın ekinnän dolêr.

Bellilikler olur olsunnar **sadä** hem **geniş**.

Bir laftan düzülü bellilik **sadä sayılêr**. İki-üç yada taa çok laftan kurulu bellilik **geniş sayılêr**. Cümledä bellilikleri göstererler te bu söz payları: nişannık, iştennik, sayılık, aderlik, adlık, infinitiv.

Sadä bellilikler:

Küüdä yapılı **gözäl** bir klub hem bir dä **eni** şkola (nişannıktan bellilikler). Soni kızım üürener **sekizinci** klasta (sayılıktan bellilik). Uşaklar çorba iyärdilär **aaç** kaşıklan (adlıktan bellilik). Sän bana **biyaz** üzüm vermişin (nişannıktan bellilik). **Uçuşan** kuşlar gökâ çıkmıştilar (iştenniktän bellilik). **Üürenmäa** havezimi sän savaşma suuldasin (infinitivdän bellilik).

Geniş bellilikler:

Geniş bellilikler cümledä taa sık kurulêrlar **ıştennikli laf çevirtmesindän**, angısı her zaman durêr belliedilän lafin önünde da virgüllärlän ayırılmêr.

Örnek: **Türkü çalan** artist bizä dooru baktı. Dar sokakta peydalandı iki **yavaş gidän** çocukak. Bayırcın ötäanda, evlerin pençerelerindä, yanardırlar **gücülä görünär** şafkçaazlar. Adam oturdu **maazanın yanında duran** skemneyä.

Bellilikler gagauz dilindä uzlaşmêrlar o cümlä paylarınnan, angılarını onnar annadêrlar. Uzlaşmak yok ne sayıda, ne dä halda. Cümledä bellilikler taa sık belliedilän lafin önünde bulunêrlar. Bu bir çetin laf sıralı gagauz dilindä, bununnan türk dilleri ayırılêr başka dillerdän.

1. *Yazın teftelerenzdä cümleleri, çizin belliliklerin altlarını dalgalı çizgiylän, onnara soruş koyun. Bulun sadä hem geniş bellilikleri.*

Genä ayazlı kış geldi. Yalabık, biyaz kaar erlerä yaadı. Lüzgerli havalar başladı suuk olmaa. Güneşli günär kısaldı, karannık gecelär uzaldı. Gecä vakıdı eşilliksiz **daalarda**¹ kimär kerä canavarın çirkin baarması işidilärdi. Korkak tavşamanın **ürecii**² sık-sık düüldü. Yol boyunda derin **kaarın**³ üstündä belli oldu tavşam izleri. Pazar günü erken käämil avcılar ava çıktılar. Onnar çekettilär çabuk gitmäa tavşam izlerindän uslu durumda görünän daaya dooru. Çabuk gidän avcılar hiç istemäztilär dinnenmäa. **Tezdä yolca onnar girdilär sık büüyän aacların arasına.**⁴

2. Aşaadaki teksti "**Avtobusta**" yazın. Bellilikleri bulup, altlarını dalgalı çizgiylän çizin. Sadä hem geniş bellilikleri bulup, söläyin, angı söz paylarını onnar annadêrlar.

Avtobusta

emeni
dolaşmaa

Yolcular pindilär bir **büük**¹ avtobusa. Şoför baktı biletleri, geçti dar kabinasına da avtobus **yollandı**² **erindän**³. O gidärdi Moldovanın üülen tarafına. **Yolcu Borinin kabaeri dördüncü sıradaydı**.⁴ O giyimniydi kara, çufa jiletkeylan hem eni emenilärlän ayaklarında, şendi. O dolaşmıştı kasabada küçük oolunu, angısı üürenirdi gaz-tehnikacılık kurslarında. Yolcu, oturduynan, bakındı uzun avtobus içindä, baktı ileri, sora döndü baktı geerideki insannara.

Bitkidä o baktı yanında uslu oturan komuşusuna, angısı oturardı alçak, beyaz duvarcın boyunda. Bu komuşu bir uçuk yanaklı, susar adamdı. Onun kafasında vardı bir boz paraliya, kenarları kırılmış. Giyimniydi o bir soluk kalın baykadan gölmeklän hem geniş paçalı, mor donnan.

Ayaklarında onun geçiriliydi bir çift çadır bezindän terlik... Kendisi o bir aşaalı adamdı... (D. Kara Çoban "*Maalim pasajir*")

3. Aşaadaki cümleleri tefterlerinizdä yazın. Bellilikleri bulup, altlarını çizin. Annadın, angı söz payınnan onnar gösterili. İlk altı cümlelerä morfologiya hem sintaksis analizlerini yapın.

1. Artık ikinci yıl da biter. 2. Bizim başçada kırmızı almalar oldu. 3. Bobam adadı bana bir dilli düdük. 4. Askıda var bir yakalı şuba. 5. Kara mangır erä batmaz (*söleyiş*). 6. Kapu önündä gecik çiçeklik vardı. 7. Koli indi balaban aaçtan sekiz almaylan koynusunda. 8. Biz içtik su bir aaç papurkaylan. 9. Çiçu Tanas düdü oolunun kırık kızacını. 10. Hep aklımda bu güzünkü çiskin yaamurlar. 11. Çin-abaalän gittik uzak bostanımıza. 12. Sokaktan geçän cocucak bir ihtär dädüya seläm verdi.

4. Yazın tefterlerinizä cümleleri, soruşların erinä ayırın aşaadın uyan bellilikleri.

1. (Nesoy?) ot üstündä kuzular yatışardılar. 2. Kuşlar (nesoy?) gökä uçarak (nesoy?) türkülerini akıdardılar. 3. Bir araba (nesoy?) insannan tarlalara gidärdi. 4. Yollar boyunda aaçlar (nesoy?) meyvalarlan üklüydülär. 5. Bölä (nesoy?) iş günnerindä ayıp evdä haylak durmaa. 6. (Angı?) günnerin bir saadı yazı besleer. 7. Onnarın zaametinnän (nesoy?) bereket büüdüldü. 8. Olacek hepsimizin soframızda (nesoy?) ekmek.

Koymak için laflar: kaba, büük, ilkyazınkı, sevgili, sıkı, olmuş, genç, şen, maavi, eşil.

5. Aşaadaki cümleleri yazın, belliliklerin altını çizin.

1. Avcının tüfää asılıydı karşı kireçli duvarda. 2. Demirci yaptı dört talıga tekerlää. 3. Altı kanatlı lüzgär dermenini artık düzdülär. 4. Maksim, atlayıp ortalaa, çekti bizimçä bir oyun.⁴ 5. O üfkeli kişi girmede aula. 6. Bu gecä başçamız dolu ayın sarı şafklarınnan.

6. Aşaadaki cümleleri tefterlerinizdä yazın, alın hesaba, ani sadä hem geniş belliklerin altlarını läüzim çizmää dalgalı çizgiylän; subyekterin, predikatların hem

tamannıkların altılarını – birär, ikişär hem kopardılma çizgilärlän. Bulun belliedilän lafları, koyun aazdan soruş sadä hem geniş belliliklerä.

1. Alçak evcääz küçüktü. 2. Onun mor kapusunda iki büyük halkada asılıydı bir çok vakit kullanılmış kilit. 3. Boyanmadık, budaklı boz-maavi benizdä taftadan skemnelär boştular. 4. Kızın başı dartılı tükendän alınma bellisiz benizdä, şılar çembercıklän. 5. Hep ölä kırmızıydılar Dokanın yaşlan dolu gözleri. 6. Doka ilk sefer yaşamasında tutardı elindä onun adına kabledilmiş kiyadı. (*D. Kara Çoban*) 7. Da saygılı musaafirlär iyärdilär yarma arpadan bulgur. 8. Ansızdan onun önündä peydalandı balaban bir adam. 9. Bu vakit dışarda oynayan dört yaşında kızcaazım baardı. 10. Sol tarafta taş direktä dayalı durardı pembä paltoylan giyimni bir kız. (*D. Kara Çoban*)

7. *Kullanıp verili örnekleri, kurun cümlä da tefterä yazın. Billiedin, nedän düzülü belliliklerä.*

Yardımcı laflar: eşil yapraklar, kırmızı alma, aaçtan düşän sarı yapraklar, yüksek boylu adam, çayıra kaçan beygırlär, güneştä yısıdılmış su.

§ 47. Eklembellilik

Temel halda adlıktan kurulu hem *angı? nesoy?* soruşlara cevap edän bellilikler eklembellilik sayılêr. Eklembellilikler adetçä göstererler insanın zanaatını, uurunı, başka bir adını da var nicä kullanılsınar cümledä belli edilän adlın önündä yada ardında. Eklembellilik var nicä olsun düzülü bir laftan ya lafbirleşmsindän.

Eklembellilik cümledä butakım yazılıp-gösteriler:

1. Ayırı yazılêr eklembellilik, açan adanın zanaatını, sokakça laabını gösterer da cümledä belliedilän adlın önündä bulunêr, deyecez, **pınarcı Kosti**, **öküzçü Vani**, **kemençeci Sandi** h.b. **Örnek:** 1) **Taşçı Miti** küüdä birkaç pınar düzdü. Angı Miti? **Taşçı** – eklembellilik, annadêr öz adlı Miti, belli eder onun zanaatını da kullanılêr belliedilän adlın önündä. 2) **Kuyumcu Kosti** karşı maaledä yaşêr. Angı Kosti? **Kuyumcu** – eklembellilik, kullanılêr kendili adlın önündä, ayırı yazılêr.

2. Ayırı yazılêr eklembellilik, açan senselelik, yakınlık baalantılarını belli eder da insan adını gösterän öz adlıklara yamanêr, deyecez, **Avram batü**, **Kosti çıçu**, **Marinka lelü**, **Zena kaku**, **Ani bulü**, h.b. **Örnek:** 1) **Miyal düdü** geldi bizä musaafirlä. 2) **Miti uççu** mamunun küçük kardaşıydı. 3) Bizim **Todi aga** ihtärladı. Bu örneklerdä laflar **düdü**, **uççu**, **aga** eklembelliliktir. Onnar yamanêrlar öz adlıklara **Miyal**, **Miti**, **Todi** da, senselä ilişkiliini gösterip, adlıktan sora eri tutêrlar.

3. Kaviçlar içindä büyük bukveyan yazılêr eklembellilikler, ani gazetaların, dergilerin, gemilerin, kiyatların hem başka işlerin özel adlarını göstererler,

deyecez, gazeta "Ana sözü", jurnal "Kırlangaç", gemi "Kervan Yıldızı", kiyat "Bucak ecelleri" hem başka. **Örnek:** Diil çoktan biz başladık kabletmää eni gazetayı "Meydan".

Cümledä eklembellilik belli edilän adlıklan barabar bir cümlä payı sayılêr. **Örnek:** 1) Bizim **Kırış batumuz** güzä armatasını tamannêêr da evä gelecek. (Subyekt). 2) En büük zorunnan bän **Anka Ielüma** etişerim da her zaman yardım ondan görerim. (Tamannık) 3) Şkolacılar havezläñ tiparlêêrlar gagauz dilindä peetlerini **jurnalda "Güneşçik"**. (Hallık)

Gazetaların, dergilerin, gemilerin, kiyatların hem başka adları eklembellilik sayılêrlar. Onnar, adetçä kullanarkan, läüzim kavıçlara alınsınar.

Örnek: "Ana sözü" gazetası, "Kırlangaç" dergisi, "Kervan Yıldızı" gemisi, "Mumnar saalık için" pyesası, "Bucak ecelleri" kiyadı hem başka.

Eklembellilik belliedilän lafin önündä bulunêr da soruşlara *nesoy? angı?* cevap eder.

- Angı belliliklerä eklembellilik deniler?
- Angı soruşlara eklembelliliklär cevap ederlär? Örnek verin.
- Cümledä eklembelliliklerin eri neredäydir? Örnektä gösterin.

1. *Aşaadaki cümleleri tefterlerinizdä yazın. Skobalardan eklembellilikleri çıkarıp, kendili adlara läüzimnyca uydurun. Kullanın verilmiş örnää.*

1. Çadıra Komrattan Dudoglu geldi (türkücü). 2. Yalpug boyunda çayır eşerer (derä). 3. Miyal bendän üç yaş taa büük (batü). 4. Vaninin kardaşı pek sever okumaa "Kırlangaç" (dergi). 5. Biz beeneriz Glinkanın muzikasını (kompozitor). 6. Bobam gitti Bolgrada barabar Lambu (çiçu) suan hem sarmısak satmaa. 7. Andrey Todur güreşmektä genä hep-sini urdu (pelivan). 8. Lena yazıldı "Gagauz sesi" (gazeta). 9. Araslan (bey) Balkanda düzmüş hak-oguzların eni devletini.

Örnek: 1. Bän kabul ederim "Ana sözü" (gazeta). 2. Bän kabul ederim gazetayı "Ana sözü".

2. *Soruş cümlelerine yazın cevap. Eklembelliliklerin altlarını çizin.*

Nesoy gazetaları hem dergileri sän isteersin kabul etmää? Bu yıl angı kiyatları sän okudun? Angı kiyadı şindi okuyêrsın? Sölä, angı kinoyu taa çok beenersin?

3. *Yazın aşaadaki cümleleri da cümlä paylarını belli edin.*

1. Kosmonavt German Titov 25 saat kosmosta bulundu. 2. Bizim küüdä çilingir Simu anılmış ustaydır. 3. Herkezinä ana Vatani paalyıdır (*folklor*). 4. Kluba geldi kemeñçeci Dimu hem düdükçü Kosti. 5. Bän sesledim bir masal "Dimitraş-Pıtraş". 6. Radiodan öter türkü "Oglañ". 7. Kaçamak Todur güreşmektä Kıpçaan anılmış pelivanıydı. 8. Dnestr deresinin üstündän eni köprü düzüldü. 9. Tanku dädu her gün sokakta oturardı geç vakıdadan.

Test "Cümlelerin ikincili payları"

1. Gagauz dilinde kaç ikincili pay vardır?
a) 1; ä) 2; b) 3; c) 4.
2. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde **ikincili pay yoktur**?
a) Sokaktan çocuklar evlerine daalştılar.
ä) Üürenici çeketti yazmaa.
b) Çiftçinin işleri yazı-kışı bitmâz.
c) Evel kızlar çocuklarla horuda buluşurdular.
3. Aşağıdaki cümlelerin doorusunu bulun da okuyun onu. Cümlelerin ikincili payları olur:
a) Subyektlän predikat.
ä) Predikatlan duygucular.
b) Tamannıklar, belliliklär hem hallıklar.
c) Predikatlan paycıklar.
4. Aşağıdaki verili cümlelerin hangisinde var **geniş tamannık**?
a) İlkyaz çekettiynän, Todi başçada diker meyva fidannarını.
ä) D. Kara Çoban Beşalmada duumuş.
b) Kalenin temeli taş duvarlarla sarılıydı.
c) Bizim maalenin çocukları pazarlarda top oynêrlar.
5. Aşağıdaki angı cümlede **dooru tamannık vardır**?
a) Kışın sokakta yolcaazlar çabuk donêr.
ä) Geçtii hafta bizä geçirdilär safk (D. Kara Çoban).
b) Biri yapêr – bini çeker (söleyiş).
c) Yok ne bän sizä söyleyim. (S. Bulgar)
6. Aşağıdaki angı cümlede **kynaş tamannık vardır**?
a) Sıcak, güneşli yaz bu yıl pek çabuk geçti.
ä) Kazmayan kazma küflener (söleyiş).
b) Kuan dalaması aar hastalıklardan da alıştırarmış. (D. Kara Çoban)
c) Sokak boyunda aacın yaprakları dayma fişirdêr.
7. Aşağıdaki angı cümlede var **sadä bellilik**?
a) Dolabı usta taftadan yaptı.
ä) Yortu için kızcaaz giimişti biyaz fistanını.
b) Üülendä gölün suları güneşä karşı yı sındılar.
c) Başçada zambaklar çiçek açtılar.
8. Aşağıdaki resimä bakarak, kısından yazın birêr yaratma-annatma. Yaratmanın adı olsun: "Yazın benim dinnenmäm Ayda olacek" yada sizin fantaziyanıza görü başka ad bu yaratmaya bulun. Yaratmanızda kullanın bellilikleri hem eklembellilikleri.

ADAM HEM LİTERATURA

Yukarkı resimä bakıp, yazın birär küçüräk yaratma, açıklayın te bu temayı: "Literatura yaratmaların rolü bizim yaşamamızda". Yaratmalarınızda cuvap verin te bu soruşlara:

- ♦ Neçin läüzüm çok okumaa?
- ♦ Kiyat okumanın läüzümnü hem faydası vardır mı?
- ♦ Sän angı artistik kiyatlarını artık okudun?
- ♦ Angı kiyatları en ilkin läüzüm okumaa?
- ♦ Ne vakıt çocuklar, kızlar evdä artistik yaratmalarını okuyêrlar?
- ♦ Evdä kiyat okumaa analarınız-bobalarınız severlär mi?
- ♦ Var mı sizin içerlerinizdä kiyat sergenneri hem dolapları?
- ♦ Yapın çıkış: artistik kiyatları sizi neyâ üüredêrlär?

SÖZ TEORİYASI

1. Aşağıdaki teksti "*Necin lââzım çok okumaa?*" gözden geçirin, onun içindekisini kendi laflarınızla anlatın.

Neçin lââzım çok okumaa?

Çok okumanın büyük faydası vardır. Artistik kiyatları, literatüre yaratmaları okuyucuları üüredirler:

- * sevmää ana tarafını, çalışkan gagauz halkını, onun yaşamak sıralarını, adetlerini;
- * olmaa işi sevän, üürenmää herbir işi havezlän yapmaa, bütün kuvedini koyarak;
- * olmaa **namuzlu**, yaşamanda kendini götürmää uz, dooru yoldan;
- * olmaa cana yakın, iilik yapmaa, yardım etmää belaya sarılan insannara;
- * sevmää dostluu, dostların, kumaların önündä ünmemää, onnari belada brakmamaa;
- * korumaa adamnı, hazırlamaa kendini yaşamaa **insan toplumunda**, adamlık için zaamet saymamaa;
- * annamaa zaametın hem zanaatların insana lââzımını, paasını, faydalını;
- * sevmää kırları, başçaları, hayvannarı, kuşları, bütünnä naturayı;
- * tanımaa hem beenmää gagauz halkının folklorunu: masallarını, türkülerini, muzıkasını;
- * olmaa sportu sevän, kaavilii hem gözellii beenän.

namuzlu – dooru söyleyän, aldatmayan
insan toplumunda yaşamaa – insan çokluunda yaşamaa,
insan arasında yaşamaa

2. Aşağıdaki teksti "*Üürenin çabuk okumaa*" okuyun. Onun öz fikirini bulup, annadı n kendi laflarınızla.

Üürenin çabuk okumaa

Artistik kiyatlarını lââzım kendibaşına çabuk okumaa, ama unutmamaa, ani okunmuşları lââzım annamaa.

Açan okuyêrsın 150–200 laf bir minutta, sayılêr, ani yavaş okuyêrsın.

Açan okumak geçer 250–300 laf bir minutta, sayılêr, ani okumak – ortalama, orta.

Açan sa bir tekst okunêr 450 laf bir minutta, sayılêr, ani okumak çabuk, pek üüsek uurda olêr.

Amerikada, açan bir adamı isteerlâr almaa intelektual işinâ, o lâázım bilsin çabuk okumaa, makar 400 laf bir minutta.

Françiyada, eer adam bilirsâ okumaa sade 60-ar laf bir minutta, onu sayêrlar, ani o okumaa hiç bilmeer.

Kimisi deer, ani yavaş okuduynan, okunmuşu taa çok aklında tutêrsın. Ama psikologlar başka türlü söleerlâr: nekadar yavaş okuyacan, okadar da az aklında tutacan.

Herbiri lâázım üürensın en üüsek uurda, çabuk okumaa!

3. *Aşaadaki teksti "Vasi hem Aleksî" okuyun, onun temasını hem öz fikirini bulun, verin karakteristika tekstin personajlarına.*

Vasi hem Aleksî

kaybetmemää
kardaş-
kızkardaş

Naçu Aleksî hem Dermençioğlu Vasi **üüenärdilâr**¹ sekizinci klasta, onnar ikisi dâ sevärdilâr sportu, ama pek az kalardı vakıt stadionda yarışmalara, neçinki onnarın vardı hergün çok urokları üüenmää hem onnar sevärdilar vakıdı kaybetmemää, da kimär kerä bölä dinnenärdilâr: dışarda oyanı-buyanı gezinärdilâr ya gidärdilâr karşıdaki, yakın **bulunan**² baalara.

Vasi hem Aleksî ikisi dâ şkolada ii üüenärdilâr. Onnar klasta verilmiş işleri yapardı lar büyük havezlän, **haylazlık**² için onnarı yoktur takazaladı üüedicilâr yada anaları-bobaları.

Bu çocuklar komuşu uşaklarıydılar, kafadarlık yapardı, neçinki onnarın anaları-bobaları diildilâr sade komuşu, ama hısımdılar. Aleksinin mamusu hem Vasinin anası kızkardaştılar. Onnar lelü uşaklarıydılar, dayma barabar hazırlanardı uroklara, yardım edärdilâr biri-birinä, neleri annamazdı, utanmazdı sormaa büyüklerä.

Aleksinin³ malisi Yanka babu saadı. O sevinirdi, ani bu uşaklar bilä üüenärdilâr, büyükleri sevlärdilâr, biri-birinä ilik yapardı. Babu savaşardı çocuklara izmet etmää, doyurardı onnarı, paklardı onnarın ardına hem kimär kerä onnara sorardı:

– Siz ne, artık bitirdiniz mi uroklarınıza hazırlanmaa? Ne okadar tez stadiona büün hızlandıınız?

– Male, – cevap edärdi Aleksî, – bizä büün ana dilimiz için çok az iş verildi, biz onnarı taa şkolada yazdı.

– Siz, çocuklar, – sölärdi babu, – haylak kaldıynan, biraz da kiyat okuyun! Bibliotekaya yazıldıınız mı?

– Male, biz okuyêrız şkola bibliotekasından kiyatları, – sölärdi Aleksî, orada çok meraklı işlâr okuyêrız, ama küü bibliotekasında diiliz yazılı.

– Şkola kiyatları, uşaklarım, – annardı Yanka babu, – sizä yolu sade gösterer, ama büyük, geniş literatura yaratmaları en meraklıdır, onnarda yaşamak için çok başka bilgilâr vardı! Siz artık sekizinci klastaysınız, lâázım küü bibliotekasında da kiyat alıp-okuyasınız.

O günü çocuklar stadiona gittilâr, sportlan ilendilâr.⁴

Ertesi günü Vasi hem Aleksî sesledilär malisinin sölediklerini da yazıldılar küüyün büyük bibliotekasına. Aleksî almıştı İon Kränganın annatmalarını, neçinki o pek ii bilirdi romın dilini. Vasi dâ bilirdi romınca okumaa, ama ona taa çok meraklı görünärdi rus yazıcıların yaratmaları.

O almıştı okumaa A.S. Puşkinin peetlerini hem annatmalarını. Bölä iki kafadar yılın bitkisinädän çok kiyat okumuşlar. Üürenmäk yılın bitkisindä onnar hesaplamışlar, nekadar kiyat okumuşlar.

Onnar duymışlar, ani geniş olmuş onnarın bilgileri, ani onnar bilirmişlär diil sade ne üüredicilär söleer, ama taa çok bilgilär, angılarını onnar edinmişlär okunmuş kiyatlardan.

Bir kerä Vasi söledi Aleksinin malisinä, ani o okumuş rus yazıcısının A.P. Çehovun kısa annatmalarını. Bu yazıcının "Hameleon" annatmasını okumuş gagauz dilindä, da orada kimi gagauz laflarını annamamış.

Yanka babu o vakit pensiyadaymış, ama gençliindä o agronom işlemiş hem okumayı çok sevärmiş.

O çok kiyat okumuş romın, rus hem gagauz dillerindä. Babu annatmış çocuklara anaşılmaz lafların maanalarını. Sora o söylemiş, angı yazıcıların yaratmalarını rumın dilindä taa meraklı okumaa – M. Sadoveanu, S. Vangeli, M. Eminesku. Babu metetmiş te bu rus yazıcıların yaratmalarını: L. Tolstoyun, İ. Turgenevin, M. Şoholovun. Bitkidä babu demiş:

– Siz, çocuklar, unutmayın gagauzça kiyatları da okumaa: D. Tanasogludan, D. Kara Çobandan, T. Marinogludan, N. Babogludan. Herbir kiyat sizin bilgilerinizä bişey-bişey ekleyecek. Hem, ne bilersin, beki, sizin dâ aranızdan bir yazıcı çıkacak!

Çocuklar gülümsedilär, ama babunun nasaatları onnarı kiyat okumasına sıkı baaladılar.

– Male, var mı aslı, – çevirdi lafi Aleksî, – ani evel kiyat okumaa kolayı yokmuş hem kiyatlar da, büünkü gibi, bibliotekalarda bol yokmuş?

– Elbetki, – demiş Yanka babu, – siz ne okumadınız mı, ani anılmış rus yazıcısı Maksim Gorkiy küçüklüündä üsüzümüş da işlärmiş yabancılıkta, ama kiyat okumasını brakmamış.

Elektrik şafkları o zamannar yokmuş, da mumnan okuyarmışlar. Gorkiy çok mum yakarmış, gecä safklan kiyat okuyarmış, ama çorbacılar onu tutarmışlar da düüyärmişlär.

Da te bu adam çok lobut imiş kiyat okuması için, ama boşuna sevmemiş kiyatçılı. Sonunda kendisi olmuş yazıcı ölä büyük, ani şimdi o biliner ömür dünnedä.

Vasi hem Aleksî annadılar, ani kiyatları, okumayı sevmäa sayılêr, bilgiyi, dünneyi, yaşamayı sevmäa. Kiyat okumak yardım eder hepsinä büyük hem ii adam olmaa!

sportlan iilenmäa – gimnastika sınışlarını yapmaa, sport işlerindän tutunmaa

4. Yukardaki teksttän "**Vasi hem Aleksî**" çıkarın da ayırı yazın tefterlerinizdä 2 sadä annatma cümlä, 2 soruş cümlä hem bir dâ duyugulu cümlä.

§ 48. Anotatıya yazması

Anotatıya – latin dilindän alınma laf. Anotatıya deniler kısından bir yazı ya artistik kiyadının yada statyanın içindekisi için. Anotatıya bilim stilinin janrasıdır.

Örnek için alalım bilinir yazıcının Todur Marinoglunun kiyadını "Tatlı düşlär" da anotaşıya ona yazalım.

T. Marinoglunun kiyadın "Tatlı düşlär" içindekisindä bulunêrlar kısa annatmalar, masallar, şiirlär, hesaplamaklar, sayılmaklar, bilmeycelär hem dilkösteklemeleri küçük uşaklara deyni.

Bu talantlı avtorun annatmalarında büük er kaplêê ana tarafı için tema. Ne gözäl, annaşılı laflarlan Todur Marinoglu kendi Vatanı için yazêr: "Orada güneş raatlı, çöşmedä sucaaz tatlı, mamusu bizi bekleer – o topraa Vatan deniler". Kendi ana tarafına karakteristika vermää deyni, yazıcı kullanêr türlü epitetleri, uydurmaları hem başka artistik kolaylıklarını: kabak onda biyaz, "kaymak gibi", derelär duruk, sansın gözäl yorgan, "toprak yorgun", biyaz çiçekli aaçlar, "gelindän gözäl"! Annatmalarında avtor çok meraklı açıklêêr te bu temaları da: dostluk için, natura için, cengä karşı gitmäk için hem başka.

Todur Marinogluda poeziyanın tematikası çoktarafılı. Bu kiyatta çok şiir ana için var. Çok meraklıdır onun şiirleri yıl zamannarı için, eşilliklär için, hayvannar için.

Todur Marinoglunun bu kiyadını var nicä matematika uroklarında da kullanmaa, neçinki kiyadın içindä var şiirlär saymak için, şiirlär-daavalalar.

Marinoglunun bu kiyadına bir zengin kolorit vererlär bilmeycelär. Onnar yardım edeceklär şkolacılara fikirini ilerletmää, çok meraklı işlär yaşamaktan annamaa hem tanımaa.

Sıralanmış yaratmalardan kaarä, kiyadın sayfalarında var taa bölä şiirlär – sayılmaklar, oyunнар, dilkırmaklar, dilkösteklemelär.

Kiyat tipardan çıktı Kaul tipografiyasında, 1997 yılda.

Bu anotaşıya genişän yazıldı örnek için, ama tiparlanmış kiyatların çoyunda anotaşıya pek **kısından** veriler. Anotatıya tiparlanêr kimi kiyatların başlantısında, ilk sayfalarında.

- Yukarkı anotaşıya yazmasını dikat okuyup, annadın kendi laflarınızlan.
- Örnää kullanarak, yazın anotaşıya D. Kara Çobanın annatmasına "Paralar kaybeldilär", okuyun onu enidän "Gagauz dili hem literatura okumakları" üürenmäk kiyadında 6-ncı klas için.
- Örnek alarak, yazın kısından anotaşıya N. Tanasoglunun annatma parçasına "Kosti panayırda", onu taa bir kerä okuyun "Gagauz dili hem literatura okumakları" üürenmäk kiyadında 6-ncı klas için.

DİL TEORİYASI

§ 49. Hallıklar

Predikata karakteristik verän hem *nicä*, *nezaman*, *neredä*, *angı neetlän* işlem olmasını gösterän cümlelerin ikincili payı **hallık** sayılêr. **Örnek:** Lüzgär **pek hızlı** esärdi. **Avşamnän** etiştik evä. Hasta uşak **gücülä** soluyardı. Sportçular **ne kuvedi varsa** kaçardılar.

Hallıklar herbir cümledä predikatları annadêrlar. Hallıklar maanalarına görä butürlü var *nicä* olsunlar: 1. Nicelik hallıkları. 2. Er hallıkları. 3. Zaman hallıkları. 4. Sebep hallıkları. 5. Neet hallıkları.

§ 50. Nicelik hallıkları

Nicelik hallıkları göstererlär, *nicä* iş olêr, taa sık işin kararını annadêrlar da cuvap ederlär soruşlara *nicä? nasıl? kaç kerä?*.

Örnek: 1. Güllär **gözäl** açtılar. Açtılar *nicä? Gözäl* – nicelik hallı.

2. Çilingir düüyer kızgın demiri **ne kuvedi varsa** (*nasil?*). 3. Tekerlek **tukurlanarak** gitti derä içinä (*nicä?*). 4. Biz başçamızda zarzavatları gündä **iki kerä** yıslêêriz (*kaç kerä?*).

Nicelik hallıklarını cümledä taa sık düzerlär **halıştennik**, **işhallıklar**, **nışannıklar**, **tekrarlanan duygular** hem **adlıktan lafbirleşmeleri**.

I. Nicelik hallıkları, angıları kurulu **halıştennikän**.

Örnek: Uşak, anası yok deyni, **oynaya-oynaya**, uyumuştı (*nicä?*). **Oynaya-oynaya** – alıştenni düzer nicelik hallını cümledä.

İki gün **durmamayınca** yaadıydı kaar (*nicä?*) **Durmamayınca** – nicelik hallı, kurulu alıştenniindän.

II. Nicelik hallıkları, angıları kurulu **işhallıktan**.

Örnek: **Ansızdan** gök gürüldedi, da yaamur yaamaa başladı. *Nicä? ansızdan* – işhallık, cümledä nicelik hallı.

Yaza olacek pek sıcak, da sän gezecän **gölmekçä** (*nicä?*). (*D. Kara Çoban*) **Gölmekçä** – işhallık, cümledä nicelik hallı.

III. Nicelik hallıkları, angıları gösterili **nışannıklar**.

Örnek: Babu geler evä, da mercimäa iyer **tuzsuz** (*masaldan*). İyer *nasil?* **Tuzsuz** – nicelik hallı, cümledä gösterili **nışannıklar**.

IV. Nicelik hallıkları cümledä kimär kerä var *nicä* gösterilsin **tekrarlanan ses uyduran laflarlan**: **gurt-gurt**, **bangır-bangır**, **pat-pat**, **çatır-çatır** hem başka.

Gurt-gurt içärdi suyu. (*N. Tanasoglu*) Doka düştü üzännän yastaa da genä **bangır-bangır** çeketti aalamaa. (*D. Kara Çoban*) Çeketti aalamaa **nicä? Bangır-bangır** – nicelik hallı, gösterili tekrarlanan duygucuyan.

V. Nicelik hallıkları, angıları kurulu **bellilikçi lafbirleşmelerindän**.

Örnek: Hepsi yabancıydı, lafedärdilär **türlü dillerdä**. Lafedärdilär *nicä?* **Türlü dillerdä** – nicelik hallı, kurulu bellilikçi lafbirleşmesindän.

VI. Nicelik hallıkları cümledä olur gösterilsin adlıklan hem ardlaflan **"gibi"**.

Örnek: Hepsi **tırtıl gibi** işlärdi (*masaldan*). İşlärdi *nicä?* **Tırtıl gibi** – nicelik hallı, gösterili adlıklan **tırtıl** hem ardlaflan **gibi**.

- Angı cümlä payına **hallık** deniler? Örnek verin.
- Angı cümlä payını hallıklar annadêrlar? Örneklän inandırın.
- **Nicelik hallıkları** neyi göstererlär? Angı soruşlara onnar cuvap ederlär? Örnek verin.
- Angı söz payları cümledä nicelik hallıkları olêrlar? Sıralayın onnarı. Verin örnek, neredä nicelik hallı cümledä gösteriler **haliştennikän**.
- Olur mu cümledä nicelik hallıkları gösterilsin **işhallıklan, nişannıklan, duygucularlan**? Kendi örneklerinizdä gösterin.
- Düşünün da kurun birär cümlä, angılarında nicelik hallıkları gösterilsin **lafbirleşmesinnän** yada **adlıklan** hem **"gibi"** ardlafınnan.

1. *Aşaadakı cümleleri tefterlerinizdä yazın, nicelik hallıklarını bulup, altlarını çizin. Aazdan onnara soruş koyun hem söläyin, angı söz paylarınnan onnar gösterili.*

1. Ateş hızlı süünärdi. 2. Gagauz küüleri yavaş-yavaş kasabaya döneceklär. 3. Sportçu stadionda, kaç-kaç, dinmiş. 4. Kuşçaaz, uça-uça, geçti duvarın hem dal yıvının arasından näänısa evin başında karannaa. (*D. Kara Çoban*) 5. Doktor ilaçladı çocuun ayaanı, da o, topallayarak, evä gitti. 6. Dilenci garga gibi kavradı kırıntıları sofradan. 7. Daulcu iki elinnän düüyärdi **daulu**³. 8. **Ekskursiyada biz bütün gün yayan gezdik**⁴. 9. Komuşu demäzdi bişey, sade maalemni çiftçisinä çannı bakardı da kıpardı gözlerini, kayıllı **sallardı**² kafasını hem deyärdi "aha" yada "ölä". 10. Kızçaaza eşil fistan yaraşardı, durardı kıvrak. 11. Çat-çat düştü damın üstündän erä bir pardı. 12. Kedi, kurşun gibi, önümüzü geçti. 13. Geniş **sokaa**¹ biz çabuk aykırladık. 14. Beşinci günü o sızlar üreklän açtı kapuyu, istemeksiz girdi orayı. (*D. Kara Çoban*)

2. *Aşaadakı cümleleri taa dolu yazın, nicelik hallıklarını hem predikatları bulun, onnarın altlarını çizin. Koyun soruş predikatlardan nicelik hallıklarına.*

1. Dostlar gagauzça lafedärdilär...
2. Biz gittik deräycä...
3. Kuzucuklar, atlayarak, kaçınırdılar...
4. Sıçan azar-azar büültmüştü deliini...
5. Yaamurlu havalara heptän bıktıydık...
6. Aul boyunda kabaklar sap-sarı olmuşlar...

3. Aşaadaki lafbirleşmelerinnän birär cümlä kurun, onnarı yazın, nicelik hallıklarını bulup, atllarını çizin. Annadın, angı söz payları cümledä nicelik hallıkları olêrlar.

Kıvrak yazardı, franțuzça okuyardı, hızlı döndü, dübüdüz yısındı, yalnayak gezärdi, çemrek oynardı, heptän unutmıstu, düşä-kalka gelärdi, hızlı buldu, aar-aar soluyardı, üç kat giyimniydi.

§ 51. Er hallıkları

İşlemin erini gösterän hem *neredä?* *näända?* *näanı?* *nereyä?* *näändan?* *nereyi?* soruşlara cuvap edän hallıklar **er hallıkları** sayılêr.

Örnek: **Dışarda** güneş çıktı. Çıktı *neredä?* **Dışarda** – er hallı.

Taliga **aula** girdi. Girdi *nereyi?* **Aula** – er hallı.

Er hallıkları cümledä gösteriler adlıklarlan, izafet lafbirleşmelerinnän hem işhallıklarlan.

I. Adlıktan kurulu er hallıkları.

Dolayda beygırlär otlardı. Otlardı *neredä?* **Dolayda** – er hallı, gösteriler erlik halında **adlıklan**.

Sokaktan geçärdi bir ihtär karı. Geçärdi *neredän?* **Sokaktan** – er hallı, gösteriler çıkış halında **adlıklan**.

II. İzafetlerdän kurulu er hallıkları:

Örnek: **Aacın tepesindä** kalmış bir-iki olmuş alma. Kalmış *neredä?* **Aacın tepesindä** – er hallı, III hesaptan izafet.

Avtorun adı **kiyadın kabında** yazılêr. Yazılêr *neredä?* **kiyadın kabında** – er hallı, III hesaptan izafet.

III. Er hallıkları, angıları cümledä gösterilerlär te bu **işhallıklarlan: burada, orada, hererdä, yukarıda, aşıada, geeridä** hem başka.

Örnek: Yolculara **aşıada** bir pınar göründü. Göründü *neredä?* **Aşıada** – er hallı, düzüler işhallıktan.

Burada kimseycik yoktu. Yoktu *neredä?* **Burada** – er hallı, kurulu işhallıktan.

- Angı hallıklar er hallıkları sayılêr? Örnek verin.
- Er hallıkları angı soruşlara cuvap ederlär? Örneklerinizlän inandırın.
- Er hallıkları cümledä gösteriler mi adlıklarlan? Örnek verin.
- Var mı nicä er hallıkları cümledä gösterilsin izafet lafbirleşmelerinnän? Örneklän inandırın.
- Angı işhallıklar cümledä taa sık düzerlär er hallıklarını? Sıralayın onnarı. Örnek verin.

1. Aşaadaki cümleleri yazın, er hallıklarını hem predikatları bulup, onların altlarını çizin. Söleyin, angı soruşlara er hallıklarını cuvap edirlär hem angı söz paylarının onnar cümledä gösteriler. İlk beş cümleyä morfologiya hem sintaksis analizlerini yapın.

1. Dışarda uşak sesleri işidilärdi. 2. Tilki fırladı deliktän da daaya kaçtı. 3. Bostandan iki ton karpuz tükenä getirdilär. 4. Sokakta kimseycik görünmäzdi. 5. Daada dädu brakêr kızımı bir aaç altında (*masaldan*). 6. Tokadın yanında çırak taligadan erä atladı. 7. Lüzgär esti, ama dar yolcaazdan toz kalkmadı. 8. Kati geçti köprüdän, çıktı bir geniş sokaa. 9. Soni çöşmedän getirdi bir bakır su. 10. Avtobus durardı küüyün meydanında. 11. Çocuk, merdivenä basarak, pindi yukarı. 12. Adamnar lafederäk çıktılar kasabanın kenarına. 13. Baayın yolcaazında ot büümäzdi. 14. Yavaş örüyän uşak anasını geeridän etişmiş. 15. Tauklar peydalandı çırpılın ardından.

2. Aşaadaki lafbirleşmelerinnän kurun birär sadä cümlä, er hallıkların altlarını çizin, aazdan onnara soruş koyun. Söleyin, angı cümlä payını onnar annadêrlar.

Yardımcı lafbirleşmeleri: Burayı gelärdi...	Orayı kaçtı...
Oyandan esti ...	Aşaa indi ...
Yukarda peydalandı ...	Kasabada üürenärdi ...

§ 52. Zaman hallıkları

İşlemin zamanını gösterän hem *nezaman? kaç vakıt? nezamanadan? nezamana kadar?* soruşlara cuvap edän hallıklar **zaman hallıkları** sayılêr.

Örnek: Dün bizä musaafirlää kumi geldi. Geldi **nezaman? Dün** – zaman hallı.

Çiftçilär **gündüz** işlärdilär, **gecä** dä dinnenärdilär. **Nezaman** işlärdilär? **Gündüz** – zaman hallı. **Nezaman** dinnenärdilär? **Gecä** – zaman hallı.

Cümledä zaman hallıkları gösterilerlär işhallıklarlan, haliştenniklän, vakıt hem zaman maanasında adlıklarlan, II-nci hem III-üncü hesaptan izafetlärilän, adlıklan yada iştenniklän hem ardlarlan.

I. Zaman hallıkları, angıları cümledä gösterilerlär işhallıklarlan.

Örnek: Bunu läüzümdü ödesinnär **vakıdıncak**. (*N. Tanasoglu*) Ödesinnär **nezaman? Vakıdıncak** – zaman hallı, cümledä gösteriler işhallıklan.

Onnar **gündüz** sürärmişlär, **gecä** dä baa dikärmişlär. (*S. Bulgar*)

Sürärmişlär **nezaman? Gündüz** – zaman hallı, cümledä kurulu işhallıktan.

II. Zaman hallıkları var nicä gösterilsin cümledä haliştenniklän.

Örnek: İnsannar oturuşsun da **ölüncä** bir erdä yaşasınnar (*masaldan*). Yaşasınnar **kaç vakıt? Ölüncä** – zaman hallı, cümledä gösteriler haliştenniklän. Çıraklar hendektän toprak attılar **dinincä**. Toprak attılar **nekadar? kaç vakıt? Dinincä** – zaman hallı, cümledä kurulu haliştennikän.

III. Zaman hallıkları cümledä kimär kerä kurulêrlar zaman hem vakıt gösterän adlıklarlan (**yıl, ay, hafta, gün, gecä, avşam, saat** hem başka).

Örnek: **Bir ay** Petridän kiyat gelmemiş. Kiyat gelmemiş kaç vakıt? **Bir ay** – zaman hallı, kurulu vakıdı gösterän adlıktan (**ay**).

İki yıl insannar raatsız yaşêrlar (*masaldan*). Yaşêrlar kaç vakıt? **İki yıl** – zaman hallı, kurulu vakıdı gösterän adlıktan (**yıl**).

IV. Zaman hallıkları cümledä olur gösterilsin **II-nci** hem **III-üncü** **hesaptan izafetlêrlên**.

Örnek: **Pazar günü** ekskursantlar genä yolca çayıra indilêr. İndilêr **nezaman?** **Pazar günü** – zaman hallı, kurulu II-nci esaptan izafettên.

Kazmacılar oturdular imää **üülen vakıdında**. Oturdular (**nezaman?**) **Üülen vakıdında** – zaman hallı, düzülü II hesaptan izafettên.

Kış kanikullarında gidecez Kişinöva gezinmää. Gidecez (**nezaman?**) **Kış kanikullarında** – zaman hallı, düzülü III hesaptan izafettên.

V. Zaman hallıkları cümledä var nicä kurulsun adlıktan yada işteniktän **sora** hem **-lan/lân** ardlaflarlan.

Örnek: Uzun hem zor yolu geçtikten sora Bayır oolu getirmiş insannarı denizin boyuna (*masaldan*). Getirmiş **nezaman?** Uzun hem zor yolu geçtikten sora – zaman hallı, cümledä gösteriler işteniklên hem ardlaflan **sora**.

Dokuyardı haftaylan, kimär kerä dâ **aylan**. (*N. Tanasoglu*) Dokuyardı nekadar vakıt? **Haftaylan, aylan** – iki zaman hallı, cümledä ikisi dâ kurulu **adlıklarlan** (hafta, ay) hem ardlaflarlan **-lan**.

- Angı hallıklara zaman hallıkları deniler? Örnek verin.
- Sırayıp söläyin zaman hallıkların soruşlarını.
- Angı cümlä payından soruş koyulêr zaman hallıklarına? Neçin? Örnek verin.
- Zaman hallıklarını cümledä angı söz payları göstererlêr? Sıralayın onnarı.
- Verin örnek, açan zaman hallık cümledä gösteriler işhallıklan.
- Olur mu zaman hallı cümledä gösterilsin hal işteninnän? Kendi örneinizdä inandırın.
- Verin örnek, açan zaman hallı cümledä kurulêr vakıt gösterän adlıklarlan (yıl, ay, hafta, gün, gecä h.b.).

1. *Aşaadaki cümleleri tefterlerinizdä yazın, onnarda zaman hallıklarını bulup, atlarını çizin, annadın, angı soruşlara onnar cevap ederlêr hem angı söz payından onnar kurulu.*

1. Yuvanın aklısına geldi, nicä o gelêrdi dostlarınnan püskül kesmää. (*S. Bulgar*)
2. O yılın bizim aylemiz etiştirämedi eni evin örtüsünü koymaa.
3. Batüm askerdän evä geldi ötüögün avşamnän.
4. Kakum başçadadı çiçekleri sabaa-sabaa yısladı.
5. Geldiyän o karı tanımış kocasını (*masaldan*).
6. Bir ay deniz dalgalanmış.
7. Çok vakıt çiftçilêr beklemiş, yaamurlar dinsin, kırlar kurusun.
8. O sabaa evin saabisi yardımcılarınınna başardı maaza kuyusunu kazmaa.
9. İki ay bobanın kahır geçmedi.
10. Üülendä Kudal aldı aazına bir püska saman. (*D. Kara Çoban*)
11. O vakıtlar padişaa laf kolvermiş, ani

kızını everer (*masaldan*). 12. Avşamadan kırcılar kazabildilər sade beşär sıra paşşoy. 13. Bu laflardan sora Peticik sansın halizdän vazgeçti duymaa ayazı. (*D. Kara Çoban*)

2. *Aşaadaki teksti "Hoca hem Ay" yazın, hallıkları bulup, altlarını çizin, annadın, angı bölümdän o hallıklar (nicelik mi, er mi, zaman mı?).*

Hoca hem Ay

Hoca bir gecä pınardan su çekmää gitmiş. Su içindä Ayı görmüş da sanmış, ani Ay pınara bu avşam düşmüş. Osaat Nastradin, gidip, çengeli almış da girişmiş Ayı pınardan çıkarmaa. Çatıyı sallarkan, çengel bir taşa ilişmiş.

Hoca hızlı çekmiş-çekmiş, birtürlü çıkaramamış. Ölä bir saat kadar buuştuktan sora Hoca çatıyı birdän dartmış, çengel tez boşanmış, Hocanın arkası erä urmuş, bacakları yukarı dikilmiş.

Ozaman o Ayı göktä görmüş da, sevineräk, demiş: "Çok zaamet ettim, ama Ayı da erinä çabuk koydum!" (*fikradan*)

3. *Verilmiş cümleleri teftelerinizdä yazın, soruşların erinä lüüzümni hallıkları koyun. Bulun, angı lafları hallıklar annadêrlar da çizin onnarın altlarını ikişär çizgiylän.*

1. Biz (nekadar vakıt?) bekledik, avtobus gelsin. 2. Yolcaaz uşakları çıkardı (nereyä?). 3. Şkolacılar yarım gün işledilər (neredä?). 4. Futbolcular oldu (nekadar vakıt?) tokatlara dooru topu düüyerlär. 5. Baalarda (nezaman?) eşil üzümnä kara, biyaz hem sarı-biyaz olêrlar. 6. Pek çok mantara vardı (neredä?). 7. Anam kalkmıştı (nezaman?) bizä imäk hazırlamaa deyni. 8. Biblioteka açılısın deyni, biz yardım ettik eni kiyatları ük maşinasından indirmää (kaç vakıt?).

Koymaa deyni laflar: iki saat, güzün, üç saat kadar, şkolanın aulunda, küüyün kennarına, daada, erken, yarım saat.

4. *Aşaadaki cümleleri teftelerinizdä yazarken, parantezaları açın, adlıkları gramatika maanalarına görä başka laflara uydurun. Zaman hem er hallıkların altlarını çizin. İlk beş cümleyä morfologiya hem sintaksis analizlerini yapın.*

Bir sürü mal çayırın (orta) otlardılar. Büün taazä (ekmek) evin içersinä bir gözäl koku gelirdi. Yunus Emre, anılmış türk şairi, duumuş Eskişehir (kasaba). Kafadarım (her yaz) göldä sever yıkanmaa. Kara Denizin suları (yaz) dalgalanêr hem yısınêr. Bobam neetlener pazara (panayır) gitmää. Dostumnan (çarşamba, gün) şkolanın yortusuna gidecez. Bütün klaslan ekskursiya (ruba fabrikası) yaptık. Evel dedelerimiz kırdä işlärmişlär (gündusu, avşam).

5. *Aşaadaki lafbirleşmelerini kullanıp, düzün cümlä, işliklerin üz hem zaman formasini diiştirip. Parantezalarda soruşlara cuvap verin. Hallıkların altlarını çizin, söläyin, angı bölümdän onnar.*

Gittim (nereyi?), kalktım (nezaman?), geldim (neredän?), indim (nicä?), pindim (nereyä?), okudum (kaç vakıt?), girdim (nereyä?), yardım ettim (nezaman?), çıktım (neredän?), döndüm (nereyä?), kaçındım (kaç vakıt?), oynadım (näända?), üşüdüm (nezaman?), suuk (neredä?), bastırdım (nicä?), yattım (nezaman?), hesapladım (neredä?), erleşitirdim (nicä?), çıkardım (neredän?), bekledim (kaç vakıt?), serinnedim (nezaman?).

§ 53. Neet hallıkları

İşlemin neetini gösteren hem *neçin? neyä deyni? angı (ne) neetlän?* soruşlara cevap eden hallıklar **neet hallıkları** sayılır.

Neet hallıklarını cümledä kurêrlar taa sık infinitiv formasında işliklär hem kıynaş hallarda adlıklar.

Örnek: Anam koydu sofraya iki çanak kartofı mançası hem bir çini kaurulmuş yımırta **imää**. **Koydu ne neetlän? İmää** – neet hallı, annadêr predikatı, cümledä kurulu infinitivdän.

Vasiyi yolladılar Çadır lişeyinä **üürenmää**. Yolladılar **neçin? Üürenmää** – neet hallı, gösterer işlemin neetini, cümledä kurulu işliin infinitiv formasından.

Kafadarım çaardı beni **musaafirlik etmää**. Çaardı beni ne neetlän? **Musaafirlik etmää** – neet hallı, annadêr predikatı, cümledä kurulu adlıktan hem infinitivdän.

- Angı hallıklara neet hallıkları deniler?
- Angı soruşlara neet hallıkları cevap ederlär? Örnek verin.
- Neet hallıklarına angı cümlä payından soruş koyulêr? Kendi örneklerinizdä gösterin.
- Cümledä neet hallıklarını angı söz payları kurêrlar? Örnek verin.

1. *Aşaadaki cümleleri yazın, neet hallıklarını bulup, altlarını çiziniz, onnara soruş koyun, söläyin, angı söz paylarınnan cümledä onnar kurulu.*

1. Getirärdi bana laana turşusu, patlanc turşusu imää. (*N. Tanasolgu*) 2. Bobam yolladı beni pınardan su getirmää. 3. Ayda iki-üç kerä o gidärdi küçücük kluba kinoyu görmää. (*D. Kara Çoban*) 4. Komuşu gelmişti bizä istemää ödünç bir kazan un. 5. Şkolacıları, uroklar bittiyän, götürdülär derä boyuna dinnenmää. 6. Aşırıya gidän çocuuna anası vermişti harcamaa deyni biraz para. 7. Gagauz küülerindä kimi genç kızları alêrlar düzennerä kilim kırmaa. 8. Dostum verdi bana çantasından kiyadını okumaa deyni. 9. Avşamnän uşaklara döşedilär patta yatmaa deyni.

§ 54. Sebep hallıkları

İşlemin sebebini gösteren hem *neçin? nedän? ne sebeptän?* soruşlara cevap eden hallıklar **sebep hallıkları** sayılır.

Sebep hallıkları cümledä düzülerlär taa sık adlıklardan, ama onnar var nicä kurulsun izafet lafbirleşmelerindän dä.

Örnek: 1. **Korkudan** çocuk zor lafedärdi. **Zor lafedärdi nedän? Korkudan** – sebep hallı, cümledä annadêr predikatı (Çıkış halda adlık).

2. **Üfkedän** o adam kıp-kırmızı olmuştu. Olmuştu kıp-kırmızı *ne sebeptän?* **Üfkedän** – sebep hallı, kurulu adlıktan **üfkä** (çıkış halda), cümledä yorumnêr predikatı.

3. **İş sevinmeliî üzerinä** o taa çok kerä ekmek iyärdi gündä sade bir kerä. (D. Kara Çoban) Ekmek iyärdi bir kerä **neçin?** **İş sevinmeliî üzerinä** – sebep hallı, cümledä predikatı annadêr, kurulu lafçevirtmesindä.

- Angı hallıklara deniler sebep hallıkları?
- Sebeb hallıkları angı soruşlara cuvap ederlär? Örnek verin.
- Angı cümlä payından soruş koyulêr sebep hallıklarına? Kendi örneklerinizdä gösterin.
- Cümledä angı söz payları sebep hallıklarını kurêrlar? Örnek verin.

1. *Aşaadaki cümleleri tefterlerinizdä yazın, onnarda sebep hallıklarını bulup, altlarını çizin, söläyin, angı cümlä payını onnar annadêrlar hem angı söz paylarından onnar kurulu. İlk dört cümleyä morfologiya hem sintaksis analizlerini aazdan yapın.*

1. Sevinmeliktän Kati yukarı atlardı. 2. Konçerti siiredän insannarın ürekleri gülmektän artık acıyardı. 3. Vakıtsızlıktan klas izmetçisi herbir işi alat-kıpt yapardı. 4. Yaamursuzluktan kırlarda er pek kurumuştı. 5. Yok nicä yaşamaa onnarın beterindän. 6. Kahırdan ihtâr adamın üzü-gözü küsülüydü. 7. Sportçu korkudan atlayamadı hepsindän yukarı. 8. Acıdan hastanın benizi sararmıştı.

2. *Aşaadaki cümleleri tefterlerinizdä yazın. Sebeb hem neet hallıklarını bulup, onnarın altlarını çizin birêr hem ikişâr çizgiylän, aazdan onnara soruş koyun.*

1. Dün pek sıcak hava oldu, da bän dostumnan gittim dereyâ yıkanmaa. 2. Utanmaktan zarar yapannar üüredicinin üzünä bakmazdılar. 3. Kızlar indilär kazannarlan çöşmä boyuna tatlı su getirmää. 4. Maaledän eni gelinnär gittilär çayırın gölünä bez çırpmaa. 5. Yoksullara can acısından lääzım yardım etmää. 6. Aarlıktan öküzlär bayıra karşı pek yavaş örüyärdilär. 7. Yorgun yolcuları yattırdılar erken dinnenmää. 8. Güzün avcılar giderlär kıra, çayıra, daaya avlanmaa. 9. Uşakları büüklärlän bilä gölä balık tutmaa yolladılar.

3. *Verilmiş cümleleri tefterlerinizdä yazın. Soruşların erinä koyun neet, nicelik hem sebep hallıklarını.*

1. Dembelin parası yoktu (neçin?). 2. Anam gitti terziyâ (ne yapmaa?). 3. Kakum yollandı Komrada (ne neetlän?). 4. Dostum (nedän?) kendinä er bulamazdı. 5. Ayı (nedän?) sırtından tüülerini yolardı. 6. Bizim tarafa geologlar geldilär (neçin?). 7. Mali (nedän?) gezämäzdi hem aar işidärdi. 8. Kara Kotoy (ne sebeptän?) pek dik adımnardı.

4. *Tefterlerinizdä yazın, bulun neet, sebep hem er hallıklarını, onnarın altlarını çizin. Herbir hallun üstündä yazın, angı bölümdän onnar.*

1. Tozdan tırlada görünmäzdi ne koyunnar, ne köpeklär. 2. Dumandan turistlär yolu seçämäzdi. 3. Büük batüm gitti Türkiyenin İzmir kasabasına denizdä yıkanmaa. 4. Kışın

biyaz çamaşırlar hem peşkirlär ayazdan taa da biyaz olêrlar. 5. Gençlär suuk havalarda da giderlär kultura evinä oynamaa, şennenmä. 6. Tanasa tükendän eni gölmek aldılar, o sevinmeliktän yukarı atladı. 7. Malim bu yakınnarda başladı taa sık Allaya dua etmä. 8. Bekçi haylazlından istämäzdi baalarda ekilmiş sarmısakları kazmaa. 9. Kiyatlardan bilgi edinmä hiç bir kerä bilä diildir geç.

§ 55. Nekadarlık hallıkları

İşlemin nekadarlını gösterän hem *nekadar?* *nekadaradan?* soruşlara cuvap edän hallıklar **nekadarlık hallıkları** sayılêr.

Nekadarlık hallıkları annadêrlar predikatları, onnar cümledä kurulêrlar işhallıklardan, adlıklı lafbirleşmelerindän hem bu ardlarlardan: **kadar**, **-dan**, **-dak**. Kimi cümlelerdä nekadarlık hallıklarını düzerlär adlıklı lafbirleşmeleri sayılıkları. Taa sık nekadarlık hallıklarını gösterer te bu işhallıklar: **çok**, **az**, **hiç**, **pek**, **hayli**, **gerää gibi** hem başka cümledä kurêrlar nekadarlık hallıklarını.

Örnek: 1. Duman açıldı. Birkaç minuttan sora **bir sopa sıbitmasına kadar** vardı nasıl görmää ilersini. Vardı nasıl görmää **nekadar?** **Bir sopa sıbitmasına kadar** – nekadarlık hallı, yorumnêr predikatı, kurulu adlıklı lafbirleşmesindän ardlarlan.

2. Yolculara **az kaldıydı** kasabaya yayan etişmä. Kaldıydı **nekadar?** **Az** – nekadarlık hallı, kurulu işhallıktan.

3. Makar ki suuktu **yakın kırk gradusa**, güneş sä yalabıyardı, ayna gibi kaar üstündä. (*S. Bulgar*). Suuktu **nekadar?** **Yakın kırk gradusa** – nekadarlık hallı, annadêr predikatı, kurulu lafbirleşmesindän.

- Ne göstererlär nekadarlık hallıkları?
- Nekadarlık hallıkları angı soruşlara cuvap ederlär? Örneklän inandırın.
- Angı söz nekadarlık hallıkları annadêrlar?
- Cümledä nekadarlık hallıklarını angı söz payları olêrlar? Örnek verin.

1. *Aşaadaki tekstin "Boyar hem Todur" bir payını yazın, cümlelerdä hallıkları bulun, onnarın altlarını çizin, hallıkların üstündä yazın, angı bölümdän onnar:*

Boyar hem Todur

(Bir payı)

baarmaa
bayır

...Boyar ozaman istemiş Toduru **kaybetsin**¹. O pek baarmış çıraklarına, koymuş onnarı, Toduru cezalasınar. Çıraklar sa üfkedän annaşêrlar, boyarı üüretsinnär: hızlı tutêrlar onu, koyêrlar bir fiçi içinä da kolvererlär, bayırdan aşaa tekerlensin. Sonunda Todur çok şükür eder **dostlarına**³, da hepsi alêr boyarın varlıından, ne isteer.

Ertesi günü Todur **evlener**² boyarın gözäl kızına. Tezdä çekeder bir büük düün, bir büük konuş. **Doz-dolayda çalgıcların sesleri işidiler**.⁴ Vani dä o yortuda çok seviner.

Onu oturdêrlar kâr Todurun yanına. Girişer o sıkı-sıkı imää, ama aazına neçinsä hiç götürämeer, hep bir yanına düşürer... (*masaldan*).

2. *Aşaadaki cümleleri yazın, onnarda hallıkları bulup, altlarını çizin, annadın, angı soruşlara hallıklar cuvap ederlär hem angı söz payından onnar kurulu.*

1. Poyrazdan bir büyük lüzgär esti. 2. Henez basmış ondört-onbeş yaşına, nelär gelmiş zavalının başına (*türküdü*). 3. Adam atardı taligasına diirennän ot. 4. Hoca, sän okadar çok hamelsin, herersi kemik olmuş, bunca lokma imişin? (*N. Hocanın fikralarından*) 5. Temin çıktı ardinnan, onuştan o saklandı, ama şindi çıktı üzünnän, başka saklanamayacak (*söleyiş*). 6. Şu bayırın ardında gümä-gümä gül açêr (*türküdü*). 7. Bük çekiçlän hızlı urdum taşa, taş yarıldı baştan-başa. 8. Hergün enikunu yazêrım hepsini, ne vererlär şkolada evä deyni üürenmä. 9. Butakım çalışmaklan bän geeridän etiştim hepsini ii üürenicileri, sora da geçtim onnarı. 10. Uzaktan studentlär gelmişlär küüyümüzün çiftçilerinä yardım etnä. 11. Bildirdän bän seninnän hiç buluşmadıydım. 12. Bu sepettä iiri yımırta hayli var. 13. Bir saada kadar kimsey erindän kalkmadı, suuktan hepsi titirärdilär.

3. *Aşaadaki tekstin "Ödeşmäk" bir payını yazın, onun cümlelerindä hallıkları bulup, altlarını çizin, söläyin, angı cümlä payını onnar annadêrlar hem angı söz payından onnar gösterili.*

Ödeşmäk

(*Bir payı*)

İki kişi küçükkän kafadarmışlar. Açan onnar bümüşlär, birisi tez zenginnemiş, öbürü sä yanaşmış ona çırak-çoban. Yaşarmış çoban bir er içindä kazılı evceezdä hem tutarmış beş köpek.

Zengin çabuk unutmuş küçüklük dostluunu, çobana az ödärmiş. Un, kartofı, fasülä ödünç verärmiş fukaaraya, da sora onnarın paasını onun ödeendän tutarmış. Bir yılın, kasımda, ödeşmäk günündä, zengin olan yokmuş evdä, da çobanın ödeeni vermiş onun yardımcısı, angısı bilmäzmiş bunun borçlarını.

Zengin taa geldiynän evä yollamış yardımcısını nası-nicä alsın çobandan borçları... Zenginin yardımcısı hızlı gitmiş çobanın evinä... (*D. Kara Çoban*).

4. *Aşaadaki cümleleri yazın, onnarın baş hem ikincili paylarını bulun, aazdan soruş onnara koyun.*

1. Bobam iştan her avşam yorgun gelärdi. 2. Kış yaklaşêr deyni, geçän kuşlar sıcak memleketlerä uçtular. 3. Üredici klasa girdicään, hepsi şkolacılar ayaa kalktı. 4. Kendili adıkların baş bukvası hererdä büyük yazılêr. 5. Dört şkolacı bir ihtâr adama hatır yaptılar, onun aulunu süpürdülär. 6. Beyaz kır çiçekleri açmıştı. 7. Aaçlardan benim saçlarıma bir yaprak ilişti. 8. Petri köprü altında balık tutardı. 9. Fukaaranın cebindä beş banuğa da yoktu. 10. Eer beklärsäydin iilik, yapma insana körlük (*söleyiş*). 11. Beyaz ellär kara işi sevmäz (*söleyiş*). 12. Yatma yazın gölgedä, ekmek büümeer sergendä (*söleyiş*).

Test "Hallıklar"

1. Aşaadaki cümlelerin angısında **nicelik hallu var**?

- Güzün küüyün başçavancıları toplêrlar zarzavatlari.
- O bütün gün gezdi gülümseyeräk hem hepsinâ verârdi yanık semiçka. (D. Kara Çoban)
- Küüyün bostanında büüdü iiri karpuzlar.
- Kombayna ekin biçer, düüyer hem paklêêr teneleri.

2. Aşaadaki cümlelerin arasında bulun o cümleyi, angısında var **er hallu**.

- Almış horozçuk nacia, kıymış odun, sobayı yakmış... (masaldan).
- Gümelerin içindâ yalabıyardı kedinin gözleri.
- Kiyat okumasından adama büük fayda var.
- Halk yortusuna kadar kalmıştı iki gün.

3. Verilmiş cümlelerin arasında bulun o cümleyi, angısında **zaman hallu vardır**?

- Komuşular yaarin saayaceymışlar koyunnarı.
- Simu isteer koyunnarlan zanaatlanmaa.
- Şkolacılar pek beenerlär gagauz türkülerini hem masallarını.
- Kati yortu için giimiş eni fistanını.

4. Aşaadaki cümlelerin angısında **neet hallu vardır**?

- Nicâ anası, ölä dä danası (söleyiş).
- Biyaz köpek azetmäzmiş pamuktan (söleyiş).
- Klasa eni bir üürenici gelmiş.
- Da te bu Sıkı Todurçuya bir kerâ gitmiş komuşusu istemää ondan ödünç biraz para.

5. Verilmiş cümlelerin arasında bulun o cümleyi, angısında **sebep hallu var**.

- Kırlar şişedän, annıklar meşedän (bilmeycâ: pençerä).
- Varsa çamur, olacek hamur (söleyiş).
- Zordan ihtâr karı bütün gün ofladı.
- Saburluk demiri yikêr (söleyiş).

6. Aşaadaki cümlelerin angısında var **nekadarlık hallu**?

- Aylemizdâ birliktâ yaşamaya biz karar aldık.
- Yarım saada kadar suuktan kimsey lafedämämâzdi, suuktan tutulmuştu çeneleri. (S. Bulgar)
- Kış geldiynän, çobannar evlerine çekildi.
- Üürenmää utanma, bilmemää utan!

7. Aşaadaki baalantılı sözü "**Canavar ayı**" yazın. Cümlelerdâ hallıkları bulup, altlarını çizin. Hallıkların bölümneri için annadın, onnara türlü soruşları koyarak.

Canavar ayı

Tez geldi canavar ayı. Ayın çeketmesindâ urdular yaamurlar, sora birkaç sabaa kraa düştü. Kimi fidannarda yapraklar morardılar, kimisindâ bozardılar. Baalarlar oldular kırmızıya bakan koyu ohra benizindâ. Sarı, kırmızı, boz yapraklar uçardılar havada. Sora bir hafta içindâ yapraan taa çoyu sergi oldu erâ dä yaptı bir gevrek, senää kokar kilim. Ayın bitkisindâ havalar oldular islää, güneşli, nicâ yazdan kalmışlar. Bulutlar kaybedilär, dä göktä kaldı bir incecik biyaz tütüncük perdesi. Alçak günün sıcaaa taa yı-sıdardı islää.

(D. Kara Çobana görä)

DOSTLUK

- ◆ Ne o dostluk? Açıklayın kendi fikrinizi.
- ◆ Ne lââzım, ii dost bulmaa deyni? Açıklayın kendi düşünmenizi. İnandırın.
- ◆ Açıklayın bu söyleyişin maanasını: "Eer istärsän ii dost bulmaa, ol kendin ii dost".
- ◆ Yazın yada hazırlayın aazdan dostlar hem dostluk için birär annatma.

SÖZ TEORİYASI

§ 56. Takrir yazmak

Takrir yazmak büyük bir yardımdır, aniki taa kolay, taa hızlı, taa ilin artistik dilini öğrenmää, çünkü o uşakların baalantılı sözünü ilerletmää deyni en käämil bir çalımdır .

Takrir yazmak – o bir kendini ilerletmää, bakışını genişletmää, fikirini derinnetmää, çünkü takrir üreder yaratıcılää. Takrir – yaratıcılıın temeli, çünkü üreder büyük tekstin içindän ayırmaa dayanak lafları, dayanak fikirleri, dayanak cümleleri. Diil sade ayırmaa, ama o lafları, fikirleri, cümleleri eniyçä (kendiycesinä) kurmaa da, kullanmaa da. Bu – bir büyük iş, angısı düşündürer, üreder hem ilerleder herbir yazanı.

Takrir uygun yazılmış olsun deyni, **en ilkin** teksti lâazım düşünmekli okumaa yada seslemää. Bu **düşünekli** okumaya yada seslemeyä diil sade takririn içindeli, ama kalitesi dä, kompozitiya uygunuu da baalıdır. Bunsuz bulamarsınız **tekstin temasını** da, onun **öz fikirini** dä.

Teksttä varsaydı **annaşılmaz** yada **zor laflar**, açıklanêr onnarın maanası yada **dooru yazılması**. Varsaydı sözlüklär, ürenicilär kendileri bulêrlar lâazımını inforaatiyayı, ama yoksaydı – sorêrlar ürediciyâ. **Bu – ikinci**.

Okunmuş yada işidilmiş tekstä görä takriri yazmaa deyni, mutlak lâazım bulasınız **dayanak lafları, dayanak fikirleri, dayanak cümleleri**, angıları yardım edeceklär açıklamaa temanın içindeliini dä, tekstin öz fikirini dä. **Bu – üçüncü**.

Bundan sora var nicä takririn **planını** da kurmaa. Planı kurmaa deyni, teksti lâazım bölmää maanayca parçalara, angılarında veriler eni bir inforaatiya oluşlar yada personaj için. İslää düşünüp, tekstin herbir parçasına ad koyulêr. **Bu – dördüncü**.

Bitkidä tekst taa bir kerä **okunêr** yada **sesleniler** da **çekediler takririn yazılması**.

Takrir yazdıktan sora ona mutlak kontrol yapılêr, alarak hesaba kaçırılmış yannişliklar: içindelik, orfografiya, kompozitiya uygunuu taraflarından.

Takrirlär neetä görä var nicä yazılısınar çok türlü: **sıradan, kısadan, ayırmaklı, yaratmalı...**

Sıradan takrir yazılêr dolu hem genişän, bişey kaçırılmayarak, ufak-tefek işleri (oluşları) da alarak hesaba.

Kıسادan takrir yazılêr, nicä gösterer onun adı, kıسادan, ufak-tefek işleri almayarak hesaba, brakarak onnarı bir tarafa.

Ayırmaklı takrirdä (yazanın yada üüredicinin istediinä görä) yazılêr sade en önemni oluşları (işleri) alarak hesaba, sade onnarı açıklayarak.

Yaratmalı takrir yazılêr tekstä görä, ama mutlak açıklayarak yazanın fikirini, bakışını, duygularını tekstä açıklanan oluşlara yada problemlara görä, göstereräk yazanın pozitiyasını.

1. Okuyun teksti.

Ne o dostluk

- Dädu, annatsana bana, ne o dostluk.
- Bu pek käämil soruş, – dedi dädu unukasına, angısı artık sekizinci klasta üürenärdi.
- Ee, senin çok mu dostun var?
- Var e, nasıl? Bütün klasın çocukları – benim dostlarım.
- Hadi ölä olsun, uşaaam, ama inanmêêrim, – cevap etti dädu. Bän dä bir vakıtlar düşünärdim, uşaaam, ani kiminnän birerdä üürenersin, kiminnän birerdä oynêêrsın, kiminnän yakında yaşêêrsın – hepsicii senin dostların, ama bu diil ölä. Yaşamanın bu üzerä var kendi printpleri, kendi kriteriyaları, kendi ölçüsü.
- Nesoy ölçüsü ba, dädu?
- Bän, açan taa gençtim, yaşayardık Sovet Birliindä. Makar ki ozamandakı lozung söyleyärdi, ani insannar biri-birinä – **kafadar, dost** hem **kardaş**, ama halizdän baktıynan, taa çoyu çıktı zor vakıtta sade **yolcu**, açan dedilär, ani yaşamayı var nasıl kurmaa, kim nicä isteer. Hepsicii o "**dostlar**" hem "**kardaşlar**" 90-ıncı yıllarda birdän unuttuydular, ne o üz, hesap hem başka insannık normaları: başladıydılar kapmaa, taşımaa, soymaa fermaları, brigadaları, zavodları, fabrikaları. Bakmazdılar, ani bu yapılar, bu zenginniklär toplanma çok vakıdın icindä. Onnar, haydut, duşman gibi soydular kendi komuşularını, küülülerini, vatandaşlarını hem onnarı, kimin sırtınnan kazanıldı bu zenginniklär. Bölelerinä **dost** yada **kardaş** yok nicä demää. Onnara var nicä demää – **duşman, hırsız, haydut, pezevenk**.
- Dost var nicä demää sade ona, kim senin için parasını da, uykusunu da, zaametini dä saymayacak. Herbir adamda bölä dost var nicä olsun bir, iki, en çok – üç. Ama onnara, angıları sade gözäl lafederlär senin için, bir dä sofranı kaçırmêêrlar, ama yardıma gelmää, kirlenmää, tozlanmaa deyni yok vakıtları. Hazıroncu, yaşamak yolcusu, onnara var nicä demää, hayır hem hatır, yardım hem kurbannık onnardan beklämeyin, onnara zor vakıtta umutlanmayın.
- Bu söylenmişin, uşaaam, var aması da, – demiş dädu.
- Nesoy **aması**?
- Ölä **aması**, uşaaam, ani ii dostların olsun deyni, sän kendin dä ii dost, inanıklı dost lääzım olasin. Beklämeyäsin, seni çaarsınnar, çotraylan teklif etsinnär, ama üräännän, canı nnan duyasin, açan dostunun var zoru, da ilkin sän onun yanında olasin: kara günündä dayak olasin, başka zorunda – kardaşından taa ileri yardımcı olasin.

(K. Vasilioglu)

pezevenk – rusça: podleť, merzaveť, negodäy

käämil – uygun, yakışıklı
unuka – torun
halizdän – gerçektän
kapmaa – kavramaa
soymaa – çalmaa
zenginnik – varlık

2. Okuyun teksti. Yazın yaratmalı taktir, alarak hesaba paragrafın tekliflerini.

Bozkaylan Çakal

– Sabaa hayırlı olsun! – demiş buruk bacaklı Bozka kedicää.

Kedicik kendisi karaymış, ama annısında bir biyaz çizisi yukardan aşaa dooru varmış. Onuştan da ona Çakal demişlär.

– Sabaa hayır olsun! – cuvap etmiş Çakal. – Ee, sän kimsin yä?

– Bän Bozka, palicik, – demiş palicik.

– Hadi barabar oynayacez, – teklif etmiş Bozka.

– Hadi, – kayıl olmuş Çakal.

Çakallan Bozka çeketmişlär oynamaa saklambaç. Sayılmışlar:

Bir kedi, iki kedi.

Üçlän dört olêr edi.

Beşlän bir olêr altı.

Temin yaptım kavaltı.

Yummaa sıra düşmüş Bozkaya. Çakal läüzimmış saklansın. Taman kedicik bakarmış, nereyi saklanmaa, açan yakında anırmış eşek. Çakal korkudan bir kıpımın içindä taa aacın tepesinä fırlamış.

Bozka, gözleri yumulu, başlamış saymaa:

Bir, iki,... altı...

Gün çoktan kalktı.

Kedicik, söleirim:

Aaramaa giderim!

Bu laflardan sora Bozka çok vakit aaramış Çakalı, birersi kalmamış, ama ölä dä onu bulamamış. Çakal aacın tepesindä, dalların arasında durarmış. Baari ses veräymiş...

Tä onuştan da ozamandan beeri köpeklär kedileri sevmeerlär hem onnarlan oynamêrlar. Gördüynän dä kedileri – salêrlar. Öbürler dä korkudan hep aaçların tepelerinä tırmaşêrlar.

(K. Vasilioghuya görä)

§ 57. Ekli süjet

Bıldır, 7-nci klasta, "Gagauz dili hem literatūra okumakları" kiyadında, siz okudunuz, üürendiniz "Annatma hem süjet için" materialı da annadınız, ani birkaç oluş, angıları maanayca biri-birinä baalı hem giderlär biri-biri ardı-

sora, kurêrlar annatmanın **süjetini**. Laf **süjet**, franțuz dilindän çevirdiynän, gösterer: **içindekisi**.

Açan biz lafederiz yaratmaların içindelikleri için, taman ozaman biz lafederiz onnarın **süjetleri için** – yaratmaların temel **içindekisi için**.

Üürenärkän, nasıl yazmaa takrirleri, biz söledik, ani neetä görä onnar var nicä yazılsınar türlü-türlü. Onnarın arasında var yaratmalı takrir dä, angısı gösterer, ani var nicä karışmaa avtorun tekstinä, onun içindeliinä, eklemää ona kendi fikirini, kendi bakışını.

Butakım takriri yazdıynan, o artık, avtorun tekstinä bakınca, diiştirilmiş tekst, eklenilmiş tekst. Şindilik bu yaratmalı takrir, angısında biz var nicä analiz yapalım onun oluşlarına, kantarlayalım personajın yada personajların yaptıklarını. Burada yaratmanın süjeti, içindeli diiştirilmeer.

Ama biz var nicä yaratmanın süjetini biraz diiştirelim dä, ekleyelim dä. Deyecez, ki masalın yada avtorlu yaratmanın personajı (yaratmayca) düşer daada yaşayan haydutların elinä da taa ölüncä kalêr onnarın arasında, ama taa bitki günnerinädän kabledämeer onnarın yaşamak süretini.

Bu – bir. Ama buna var nicä bir ekleyelim, ani birkaç vakıttan sora, üüendiynän onnarın yaşamasını, tabeetlerini, karakterlerini, birtürlü aldadıp, kurtulêr onnardan da, dua edip Allaha, ani kurtuldu, ileri dooru dönmüş insan arasına da yaşamış, nicä kalanı... Bu – ikinci variant. Ama var nicä olsun üçüncü variant ta, dördüncü dä, beşinci dä...

Onuştan herbir kişi, kendi bakışına görä, kendi annamasına görä, kendi simpatiyasına yada antipatiyasına görä var nicä diiştirsın, eklesin verilmiş süjeti, bitirsın masalı (yaratmayı) kendi yada üüredicinin istediinä görä.

Bir iş, açan ii personaj enseer, çikêr zorlukların içindän, nicä kahraman, duşmannarı kendi yolunda enseyip. İkinci iş, açan kara cannılar, duşmannar, fenalıklar çikêrlar üstünä da ezip-çiineerlär iili, hatırlı, gözelli, insannı, angıları en paalı bu dünnedä.

Süjeti diiştirmäk var nicä olsun baştan-başadan da, brakıp sade personajların adlarını. Ozaman bir yaratmanın erinä kurulacak başka yaratma, başka içindeliklän-süjetlän.

Ama süjetin var nicä diiştirmää çeketmesini dä, ortasını da, bitkisini dä. Ozaman süjetin oluşları diişer, personajlar başka situaşyalara koyulêr, kendilerini başka türlü götürerlär...

Ama süjeti eklediynän, bitirmediyän onu, nicä avtor bitirer, oluşlar da eklener, personaj yada personajlar düşerlär eni situaşyalara, buluşêrlar (uruşêrlar) başka (eni) personajlarlan.

Eni oluşlar, personajın eni yaptıkları var nicä heptän diiştirsinnär bizim bakışımızı, kantarlamamızı onun eski yaptıklarına (ii taraftan da, kötü taraftan da).

1. Okuyun teksti.

Devlet kuşu

("Altıncı bölüm, neredä Kazır – padişaa toplêêr aylisini")

... Bir gün getirerlär askerlää iki çocuk. Asker başı çaarêr ilkin birisini da sorêr ona:
– Annat, kimsin sän, kimin ooluyusun.

Çocuk annadêr:

– Bän bilmeerin, kimin ooluyum, ama insannar annadardılar bana tä ne. Bir kerä balıçılar çıkarmışlar süzmäylän (aalan) bir büük balık, ani yutmuştu bir vakıt beni. Balıkçılar söleerlär o balaa: "Kus, kus, kolver uşaa içindän!" Da balık kusêr beni. Ölä dä kaldım balıkçıların içindä. Ozaman bän dä balıkçı oldum. Şindi işittim, ani padişaa toplêêr kendinä eni askerleri. Bän dä hesap ettim gideyim da izmet edeyim bizim padişaaamıza.

Asker başı kolverer balıkçıyı da çaarêr ikinci çocu. Sorêr ona:

– Annat, kimsin sän, kimin ooluyusun.

İleri dooru annadilêr; nicä ikinci çocuk ta annatmış kendi geçirdiklerini dä, bitki-bitkiyü, o da çıkmış padişahın ikinci oolu, angılarını ana-boba birdän tanımış da hepsi aylä azaları genä toplanmışlar bireri. Biter masal laflarlan: "Hepsi, kim varmış, yannarında, sevinmektän aalayarmışlar. Sevindi insannar da, açan bilindi, ani padişaaayın oolları bulundu".

(S. Bulgara görä)

- ♦ Ekläyin yada diiştirin masalın süjetini verilmiş parçasından ileri dooru: "**Bän bilmeerin, kimin ooluyum, ama insannar annadardılar tä ne...**" Var nicä diiştiräsiniz kardaşların buluşmasını diil askerliktä, ama başka erdä; var nicä askerlää gitsin sade birisi; var nicä padişaa tanımasın; var nicä oolların birisi kaybelsin; ...Bu variantlara görä süjetin bitkisini diiştirdiynän, diişiler mi başka bir bişey? Açıklayın fikirinizi. İnandırın dooruluunuzu.

§ 58. Yazdırma hem fikirlemä tekstlär

Yazdırma tekst ölä tekst sayılêr, angısı taa çok kerä bütündän cuvap eder soruşa *nesoy?*, angısında birkimseyin yada birbişeyin nışannarı genişän, derindän, hertarafça **yazdırılêr** (açıklanêr, gösteriler, veriler):

*Kär tokatçun yanında büüyer bir **incä belli, üüsek, kıvrıcık saçlı** üvez aacı (râbina). O pek **gözâl** bir aaççaaz, angısını yok nicä beenmemää, görmedään, siiretmedään onun o **ateş gibi yanar salkımnarını, mayıl olmadaan onun kıvrak gençliinä.***

Fikirlemä tekst ölä tekst sayılêr, angısı taa çok kerä bütündän cuvap eder soruşa *neçin?*, angısında koyulêr bir problema da türlü örneklerin, argumentlerin yardımınan bulunêr, inandırılêr oluşun sebebi.

Fikirlemä tekstin strukturası kurulu bu elementerdän:

- ✓ **oluş, problema**, angısının sebebini läözüm inandırmaa;

✓ **argumentlär, örneklär**, angılarının kolayınnan var nica (läüzım) inandırmaa oluşların sebeğini;

✓ **çıkış** – neyâ çıktık (geldik, etiştik) argumentlerin yardımınnan, neyi inandırabildik. Çıkışta mutlak kullanılêr bölâ laflar: *neçinki, çünkü* h.b.

1. *Kurun kendinizdän dostluk yada dostunuz için birêr yazdırma teksti. Adını var nicä koyasınız: "Benim dostum", "Paalı dostum", "Dostun yoksaydı – bela, günnerin senin kara" h.b.*

2. *Yazın birêr fikirlemä tekst dostluk temasına görü. Tekstin adını var nicä koyasınız: "Dostum gelmedi şkolaya", "Bela geldi dostumun başına", "Dostum kaldı yalnız", "Dostsuz yaşamaa zor" h.b.*

3. *Yazın birêr yazdırma tekst, kullanarak yazdırma hem fikirlemä elementlerini. Adını olur koyasınız: "Gittim dostumnan yıkanmaa", "Şükür dostuma" yada "Dostlar belada belli".*

4. *Okuyun teksti, okuyun taa bir kerä 59-uncu paragrafı da söläyin bu tekst yazdırma mı osaydı fikirlemä mi. İnandırın kendi dooruluunuzu.*

Günün birindä

Dışarda güzdü. Aaçların yaprakları, sansın bir komandaya görä, bir gecedä olmuştular soluk-sarı, sarı, turuncu, güvez, kırmızı, mor... Onnarı sansın bir usta resimci boyamıştı da gözellemişti diil sade tabiatı, ama kâr yaşamamızı da. Bir dâ çıktı lüzgercik. Yapraklar başladılar uçuşmaa havada renkli kaar gibi. Sansın iiri çoban sargısı yaayardı. Güzün bu vakıdına, açan aaçlardan yapraklar dökülerlär, **yaprak dökümü** deerlär.

Güz insana, uşaklara deyni bitki salütunu verärdi ayırılmanın önündä. Onuştan da utacak güz ba sararardı, ba biyazıyardı, ba bozarardı, ba kızarardı, ba ateş gibi yanardı – bütün gökü kaplayardı. O iiri, ortanca, ufak hem ufacık yapraklar göktä sansın oynaşardılar da, bıktıynan, yorulduynan biraz, erä konardı dinnenmää. Ama serin, fena, naalet lüzgär onnarı erdä dâ raata brakmazdı, haydayardı, koolayardı, saçardı da bitki-bitkiyâ genä bireri, kuytulara hem çukurların, oymakların içinä toplayardı. (K. Vasilioglu)

§ 59. Yazdırma hem fikirlemä tekstlerä analiz

Yazdırma hem fikirlemä tekstlerä analiz pek benzeer annatma tekstlerin analizinä.

Yazdırma tekstä analiz yaparken, **ilkin** läüzım bulmaa obyektı, angısı yazdırılêr. Var nicä yazdırılsın diri (cannı) hem cansız obyektlär dâ. Var nicä yazdırmaa (açıklamaa hertarafça) adamın da nişannarını, bir aacın da, yapraan da.

İkinci. Obyektı bulduktan sora, aarêêrız hem bulêrız o lafları, angılarının açıklanêr predmetin nişannarı. Yazdırılêr taa çok kerä predmetin nişannarı birsoy paylı belliliklêrlän, deyecez: *üüsek, kaavi, gözäl, akıllı, girgin, çalumnı askerci.*

Teksttä yazdırılsın var nicä bir obyekt tä, birkaç obyekt tä. Öndeki teksttä "Günün birindä" yazdırılêr diil sade yapraklar, ama güz dä, lüzgär dä.

Fikirlemä teksttä läüzım bulmaa en **ilkin oluşu, problemayı (tezisi)**, angı-sının sebepini läüzım inandırmaa.

İkinci. Sebepi (sebepleri) bulmaa deyni, mutlak läüzım bulmaa **örnekleri, argumentleri.**

Üçüncü. Örnekleri getirdiynän, argumentleri üzä çıkardıynan var nicä sebepi inandırmaa, açıklamaa, *neçin?*, ne üzerä olmuş bu oluş yada peydalanmış bu problema. Kısadan sölediynän – yapmaa **çıkış**, bulmaa cuvap soruşa *neçin?*

1. *Alın öndeki teksti "Günün birindä" da yapın ona analiz. Bulun onda istenilän payları, nişannarı, anguları var nicä göstereşinär, inandırısınar, ani o tekst "yazdırma" yada "fikirlemä".*

2. *Okuyun bir literatura tekstini (yaratmasını) da bulun onun bir parçasını, neredä var **oluş, problema**, angısının sebepini läüzım inandırmaa. Sora bulun örnekleri, argumentleri, angularınan (nicä instrumentlän) var nicä inandırmaa, çözmäü problemayı. Bitkidä dä bulun **çıkışı**, rezultatı da uydurun onu kendinizin düşünmeklerinizä. Uyêrlar mı osaydı uymêêrlar mı? Açıklayın fikrinizi.*

DİL TEORİYASI

§ 60. Sadä cümlelerin kuruluşça soyları

Cümlä payların cümledä bulunmasına görä cümlelär var nicä olsunnar:

1. **Dolu.**

2. **Yarı.**

Bizim kaku işleer şkolada. Mamu pek gözäl becerer kilim dokumaa. Miti okuyêr. Lelü sabaa gelecek bizä.

Bu cümlelär – **dolu cümlä**, çünkü onlarda var cümlelerin dolu gramatika temeli (subyekt hem predikat). Onnar vererlär bizä dolu informaşıya, dolu cuvap, (kimin) (ne) için laf gider cümledä hem ne sölenen cümledä bu subyekt için.

Ama: – Vasi, nereyä gidersin?

– Lelülara.

– Ne yapmaa?

– Çarmaa bizä.

Bu cümlelär – **yarı cümlä**. Burada, aldıynan bir replikayı, dialogun bir parçasını, dolu cuvap kabletmeyeceç, dolu cuvap verilmeer. Tä onuştan da bu cümlelerä yarı cümlä deniler.

1. *Okuyun cümleleri da söläyin onnarın soylarını, açıklayarak cuvabınızı.*

1. Yaarın gelecän mi top oynamaa? 2. Pazara dokuzuncularlan biz top oynayacez.
3. Vani koymuş neetinä başarmaa şkolayı sade onnuklarlan. 4. Neredä gezersin?
5. Geldi kış.

2. *Okuyun teksti. Bulun yarı cümleleri da çıkarın onnarı tefterlerinizä.*

Dostum

Benim dostum Panti. Käämil bir çocuk. Yaşêr bizim maaledä. O pek gözäl çalêr kemeçedä. Toplan da pek käämil oynêr. Bän onu pek severim. Ne üzerä mi? Ondan dooru çocuk bizim bütün maaledä bulmayacan. Adadısaydı bişey – yapacek. Tutundusaydı bişeydän – tamannayacek. O – haliz dost!

Dolu cümlä o cümlelär sayılêr, angılarında var baş paylar da, ikincili paylar da. Dolu cümlelär bu üzerä var nicä olsunnar **geniş** tä, **dar** da.

Cümlelerä, angıları kurulu sade baş paylardan, **dar** cümlä deniler.

Uşak oynêr. Batü okuyêr. Maşi çalêr. Miti kaçêr. Petri geldi.

Cümlelär, angılarında baş paylardan kaarä var makar bir ikincili pay, **geniş** cümlä sayılêr.

Uşak oynêr toplan. Batü okuyêr bir meraklı kiyat. Maşi çalêr bir gözäl türkü. Miti almış çantasını da kaçêr şkolaya. Petri büün geldi şkoladan pek geç.

3. *Okuyun, yazın tefterlerinizdä hem çizin cümlä temellerin altını. Açıklayın, angı cümlelär dolu, angıları da yarı.*

1. Güz geldi. Kuşlar gitti. Poyrazdan lüzgär esti. 2. Öttü horozlar. Uyandı insannar. Hızlıca işlerindän tutundu onnar. 3. Traktorlar kira çıktı. 4. Güneş yısıdêr. 5. Kuşlar bizä yardım eder. Onnar koruyêr tabiatı.

4. *Okuyun cümleleri. Dar cümleleri genişledin.*

1. Kış geldi. 2. Uşaklar kayêr. 3. Mani düştü. 4. Şoparlar güler. 5. Kaar yaayêr. 6. Er biy-azıdı. 7. Hepsı sevindi. 8. Saksan sakırdêr.

5. *Geniş cümleleri taa da genişledin da yazın tefterlerinizdä.*

1. Sevgili ilkyaz geldi. 2. Tolokada eşerdi çimen. 3. Küçük kuzucuklar zum-zum atlêrlar. 4. Dostlar genä bireri toplanmışlar. 5. Hergün sabaadan avşamadan yaayêr yaamur. 6. Uzun gagalı boz gargalar traktorun ardına toplêrlar kurtları. 7. Manicik sevgili malisinä yazêr kiyat. 8. Tavşam çıktı daadan, bakındı iki tarafa da görüp tilkiyi, toparlandı geeri. 9. Güneş kıptı bana gözünü da saklandı bulutların ardına. 10. Petri taa pek genç, ama akıllı.

Yarı cümlä deniler o cümlelerä, angılarında kaçırılmış läüzümü cümlä payları hem onnarın maanasını kolay bulmaa konteksttä: *O, sansın, orada* başçada (kaçırılmış predikat **bulunêr**).

Kaçırılmış cümlä paylarını, angıları artık karşı geldilər bizä, avtor (istediinä görä) var nicä diıştırın çizgiylän, örnek: *Önünkü planda görünärdi çayırın kenarı, onun ardında – yamaç, taa sora da – bayır tepeleri* (çizgi koyulêr **görüner** predikatın erinä).

Çizgi çok kerä koyulêr predikatın erinä, angısı gösterer işlemi **gitmäk**.
Örnek: Dädu gitti sol tarafa, ama biz – dooru derä boyuna.

6. *Tire koyun kaçırılmış cümlä payların erinä, durguçluk nişannarını erleştirin.*

1. Karannıkta göründülär aaçlar onnarın da arasında buruk bacalı küçüräk bir evcääz. 2. İlkyazın başladılar gebermää piliççiklär, ama sora büyük tauklar da. 3. Deerlär, ani Komratta en gözäl gelinnär bulunarmış, ama Çadırda en gözäl çocuklar. 4. Bän gittim evä, kardaşım sa kendi dostuna. 5. Dädu öryärdi yavaş-yavaş, sansın sayardı adımnarını, ama baka hızlı, sansın kanatların üstündä uçardı.

7. *Okuyun verilmiş cümleleri. Neredä läüzüm koyun çizgi. İnandırın dooruluunuzu.*

1. Simu geçän sefer ana dilindä kabletti sekiz, ama büün on. 2. Batü dün kazdı beş sıra kartofı, ama büün bir saadın içindä edi sıra. 3. Avşam bizä toplandılar musaafirlär: ilktän geldilər lelülar, sora da onnarın uşakları.

8. *Okuyun teksti. Bulun dolu hem yarı cümleleri.*

Ölecän

Günün birindä Çani dayanmış aacın aşaadaki dalına da aurt dolusu öt-eşil zerdelileri iyärmiş.

- Çani, imä eşil zerdeli, zerä ölecän, – demiş Mani.
- Hiç kahırlanma.
- Dün gördün mü 90 yaşında bir babucuu gömdülär?
- Da sora ne?
- O da küçükkenä eşil zerdeli imiştı. Onuştan da şindi ölmüş.

9. *Okuyun teksti. Açıklayın kuruluşça dolu hem yarı cümleleri.*

Eni şkolada

Dimu seftä gitmiş eni şkolaya. O kimseycii taa bilmäzmiş. Onuştan da kimseylän taa dostlaşmamış, bakarmış, kim nesoy.

Bir gün ona yaklaşmış Tanas da sormuş:

- Kimseylän mi taa dostlaşmadın?
- Yok.

– Bän dä kimseylän dostlaşmêırım. Yok ne olsun bizim çocuklardan. Vasi – sade üüner kuvedinnän. Koli – pek şiret koyêr kendisini. Vladi – yalancının yalancısı. Todi – sade maymun gibi yamulêr...

Tanas klasta üürenän çocukları may hepsini sıralamış. Ama birisi için dä o ii laf bulamamış. Bitkidä sade demiş:

- Hiç bilmeerim, kiminnän sän var nicä dostlaşasın.
- Sän kahırlanma, – demiş Dimu. – Kiminnän dostlaşacam, bän taa bilmeerim. Ama kiminnän düşmeer dostlaşmaa, bunu bän pek islää annadım.
- Kim sana söledi?
- Sän kendin bana annattın.

10. *Okuyun teksti, çıkarın yarı cümleleri.*

Avşam hayırlı olsun, dostum!

Pavli avşam ekmeeni imiş da açmış telefon dostuna.

- Avşam hayırlı olsun, Todi!
- Hayırlı olsun! Sän miysin, Pavli?
- Bänim.
- Ne yapêrsın?
- Ekmek idik da şindi bulaşıkları yıkêırım.
- Neçin sän, ama diil kızkardaşın?
- O yardım eder mamuya içersini paklamaa.
- Sabaa gelsänä bizä.
- Ne yapmaa?
- Öbür günä deyni fiçılara su taşımaa.
- Kaçta?
- Dokuzda.
- Annaştık. Ozaman sabaa buluşacez. Saalıcaklan!
- Saalıcaklan!

11. *Gözdän geçirin resimi, kullanarak dolu hem yarı cümleleri, yazın birär kısararak annatma.*

§ 61. Bir başpaylı hem iki başpaylı cümlelär

Sadä cümlelär var nicä olsunnar **bir başpaylı** da, **iki başpaylı** da.

İki başpaylı cümlä deniler o cümlelerä, angılarında var iki baş payı da – hem subyekt, hem predikat.

Mani giimiş eni fistanını. Bu cümledä var iki baş payı da hem predikata baalı ikincili cümlä payları da.

Bir başpaylı cümlä deniler o cümlelerä, angılarında var baş payların sade birisi – subyekt yada predikat.

Eer cümledä varsaydı sade subyekt, ona deerlär **nominativ** cümlä: *Yaz. Gecä. Parkta gençlär.*

Bir başpaylı cümlelär predikatlan var nicä olsunnar: **belli üzül**, **bellisiz üzül**, **üzülsüz** hem **bütünneşik üzül**.

Örnek: 1. Çok kerä **düşünerim** gagauzların gelecek yaşamasını (Belli üzül). 2. Bizim küüdän 40-ıncı yıllarda oniki familiya **kaldırdılar** da Sibirä **yolladılar** (Bellisiz üzül). Sofrada **olmaz çekişmää** (Üzülsüz).

Üzülsüz cümledä subyekt yok hem yok nicä olsun da. Predikat taa çok kerä gösteriler üzülsüz işliklärän yada işhallıklan, angıları göstererlär neyinsä halını. Bölä cümlelerä var nicä koymaa aderlikleri *bana, beni* yada işhallını *neredäsä*: (Neredäsä) **Aydınnardı.** (Neredäsä) **Çekedärdi karannık olmaa.**

1. Okuyun cümleleri. Baş cümleleri bulun.

1. Sıcak ... Sıcak ... Buunuk sıcak...
Dayan buna çetin Bucak.
2. Bela ... Bela geldi başımıza...
Kara haber urdu kafamıza...
3. İlkyaz! İlkyaz dışarda!
İlkyaz günneri!
Yısdêr yalpak güneş
Hergün bizleri.
4. Mardın biri. Bän Komratta.
Üreciim sevda dolu.
5. Bin dokuzüz doksan dört, –
Bu – Köpek Yılı.

2. Okuyun cümleleri. Bir başpaylı cümleleri bulun, onnarın soylarını açıklayın.

1. Eer istärsän akıllı olmaa, taa çok lääzım okumaa. 2. Anaya hem Vatana canımı da kâr verärim. 3. Bir eski, käämil dosta on eni verärim. 4. Eni dost aara, ama eskiyi kaybetmä. 5. Eer kayılsan dost olmaa, dost kolay sana bulmaa. 6. Herkerä koru eni evini hem eski dostunu.

3. Okuyun cümleleri. Bulun onnarın soylarını hem inandırın dooruluunuzu.

1. Gittin, gezdin çok erlerä. Da neçin sän geeri döndün? 2. Kiyatta bilgi aara, o – nicä altın para. 3. Ürenecän – ilerleyecän, uşenärseydin – geeri kalacan. 4. Oku-

yarsan, dostum, çok – köstek bu dünnedä yok. 5. Akıllı duşmandan korkma, ahmak dostundan sakın. 6. Dün gittin sän heptän – aalemi sesledin. 7. Ama neçin düştä hep gelersin bana? Taa ii diil mi, dünür yollayım tez sana?! 8. Kış. Kürtün. Kızak kaymak. 9. Renkli güz. Renkli kilim. Güzü läüzim sevelim.

§ 62. Belli üzül cümlelär

Belli üzül cümlelerdä subyekt yok, ama onu kolay bulmaa (taa çok kerä (predikatın) işliin üzünä bakarak): *Pek severim abrikos (bän)*. *Pazara gidecez Bolgrada (biz)*. *Sabaa gidecän kira yalnız (sän)*. *Kalkın, dostlarım, hızlı (siz)*.

Belli üzül cümleyä subyekterinä var nicä uydurmaa aderlikleri *bän, sän* yada *biz, siz*. Predikat gösteriler işliklän 1-inci yada 2-nci üzdä: *Kabaatlıyı (siz) aaramayın*. (Sän) *Yolu geçmää alatlama*. *Maşınadan korun! İslää bakın yola!* (Sän)

1. Okuyun cümleleri. Cümlelerin gramatika temellerini çizin.

1. Mamu, alsana beni dä Komrada. 2. Kendim dä yolu bulacam. 3. Bak ta unutma su almaa. 4. Gitmişlär dä yolmuşlar babunun zerdelilerini. 5. Dün bir dä sıracık kazmamış. 6. Sora bekleyecek para. 7. Aulu kazdın mı, dostum? 8. Gitmäm bu karannıkta bireri. 9. Üülendän sora gideriz baalara. 10. Aala, aalama, ama cevap etmää läüzim olacak.

2. Okuyun cümleleri. Çıkarın sade belli üzül cümleleri da yazın tefterlerinizdä.

1. Ne ekecän, onu da biçecän. 2. Çok istärseydin bilmää, taa az läüzim dinnenmää. 3. Hiç utanma öğrenmää. 4. Kişinövdan gittim-geldim bir gündä. 5. Nicä yapacan, ölä dä bulacan. 6. Saşı, pazara gelsänä bizä. 7. Gelmişkenä, alsana masanızı evä. 8. Öğrenmää utanma, bilmemää utan. 9. Yarım gündä tarlamızı ektik. 10. Seslä beni, uşam. 11. Nesoy notalar büün kablettin, kızım? 12. Annatma, ne okudun, annat, ne annadın. 13. Zaalettä kısmet aara, zaamet – yaşamak, para...

3. Gözdän geçirin resimi. Belli üzül cümleleri kullanarak (neredä yakışêr), kurun birär kısarak annatma.

4. *Okuyun teksti. Bulun belli üzül cümleleri hem onnarın cümlä temellerini.*

Aarif Petri

Aarif Petri – benim dostum. Yaşêêr Çayır maalesindä. Evleri durêr kâr ara boyunda. Görüner uzaktan taa.

Petriyâ Aarif dedilär, çünkü o pek akıllı çocuk. Herbir predmetleri bilir temelli. Ondan bir düşünülmedik laf işitmeyecän. Sokaktan geçärkän büklerä selâm verer, herbirinä uygun laf bulêr. Yaşêêriz onunnan, nicä kardaş. Bana da, başkasına da yardım eder, ama hazırı yazmaa vermeer, çünkü bundan sade zarar. Üreneriz islää. Bükleri sesleeriz. Kimi gün uroklardan sora giderim onnara. Kimi gün o geler bizä. Pek islää annêêrız biri-birimizi.

5. *Çalışın herbir üzdä hem sayıda olsunnar subyektlär kurulan belli üzül cümlelerdä.*

Örnek: 1. Geldim evä erken. 2. Aldın mı topu? 3. Gelmärsä vakitlan, kabledecek.

§ 63. Bellisiz üzül cümlelär

Bellisiz üzül cümlelerdä predikat düzülü işliktän 3-üncü üzdä çokluk sayı-da gösterer diil belli üzlerin işlemini.

Kızakları yazın yapêrlar. Bıcaları güzün sayêrlar. İlik yapêrlar ödeksiz.

Bellisiz üzül cümleyä var nicä subyektlerinä koymaa aderlik onnar, insannar (kimseydi). Predikat gösteriler işliklän 3-üncü üzdä çokluk sayısında şindiki, gelecek zamanda yada geçmiş zamanın çokluk sayısında: *Däduylan vakıt kaybetmää* (onnar) *pek sevmäzmişlär. Çeketmişlär* (onnar) *iki tarafa kaçınmaa.* (Onnar) *Oynamışlar top taa karannık olunca.*

1. *Okuyun cümleleri. Bellisiz üzül cümleleri bulun, yazın.*

1. İşleyärsän topraa, bereket kabledecän. Ama işlämeyärsäydin, kuru çarık iyecän.
2. Ünnmä varlunnän – kaybedärsin. 3. Kısa yoldan gelärsän – geç kalarsın. 4. Keçiyi laanalaa bekçi koymuşlar. 5. Bulmuşlar, kimä sormaa. 6. Kotoyu sıçannan korkutmuş.
7. Lüzgerä karşı tükürmä. 8. Yaptım başıma bela.

2. *Okuyun cümleleri. Belli üzül hem bellisiz üzül cümleleri ayırı yazın.*

1. Tutun paliyi da getirin burayı. 2. Anasını tanımarsaydı, bobasını hiç tä tanımaz.
3. Saadımı aldın mı? 4. Getir benim paraliyami. 5. Dedin **a**, läüzüm **be** dä deyäsin.
6. Boşuna kafamı düümä. 7. Doyurdusaydın koyunnarı, şindi kuşlara da ver imää.

8. Görürseydim, alacam. 9. Küçüktän zanaat aara, sora dalacan bala. 10. Eer adamsan – ol Adam. 11. Söleerim, kızım, anna, gelinim.

3. *Verilmis bellisiz üzül uygun sözlerin birisinä görü "Kızaa yazın hazırla", "Kotoyu kaymaklan korkutmuş" kurun birür küçüräk annatma, angısında çalışın taa sıkça belli üzül hem bellisiz üzül cümleleri kullanmaa.*

4. *Angı uygun söz uyacak bu resimi adlamaa: "Seversin kaymaa, sev taşımaa da" mı osaydı "Kızaa yazın hazırla" mı.*

§ 64. Bütünneşik üzül cümlelär

Bütünneşik üzül cümlä o cümlelär sayılêr, angılarında subyekt yok (bir baş paylı), ama var sade predikat. Bu cümlelerdä predikat bulunêr 2-nci üzdä birlik saysında (formaya görä), ama gösterer bütündän hepsini üzleri: *Yabanıyı nekadard da doyurma, hep daaya bakêr.*

Burada laf gider, işlem (*doyur*) için, angısı sansın ikinci üzä baalı, ama gerçektän o danışêr hepsinä üzlerä bütünneşik maanayı gösterer. (*Sän dä doyursan, bän dä doyursam, o da doyursa*), yabancı hep okadar daaya bakacak.

Bütünneşik üzül cümledä predikat işlemini yayılêr hepsinä üzlerä: *Yabanıyı (sän) nekadard da doyur, (o) hep daaya bakêr: (Sän) Kal çıbık gibi kuru, ama (sän) Vatanı koru.* Makar ki işliklär (formaya görä) durêrlar 2-nci üzdä, ama bu göstermeer predikatın üzünü, çünkü bu işlem doorudulu **bana** da, **sana** da, **ona** da, **bizä** dä, **sizä** dä, **onnara** da, **hepsinä birdän.**

Düşüneriz bölä: cümledä "Yaparsan iilik..." bu göstermeer, ani sade **sän** lääzım yapasın iilik, ama **bän** dä, **o** da, **başkaları** da. Kalan cümlelerdä dä işliklär (işlemnär) baalı diil sade birinci yada üçüncü üzä, ama ayırı-ayırı bu işlemnär var nicä doorudulu olsunnar herbir üzä.

Korkutma kotoyu kaymaklan. İşlem (korkutma) sansın baalı 2-nci üzä, ama halizdän onun var bütünneşik maanası.

1. *Okuyun cümleleri. Bulun bir baş paylı cümlelerin arasında belli üzül, bellisiz üzül hem bütünneşik üzül cümleleri da yazın onnarı ayırı-ayırı.*

1. Eer sevürseydin beni, bän dä sevecäm seni. 2. Brak, dostum, kışlar gelsin, tabiat ta dinnensin. 3. Yazın, dostum, terledin – kış ekmeeni şekerledin. 4. Hadi gidelim horuya. Pantiyä mi kitkanı verecän? Kimä isteyecäm, ona da verecäm. 5. Aldısaydı çok balı k, getirsin bizä dä biricik. 6. Avşama gidecez balık tutmaa. 7. Dadandısaydı piliçleri imää, sındırmaa onu pek zor. 8. Ektiseydin pıtrak, booday biçmäsinsin. 9. Kazma kuyu komuşuna, kendin düşürsün içinä. 10. Koru samanı, gelir zamanı. 11. İstürseydin, gel da al bir çift tavşamcık.

2. *Akılcı bulun (kiyattan) yada kendiniz kurun da yazın beşür uygun söz. Tema – "Kış", "Dostluk" yada "İlkyaz".*

3. Okuyun cümleleri, bulun bütünneşik üzül hem belli üzül cümleleri da yazın onnarı tefterlerinizdä.

1. Aldım kosayı omuzuma da gittim kıra booday biçmä. 2. Git evä, Maşi, da doyrur piliççikleri. 3. Süüş tauk süüş kartofidän taa iidir. 4. Nekadar da düşünmesän – tuzdan-ekmektän taa paalı yoktur. 5. Sinsor köpektän korun. 6. Uroklarını bitirdiktän sora gidecän mamuna yardıma. 7. Malay attısan fırına, çıkmayacak ordan kırırma. 8. Yaptı ysan sän erdä iilik – evin olar çiçeklik. 9. On kerä okudum, aklımda tutunca bu şiiri. 10. Raat istärsän uyumaa, borcu läüzüm çevirmää. 11. Läüzüm bu dünnedä ölä yaşamaa, ani öldüynän, mezarıcıların da canı acısın sana. 12. Eer yaşamanın dadını annamarsaydın – boşuna yaşêrsın. 13. Beenmeerim bu işi, dostlar.

sinsor – susan, haseet

§ 65. Nominativ cümlelär

Nominativ cümlä osoy cümlelär sayılêr, angılarında var sade **bir baş payı** – **subyekt**. Nominativ cümlelär taa çok yazdırma tekstlerdä kullannılêrlar, artistik literaturasında.

1. Yaz. Üülen. Dayanılmaz sıcak!
2. Kış. Saurgun. Herersi kürtün.

1. Okuyun K. Vasilioglunun şiirini "Yaşamak". Bulun onda bir baş paylı hem iki baş paylı cümleleri, söläyin herbir cümlelin soyunu. İnandırın dooruluunuzu.

Yaşamak

Düün. Güvää. Eni gelin.
İlk gecä. Seftä emin.
Kayna. Kaynata. Toprak.
Gelinin boyu kıvrak.

Tä sabaa oldu. Döşek
Pek hızlı kaldırıldı.
Hepsinä imää ekmek
Vakıdında koyuldu.

Adamın işi kırda:
Çok işi var tarlada.
Bütün gün gündä yanêr,
Ter-su içindä kalêr.

Kapunun önü. Kuşlar,
Domuzlar hem koyunnar –

Hepsicii imää isteer,
Hepsi gelini bekleeer.

Ön etek kaldırılı...
Aul çoktan kazılı.
İki tarafa kaçêr
Hem dâ şen türkü çalêr.

Tä geçti yıllar. Karı
İşindä yavaşıdı.
Yardıma geldi kızlar,
Dev gibi o çocuklar.

Şindi sän dinnen, karı,
Çalıştın, nicä arı.
İçerlär dolu uşak...
Buydur haliz yaşamak!

2. Okuyun K. Vasilioglu şiirin iki dörsıralunu da yapın analiz. Söläyin herbir cümleinin soyunu. İnandırın dooruluunuzu.

Tä avşam. Dozdolay karannık...
Bekçilär işinä çıktılar.
Ama bir dä olêr aydınnık...
O taşlar havaya uçtular.

§ 66. Sadä cümleyä sintaksis analizi

Analiz sıralı

- ✓ Cümleinin soyu söylemäk neetinä görä (annatma, soruş, izin).
- ✓ Cümleinin soyu intonaşiyaya görä (duygulu, duygusuz).
- ✓ Cümleinin gramatika temeli (baş paylar).
- ✓ Cümleinin soyu ikincili cümlä payların bulunmasına görä (geniş, dar).
- ✓ Cümleinin ikincili payları (bellilik, tamannık, hallık).
- ✓ Birsoy paylar (varsaydı).
- ✓ Danışmak (varsaydı).

Analiz örnä

Bir gözäl, eşil parka geldi küçük uşaklar.

Aazdan analiz.

Bu cümlä neetä görä annatma, intonaşiyaya görä duygusuz, cümleinin gramatika temeli – *uşaklar* (subyekt), *geldi* (predikat). Bu cümledä var ikincili paylar da, çünkü o dolu hem geniş. *Uşaklar* (nesoy?) *küçük* – bellilik. *Geldi* (nereyi?) *bir parka* – hallık. *Bir parka* (nesoy?) *gözäl, eşil* – birsoy belliliklär, sölenelär sayıklamak intonaşiyasınnan.

Yazılı analiz

(annatma, duygusuz, sadä, iki baş payılı, geniş, dolu).

Bir gözäl, eşil parka geldi küçük uşaklar.

$\begin{array}{ccccccc} & & & & \text{ne yaptı?} & & \\ & & & & \text{nesoy?} & & \\ \text{nesoy?} & & \text{nereyi?} & & & & \\ \downarrow & & \downarrow & & \downarrow & & \downarrow \\ \text{Bir} & \text{gözäl} & \text{eşil} & \text{parka} & \text{geldi} & \text{küçük} & \text{uşaklar} \end{array}$

Açıklama söz

Nicä örneklerdän gördük, sadä cümleyä var nicä yapmaa aazdan analiz dä, yazılı analiz dä.

1. Aazdan analizi yapmaa deyni, en ilkin biz läözüm gösterelim cümleinin soyunu söylemäk neetinä görä (annatma cümlä mi, soruş osaydı izin cümlä mi). Bu bizä läözüm, ki dooru koymaa durguçluk nişanını: nokta mı (·), soruş nişanı mı (?).

2. Önemni göstermää cümleinin soyunu intonafiyaya görä dä. İntonafiyaya görä herbir cümleyi (annatma, soruş, izin) var nicä sölemää duyguylan da, duygusuz da. Eer cümlä sölenärseydi duyguylan, onun sonunda şaşma nişanı koyulêr. Ama sölenärsä adetçä, o – duygusuz cümlä. *Almalar başlamışlar olmaa. Nereyi gidersin, dostum? Git buradan, dolaştırma beni! Ne gözäl yaz Bucakta! Brä da käämil iş yapmışın! Bän mi onu bilmeerim?! Bölä gözäl kızlar sizdä var mı?!*

3. Cümleinin gramatika temelini bulmaa deyni, en ilkin läüzim koymaa soruşu **kim** yada **ne** için, sölenêr bu cümledä. *Mani gider şkolaya*. Bu cümledä subyekt *Mani*, çünkü cuvap eder soruşa **kim**? İkinci soruş läüzim olsun: ne sölenêr *Mani* (subyekt) için? Sölenêr, ani o *gider*. Laf gider – predikat. **Mani gider** – cümleinin gramatika temeli.

4. Cümlä payların bulunmasına (olduuna) görä cümlelêr var nicä olsunnar **dolu** da **yarı** da. Dolu cümlelêr bu sıralaa görä var nicä olsunnar **dar** da (açan sade baş paylar var), **geniş** tä (açan ikincili paylar da var).

5. Baş payları bulduktan sora geçeriz ikincili cümlä paylarına. İlkin bakêrız subyektin grupasını, sora da predikata baalı ikincili payları. İkincili paylara, nicä dä baş paylara, läüzim dooru soruşları koymaa, ki olmasın yannışlık.

Örnek: Dädu gitti daaya.

Gitti nereyâ? daaya – hallık kurulu adlıktan.

6. İkincili paylarından sora bakılêrlar (varsaydı) birsoy paylar. Birsoy pay var nicä olsun herbir baş payı da (subyekt hem predikat), herbir ikincili pay da (tamannık, bellilik yada hallık).

Örnek: Vasi hem Miti oynêrlar top (birsoy subyektlêr).

Vasi **oturêr** hem **düşüner** (birsoy predikatlar).

Mamu verdi **Maniyâ** hem **Katiyâ** birêr bomboni (birsoy tamannıklar).

Büün dä, yaarin da yaayacak yaamur (birsoy zaman hallıkları) h.b.

7. Sintaksis analizinin sonunda biz bakêrız (varsaydı) danışmayı. Unutmayın, ani danışma bakılmêêr nicä cümlä payı. Danışma yok nicä olsun ne subyekt, ne predikat, ne tamannık...

Danışma var nicä olsun diil sade insana, cannılara, ama başka birbişeyä dä, cansıza.

Örnek: 1. Bän büüdüm çoktan, er gördüm pek çok, ama bil, **Bucak:** sendän gözäl yok. 2. Okuyarsan, **dostum**, çok – köstek bu dünnedä yok. 3. Hep bakêrım yola – yoruldu gözlerim. Yalvarêrım sana: hadi, gel, **gözelim**. 4. Uzun yollar geçtin, **halkım**, Bucaa gelincä sän. 5. Ya, uzat ellerini, **çeh, kirgiz** hem **ermenî, grek, ukrain, belorus, moldovan, bulgar** hem **rus, fin, çuvaş** hem da **franțuz, italyan** hem **gagauz, nemțä, türk, karakalpak**... 6. **Paalı Bucaam!** Kendin, elbet, küçüksün, ama pek büyük senin canım, **Bucak!**

1. *Verilmiş sadä cümlelerä yapın sintaksis analizi hem inandırın kendi dooruluunuzu.*

1. Bizim küçük Bucakta dostça yaşêrlar bulgarlar, moldovannar, ruslar, ukrainnär, gagauzlar. 2. Benim duuma günümä hepsi dostlarım toplandı. 3. Bir käämil yaz günü biz gittik gezintiyä. 4. Maşi giimiş eni, çiçekli fistanımı. 5. Meyvalıkta büüyler alma hem armut, kirez hem abrikos aaçları. 6. Kediylän köpää, koyunnan keçiyi, ineklän beygiri insan taa evelki vakıtlarda kendinä alıştırılmış. 7. Todi dün kalkmış, yıkanmış, ekmeği imiş, uroklarını üürenmiş, mamusuna yardım etmiş, sora da gitmiş kafadarlarınnan oynamaa.

2. *Verilmiş cümlelerin arasında bulun dolu hem yarı cümleleri, dar hem geniş cümleleri, inandırarak dooruluunuzu. Birkaçına yapın sintaksis analizi.*

1. Baka işleer. 2. Sıcak... Sıcak... Buunuk sıcak. 3. Dädu unukasına annadêr masal. 4. İhtâr babucuk gider eni kliseyâ. 5. Üüsek aaçlar vererlär büük gölgä. 6. Gölün serin sularında üzerlär ördeklär. 7. – Nereyâ gidersin, Todur? – Evâ. 8. Tudorka, kıyatlarını yanına aldın mı? 9. Binnärlän yıl yaşa, Bucak, sarsın seni dostlar. 10. Yıldan-yıla çetin dursun erdä gagauzlar. 11. Yaayêr yaamur. Dolay çamur. Teknelär dolur hamur. 12. Şiirimä girdi, dostum, sabaa Bucak dannarı, halkımın levent, batal, çalışkan insannarı.

3. *Verilmiş cümlelerin arasından çıkarın sade dolu, iki baş paylı cümleleri da yapın onnara sintaksis analizi.*

1. Yapamayacam bu işi, dostum. 2. Sandu, sabaa sekizdä bekleirim seni. 3. Gitmiş tavşam kirpiyâ, çarmış onu musaafirlää. 4. Pelivan urmuş torbasını omuzuna da gitmiş üç kafalı drakonu aaramaa. 5. – Al kızını da götür, nereyi istärsän, – demiş babu. 6. Gittin, gezdin dä neçin sän geeri döndün? 7. İlkyazın dädu dikti kapunun önündä irmi meyva fidanı. 8. Mitiylän Zaari almışlar topları koltuklarına da gitmişlär tolokaya oynamaa. 9. Klisenin çannarı pek gözäl öterlär. 10. Yımırta hem dä paska, alıp sepedä, büük inannan gittim Allahın evinä.

4. *Nişannı cümlelär sintaksis analizi yapın.*

Ana-boba kapusu – tatlı feslen kokusu (*türküdü*).

Panayırda uradım o tükenä, neredä çanak-çölmek satılêr.

"Baştan esap, sonda **kasap**", – deerlär alış-veriştä.

Urgana baaladılar, dereyâ-tepeyâ sürüdülär⁴ (*türküdü*).

Tekir ördek düşâ-kalka savaşardı etişmäâ başkalarını⁴.

Futbol oyuncularını hiç denemäzdi, ani meydanda toz-duman olmuştu.

Uşakların azıtmasından çarış-baarış annaşılmazdı.

Sökükleri aykırı-buykuru dikmäâ olmaz.

Çayır-çimen otlarını taa eşilkän läüzüm biçmäâ.

Şkolada büüyü-küçüü läüzüm biri-birinä selâm versin⁴.

urgan – ilmekli çatı

kasap – yaanı satıcısı, yaanıcı

Test "Sadä cümnenin soyları"

1. *Bulun sadä cümleyi.*

- a) Petri, işittin mi, ani Koli ensemiş Toduru.
- ä) Üüredici dedi, ki uroklardan sora kalaymışık klasta.
- b) Mamu yapêr gözlemä da hepsimizi çaarêr sofraya.

2. *Dolu cümnenin bukvasını çevreyä alın.*

- a) Üürendin mi?
- ä) Üürenmedim.
- b) Vasi oturdu üürenmää uroklarını.

3. *Bulun iki başpaylı cümleyi.*

- a) Mani yapmış uroklarını.
- ä) Bütündän ötää dooru gitmeyecäm bireri.
- b) Sokulmayın bana!

4. *Bulun bellisiz üzül cümleyi.*

- a) Ne ekecän, onu da biçecän.

- ä) Alatlama fenalık yapmaa.

- b) İilik ödeksiz yapêrlar.

5. *Angi sıracıkta bulunêr belli üzül cümlä?*

- a) Cumaa günü biz gidecez baa bozmaa.
- ä) Tezicik toplanasınız şkolanın önündä.
- b) Kati aulu kazêr.

6. *Bulun bir başpaylı cümleyi.*

- a) Petri hem Vasilka oturêrlar ilk bankada.
- ä) Batü interesli bir kiyat okuyêr.
- b) Giderim bibliotekaya kiyadı diiş-tirmää.

7. *Gözdän geçirin resimi. Kurun bu resimä görä birêr yaratma, angılarında çalışın kullanmaa üürenilmiş cümlä tiplerini.*

FOLKLOR

Türkülär, masallar, dastannar, legendalar, söleyişlär, deyimnär, bilmeycelär – hepsi folklor yaratmalarıdır.

Taa derin eski zamannardan halk arasında becerikli talantlı insannar yaratmışlar gözäl türküleri, masalları söleyişleri, aarif porezenneri, ama o yaratmaları kimsey yazmamış, gelmişlär eveldän bu günnerä aazdan aaza, bir insandan öbürünä, evladboylarından evladboylarına, ama o yaratıcı kişilerin adları unudulmuşlar.

Beş-altı üz yıl geeri kimi milletlerin folklor yaratmaları başlamışlar kiyatlara da geçmää. Ama bizim Gagauz halkımızın folkloru başlêr yazıya geçmää çok taa sora, neçinki gagauzça ofițial yazımız 1957-nci yıla kadar yokmuş. Buna bakmadaan, geçmiş asirin başlantısında, beki biraz taa ileri gagauz folklorunu da başlamışlar aaraştırmaa. Ne yazık, ki diil kendileri gagauzlar, ama yabancı milletlerin bilimcileri, neçinki sölediimiz gibi, yazımız yokkan, bilimcimiz dä yokmuş. Bu araştırmalar göstermişlär, ki gagauzların folkloru hiç diil taa aşaa başka eski kulturalı milletlerin folklorundan.

En ilkin derindän izlemiş gagauz folklorunu büyük rus etnografi V. Moşkov, gezmiş bizim Basarabiyalı gagauz küülerimizdä da ihtärlär yazmış çok masallar, türkülär, bilmeycelär da tıparlamış onnarı irminci asirin başlantısında kiril bukvalarınan. Hep o zamannarda başka yabancı milletlerin dä bilimcileri Poloniyalı W. Zainçikovski, Bulgaristandan A. Manov göz atmışlar gagauz folkloruna. Bu örneklär büün dä göstererlär, nekadar derin fikirlär, aariflik sızıntıları saklı bizim halk yaratmalarında.

Ama 1957-nci yılda gagauz halkın yazısız zamanı biter. İyül ayın 30-da kabulediler gagauz dilin alfabeti. Yazı kabuledilmesinnän folklor işleri dä kazanêr kolaylık ilerlemää. 1961-inci yılda Kişinövda basım evindä peydalanêr bir kiyat "Gagauz folkloru". Bu ilk ayırı folklor kiyadını topladı hem düzdürdü yazıcı – N. Baboglu. Çok zaamet koydu gagauz folklorunu aaraştırmakta hem propaganda etmekte poet, yazıcı D. Tanasoglu. İlk folklor örneklerini o verdi yazı peydalanmasınan barabar basılan almanahta "Bucaktan seslär" (1959). Gagauz folklorunu, halktan toplayıp, bilim metodlarinnan uygun aaraştırêrlar doktor, şair

Liuba Çimpoeş, yazıcılar Stepan Bulgar, Todur Marinoglu, Mariya Kuyumcu, Stepan Kuroglu.

Masal – meraklı, çok büyük fantaziyalı janrasıdır. Onlarda görür halkın inanması, ki ilik üsteleer fenalı, aslı enseer yalanı, haliz seveda, haliz dostluk her zaman masallarda üstün çıkêrlar, ama ikiüzlülük, aldatmaklar, haylazlık, alt kalıp düşerlär aşaa, yok olêrlar.

Türkülär – kimi aaraştırıcıların esabına görä hepsi halkların türküleri peydalanmışlar en eski zamannarda. Baalymışlar onnar ölüyü geçirmäklän, sayılêr aalayışmışlar, ama taa sora, zamannar geçtikä, peydalanmış şen türkülär dä.

Bilmeycelär – bunnar folklor janrasında, düşünölmüş işi saklayıp, söleerlär sade kimi nişannarını, ölä ki sesleyici kafa düüsün onu bulmaa. Te onnardan birkaçı.

1. Ak-pak yımirtamıysın,
Çiidä çukurdamıysın
Kız-gelin gitti çiidemä
Sän taa buradamıysın? (geç kaar)
2. Anası yası, bobası kambur,
Kızı gözäl, oolu ahenktä gezär. (toprak, çotuk, üzüm, şarap)

Bilmeycelär bizim da günnerimizdä hep taa düzüerlär. Onnarı düşer, aaraştırıp, kiyatlara geçirmää, ki unutulmasınnar. Onnar bizim ruh zenginimizdir.

Söleyişlär hem deyimnär – bu çok kısa, ama akıllı sözlär bizi iiläa, becerikläa üürederlär. Onnar pek benzeerlär biri-birilerinä, ama var başkalıkları da.

Söleyiş: Çalışkan adam mecidä belli olurmuş. Burada var bir dolu başarılımış fikir.

Deyim sä – bir başarılımadık söz. Onun sonunu läazım kendimiz, düşünüp, annayalım.

Örnek: Battırdık arabayı. – Ne oldu? Tekerlek mi kırıldı, yolu mu şaşırdık, çamura mı battık, öküzlär mi çekmeer?

Söleyişlerin var dayma iki türlü annaması:

a) Doorudan "**Demiri sıcaklaa düümeli**" – doorudan annamasında, bu demirciyä bir teklif: **düüsün demiri sıcakkan** – sora onu istediği gibi bükämöz.

ä) Aylanıp annaması, o **nasaat hepsinä** – yap işi tez, zamanında, sora o işi yapamazsın.

Folklor – bizim gagauz yazıcılarımıza deyni var bir tükenmöz ihlam sızıntısı.

Arif Tilki

Bir vakıtlar varmış, bir vakıtlar yokmuş, varmış bir *Tilki*. O pek arif bir tilkiymiş – her bir işi, zor da, korkulu da olsa, kolay başa çıkararmış. Kär insana da yardım edärmış.

Bir günün birindä, doldurmuş bir çuval paşşoy, sırtına urmuş da gitmiş dermenä üütmää un, mamaliga yapmaa olsun. Dermenä etiştinyän, bakêr, dermenci yok, onun çocuu onun erinä izmet eder.

Da deer ona Tilki:

– Üüt bana bu paşşoyu, ii un hem taa tez. Bän dä sana bir iilik yapacam – padişayın kızını sana gelin *dünürlüecäm, kodosçu* olacam! Ha?

Çocuk kayıl olmuş. Tutunmuş Tilkinin paşşoyunu üütmää. Altın gibi tenelär! Haliz dermenciyä bölä ii tenä havez verer... Tilki ama durmamış burada aazını açmaa. O almış yolunu da o saat padişaya yollanmış.

Etişip girer üüsek palatalara, seraylara, çünkü büyük haberi var padişaya deyni. Kolvererlär Tilkiyi padişaya.

– Sölä tez, ne haberin var, Tilki.

– O, üüsek padişahım, ko Allaa senin günnerini zeedelesin! İştittim bän, ani kızınıızı, o gözelim-gözeli ni evermää istärmişin, kısmetli olsun ko onun günneri!

– Hakına evererim, ama güvää pek zengin hem pek gözäl olsun!

– O, üüsek çorbacım, bän sana ne güvää buldum, artık büyük zenginnikleri var, hiç esabını da tutamazsın! Ama gözäl dä, nicä bir allaa!

– Yalan diil mi, Tilki?

– Tâ emin, erimdän kalkamayım! Ama da zengin! Ama da gözäl!...

Padişaa inandı da birdän kayıl oldu. Kızını çaardı. *Tölä-tebölä*, kızım, bir kerä güvä sana buldum: pek zengin, pek gözäl!

Kız, işidip bölä metetmeklär, sevindi bir uşak gibi. Ama o uşak diildi şansora, makar ani pek gençecikti taa. Evlenmää ama pek istärdi.

– Ona evlenecäm, paadişaa-boba!

Tilki, çok-çok orada serayda *savsaklanmadı*, tez dermenä!

– Giin, donan tezicik, padişaa serayına, prinşesaya gideriz, çocuum! – soluunu *gücülä* çekeräk incecik seslän saldı Tilki.

Çocuun sa giinmää dä kim nesi yoktu.

– Aman diil, *nası-nicä* yapacez biz! Sade ama bir nacak yanına al.

Gitti onnar, gitti da bir köprüyü etiştیلär, yakın seraya şansora. Tilki deer çocaa:

– Bu köprüyü nacaannan kır da beklä beni burada. Ama dur, bulaştırayım seni bataklan baştan ayaadan dä ölä.

– Neçin? Sän ne?

– Sorma bişey, sora annayacan.

Da hızlanêr Tilki ileri padişaa serayına. Yaklaşêr padişaya da annadêr.

– Üüsek padişaa, sän bekim benim kellemi alacan, dilimi kesecän, ama bän yok masıl annatmayım, ne aman başımıza geldi...

– Ne, ne oldu, annat taa tez! Güväälän mi?

– Haliz, ani güväälän...

– Allaa korusun! Kabaatlıları *dar-aacına* asacam!

– Diil, kaavi corbacı, senin köprülerin artık yufka, bişeyä diil. İi bir insan senin serayına gelämaz. Tâ bizimnän büyük bir belä oldu, köprü kırıldı, yıkıldı da biz bataklık içinä düştük! Bunca insanımız kaybeldi! Salt biz ikimiz kurtulduk...

– Ye güvää, nicä? – kuşkulandı padişaa. – O neçin girmeer?

– O, e nasıl o girisin ya? Baştan ayaadan bataklı?

İnsan üzünä dä kendisini göstermää ayıp. O läüzim o altın rubalarını diişsin... geeri dönsün...

Padişaa o saat izin verer getirsinär en ii rubalardan *bir sıra* da Tilkiyä versinnär güvää olacaana deyni.

– Geeri dönmesin, zerä uurumuz gitmeyecek. Giisin te bu rubaları, eer beenirsä.

Çocuk yıkandı, paklandı, gözäl da padişaanın önünä geldi, sansın print rubalarından da duumuş gibi anadan-bobadan. Ama, oturêr padişaa içerindä da rubalarına bakmaa doyamêr. Bellibişey: bölä o ne zamandan yaşêr, diil ani taşımamış, ama görmemiş tã. Diimää dä korkêr... Padişaa ama kuşkulu bakêr: ne okadar bu güvää bu rubaları hep ölçer bakışlarının?! Da dayanamayıp, Tilkiyä kulaana sorêr. Tilki şaşırmandı kendisini:

– Ne bakêr mı? O hep isteer annasın, senin rubaların çok taa ii onun kayıp oldu rubalarından...

Padişaa, bunu dä işidip, taa da pek kuşkulandı. Da, ki güveyi kaybetmesin, artık kıvraktı bu çocuk o padişaa rubalarından, atladı düünü dä tez yapmaa.

Tilkiyä bir paalı işlemeli peşkir baaladılar, gençlerä karşı *öz masa* başına oturtular, büyük hatır! Dünürcü artık!

Da tã, düün bittiyän hepsi düüncülär, adetlerä görä, şindi güveyä bütün alaylan gideceklär... Bir-iki gün konuşaceklär kısmetli evlemeyä hatır için.

İşidip bölä, çocuk *ellerini başına koydu*.

Tilki ama hiç bir dä kahırsız, düşünüp biraz, deer:

– Yok bişey. Kurtaracam bän seni taa bir kerä. Ama annaşalım: açan bän ölecäm, sän bana altın *tabut-sandık* yaptıracan hem *stavro-kruça*.

– Yaptıracam, mutlak yaptıracam, tã emin!

Musaafirlär bu vakit hepsi şen, şamatalı, artık faytonnar üklü, hazırdılar yollanmaa.

– Haydayınız! Güveyä! – baardı Tilki incä sesinnän bir basamakta bir ayaannan durarak. Yollandılar, *naaralar* bütün dolaylara örterlär!...

Yolda Tilki atllêr fayton basamaandan da kaçarak doorudan bayıra dooru daalar içindän ilerleer, sansın suda üzer...

Bayır tepesindä zengin konaklar durardı. Tã gelir Tilki, *harımış*, o konaklara da çorbacıyı bulêr:

– Aman gelir! Bey-çorbacı, kurtar kendini! Buyanı duşman cenklän yaklaşêr!

Korktu çorbacı, kaçınêr!

– Ye nääni... näpayım bän ya?

Tilki sã tezicik fikiri verer:

– Kıra kaç, ne kadar taa uzak, da bir en büyük samannın içinä gir!

Sesleer çorbacı Tilkiyi, ölä dä yapêr. Durêr, korkudan gücülä soluyêr. Tilki ama enikunu ateş eder o samannı. Corbacı samannan neylän yanêr. Konaklarda kalmış sade bir görmüz babu.

Tilki ona:

– Büün bizim çorbacının oolu genç gelininnän gelir. Çıkasın da karşı edäsin onnarı nicä düşer!

Dedi, da tez geeri kaçarak. Söleer, o konaklara haydasınnar.

Tä etişerlär, karşı eder o kör babu *tuz-ekmeklän, tatlı laflan*. Sora da çorbacının amanı için annadêr. Babu kör, yabancı çocu tanımeêr.

Düüncülär kahrlandılar, kahrlandılar, ama konuşmayı da unutmadılar. Üç gün, üç tä gecä idilär-içtilär. Sora da evlerinä-konaklarına daalıştılar.

"Güveenin" konaklarında kaldılar sade güvää-gelin hem dä Tilki... Yaşêrlar tatlı-tatlı, can-cana, nicä var bir laf...

Bir dä, günün birindä Tilki düşüner denesin güveeyi lafinda durêr mı. Da *yapêr kendisini ölü*, hiç solumêr, bacakları yukarı, arkası üstünä.

Görüp bunu, genç çorbacı, sevindi, ani Tilkidän kurtulêr. İzin verer izmetçilerä, alsınar ölü *leşi* da dereyâ su içinä sıbıtsınar.

İşider bu lafları Tilki da artık kızêr, gücener. Fırlêr ayakca da ha, *takaza* etmäâ.

– Ah, seni *butakımını-otakımını* ya-a! Bölä mi sän lafını tutêrsın? Tez ayıtlanasın benim konaklarımdan! Görmeyim seni buralarda!

Genç çocuk kabaatımı aalêr, dizçä yalvarêr *prost etsin* Tilki onun *yaramazlumı*.

Tilkinin canı acıdı:

– E, ha, yok bişey, artık, – deer, – yaşa Allahın yardımınan. Ama unutma: "lafını vermedin – çetinet kendini, – lafını verdin mi, tut onu!"

Masal da biter...

- Yapılan iiliklär unudular mı? Ye kim unudêr, onnara ne?
- Tilkinin arifliini kaç kerä gördünüz, annadın onnarı sırayca.
- Bu masalda Tilki nesoy insana benzeer? Neçin çocuktan o taa ii çıkmış?
- Bu masalın planını tefterinizä yazın.
- Dermencinin çocu kismetini nicä kullanmış?

Kelkä-Külcä

Masal, masal
matladı, masal küpü çatladı,
Bir masalcık atladı...

Bir vakıtta varmış, bir vakıtta yokmuş, eer olmayaymış, sölenmeyeceymiş. Şindi, çünkü, varmış padişahın biricik kızı, ama ool-evladı yokmuş da yokmuş kimä padişahlı braksın. Ama biricik kızı da okadar gözälmiş, ani salt gün ona eşmiş. Kalktıynan sabaalän, yıkanıp, aynada bakındıynan, günä deyärmiş: "Ya duu, ya duarım!" Bundan başka padişahın kızı gözelliinä görä da akıllıymış, esaplıymış, ani var laf, ne Allah, ne da natura onu gücendirmemişlär.

Düşünmüş padişah, esaplamış kendinin eli-ayaa tutarkan, eversin kızını da bulsun ona görä islää güvää. Bu iş için kolvermiş memleketä ölä bir haber, ani kim bulacak onun kızının lafına laf – o olacek padişaha güvää hem kabul edecek yarım padişahlık.

Bu haberi işitmişlär yarak dolaydan genç boyar delikannıları, aşırıdan padişah oolları hem da hepsi, kim dayanırmış fikirinä padişah kızınan laf yarıştırmaa. Da butakın pazarlar günnerindä gelirmişlär kismetlerini denemää – bekim onnara düşär padişahın kızı gelin olsun hem yarım padişahlık, nasıl adanmış... Padişahın da kızı, Dünää-Gözeli

giimni, düzülü oturmuş açık pençeredä, yanından da geçärmişlär atlı delikannılar, ona laf katarak...

İşitmiş bu işleiri zenginnär, boyarlar, ama işitmiş bizim gibi orta çorbacılar da. Ölä bir adamın varmış üç delikanni oolu. İkiisi akıllıymışlar, ama en küçüü Kelcä-Külcä diilmiş pek akıllı. O bütün gün küllüktä oynarmış... Varmış o adamın iki da alaza beygircikleri, küçüräkmişlär, ama onun çiftçiliini kotararmışlar, varmış bir da eşää, angısınnan pek sevärmiş iilenmää, atlı gezmää küçük oolu Kelcä-Külcä.

Birgün gelmiş adamın oolları bobasına da annatmışlar, ani padişah laf kolvermiş, ki kızını everer, da istemişlär onnar da katılsınnar o Dünää-Gözelinnän laf yarıştırmää.

– E-e-e, uşaklarım, pek yukarsını almışınız, biz diiliz padişahlara eş, boşuna umut kızıştırmayın, baş koşamasınız siz o üüsek boyar, padişah delikannılarınınna...

– Baka, biz çok umut etmeeriz, ama delikannıyız da isteeriz baari kismetimizi deneyelim. Ne bir laf mı aalem gibi becerämeyecez söyleyelim. Diiliz biz da pek zabun fikirliildän. Ne bilirsin, taman bizä düşär kışmet, ama sana da bozar mı padişahlan svatu olasin?

– Demenää o var nasıl, ama neredän alacenz ölä seçi giim, islää beygir? Orayı gider bilersiniz nasıl zengin serpintilär, onnarda rubalar yalap-yalap eder, beygirleri bakılmış besli altın özengilär, korafılı çullar. Ama bizim beygirlerimiz onnarın yanında kaybeceklär da kimsey sizi hiç görmeyecek ta. Bän deyecäm taa ii vazgeciniz bu boşuna iştan, olur taa üstünä kendinizi gülüntü da yapasınız.

Ama oollar uslanamazmışlar:

– Yok, boba, kolver bizi da gidelim baari görelim.

– Baka, bän da gidecäm! – deyivermiş Kelcä-Külcä da, ani açık aazlan sesläärmiş batularının laflarını.

– Sän baari sus, – demiş büyük batüsü, – orada akıllılar yok ne aarasın, ama senin gibi siirek fikirliilär, akına gülüntülük. Hem neredän sana da beygir alalım, bizdä onnar sade iki?

– Bän eşektä atlı gidecäm!

– A, ha, eşeklän gidärsän, traşladın, Padişahı sevindirecän! – gülmüş batüsü. – Seni orayı kimsey kolvermeyecek, ba ahmak.

– Ne isteersin bizi da mı gülüntü yapmaa? – demiş ortanca kardaş. – Git taa tez kendi küllük tepesinä oynamaa da burada kafa patlatma! – azarlamış onu.

– Bekim, padişahın kızı artık evlendi, ama siz burada kavga da taa kopuşturdunuz, – demiş boba çocuklarına.

– Yok, geçti pazar çok atlı geçti yanımızdan, söledilär, ki kimsey Padişah kızına laf bulamamış. Şindi bu pazar genä gidilecek hem taa sora da herpazar taa çıkınca padişahın kızının kismetini! – demiş büyük ool da genä sormuş bobasına kolversin onnarı da.

– Sizin işiniz, – kayıl olmuş adam, – görerim, ani isteersizir, gidin, denäyin siz da kismetinizi.

– O cumertesi tutunêr bu adamın oolları kaşıyıp-paklêrlar beygirleri, islää doyurêrlar onnarı. Ama Kelcä-Külcä hep küllüktä oynarmış eski adetinä görä. Ertesi günü pazarmış, batuları kaltaklêrlar beygirleri, koyêrlar eni kantırmaları yalabık piriçlêrlän, kendileri da giyerlär eni rubalarını da hazırlanêrlar gitmää. Bir dâ Kelcä-Külcä dâ çıkmış küllüktän dâ pinmiş eşää, hazırmış o da yola...

– İın o eşektän! – izin etmiş büük batüsu, – zerä te bu kamçıylan şincik onaracam seni!
 – I-1-1-1-1! İnmeyecä-äm, – yamulurmuş Külcä, – bän da gidecäm padişahın kızına laf bulmaa...

– Sän heptän mi akıldan çelindin? Sauş görmeyim seni önümüzde! – demiş büük batüsu.

– Brak, – demiş öbür kardaşı, – kenara çıktıynan, biz onu islää tokuçlayacez da o kendisi geeri dönecek.

Çıkêr iki kardaş auldan, atlı gidärmişlär. Kelcä-Külcä da yıraktan gelirmiş onnarın ardı sora. Birkaç kerä baarmışlar dönsün geeri, ama angı deliyä sän annadacan? – O hiç seslemäzmiş. Gidä-gidä, uuramışlar bir baltalaa. Geçärkan, Kelcä-Külcä bulmuş sazlar içindä bir yımırta da başlamış baarmaa:

– Batülar, batülar! Ya bän bir yımırta buldum!

– Nábacan o yaban kuşu yımırtasını, o çilk, olmalı? – sormuş batüsu, – sıbıt onu da dön geeri.

– Sıbıtmayacam, o benim kismetim, – demiş Kelcä-Külcä da koymuş koynusuna geeri da dönmemiş. Giderlär, taa biraz nekadar gittisälär Kelcä-Külcä genä:

– Batülar, batülar, ya durun, bakın bän naşey buldum!

Dönerlar ona, baksalar – bir küflü alka bulmuş.

– Nábacan onu, ba ahmak? Sıbıt çabuk da dön geeri!

– Sıbıtmayacam, – demiş da koymuş alkayı da koynusuna.

– Sän taa yınatlanacam mı? – sormuş büük batüsu. – Bizi taa yolumuzdan çevirecän mi? Şindi hemen dönäsin geeri evä, arkanı göreyim, – demiş da birkaç da kamcı çekmiş Kelcä-Külcenin omuzlarına... Sora pinmişlär beygirlerinä da koşarak gitmişlär ileri... Kalmış Kelcä-Külcä aalayarak, ama biraz uslandıktan sora pinmiş eşää da "hu"! – genä ardlarına...

Açan etişmişlär orayı, e-he-he-he-e-e! Ne çullu, pirinçli beygirlär, ne gözäl giyimni delikannılar, boyar-padişah oolları varmış! Hepsi dizili durarmışlar padişahın kızınan, görüşüp, lafına laf bulmaa. Kelcä-Külcänin da batüları dizilmişlär en geeriyä, ama annarın ardına Kelcä-Külcä da dizilmiş. Batüları görüncä pek üfkelenmişlär, ama aalem arasında istemämişlär göstereceğän, ani bu ahmak onnarın kardaşı da brakmışlar nábarsa yapsın.

Çıkmiş padişahın kızı pençeresinä giyimni, düzülü hem ölä gözäl, ani günä deyärmiş: "Ya duu, ya duarım!" Da te izin olmuş başlasınar geçmää. Geçärmiş padişaa oolları, zengin delikannılar, ama kızın yanında dilleri tutulurmuş – hiç birisi da onun soruşlarına cevap edämämişlär. Geçmiş Kelcä-Külcenin da batüları, ama onnar da, nası başkaları boşuna. Padişahın kızı onnarı hiç sansın görmemiş da.

Bitkidä karaullar sormuşlar kolversinnär mi bu erifi eşeklän, osa kuusunar mı onu buradan? Padişahın kızı da, bezbelli, gülmää istemiş da gözetmiş kolversinnär bir dä ahmak...

– Sän da ne uzun kulaklıylan gelmişin? – sormuş kız Kelcä-Külceyä, etiştinyän yanına.

– Ne var bu malda? – demiş Kelcä-Külcä? – Onda bir Allah gezinmiş, bir da padişahın güveesinä izin etmiş.

– Ama sän diilsin padişahın güveesi e?

– Olacam! – demiş Kelcä-Külcä onun bu lafına. Dünnä-Gözeli bir gülüş koparmış hiç duruklanamazmış, sora uslanmış da sormuş:

- E, taa ne söyleycän?
- Getirdim sana bir yımırta baaşış...
- Neredä o? – sormuş kız.
- Te koynumda, – demiş çocuk, – da, çıkarıp, göstermiş.
- Nâbacan şindi onu? – sormuş genä kız.
- Pişirecäm koorda.

Padişahın kızı susarmış. Ama bir türlü kurtulsun bu eriftän deyni demiş:

- O yımırta koorda patlayacak, ba ahmak!
- Bendä var o patlamasin deyni bir alka! – demiş Kelcä-Külcä da koymuş kızın önünä küflü alkayı.
- Hele bak sän, – demiş kız yanında duran izmetcilerinä. – Bu küllü kalpaklı akıllı da çıkacak...

– Benim anterim da küllü! – demiş Kelcä-Külcä da, çıkarıp, silkmış anterisini – doz-dolay küllän dolmuş. Kız ansırmış da enidän gülmüş bütün ürektän...

– Oldu! – demişlär bir sestä izmetçilär, – senin laflarına sadece bu erif buldu uygun laf. O da olacak senin kısmetin, ölä bobandan izin.

Yokmuş näpsin padişahın kızı, çıkarêr da verer Kelcä-Külceyä nişan üzüünü. O piner eşeenä da gider evä. Yolda, kimsey bişey bilmesin deyni, o baalamış parmaanı, angısın-daymış altın üzü. Evdä batuları annadarmışlar, nelär görmüşlär, nekadar padişahın kızı hem ani kimsey onun lafına laf bulamamış.

– Öbür pazara genä gidecez, – demiş delikannılar.

– Yok, – kayıl olmamış bobası, – bän sizä dedim, ani gitmeyäsiniz. Te gördünüz, ani boşuna! Brakın başka kaybetmeyin vakıdı. Dünnä-Gözeli diil bizim için...

– Beki da bizim için! – susmasın deyni koymuş Kelcä-Külcä da bir laf.

– Sus sän baari, ba ahmak, – takılmış ona batuları, – senin beterinä baka bizi da kolvermeer gidelim kısmet denemää...

– Neçin parmaan baalı? – sormuş bobası.

– Kestim küllüktä, – cuvap etmiş Kelcä-Kulcä.

– Ölä lääzım sana! – zevklenmiş batuları, – bekim, doyersın o küllerdä eşinmää.

Avşamneyin yatmışlar uyumaa. Kelcä-Külcä hep kümbet üstündä uyuyarmış. Süündürmüşlär şafkı, ama Kelcä-Külcä dayanamazmış, çözüp parmaanı, bakarmış altın üzü, içersi da aydınanmış. Bobası sormuş:

– Nâbêrsın sän orada?

– Bişeycik, – deyärmış Kelcä-Külcä da baalarmış parmaanda üzü. Baaladı gibi içersinä karannık çökärmış, sora genä çözürmüş – içersi aydınanmış.

– Nasıl bişeycik? – sormuş büük batüsü. – Baka bu ahmak, allele, sırnikleri yakêr, şaşkın şindi bizim evi da tutuşturacak! Taa yakacan mı sän o sırnikleri, ba zulüm? – sormuş batüsü da, kalkıp, birkaç muşta basmış Kelcä-Külcenin boşlarına, öleliklän da onu uslandırmış.

Ertesi günü küü içindä peydalanmış atlı silâhlı asker çeteleri – padişahın adamnarı aararmışlar bir küllü kalpaklıyı...

– İştittik bu küüdä yaşaarmış o erif, ani padişahın kızının lafına laf bulmuş, çıksın meydana eşäännän görelim tanıyalım da padişah ona kızını verecek. O padişaha güvää olacak hem da yarım padişahlık kabul edecek! – baarmış habercilär, gezeräk sokaklarda.

Kelcä-Külcenin büük batüsu, kapıp, giimiş kardaşının kalpaanı, pinmiş eşää da, koşarak, yollanmış meydana. Ama Kelcä-Külcä da yalnayak ne kaçabilirsı gitmiş batüsünün aardına.

– Sän mi padişahın kızının lafına laf buldun? – sormuş kılıçlı-süngülü askerlär.

– Bän zer, kim başka? – kabarık cuvap etmiş batüsu. Ama Kelcä-Külcä da oradan baarmış:

– Batü, ver kalpaamı, va, üşüdü kulaklarım!

– Ne bu kalpak diil mi senin? – sormuş askerlär.

– Benim, benim, – deyəmiş batüsu. – O ahmak, bakmayın ona! – Sora, uurlayıp askerlerin gözünü, birkaç tepmä bacaannan urmuş kardaşına, dişleri arasından süzeräk:

– Cendem ol buradan taa tez, sünepä, zerä evä gittiynän, kemiklerini da ezeçäm senin!

– Ne verdin sän padişahın kızına? – sormuş askerlär.

– Bişey vermedim, – demiş batüsu.

– Bän bir yımırta verdim, bir yımırta verdim! – baarmış Kelcä-Külcä.

– Sus da yok ol buradan, dedim sana, ba lekä, – üfkelenmiş batüsu da urmuş Kelcä-Külcenin boşuna taa bir tepmä.

– Sora kız ansırdıynan, ne dedin? – genä sormuş padişahın yollanmışları.

– Hayır olsun, Dünnä-Gözeli! – dedim... Sölemiş ölä, sevineräk, büük batüsü, sanarak, ani bu sıra razgetirdi cuvabını. Ama Kelcä-Külcä oradan:

– Diil, bän anterimi silktim da ansırdıynan, hiç bişey demedim, sade pek şen güldürdüm onu...

Başlamış nesä şüpelemää padişahın askerleri, görmüşlär, ani halizdän kalpak da başında diil o büük kardaşın.

– Ne o kalpak sana küçük mü, neçin sade tependä durêr? – sormuş askerın biri.

– O aldı benim kalpaamı! – demiş Kelcä-Külcä.

– Na kalpaanı da git evä, ba! – sıbtmış batüsu kalpaa da sanmış beki kurtulur, ama bu da yardım etmemiş.

– Padişahın kızı verdi mi sana nişan üzünü? – koymuş askerlär en zor soruşu.

– Gık-mık... – susarmış yalancı, yokmuş ne sölesin.

– Verdi, verdi! – demiş oradan Kelcä-Külcä da çözmüş parmaanı.

– Sän olacan padişaha güvää, – demiş askerlär, açan görmüşlär altın üzünü.

Tez giidirerlär onu cat-eni rubalara, ani hazırmışlar padişaa güveesi için makazdan kesilmä, pindirerlär onu faytona da yollêrlar dooru padişahın küleli saraylarına, ama yalancıyı, alıp bir tarafa, çekerlär lobudu taa eşek sudan gelincä.

Bu arada kırnak düün için hazır saraylarda Kelcä-Külcä kara rubalarlan hem biyaz gölmeklän güvää yannaşmış gelinä Dünnä-Gözelinä, gördüm gelirdilär steonozluktan...

Düün tuttu üç gün, üç gecä, beni da çaardılar, herbir çeşit mancalardan idim hem evä da verdilär bir çanak keş-keş mancası, ama bän, girirkän bizim küü içinä, çıkmasın mı bana karşı kenarda yaşayan Topal Tanas.

– Ver bana o mancaayı!

– Nasıl ölä vereceymişim? – sordum. – Bän onu uşaklara dadımnık getirerim padişahın kızının düünündän, yok ol taa tez karşımdan...

Ama Topal Tanas o bir kıskanç hem cangaya adam, hıstırdı bana köpekleri. Beş taane hayta beni sardılar, dedim iyeceklär! Saldım çanaklan köpää da razgeldim Tanasın bacaana. Da te ozamandan beeri büün da topal gezer hem adı da kaldı Topal Tanas.

İş. Annadın masalı kendi laflarınızlan baştan başardan.

Tabiat – natura

Çekmiş – urmuş

Onaracam seni – burada: düüyecäm seni

Koraflı çul – koraflı pala, kilimcik

Anteri – gagauz milli giimi

Bayır oolu

Çok yıl geçti ozamandan, pek çok. Hayli su aktı Tunada, hayli yıldız düştü göklerden. O vakıtlar insan gezärdi erdän-erä da bilmäzdi, neredä duruklansın; yollarda ayardı, solu saa sayardı.

Gezdi ölä insannar çok vakıtlar er üstündä hem, bekim, büün dä gezeceydi nasıl başsız sürü, eer bulunmaydı ürekli, kaavi, gözäl hem kıymetli Bayır oolu.

Te nasıl duumuş Bayır oolu. Pek zor vakıtların birindä duruklanmış insan bir büyük bayır eteendä gecelemää, da ertesi günü tabeetinä görä aldıracëymış kır uva yollarını. Hepsi yatmış dinnenmää da uyuklamışlar. Sade bir dädu uyumazmış. Uyku mu tutar ihtär bobabyı, açan onun büyük kahırı varmış? Däduunun dokuz oolu varmış, dokuz da kızı. Hepsi onnar fena hastalıklardan yollarda ölmüşlär. Sade dädu yalnız dünnää bir vakıda kadar direk kalmış.

Dädu ihtärmış. Bilsin istärmış bir evlatinın mezarını da onun başında, yaşını dökeräk, canını versin, ama bilmäzmiş birini bilä. Neçin ki o bet vakıtlarda insannar duarmışlar hem ölmüşlär yolda. İnsannar çil gibi daadılıymışlar kara er üstündä. Hergün, hergün erini düştürmüşlär hem geçtii erlerä bir kere bilä enidän basmazmışlar...

Bakınmış dädu dört tarafa, bakmış karannık gecä gökünä, düşän yıldızlara – sabaa yakınmış. Dädu garip aalamış, aklınca da demiş: "Kalkasa e benim bir oolum ölümdän da lafedeyim bir kerä onunnan, sora öleyim!"

Dan erleri ararmış, yıldızlar siirelirmiş, insannar başlamışlar uyanmaa. Kimisi hazırlarmış malını enidän yola, ama taman bu vakıt bayır aralanmış da onun koynusundan çıkmış insanın karşısına bir balaban, geniş kudretli arkalı, gül gözäl bir adam da başlamış insana nasaat etmää.

– İnsannar, – demiş, – bän sizi geldim zordan kurtarmaa. Siz kısmetliysiniz, ani bu bayırın boyunda duruklandınız. Bän bu bayırın ooluyum, adım da – Bayır oolu.

Bayır oolu çok lafetmiş... İnsannar denämemiş nasıl gün duumuş, neçin ki Bayır oolun gözellii günün şafkını kesärmış. Hem lafları insanı kaplarmış.

– Geliniz, – demiş, bän götürecäm sizi deniz boyuna, eşil çayırlara hem güllü başçalara. Da oradan birtaan biri kıpırdamasın. İnsannar oturuşsun da ölüncä birerdä yaşasınnar...

Gider insannar Bayır oolun ardına. Geniş güüdesinnän Bayır oolu insana yol açarmış, soluunan donukları yısıdarmış, duruk sözünnän güçlüü daadarmış.

Uzun hem zor yol geçtikten sora, Bayır oolu getirmiş insannarı denizin boyuna. Denizin suları durukmuş, ama kenarında biyaz köpüklär kürtün gibi durarmışlar. Gül başçada gülleri bora yaşlamış, çayırları su doldurmuş. Bayır oolu deer insana:

– Erleşiniz burada. Ayırsın herkez kendinâ er. Burası olacek sizin yurtluunuz.

Tutinêr Bayır oolu kendi bayır kuvedinnän da başlêêr kurutmaa insannarlan bilâ çayırları, yardım eder insana gül başçalarını işlemää, diriltmää gözâl baalarları, meevalıklar etiştirmää. Kimseyi kolvermeer erindän kalkınsınnar, diişilsinnär, yurtluunu braksınnar. Hepsî Bayır oolunu severlär, ona "Saa olasin!" deerlär, onu seslerlär.

– Sänsin bizi gezmeektän kurtaran! Helal sana, metinnik, – deerlär.

Bayır oolu da deer:

– Bän sizi erleşitirdim burayı, eri işlemää üürettim. Şindi benim işim bitti. Benim anam Kır-Bayır. Benim bobam Kara Eri. Anam beni geniş koltuuna alacak. Benim anam geeri çaarêr.

Bayır oolu lafını başarmêêr, dönüp tä genâ olêr bir bayır insannarın kırlarının ortasında. Çok vakit çiftçilär unutmêêr Bayırogluyu. Bayır ooluna çiçeklän gelerlär, haylak kalınca adımı anêrlar. Çok vakit insannar ölâ yaşêêrlar.

Ozaman yokmuş karşıdan gelennär hem yokmuş hazıroncular. Ama vakıdın biri Kara deniz bulanmış: dalgalar ev kadar yukarı kalkmışlar. Bir ay deniz duruklanmamış. Bitkidä deniz boyunda peydalanmış gözâl çayırlarda, şen başçalarda hırsızlar. Gül başçalarda senmiş al güllär. Şen türkülär diişilmiş aalayış sesinâ. Kabaatsız asılı insannar küülerdä sıraylan durarmışlar. Karşıdan gelän hırsızlar bir candan iki deri üzärmişlär. Para, meyva, hayvan, terekâ – bişey tıkamazmışlar Karşının amel hobur aazını. Bitkinin bitkisindä Karşı başlamış her yılın toplamaa gözâl kızları hem boylu gelinneri. Biri buna dayanamazmış. Taa sık başlamış insan Bayır oolunu anmaa.

– Gelsä bayır adamı da enidän kurtarsın bizi! – därmışlär ihtârlar.

– Gelsä! – därmışlär gençlär.

– Gelsä! – därmışlär hepsicîi.

Bir gün bayır, neredâ er kabul etmiş Bayır oglunu, kalkmış, üreklenmiş. Kara er da dayanamamış soyucuların fenalıklarına, da genâ peydalanmış erdän Bayıroglu.

Cümnâ memleketi kaldırmış karşılırlarlan güreşâ-düüşâ. Çok can kıyılmış, çok analar evladlarını kaybetmiş. Kızlar, gelinnär dâ duşmana karşı koymaa çıkmış, ama duşman hep üstelärmış. Çoyu düşünürmüş braksınnar yurtluunu da kaçsınnar başka erlerâ, ama biri kıyıştırmazmış yapsın bu işi, neçin ki güreşçilerin başında bulunurmuş Bayır oolu. Bitki kuvedini vermiş, ama duşmanı enseyämâzmiş. Ozaman, açan Bayıroglu görmüş, ani cansız hem fena cellat, dönmüş da demiş insana: "Bän sizi burayı getirdim, bän da sizi buradan kaldıracam. Kim beni sever hem yınanêr, ardıma gelsin!"

Piner Bayır oolu beygirinâ da enidän götürer insanı köpek ürekli cellat duşmanın kılcınının altından eni erlerâ, düz çayırlara, edi bayır hem bir su aşırı.

Eni erlerdä can-cun yokmuş, sürek-sürek yabancılar gezärmış uluyarak hem siirektâ bir kart koray lüzgâr üflemesindän kaçarmış.

Bakınêr Bayır oolu şu kırlara da deer:

– Burada erleşecez. Şindän sora duşman bizdän yıraık, burada yaşayacez.

Sesleer insan Bayır oolunu da erleşerlär yaşamaa... Henez başlêêrlar ev düzmää, bir da işidiler: duşmanın biri Kömür-Bey, giinmiş dilenci rubasına da saklı karışmış Bayır

oolunun insannarının arasına. Eni erlerdä Kömür-Bey çok düşünmüş, ne fenalık yapsın, kabaatsız kaçkın insannara, zavalılara, da bitkidä bulmuş.

Kömür-Bey kır yuvasında bulmuş bir büyük sızıntı da başlamış onun dolayında kazma-kazmaa. Kazdıkça, su zeydelenirmiş, kazdıkça, taa çok olurmuş, alçakları hem üüsekleri doldurmuş. İnsannarın evlerini başlamış su almaa, hererleri başlamış yalabımaa. Kimsey bilmäzmişlär, nerelerdän gelir bu sular.

Toplanêr insan Bayır oolunun dolayına da başlêrlar sormaa, ne yapmaa?

Bayıroglu çok düşünmeer. Verer izin toplasınar kırk araba yapaa da gelsinnär arabalarlan onun ardı sora. İnsan ölä da yapêr. Açan kalabalık etişmiş sızıntı yanına, Kömür-Bey ansızdan karışmış kalabalık içinä. Bayır oolu demiş:

– Atın sızıntı içinä diirennän yapaa, üstünä dä toprak.

Hepsi tırtıl gibi işlärmiş.

Açan Kömür-Bey görmüş, ani insan sızıntıyı üsteler, tezdä sular duruklanaceklar, başlêr bir yanında sızıntıyı taa oymaa.

Denämesin mi bunu Bayır oolu! Hızlanêr atmaca gibi beygirinnän duşmanın üstünä da kılıcınan Kömür-Beyi deşer, ama kendi da sızıntıya uçêr, beygirinnän neyinnen! Okadar etiştirmiş sölemää:

– Kalın saalıcaklan, sevgili kardaşlar! Bitki duşmandan sizi kurtardım. Bu adamı n adı Kömür-Bey, onu bän tanıdım, neçin ki Kara denizin boyunda onunnan düüştüm. Şindi o bu suları boşandırdı, siz sızıntıyı tıkarkan, o hep saklı onu bir taraftan oyardı...

Bayıroglu gitmiş suların dibinä, sızıntı içinä, duruk sular onu kaplamış. İnsannar tez heptän tıkamışlar suyun gelirini da erleşmişlär ömürünä yaşamaa bu taraflarda, nereyi onnarı getirmişti girgin hem korkusuz Bayır oolu.

Büün da Kobey kırının yuvasında var bir sızıntı, ama o şindi zarar getirmeer, neçin ki kalın eri tıkalı yapaalan, topraklan hem da Bayır oolunun bayır gibi güüdesinnän, onun balan beygirinnän. Herbir adam, gittiyen Bayır oolu sızıntısına, aklına getirer bu adamı, onun iiliklerini.

Serin sudan içip, bir çala susup durêr, Bayır oolunun anılması için...

- Angı küüyün kurulmasınan bu legenda baalı?
- Yazdırın Bayır oolun süretini.
- Kimdän Bayır oolu kurtarêr insanı?
- Nerelerä o onnarı erleştirer?
- Nicä legenda biter? Taa bir kerä okuyun.

* Gan-Kişi enseer Gogomanı

(Gagauz halk masalı)

Bir gün gelir uzak padişaalıktan bir düüşçü adam, adıymış onun Gogoman. Bu Gogoman neredän geçärmiş, hepsinnän düüşmää kalkarmış. Şindi gelir o padişaalaa, neredä sınırları koruyarmış Gan-Kişi. Gan-Kişi işidincä, ki onun taraflarına uuramış Gogoman, o saat piner beygirinä da gider karşılamaa onu.

* – Yaratmaları olur nicä kullanmaa "Gagauz halkın istoriyası, kulturası hem adetleri" uroklarında.

Üç gün, üç gecä atlı gider da bir geniş kıryn ortasında karşı geler Gogomannan. Bu düüşçü adam da beygirdä atlıymış, demir rubalarla giyimmiş. Da açan görer Gan-Kişi, birdän hızlanêr ona karşı, çıkarêr kılıcını. Gan-Kişi da çıkarêr kendi kılıcını. Karşı-karşıya geldiynän, urêrlar biri-birlerinä kılıçlarla ölä, ki çimçirik çakêr, ama biri-birlerini enseyâmeerlär.

Gogoman baarmış:

– Dur, dur, bän seni asıllayacam, kıyacam parça-parça!

Gan-Kişi ona cuvap etmiş:

– Gogoman, ne aarêrsın buralarda? Sölä bana!

Gogoman baarmış:

– Bän seni kaybetmää geldim, işittim, ani sän girgin adammışın hem kaaviymişin.

Gan-Kişi ona cuvap etmiş:

– Korkmêırım bän sendän! Taa islää kırla oraya, neredän geldin da ozaman, bekim, saa kalacan!

Ama Gogoman kayıl olmamış gitmää aşırılara da demiş Gan-Kişi:

– Sabaa gel sabaalän bu erä da genä düüşecez, bakacez, kim enseyecek! Ertesi günü çıkêrlar kıra Gan-Kişi hem Gogoman. Gan-Kişi sorêr.

– Güreşecez mi osa kılıçlan mı düüşecez?

Gogoman deer:

– Bän kayılım hertürlü düüşelim.

Gan-Kişi dä deer:

– Ozaman başlayacez güreştän.

İnerlär onnar beygirdän da tutunêrlar güreşmää. Gogoman saat savaşêr tutmaa Gan-Kişinin belindän, ama elleri kaymış da yapamamış ne istemiş. Gan-Kişi kapêr Gogomanın belindän da urêr onu erä. Gogoman üfkelenêr da tutêr Gan-Kişi bacaandan, çekip onu, çalêr bir köstek da düşürêr Gan-Kişi erä. Sora Gan-Kişi, hızlı davranıp, tutêr Gogomanı da, urup onu erä, battırêr belä kadar, ama Gogoman da kaaviymiş, direşip, çıkêr er içindän da, tutup Gan-Kişi, urêr, sokêr er içinä omuzlarına kadar. Gan-Kişi dä koyup kuvedini, çıkêr er içindän da hızlanêr Gogomanı tepelemää. Kaldırıp, döşemiş onu erä, nicä hasırı, ama kendisi dä serpili kalmış, neçinki çok yorulmuşlar da kır ortasında zor-zor soluyarmışlar.

– Gogoman baarêr:

– Gan-Kişi, sabaaya gel, sopalarla düüşecez!

Gan-Kişi cuvap verer:

– Sän dä gel, sopalarla düüşecez!

Ertesi günü sabaalän çıkêrlar pelivannar çayıra, ikisinin dä ellerindä birêr büyük sopa. İlk hızlanêr Gogoman, kaldırıp sopasını, savaşarak urmaa. Gan-kışı çekiler onun sopasından da kendisi kaptırêr Gogomanın arkasına bir sopa, o hayvan gibi baarêr acıdan da, hızlanıp, urêr Gan-Kişinin buduna... Da hep ölä, bir o urêr, bir bu urêr, sırtları mos-

mor olmuşlar, sopalar da kırılmışlar. Düş uzanmış bütün gün, avşamnän yorulmuşlar da yatmışlar erä dinnenmää.

Gogoman baarêr:

– Sabaa düüşecez kılıçlarlan!

Gan-Kişi dä baarêr:

– Sabaa kılıç-kılıca gelecez!

Ertesi günü pelivannar çıkêrlar kıra kendi kılıçlarınınan da başlêrlar düüşmää. Bu yol düüşmâk uzanêr üç gün, üç gecä. Düüşmektä kılıçlar tutuşmuşlar da artık düüşmâk duruklanmış. Bir dä

garga onnarın yanında uçarmış. Gogoman, görüp gargayı, baarmış:

– Gel süündür benim kılıcımın ateşini. Bunun için üçüz yıllık ömür sana verecäm!

Gan-Kişi dä baarêr gargaya:

– Süündür benim kılıcımın ateşini da verecäm sana bir gogomanın leşini iyäsin.

Garga süündürer Gan-Kişinin kılıcının ateşini da Gan-Kişi keser Gogomanın kafasını.

Verer onu gargaya isin.

Butakım masal da biter.

(Yazdı hem literatura dilinä uydurdu S. Bulgar)

Gogoman – ahmak, deli, dangalak

- Alın esaba, ani bu masal götürer bizi, avtorların bakışına görä, derin evellerä, bizim dedelerimizä, bizim köklerinizä – oguzlara, angıların toomundan peydalanmış türklär, türkmennär, azerilär, tatarlar, gagauzlar. Neçin? Hep bu masalın variantları var azerilerin folklorunda da, türklerin folklorunda da, tatarların folklorunda da, gagauzların folklorunda da.

Aklınıza getirin

Masal – o halk yaratmalarının bir çeşidi, angısını kurmuş (aklısından çıkarmış) halkın arasından aariflär olur-olmaz oluşlar için, angılarının personajları – taa çok kerä türlü fantastik hem büülü kuvetlär: "diri su", "doyuran sofrä", "büülü takä", "ölü su", "Cumaa Babusu", "Şeytan", "Tılsım", "Büücü" h.b.

Okudunuz mu? Düşünelim..., çıkışları yapalım

1. Siz artık bilersiniz, ki halk yaratmalarına başka bir laflan *folklor* deniler. Gagauz folklorun janralarını sıralayın.

2. Derindän aklınıza getirin ne o masal. "Masal – gagauz halkın en evleki epika janrasıdır", – ilerledin fikiri...

3. Neylän söleyişlär hem deyimnär başkalanêrlar? Örnekləri aklınıza, getireräk, annadın.

4. Ne o halk türküsü? Halk türkülerin çeşitleri?

Çekirgä

Çekirgeyi nalladım,
Edirneyä yolladım (başka variantta İstanbula)
Beş para verdim elinä,
Tuz-sabun alsın gelinä.

Tuz-sabun almamış gelinä,
Bir lülä almış kendinä.
Ay, çekirgä, çekirgä,
Sivri butlu çekirgä!..

(Sonuna kadar türküyü aklınıza getirin da bir gözäl oturuşta çalabilirsiniz.)

5. Turalım aklımızda: "Folklor – bizim halkımızın tükenmöz ihlam sızıntısıdır".

6. Kim o Valentin Moşkov? Neçin gagauzlar onun adını aklında tutêrlar hem hatırlêrlar?

7. Kim taa araştırdı halk yaratmalarını? Sıralayın onnarı hem onnarın yaptıklarını.

8. "– Sän mi padişahın kızının lafına laf buldun? – sormuş kılıçlı-süngülü askerlär.

– Bän zer, kim başka? – kabarık cevap etmiş büyük batüsu. Ama çocuk genä baarmış.

– Batü, ver kalpaamı, va üşüdü kulaklarım!

– Ne bu kalpak diil mi senin? – sormuş asker..." Masalın adını aklınıza getirin, sora da dialogu devam edin.

9. Ne fikirä getirer "Arif tilki" masalı? Masalın öz fikirini açıklayın, çıkışları yapın.

10. "...Geniş güüdesinnän Bayır oolu insana yol açmış, soluunnan donukları yısıdirmış, duruk sözünnän güçlüü daadarmış..." Kimin için söz gider? Ne taa bilersiniz bu personaj için?

11. Yazdırın Bayır oolun süretini. Kahramanın en önemli karakteristika nişanlarını teksttä bulun da taa bir kerä onnarı okuyun.

12. Taa bir kerä aklımıza getirelim ne o legenda: "Halk, insan isteyerek annamaa kimi işleri, adları, geroyları, kuşları, büyümleri h.b., çıkardêr, uydurêr onnar için annamak – legenda düzer".

13. Neylän ilgili bu legenda?

14. Legendanın sonunu annadın. Ne fikirä o sizi getirer?

YAZILI LİTERATURA

Nikolay Tanasoglu

(1895–1970)

İlk gagauz yazıcıların arasında bulunêr Nikolay Tanasoglu da, anılmış şairin, profesurun, bilimcinin Dionis Tanasoglunun bobası. Onun duuması Kiriyet küüyündä, Çadır-Lunga dolayında. Nikolay Tanasoglu bir çiftçi ooluymuş, küçüktän bobasınnan işleer kırdä, güder koyun. Üürener ilkin Kiriyetä, küüyün şkolasında, sora iki yıl Çadırda uçilişçedä, taa sonunda da Komrat real uçilişçesindä, bitirer onu taman revoluşyanın yılında 1917-ncidä.

1918-inci yıldan 1940-ıncı ya kadar, bizim Basarabiya romın krallı altında bulunurkan, Nikolay Tanasoglu işleer üüredici. Ama o Basarabiyalı deyni, ona herkerä verärmışlär salt yarım ödekli üüredici işini, çok kerä dä işsiz brakarmışlar hep candarların gözü altında tutarmışlar.

1940-ıncı yılda sovetlär vakıdında Nikolay Tanasoglu koyuldu direktor şkolaya, ayırıldı küüdä deputat, o topladı hepsini uşakları şkolaya da üüretti onnarı. Cenk vakıdında N. Tanasoglunun almışlar dooruluklarını, ki onu bir dä iş kabuletmesinnär.

Açan 1944-üncü yılda Moldova kurtarıldı faşistlerdän, Nikolay Tanasoglu genä şkolaya direktor koyuldu, deputat ayırıldı hem da respublikanın üüredicilerin birinci kongresinä rayondan delegat yollandı, bu zamanda çoyunu küülü büyük insannarı da yazmaa-okumaa üüretti. Ellinci yıllarda o da pay aldı gagauzlara yazı hem orfografiya düzmektä. İgnat Babogluylan barabar hazırladılar hem tiparladılar ilk gagauz dilindä gazetayı (buydu bir küçük eklenti "Moldova soşalistä" gazetasına).

Literatura yaratmalarını o başladı 1940-ıncı yılda. Ellinci-etmişinci yıllarda çıkêr onun stihleri, baladaları "Hayduk İvan", poeması "Anılmış Çadır", legendası "Andrey", stihli masalı "Kuşlar bey seçerlär" hem başka. Bizim ilk folklor hem literatura kiyadında

"Bucaktan seslär", gazeta yapraklarında, üürenmäk kıyatlarında tiparlandı N. Tanasoglunun çevirmeleri rus dilindän – A. Puşkindän, M. Lermontovdan. Nikolay Tanasoglunun stihleri duygulu, originallı, süretli. Açan 1970-inci yılda çıktı Nikolay Tanasoglunun proza kıyadı "Bucak-Bucak" (Yazıcı şansora geçindi) biz taa bir kerä gördük, ani bu adam haliz bir büük yazıcı. Bu kıyatta annatmaların arasında var bir käämil yaratma "S O F İ" adında. Teması küüdä kolektivizaçıya için, insanın ozamankı kaynaşması, zorları için. Oyuncu, şen Sofi ilk gagauz kızı kolhoza girän, genç kadın traktoru kullanmaa üürenän, sora zvenocu başı, kıyatçılaa pek çekän... Ama hepsinä bunnara karşı gider Sofinin kendi bobası, komuşuları hem kimi komuşu kıskanç çocuklar. Buna bakmadaan, Sofi götürer kendini çetin, inanıklı. Bu kızın karakteri bütünnü, parlak, o girgin, çalışkan, cana yakın hem doorulukçu. Taa aşaa üürenecez bu annatmadan parçaları. Esap alın, nasıl gözäl kullanêr gagauz dilini annatmasında bizim paalı ilercimiz Nikolay Tanasoglu.

dolay – rayon
uçilişçe – evelki lişey, gimnaziya
geçindi – demäk, öldü
öykü – uzun annatma
parlak – açık, aydınnı
cana yakın – acızgan

- Nikolay Tanasoglunun biografıyasını dikkat okuyup, annadını onu kendi laflarınızlan.
- Söläyin, nelär yazmış Nikolay Tanasoglu, nelär çevirmiş rus dilindän gagauzçaya?
- Gagauz yazıcılarından kimin bobasıymış Nikolay Tanasoglu?
- Düşünüp, söläyin, nasıl annêersınız eski gagauz söleyişini: "*Kimin yok geçmişi, onun gelecää dä kayıp*"?

Sofi

(*Annatmadan parçalar*)

Sandıkçı İvançunun kızı Sofi, orta boyda bir kız, tuyan, siması kula, maavi gözülü, suratı tombarlak. Nicä dä olsa gözäl bir kız. Lafına sıkı, kızlarlan pek şıarmemêr. Küüdä edi klas bitirdiydi.

Onun bobası elli beş yaşında ilerdän fukaaraydı, çuval koltuunda imeelik aaryardı, zerä imeelii kışın ortasında bitärdi. Şkolada üç yıl sade üürenmişti, ama kafalıydı. Esapta üürediciylän tutunurdu. Ama biraz çokça içärdi. Kimär gün bir sotka rakı içtiyän, şkolaya gelirdi. Urok aralında, uşakların ortalarına girip, onnara aklınca türlü zor zadaçilär verirdi.

– Ha bakalım, studentlär, bu zadaçıyi yapabileceğiniz mi, – uzun sarı kaşların altından, gülümseyerek, deyärdi.

Sofi, edi klas bitirdiktän sora, kır brigadasına işlemää girdi. İşindä çalışkandı hem kantarcı diildi, nicä başkaları bulunurdu. Ne iş tä ona verselär, o küşüş yapmazdı. Kolhozun predsdatelisi gördü, ani Sofi işi sever hem becerikli, onu inek saamaa koydu. Sofi burada da ii üstünnüklär gösterdi. Birdän-birä saamaa pek becermezdi. Ama birkaç

aftadan sora ii esap aldı, nicä başka saacıykalar saayardılar, o tez kolayını aldı da başladı onlardan üstün çıkmaa.

Burada da Sofi çok vakıt işləmedi. Bir yıldan sora onu süt fermasında zaveduyuşçı koydular, zerä o isleecä kıyat bilirdi. Sofi işini sevärdi, savaşırdı soşialist yarışında başka kolhozların saacıykalarından üstün çıksın. Ama o savaşırdı zoruna, zerä inek damnarı verandılar, akardılar, ineklär batac içinde dururdular, haliz kışın, açan çok yaumur, kaar yaayardı. Alaf hayvannara raşiona görä getirilmäzdi. Çok kerä alaf ilkyaza dooru bitärdi da inekleri kuru samannan beslärdilär.

Sofi onedi yaşını tamannadıydı. Onun çalışkannı işi için onu çok kerä gazetaya yazdıydılar, çok kerä baaşış kazandıydı. Onu hepsinä metetmää başladıydılar. Sofi nicä kolhoza girdi, taa düşünekli, arif oldu, işä taa sıkıdan tutunurdu. Çok kerä kolhoz predseatalinä maana bulurdu, ani o işleri bol brakër da onun beterinä kolhoz birtürlü ilerleyämeer.

– Bän onun başından tutunacam, da ne girişecek o işä, naşeymiş bu, bizim kolhozumuzdan yufka rayonda bir kolhoz bölä yok, biz sä alınmış baalantılarımızı lääzım tamannayalım, ama nasıl tamannayacan, açan predseatalimiz bişeyä düşünmeer... Yanvarın sekizindä kolhoz topluşu olacek da orada o kolhozun işleri için esap versin lääzım... Bilerim, ani yanniş erlerini örtecek, ama bu yol o kolay kurtulamaecek. Var birkaçı, ani ona islää kritika hazırlêê. Bän dä susmayacam, onun yanniş erlerini hepsini açıklayacam, zerä benim kolhoz borcum – doorulaa izmet edeyim, bän bunun için emin verdim.

Spiridon İgnatoviç duyardı, ani kolhoz topluşunda çoyu ona sert kritika yapaceklar da Sofi onnarın arasındaydı. Bundan ileri bir avşam predseatal geldi Sofilerä, "tuk-tuk" kapuya urdu.

– Acaba kim ursun kapuya, – Sofi hızlanıp pençereyä, dedi. – Aa, Spiridon İgnatoviç, neçin bu vakıt gelsin o bizä?

Sofi çıktı ona dışarı.

– Sizä var mı nicä, Sofi? – ayaklarını sileräk, sordu predseatal.

– Buyurun, buyurun, Spiridon İgnatoviç. – Sofi musaafiri kolverdi içeri, kendi da onun ardından dış kapusunu kapadı, girdilär içeri.

Sofinin mamusu taman sofrayı koymuştu da hepsi: anası-bobası, Sofi hem bir küçük kızları imää oturmuşular.

– Avşamınız hayır olsun hem sofranız bereketli olsun, – seläm verdi içerdikilerinä predseatal.

– Kebet hayır olsun, Spiridon İgnatoviç, buyurun sofraya, – dedi Sofinin bobası, hızlı ayakça kalktı, aazını peşkirlän sileräk, predseatalin selämını aldı, – buyurun da, ne Allaa verdiysä, alın sofradan.

– Yok, İvan Ageyiç, suparat olmayın, bän henez sofradan kalktım da burayı bir işlän hızlandıdım.

– Ozaman geçin da baari oturun, Spiridon İgnatoviç.

Ev saabileri alatlan idilär da sofrayı kaldırdılar.

– Buyurun da söläyin, Spiridon İgnatoviç, ne işlän geldiniz?

– Bän kızınızlan Sofıylän biraz lafetmää istärdim, – dedi da, biraz düşündüynän, başladı:

– Sorayım, Sofi, fermada işleriniz nicä taa gider, saacıkların sesleerlä mi?

– İşlerimiz bizim, Spiridon İgnatoviç, gözümüzü pek sevindirmeer, siz kendiniz bilersiniz, neçin.

– Lääzım olacek bän birgün tutunayım da fermayı biraz esaba getireyim. Vardı laf bizä kırk-elli kub aac yollasınar, deyardım sırlara bir adamclään dam yapalım, kimi avadannık getirelim, ama birtürlü aaçları kabul edämeeriz. Getirelär vakzala, ama bizä diil. Avtopoilka ineklerä lääzım koymaa, – yaltıklanarak dedi Spiridon İgnatoviç.

– İnek damnarını nekadar taa tez düzmää lääzım, zerä onnar akêlar, ineklär batak içindä durêlar, hiç paklamaa da damnarı yok nicä. Bakılmadık ineklerdän ne süt var nicä çıksın? Baalantıları sä tamannamaa lääzım, – dedi Sofi.

– Yapacez hepsini, yapacez... sade benim kulaama bir iş çalındı, ölä bir iş ani... inanacaam da gelmeer. Ama hep istärdim aslısını annamaa. Bän işittim ani kolhoz topluşunda sän dä neetlenirmişin bana karşı kritika yapmaa. Aslı mı bu iş? Te bunu bän annamaa istärdim.

– Nicä sizä söyleyim da ii olsun, Spiridon İgnatoviç. Siz kendiniz görersiniz, ani kolhozumuz bizim hertaraftan aşaalêr, ama ileri gîtmeer. Te alınız makar süt fermasını. Ne var orada, bän sizä birkaç kerä söledim: ineklerä vakıdında hem raçiona görä alaf getirmeersiniz, avtopoilka yok, damnar akêr, e nicä isteersiniz o ineklär çok süt versinnär? Alınmış baalantıları nicä tamannayalım? Biz istämeeriz birkimseyin beterinä kolhoz üzüümüzü kızdardalım. Bu kusurları lääzım bir kerä düzmää. Bilerim, ani kolhozun başka erleri dä taa ii diil. Sırasızlık yıvın, hepsi aalaşêr. Siz bunu tanısanız e, Spiridon İgnatoviç! Savsaklanmaktan hem aldatmaktan azetmeerim, bän nicä dä başkaları işä hem doorulaa izmet etmää isteerim.

– Sofi, sän taa gençsin, az geçirdin, sän sanêrsın, ani işlär ölä kolay mı olêr. Bizä dä bizdän taa büükleri vakıdında verselär ne lääzım, bizim dä işlerimiz gidecek, nicä lääzım, ama vermeelär. Te bu geçän güzün istedik bizä versinnär eni yapıları düzmää deyini aac, çement – vermedilär, istedik kolhozumuza biraz yardım versinnär paraylan, toomnan – vermedilär, taa şindi vakzala getirdilär biraz aac, çement. Te görersin, nicä işlär olêr.

– Sizä vermedilär, e, neçin başka kolhozlara vererlär? Bezbelli, onun için, ani onnar kolhozun işlerini taa ii çevirerlär deyni.

– Sofi, ne lääzım biz biri-birimizi amazlayalım, taa ii diil mi yaşayalım raat, dostçasına?

– Spiridon İgnatoviç, insannarın zorda işlemesi sizi hiç mi sarstırmêr? Biz lääzım zaametini verimniini kaldıralım, insan iştä zeetlenmesin.

Bu lafları Sofi bütün ürek-tän söledi hem büük ateşlän, ani onu ter bastı. Spiridon İgnatoviç bir kafasını iildär-di, bir kaldırırdı da, gözlerini sık-sık kapayıp, açardı, Sofiya da duygusunnan kaşlar altından bakardı, sansın istärdi desin: "Aman, brak beni, hepsini annadım: zihirli yavrucuksun sän".

– Şindi sıra sizdä Spiridon İgnatoviç, benim ne vardı söledim.

Spiridon İgnatoviç aar içinä çekti, yapınarak:

– Yok ne söyleyim, Sofi, lafin senin dooru, işleri läüzüm başka türlü çevirmää.

Spiridon İgnatoviç çok lafetmedi, erindän kalktı da, ev saabilerinä elini uzadı, dedi:

– Afedin, İvan Ageeviç, hem sän dä, Sofi, yaptım sizä bir aarlık. Kalın saalıcaklan!

– Yok bişey, Spiridon İgnatoviç, siz dä bizi afediniz, adamın yaşamasında hertürlü razgeler, – Sofinin bobası, predseatellän elleşip, dedi.

Spiridon İgnatoviç, başına kubankasını koyup, çıktı da gitti.

– Görermisiniz, – Sofi, anasına-bobasına dönüp, dedi, – adam kabaatlı pisi gibi susêr.

Benim kâr canım da acıdı ona, ama yok ne yapmaa, o kolhozumuzu heptän kuyraa düşürdü.

– Diil o ölä pisilerdän. Onda nekadar fenalık var, ama şiret. Görüner: bu predseateldän yok ne olsun, – dedi Sofinin bobası, – bizä başka bir predseatel läüzüm olacak.

siması – teni üzü, saçları

bir sotka – üz gram (rusçadan)

kantarçı – zaametini sayan

veran – eski, kırık, bozuk

suparat olmayın – küsmeyin

avadannık – tertip

avtopoilka – avtomat yalak

kulaama çalındı – işittim

rañion – läüzümün kadar alaf (iinti)

savsaklanmak – haylaz-lanmak

kubanka – bir kalpak, nicä Kubanda taşınêr

pisi – kedicik

üstünnüklär – etiştirilmiş işlär

- Annadın Sofi için, kullanarak avtorun laflarını.
- Düzün kendiniz Sofinin patredini laflan.
- Annadın Spiridon İgnatoviç için...
- Sıralayın karakter çizilerini, angılarınnan ayırılêrlar bu iki personaj.
- Düşünün, neçin Spiridon İgnatoviç annaşamamış Sofiyân. Sanki olur mu bu iki kişi annaşabilsin da biredä çalışsınar?
- Sofinin bobasının İvan Ageyevicin var mı dooruluu? Neçin?
- Paylaştırın bu annatmadan parçayı taa iki paya da koyun ayırılmış parçalara birêr başlık.
- Alın şolanın bibliotekasından Nikolay Tanasoglunun kiyadını "Bucak-Bucak" da okuyun orada annatmayı "Sofi" bütünü.
- Kim beendi N. Tanasoglunun yazılarını, olur bulsun bibliotekada yazıcının şiir kiyadını da okusun avtorun şiirlerini dä.

Nikolay Arabacı

(1893–1960)

O bir talantlı adamdı, duudu Kiriyet küüyündä, Çadır dolayında, 1893 yılda. Geçindi 1960-ıncı yılın başlantısında Moskovada. Yazıcı, poet, bilgiç hem pedagog. Arabacı Nikolay ilk gagauz yazıcılarından biriydir. Duudu hem büüdü bir pek fukaara kiriyetli çiftçi aylesindä. Küçüktän bildi zor yaşamayı, aaçlı, çıplaklı, ama hep küçüktän pek havezi vardı çok iş üürenmä. Küüdeki birklashı iki yıllık şkolayı bitirmiş. Onun bobası kiyat bilmäzmiş, ama fikirli, aarif hem şen bir adammiş, hiç fukaaralaa bakmadaan, verer Koli oolunu Komrat Real uçilişçesinä, üürensini kendi kazançinnan. Edi yıl, pek islää üürenip, 1916-ncı yılda o girer Harkov universitetinä fizika hem matematica fakultetinä, sora üürener Moskovada Günduusu dillerin institutunda. Pay alêr Grajdan cengindä. Otuzuncu yıllarda işleer Türkiyedä, İstanbulda bulunan Sovetlerin torgpredstvosunda (alış – veriş temsilciliindä). Sora yaşamasının bitkisinädän o çalıştı Moskovada üüsek şkolalarda.

Nikolay Arabacı pek sevârdi ana dilimizi, folkloru, adetleri, pek istârdi gagauzların da yazıları olsun. Açıan 1948-dä Sovetlerin Bilim Akademiyasında düzüldü bir gagauzovedenie Komisiyası, Arabacı bu komisyanın sekretarıydı da çalıştı orada başkalarinnan barabar gagauz alfabetin proektini hazırlamakta. Ama bu iş Moskovada başa çıkmadı da gagauz dilin alfabeti düzüldü hem kabuledildi burada, erindä, Moldovada.

Arabacı literatura zaametini (poeziya, proza hem başka) başladı taa otuzuncu yıllarda. Kimi stihlarını bastı Kırım-tatar gazetasında. Bu çalışkan bilimci adam bütün ömürünü yaşadı Moskovada. Açıan 1957-nci yılda Moldova hükümeti gagauz dilin alfabetini kabul etti hem şkolalarda ana dilindä üürenmeyi karar verdi, Nikolay Arabacı büük havezläni çalıştı başka bilim izmetçilerinnän barabar ilk şkolalar için gramatika kiyadını hazırlamaa. Hep ozamannar yazdı poemasını "Drumi" hem stihlarını, angıları şkola kiyatlarında hem folklor toplumunda "Bucaktan seslerdä" tiparlandılar.

"Drumi" poemasında avtor gösterer Basarabiyalı insannarın zor çekmeklerini rumın-boyarların okupaşıya vakıdında, onnarın düüşünü zeettän kurtulmak için. Baş geroy insannarı candarlara-karşı kaldırêr . Bu poemayı o başlamıştı yazmaa 1940-ıncı yıldan taa ileri. Çok yazıları kaldı bitirilmedik, tiparlanmadık. Arabacı pek istârdi ilerlesin literaturamız, muzıkamız, düzülsün gagauz teatrumuz.

(Hazırladı D. Tanasoglu)

Bizim Drumi

(Poemanın bir payı)

Çoktan yaamur bulutları
Gökü, ayı heptän örtmüşü.

Gecä yarı horozları
Şindän bizim küüdä ötmüşü.

Raat uyuyêr yorgun insan.
Bu geç vakıt salt uyumaz
Küüdä sin-sin gezän bir can:
O saklanır, o açılmaz.

O dolaya bakınarak
Bir aula girdi deneklän.
Köpek ona pek salarak,
Susup çüüdü büyük sevinmäklän.

Bu köpek salmasından
Manol amuca uyanmıştı,
Pençerä urmasından
Birdän-birä kâr şaşırıştı.

Manol donca yavaş kalkıp,
Biraz durmuş korkuylan,
Ama pençereyâ bakıp,
O tanışmış komşusuylan.

Kapu taa o saat açılmış.
Alıp musafiri kucaklan,
Manol patadan taşımış,
Zerä büyük dostmuş bu kaçaklan.

Bu musafir bir yıl geri,
Bir düüş çeketmiş duşmannarlan
O Bucaktan çiftçileri
Çaarmış cengä zapçılarlan.

Düşmüş Doftan zıندانına...
Dostların yardımınnan
Kaçıp, gelmiş karısına
Hem laflanmaa ii dostlarınnan.

Ona bu büyük neet elverir.
O nunaya gelmiş bu neetlän
Salt zavalı o musafir
Bu gün buluşmamış kısmetlän...

deneklän – denemäklän
çüümüş – yukarı atlamış
uy-uyanıp – hızlı uyanıp, hemen uyanıp
donca – sade donnarlan, uydur gölmekçä
zapçılar – ezicilər, soyucular

- Okuyun poemanın parçasını, cevap edin soruşlara:
- Drumi, kimmiş o, neçin gecenin bir vakıdında saklı gezärmış?
- Kiminnän düüş edärmış Drumi?
- Anğı vakıtta yazılmış bu poema?
- Düşünün, sanki neçin bu poema başadan yazılmamış, yarım kalmış?

* Ötsün kavalım!

Ko ötsün kavalım!
İşitsin insanım;
Uz ömür kuralım,
Kıymetli olalım!
Ko ötsün kavalım!
İşitsin insanım;
Dededän laflarım,
Altaya bakalım.
Ko ötsün kavalım!
İşitsin insanım:

Oradan kervanım
Hep gelmiş buyanı.
Ko ötsün kavalım!
İşitsin insanım
Dededän avamı
Balkana bakalım.
Ko ötsün kavalım!
İşitsin insanım:
Dededän, Oguzdan
Zenginnik halkımın!

- Şiiri dikatlı okuyun. Şair kendi halkına nelär diler?
- Dedemiz nerelerdän gelmiş bu erlerä. Sıralayın.

Bu meraklıdır!

Öktäbri ayın 1-dä 1958-inci yılda gagauz yazıcısı N. Arabacı D. Tanasogluya yazêr: "...Bütün ürektän sizi kendinizi hem benim unudulmaz arkadaşımı – sizin bobanızı – kutlêrız bizim gagauz şkolaların duumasınan. O neetlerimiz, düşünmelerimiz, angıları için biz girgin çalıştık taa 1947-nci yıldan beeri, aslıya çıktılar. ...Sizin girginiiniz gagauzların kulturası için, istoriyada bir iz gibi kalacak... ne kadar taa çok vakıt bizi uzaklaştırarak 1958-inci yılın, sentäbri ayın 1-dän, okadar taa çok herbiri annayabilecek sizin uçsuz-kenarsız çalışmanızı, angısı getirdi bizä büünkü kısmetli günü".

• 1957–1960-ıncı yıllarda herbir afta "Moldova soçialistâ" gazetasına baalı, gagauz dilindä bir sayfa çıkardı. D. Tanasoglu onun redaktoruydu.

• Hep o yıllarda radioda gagauz dilindä kolverim çıktı, angılarını hazırlardı hem götürärdi D. Tanasoglu M. Maruneviçlän barabar.

Literatura teoriyasından

Peyzaj o bir erin resimi, naturanın bir köşesi, ya küüyün, kasabanın bir kenarı, ani literatura yaratmanın içindeliinnän personajlarınan baalı. Peyzajlan yazıcı olur taa derindän gösterebilir durumun kötü, ya çok ii olduunu, personajların da sevinmeliindä peyzaj, natura olur gösterilsin açık güneşli, lüzgersiz, otlar eşil, kuşlar çalêrlar hem başka. Ama personaj kahırdaysa, yakınsa cellat düüş ya ölüm, ozaman peyzaj da olur kara halda (Hava lüzgerli, yaamurlu, çimçirikli gök gürlemeleri, otlar senik, kışın olur borannar, fırtınalar hem başka).

Örnek: Yazıcı Dionis Tanasoglu "Uzun kervan" romanında Tudorki hem Gandi için annadarkan, yazdırêr Ulu daayın peyzajını. Daa–sık aaçlar, içi karannık, güneşsiz, lüzgerli, dolay uultulu. Bununnan gösterili zamanın durumu (cenk gider, kan döküler, Gandi hem Tudorki katılı pek korkunç olaylarda) peyzaj da gösterer taman bu durumu.

Obraz – üz, süret – o literatura yaratmasında bir personaj, angısında toplu läâzımnı karakterin çizileri. Taa genişän süret – o bir uygun toplayıcı cümlä estetika tarafından, ya bir söz, neredä fikir tıkışık, geniş hem derin.

Örnek: yazıcı N. Babogluunun annatmasında "Eski adetlär batêrlar" yazdırılı Kalın Ankanın hem Olinin üzleri. D. Kara Çobanın annatmasında "Yolda karı" verili Vasilâsanın üzü hem başka.

Literatura üzü var nicä düzülsün birkaç yada taa çok kişidän. Deyelim, **halkın üzü** olur olsun yaratmanın bir ayırı payı. Hep ölä yazıcı olur gösterebilir bir topluluun üzünü ya "Ana tarafın" üzünü.

Süjet – annatmanın bütün içindeli, onun forması, ani baalı bir personajlan ya birkaç tema tarafından benzär personajlarlan. Kısa annatmalarda var bir süjet, bir liniya.

Uzun annatmalarda, romannarda var nasıl olsun birkaç süjet hem süjet liniyaları.

Örnek: Dionis Tanasoglunun romanında "Uzun kervan" var birkaç süjet liniyaları.

1. İstemi-kaganın süjet liniyası annadêr Kara Denizin poyraz tarafında Büük kırdada bizim uzak dedelerimizin, kır-gezân uslu hayvancılardan kapıcı duşmannardan korunmak için düüşleri.

2. Arslan-beyin süjet liniyası söleer Balkannarda hak oguzların Uzıeyâlet devletinin düzülmesi için savaşları.

3. Galağan-Atmacanın liniyası annadêr Bucakta gagauzların erleşmesini hem onların kendi serbestlii için savaşları.

Süjet liniyanın payları:

- ✓ Annatmanın sergisi, başlantıda ilişkileri. Demäk başlantıda ortaya çıkêr ya bir olay, ya bir razgeliş, bir bilinmedik er, taraf; beki bir yıl zamanı h.b.
- ✓ Süjetin ilerlemesi. Personajların gösterilmesi taa derinner. Karşı-karşıya gidân tendeniyalar başlêêrlar dokuşmaa, çekeder dartışmaklar.
- ✓ Süjetin düümüü. Konflikt bişey beklenilmedik keskinener, uzanêr, ansızdan kopuşêr.
- ✓ Süjetin annatmanın kulminaşiyası – burada dartışmaların en üüsek eri. İliklen fenalın arasında can pazarı gider, biri-biri lâázım üstelesin.
- ✓ Süjet liniyanın çözüntüsü konfliktin sonucu. Personajların birisi ya birkaçı çıkêrlar süjettân. Çekeder bir eni liniya ya olêr bir uzun aralık.

Romannarda ya uzun annatmalarda, neredâ var birkaç süjet liniyaları, herbir liniya olur ayırı bir tema açıklasın da süjet liniyaların kendi payları (sergisi, baalantısı, ilerlemesi, düümüü kulminaşiyası hem çözüntüsü). Süjet liniyanın payları da olur sıraylan gitmesinnâr. Demäk annatmanın ilk payında sergisinde olur düümüü da baalansın da sora tema ilerlesin h.b.

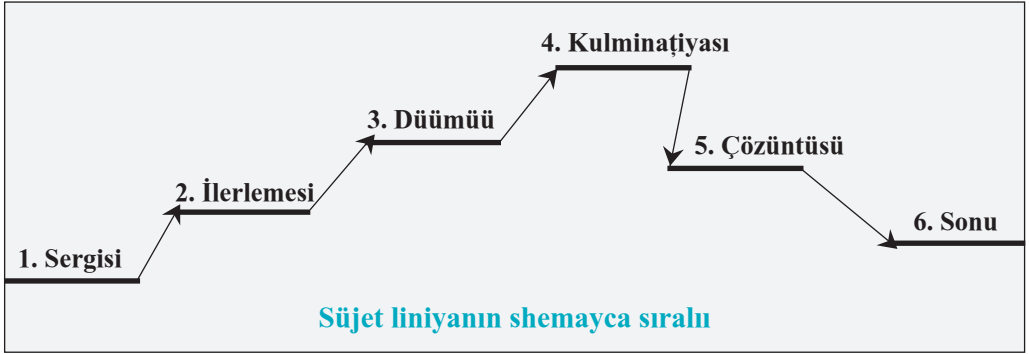
Örnek: Nikolay Baboglunun kısa annatmasında "Kulilâr".

Tema – bir "Zaametçi çalışkan çiftçilerin eskidân düzülmüş kendibaşına yaşamanın zorlan kırılması, kolhoz düzülmesi".

Süjet liniyası da bir – Fıma Haşlama, Benimci Tanas, hem Pani Topal – çok çalışkannar, doorulukçular, insan sevicilâr hem mal sevicileri. Bu liniyadan ikinci taraf amazçılar, haylazlar, tamahlar, çok görücülâr, satkinnar: Donsuz Todurun Mitiradisi, Toşka Kademsiz.

1. **Liniyanın sergisi** – burada yazıcı söleer o zaman için hem tanıştırêr okuyucuyu önemli personajlarla: Fıma Haşlamaylan, Benimci Tanaslan, hem onların duşmannarınnan Toşka Kademsizlen, Donsuz Todurların Mitiradisinnân.
2. **Süjet liniyanın düümüü** – Haşlama Fıma dokuşêr Donsuz Mitiradiylân beygirleri sulamakta.
3. **Liniyanın ilerlemesi** (temanın ilerlemesi) – burada gösteriler Haşlama Fımanın ömürü. O baalı mallarla, işlân hem dooruluklan (üüreder koşuya alışmasını kulicikleri).

- 4. Liniyanın (temanın) kulminaŷiyası** – Toşka çaarêr Benimcinin karısını da zorlan yazdırêr onnarın aylesini kolhoza. Ertesi günü Benimci öler.
- 5. Liniyanın çözüntüsü** – yaamurlu ilkyaz getirer insannara bereket. Bereketi duşman Toşka alêr insanın elindän, ama allahın verdiini hepsini kürüyämemişlär, kalmış insana da, yaşâmak gider ileri.
- 6. Süjetin sonu.** Fima Haşlama kendi işini toprakta candan ürektän sever. Bu üzerä o avtorlan ayırılmakta söleer bir pek gözâl hem önemli halk adeti için. Fimanın annamasına görä bu adet baalêêr hepsini dünnäädä yaşayı cıları ana topraklan. Topraktan yaramışık, Toprak ta sonunda hepsimizi kabuleder kendi koynusuna.

Oka

1. Ganilerin sokaanda, taman onnarın evinä karşı, yaşardı Keşkeş Monilär. Onnar evdä çokluktular. Moninin karısı Arika bulü altı uşak anasıydı hem taa yaşardı Arikanın anası hem bobası. Kocası Moni Arikaya gelmişti iç güveeliinä da, biraz aar başlı olarak, çok işlerä karışmazdı. Hepsini içerdä, aulda, alış-veriştä işleri Arika kendisi çevirirdi. Moni usluydı, münüzdü, çalışmayı sevmäzdi. Arika sa çemrekti hem biraz da kurnazdı, şalvirdi.

Ama bir yanından da çok uşaklı karı hepsini etiştirämäzdi, angı bir er erä kaçsındı: içeri mi, kıra mı, aula mı?

2. Bu beterä Monilär fukaara yaşardılar. Ödünc almak üzerinä Arika bulünün bir ayaa komşulardan çıkmazdı. Ama taa pek karşı yaşayan Çoban Yorcuları heptän bıktırmıştı. Arika onnara gelincä, Ganinin malisi Sofi babu hemen kızardı:

– Aman, ama-a-n, acaba nelär genä istemää geldi?

Sadece Ganiyä çok meraklıydı Arikanın komuşulaa gelmesi. Arika onnarın içersinä girincä, uşak Gani pak göz-kulak olurdu.

3. – Mari Mercanka, – danıştırdı Arika Ganinin mamusuna, – başladım mamaliga yapmaa da etişmedi unum, ver ödünç birkaç avuç papşoy unu, çuvalımız dermendädir, üündüü gibi getiririm...

– Vereyim, mari Arika, – dedi Ganinin mamusu, ama şindi pek çok işim var, te düzeni kesmää çalışıyorum, yok vakıdım tavana pinmää, gel taa biraz sora.

– Olur mu biraz sora, mari gelin, ateştä suyum kaynakêr.

– Ozaman te kayınna versin.

– Aman, mari Arika, esabınız da yok, – üfkelenirdi Sofi babu, – bän bu yaşta karı, nasıl tavana pineyim, ayaklarım sızlıyorlar, gel sora gelinin işleri bittiyän.

Arika: – Dedim, mari Sofi babu, suyum ateştä kaynıyor. Hadi ver merdiveni, bän kendim pinip tavana indirecäm unu.

4. – A, ha, – aklınca sölenirdi babu, – kolver seni tavana da kim bilir taa nelär sän hırpalayacan oradan... Arika getirip koyardı merdiveni. Sofi babu dayanamazdı:

– Dur hır-kötü, bän kendim pinecäm. Siz, kalın üzlülär, takıldınız mı insanın başına, bişey almadaan brakılmazsınız.

– Hadi, mari Sofi babu, bizi insan mı saymayorsunuz, kalın üzlü da yaptın.

– Ölä zer, bän hastayım, gelin Mercankanın da işi var, ama sän tutuşmuşun, un sana läüzüm olmuş, ne, borçlumuyuz sana?

Sölenerek, oflayarak, puflayarak, babu indirirdi tavandan bir saan un da taman te şindi Ganiyä gelirdi komşuluun en meraklı zamanı. Malisi, koyup okaya, çekärdi unu. Oka eskiydi, vardı bir kasnaa iplerinnän asılı tokmakta. O tokmaan da incä ucunda vardı dört taane kısa ip. Birinci ipi aldın, tokmak kalkınca, çekinin kasnaana läüzüm üç oka un koyulsun, ikinci ip çekärdi iki oka, üçüncü – bir, dördüncü da yarım oka.

– Nekadar alacan, mari Arika? – sorardı babu.

– İki oka, iki alacam.

– Alıyorsunuz iki da sora unutturup bir getirersiniz...

– Aman, mari Sofi babo, ne okadar çürük kalıplıysınız? Olur mu biz ölä yapalım, diil mi Allah üstümüzde var?

Babu koyardı unu, sora, tutup ipindän çekärdi, sora taa koyardı...

– Gani çocuum, ya bak, yavrum, uz mu geldi tokmak?

– Sän da Sofi babu, ne bu uşaa yorulduyorsun? Bän bakamaycam mı ne? – sinirlenirdi Arika.

– Bakacan, bakacan, ama sän kendinä uysun isteersin. Ganinin sä gözçeezi keskin. O dooru bakêr hem ona bu iş meraklı, te nezamandan beeri ardımıza gezer, isteer görsün, nicä unu çekecez.

Bu arada Gani deyärdi:

– Male, taman düz geldi.

Arika: – Neredä düz, ba meçikli, görmeermiysin taa läüzüm un koymaa, tokmak aşaa bakêr! Olmasana sän dä ölä malin gibi dremci... Sofi babu, koy taa bir avuç un, koy, korkma...

– Na, na taa bir avuç zeedesinnän da kurtulayım sendän. Bak sän belayı hem ona ödünç ver, iilik yap hem da ardından laf işit. Ne ölä sän beni dremci yaptın ha?

Arika: – Te şindi taman! Ganicik, bak sän da okanın tokmaa uzucuk durêr... Babunun çekişmesini Arika hiç sansın işitmäzdi, doldurup güveçinä unu, gidärdi kaçarak mamaligasını yapmaa.

5. Sofi babu, taa da pek kızıp, aardından hep sölenirdi:

– Alıp taman, iiysik getirer, hele bak sän komuşuluu! Gani da bana benzärmiş. Benzesin e, zer, bän diil mi onun malisi? Vallaa bölä kalın suratlılar bolay Allahtan bulsunnar...

Sofi babu boşuna kızmazdı. Arika bir ödüncü taa getirmediän başka ödünç almaa gelirdi: bir filcan oloy, iki yımırta, biraz fasülä, yarım ekmek hem çok taa başka işlär.

6. Arika gittiynän, Gani bakardı, nereyâ koydular okayı da malisinin gözünü uurlayıp, girirdi kilerä, orada çuvaldan boodayı koyup okaya çekärdi bir oka, sora-iki. Bakardı tokmak uzucuk dursun... Mamusu, görüp Ganinin bu işini çok kızardı.

– Aman, çocuum, genâ daatmışın o çuvaldan boodayı. Ne yapayım seninnän ayol, zarardan zarara gezersin!

(N. Baboglu)

oka – eski çeki

iç güveellinä – gelmiş Arikanın evinä

göz-kulak olurdu – bakardı hem seslärdi

hırpalamaa – kapmaa

kasnak – elään, kalburun, kenarları

sinirlenirdi – üfkelenirdi

meçikli – küçük, şımarık

iysik – taa az, kusur

- Teksti "Oka" okuyun kuşku bütünü, sora esap alın, neçin o paylaştırlı altı paya.
- Annadın süjet uurundan, nasıl deniler bu bölünmüş tekstin herbir payına, yazın bölünmüş payların adlarını tefterlerinizä.
- Çizin bu süjetin shemasını, ölä nasıl gösterili 170 sayfada.

Realizm – bu literaturanın hem incäzanaatın metodu. Ona görä literatura yaratmaları düşer göstereyin, annatsın, resimnesin yaşamayı ölä, nicä o var halizdän ya ölä nicä var nasıl olsun. Diil çoktan kuvet başları, politikacılar bu metodun yardımınan çalıştılar, karışıp incäzanaat işlerinä, doorutmaa onnari kendi politika intereslerinä, ama butürlü onnar literaturayı, incäzanaatları şaşırttılar kendi uurundan, yaratmaların ilerlemesi düştü aşaa. Onnar annayamazdılar ya istemäzdilər annamaa, ki haliz olayları var nasıl annatmaa aylanıp ta süretli. Hem istemäzdilər tanımaa, ki incäzanaatlar ilerlesin deyni onnara olmaz karışsın kimsey ne politikacılar, ne padişahlar. Sade kesin serbest literatura, incäzanaat var nasıl çiçeklensin, açılıns bütündän.

Bizm gagauz literaturamızda halizlik (realizma) metodunu kullanmış poet Stepan Kuroglu "Harmanda" annatmasında, Nikolay Baboglu kısa annatmasında "Kulilär".

Tema – herbir yaratma yazılı bir düşünölmüş uur için (görölmüş, işidilmiş duyulmuş) işlar için. Deyecez, ki şiirdä sölenen cenktä düüş için – sayılêr o şiir yazılı cenk temasına görä, ama başka şiirdä sölenen bir gözäl sevda için – o şiir da yazılı sevda temasına. Kimi şiirlerdä yazıcı annadêr kendi can sıkletini ana tarafı için aklına getirer erin gözäl derelerini, çöşmelerini, daalarını – burada iki tema: Vatana sevgi hem tabiat, natura teması.

İdeya, öz fikir – bu te o fikirlär, angılarına, yaratmayı okuyarak, biz etişeriz. İdeya – yaratmanın baş fikiri. Yazıcı çok kerä çekeder yazmaa bir iş için, ama o kendisi dâ, annamadaan, yaratmasında çıkêr heptän başka işlar.

Personaj – geroy, kahraman – yaratmanın bir kişisi (adam, karı, uşak, beki, bir mal, beygir, köpek h.b.). Kahramannar yaratmada her zaman olur iki türlü: iyilikçilär, doorulukçular hem onnarın duşmannarı fenalar, aldadıcılar, öldürücülär. Onnarın arasında gider hojma dartışmaklar. Te yazıcı N. Tanasoglundun annatmasında kız Sofi baş kahraman. N. Baboglundun poemasında "Oglanın legendası" kahramannar Oglan hem Länka.

Dil – literatura yaratmanın dili: demäk, angı dildä yazılı o yaratma gagauzça, romınca... Bundan başka, var bizim hergünkü lafetmäk dilimiz, var gazetaların, radionun dilleri. Yaratmada personajların da var kendi dilleri. Deycez, lafeder bir hırsız, ani tezdä kapandan çıkmış, onun dilindä, var hırsızların, kapancıların lafları, lafeder bir küülü, onun da dilini kolay ayırmaa bir kasabalı kişinin lafindan h.b. Ama topu bu lafetmeklär olêr yaratmanın dili. Avtor dillän çalışêr personajları biri-birindän ayırmaa, kendibaşnalamaa.

Drama yaratması – ölä bir literatura soyu, neredä çözüntü ölümün biter yada bir büyük belaylan. Drama yaratmaları taa sık yazılı pyesa gibi, ama var nicä olsun düz yazı da.

Drama yaratmaları gagauz literaturasında pek azdır.

Komediya – bu ölä bir pyesa ya monolog, angısı yaşamayı gösterer şakalı gülmäklän ya gülmää almaklan. Okuyucular gülerlär, ama gülüşlär olur kimi sıra çok kahıra soksunnar, kannı yaş akıtsınнар yaşamının kötülükleri için.

Roman – bu uzun annatmaklı literatura janrası, neredä açıklanêr bir uzun zaman, bir geniş taraf, çok büyük olaylar, çok personajların ya bütün halkların ecelleri, romanda olur okuyalım devirimmär, cenklär için gagauz literaturasında. Yazıcı D. Tanasoglundun romanı "Uzun kervan" olur olsun bir örnek.

Yumor – yakın komediya yaratmasına. Şakalı, gülüşlü annatmalar, kısından gülmää almaklar kusurları, yannışları, kötöleri, yumorlan kol-kola.

Satira – bu öldürücü kritikali gülmää almak, satiraya olur deyelim keskin ateşli yumor. Satirada yok umut, ki kritikaya alınan iş düzelecek.

Metafora deniler o laflara, angıları düz annamasından çekimni, aylanmaklan kullanılêrlar.

Metaforada nicä sä toplu birerdä sarılı veriler obyektlerin ya olayların karakteristikası.

Metafora, nasıl bir bütün resim, verer yazıcıya kolaylık kısından süretli sölemää kendi düşünmesini, duygularını.

Örnek: tatlı laflan yaşamaa (annaşmaklan yaşamaa);
ateş almaa geldi (çok kısa vakıda geldi);
üreemä aar çöktü (bana zor geldi, küstüm, sıkıldım);
kafam demirli oldu (yoruldum, bıktım, kafam aarıyêr);
canımı yaktı (çok acıladı beni, küstürdü).

Poeziya – Şiir. Bu ad taa eveldän bütünnä literaturaya verilmiş, neçin ki hepsi eski literatura pak şiirlän yazılıymış. Büünkü gündä poeziya deeriz maasuz şiircä düzülü yaratmaya.

Düz yazıdan, prozadan, şiir ayırılıyêr muzıkaya yaklaşmasınnan, rifmaylan hem ritmaylan, dil gözeleinnän, original süretlärlän.

Dörtlük – bir şiirin dört sırasına kuplet ya dörtlük deniler. Te şair S. Kuroglunun "Kısmetliyim" şiirindän bir dörtlük:

Şükürüm çilingirlerä,
Kimnär demir büker.
Ayna bir yol düzennerä,
Kimnär asfalt döker.

Literatura termini **balada** geler italian dilindän (balare, oyun, oynamaa). Evel eski zamannarda bu bir şiirmiş, angısında varmış süjet, demäk belliymiş kahraman, personajlar, yaratmanın varmış başlantısı, ilerlemesi, kulminatıyası hem çözüntüsü. Baladalar dayma gösterirmişlär bir ya birkaç ayırı oluş, razgeleş. Çoyu baladaların çeketmesi olur başlasınnar istoriyalı, halizgeçmiş işlerdän (deyelim, ruslarda "Pesnä o Veşcem Olege", ingilizlerdä "Robin Gud", moldovannarda halk yaratması "Miorița"). Baladalarda var türlü fantastikalı annatmalar.

Gagauz literaturasında ayırı baladalar yazılmadı, ama balada elementleri var kimi gagauz yazılarında da. Deyelim, Mina Kösenin kimi şiirlerindä, Nikolay Baboglundun yazısında "Oğlanın legendası" adında, olur demää "Oğlanın baladası", neçinki taman bu yaratmada var hepsi balada elementleri. İlkin tema baalı tarihli olaylarlan, üzdä fantaziyalı kahramanlık olayları halkın eski yaşamasından...

Giderim bän eni düzmä o yollardan,
Geldim karşı seninnän, bey gözäl Oğlan.
Gidärdi düüş kannı hem pek cellat,
Köpüklän pak biyaz olmuştı kara at.
Dooru için azlıktınız siz pek azlık
Körlük için sä ne çoktular artık...
"Oğlanın legendası" yaratmasından

Lirika – lirika yaratmaları göstererlär personajların, kahramannarın düşünmeklerini, can sıkletlerini, duygularını.

Lirikada var çok şiir sevda için (sevda yavklusuna, ana tarafına, naturaya) Lirikada şair çok kerä açıklêêr kendi can sıkletini, havezini, duygularını.

Örnek: erinä okuyunuz taa bir kerä D. Kara Çobanın lirika şiirlerini "Oolum, oolum", "Betva", "Saba", "Eski Bucak" hem başka.

Proza – deniler o yaratmalara, o materiallara, statyalara, angıları yazılı düz yazıylan. O yaratmalarda rifmanın yada ritmanın önemlii yok. Düz yazıyılan, prozaylan yazılêr adetçä annatmalar, publiştika materialları, romannar, bilim açıklamaları.

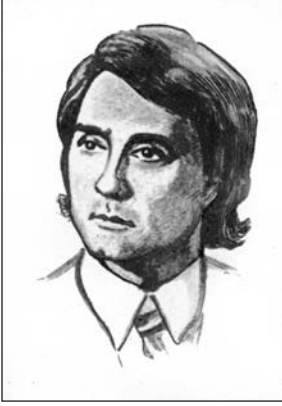
Epigraf – bu bir-iki sıracıklı uygun söz (bilmeycedän, şiirdän, bir öğrenmiş adamın sözündän), angısı bulunêr (yazılêr) yaratmanın adından sora hem açıklêr onun temasını yada öz fikirini, verer cevap, açıklamak en önemli problemaya.

Örnek: D. Tanasoglunun "Uzun kervan" romanında var epigraf: "**Yok millet istoriyasız, nasıl da yok istoriya milletsiz**".

Nikolay Baboglunun poemasında "Oğlanın legendası" var epigraf Çingiz Aytmatovdan bir sıra "**Näända üzersin sän Balık-karı?**"

Dionis Tanasoglu

(1922–2006)

D. Tanasoglu duudu Kiriye-Lunga küüyündä Çadır dolayında. Başlanğı şkolasını yaptı erindä, Kiriye. Aylesi: anası bir eski kirietli gagauz çiftçilerindän, ama bobası Nikolay Tanasoglu etişmişti küüdä üüredici, bakmadaan, ani o da çekilärdi kirietli az topraklı fukaara çiftçilerdän. O küçüktän çekmiş kıyatçılara da bütün soyların yardımınnan öğrenmiş Komrat real uçilişçesindä, olmuş üüredici. Oolunu, Dionisi, da vermiş Akerman üüredicilik şkolasına öğrenmää, ki o da etişsin üüredici. Dionis taa küçüklüktän göstermiş çekilmesini incäzanaatlara: literaturaya, resimä, muzıkaya. Akermenda üüredicilik şkolası-nda çıkarmış türlü el yazılı jurnallar, angılarında peydalanêr gelän büyük hem ilk gagauz yazıcısının şiirleri, kısa annatmaları, gagauz folklorundan fıkraları.

Akermendan üüredicilik şkolası geçer Romaniyaya. Dionis da sonunku şkola yılını orada yapêr da kabuleder üüredicilik diplomunu. Taa sora sovetlär vakıdında bitirer dışardan Kişinêuda pedagoji institutunu, istoriya hem dil fakultetini, işleer üüredici, ama üüredicilikten başka onun bir eli literaturada, araştıırêr gagauz folklorunu, yazêr şiir, publiştika. 1958-inci yılda geçer Moldova Respublikanın yazıcıların ikinci kongresi. Bu vakıtta Dionis Tanasoglu artık anılmış gagauz yazıcısı, o – ilk gagauz yazıcılar Birliin azası. Hem ikinci Moldova yazıcıların Birliin Kongresin delegatı. Bu kongrestä Dionis Tanasoglu yapêr bir kısa nasaat da haberleer ömür dünneya, ki başlêr enidän dirilmää eski çoktan unutulmuş gagauz halkın yazılı literaturası. Bu bir istoriyalı nasaattı, neçinki bu kongrestän sora peydalanêr bir-iki evlat boyu gagauz yazıcıları da irminci asirin sonunku 50 yılında tipara basılêr üzün üstünä gagauz dilindä literaturaya, bilim hem öğrenmäk kıyatları. Kongresin ardına peydalanêr ilk folklor hem şiir kıyadı gagauz dilindä "Bucaktan seslär", angısını hazırlêr hem basêr genä kendisi Dionis Tanasoglu. Tamen bu vakıtta da dünneyä ilk seftä işittirildi Dimitri Kara-Çobanın, Nikolay Baboglunun hem başka gagauz yazıcıların adları, angıları Dionis Tanasogluylan barabar mutlu ettilêr halkımızı çok gözäl üüsek kaliteli literaturaya yazılarının.

Bildiimiz gibi, literaturaya olmaz olsun hem ilerlesin olmayınca halkın kendi alfabeti, kendi dilindä şkolaları. Bu üzerä Dionis Tanasoglu çok kuvet koyêr, ki düzülün gagauz

dilin kendi alfabeti, kendisi dâ başkalarının barabar düzer onun proektini, Kiril grafikasının temelindä, angısını 1957-nci yılda Moldova Respublikanın Üüsek Soveti kaavileder. Bu zakondan sora açılêr gagauz şkolaları ana dilindä, angılarını gagauz halkın duşmannarı stalinci nañionalistlêr üz yıldan sora, kapayıp, çevirerlêr enidân rusçaya. Tanasoglundun gözâl hem başarılı gagauz şkolaların işlerini duşmannar yokeder. Onnardan baş köstekçilêr oldular rus raykom sekretarları, angıların üüredici karıları korkardılar işsiz kalmasınar. Burada çok büük duşmannık etti bugünkü deputatların arasında bulunan kimi partiya funkti-onerleri. Onnar zorlan koydular kimi gagauz uşakların analarını-bobalarını yazsınar gagauz şkolalarına karşı kiyat ozamankı kuvetlerä. Ozamankı şkola Ministerliindä marionetlêr kapadı-lar bizim gagauz şkolalarımızı. Butakım, gagauzların kulturası kaldı rusifikañiya altında taa elli yıla. Ama Dionis Tanasoglu işindän brakılmadı. Geçti elli kara yıl da geldi perestroyka, işlêr diişildi. Ana dilimizin ilerlemesinä birêr yol açıldı. Dionis Tanasoglu çok vakıt işledi Moldovanın incäzanaat institutunda. Hep bu arada o başardı Leningradta rejisörlük fakultetini, yazdı dramaturgiya yaratmaları. Onun basılı kiyatları peydalandılar biri-biri ardına: "Çal, türküm" – şiirlêr (1966); "Adamın işleri" (1969) – şiirlêr; "Hoşluk" – şiirlêr (1970); "Gençlik türküleri" – şiirlêr (1975). Şair D. Tanasoglu stil teoriesinde çok becerikli kişi. O gösterdi, henez başlayan genç gagauz yazıcılarına eski oguzluk rubayat variantlarını, gagauz şiir klasikasını hem verdi örneklêr, nasıl lâázım ilerlesin gagauzların gelân poeziya teoriesi. Dionis Tanasoglu denedi kendini roman da yazmaa "Uzun Kervan" – bu ilk roman stilindä yazı biraz çok dolaşıklı, okumaa onu zor, neçinki yazılı türlü eski adlarlan. Teksttä yazıcı kullanmış eski termineri, çok cümlä çevirtmeleri koymuş personajların sözlerinä, ki butakım dilân dâ göstêrsin bizä o eski zamannarı, istoriyayı.

Yazıcımız, pedagogumuz, muzıkacımız, bilimci adamımız D. Tanasoglu kendi dolaşık-lı zor yaşamasında geçirdi türlü zamannar: sevinmelikli dâ, aar kahırlı da. Taa 20 yaşında yoktu, o etiştirdi pay alsın en kannı, en cellat ikinci dünnä cengindä, bu üzerä var medalileri. Ama onun en önemli ödülleri, nagradaları gagauz halkına izmeti için verildilêr. İncäzanaatta, literaturada yaratmaları için Moldova Devleti verdi Tanasogluya "**Şannı incäzanaatçı**" adını hem üüsek devlet medalisini "Ordinul republiçii". Gagauziya avtonom Bölgemizin dâ hükümeti nişannadı çalışkan, çok etiştirân yazıcıyı, bilimciyi Profesoru Tanasogluyu Gagauziyanın "**Saygılı vatandaş**" adını baaşladı.

dolay – rayon
rampa – ştena
kolonist – gagauz göçmeni
göçmen – yaşamak erini diiştirân

- Dionis Tanasoglundun biografyasını kendi laflarımızlan annadın.

Büüttün beni

Ana Bucaam, o
 Kolların yalpak
 Beni salladı,
 Taşdın kucak.

Aazında yorgunç
 Çiinedin ekmek,
 Besledin mek-mek,
 Sesimi düzdün

Bıkmazlık ettin.
Dilsizi beni
Lafçı ürettin
Uykumu korudun
Oturdun ayak
Baarganı beni
Uyuttun susak.
Türkü boşçanı
Cömert çözdürdün
Sallangacımda

Nazlı peet ördün.
Yakıcı kömreendän
Tatlı süt düzdün,
Doymazı beni
Doyurdun üstün.
Bucakım, anam,
Hiç yok şaşmaklar,
Sän ki kaldırdın
Dev gibi oollar.

- Şiiri kuşku okuduktan sora esap alın ilk dörtlää (dört sıralara)
*Ana Bucaam, o
Kolların yalpak
Beni salladı,
Taşdın kucak.*
- Angı sıralar bu dörtlüktä rifmalı? Nası deniler bölä rifmaya?
- Bulun şiirdä taa bu türlü rifmalı sıraları.

Uzak dedäm

Geniş kırdä bin hergelä
Güder avşam sabaa,
Derin zamannardan gelä
Uzak dedäm kazaa
Geçli ateş dolayında
Diil bekim bir kerä
İhtâr çoban sakalında
Susêr düşüneräk:
"Evlatlarımız belli neredä
Saasem koyun güdär,

Kimi pamuk, nefti – erdän
Çoyu ekin büüdär
Ama biri var uzakta
İki deniz aşar
Görünmeer hiç o konakta,
Nicä acap yaşar?"
"Hoştayım bän, oguz uşaa,
Bucak – ana güüdäm,
Seläm kablet – bir stih kuşa
Uzak kazah dedäm".

- "Uzak dedäm" şiirdä angı bizä hısım milletlär için söleer şair? Düşünün, kim o millet, ani var uzakta? Söläyin o iki denizlerin adlarını, ani ayırêrlar bu hısım milletleri.

Düzen türküsü

Düzen uzattım,
Bürüncük düzeni,
Geläsin yarım,
Dolaşasın beni.
Masur sardırıp.
Sän çözdür darsımı,

İpi kaçıırıp,
Sän tuttur aarımı...
Mekik yorulttum,
Taraklar tükenik,
Çok plat dokuttum,
Masurlar gücenik.

Neçin gelmedin?
Haber mi bulmadın?
Başka mı metin
Düzeni uzattı?

"Yarım aklımda,
Kararsız özledim,
Kilim tehında,
Beş afta bekledim".

- Ne temaya yazılı bu şiir?
- "Düzen türküsü" şiirin ilk dördlüündä süreti bulun da annadın, ne söleer bu süretlän şair.

Aariflik çöşmesi

- Konuşmaa giriş, ki seni göreyim. (*Sokrat*)
- Ne türlü cünnä toplumu, o türlü da okul. Çıkış: ne türlü okul bu gün, o türlü dä cünnä toplumu yaarın.
- Kısmet ölçüyü bilmäz. (*Seneka*)
- İnsanda fikir biter, açan o kıyadı okumaa brakêr. (*D. Didro*)
- Kim çok çalışêr, ona çok kısmet veriler. (*Leonardo da Vinçi*)
- Bütün ürektän insana iilik yaptıkça – bil, ki herkerä kendinä iilik yapêrsın. (*Lev Tolstoy*)
- Birisinä batak atarkan, esaba al, ki ona o batak var nicä etişmesin... Ama senin ellerindä kalabilir. (*Ayozlu söz*)
- İnsanın önündä utanmak – o bir derin duygu, ama kendi-kendinin önündä utanmak – o duygu taa da derin. (*Lev Tolstoy*)

İnanım

Üsüz da olsam,
Anasız bobasız,
Kalmam yalnız ya,
Bucaam saasemkän kahırsız.
Tunam akarkan denizä...
Hasta da düşsäm,
Çürüsün döşeklär,
Olmaz aarım da,
Kadıncam şenkan kıvrıklı,
Feñtää oynaarkan düünerdä...

Dilsiz da kalsam,
Laflarım tutulsun,
Aazım sızmaz ya,
Hoşluk dolaklan güüslerdä
Hem varkan ne demää sizä!
İşitmäz olsam,
Aar kurşun kulaamda,
Semlärim hem tä
Maani ötärkän bitkisiz
Vatan için metin peetä.

Görmäz kär olsam,
Geceli gözlerim,
Dünnäm tunmaz ya,
Danı aydıncan tarafım,
Kısmet inmişkän buraya.

çürüsün – bozulsun
kıvrıklı – süslü çevirtmeli
sızmaz – hiç damnamaz
dan – dan eri, sabaa vakıdı

- Var mı burada avtorun yaşaması?
- Neredän belli?
- Şayir Bucak tarafını kimä olur benzetsin?
- Okuyun ilk beş sırayı şiirdän. Açıklayın diygularınızı.

D. Tanasoglunun şiirleri için

Saygılı Tanasoglu şiirlerini yazmaa başladı küçüklüündän. Onun şairlik vergisi vardı yaşamaktan hem kendi naturadan vergiliydi. Şiirleri basıldılar gagauz alfabeti çıktıktan sora gazetalarda hem şkola kiyatlarında. Ama onun çıktı baskıdan ayırı şiir toplumnarı "Çal, türküm", "Adamın işleri", "Hoşluk", "Gençlik türküleri".

Hepsi bu toplumnarda şiirlär ilktän derin süretli. Becerikli kullanêr, hepsini literatūra kolaylarını, benzetmekleri (kollar onda yalpak, kırlar uçsuz); metaforalar hem kalan literatūra kolaylakları geniş hem uygun erindä kullanılmış.

Akına, olur mu adam "üsüz kalsın", ana tarafı "saasemkän", "maani ötärkän", dannar aydıncan...

Sölärkän halkımızın çektikleri için, dayanması için, girginnii hem namuzluu için, o kullanêr büültmök literatūra kolaylını (giperbola) Tanasoglu kendi şiir yaratmasınnan gösterdi örnek may hepsinä, onun ardına gelän gagauz literatürasına şairlerä. En ilkin Stepan Kurogluya, sora Mina Köseyä, Nikolay Babogluya hem kalanına.

Bu meraklıdır!

1998-inci yılda "Ana sözü" gazetasında Dionis Tanasoglu yazêr:

"1958-inci yılın 1 sentâbridâ gagauz küülerindâ halkımızın istoriyasında seftâ gagauz dilindâ üüretmâk başladıydı – hazırlık (1) klaslarda. Bu büyük bir oluştı, yortuydu bizim şkolalarımızda, insanın da arasında büyük bir sevinmelikti. Bak 1957-dâ yazılarımızda kolaylık oldıydı gagauz şkolalarımızı açmaa, ana dilimizi yazılı kullanmaa, onun çok faydalı bir soşial funşiyasına yol açmaa.

Bân da pek mutluyum, ani ozamannar savaş götürdüüm, hazırladım, durdum bu önemli oluşun temelindâ".

Dimitri Kara Çoban

(1933–1986)

Saygılı Dimitri Kara Çoban için bizim literaturada çok yazıldı: 1992-nci yılda "Gagauz literaturası" kiyadında IX–IX klaslar için hem hep bu adta kiyatta 1997-nci yılda. Sora 2000-inci yılda, taa sora 2001-inci hem 2002 yıllarda genâ tanıtık uşakları avtorun yaşamak günneri için hem verildi üürenmää onun seçi şiirlerini, kısa analizleri.

Şindi bu kiyatta isteeriz verelim bizim gagauz halkımızın, olur demää, klasika yazıcısı için bişey eni, neçinki bu adam paalı, herbir kulturaya baalı gagauzluunnan. Bileriz, ani o geçindi, ama kaldı onun yazıları. Hem var taa yaşamakta yazıcılar, ani onunnan birerdâ çalıştılar, buluştular, tanıdılar onu yazıcı gibi hem insan gibi. Te ne yazêr Kara Çoban için onun dostu Nikolay Baboglu.

"Bân Kara Çobanı tanıdım taa gençliindâ. O bendân birkaç yaş taa küçüktü, ama cok vakıtsız geçindi. Bizi ona (D. Kara Çobana) gagauz kulturasına izmetimiz yaklaştırdı. İltân sade işidârdim Kara Çoban için, sora bir yılın, yazın, avgust ayında, uuradım Beşalmaya görmää onu hem birkaç söz danışmaa. Miti film yapardı, şiir yazardı hem taa resimcilik edârdi, skulptura yapardı. Bân dâ çoktan denârdim kendimi ana dilindâ şiir yazmakta. Yoktu nasıl bilmeyim bu meraklı, artık gazetalarda işidilân, kişi için, ki o çok taraftan becerikli yaratıcı.

Girdim auluna, içerinâ, o beni çok gözâl, hatırlı kabuletti, gösterdi resimnerini, annattı, ki yazêr filmaları için ştenariya, sora okudu şiirlerini. Yaklaşırđı artık avşam. Geldi sıra bân dâ okuyayım şiirlerimdân, ama oldıydı geç da braktık benim okumamı başka zamana. Bân söledim Mitiyâ, ani benim Kıpçak küüyündâ var sıkı dostluum kolhozun Partiya sekretarınnan da esaplêêrız düzelim Kıpçakta bir gagauz muzeyi. O çok meraklandı bu benim fikirimnân da dedi:

Kıpçakta gagauz muzeyi yakışmayacak. Sizin küü bulunêr biraz sapada. Bölâ muzey olur olsun bizdâ, Beşalında, küüyümüz sansın taa ortalıkta. "Sade ani, – aalaştı o, – küüyümüzdâ kolhoz taa aşaa zenginniktân hem kolhoz başları kulturaya zor para vererlâr".

Bölâ biz ayrıldık. Sora, açan geçti birkaç vakit, bân okuyêrım gazetada, ani D. Kara Çoban Beşalında muzey açmış. Bân açan gördüm, ani iş artık olmuş, biz Kıpçakta vazgeçtik

muzezdän. Esapladık, ki gagauz halkına bir islää temeldän muzey etär. D. Kara Çobanın zaametlerinnän Beşalma muzeyi büünnän-büün oldu bir üüsek kultura merkezi da çok islää yazarın raametli olmasından sora da işleer. Olur demää, gagauzların Beşalmada muzeyi Kişinöv muzeylerin uuruna etişer.

Akına sora kıpçaklılar da düzdülär küüyündä bir küçük muzey, ama o çok taa aşaa da Beşalma muzeyindän. Kara Çobanın vardı dooruluu, ani Beşalma küüyü ta yakıştı gagauzluk muzeyi için.

Sonunda isteerim söyleyim, ani D. Kara Çoban sevärdi kulturamızı, istärdi bizim gagauzlarımızın olsun kendi literaturamız, muzeyimiz, ana dilindä şkolalarımız hem çok taa işlär, anğıları kaldırêrlar bizi üüsek insannık uuruna. Ama muzezdän başka, sanêrim, ki D. Kara Çoban gagauz yazılı literaturamızda braktı derin iz. Aşaa da okuyacenz onun kimi yaratmalarından."

- Söläyin, taa ne bilersiniz Dimitri Kara Çoban için.
- Avtorun sıradan bütün biografyasını annadın.

Eski Bucak

Kuşçaaz, göktä peydalanıp,
kaybeler.
Geçti yaşlık, da te kurak
çekeder.
Daasız bu er, çıplak sırtlan
pek çoktan.
Kıvrak salkım kalmış ona
donaktan.
Dik üülendä, açan sıcak
sarplaşêr,
Er-gök yanêr, ne var eşil –
sörpeşer.
Her can aarêr er, sıcaktan
yokolmaa,
Hepsi bakêr bir gölgecää
sokolmaa.
Salt eşillik durêr gündä,
kızmakta,
Hem dä kırdä birkaç insan,
kazmakta.

- Anğı vakıtları avtor şiirindä göstere?
- Neçin D. Kara Çoban şiirin adını "Eski Bucak" koymuş?
- Avtor okuyuculara ne isteer göstermää?
- Yaraştırın büünkü Bucaan durumunna.
- Annadın şiirin forması için.

Karı

Yufkaykana da – kaavi.
Ona gecä da – maavi.
O darsıkkän da çetin.
O çırakkän da – saabi.

Nazlılı – bana kadar,
Sevgili – yana kadar.
Ne hayır topraa lääzım,
Canında – hepsicii var.

Kucaanda uşak uyuyêr,
Omuzunda – kocası...
Ah, karı yımışaklı!
Ah, karı acıması!

- Ayırın epitetleri da söläyin, nekadar dooru onnar.
- Nelär var karıların cannarında?
- Taa nası neettän olur sölensin kararlar için?
- Söläyin kendi düşünmeklerinizi.

Sabaa

Sarp açtı yukarın
dan titremi.
Gıırdêêr pınarın
aaç sereni.
Gercik kız nezetli
genç hem ilin,

çeker su blezikli
nicä eli.
Mor şirit ardında
uz asilêr
gül dudaklarında
laf saklanêr.

- Bu kısa şiiri beendiniz mi? Neçin?
- Nasıl açtı dan?
- Kızın ardında mor şirit, ama dudaklarında gül olur mu?
- Nasıl annadınız bu sırayı?

Temirä içindä

Gökteki kuşaa benzeerlär
bu topraan boyları.
Temirä içindä üzeerlär
düşlerin çok yolları.

Bu bizim dünnä gözälkän,
çıkmasam temiredän!
Olsalar erdä gezärkän,
aşlı düşlän birerdä!

Kısmeti sansın görerim,
neyä diilim sınaşık.
Steonozlaa sansın giderim
büün sevdamnan yannaşık.

- Kısmet o hepsinin mi verilmiş?
- Şiirdä avtor kısmetä neçin diil sınaşık?
- Sonunku dörütlüktä steonozluklan uydurmayı bendiniz mi? Neçin?

D. Kara Çobanın şiirleri için

"**Karı**" adında şiirdä derindän görüner avtorun çok uygun yazıcılık vergisi. Lafı kısa, ama okadar çok fikir verili ki, olur en büyük şairlär da şaşsın. Karı her taraftan var karı – yufkaykan, nazlıykan da, sevärkän da, her zaman.

Şiir "**Sabaa**". Bucak boşluunda pınar. Onun serenin gıcirtısı bir kız için söleer yazıcıya. Te o, beki, hiç yok orada, ama avtor onu görer, nicä o su çeker, ardında da şiridi mor, gül dudaklarında da laf saklanêr.

Ne var naşey taa poetik olsun, nekadar yärimi pınarda suyu çekmektä görmektän?

"**Temirä içindä**" – bu şiir bizim topraan üzü için hem milletimizin zamandan düşleri için. "Kısmeti sansın görerim, – deer şair, hem ona okadar çok seviner, – sansın sevdasınnan yannaşık gider stevnoz olmaa".

Nikolay Baboglu

(1928–2008)

Duuması bir çiftçi aylesindä Tatar Kıpçak küüyündä. Nikolay Baboglunun senselä kökleri çok derindä – bobası Rusinin Miyalın Panayudun Nati, kiyatlarda yazırmış İgnat Panteley Baboglu. Anası da çeker bir eski kıpçaklı familiyadan Kazancılardan-Fedora Baboglu, sokakça ona deyärmişlär Tudora bulü. O bir pek akıllı karıymış, laf ustasıymış, bilirmiş çok eski gagauz türküsü, masalı, maanisi, bobası da gagauzçadan başka, lafedärmiş bulgarca, romınca, rusça... ama yazmaa-okumaa bilirmiş az, sade kendinä kadar. Uşaklarını sa beşini dä (iki kız, üç ool) vermiş üürenmää üüsek şkolalara. Nikolay içerdä en büüyümüş, onun küçüklüündä taa saamış boba tarafından Marinka malisi, o da bir kıpçaklı, anılmış soylardanmış, Songroollardan. Bu malisi Nikolayı kendi

dizindä eski gagauz sallangaç türkülerinnän büütmüş. Bu çok eskili aylä hem eskilikli gagauz Kıpçak küüyü, eski dedelerdän kalma adetlär, sidänkalar, allahlıklar, horular, türlü yortular brakmışlar gelän yazıcının canında derin izlär. Bezbelli, o izlerdän da geler Baboglunun ilk basılı kiyadı "Gagauz folkloru" adında (1969).

Nikolay Baboglu 1940-ıncı yılda başarêr Kıpçakta başlanık şkolasını da ertesi yılın 1941-incidä, güzün onu vererlär ileri dooru üürensın İsmail kasabasında bir klisä şkolasına. Burada sekiz klas başardıktan sora Nikolay olaceydi klisä izmetçısı. Ama o vakıtlarda gidärmiş ruslan nemtä arasında o büyük dünnä cengi. 1944-üncü yılda o cengin yalını döner Basarabiya topraklarına. İsmailda şkola daalêr, Baboglunun üürenmesi dördüncü klasta kalêr yarım. O döner İsmaildan evä Kıpçaa. Front aykırılêr Moldovadan Ruminiyaya hem taa ötää Berlinä dooru. Tarafımız kalêr Sovetlär kuvedinä. Kıpçaktan üüredicilär, popazlar, kimi küü başları kaçêrlar Ruminiyaya. Sovet kuvetleri sä isteerlär diriltmää şkolaları, da

bu üzerä çaarêrlar üüredicilää herbirini, kim ötää-beeri kiyat biler. Kim kayıl olêr üüredici işlemää, onnarı almêêrlar askerä – cengä. Butakım Kıpçakta üüredicili gedärmişlär az kiyat bilennär, ani istärmişlär cenktän kurtulmaa. Nikolay Baboglu da o yılın 1944-tä, açan taa yokmuş bütün 16 yaşında, çaarilêr Kıpçakta üüredici olsun. Ona birinci klası vererlär. Ama genç Baboglu üç klas popaz şkolasının, "enez pişmiş" üüredicilerin arasında çok üürenik bir kişi görünürmüş. Elbetki, o diildi haliz üüredici, ama 1944–1950 yıla kadar o hem üüredicilik eder, hem dışardan üürener Kahul pedagoji okulunda, da 1950 yılda başarêr onu, taa sora Kişinövda Devlet universitetini moldovan dilin fakultetini dışardan başarêr.

Üüredicilik uurunda N. Baboglu birkaç vakıt işleer başlankı klaslarda. Pek derin, silinmâz bir iz brakêr N. Baboglunun canında 1946–1947-inci yıllar, aaçlık vakıdı. Açan o kendi birinci klasına sentäbridä yazêr 36 uşak, da üürenmâk yılın sonunda 1947-dä kalêr sade 4 uşak. Öbürleri 32 küçüklär, o kışın ölerlär üüredicinin gözü önündä, baara-baara aaçlıktan. Bu tragediyayı yazıcı Baboglu pek meraklı annadêr

kendi kiyadında "Masallı toprak", angısı basıldı Türkiyada, İzmir kasabasında, 1994-ncü yılda. Hep bu kiyatta yazıcı derindän annadêr ozamankı Kıpçak küüysü için hem o sokaktan toplama üüredicilär için, angıların arasından sade N. Baboglu olêr kâamil üüredici, etişer Kıpçakta zavuç, sora şkolaya direktor. İşleer Kıpçakta–Kongazda, taa sora etişer Moldova Respublikasında şkolalar üstünä ministr yardımcısı. Üürediciliklän barabar, çok çalışkan N. Baboglu, hiç bir dä gün brakılmêr yazıcılıktan. O yazêr ana dilindä şiir, poema, annatmalar, pyesa. Gecä-gündüz N. Baboglu iştä: uşakları üüretmektä, yazıcı sofrasında, bilmeer ne durmak, ne dinnenmâk.

Üüretmâk işleri için 1961-inçi yılda Babogluya devlet verer medali "Za trudovuyu doblesti". Taa sora 1996-ncı yılda yazıcılık işleri için kabuleder medali "Pentru meritul çivik", Gagauziya Avtonomiyanın da hükümeti 1998-inci yılda verer yazıcıya "Gagauziyanın saygılı vatandaşı" adında ödülü. Hep yazıcılık işleri için Moldova Yazıcılar Birlii 1984-üncü yılda teklif eder N. Babogluyu Kişinöva, Yazıcılar Birliindä gagauz dilindä literaturaya konsultant. Burada o çok yardım eder genç gagauz yazıcılarına literaturaya girmää. Doorudan N. Baboglunun yardımınan bizim literaturaya gelir Vasili Filioglu, Petri Yalınçı, Olga Radova, Todur Zanet. Hem taman Moldova Yazıcılar Birliindä N. Baboglunun kendisinin da yazıcı vergisi açılêr taa geniş. Çıkêr kiyatları "Gagauz folkloru" – 1969, "Legendanın izi" – 1974 annatmalar, "Bucak ecelleri" – 1979. Taa sora 1981-inci yılda çıkêr geniş annatma "Karanfillär açtılar enidän", ama beş yıldan sora okuyucuların istemesinä görä bu annatma basılêr rus dilindä dä, 1988-ci yılda çıkêr çok yıllarda yazılan şiirleri toplu bir kiyatta "Tarafımın peetleri". Nasıl da bütün yaratması N. Baboglunun şiirleri da baalı folklorlan, bu kiyadında basılêr onun poeması "Oglaanın legendası" bizim eskilik için, adetlerimiz için, ilk geniş poema gagauz literaturasında.

N. Baboglunun başka annatmalarında da personajlar geçerlär türlü zorlardan. Te gagauz küülerindä başlêr kolhozlar düzülmää. İnsan alışık kendi topracımı, kendi malınan işlemää,

kolhoza sa lääzım hepsini elindän versin. Bu çatallı barieri hepsi geçämeer. Alalım Benimci Tanası "Kulilär" annatmasından. O öler, açan zorlan öküzlerini alêrlar kolhoza.

"Demirçu", "Dünürçülük" annatmalar, kaldırêrlar derin ömür, sevda soşial problemalarını. Onnarda gagauzların çok tipik yaşaması görüner.

N. Baboglunun biricik pyesasında "Mumnar saalık için" gagauzların yaşaması için yazılı, ama kaldırılı problema ar çıkêrlar dar erli yaşamaktan, onnar bütün Sovetlär Birliin hem dünneyn dä zorları.

Kıpçak küüyündän "Masallar"

1991-inci yılda yazıcı döner kendi uşaklında bobasından işidilmä masallara da yazêr onnarı kiyada "Masallar", ama 2000-inci yılda basılêr N. Baboglunun publiştika yaratmaları ayırı kiyatta.

Yukarda sıralanmış literatūra yaratmalarından başka Nikolay Baboglu bulunêr ilk erdä ana dilindä şkolaları düzmektä. Taa 1961-nci yılda o hazırlêr gagauz dilin okumak hem gramatika kiyadını VII–VIII-nci klaslar için.

Ama 1988-nci yıldan bu günä kadar Nikolay Baboglu kendi kardaşınnan İgnat Babogluylan hem ortaklıya Kostı Vasiliogluylan hazırlêr gagauz şkolalarına üürenmêk kıyatlarını birinci klastan 12 kadar. Hep Gagauz şkolaları için hazırlêrlar sözlüklär Gagauzça-rusça hem Rusça-gagauzça, Moldovanca-gagauzça hem Gagauzça-moldovanca.

En küçüklär için N. Baboglu yalnız hazırlêr bir kıyat "Literatūra sabaalıkları uşak başçalarında" hem yazêr irminin üstünä kısa annatmalar uşaklar için. Küçük Gagauz uşaa Gani, fasıl hem gözäl (onun adında kıyatçıkta). Oynnarı, annaması, büümesi, şkolaya etişmesi çok benzeer hepsi gagauz uşakların küçüklünä.

Gagauz literatürasında N. Baboglu bir geçilmedik annadıcı. Onun ilk annatmaları da "Gaydacı", "Şafkın kuvedi", "Ayva çiçekleri" – "Güllerdä yaşlar" çok süretli, bir pak gagauz dilinnän ayın-açık gösterêrlär gagauz halkın yaşamasını, kendiliini hem kaldırêrlar ayırı gagauz milletin yanısora bütün insanlık problemlerini. Te Kirana çiftçi aylesindän bir gagauzka, onu çeker toprak işinä, ama adamı Andrey almış incäzanaat yolunu – içerdä konflikt, ama o biter kısmetli. Andrey olêr büük çalgıcı, onun gaydası öter merkezde, Kişinövdä hem sınırlar aşırı da.

N. Baboglu için laf olmaz bütün, eer anmasak onun "Publiştika yazılarını" da, ani çıktılar ayırı bir kıyatta Kişinövdä 2000-nci yılda. Burada da yazıcı gösterdi kendisini nicä bir büük usta. Bu kıyada girdi avtorun çoyu yazıları, ani basıldılar Moldovada

çıkan gazetalarda hem jurnallarda. "Gagauz sesi" hem "Ana sözü" gazetalarda. Bu kiyatta en önemli sayêrız makaleyi "Kardaşlanmışlar", neredä berbat kannı cengä karşı koyulu iki komşu halkların gagauzların hem moldovannarın ecellän baalı dostluu.

N. Boboglunun literatura hem publiştika yaratmalarını birerä toptasak, olur bir çok meraklı kiyat irminci asirin ikinci payında bütün gagauzluun yaşaması için.

barier – zor bir geçik

fanatik – sade kendi inanımı bilän kişi, herşeyä karşı gidän

blat – habarcılık, ruşvet

- Bulun bibliotekada da okuyun Nikolay Baboglunun kiyadını "Masallar".
- Cuvap edin soruşlara:
  - a) Angı masalı vardır işittiiniz?
  - ä) Angı masalı taa çok beendiniz, soläyin?
- Bulun bibliotekada da okuyun N. Baboglunun "Publiştika yazılarından" kiyadını. Cuvap edin soruşlara:
  - a) Annadın, ne temaya yazılı makale "Kardaşlanmışlar"?
  - ä) Bu kiyattan taa angı makaleleri beendiniz?

Demirçu

(*Annatma*)

İlkyaz açıldıydı vakıtlar, taa martta başladıydı olmaa islää havalar, kış kaarları da, söz görä-görä, kaybelirdilär, kır yollarında çamur artık azalırdı, ama küü içindä başladıydı toz da bulunmaa. Güneşti, sıcağı, kuraktı. Erken sıcaklar hızlandırmıştı-lar tolokada çimeni, zerdeli aaçları hem kirezlär ölä vakıtlar hem birdän açmıştı-lar, ki meyvalık başçaların yanından geçärkän, aaçlara bakarsan, gözlerin kamaşırdı, nicä ilk kaardan.

Kır işleri sıkıştırdılar çiftçileri baalarları kesmää hem kazmaa, arpa, booday, semiçka hem başka işleri ekmää. Hepsi insan kırılmış gibi savaşırdı vakıtlar toomu erä koysun. Şen ilkyaz çıkarmıştı olan bitän insanı bordeylerdän, içerlerdän kırlara, toprak işinä. Birkaç gündä çoyunun artık kendi işleri bitärdi, da insannar bu çok iş aazında artık, düşünürdülär, taa neredäsä, çalışıp, bişey kazanmaa. Ama bölä bir kazanç olurdu versin sadece boyarda gündeliklän işlemäk, başka iş eri dolaylarda yoktu.

– İşittim, mari kuma, – dedi bir biyaz modalı karı öbür kara çemberliyä, – boyarda çıkmışmış çok iş, acaba aslı mı? Varmış baalar kesmää, çırpı çıkarmaa, baalamaa, topaç ezmää.

– İşittim bän dä, mari, aslı, olmalı. Geçti pazertesi bizim o kenar maalesi hepsi gittilär, ayol, pak ev kapamayca, uşaklarlan, varmış, kennu, uşaklara da iş.

– Ölä, deerlär, iş çokmuş, ama boyar pek kötü doyurmuş işçileri. Te Paçıkların Demirçusu, bilersin nasıl kaavi hem büük adam, hiç doyunmazmış. Vazgeçmiş çünkü ödektän, da kayılmış işlesin buvaz tokluuna, sade versinmişlär doyunca hem taa islääcä

imää. Bölä iş varmıdır işildii, mari? Birkaçı taa bölä çekettirecek da kalanına da başlayacaklar ödek vermemää.

– Sadä bu buzä etişmeer. Ama bu da şakamıdır, mari, işlesin adam aftalarlan hep yarım karnıyan, Demirçu sa nasıl büük, kaavi adam! İşlemää en aar erä onu koyêrlar, sora da çok iyärmış. İyecek zer, işinä görä adamın imesi dâ. Boyarın da o kopoyları gülmää alırmışlar çocuu: çıkarmışlar ona ad "boyar ooluymuş", neçinki boyardan evä gelmâzmiş.

– Nâbaceydı evdä, açan bir kül örtülü bordeydän kaari, yok bişeycii. Ani var bir laf "Ne uşak, ne karı, ne toprak, ne darı".

– Biz dâ gelän aftaya gidecez boyara. Evdä işlerimizi şansora başardık. Ani aylak açlık çekecez, taa islää orada karnın ötäâ-beeri tok olur hem nekadar da az ödesinnär, hep birkaç gümüşçük, yoka benzemâz.

O cümertesi hem pazar günü avşamadan çoyu küülü insannarı ulam-ulam kazmalarlan, diirennärlän omuzlarında gidärdilär boyara, işä. Küüdän gündelikçilär adımnardılar yayan. Gidärdilär işä kızlar, çocuklar dooru horudan yalnayak, alatlan, kaçarak sırtlarına birär ruba kazanmaa, aaçlıktan kurtulmaa.

Hava kuraktı, kimsey taa aalaşmazdı, ki er kuru, kıştan **tau** taa etiştirmediydi kaçsın, ama ilkyaz yaamursuz çekedärdi, da bu iş şüpelendirirdi küülüləri: acaba genä dönmeyecek mi o kıtlık yıllardan birisi... Ama pazertesi sansın dünnä ansızdan diişildi. Taa sabaaländän koyu, kara bulutlar göründülär poyrazda, taa sora okadar hızlı, üüşup, sardılar gökü, sansın onnarı atlı koolardılar geeridän. Üülendä gün artık heptän görünmâzdi, esärdi bir keskin suuk lüzgär, angısı adamın içinä geçärdi.

– Mari, naşey bu olsun? – sorardılar biri-birinä boyarın işçileri.

– Görmermiysiniz, – cuvap edärdi başkaları, – kış geeri döner...

Salı hem çarşamba günü kırdä artık zordu işlemää. Gök durmamaca **pufkurardi** suuk lüzgärlän karışık bir ufacık, keskin çıvgın. Baalarlardan üzlärlän işçilär hızlandırlar boyarın konak evlerinä. Hepsi insan, yaş hem donuk, kuytu aarardılar, biri-birinä sokulurdular. Kimisi aylaklıkta savaşırdı birär cümbüş atsin, ama kimseyi güldürämâzdidär. Gündelikçilerä vardı nelerä düşünmää: işlenmâz günnerdä boyar insanı taa da prost doyururdu, sonunda da bu günnerin imelii için ödektän kesärdi. Bunnar, deyelim, hadi, son iştilär, ama kâr te şindi donuk titireyän insannara kuytu etişmâzdi. Çoyu, artık yaamura, bişeyä bakmadaan, kapanırdılar ev yoluna. Kimisi kalırdı sayvannar altında gecelmää, umut ederäk, ki tezdä hava düzelecek, da iş enidän çekedecek... Ama cumaa günü ufacık yaamur oldu taa iiri, lüzgär hızlandı, oldu taa suuk. Bulutlar artık belli diildi, neredän nereyä giderlär, onnar sansın hep taa erä yaklaşırdılar hem, hızlı gezeräk, karışırdılar aşaa-yukarı, saaya-sola. Bir iş belliydi – işçilerin aftası şansora kayıptı. Yaarına cumertesi, iş olmayaceydı, ortalaa da girirdi pazar, hem pazardan sora da belli diildi, olacak mı tezdä kır işi. Lääzımdı taa tez varmaa evä, yakmaa fırında birkaç tezek da, yısınıp-kurunmaa, taa suuklamak hastalı kazanmadaan. Lääzımdı gitmää, ama ev yırağı, yolda da, durup-dinnenmää, kuytulanmaa er yoktu. En ilkin, düz yola çıkınca, vardı geçmää bir çayır, angısı genişti beş-altı kilometra hem taa islää kurumamıştı ilkyaz kaar sularından. Çayırın öbür kenarında vardı demir yolu, onu aykırladıyan, yol uurardı Dik bayıra, angısının yamaacında bulunurdu çobannarın tırlası. Boyara gidän-gelän dilenirdilär birär kıymık piinircik, kimisinä, bekim, düşärdi bir auç nur, yada bir parça sıcak mamaliga, sora onnar

bakardılar ileri yoluna. Evä dooru gidennerä önnerindä vardı taa üç derin kulak geçmää, da ondan sora çıkardılar ev yuvalarına.

Büün dä bu pek zor yaamurlu gündä işçilerin aklı gezärdi bu ev yolunda, düşünärdilär, nasıl çayıru geçeceklär, sora tırlada dinneneceklär, sora ilk çukur, ikinci... üçüncüyä gectiynän, artık küü görüner, say, ani artık evdäysin. Birinin, zavalıların, akıllarına gelmäzdi, ani bu çukurlarda şindi gidärdi adam boyunca sellär. Da te taman butakım hatalı kantarlı zamanda kimsaydı çaardı:

– Dostlar, taa çayıra su inmedään, haydiin, evä, zerä sora aylarlan buradan çıkamayacez.

– Haydiin, kardaşlar, zerä necääz kazandık, onu da burada iyecez, – dedi taa bir kişi da tez başladı çarıklarını giimää.

– Demirçu be, hazırmısın? – sordu o kişi, yaş erdän kalkarak.

– Hazırım, Tänäü aga, – cuvap etti balaban, geniş arkalı Demirçu, o vardı bit otuz-otuzbeş yaşında adam. Te buyudu o Demirçu Paçika, ani prost aazlardan kazanmıştı taa bir takma ad "Boyar oolu".

Demirçuyulan Tänäünün ardına, nicä sincir, çıktılar boyarın kurtälarından taa başkaları da: angısının başında bir eski çuval, angısında bir yamalı yaamurlucak, taa çoyu da ötää-beeri bir nicä rubacıklan, yaamurdan korunarak, toparlanmışlar evä.

– Nereyä gidersiniz? – sordu insannara boyarın aşçıykası, ani kendisi dä bu işçilärlän bir küüdändi da hazırđı birkacına avşama bulsun ateşlik başında bir ercääz gecelemää, kurunmaa. – Baksanız, e, nasıl çirkin hava, çayıru, olmalı, dizärdän batacak hem yukardan sel da var nasıl saadı-saadınadan etiştirsin. Dönün geeri, zerä kaybelersiniz!

– Neyä durmaa? Bu sayvan altında lüzgär buz gibi saplêêr yaş tenimizi, taa islää – yolda örüdükçä yısımırız.

– Baksanız, e, nasıl hep yaamur hızlanêr, küü dä diil yakın, – dedi aşçıyka, – kalın burada, avşama birazınza bulacam gecelemää er kuhnedä, ateşlik yanında.

– Angı birimizä senin ateşliin yardım edecek? – sordu bir karı, **kadreli** torbasını baalayararak, sora urdu onu omuzuna da yalnayak ayaklarınnan çamuru, şapur-şapur çiiñeyeräk, etişti öbür gidenneri.

Bakmayarak yaamura hem çıvgına, bir sürü insan: karı, kız, adam gidärdilär evä, makar ki evdä dä ateşlik suuktu, ama orası çekärdi. Sergennerdä da somunnar yoktu, ama umut oradaydı. Eski küllük hem bacalık el edärdilär sansın imdat için.

En ilerdä iiri adımnardı Paçıkların Demirçusu. Büük, ani var bir laf, daa gibi adam, onun ardına sürünürdü alçacık yamalı dizli, yırtık anterili Tänäü aga. Taa on-onbeş adım geeridä gelirdi bir bölük kişi: çoyu kız, karı iki-üç dä adam, çocuk. Zavalı yolcularda hepsindä giyim yufkaydı: yırtık çukmancıklar, eski **iprak** anteriçiklär, fistancıklar eskiydilär, kavsızdılar, sıcak tutmazdılar, rubalar aardılar, suuk yaamur da doldururdu onların yamalarını suylan, da git-gidä hep taaa aarlaşrdılar. Hepsi yolcular yalnayak, örüdüldär, sade bir Tänäü aga çarıklandı.

– Sıyyır onnarı – dedi Tänäüyä Demirçu, – taa ilin sana örümää olacek.

– I-1-1-1, ayaklarım üşüyer, onnarda "gramatiz" uar, – kikiledi Tänäü.

– Taa hızlı adımnayacan da yısıñaceklar. Baksana, hepsi insan yalnayak.

Yol yımışaktı pek. Demirçunun büük yalnayak ayakları dizädän bataktan görüñmäzdi, paçaları suvalıydılar, o arşın-adımnarını atarkan, çamur fırlardı ta omuzları na. Onun geniş kırmızı kuşaa hem kalan rubası da yaştdılar, ama saalam çocuun teni

etiştirirdi kendi ter sıcaannan yısınmaa, da Demirçunun belindän, arkalarından çıkardı buu, nicä kotloondan tütün. Kuşak sarmıştı saabisinin orta erini çantılarından göbeenädän, o sayılırdı Demirçunun baş rubası. Bez gölmää yamadan görünmädzi, onun da taa çoyu kuşaan altındaydı, yakaları geniş açıktılar. Olmalı, onnarı hiç diildi da lääzım iliklemää, neçinki güüsünü Demirçunun yısıdardı bir palanka kömür-kara hem çaylamık gibi sık saç.

– Lääzım alatlamaa, – sesetti Demirçu geeri kalan Tänäyü. O ayaklarını gücülä batak içindän çıkarardı. Çarıkları yımşamıştılar, taa büülmüşülär da aar sarkardılar aşaa, nicä bir taazä öküz şkembesi kasapçının elindä. Ayaklarında sarılı partallar çamurdan görünmädzilär hem onnar tasmaların arasından çıkmıştılar da sürünärdilär bataklar içindä, Tänäyü zordu örümää.

– Bän estä, 1-1-1-1, kalacam karırlan bilä, – dedi o Demirçuya. – Sän taa kaaviysin, 1-1-1, bana bakma, git ileri.

– Olmaz biri-birimizi brakalım! – sert kesti Demirçu. Bilä çekettik – bilä dä gidecez.

Döndü geeri, kavradı Tänäyü koltuundan da ikisi kol-kola gidärdilär yannaşık. Demirçu dönmüşkän baktı öbür kişilerä dä. Onnar artık, may görünmädzilär, sade işidilirdi seslär hem seçilirdi karartılar.

– Yavaşın, brakmayın kaybelelim! – işidilirdi geeridä lafalr hem aar-aar üüsürükleri getirirdi lüzgär. Gök sä hep taa koyulaşırđı, sansın başlardı karannık çökmää. Bulutlar da karıştıkça hep taa çok yaamur serpärdilär bu ölä dä zeetli yolcuların üstünä. Demirçu gidärdi hem Tänäyü da çekärdi ardına, ama Tänäu git-gidä hep taa asılırdı, da bilä ilerlemää olurdu hep taa zor.

– Duralım da gelsin hepsi, – teklif etti Demirçu dinik Tänäyü. – O geerikilerin da arasından olmalı düşkünnär. Yardım edelim biri-birimizä. Hepsimiz lääzım kurtulalım.

İşidincä taa bu lafı, Tänäü birdän durdu. O çıkaramazdı artık ayaklarını çamurun içindän. Brakmıştı onnarı yaymaşık, kakılı bataкта, nicä iki budaklı kazık. Yaş anterisi hem gölmää iiltmiştilär onun omuzlarını aşaa, üzündän akardı yaamur suyunnan karışık suuk ter, gözleri aarardılar er oturmaa, ama dolay herersi gölcüktü, yukardan dökärdi, nicä bakırdan.

Tänäü çöktü usulcuunnan nericiktä durmuştu yımşacık batak içinä.

– Dinnen, – dedi ona Demirçu, sileräk yaş partallı eninnän üzünü. – Bän dä, dönüp, bakacam, näbêr o geeri kalannar, da sora gidecez ileri.

Tänäünün ayakaları sızlardılar, duyardı, nasıl sinirlerindä damarlar düüellerär, kulakları da işidirdilär, nasıl Demirçunun ayakları şapurdardılar: şläp-şläp, şläp-şläp – ilktän hızlı, sora hep taa yavaş. O atsın etti gözünü ardına, ama kafası istemäzdi dönsün. Aar yaş kalpaa o kafayı sansın sokmuştu omuzlarının içinä, geeridä görämedi bişey, ama adımnar hep taa işidilirdilär, şindi artık sansın düşündä. Tänäyü çekärdi uykuya... Az mı, çok mu oturdu Tänäü gölcük içindä, o aklında tutmazdı, ama açan onun yanına öbürlärlän bilä geldi Demirçu, islää uyuyardı.

– Tänäü aga, uyan, uyan, zerä butakım uykuya ölüm uykusu deniler. O var nasıl braksın seni heptän burada, – dedi Demirçu, sarsalayarak onun omuzlarını. Tänäünün gözleri açılmazdılar, ama kulakları başladılar işitmää insannarın zor oflamalarını, sora annadı, ne lafederlär.

– Aman, mari-i-i, naşey bu gökün delii mi heptän açıldı? – sorardı bir ses.

– Olmalı, var neeti buusun bizi burada, – dedi başkası. – Döker, nicä teknedän.

Tänü zar-zor açtı gözlerini, gördü yaş hem kendisi gibi zeetli insannarı, ani gemiştilär geridän onun yanına Demirçuyulan bilä. Taman onun önündä dururdu bir orta yaşta karı, angıssınan bilä Tänä topaç ezärdi boyarın tarlasında. Bu insanın mor çukmanından akardı yaamur suyunnan bilä boyası da. Başında yaş kara çemberi yapışmıştı yanaklarına. O yalabık gözlerini doorutmuştu yukarı da, stavrozunu yaparak, dua edärdi:

– Prost et, allahçım, acı bizim uşaklarımızı da, bekim, onnarın yanı sora bizi dä acırsın! Kolver, allahım, etişelim evlerimizä, kauşalım evlatçıklarımızä! – O sölärdi duasını sık-sık stavrozunu yaparak, sansın yaamurlan yarışardılar. Saa eli üç parmaannan sıkılı dönärdi, nicä lüzgerdä dermen kanadı, konarak bir kara çemberli annısına, bir omuzlarına, bir güüdesinä, sora hızlı eni baştan ölä dä sora genä, hem genä hep ölä...

– Kalk, bay Tänä, – endän teklif etti Demirçu. O bilirdi, ani brakarsa bu adam taa otursun, o kalacak ölecä da **uyuvaşık** burada, erindä.

– Te kalkêrim, – davrandı Tänä, ama o kalkamazdı. Şindi onun ayakları taa çok acırdılar, nekadar örürkän, otururkan, suuk taa çok geçmişti içinä, titirärdi, diş-dişä uurlayamazdı.

– Haydiin, kaldıralım onu, dostlar! – dedi Demirçu öbür adamnara. Hepsi hazırdı lar yardıma, ama pek azının vardı halı. Geldi sade bir adam Bozbeylerin Vasili. Oydu Demirçunun ardına taa kaavisi bu halk arasında. İki kaldırdılar Tänäyü, söktülär onun tasmalarını da sıbıtılar bir tarafa o pazlama çarıkları.

– Şindi yok neyä oyalanmaa! – izin etti Demirçu, – sıkın kendinizi taa tez adımnayalım da etişelim te o çobannarı, ani köprüdän koyunnarı savaşêlar geçirmää.

O gösterdi parmaannan köprü başında karartıları da ekledi:

– Bekim, onnarlan taa kolay olur çıkmaa bu amur gibi bataklı çayırdan.

– Haydiin, kardaşlar, – başladı Vasili dä üreklendirmää yolcuları, – etişelim çobannarı, onnar bilir adamnar, seftä yaamurda tutulmêêlar. Onnarlan bilä gecevez köprüyü, ama sora artık yakıncacık demir yolun ötääncında yamaçta onnarın tırlası, bordeyleri, orada dinnenevez, soluklanacez.

– Köprüyü saalicaklan geçäbilirsäk, – dedi taa birisi, – sora orada birtaan tırlaya ne kalêr? Orada, beki, bir da tezek ateşi yakarız.

Bu fikiri işittiyän, kalabalık sansın şennendi, kim istemäzdi baari birazcık kora karşı ellerini yısıtsın?

– Bayır kumsal, orada yol, olmalı, batakasız, biraz dinnendiktän sora, yaamur da aralanırsa biz olur avşama kadar evä dä çatalım! – heptän ürekli ekledi taa da kimsä. – Bölä annaşmaktan sora onaltı kişi yolcu, hepsini kuvetlerini koyup, hızlandılar ileri. Çayır içindä batak iltän koyuydu, ama sora yaamur yaadıkça hep taa yımışardı, adımnamaa olurdu sansın taa kolay, ama saat-saattan sular zeedelenirdi, dolayda artık herersi birtakımdı. Sadä oyanda-buyanda görünürdü bir, şamar kadar, kara er, ya bir topaç. Karılar üçär-üçär, kol-kola tutulu gidärdilär, yavaş, ama hepsi birliktä kimsey geeri kalmazdı. Adamnarın arasında en uyfkaydı Tänä, ama onu koltuklamıştilär Demirçuyulan Vasi Bozbey, da taa çok sürürdülär, nekadar kendisi gidärdi. Demirçu arada-sırada danışardı yolculara:

– Kim kalacak geeri ya düşecek, susmasın, baarsın, da biz yardım edecez. Te artık köprü yakın!

– Te sürü görüner! – dedi Vasi, – ne pek o koyunnar baarişêlar orada?

– Nasıl baarişmasınnar, ne sän sanêrsın hayvannara kolay mı bu bataklı suyun içindä? – sordu Demirçu. Kalabalık yavaş-yavaş ilerlardı. Köprüyü etişincä, Demirçu üç kerä döndü geeri. Tänäyü, brakıp Vasilä, ilkin kaldırdı bir genç kıızı, sora bir adamı, sora da çıkardı seldän Nazarilerin Petiyi, ani o da, Tänä gibi, yufkaydı hem pek zabun giyimniydi. Zar-zor hepsi saa-selem artık dururdular köprü başında. Bölä büük yaamurda diil, ani geçmää bu köpründän, ama durmaa da onun yanında korkunçtu. Köprü altından akan sulara yaklaştıkça hep da **titsi** olurdu: sel sürüyärdi sularınnan aşaa hepsini, nelär bulmuştu burayadan, yolunda: tafta parçaları, örmä aul, teknä, bir parça ev örtüsü, yarım samannık, bir çiten, ruba hem türlü başka işlär – hepsinnän bunnarlan durmamaca düüyärdi aaç köprüyü, angısı gücülä savaşırdı güüs tutsun bu dev kuvedinä, deyceydin sansın o durmazdı, ama kıpırdardı bir ileri, bir geeri. Su başlardı köprünün altından yayılmaa çayıra hem tezdä yakındı pinmää köprünün üstünä, ama şindilik ta birazcık öteedä dä islää seçilirdi çobannarın bordeyin bacası. Ondan da çıkardı incecik tütün hem burnuları da gıdıklardı taazä nur kokusu.

Ama nasıl aykırılamaa köprüyü? Çobannar da buraya kadar sürüyü zar-zor getirmiştilär da sanmıştilär artık evä etiştılär, ama... koyunnar ürkärdilär selin uultusundan, da, istemäzdi köprü üstündän geçmää. Güdüçülär artık yapmıştilär hepsini, nelär bilirmişlär, ama koyunnarı köprüyü pindirmää yoktu kolay. Şindi beklärdilär gelsin yolca birkimsey da onnara biraz yardım etsinnär da birtürlü kurtarmaa bu malı kaybelmektän. Açan gördülär yırakta kalabalı, onnara sansın bir yıldız duudu. Çobanın birisi koymuştu elini kaşlarının üstünä da bakardı, nasıl insannar yaklaşêr köprüyü.

– Te kim bizä yardım edecek! – lafedirdilär aralarında çobannar. – Gelselär taa tez, bu sel suları köprüyü köklämedään, ne islää olur...

– Bakımız, ne çokluk onnar! – sevindi üçüncüsü dä, en genç çoban. – Gelerlär, gelirler, bekim karşı çıkalım onnara?

– Onnar pek yakında, şindi olaceklar yanımızda...

Bilmäzdi çobannar, netürlü kuvet paasınnan verilirdi bu zavalılara gelmenin herbir metracı. Çobannar beklärdilär insanı, ama sel hiç kimseyi beklemäzdi. O git-gidä hep tää şişirärdi buga gibi kendisini olurdu taa sarp.

– Taa biraz oyalanırsak, sel alacak bizi dä, koyunnarı da, köprüyü dä, – sölendi çobanın birisi, suya bakarak.

– Bekim, brakalım bu kurtlar iyeceklerini da baari kendi cannarımızı kurtalarım? – sordu en genç çoban büüklerinä.

– Yok! – kesen-kes karşı koydu sürünün baş çobanı. Bän diilim kayıl brakmaa hayvannarı da, gidip, kendimizi kurtarmaa. Ne kabaatı malın? Belli bişey koyunnar diil bizim, ama elimizdäykän, mallar bizim! Kaybeleriz, ama sürüyü brakmêêriz.

Boyardan gelän işçilär etiştinnän köprü başına, tanıdılar çobannarı. Onnar üçü da yolcuların küülüleriydilär. Çoban İlişkuların Simusu taa küçüklüündän küüyün koyunnarında izmet edärdi, şindi bu sürüdä baş çobandı, ikincisi Krustoyun Lambusuydu, genä anılmış çoban, sade üçüncüsü Kopuşçuların Uankusu taa genççeräk hem öbürlerdän taa acamı çocuktı.

– Kardaşlar, bizim küülülär! – danıştı bu düşkün hem zeetli yolculara baş çoban Simu. – Göreriz, yorgunsunuz, donuksunuz hem yaşsınız. Adêêrim sizi doyurmaa hem yardım edecäm te orada tırlada sizi, kurudup-yısıtmaa, sade az-buçuk yardım edin karşı-

lamaa sürüyü da geçirelim koyunnarı köprüdän ötääna, brakmaylım kaybelsin gözelim malları. Koyun da olsa, o da bir can.

– Biz kendimiz da diil belli, nasıl geçecez bu köprüyü, – baardı birisi. – Bizi ölürkän dä, aldadıp-işletmää savaşêrsınız! Brakın baari raat buulalım.

– Yanılêrsınız, eer ölä düşünürsäniz. Allahtan kaldısa burada buulalım, ölä dä olacek, ama nekadar saayız hayvannarı da olmaz brakalım, biz hem onnar bir allahın yaratıkları-yız.

– Kardaşlar, – girdi laf arasına Krustoyun Lambusu da. – Nasıl görersiniz, boşuna laf arcamaa hiç yok vakıdımız, ölüm gelir üstümüzä! Bän çaaracam yardım etsin bizä sizin aranızdan sade onnarı, kimin var az-buçuk kuvedi, ama kim pek yorgun biraz dinnensinnär. Tä önümüzä görüner tırla hem bordeyimiz, saa-selem geçelim köprüyü, orada bulacez kuru tezek, yakacez ateş, yısınacez. Bän ayıracam en tuuyan toklulardan birkaç, pişirecez onnarı kor-baştı, konuklayacam hepsini, kim yardım etti hem kim yardım edämedi dä. Karnımız tok olursa, biraz da yısınırsak yolculuk çok taa kolay olur.

– Kayılız, – başladı sesetmää birkaçı, – haydiin, kim isteer yardım edelim karşılamaa! Kimin da yok kuvedi, dinnensin. Te yaamur da kısmetimizä başlêr aralanmaa.

Akına yaamur arası biraz kesilir gibi olurdu, ama suuk lüzgär hep taa sarplaşırđı. Bulutlar hep ölä karışırđılar hem sular da seldä hep taa zeedelenirdilär. Üç çoban hem taa beş-on kişi yolcular sardılar sürüyü da baarışlan, sıklıklan, sıkıştırılmaklan savaşırdılar malı köprüyä pindirmää... Ama koyunnar, baarıp-baarıp, geeri kaçardılar. O titsi su hurultusuna, dikip kulaklarını, dönärdilär doz-dolay, ama köprüyä pinmää istemäzdidilär, istär näbarsan yap.

– Çu-u-u-u-uş!!

– Hi-i-i-i-i!

– Haydi-i-i-i-i! – bu baarışların arasında işidilirdi çobannarın kamçı patlatmaları, nicä tüfeklär cenktä, ama, buna da bakmadaan, hiç bir dä koyun köprü üstünä pindirämedilär.

– Üklenin birär koyun sırtlan geçirelim köprünün ötääna, – dedi Simu, – da sora, beki, kalannı da akışırđılar onnarın ardına.

– Haydiin, – kayıl oldu adamnar da kendi yaş omuzlarına aldılar birär dä yaş koyun, geçirdilär köprüdän, ama onnarı taa koyduyan ötäändä erä, diil sürü kaçsın onnara, ama bu artık geçirilmişlär, o saat baarak, atılı-atılı kaçtılar köprüdän geeri sürüyä. Zамет gitti boşuna.

– Bak sän kudurmuşları! – söylenirdi çoban Simu. – Geeri dooru korkmadılar kaçmaa, pindilär köprüyä, ama oyandan beeri dooru, istämeerlär. O çıktı önnerinä kamçısını saurdarak, ama yoktu ölä kuvet, ani durgutsun bu gelirmiş malları. Simu kaydı bir ayaannan, öbürünnän da kosteklendi da düştü batak içinä... İnsannar çatlardılar ufkedän, kimisi süvardı, kimisi befta edärdi, ama Uanku, en geç çoban, aalardı. O okadar terbiye edili hem zeetli yorgundu, ki dayma, düşüp-kalkardı, ama kanırıklı vardı, işini çalışırđı büüklär gibi yapısın.

– Köpeklär isin onnarın kafalarını, brakın buulsunnar! – dedi kızgınlıkta çoban Lambu.

– Büük lafetmä, kardaş, o mal bilsä, ani ölümä gider, bizdän kaçır mı? – kattı bir laf Demirçu da, ani şindiyä kadar sade susardı hem savaşırdı nekadar taa çok yardımcı dokunsun. – Hayvana hayvan denmiş, onun için bizä fikir baaşlanmış.

– Doydum bän bu fikirä, – taa da üfkelendi Lambu. – Canım buvazıma geldi.

– Diil doymaca, – usulunnan genä akıl verdi Demirçu, – malı brakmaa olmaz. Alalım birär koyun üçümüz dä, yavaşıcık geeriki ayaklarından tutup, örüderäk geçirelim onnarı köprüdän, kalan insannar da haydasınnar ardımıza sürüyü, beki, ölecä geçiririz!

– Deneylim ölä dä, – kayıl oldu adamnar, – koyunnar koyun gibi edekçinin ardına üürleşirsälär, birtaan giderlär..

Enidän haydayıcılar sardılar sürüyü. Simu, Lambu hem Demirçu ellerindä birär koyun, onnarın ön ayakları üstündä örüderäk, pindirdilär köprüyä, insannar da haydardılar kalan sürüyü onnarın ardına. İş sansın çekettiydi: yarım sürü artık köprü üstündäydi. Öndeki üç edekçi koyun, ani eldä gidärdilär, çirkin-çirkin baarıp, savaşırdılar geeri dönmää, ama kaavi adamnar onnarı zorlan itirirdilär ileri. Onnarın ardına artık akışırđı hepsi mallar.

– Şansora gideceklär, – dedi aklınca Simu, ürekleneräk, – boşuna buuşmadık.

Ama o etiştirämedi bölä düşünsün, elindä koyun başladı tepinmää, savaşırdı geeri dönmää. Simu onu kolvermedi, ınat bobana hızlandı bir tarafa da çıkıverdi çobanın bataklı auçlarından, geçti onun ayakları arasından da "hu"... geeri kaçmaa. Burada onun yolunu çoban etişirdi kessin da dooruttu genä ileri, ama o aldı bir tarafa da atladı köprüdän suya... Bir kıpım, nicä çimçirik, kuşkulanırdı hepsini sürüyü. Koyunnar birdän ürktülär da başladılar, baarıp-baarıp, kör sineklär gibi, atlamaa biri-birinin ardına köprüdän selä. Sansın onnarı bir büük magnit çekärdi dipsiz selä... Hepsi haydayıcılar şaş-beş oldular, dura kaldılar, nicä taştan direklär kesildilär, kimsey bölä iş yoktur gördüü-işittii, butakım malların kudurması onnarı çaptıydı, bilmäzdidilär nöpmaa, sadece hobalık gözlerinnän bakardılar bu titsi siirä. İlkın semelenmektän davrandı Simu, başladı baarmaa, kamçıylan urmaa atlayan koyunnarın kafalarına... ama boşuna – sürü gözün önündä kayardı selä, nicä diri şufa avcun icindän. Lambuylan Demirçu gücülä tutardılar ellerindä o iki edekçi koyunnarı, neçinki onnar da, tepinip-tepinip, hızlanırdılar suya, atlayıp-buulmaa.

– Sansın birisi büüledi onnarı, be allahım! – dedi Demirçu, dişlerini sıkarak, hem elindä koyunu girtlaandan kavrayıp kaçırmısan deyni. – Nereyä tepinersin? Orada ölüm, kolvermeyecäm! – lafedirdi o koyunnan. – Baari, sän bir kurtul! – O, ne kuvedi varsa, sıktı onu ayaklarınnan...

– Aha, akıllandın, tepinmeersin artık! – dedi Demirçu, kendisi da şaşarak, ne o birdän uslandı. Ama açan taa islää baktı, bobana gebermişti onun ayaklarınnın arasında.

Yaamur artık yaamazdı, sade köprü altında şarıldardı bulanık su koyunnarlan karıttık. Sürü erirdi, tezdä görünmüz olacek. Yoktu bu dinik, zeetli insanda kuvet durgutmaa bu delirmiş hayvannarı... Atlayan suya devirilirdi köpüklär içindä tepesi üstü da kaybelirdi kara dalgalarda, sora peydalanırdı tä oyanda buuluk şiş hem hobalık gözlärlän, sora enidän kaybelirdi, sel onu götürürdü Tunaya, Kara Denizä balıklara iyinti.

Simu hızlandı da tutu en tuuyan koyunu, ama kuvetli hayvan savaşırdı sürüsün çobanı da selä. Simu tez yıktı onu erä da baaladı kuşaannan ayaklarını sora hep o kuşaan bir ucuna baaladı taa bir koyun. Lambu da çördü kuşaanı, baaladı onunnan elindä koçu, sora Simu gibi baaladı taa bir. Büüktlerä bakarak, Uanku da hızlandı tutmaa koyunun birisini, onun da adı çobandı, olurmuydu başkalarından alt kalsın? Sade yazık, ani birkaç günnük çıvgın hava delikannıyı heptän yorutmuştu. O kavradı birisini yapaalarından, ama tepinmää başladıynan, kaçırdı, sora tuttu bir başka da nasıl sa kösteklendi ayakları, ikisi birdän kaydılar, çocuk ansızdan gitti sel içinä koyunnan barabar.

– P-1-1-1, ama-a-a-an! – işidildi köprü üstündä Demircu braktı ölü koyunu da atladı selä Uankuyu kurtamaa. O baarardı: "Uanku-u-u!" İki dā kaybeldilär aktarılan bulanık sular içindä, onnarın da üstlerinä hep taa atlaardılar koyunnar da. Kenarda insan sansın soluunu da kestiyydi korkudan. Hepsı brakmıştılar kendi zorlarını da dörtgöz bakardılar selä.

– İ-i-i, ne ahmakmış bu Demirçu da, – minneyeräk, bızaa gibi uzattı Tänä, – bölä atalı sudan adam mı kurtarılır? Yazık sade, ani kendini dā kaybetti güzelim kaavi adam.

– Sus sän baari da, yok Ali, – dedi bir karı, titreyeräk suuktan. – O adam biler nâbêr, diil senin gibi, sinek sızırın.

– Ne o, mari, – susmazdı Tänä dā, – bir Uankunun beterinä git sän dā, göz görä-görä, kendinä ölüm bul, diil mi ahmaklık...

Bir dā yırakta köprüdän sel içindän çıktı Demirçu, onun saçları sarkmıştılar gözlerinä.

– Ne ba, bızaa? – sordu o karı Tänäya. Sän artık Demirçuyu bulmuş sayardın, te adam çıktı kenara?

– İ-i-i, te allaa korudu, bari şindi akıllansa...

Ama Demirçu yaşardı kendi aklınan, işitmäzdi Tänänin minnesini. O gördü, ani Uanku yok, görünmeer, da genä daldı su içinä. Bir nedän sora çıktı o köprüdän, çok uzakta elinnän çekärdi bişey. Köprü başındakılar hepsi göz-kulak olmuştlar, kıpırdaştılar.

– Uankuyu, Uankuyu sürüyer! – baardı kimsä. Oyanı yardıma kaçtı Simu hem Vasi. Demirçu kendisi dā sanırdı, ani artık tuttu su altında çocu su saçlarından, ama?... Ama, açan çıkardı kenara da silkindi suuk sudan, attı yaş saçlarını gözlerindän, ozaman gördü, ani o çıkarmamıştı Uankuyu, ama sürümüştü yapaalarından bir koyun.

Demirçu otururdu kenarda, dinnenirdi hem tuflanırdı, canı acıyardı bu genç, hem nasıl gördü o büünkü ecelli gündä, pek alışkan Uankuya. Yanına geldilär Simu hem Vasi.

– Ne ba, sän bu bobana için mi daldın, ne kaldı kendin dā buulasın?

– Bän buulmaktan korkmêırım, – dedi Demirçu, aar-aar soluyarak, – ama güzelim cocaa yazık, gözümüz görä-görä kaybettik. Sansın iki kerä ilişti elimä, sonunda deerim tuttum, ama bak sän... Su içindä çok koyun olmayaydı, bän Uankuyu mutlaka, kurtarırdım. – O iilti kafasını, kahırlı solurdu.

– Yazık! – dedi Simu, – islää çocuktu, çobancılı artık kavradıydı.

Uankuyu başka yoktu neyâ aaramaa, bu belliydi. Simu, Vasi hem Demirçu gelirdilär insannarın yanına, baktılar köprüyâ – orada suya atlardılar bitki koyunnar. Nasıl ahmak hayvandı onnar, ki köprünün genişliindä bulamazdılar başka er atlamaa, ama dizilmiştilär da ölümä gidärdilar hep bir erceedän birär-birär, neredän ilkin edekçi atladydı. Ama Uankunun, köprüdän düşüp, buulması, oynattıydı heptän başka türlü insannarın üreklerini, da koyunnar bir zamana kadar çıktıydılar akıllardan. Köprü üstündä kaldıydı üç koyun baalı hem bir dā koç Lambunun elindä. Bu mallar da şindi, yalnızca kaldıyan, taa çirkin, tepinip-tepinip, baarırdılar. Bezbelli, baarışlarınnan sorardılar insana: "Neçin brakmadınız bizi da öbürlärlän bilä buulalım? Hep okadar diil mi biraz sora siz bizi, korda pişirip, iyeceniz?"

Bu köprü başında işlär oldular okadar ansızdan hem çabuk biri-biri ardına, ki zavalı yolcu insannar kordukan hem aaz açmaktan bulamadılar ara kendilerinä düşünmää. Tamen şindi kalabalın aklına geldi, ani läüzim, alatlayıp, da geçmää köprüyü, zerä sel suları

artık taşardılar onun üstündän hem direkleri çıtırdardılar, yakındılar kopmaa da tezdä sel onu götürecedi koyunnarın ardına Tunaya... İlkın davrandı Demirçu:

– Kafadarlar, şindi biz taa neyâ aazlarımızı açêrız. Gördünüz, nekadar kolay, buulup-kaybelmää! Durmaylım, haydiin, taa tez geçelim köprüyü da etişelim bayırda tırlaya!

– Haydiin, – baardı Simu da. – Lääzım alatlamaa, zerä şincik köprüyü su alacak.

– Eer alatlamasak, etişecek biz da koyunnarı, – dedi Nazarilerin Petisi dä.

– Koyunnarın işi islää, – laf kattı bir karı – siirecik hem yaş kara çemberini dartarak.

– Atladılar da kurtuldular, ama biz kaldık, açaba, taa nelär görmää?

– Atla sän dä selä! – üfkelendi Demirçu, ani pek siirek olurdu üfkelensin. – Ne durêrsın?

Koyun fikirindäysin sade, ani insan adını taşıyêrsin...

– Taa tez ileri, kardaşlar, zerä oyalanmak kaybelmäklän bir, – danıştı kalabalaa Vasi dä.

O kotluktıladı bir elinnän Tänäyü, öbürünnän da Nazarilerin Petiyi, gidärdilär ileri üçü, altlarına üçär-üçär, kol-kola tutulu, gidärdilär karılar. Bitkiyâ kalmıştı iki kız hem bir karı – en korkaklar. Onnarı herkezini kolundan geçirdilär köprüdän adamnar. Butakım artık en zor er geeridäydi, yakındı demir yolu, onun da ötääncında yamaç.

– Ko insan gelsin ardımızdan yavaş-yavaş, biz dä alalım omuzlarımıza birär koyun, – dedi Simu da kendi üklendi koçu ensesinä, nicä bir diri yakalık, da hızlandı ileri. Vasi, Demirçu hem Lambu, onnar da üklendilär omuzlarına birär koyun. Zordu yaş malı arkada taşımaa, ama bu adamnar da diildilär o yufkalardan. Onnar gidärdilär ileri, kalabalık da gelirdi ardlarından. Etiştilär demir yoluna, ama bu arada yaamur genä hızlandı. Demirçu dedi:

– Götürelim koyunnarı tırlaya da sora, dönüp, insana da yardım edäriz.

Ölä dä yaptılar. Dört kişi koyunnarlan gittilär ileri. Tırlaya etiştüyän, Simu izin etti:

– Lambu, sän kalacan burada, kesäsin bu koyunnarı dördünü dä hem dä kotloona koyasın tezek yansın. İnsanı lääzım doyuralım lokmaylan, nicä adadık, hem yısıdalım. Ama biz üçümüz gideriz insanarı karşılamaa. Etiştirdilär yolcuları taman, açan onnar çıkardı demir yolun kaldırımına. Demirçu koltuktadı Tänäyü, Simu yardım edärdi Petiyä, Vasi da en geeridä edärdi bir karıyı kolundan. Taman onnar ayırıldı demir yolundan beşon adım geeridä ardlarında işidildi bir büyük çatırtı. Gidennär hiç istämedään çevirdilär bakışlarını geeri – sel köklän çıkarırdı köprüyü, tezdä onun eri da artık belli diildi, çayırın herersini su kaplamıştı, genişti nicä deniz, kara er artık hiç görünmädzi. Yaamur sa hep taa sarplaşırđı, hep taa zeedelärdi suları. Sade bir iş yolculara olduydu kolay – bayır kumsaldı, batmazdı örümää taa kolaydı, ama bu kolaylın erinä lüzgär taa keskinenirdi, haşlardı elleri hem üzleri...

Etiştilär tırlaya. Kim taa düşküdü, onnarı adamnar erleştirdilär bordeyin içerinä kotlona yakın, kalanı otururdular tırlanın saz aulların kuytusunda. Taa yolun başlantısında bu umutlu erä hepsi aklınca sayıklardı etişsin saaselem, sora öteesi sayılırdı kolay. Da te şindi artık hepsi buradaydı, garip Uankudan kaari. O şindi kim bilsin neredäydi, kim angı süüt aacın köklerine iliştüydi da bulanık sular yıkardılar onun dinik üzünü, yorgun kemiklerini, silärdilär onun genç kara gözlerindän akılmadık yaşlarını...

Çıkması Uankunun bir çok uşaklı içerdändi. Küçükülüändä pitinka hem kovrik gördü sade bir kerä, açan bereket yılında bobası satmıştı panayırda papşoy da, evä geldiyän, silkti kadreli torbayı pata, hasır üstünä – uşaklar kapan-kapanın oldular, ozaman Uankunun da elinä geçtiydi iki kırmızı pitinka hem bir da büyük deklikli kovrik. Sıradan günnerdä

bu ierin bař iintisi malay-mamaligacıktı hem suan-sarmısaktı. Açan Uanku doldurdu onbir yaşını, bobası yolladı onu tırlaya, içerdä bir aaz azalsın deyni hem dūřınardılar evdekileri, beki, arada-saatta onnarın da sofrasına çobannar atarlar birär damna koyun maasulu. ocuk taa ilk gūndän beendi obancılıu, sevdi Bucak tolokalarını, susuntulu genişlii, bu mahkul koyun mallarını hem yalnızlıkta biraz romantikalı kır yaşamasını. obannar da taa ilk baştan gōrdölär, ani uřak burada yapacak iř: seslärdi bükleri, savaşsan da ona maana bulmaa, yoktu neyä bulasın. Bu yılın olduıdu artık sekiz yıl, tırlada izmet eder. O büküdüdü Simuylan Kambunun gözleri önündä, olduıdu onnara pek yakın, nicä kendi uşakları. Onbeř yaşındaykan, bir pek bük hem zor seremcä geçirdi – ekti aar hastalıu, ama ozaman kısmetli kurtuldu ölüm **hatindän**. Bezbelli, kör esel tä bu atalı gūnä deyni onu korumuştu. Bitki yıllarda Uanku sayılırdı oban, büküklärlän barabar. Evdeki kalaba aylesinä bobasından taa çok yardımı dokunurdu. Onun ardına vardı kim yař döksün hem vardı neçin dä. Lambuylan Simu taa bir iř bilirdilär, ani Uankunun kaybelmesi hepsindän insan geç çobanın iki yıllık istediıdi... Ama şindi taa Zelü bişey bilmäzdi. Bükün, beki, o da yaamurda tutuldu, neçinki bobasının başca erleri küküdüden çok yıraktaydılar. Sade Zelünün iři, obancılara bakınca, heptän başkaydı. Ona vardı hojma yakın kuytu – başçivancılar el-eldän koymuştular kuvet da yapmuştular orada kuytu, neredä her zaman bulunurdu kuru yakacak. Zelü, beki, taman şindi o içerdä yakär ırpyılan fırını bir aklını da gezdire Uankuda... Acaba, diil mi burada birerdä yakında sürüsünän da gelsin yısınsın. Bilmeer Zelü, ki o şansora artık hiç buluşamayacak sevdasınnan. İslä havalarda olduykan, başca boyundan genä geçecek sürölär, işidilecek traka sesleri, Zelü çıkacak bakmaa, ama Uankuyu görmeyecek. Bořuna kız bekleyecek öbür sürüyü geçsin, ama ... orada da Uanku olmayacak. O bir başka oban, kamçı patladarak, geçecek. Zelü dä sanacak, ki onun o dar cannı sevdacı maasuz patladär, o çıksın deyni... Zelü, çıkıp, çok-çok bakacak oyanı. Gean oban ona bakmayacak, gidecek gamsız ileri, bilmeyeräk, nasıl fena acıdıca o Zelüyü bu başca boyunda koyun otlamasınnan!

Uankunun vardı pek özgä ırtma avaraları. Seslärdi Zelü onnarı kimär sıra gūnün boyunda da bir tülrlü doıamazdı seslemää... řansora o avaraları Zelü sadece dūřlerindä iřidecek.

– Zor obanın iři, – sözüün geliřindä deyardı Uanku, – onu yukardan gūn yakär, yannarından lüzgerlär düüyer, yaamurlar da doz dolayından yıslêrlar. Onun evi – yaamurluu, lafcıları da koyunnar, ama iilencesi – ırtması.

Sevärdi Zelü Uankuyu onun fikirli lafalrı için. Bu yılın olurdu üçüncü ilkyaz, nasıl tanıştıydılar. Te, burada başca boyunda, tolokada, biri koyunnarı otladırdı hem ırtma çalardı, öbürü dä ölä bişeysiz çıkmıştı imendä oturmaa, güneřä bakmaa hem gözäl avayı seslemää da buluştular, tanıştılar, sora da pek derin biri-birini sevdilär. Çok kerä lafedirdilär, ani ilkyazdan sora geler yaz, sora da ardına-güz, ani o nişanı olan. Diildi o. O güz artık kaldıydı neetlerdä, fikirlerdä... Uanku olduıdu artık güvää Yalpu deresinä, ona mum tutardılar sazlar, onu aalardılar biıaz yaşlarlan köpüklü suuk sular...

şindi bu tırla aulunda otururdu Zelünün lelüsunun kızı ana. Sade o saa-selem etiřirsä evä, ilkin götürecek kara selämi Zelüyä. ana da artık öbür yolcular gibi sayardı, ki yolun zor eri gediıydı. Akına suuktu, ama biri-birinä sokulurdular da savaşırdılar yısınmaa. Yannaşık bordeyin bacası tütärdi, oradan artık gelirdi pişmiş et kokusu. oban Lambu ceerleri, korda pişirip, paylaştırırdı hastalara birär kıymıcak. ankanın da pek

canı istärdi bişey aazına atsın hem taa da çok canı çekärdi girsın bordey içinä, birazçık kurunsun. Ama orası heptän kıstaftı. Üç taban er içinä kazılı bir bordey içercii, angısın yarisını kaplamıştı kotloon hem bacalık. Bu içerä sıkışmıştı beş-atlı kişi, en düşkünneri, ama kalanına, taa diricelerä, er yoktu. Bu beterä kim ayaktaydı lääzımdı nası-niçä evä yolu kavrasınar, zerä erindä durmaa hiç kurtarmazdı – suuktu. Te butakım hepsinä birär parça lokma verdilär, azbuçuk cannandılar da çoyu genä yola çıktılar. Kimsey bilmäzdi, şüpelemäzdi taa nelär var, nelär beklärdi onnarı ildä.

Yollanmaktan ileri insannarlan lafetti baş çoban Simu.

– Taa bir kerä soracam, – dedi o, – kim pek kötü duyêr kendini, kalsın bordeydä, öbür hastaları sıkıştırıp, yapacez taa bir er.

Götürdülär bordeyä kara çemberli karyı, ani okadar üşümüştü, ki yoktu neresi çıkarsın hiç bir dä laf, sora götürdülär taa iki kız. Bir erä koydular üç. Bordeyin içindä insannar dayamaca ayakça durardılar, oturmaa da yoktu er, ama orada yaamazdı hem sıcaktı.

– Bakın islää! – sınırladı Lambu bordeydä kalan kişilerä. – Tezeciklär, nasıl görersiniz, diil pek kuru, becermäsäniz yakmasını, kotloon süünecek dä sizä pek islää olmayacak.

– Hazırmısınız? – sordu Demirçu. – Kim bizimnän, haydiin yola! Örumää diil zor, taa hızlı basacez da taa tez yısınacez. Gideriz bilä topluca, kim geeri kalacak, sesetsin, biz yardım edecez.

Onbir kişi, dört adam edi dä karı, yarım sat örüdüktän sora, biraz yısındılar. Karıların arasından taa kaavicäydi hem beçerikliydi Çana, oydu hepsindän dä genç. Etiştilär ilk çukura. Şindi ötää-beeri sıcak tennän lääzımdı girmää suuk su içinä. Çukur diildi pek derin, ama önnerindä su gidärdi beldän yukarı. Lambu onu ölçtü bir sopaylan da dedi:

– Te orada, olmalı, taa suva, gelin ardıma!

Buldular suva eri, tutundular kol-kola sincir da geçtilär çukuru, korkunçtu karılara, ama su dizädandı da geçtilär hepsi. Ötää dooru yol urdu bayıra. Sırta çıktıynan, karıların birisi bakti ileri da dedi:

– Ya, bakın, mari, sansın bana görünür ildä bizim küü! O başladı iiri-iiri stavrozunu yapmaa hem kendi-kendinä sölenmää. "Aman, allahım, acaba, etişäbilecez mi?"

Yapardılar stavrozlarını öbürlär dä, dua ederäk herkez kendi aklınca, sadece Çana susardı. Bir dä o sordu Demirçuya:

– Demirçu-batö, ikinci çukur taa derin, orasını nasıl geçecez? Karılar hiç birisi dä bilmeerlär üzmää.

– Te ona taman bän dä düşünerim, – cevap etti Demirçu da sora sordu çoban Simuya.

– Bay Simu, sän islää mi bilersin üzmää?

– Pek prost, kardaşım, – aalaştı o, – biläydım islää üzmää, bän dä atlayceydım Uankuyu kurtarmaa, ama bän dä, Lambu da pek prost bileriz bu lääzımnı işi.

– Sayılêr, kalêriz biz Vasillän ikimiz, – dedi Demirçu da ekledi. – Ya seslä, dost, nasıl uuldêr ikinci çukurda sel. Bu karıları nasıl geçirecez oradan?

– Beki, orada da var suva erlär? – sordu Demirçu Lambuya da.

– Yok, orası pek derin, – cevap etti Çoban Lambu.

– Ozaman näbarız?

– Biläydım burasını, tırlada vardı bir çatı, onu alırdım yanıma. Beki, çatıylan bir türlü geçäbileceydik, – dedi Simu.

– Uzunmnyuydu? – sevinmeliklän sordu Demirçu, bir aklından da geçirerek, nasıl olacek çatıyı gerip-geçirmää bu düşkun kararları.

– Ozaman, bay Simu, lääzım olacek, hızlı, dönüp geeri, getirelim çatıyı.

Simuylan Lambu kaçarak döndülär geeri tırlaya çatıyı getirmää.

– Gözünüzü açın, – sımarladı ardlarından Demirçu o çukurda suyu geçärkän!

İkinci çukur akına taa derindi, titsiydi. Su gidärdi adam boyundan yukarı, çirkin uuldaardı. Lääzımdı geçmää üzeräk. Bu işi vardı nasıl yapsın sadece bir Demirçu. Vasi da, ani bilirdi islää üzmää, başladıydı aalaşmaa belindän.

– Bu suuk hem çok hızlı akan suda korkêrım üzämeycäm öbür kenaradan, – dedi o Demirçuya, – bak nasıl kurtaracan bizi, kardaşçım.

– Hiç bölä laf olmasın! – kesti Demirçu, – sän kendin üzecän öbür kenaradan hem dä üç karı geçirecän, bän dä kalanını.

– Bekleyecez gelsin Simuylan Lambu da çatıylan geçecez hepsimiz, – dedi Vasi.

– Tez gelselär, iidir, ama te bunca vakit oldu, onnar hep taa yok...

Yaamur enidän başladı, ilktän ufacık sepeledi, sora attı taa iiri, sonunda çevirdi toluya. Bunu da gördüynän, Vasi enikunuca yaklaştı da söledi Demirçunun kulaana ölä, ki kararlar işitmesinnär deyni:

– Demirçu, yok ne aylandıрмаa lafi, söyleycäm sana doorudan: geç kendin bu çukuru da git kurtul. Ama bizim işimiz şansora belli: burasını lääzım geçelim, ildä dä var üçüncü çırkur... – Vasi iiltti kafasını aşaa. O şindi artık hiç umutlanmazdı evä etişmää, aklınca öpärdi vakıtlı karısının yanaanı, sarmaşırdı beş yaşında kızçaazınnan hem düşünürdü, nasıl onun pek yalınkat eşi başa çıkaracak dul yaşamayı iki taanä küçük uşaklan. O sansın birdän kesti aar fikirlerinin ipliini, baktı Demirçunun gözlerinä da uzattı lafıtı:

– Hem görürmiysin, kardaşım, yukarsı yolêêr eni "iyinti" – tollucuk... Bak işinä, Demirçu, kaybetmä baari sän yaşamayı bizim için.

– Sän naşey delirdin mi, ba ahmak! – bir çok kızgın üfkäylän baardı Demirçu. – Baksana, önümüzde küü görüner, sän dä umudu kesersin?

– Görüner, ama...

– Ne ama?

– Kuvet kalmadı... Bana pek prost oldu, pek üşüdüm!

– Kardaşçık, sık kendini, olur mu bölä zorda brakasın beni yalnız? – dedi Demircu da çıkardı anterisini, sora da başı aşırı yamalı gölmeeni dä giidirdi onnarı Vasilä. Kendi kaldı çıplak tülü güüsünnän toluya karşı. Bakınırdı geniş arkalı, dev gibi adam, iki tarafa, bilmäzdi, näpsin, sora nesä aklına geldi.

– Çana, – sesetti o kıza, – bak Vasi batünü, o hasta! Toplanınız kararlar te buraya bireri, yamanın biri-birinizä dä durun te buracıkta. Bän, hızlanıp, bakacam, ne gelmeer Simuylan Lambu.

Demirçu gitti kaçarak, yalınayak ayaklarınnan nereyä basardı, toluları eridirdi. Çana baktı Vasiyä, o hep taa çok titirärdi. Kız tezicik çıkardı yapaa çukumanını da kaldı bir incecik çit fistancıklan, çukmannan da örttü Vasinin omuzlarını. Hasta otururdu çamur içindä, dolayı da biyazdı toludan. Vasinin suratı, elleri bütün sırtı titirärdilär, nicä çinidä paça.

– Çana, – yalvarırdı Vasi, – al çukmanını benim omuzlarımdan da gii kendin. Bän ölä dä olecäm, sän baari suuklama boşuna. Beni sıtma hastalı zeetleer. O ileri dä vardı başımda, ama te şindi dä ne islää vakıtta buldu?!

Karılar sardılar Vasiyi. Onnar da hepsi titirärdilär bu tolu lobudundan, ama baari sıtmalı diildilär. Az mı geçti, çok mu, insannar baktılar: toluylan yaamur içindän çıktılar Simuyulan Demirçu.

– Getirdiniz mi? – sordu Çana.

– Tä çatı burada, ama...

– Naşey oldu?

– Lambu buuldu, onu sel aldı!

– Biz artık dooru geçärdik ilk çukuru, orada su çok taa zeedelenmişti, – annattı Simu, Lambu ilkin çeketti aykırlamaa da taa girince, iki ayaa da birdän uçtular bir su içindä kuyuya, adam gitti ansızdan. Bän hızlandıım aardına, ama ne kaldı kendim da buulayım, saa olsun Demirçu, eer etiştirmeyäydi, yoktum bän dä.

– Vasi, Vasil ba, Vasi-i-il! – başladı bir yabancı seslän baarmaa karılardan birisi... Hastanın yanına tezicik geldilär Demirçu hem Simu.

– Vasi, näbêrsın sän? – başladı lafetmää onunnan Demirçu, kucaklayarak adamı pancalarinnan, ama hepsi boşunaydı – Vasi artık can vermişti.

– Naşey bu, be-e-y, nelär olêr, mari Çana? Nelär olêr, bay Simu, kaybeleriz, göz görä-görä, be-e-ey! – baarırdı Demirçu okadar hızlı hem bozuk seslän, ki kulak ötärdi. Onun hobalık gözleri kudurmuşa benzärdilär. Yayık kollarına, kıllı çıplak güüsünä patırpatır ururdu suuk hem kılıç gibi keskin tolu buzları, angıları hem taa sıklaırdılar, hem taa iiri olurdular. – Okadar mı sanki kuvetsiz hem çalımsızız biz bu şaşkın ölümä karşı, be kardaşlar hem kızkardaşlar!

– Demirçu batö, – akıl verdi Çana, – sän taa kaaviçäysin, geç suyu da git küüyä, haberlä gelsinnär bizä karşı.

– Bän gelincä bu suuk toluda siz hepsiniz kaybeleceniz. – Kız da bu işi duyardı, ama pek istärdi baari bu çocuk Demirçu saa kalsın. Ona yaraşırdı yaşasın bu bozuk hem sarsık dünnäädä.

– Diil lääzım küüyä gitmää, – dedi Demirçu, – bizdä var çatı hem iki kaavi adam, te bän hem Simu, bir dä akıllı kız, te sän, Çana. Üçümüz nekadar taa tez lääzım geçirelim hepsini bu karıları sudan hem kendimiz dä geçelim, saaselem etişelim evä.

– Haydi, yapalım ölä! – kayıl oldu Çana.

– Bän üzeräk geçecäm çatının bir ucunna ötääna, bir ucunu da tutun burada ikiniz Simuyulan, sora karılar, tutunarak çatıdan geçsinnär dereyi birär-birär.

Ölä dä yaptılar, gerdilär çatıyı, ama karılar korkardılar suya yaklaşmaa, bundan başka, yoktu onlarda kuvet, tutunup-geçmää, üşümüştülär, yufkalanmıştilar, taa üstünä dä kaybetmiştilär yaşamaaya umudu. "Tutununuz birär-birär çatıdan da başlayın geçmää, – izin etti Demirçu." Karıların üçü hızlandılar tutunmaa çatıdan, ama taa girincä etiştirämedilär diimää da çatıtya: sel onnarı, alıp, götürdü aşaa. Bilmäzdi Demirçu, näpsin da başladı baarma:

– Dönün geeri, bän, gidip, sizi sırtımda birär-birär geçirecäm, ama lafını bitirincä, taa iki karıyı su aldı. Orada kaldıydı Çana hem taa bir karı. Demirçu baardı.

– Çana, sölä baari o insan alatlamasın, şindi, geçip, bän onu alacam! Simu çekti çatıyı geeri. Çana hızlandı da sırlıldı Oli bulüsuna, bu insan Çanaların komuşuykasıydı, da kolvermedi onu girsin suya.

– Näänı gidersin, bulücum, görmeermiysin, ani hepsi buuldular?

Karı susardı, onun yoktu neresi ne lafetsin, ne dâ düşünsün. Onun yalnayak ayakları diildilär kırmızı, ama biyazdılar, nicä erdä tolular. Çana oturttu komuşuykasını tolulu çamurun içinä dâ hızlandı, aldı kaskatı Vasilin sırtından Demirçunun anterisini, geldi da sardı Olinin ayaklarını, ama karı gücülä solurdu. Demirçu geçincä üzeräk beränna, Oli dâ artık öldüydü... Pek titsiydi bu kenar: birkaç adım seldän, bir tarafta, yatırdı Vasinin ölüsü, onun saçlarında artık suuk tolular yapınmışılar. Çana oturardı suyun boycaazında, o dalamıştı iki elinin da parmaklarını ön dişlerinnän da aalardı, ölü Oli bulüsuna bakarak. Taa öteedä dururdu Simu çatı elindä, gözlerinnän aşaa bakarak. Demirçu ilkin danıştı kızı:

– Çana, aalama! – dedi o, – bän seni hem Simuyu arkamda geçirecäm ötäänna birär-birär, üzeräk, – yalvarêrim sana, aalama!

– Neyä boşuna düünmäk? – sordu o büük alka gibi uzun kirpikli gözlerini yukarı dooru, Demirçuya çevireräk. – İlerdä var taa bir derä...

– Oradan da geçirecäm, arkamda üzeräk, baari siz ikiniz kurtulun, evä etişin.

– Hem... ne deyecez, açan evdekilär soracek, näändä insannar?

– Bilmeerim, – dedi Demirçu, kafasını aşaa iilderäk.

– Yo-o-ok! – baardı Çana, nicä ateşä basan baarır, da hızlı kalkıp, atladı bulanık selä, – bän dâ orayı!

– Dur, näbêrsın? – deyincä – kız artık karıştı buzlu suya. Demirçu kartal gibi atladı aardına da iki salımda, bulup, kavradı Çananın kara peliini elinä, sora çekmedi kızı bu kenara, ama geçirdi suyun ötäänna. Çıkardıynan, kucakladı kızı da yısıttı onu kendi güüsündä. O aar-aar solurdu, etiştirmemişti içsin çok su.

– Simu-u-u! – baardı Demirçu selin ötäändaki çobana, – durasın orada, bän Çanayı geçirecäm öbür çukurdan da sora gelecäm seni almaa.

– Bekleycä-ä-äm! – baardı Simu, ama o bilmäzdi, ne kadar bekleyebilecek. Simu bu saata neçinsä hiç kendinä düşünmäzdi, pek istärdi baari Demirçuylan Çana saa-selem evlerinä etişinnär.

Kırk yaş yaşadıydı Demirçu, ama dünnesindä kendi ecelinä hiç bulamadıydı vakıt düşünsün. Şindi, açan bu kadar cannar kaybeldi onun gözünün önündä, Çanayı da artık zoruna kavradıydı ölümüm dişlerindän, Demirçunun üreendä sansın diri gibi, bir eni duygu uyandıydı, angısını o hiç annayamazdı, ne olduunu...

– Çana, sän buulmadın, – dedi o kucaanda isana. Kız açtı gözlerini dâ baktı kurtarıcısının üzünä lafsız, bir nedän sora dedi:

– Buulmadım! – da genä kapadı kara uzun hem yaş kirpiklerini.

– Olmaz, olmaz! Neçin atlatlamaa orayı, etmeyecek mi ne kadar can aldı bu atalı gün? Bän seni geçirecäm evädan. Bän seninnän bilä gidecäm sizin evä kadar, yada seni götürecäm benim kenarda küçük kümeltimä.

– Kayılım götürärsin, nereyä isteersin, ama sadä sölä, Simuyu, neçin orada braktık?

– Yok, Simuyu brakmadık. Te bän şindi seni geçireyim bitki deredän da sora, donüp, onu alacam.

– Sän pek islääysin! – dedi Çana, – bilsäm üzmää, kendim geçecäm önümüzdä seli, ama sän dön dâ git getir Simuyu.

– Yok, bän seni şansora yalnız su içinä kolvermeyecäm, zerä sän pek prost şaka yapêrsın suylan.

– Afet beni, Demirçu batö!

Geçtilär öbür seli dä, orada su azdı. Demircu usulunnan koydu Çanayı kucaandan erä, ama o uyuvışmıştı da suuktan ayak duramazdı, diil ani yalnız gidäbilsin evä.

– Ne sıcaıktı senin kucaanda! – dedi Çana.

Demirçu hiç bir dä laf sölämedään, aldı genä kızı kucaana da ölä götürdü onu uz kendi evinä.

– Soyun yaş rubalarından, – dedi o, içeri girdiynän, – ne kuru bulacan bu içerdä, gii! Varsa kuvedin, te hayatta var çıprı hem kocan, yak, yansın.

– Okadarlık kuvet bulacam, ateşi yakacam, – kayıl oldu Çana.

– Bän gideerim Simuyu getirmää! – Demirçu saletti çıkmaa icerdän.

– Dur! – baardı Çana ardından, – gii sän dä bir kuru gölmek hem anteri.

– Yok vakıt, – dedi da çıktı ölä, nicä geldiymi belädan çıplak. Geçti ilk seli da etişti ikincisinä, baktı öbür kenara, baardı. Orada Simu yoktu, o ses vermäzdi. Demirçu geçti seli, aaradı Simuyu, ama o orada da yoktu. Näända dururdu çoban Simu, orada kalmıştı sade çatı, biraz taa öteedä toluylan sarılı görünüdü Vasinin teni. Su boyunda serpili yatırdı Oli. Onun kara çemberinin boyu, çukmanın yakaları diziliydilär iiri yalabık tolu tenelerinnän. Kim bilsin varmıştı bu karı yaşamasında boncuk taktı, ama şindi takmıştı ölä bir görölmedik dizi, ani başka kimsey ölä yoktur taktı...

Demirçu alatlamazdı, makar ki suuktu hem tolu da hep taa hızlanırdı, o başladı lafetmä Vasinin ölünsünnän:

– Sölä, kardaşım, angı yolu aldı Simu? Neçin susêrsın?

Elbetki, ölüylän lafetmäk boşunaydı, Demirçu bunu islää bilirdi, ama can acısından sordu bu lafları da, taa biraz düşündüktän sora, genä gitti aaramaa Simuyu. "Beki, gitti yukarı bakmaa bir suva er da, bulup, geçti da artık evinä etişti", – sayıklardı Demirçu... Gezdi o ölä, aararak, karannık olunca da bitkidä, acan gördü, ani bulamayacak, geldi küüyä da bilirdi, nelär oldu bu hatalı, uursuz gündä...

Ertesi günü bir öküzlü taliga getirdi çayır boyundan çobannarın bordeyindän altı kişi hasta. Onnar gidämedilär Vasinin hem Olinin ölünsünä birär mum yakmaa, neçinki hasta yatalaktılar... Kalan kaybelän insannarı bir aftadan sora buldular Tuna suyun boyunda, açan hava düzeldiydi hem sular da azaldıydılar. Orada bulmuşlar Simunun da ölüsünü...

Bän geçtim o küüdän, açan bu işlerin zamanından bir yıl geçtiydi. Buluştum Çanaylan, Onun kucaanda vardı kundakta sarılı küçük.

– Senin mi? – sordum, çalışarak bir laf açayım.

– Elbetki, benim, açan benim kucaamda. Bizim Demirçuylan ikimizin-ekledi bir sevinmelikli gururlan Çana.

– Demirçu şindi neredä? – kıyıştırdım bunu da sorayım.

– Hep orada boyarda çıraklık eder. Onda şindi zeedelendi kahr, var oolu hem karısı.

sıkıştırırdılar – alatlattırırdılar

kamaştı – duyulmaz oldular

tau – yaşlık

pufkurdu – serpti

iprak – zabun, yufka

uyuvışık – duygusuz

kaldırım – üüsek er

hatında – durumunda

- Düşünün, angı zamannar için bu annatma "Demirçu"?
- Nasıl ilkyaz hava için annadılı? Siz var mıdır denediiniz ilkyazda havalarn diişilmesini?
- Annatmada karılara, sora adamnara harakteristika verin.
- Demirçu neylän hepsindän ayırılêr?
- Olur mu Demirçuya demää baş kahraman?

N. Baboglunun "Demirçu" annatması için

Nikolay Baboglunun prozasında büük er kaplêêr onun romantikalı annatması "**Demirçu**". Annatmanın adı "Demirçu", neçinki ölä baş kahramanın adı.

Annatmanın temelindä bir çirkin, belalı oluş, angısının halizdän varmış eri gagauz küülerin birisindä. Bu annatma o işlär için, angıları olmuş ilerki vakıтта, ama kâr angı yıl-da geçmiş bu kısmetsiz oluş, yazıcı belli etmeer.

Okuduynan annatmayı, belli olêr, ani Demirçunun süreti – en iisi yaratmada.

Bu annatmada N. Baboglu kullanêr te busoy çalımu: o yaraştırêr Demirçuyu ilerdä gidän koyunnan, angısı sürüyü savaşmêêr kurtarmaa, ilkin o buulêr. İlerdä gidän Demirçu sa insannarı kurtarmaa savaşêr, hem kurtarêr da. Bu çirkin belada Demirçu kendi çetinniini, girginniini, kıyaklınu gösterer.

O, kendi canını ortalaa koyup hem kendinä düşünmeyip, aalem için can acımasını gösterer.

Tanaslan Nadi

(*"Bucak eçelleri" kiyadından*)

Tanas – balaban, levent bir delikannı. Başında kömür-kara kalpak az-buçuk çekiliydi kara kaşlara. Ayaklarında çıkma deridän çarıklar hem süt-biyaz sargılar kara baalan sarılıydılar. Şindi o geçirdi gaytannı anterisinin üstünä epiz-eni dimi surtuunu da gidecek gençlerin derneenä, yavklusuna Nadiyâ. Küü içindä dernek çok var, ama başka erä Tanası çekmeer, üç yıl oldu Nadiylen isteneerlär. Tanasın var kafadarı da Gani. Bu, yaşta çok küçük Tanastan, ama onnar komuşu uşakları da delikannılı barabar sürerlär. Bir-iki yıl geeri Gani takışardı Tanasın ardına, hiç sormadaan näanı gideceklär, ama şindi o da artık kendini delikannı sayardı, teklif eder dostuna bu avşam gitsinnär Karşı maaleyâ.

– Ne kaybettiydim bän o daa maalesindä? – kayıl olmêêr Tanas. – Gitmeyecäm orayı, istärsän, git yalnız.

– Şaşêrim bän, – sordu Gani, – ne okadar çeker seni o Nadiyâ?

– Şaşma, kardaşım, seni taa bireri mi çekmeer?

– Çekmeer, nereyâ isteerim, oraya da giderim.

– Te şindi gitsänä Karşı maaleyâ.

– Gitmeyecäm, isteerim seninnän bilä gezelim.

– Gidecän sän, ama yalnız gezmää korkêrsın, – gülümsedi Tanas.

– Tanas batö, seninnän taa güvenli gezmää-bir utanmaklan kayıl oldu Gani.

– Söleyim sana, kardaşım Gani, da biläsin. Sän taa olur demää delikannılı enez çekedersin, uurayacaktır senin dä üstünä te o, ne uurêr gençlerä, da ozaman görecän, ani seni dä başlayacak birerä çekmää.

– Brak şu masalları, – didinirdi Gani, – Sän taa çok gidersin Nadinin türkülerini seslemää.

– Belli bişey, Nadidän gözäl türkü çalsın hem çok maani bilsin bizim küüydä başka yok. Lafsız bu iş ta beni oraya çeker. Türkülär hem maanilär, Nadi kendisi hem onun gözäl sesi benim üreemdä karma-karıştılar da bir derin duygu oldular. Ona sevda deniler, Gane!

– Sölä bana da naşey o sevda.

– Onu laflan yok nasıl sölemää, kardaşım, açan başına gelecek, ozaman bilecän. Var nasıl söyleyim sade, ani o tatlı da, yakıcı da, acı da. Ondan beklä sevinmelik ta, bela da hem taa çok başka işlär da... Unuttun mu, açan ötääavşam? – sordu o Ganiyä.

– Ne?

– Tä o türküyü.

Kara beygir ahırda,
Benim ürääm kahrıda.
Kahırcımı bilseniz,
İstediimä verseniz...

Kıyıştırmazdı Gani gitsin yalnız öbür maaleyä. İstärdi o da seslesin Nadinin türkülerini. Bir yanından da bu taa sarzısı yudulmadık delikannı korkardı yalnız gitmää. Bunu başlayıcı delikannılar hepsi saklêrlar, ama gecä birerdä yalnız kaldıynan, onnarın ürecikleri bir kuş ürecii gibi küt-küt düüler...

Çocuklar hazır odular da çıktılar sokaa. Taa yıraktan işidilirdi türkü sesi – o Nadilerin derneendän ses gelirdi. Tanaslan Gani hiç kendileri da annamadılar, nicä onnarı ayakları götördülär bu, çan gibi ötän türkü, sesinä. Te artık etiştılär Nadilerin maalesinä. Dernek sokakta. Fenerin şafkında kızlar el işlerini yapêrlar hem türkü çalêrlar, gülüp söleerlär.

– Avşamayorsunuz! – seläm verdilär Tanaslan Gani.

– Kemetayorsunuz, sefaa gelmişiniz! – dedi kimsä kızlardan da eni gelmişlär başladılar elleşmää dernektä oturan kızlarla. Altı kız otururdular uzun skemnedä. İki dä karı taa öteeciktä erdä otururdular hem yapaa didärdilär. Pek az lääzımdılar onnar burada, ama kızlar yoktu nasıl kuusunnar onnarı, sora kim sabaya küü içindä dillerini kaşıyacak. Kimär kerä dernekçilär utana-utana sorardılar babulara:

– Bulülär, siz taa üşümediniz mi? Ne serin gecelär başladı olmaa! Açan kalın suratlı babular bu soruştan sora da gitmäzdiölär, kızlar birtaan yoktu näpsınnar. Bu avşam dernek gidärdi kendi adetiycä: kızlar herkez kukalarına sümeklerinä iilerinä bakardılar. Çocuklar durardılar bir tarafta. Susuntuluu bozsun deyini, bir kız Anka dedi:

– Geldiniz, çocuklar, da neçin sürütmediniz baarı bacaklarımızı?

Ne istämeersiniz başkası da gelsin mi? Ne ayaklarınızda kantar topuzu mu var, osa onnara kira mı isteersiniz?

Bizdä eveldän vardır sanmak, çünkü ilkin gelän çocuklar, ayaklarını sürüderäk, gelirseler, ozaman arkadan taa başkaları da gelecek.

– Tanas, hadi geç ba, – teklif etti delikannıyı Nadinin druşkası. Adetä görä çocuklar dernektä geçmeerlär oturmaa yavklusunun yanına teklifsiz. Kızın, eer varsa kayıllı, saklı söleer druşkasına, teklifetsin läözümni çocuu.

Tanas çok oyalanmadı, geçti Nadinin yanına lafa hem ayaklarını okadar sürüttü, ki çarıklarınnan bir bulut toz kaldırdı. Kızların takazaları boşuna gitmemişti. Tanas Nadinin yanına geçti gibi, türkülerin arası az-buçuk kesildi. Gani dâ bu arada oturdu öbür kızlara karşı, seslärdi porezenneri hem kendi dâ borçlu kalmazdı, basardı cümbüşleri biri-biri ardına. Arada, saatta kopardı bir keskin gülüş, angısı yalın gibi kavırdı kızları, ötärdi, nicä çan, hem işidilirdi öbür maaledä dâ.

– Ha-ha-ha-ha-ha-a-a! Sora genä çekedärdi türkölär:

Şu çotucaan altında, mari kız,
gülgülü üzüm var
Şu üzümä baktıkça, mari kız,
gözüm süzöldü...

Butakım gecelär pek hızlı geçärdilär... Sansın, henez dernek çekettiydi, bir dâ baksan, horozlar artık öterlär, gelirdi sıra daalışmaa. Tanas Nadiyi geçirirdi evä, Ganiyä dâ deyardı:

– Sän beklä beni biraz te orada. Bän şindi gelecäm, da bilä evä gidecez. – Gani da, ahmacık beklärdi her avşam birär-ikişär saat Tanası. Näbacan da beklämeyecän, açan evä gitmää yalnız korkardı. Boşuna denmeer "Korku daayı beklärmiş" ...Bu avşam Gani bıktı beklemä. Ay aydıdı, düşündü gitsin evä yalnız, ama bir akılı da deer:

–Ya bän gidip bakayım baarı, ne uzun geçirmäk oldu bu Tanasta. O usulcuunnan geldi Nadilerin evinin başına da uzattı kafasını sundurmaya:

E-he-he-e-ey! Gelir mi Tanas tez, o sarmaşılıydı Nadiylän, aya karşı öpüşürdülär... "Brak öpüşsünär" – düşündü Gani dâ o avşam seftä yalnız gitti evä. Topal Angillerin boş evinin yanından geçmää hepsindän titsiydi. Gani o uurda, açan toparlandı, ayakları belinä ururdular... Duruklandı taa onnarın tokadının yanında. Soluk solaa etiştirämäzdi hem aklınca sölenirdi:

– Kim çıkarmış bu yalannarı, ani Topal Angillerin boş evlerindä tılsım varmış? Hiç bişey yok! Hepsi yalan...

Gitti Gani uyumaa, ama Nadilerin sundurmasında kaldı iki kişi sarmaşık. Onnar dört göz arasında nesä annaşırıldılar. Géçti, küü içindä can-cın yoktu, salt bir tutnuk sesli horoz ötmesi işidilirdi hem dâ göktän gençlerä bakardı bir tombarlak kurban tepsişi gibi ay...

* * *

– Etecek oldu bayılêrsın, doymadı mı o aazın türkü çalmaa, – baarırdı kayınnası gelin Nadiyä. – Nicä geldin bizim aula, aazın susmadı. Geçän insannar da, duruklanıp bakêrlar bizim tokattan, senin sesini sesleerlär.

– Năbayım ma, mamö, – savaşırdı gelin uslandırmaa kayınnayı yalpaklıklan. – Ne fena mı, ani çalêrim? Benim sevinmeliim da türkü, kahırım da – hep o.

– Türkü, türkü! – taa pek kızardı babu. – Bir aaz açmış da yok!

Nadinin kayınnası bir gamsız hem yonulmadık babuydu, bir kulaandan hiç işitmäzdi öbürü da saardı, gözünün da birisi kusurluydu. Ačan Tanas istediydi Nadiyä dünür yollamaa, mamusu o saat dedi: "Tamızlı biraz türkücü, bilmäm işi becerecek mi?" Bu karı başka tarafa bakmazdı, ona lääzımdı ölä bir gelin, ani en ilkin işçi olsun. Ama Tanas çok-çok sölettirmede anasını, dedi:

– Onu alacam; – Onu da aldı. Düündä gelini diildi lääzım çok-çok yalvarmaa saadıçlara türkü çalsın, nicä var kimisi saatlarla nızlanêr. Üç gün sıravardır, nekadar düün uzandı, Nadi türkü tarafından hepsinin hatırlarını yaptı.

Ama çok geçmedi eni evdä, bu türkülerin beterinä, gelinnän kayınna başladılar hojma dartışmaa. Tanaslan Nadi, nicä gençlerä düşer düünnerä, konuşkalara gidärdilär, ama ihtärlar da hiç evdä durmaa istemäzdilär. Konuşkalara seydi konuşka deniler: orada türkü – en lääzımnı iş. Gelin Nadi çok-çok beklemäzdi teklif etsinnär. Tuttururdu bir ses, bir dä gözäl sesi vardı, da birkaç peet söyleyincä kimi sofracıların başlardı yaşları süzülmää. Ama türkünün bitkisindä bütün masayı aaladırdı. Sade Nadinin kayınnası borsuk-borsuk bir köşedä durardı. Kimin kulaklarınnan türkü sesleyeceydi? O sade bir iştan azetmäzdi:

– Hadi becerer, becersin, – düşünärdi kayınna, – sesi dä var islää. Ama olur mu ölä birdän. Bizim adetlerä görä – bu kalın üzlülük, esapsızlık! Babu artık bu yaşa geldi, kaç düünnerdä konuştu, kaç ayazmalarda hem kumatriyalarda – o görmedi hem işitmedi teklifsiz türkü çekettirsinnär. Akı başında olan çok ta bilsä, bekleer islää yalvarsınnar da sora... Ölä adet, ölä dä gözäl durêr...

Tanasın mamusu çatlardı üfkesindän, açan aklına getirirdi, ani bu esapsızlık gel-sän da çık taman onnarda, Toninin İvanın Dimusunda, ani anılırdı bütün tamızlıkları utanmaklan hem esaplan.

Geçti birkaç yıl, da türkücü gelin Nadinin kayınna elindä yaşaması heptän güç oldu. Beki, taa olacedı nicä dayanmaa, eer kaynata da başlamayadı babuyu seslemää. Tanas işä gittiyen, ihtärlar gelinin içini kemirirdilär. Bir çala kesildiği türkülerin dä sesleri. Ama bir gün gelin istedi bu annamazların inadına yapsın. Ačan Tanas geldi kırdan, tokatta vardı bir alay insan: karı, kız, uşak. Nadi büyük evdä kapalıydı, üstünä kilit urulu. Eski evin pençerelerindä kapaklar dışyanındandı, onnar da kapalıydılar, ama içyanda onun karısı Nadi türkü çalardı. Gözäl ses işidilirdi kilitli kapulardan da, kapalı pençerelerdän dä. Türkü kapları geçän insannarın üreklerini hem daalırđı yımışak havada uzak erlerä. Tanas sordu anasına-bobasına: "Ne oldu?"

– Dedik, beki, sustururuz bu senin gelinini, ama onu yok kolay susturmaa. O bu türkülerinnän bütün küüyü toplêr yanımıza. Bıktık artık tokat aazında kalabalaa. – dedi mamusu.

Tanas açtı kapuları da kolverdi karısını. Bu içerdä o avşam oldu büyük kavga...

Ertesi günü aulun orta erindä bir taligada artık üklüdü hepsi Nadinin hem Tanasın rubaları. Toni İvanın Dimunun biricik oolu çıkardı ayırı yaşamaa kenarda bir boş evä. İki karı geçärdilär sokaktan:

– P1-1-1, mari! Ne iş var bu aulda? – sordu birisi, Tonilerin auluna kafasını uzadarak.

– Sän ne, işitmedin mi, mari kumiça, Tanas çıkarmış bobasının yanından başka erä. İhtärlar gelinnän uzlaşamazmışlar.

– Aman, ayol, butakım gözelim hem büük evlerdä dädu-babu yalnızca mı kalırmışlar?

Tanas kendisi dä çıkardı boba evindän üreendä yaraylan. Canı acırdı, ani olmadıydı ölä, nicä düşärdi olsun. Anaylan bobaya bir ool läüzimdi bilä yaşasınnar. Ama şimdi, açan o hepsini islää kantarladı, geldi bir fikirä, ani Nadi ona taa paalı anadan da, bobadan da hem geniş evlerdän dä. Aklınca dedi: "Taa ii bukamı tuza banacam, yavan iyecäm, ama sevdamnan birliktä, dirliktä yaşayacam".

– Ho-o-o, di-i-i – baardı öküzlärä, da taliga çıktı ana-boba aulundan.

* * *

O yılın Tanaslan Nadi kışladılar Baacı Vasillerin kümeltisindä. Günün birindä Dimu dädu dayanamadı, aldı kendini, geldi oolunun kenarda bordeyinä, girdi içeri da yalvardı gelsinnär geeri.

– Oldu, ne oldu, brak, yapma ölä, – deyärdi Dimu dädu. – Kaldık mamunnan tın başımıza, gel geeri. Bän çıkacam kayınnanın önünä, sän dä biraz gelini uslandır, da yaşayalım bilä, – dädu kahırlı çekti soluunu içinä da uzattı lafını. – İçerlär bom-boş, hem aalemdän da ayıp.

Tanas susardı, ama Nadi kesen-kes söledi: "Şindän sora o aula basmayacam!"

Ertesi yılın uydu da bulundu Tanasa iş kasabada. Topladılar Nadiylän necezleri vardı, da gittilär Kişinöva. Dimu dädu hem babu aalardılar o günü, açan biricik oolları küüdän da çıktıydı. Onnara artık belliydi, ki şansora läüzim olacak ölüncä yalnız yaşasınnar...

Geçti taa birkaç yıl. Tanas hem Nadi anadan-bobadan vazgeçmäzdiölär. Gelirdilər kimär kerä ikisi dä musaafirlää, ama şansora olduydu çok vakıt Tanas yalnız gelirdi. Ool diil mi, ani var bir laf, kan-su olmazmış, gelip, bakardı ihtärları, yardım edärdi kış için yakacak hazırlamaa, başka ev işlerini yapmaa. Dimu dädu hep sorardı:

– Nübêr gelin, saasem mi?

– Nübaceydi, – cuvap edärdi Tanas, – şimdi o büük iş açti kendisinä türkücülükän. Avşam-sabaa hep çalêr.

– Orada da mı uslanmadı, – şaşardı Tanasın bobası. – E, kim onu orada durêr seslemää?

Sadä kayınna hiç aazını da açmazdı gelin için...

Dimu dädu hem Tanasın anası Çimana babu düşünürdülär: evlär boş durmasın hem olsun kiminnän gam daatmaa deyni, alsınnar bir üüredici, yaşasın onnarda kiraylan.

– Hem birär-ikişär da paracık düşär, – sayıklardı taa sıkıca kalıplı babu. Ölä dä yaptılar. Erleştı Toninin Dimulara yaşamaa Arkadi Kavalcı. Ama bu üüredici çıktı bir

pek büyük muzıka sevicisi, kurdu türlü radiolar, magnetofonnar, bitkidä dä dikti evin tepesinä bir antena içeri dä erleştirdi televizor.

Bir avşam Arkadi Petroviç ansızdan teklif etti dăduylan babuyu televizora, deyeräk:

– Sizin var mı senseleniz Kışınövda?

– Var, – dedi ev saabi, – oolum orada yaşêr.

– E, te bu Zımbacı Nadejda, ne sizä gelir? – sordu üüredici, parmaannan programayı göstereräk. – Burada yazılı, ani o bu avşam türkü çalacak.

– Ne geleceydi. Haliz oolumun karısı, gelinimiz, – dedi dădu Dimu, hep taa annayamayarak, ne isteer sölesin bu üüredici.

Avşamneyin oturdular hepsi televizoru siiretmää. Bir türkü çaldılar sora oynadılar. Bir da ansızdan ekrana çıktı... Nadi. Üstü giyimni yalabık rubalarlan, boylu, gözäl. O ilerledi, sansın yaklaştı siiredicilerä da başladı çalmaa.

– Bu mu gelininiz?

– Kendisi o, be canım! – şaşardı dădu Dimu. – Gördün mü? – takıldı o babusuna, – nereyâ etişti bizim gelin? Sän azetmâzdin insandan, şindi sä onu memleket sesleer.

– Aman, alahı-ı-ım! – uzattı babu. – Acaba taa nelär çıkaracaklar? Bak sän gelin orada yırakta, ama sesi işidiler yanımızda gibi. Bak sän ne fasıl giidirmişlär onu, sansın enidän yavklu edecekler! Allahım panayıyacım, hele bu bizim çocuun karısına! Neçin kolvermiş onu bu şeytannın içinä?

Nadi çaldı taa bir türkü, sora taa bir...

Dimu dădu genä başladı babuyu takazalamaa:

– Düşmâzdi biz çekişelim, babo, gelinin türkülerinin beterinä. Taa lääzım sevinelim, ani vergisi var, ama sän deersin şeytannıkmiş.

– Olur mu, – girdi lafa üüredici dä, aalem türküyä seviner siz dä... şeytannık...

– İslää insandı, işçiydi, yalpaktı, – hep söylenirdi dădu, sansın kendi kendisinä. – Ama ne annadacan inat babuya, girişti: esapsızmış, utanmazmış... Gördün mü şindi esapsız? Bulundu, kim annasın gelinin türkülerini.

– Gördüm, gördüm, – hep taa istemâzdi verilsin inat babu. – Bezbelli, te bu pıstie kalacaanda yok ne gösterebiliriz da buldular bizim gelini taa ahmakça, koydular aazını yaysın. Tanasta da okadar akıl, kolvermiş karısını başı-boş...

– Diil dooru, Çimana babo. – dayanamadı üüredici. – Sizin gelininiz artistka. Onda bezbelli, ani küçüklüündän varmış talant. Sizin gelinin türküleri çok insannarın yaşamasını taa şen hem taa dolu yapêrlar. Te neçin onu koymuşlar televiziyada çalsın, ama diil, nicä siz deersiniz...

Çalardı orkestra: kavallar, düdüklär, kemençelär, sora taa bir oyun gösterdilär. Bitkidä genä Nadi bir türkü çaldı:

Şu baa çotucaan altında, mari kız,

gülgülü üzümçük

Şu üzümä baktıkça, mari kız,

Gözüm süzüldü...

Konçert bitti. Üüredici kapadı televizorunu. Dăduylan babu gittilär öbür içeri yatmaa. İkisini dä nesä zeetlardı. Üüredici dä yattıyan dinnenmää, çok vakit yuvarlandı döşendä. Nadinin türlüleri, mastercä becerikli, üüredicinin aktarırdılar muzıkayı annayanın üreeni.

– Sanki kaç bölä vergilär etişämeerlär oraya, annamaz saar babuların beterinä! – düşünürdü üüredici.

Däduyu da kendiyasına gelin Nadi koymuştu düşünmeklerä. Ama babu da kendiyasına zor sayıklamaklara daldıydı.

– Yazık, – dedi Dimu dädu karısına, – yaklaştık yaşamanın sonuna dooru, ama annayamadık onu. Gelin Nadi çok käämil insandı.

– Hadi etecek oldu metettin onu. Unuttun mu, nasıl insannar bizim tokada toplanır-dılar yaymannık seslemä. Büük iş – türkücü! Fasüleyi kaynatmaa, olmalı, büün dä taa üürenämedi...

çıkma deri – sepili deri

hojma – dayma

kara baa – beygir kılından örülü tasmalar

tılsım – fenalık

tın başına – yap-yalnız

- Yapın delikannı Tanasın karakteristikasını.
- Nasıl küçük delikannı Gani annadı, ki tılsımnar halizdän dünnädä yoktur? Tekstin yardımınnan cevap edin.
- Düşünün da söläyin: Nadi etişeceymiydi televiziyada türkücü olmaa, eer içerdä olmayaydı konflikt.
- Ne söleer üüredici küüylü talantlar için, kimin beterinä onnar üzä çıkamêêrlar?
- Koyun karşı-karşıya dädu Dimunun bakışını türkücülää hem onun babusunun bakışını.
- Ne taa kolay bilmää, türkü mü çalmaa, osa fasülä mi kaynatmaa? Babu nasıl sanêr?

Nikolay Baboglunu "*Tanaslan Nadi*" yaratmasını okuyun da kendi-kendinizä kontrol yapın

1. Kim söylemiş bu sözleri?

– Şaşêrım bän, ne okadar çeker seni o Nadiyâ?
 – Gidecän sän, ama yalnız gezmää korkêrsın.
 – Bulülär, siz taa üşümediniz mi? Ne serin gecelär başladı olmaa!
 – Oldu, ne oldu, brak, yampa ölä. Kaldık mamunnan tın başımıza, gel geeri. İçerlär bom-boş hem aalemdän da ayıp.

– Etecek oldu bayılêrsın, doyamadı mı o aazın türkü çalmaa. Nicä geldin bizim aula, aazın susmadı. Geçän insannar da, duruklanıp bakêrlar bizim tokattan, senin sesini sesleeräl.

– Diil dooru, Çimana babo. Sizin gelininiz artistka. Onda, bezbollahi, ani küçüklüündän varmış talant. Sizin gelinin türküleri çok insanın yaşamasını taa şen hem taa dolu yapêrlar. Te neçin onu koymuşlar televiziyada çalsın, ama diil nicä siz deersiniz...

– Yazık, yaklaştık yaşamanın sonuna dooru, ama annayamadık onu. Gelin Nadi çok käämil insandı.

(*Birdän-birä cevabı verämäzseniz, yaratmaya bakabilirsiniz*)

2. Kimin için söz gider? (patret, süret).

• "...O – balaban, levent bir delikannı. Başında kömür-kara kalpak az-buçuk çekiliydi kara kaşlara. Ayaklarında çıkma deridän çarıklar hem süt-biyaz sargılar kara baalan sarılıydılar".

• "...Nadinin kayınınası bir gamsız hem yonulmadık babuydu, bir kulaandan hiç işitmäzdi, öbürü da saardı, gözünün da birisi kusurluydu... Bu karı başka tarafa bakmazdı, ona läâzımdı ölä bir gelin, ani en ilkin işçi olsun".

• "...Konşert bitti. Üüredici kapadı televizoru..." Sanki kaç bölä vergililär etişämeerlär oraya, annamaz saar babuların beterinä! – düşündü üüredici" (üüredicinin adını aklınıza getirin).

3. Angı epizodları bu paycazlar açıklêrlar?

• "...Altı kız oturdular uzun skemnedä. İki da karı taa öteeciktä, erdä oturdular hem yapaa didärdiläl. Pek az läâzımdılar onnar burada, ama kızlar yoktu nasıl kuusunnar onnarı. Bu avşam dernek gidärdi kendi adetiycä: kızlar herkez kukalarına sümeklerinä iilerinä bakardılar. Çocuklar duraardı bir tarafta."

• "...Tanas çok oyalanmadı, geçti Nadinin yanına lafa hem ayaklarını okadar sürüttü, ki çarıklarınnan bir bulut toz kaldırdı... Arada, saatta kopardı bir keskin gülüş, angısı yalın gibi kavardı kızları, ötärdi, nicä çan, hem işidilirdi öbür maaledä dä."

• "...Tanas kendisi dä çıkardı boba evindän üreendä yaraylan. Canı acırdı, ani olmadıydı ölä, nicä düşärdi olsun. Anaylan bobaya bir ool läâzımdı bilä yaşasın..."

• "...Çalardı orkesträ: kavallar, düdüklär, kemençelär, sora taa bir oyun gösterdilər. Bitkidä genä Nadi türkü çaldı..." (türkünün adını aklınıza getirin).

* Ömür

Diri ömür, neysin sän?	Kim-kerä – kara kömür?
Of, bilsäm, bilsäm, bilsäm...	Geler sıra pek sever
Kaç türlü sän gezdirersin?	Sevmesinnän da zeetleer.
Gezdirip, sevindirersin	Ama hepsimiz isteer
Ansızdan kismet verersin	O tez geçmesin,
Ama taa da çok zeetleersin...	Ama... geçer!
Neçin bu tatlı ömür	

Näända çalı, näända gül
Ölä yaşamak ömür.
Näända zor, näända zaamet
Ömür, dostlar – büük kismet!

- Söläyin şiirin sıralarınnan hem kendinizin esabınıza görä, ömürün ii erlerini hem kötü erlerini...
- Ömürü olur mu sevmemää?
- Yapın aranızda bir sözleşmäk bu temaya.

Masallı toprak

Sevdim, severim, sevecäm
Bu masallı topraa,
Näändan kalktım da çekettim
Seftä adımnamaa.

Topraan üzü, esmer rengi
Raatımnan barabar,
Sıklet olup cana geldi
Oldu nicä **nazar**.

Näanı gidärsäm, gidecäm
Bu masaldan **aybat**,
Taa pek eşkin o verecek,
Olup bana kanat.

Geldim nicä geler dünnä,
Kimin borcu bir can.
Bän dä borçlu kalmayacam,
Topraa karışacam.

aybat – umut, sevinç
nazar – hastalayıcı, kötü bakış

- Siz nasıl görürsünüz bu topraa, söläyin.
- Koyun kendiniz bu şiiirä ad?
- Ezber söläyin.

Bu meraklıdır!

Gagauz dilimiz için düşünmeklär..

Yok nasıl yazmamaa o dil için, angısında düşünersin hem fikirin işleer, laf açêrsın, zerä fikirin hoş hem serbest kannanêr. Yok nasıl yazmamaa bizim gözäl, zengin hem düzgün gagauzçamız için. Konkret işlerin, yaşamanın gözelliklerini, can duygularını en ii ana dilimizdä sade uygun annatmaa var kolay. Bizä deyni ana dilimizdä *gül* – **o gül**, *baa* – **o baa**, *Yalpuğ* – **o Yalpuğ**, *Bucak* – **o Bucak**; adımız da ana dilimizdä – gagauz. Ne käämil yurtluktur, vatandır bu ana dilimiz! Çoktankı, geniş, uzun, derin, kaavi, käämil, zengin, gözäl bir yurtluktur o! Ana dilimiz – halkımızın **diri canıdır!** O – bizim diri halkımızdır, paalı yurtluumuzdur!

Demeeriz, ani başka dillär diildir käämil hem gözäl.

Ama okadaradan bizim, okadaradan ayleli, okadaradan baalıdır bizä o dil, angısında duuduk! Zerä esaplayamam, ani *gülä* vardır nicä başka türlü demää.

Bizim, aslıdan ani, iki yurtluumuz var, nicä dä hepsinin halkların: **ana tarafımız** hem **ana dilimiz!** Hem onnarın adlarının ayrılmaz! Yurtluumuzun adı hep yurtluktur. Adsız yurtluk o diil yurtluk. **Gagauziya** bizim toprak yurtluumuzdur! Gözäl gagauzçamız da ana **can** yurtluumuzdur! Güüdemizdän, yaşamamızdan o ayırdılamaz!

Aariflik çöşmesi

- Aarayan bulurmuş.
- Alatlayan geeri kalêr.
- Bakarsan – baa olur, bakmarsan – daa olur.
- Çok laf – aarlık, ama susmak – varlık.
- Dilin kemii yoktur, ne istärsä söleer.
- Er da kara, ama bizi besleer.
- Herbir insanın var kendi gözelli.
- Herkez kendinä, salt bir bän bana.
- Gülmä aalemi, zerä gelir başına.
- Herbir arı bal yapmaz.
- İplik incä erdän koparmış.
- Kim ne yapêr – kendi başına yapêr.
- Sofradan büyük diilsin.
- Su gider, kum kalêr.
- Türküylän masalın saabisi yokmuş.
- Uyku baldan tatlı.
- Yaz kışı besleer.
- Zorların ardına kolaylar da gelir.
- Zorun önündä kolay da varmış.
- Tamahlık adamı kaybeder.
- Tatlı dilä doyamazsın.

(*Todur Zanet. "Gagauzluk: kultura, ruh, adetlär"*)

Dayma düşlerimä geler

Geniş dünnä, geniş hem dar
 bu tombarlak toprak.
 Gözäl erlär saklı bendän
 bir tarafta bizdän yırak
 Kasabalar, küülär, **imdat** verän sular,
 şen güneşli göllär, hem taa kimnär,
 bilsin nelärlän anılmış hem türkücü
 peetlerinnän çalınmış var taraflar..
 Ama geniş dünneynin sade bir köşesindä
 Bana adımca deerlär taa tatlı..
 Orda bizim eşik hem zemperäylän kapumuz,
 Sergendä dä ediliimdän ölçüm saklı.
 Sadä orda hep büün da taa gezer, sürü edekçisi – eşek.
 Tozlumuydur yollar – biläsin koyun
 sürüleri geçer **gevşek**.
 Orada büüyer benim o dut aacım da,
 ani fişkan verirdi bobama, bizi düüsün zarar için.
 Tä buydur o köşä, ani dayma düşlerimä girer
 Hem hiç bir yılaçsız buluşmakta imdat verer
 Sendä dä, kardaşım, olmalıdır ölä başka bir er,
 Ani sana hpetän yalpak adınca deer,
 Hem dayma, dayma senin dä düşlerinä girer..

imdat – alışmak için ilaç
gevşek – yımışak

- Sanki, nedändir o düşlär, ani her avşam avtorun uykusuna geler?
- Siz düş görersiniz mi? Olur mu kendi düşleriniz için yazasınız? Yazın.

N. Baboglunun yaratmaları için

N. Baboglunun poeziyası hem prozası folklordan çekiler. Şiirlerindä, "Masallı toprak" hem "Dayma düşlerimä geler" çok poetizmayan hem gözäl gagauz dilinnän verili derin insan duyguları, ani hepsini diri hem meraklı kişileri dürtelär. Poet çıkmêer kendi eski görülmüş momentlerinden, da danışêer okuyuculara soruşlarlan "Sanki hep bu türlü duygular diil mi hepsimizi gecä-gündüz zeetleer?"

Şiirlär filosofiya tarafından yaşamamıza derin bakışlar atêrlar, şiirlär ölä pek kolay, beki, annaşilmêêrlar, ama onnarı bir kerä okuduktan sora, isteersin taa birkaç kerä okumaa.

Bu meraklıdır!

N. Baboglunun sözü

İyül ayın 30-da 1957 yılda son-sonunda bir uzun yıllarca dartsımaqlardan, iilmeklerdän, yalvarmaqlardan hem savaşımaqlardan sora gagauz dilindä kabuledildi zakonca alfabet.

Proekti hazırladıydı D. Tanasoglu, kararı aldı Moldovanın Üesek Sovetin Prezidiumu. Gagauz alfabeti ozaman kirilika alfabetin temelindä düzüldüydü. Alfabet kabuledildiktän sora, hep o yılın, sentäbri ayında gagauz küülerindä başlankı klaslar şkolalarda geçti ana dilindä, gagauzçada üürenmää.

Açıldıydı 500-ün üstünä klas, 25000-ä yakın uşak üürenirdi bu klaslarda. Kişinêu Pedagogika Aaraştırmak institutunda açıldıydı bir gagauz sektoru maasuz bizim gagauzların şkolalarına deyni hem Bolgrad şkolalarına deyni. Bu sektorun başı oldu Dionis Tanasoglu. Kaulda Pedagogika okulunda hem Tiraspolun pedagogika institutunda başladıydılar hazırlamaa kadrolar. Bundan başka, Moldovanın Bilim Akademiyasında açıldıydı-Gagauz bilim sektoru. Bunnardı kulturamızda etiştirmeklär bir uzun millet uyuvuşmak gibi zamanından sora, bunnardı gagauzların kulturasında yıldızlı günnerimiz.

(N. Baboglu. "Çalıtlı yol dirilmeyä" "Gorizont" jurnalı)

Gavril Gaydarcı

(1937–1998)

Gavril Gaydarcı bilimci, son vakıtlarda çalıştı Moldovanın Bilim Akademiyasında Gagauz Bolümün başkanı.

Kullandı yazıcılık işlerini dä.

Yazdı şiir, ilk literatūra kıyadı şiirlärlän çıktı 1972 yılda.

Sora kimi annatmaları, şiirleri tiparlandılar şkola kıyatlarında.

Annatmada "İki ool" gösterer, nasıl zenginnik hem fukaaralık iki kardaşı yaşamakta başka-başka taraflara atër.

Şiir toplumu "Ana tarafım", elbetki, kendi Bucak tarafı için, yazıcının duuma erleri için.

Burada o islää biler insannarı, onnarın iiliklerini hem kusurlarını. Te baş fikirlär onun şiirindä "Ay, Bucaam, Bucaam!":

Ay, Bucaam, Bucaam,
Dannarın pembä!
Kısmetliyim bän,
Ki duudum sendä...

Ay, Bucaam, Bucaam,
Türkülü Bucaam!
Çok sıcak tenin,
Çok zengin kucaan.

Evel Bucak kırları boştu, calı hem genger büüdärdi. Ama te vakıtlar diişildi. Bucaa gelip, erleştilär, sevän gagauzlar hem başka insannar da, bu tarafın üzü diişildi.

Şiirdä "Saalcaklan, ana tarafım" çok meraklı söleer avtor duuma taraftan ayrılması için. Zor ona brakmaa sevgili kırları, neredä traktoru da aydadı. Ama o söleer, ki gider "cayıllı çevirmää bilgiyä...", neçinki dünnedä zor bilgisiz.

G. Gaydarcının şiirleri gösterer, ki o baalı gagauz halkının aazdan yaratmasına. "Urdu bir taş yamaca...", ya "Aul boyu gülfatma..." hem başka.

Saalıcaklan, ana tarafım!

Saalıcaklan
Kal,
Gözelim – tarafım!
Afet beni,
Ki giderim,
Bucakım!
Afet benim
Cayılıımı,
Ki braktım,
Çok vakıda,
Çok yıllara
Bän seni...
Ana taraf,
Küsmä sän pek
Ooluna:
Düşä-kalka,
Bän dönärim
Yoluma.
Hiç bir vakıt
Brakmayarım
Tek seni.

Gelir vakıt –
Bän dönärim
Evimä,
Cayıllı da
Çevirärim
Bilgiyä.
Güceniktir
Bilgisizlik
Dünnädä,
Nicä nursuz
Sapa-saa göz
Üzündä
Ecel etmäm,
Görmedään, ki
Bän seni...
Büütün beni
Kısmetliktä,
Bucakım,
Şükür sana,
Ana-boba
Tarafım!

- Sanki, ne üzerä bu şiir yazılmış?
- Söläyin, angı sıralardan belli?

Büük yaamurun ardına

Yıldızlara, bakarak,
Uyuyêr dolay küülär.
Uzaktan salt gürlemäk
Ortalı sarsıladêr.

Yalap eder çayırlar,
Yıkanmaktan sora.
Kalkınêr yatnık otlar,
Ki iiletmişti bora.

Sellär artık süzülmüş
Aşaa alçaklaa.
Taşkın derä sa bıkmış
Gür buuldamaa.

Sade zavalı meşä,
(Yıldırım urmuş!)
Yarılı boydan-boya
Yola serilmiş.

Suskunnuk dolaylarda,
Ki cinnêr kulaan,
Sansın kalmamış burada
Hiç bir diri can.

Te sabaa da alatlêr
Danı boymaa,
Sansın haliz savaşêr
Günä yol yapmaa.

Gün-güneş adımnadı
Bayır aşırı,
Da erä çembrek gerdi,
Sırma çadırı.

suskunnuk – sessizlik
sırma – altın ip
çadır – palatka, şatra
meşä – aaç, pelin aacı

- Nicä düşünersiniz, avtor angı tarafların tabiatını yazdırêr?
- Okuyun taa bir kerä:
Te sabaa da alatlêr
Danı boyamaa,
Sansın haliz savaşêr
Günä yol yapmaa.
- Sesirgänin, ana tarafınızda bu gözellii var mı duyduunuz?
- Sıralayın literatura kolaylıklarını da açıklayın onnarın rolunu bu şiiirdä.

G. Gaydarcının şiirleri için

Gavril Gaydarcı gagauz dilindä literaturaya geldi vakıtları, ama sora tez yazı işlerini bir vakıda boşladı, sade sonunku onun şiirlerindä bulêriz derin filosofiyalı sıralar. Avtor aarêr soruşu "Sanki, neredän geler insana büyük kuvet da o, demäk adam, baştan bir ihkim-siz hem küçük can, son sonunda okadar büyük küvetli olêr, ki var toprakta yaşamanın en büyük başı. ...o hepsini enseer" şiirin sölemesinä görä. Gaydarcı kimi şiirlerindä kuşuklu bir seçici, o görüp, annadêr o işleri, neyi hepsimiz görämeriz, makar ki gözlerimizdä kusurumuz yok. Ama yaratıcının gözleri hepsini dener, hepsini fikirindän geçirip yaratmasınan bizä, okuyuculara verer.

Gaydarcının da kendi eceli nasıl başka bizim gagauz yazıcıların da ömürleri yaratmaları baalı personal kendi ömürünnän. O sever tarafını, ama saklamêr onu, ki bu toprak çok az sevindirirdi evel insanı, neçin ki eski zamannarda çok zengin bereketli topraklarımız kötü işlenirdi, gözelim tarafın kırları ekilmedik **pirloga** kalırdılar (şiir "Tarafım diişer"). Ama avtor hiç diil pesimist, o gösterer yazırlarında, ani bu taraflarımıza da geler kısmet, da o zor gelän kısmetin paası olêr taa paalı şiir "İnsan enseer".

"Saahcakan, ana tarafım!". Osaat okuyucu duyêr, ki bu sıralar yazılmış, açan avtor hazırlanmış çok vakıda kendi küüyündän gitmää. Zor ona ayrılmaa sevgili küüyündän, zor, ama lâazım. Avtor biraz kahırlan hem küsüylän söyleyip ayrılması için, sonunda gosterer kendi büyük inanmasını, ki o mutlak, işini başardıynan, evinä dönecek.

"Büük yaamurun ardına" – bu şiiirdä G. Gaydarcı yazêr Bucaan tabiatı için, gösterer ana tarafın güzelliini. Akına, yaamurun aardına "yalap eder çayırılar...", sansın bütün tabiat enilenmiş.

Stepan Kuroglu

(1940–2011)

Stepan Kuroglu şiir yazmaa başladı 60-ıncı yıllarda. Da o vakıtlardan bu avtorun tipardan çıktı iki kiyadı, şiirlär "Bir kucak güneş", öbürü – annatma toplumu "Yollar". Sanêrız, ki avtor Kuroglu bir talantlı poet. Bezbelli, onuştan da taa çok şiir yazdı. Çıktı bir küçük proza kiyadı "Yollar", ani az okuyuculara etişti. Sanardık, eni annatmalarlan peydalanacak taa bir proza kiyadı, ama 70–80-nci yıllarda dünnä üzünä genä peydalandı sıraylan eni şiir kıyatları "Kızgın çiiilär", "Kauş avaları", "Üüsek kuşlar", "Çık-çık güneş". Stepan Kuroglunun şiirleri yazılı derin duygularlan, o bir uygun laf ustası. Şiir yazmakta taa sık karşılanêr temalar: ana tarafın gözellii, gagauz halkın eceli, cengä karşı koymak, dostluk

hem sevda insannarın arasında. Bunnardan başka, çok lafeder Stepan şairin yaratma yolu için, onun neeti hem vergisi için.

Şiirlerindä "Dokuz laapsız", "Menevşä", "Uyuyêr soldat", "Mezar başında", "Sus, aalama" hem başkalarında Kuroglu göstermiş ozamankı "Büük Vatan çengin olaylarından işleri". Bu şiirlerdä o acıylan hem, beki, kimi gururluklan anêr o vakıtların kaybelmişlerini, teklif eder onnarı unutmamaa, baş iiltmää hem diz çökmää onnarın mezarında, necin ki onnar girginnik gösterdilär bütün dünnä için, dooruluk için.

Ayrı läüzüm söyleyim "Koruyun güneşi" adında şiiri için, angısında o çaarêr hepsini korumaa dünnedä usluluu, baarışlı.

S. Kuroglunun şiir kıyatlarında var türlü büük süretlär insannık için, insannarın eceli için, onuştan onun şiirlerin adı te bölä: "Akıllı dünneyä", "Gürlämä, gök!", "Danı etişmää" h.b. Şair çok düşüner, derindän sayıklêr halkın eceli için, insannarın yaşaması için, şairin daavaları hem faydası için. Bölä şiirlerä olur demää, ki onnar filosofiya lirikasına yakın olêrlar. Taa bir şiirindä, ani adı "Poet yolu", Kuroglu şairi uydurêr kuannan. Poet nicä kuan, ucêr çiçektän çiçää, nektar aarêr, sora taa annadêr, ani bu uçmakta, eer bulmasa da nektar, genä uçacak. Hep o yoldan gidecek, neçinki ölä poetın dä eceli. Şiirdä "İsteyiş" personaj bakıp gökâ, deneer, ani göktä uçan brakêr ardında bir bim-biaz yolcaaz gibi çizgi. Sora o yaratırêr bu çizgiyi kendi poet izlerinnän. O isteer, ki onun şiirleri, yaratmaları braksınnar dünnedä, yaşamakta izlerini – çizgiyi, kullanılsınnar hem unudulmasınnar.

Büük er kaplêr avtorun şiirlerin arasında ana tarafı için lirikası. Avtor gösterer, ani Buçak gözâl herbir zamanda: ilkyazın, yazın, kışın. Te ne gözâl gösterili şiirlerdä "Kızgın çiiilär" kiyadında kış için:

Kış. Aul kürtün-kürtün
Fidannar da gümüştän,
Herbir ev çeker tütün
Dört köşeli lüledän.

Kendi küçük Vatanının sevmesini S. Kuroglu gösterer herbir şiir kiyadında. Bucak lafa o dayma ekler epiteti "pelinni". Bunu o yapêr diil onuştan, ki Bucak tarafında var

çok pelin, ama onuştan, ki bu sıcak tarafta kimär kurak yıllarda yaşamanın dadı olêr acı, nicä pelin.

S. Kuroglunun şiir kökleri kuvet alêlar gagauz halkının yazısız yaratmalarından, folklordan. Şiir "Yıldızlar" yazılı gagauz halkının inanmasına görä. Gagauzlar yınanêrlar, ki herbir insanın var göktä kendi yıldızı. Açan birkimsey duuêr yada öler, göktä peydalanêr yada düşer birär yıldız. Bu şiirdä dä kär ölä yazılı.

Şiir kiyadında "Çık, çık güneş" var şiir, türkü, masal hem bilmeycä küçük uşaklara deyini, angıllarını şkolalarda taa üürenmeerlär. Bu kiyada avtor becermäklärän ayırmış da geçirmiş gagauz yazıcılarından en uygun yaratmaları küçüklär için.

Annatma "Zor yollar" tiparlandı 1970-inci yılda toplumda "Yollar". Bu annatmadan çekeder yazıcının kiyadı. Annatmada sölenêr o işlär için, angıları olmuşlar gagauzların yaşamasında 20-inci asirin 20-nci, 30-uncu yıllarında. Annatmanın teması: fukaaraların zor yaşaması, zor para kazanması, onnarın zor yolları, parayı evä getirmää deyini. Bu annatmada personaj bir küçük çirak çiftci. O, başka kendisi gibilärlän barabar, evä geler Dobruca taraflarından, nereyi onnar gitmiştilär para kazanmaa. Annatma bir taraftan da benzeer legendaya. Bezbelli, annatmanın temeli oldu o legendanın birisi, angıları o vakıtlar pek gezekmiş gagauzların aazlarında. Da te baş personaj, çiftçi Pidoş, kendi küülü kafadarlarınnan bulunêr yolda, Dobrucadan Bucak kırına savaşêr etişmää. Çıraklar dinikmişlär, neçinki boyar kırlarında en zor işleri yapmışlar, zeetlenmişlär. Onnar alatlararmışlar kendi evlerinin etişmää da paraylan sevindirmää karılarını hem uşaklarını. Yol geçermiş Babadak daayın içindän. Bu daayın karannık erindän geçärkän, çiftçilerin önnerindä peydalanmış bir bölük hırsız tüfeklärän hem onnarın bilinir öndercisinnän, bandit Kostaki Negruylan. Yolcular hiç annamamışlar, nasıl onnar parasız kalmışlar, hırsızlar almışlar hepsini. Çiftçilär başlêrlar kin çıkarmaa. Yazıcı çırakların tarafını tutêr, belli olêr, ani o Kosti Negruya, hepsinä hırsızlara maana bulêr. Ama öbür taraftan, o maana bulmêêr çıraklara, angıları kendileri hırsız olêrlar, insan öldürerlär.

Annatma belli eder gagauz çiftçilerin ozamanki soşial-politika durumunu, onnarın gücenik yaşamasını.

Şükürüm herbir insana

Şükürüm enidän ellerä,
Ani ekin büüder,
Şükürüm bol üreklerä,
Ani hatır güder
Şükürüm çilingirlerä
Kinnär demir бүker

Ama bir yol düzennerä
Kinnär asfalt döker.
Şükürüm bän aşçılara
Kim ekmecek yuurêr,
Taşçı hem zugrafçılara,

Kim ev, köprü düzer,
Şükürüm herbir insana,
Kim çalışıp yapêr.
Şükürüm yaralgan cana,
Kim hatırı annêêr.
Şükürüm denizçilerä

Ki bol gemi yollêêr
Uşaa da üüredennerä,
Uşak insan olêr!
Hem dä mayılım güllerä
Geldi sıra – açêr.

Mayılım örnekçilerä,
Kim ariflii saçêr
Soluk alıp, dinsiz inat

Çiftçi işleer hojma...
Bizdä uşak, sizdä – kanat!
Kuşa kalmış uçmaa...

zugrafçı – resimci

- Şiiri okuyup, söläyin sanki olur mu herbir insana ilip da şükür etmää? Neçin olur?
- Neçin olmaz?
- Nasıl avtor düşüner?

Kısmetliyim

Meyvalık kırın donaa
Doz-dolay görerim,
Kısmetliyim, var anam –
Duumaklı erim.

Kuş sesi dolu sabaa,
Eşerdi daalık,
Kısmetliyim, var bobam –
Vatanım paalı.

Küü üstü-gökün kuşaa
Gerçekli sevim,

Kısmetliyim, var uşaa
Ocaklı evim.
Gündönücü sap-sarı
Aulda açêr,

Kısmetliyim var karım,
Senseläm dä var.
Sevinmeliin yok dibi,
Gün canda duuar,

Korumaa da var kimi,
Koruyan da var.

- Nedän çok kısmetli sayêr kendini avtor?
- Nelär paalı işlär onda var

Yıldızlı kaar

Kış. Yaayêr gündüz-gecä,
Kürtün – herersi.
Güneştä yaamak nicä
Yıldız düşmesi.

Bayırlar konaklandı,
Doz-dolay kızak,
Fidannar donaklandı,
Benzedi kıza.

Ne gözäl hem gençecik,
Kısmetli kimcääz?
Başında fata gercik,
Dalında sımcaaz.

Küpeçikleri gümüş,
Zil gibi öter...
İi masal, mayıl da düş,
Hepsinä eter.

- Şiiri okuyun da söläyin, ne süretlär var burada kış için?
- Söläyin sizin süretlerinizi kış zamanı için.
- Neçin bayırlar konaklandı? Kimi onnar konaa kabul ettilär?

Saa-selemnik

Yukardan ašaadān
güz. Sararmış daa.
Tä näändān kışadan
bir adım var taa.
Utacak gelin, tä
gün indi kuŝlaa
lüzgerin hembettän
çözölmüş kuşaa.
Kulaan tozuna çok
kraa düştü neyä?
Duyuldu salt ancak,
ne geler neyä.
Gençsin mi, ihtärsin
kendin duyacan,

iyisini seväriz:
can diri – hep can.
Taa isteniler saa –
selemnik gündän.
Var mı yaşamaa taa
aydınnık dünnäa?
Ravaani istäriz
turna gözündän
hem duva edäriz
ayoz sözünä.
Ŗu ömür – zamandır
çizisi – çimeir.
Kısacık tamandır?
Bir Allah bilir...

- Bu ŝiirdä denäyin, nasıl var avtorun bakışı naturaya?
- Nasıl yaraŝtırılmaklar kullanılmış?

Sızıntılarım

Baaşladı anam sözü
Yaşasın ki ana dil,
Bobam – adamnik sözü
Doorulaa – kuvet tecil.

Dedelär vermiŝtir can
Soy-senseleyi saymaa
Dönmesin suya, ki kan
Mezarları dolaşmaa.

Kızkardaşlar – hatırlı
Dünnädä saymaa iilii,
Kan-kardaşlar batırlı,
Hem ürek hem kaavilii.

Gün hem ay – kızım oolum
Sabaaya umut verdi,
Evi koruyan yavklum
Bir duygu – duymaa verdi.

Ama ne verdi ömür?
Göz-kulak dooru kantar?
Baaşladı bir at kömür,
Kuŝkuluu hem neet tımar.

tımar – kuvet

- Kim baaŝlêer milletlerä sözlerini?
- Avtora anası taa nelär baaşlamış?
- Bulun o sıraları, okuyun onnarı.

S. Kuroglunun şiirleri için

"**Şükürüm herbir insana**". Elbetki, şükür etmää sıradan herbir insana olmaz, neçinki var taa aramızda hırsızlar da, naamuzsuzlar da. Ama şair bu şiirdä başka iş urgulêr. Onu läázım annayalım ölä, ki şükürlüümüz gider sade ona, kim kazandı bizim sevgimizi hem kendi zaametinnän, işinnän verdi dünnäyä iilik, raatlık, isleelik hem varlık.

"**Kismetliyim**" – bu 20 sıralı siir avtorun kendi yaşaması için. O söleer, neçin kendisi kismetli, necinki var kimi sevsin hem var kimi korusunu da zorda – var uşaa, karısı sevgili, bu üzerä sevinmeliinin onun yok dibi.

"**Yıldızlı kaar**" – şiir naturaya bir metinnik, ama bu metinnik pek intim hem original. Naturada avtora görä – hepsi çok meraklı, hepsi çok gözäl. O sade bizdän biter, nasıl onu annayacez.

"**Saa-selemnik**" şiirindä avtor söleer, ki hem güzün, hem yazın insanın umudu bir-olsun raatlık, olsun duygu, ozaman yaşamanın var dadı. Adam genç tä, ihtär da olsa, o läázım "iili hem iisini sevsin", ozaman adamda kismet tä, saa- selemnik tä olacak.

Konstantin Vasilioglu

(1938–2014)

Gagauz şairi K.K. Vasilioglu duumuş Ukrainada Odesa bölgesindä Bolgrad rayonunda Aleksandrovka (Satılık-Hacı) küüyündä. Mamusu, Mariya Konstantinovna, anılmış terziyka, dikärdi çiftçi rubası da, intelligent rubası da. Dikärdi büyüklerä dä, küçüklerä dä. Kalmazdılar bir tarafta onun fasonnu rubalarından ne adamnar, ne dä karılar. Çocucaan mamusu pek çok halk türküsü bilärdi, gözäl çalardı hem käämil okuyardı Puşkinin, Lermontovun şiirlerini. Uygun hem duygulu okuyardı Kırlovun masallarını. Uşak, oturup patın kenarında, saatlarlan seslärdi mamusunu uzun kış gecelerindä, açan yorulardı iştän da yapardı kendinä deyni aralık.

Kosticiin bobası da, Konstantin Vasilyeviç, anılmış başçıvancı, agalarinnan Görgiylän hem Antonnan hem dä kardaşınnan Todiylän herkerä oradaydılar, neredä insan, şennik, gülüş. Onnar lafetmäzdidär, sade susmasınnar deyni, ama lafçıların arasında bulardılar kendi keskin fikraların erini. Onnardan, nicä Nastradindän, zormuş kurtulmaa. Kardaşlar brakmazmışlar raata keskin dillerinnän ne tamahları, ne haseetleri, ne hırsızları. Onnar gülmeyä alarmışlar herbirini, kim dooru yaşamêr, kim yaşamak yolun bir tarafında bulunêr.

Tä o türkülerin, şiirlerin, laf ustacıların arasında büümüş hem sevmiş literaturayı K. Vasilioglu.

Üürenärdi çocuk pek ilin hepsini predmetleri, ama hepsindän taa sevgiliydi ona deyni – rus dili hem literatura. Literatura uroklarında pek sevärdi ezber okumaa Puşkinin, Lermontovun, Mayakovskiyn yaratmalarını. Hem okuyardı duygulu, demekli. Uşaklında

taa ecel onu buluşturmıştu küüdeki bolnişanın baş doktorun çocucaannan, angısınınnan o yaşardı nicä kardaş. Onnarın aylesi Peterburgtan gelmesiydi. Rus dilini, rus masallarını, rus türkülerini Kosticik üürendiydi, işittiydi Alöşanın aylesindä. Rus kulturasınnan, rus imeklerinän, rus adetlerinnän çocuk tanıştıydı dostunun evindä, açan taa şkolaya gitmäzdi.

1946-ncı yılda Kosticik hem Alöşa, nicä iki kardaş, gittilər birinci klasa. Onnarı oturtular ilk bankaya, çünkü boydan küçüktülär. Küüdä çocuk bitirdi 7-nci klası da şkolayı ilerletmää deyni, gitti Çiişi (Ogorodnoe) küüyün orta şkolasına. Aşırı şkolacılar orada konakta yaşayardılar. Sade pazarlarda evä gidärdilər torbalarlan ekmek hem suan, kartofı bir aftaya almaa. Onu da taşıyardılar sırtında, çünkü maşınalar o vakıtlarda pek siirek gezärdilər.

Mayın çeketmesindä 1958-inci yılda geler Aleksandrovkaya Çadır-Lunga RONO başı Kiseev Stepan Nikolaeviç da Kostiyi hem taa birkaç kafadarını, angıları bitirdiydi orta şkolayı islää notalarlan, yolladı Kişinöva 2-aylık kurslara. Orada taa çoyu seftä buluştuydular D.N. Tanasogluylan, onun bobasınnan, Nikolay Georgieviçlän, Konstantin Kreşuyulan, angıları seftä gençlerin yaşamasında lafedärdilər hem lekşiyaları götürärdilər gagauzça; seftä işittiydilär gagauz yazıcıları hem literaturası için, türlü gipotezalar gagauzların istoriası için.

Geçti iki ay da Kosti Vasilioglu Beşgöz şkolasında başladı küçük klaslarda üüredici işlemä.

1959-uncu yılda Tiraspol T.G. Şevçenkonun adını taşıyan pedagogika institutu açtı kendi kapularını gagauz hem bulgar gençlerinä (zaoçno). Orayı havezlän gitti K. Vasilioglu da, angısını başardı 1965-inci yılda. Bu vakıt gagauz dili artık üürenilmäzdi da o geçti üüretmää sade rus dilini.

1989-uncu yıldan beeri uzun zaman K. Vasilioglu çalıştı baş bilim zaametçisi Pedagogika hem Psihologiya bilimi araştıran institutunda.

K. Vasilioglu ikinci dalgaylan literaturaya girdiktän sora doksanncı yıllardan büünkü günädän çok şkola kiyadı hazırladı, türlü programalar, kurikulumnar, sözlüklär, testlär hem onun sekiz kiyat kenddi yaratmalarınnan basıldı: "**Sevgilim**" (şiir toplumu), "**Vatanım – Bucak**" (şiir toplumu) hem "**Masallar. Uygun sözlär. Bilmeyecelär**", "**Bucak dannarı**" (şiir toplumu), "**Olimpiada**" (proza toplumu), "**Sofra**" (proza toplumu), "**Cömert tarafım**" (proza toplumu), "**Masal dünnesi**"...

Pantinin şekeri

Geçti geeridönmäz yıllar, gitti-uçtu Goguşun, nicä da binnärlän başka uşakların, küçüklüü.

He, he, he! Uşaklıktı mı o, açan insan partalların içindän çıkmazdı hem yoktu doyunca kuru ekmeklän mamaliga da. Gagauzlar Bucakta, nicä dä başka erlerdä, gücülä kendinä gelärdilər Vatan cengindän hem aaçlıktan sora, açan adam kendi canını hem uşakları kurtarmaa deyni, satardı, diişärdi diil sade evleri hem başka paalı işleri bir-iki kazan paşşoya yada kepää, ama satardı sırtından bitki gölmä... Katılar üüdürdilər diil sade beygir, köpek yaanısı, ama kedileri dä may yok ettiydilər.

Yıllar geçti, da Goguş, Gişa, Doni, Panti hem onnarın akrannarı bitirdilər edinci klası. Goguş hem taa birkaç kişi onnarın klasından, angıları taa iicä üürenärdilər, götürdülär

dokumentlerini komuşu küüyün orta şkolasına, zerä kendi küüyündä vardı nicä üürenmää sade edi klas bitirincä.

Ortakı şkolada üürenmää deyni, o vakıtlar lääzımdı ödemää eski paraylan 150-şär rubli yılda. Şindi 150 rubliyä bir boşça tuz alamayacan, ama ozaman kırda işleyän kabledärdi ayda kimär kerä 100 rublidän da aşaa (şindiki paraylan).

Vakit yolda çok kaybetmemää deyni, çocuklar bulduydular orada konak da buluşardılar evdekilärlän sade pazarlarda yada yortularda. Cumaa ertesi uroklardan sora yayan gidärdilär evä. Pazar günü avşamnen yada pazar ertesi karannıktan genä yayan dönärdilär geeri. Geç kalmamaa ilk uroklara deyni, lääzımdı evdän çıkkmaa taa karannıktan. Urokları kaçırmak için hiç laf ta yoktu. Herbiri düşünärdi şkolayı bitirmää da gitmää ileri.

Evä geldiynän, çocukların torbalarına anaları koyardı ilkin birär büyük somun ekmek, ki bütün haftaya etişsin. Taa çok kerä ekmeklär esmercäydi yada malaydı. Katık ta hepsinä may birtürlü verilärdi: kartofi hem birkaç baş suan. Piinir, slanina, sızırma çocuklar iyärdilär taa çok akılca yada düşlerindä. Süüş kartofidän sora çocuklar içärdilär birär çölmek suuk su da oturardılar üürenmää uroklarını.

Gençlerin arasında sade Panti içärdi "çay". Pantiyän siz, olmalı, artık tanıştınız başka annatmalarda ("Tamah Panti"), neredä gördünüz onu başka taraftan. Ya bakın, dostlar, bekim sizin da aranızda yaşêêr yada bulunêr Panti gibisi?

Panti, açan "çay" içmää istärdi, kalkardı hepsindän ileri, sessiz sıyınlardı kufneyä da semişka (gündöndü) sapınnan kaynadardı çüvendä su, doldurardı may yarım kilalık toprak çölmää, yastın altından çıkarardı dufi şişeciini, angısında evdekilär ona bir aftaya şeker verärdilär, açardı tıkcımı da olmalı bir on-onbeş minut, tutup onu başaşaa, silkärdi çölmään üstündä. Şeker tenecikleri düşärdilär çölmään içinä birär-birär, kâr vardı nicä saymaa onnarı. Ondan sora çekinärdi bir tarafa, dönärdi arkasınan kapuya dooru, ki görmesinnär, naşey orada yapêr. Avşam çayını da hep ölä çalışardı içmää, çocuklar evdä yokkana: taa ii görmesinnär, nekadar ani göreceklär da vermeyecän.

Şeker teneciklerini Panti silkärdi biyaz kaynak suyun içinä, neçinki çay otu hiç birerdä yoktu. Kafadarlarına Panti diil çay, ama bir tenecik şeker dä vermäzdi. Masanın üstündän tenecikleri dä toplayardı, tükürükleyip parmaanı, yapışsınar deyni.

Pantinin çayhanası butakım işlediydi taa onun dufi şişeci kırılmayınca, angısını o herkerä yanında taşıyardı.

Olduydu bu iş tä nesoy. O vakıtkarda şkolacılar da kimseydä yoktu maasuz sport uroklarına deyni ruba. Üürenicilär gidärdilär fizik kulturasına, kım neylän gezer. Da o günü, Pantiyä sıra geldiynän tırmanmaa turnää, göstermää kendi becerikliini hem türlü çalınar, çıktı sıradan, yaptı birkaç adım ileri, azıcık çöktü dä bir kıpımın içinä o artık turniin üstündäydi. Turniin üstündä dönärkän, Pantinin cebindä işidildi çatırtı. Pantinin diiştiydi benizi, açan annadıydı, neyä paşitledi.

Çok işleri çocuklar annayardı, ama sade bir işin ucunu şindi dä bulamêêrlar: nicä doldurdular o dufi şişeciini şekerlän, angısının buvazından kâr su gücülä damnayardı. Ama Panti pek metedärdi o şişeciini, çünkü onunnan şeker az gidärmiş.

Dufi şişeci kırıldıktan sora Panti dä çocuklarla barabar oturardı sofraya. Bitkidä, nicä dä başkalrı, çay erinä bir çölmek çii su kazandan içärdi.

Kimsey bilmeer, neçin Panti başka çay içmedi: başka dufi şişeci mi butakım dar aazlı bulunmadı osaydı çocukların önündä ayıp mı geldi?

- Dikatlı okuyun annatmayı. Angı vakıtlarda Panti üürenmiş komuşu küüyün orta şkolasında? Neçin?
- Açıklayın kendi fikirinizi. Neçin Panti dufi şişeciindä şeker tutarmış?

K. Vasilioglunun annatmaları için

Gülmää almaa hem gülüntü yapmaa (yumor hem satira)

Gülmää almaa hem **gülüntü yapmaa** – onnar da bir incäzanaatlık (literatura) forması, angıları koyêlar neetlerinä yaşamay doorutmaa, normaların dışanına çıkannarı erlerinä koymaa.

Gülmää almaa – o gülmeenin bir taa ilin forması, angısı kurulêr ii ürektän hem ii neetlârlän küçüräk yannışlıklar için. Gülmää almaa – o ölä bir forma, angısı sansın deer: "*Sän, dostum, yannış yoldan gidersin, topla kendini; yapma bölä, çünkü diil gözäl*". Hem **gülmää alınêr** dostlar, kafadarlar, yakın adamnar, bir yaşta olannar yada kendindän küçükleri.

Bu gülmää almak literatura formasını, yaşamay göstermek için kullanêr K. Vasilioglu da kendi yaratmasında "**Pantinin şeker**".

"**Pantinin şeker**" annatmasında avtor gösterer, gülmää alêr Pantinin "çay içmesini", angısı birkaç tenä şeker dufi şişesindän silkip çölmeenä, neredä duruk sucaaz, saklıdan içärdi "çay". Bu – bir gülmää almak kafadarca, dostça, ki Panti doorulsun, bölä yapmasın, çünkü bu diil gözäl, diil kafadarca.

Vatanım – Bucak

Vatanım – Bucak,
Taraflım – sıcak.
Gelinnär – toomruk.
Güveelär – toomruk.

Gagauz – çetin,
Talanta, metin,
Sevdası – kızgın,
Alınmaz satın.

Karılar – yalpak,
Evleri – pek pak,
İşleri – kırnak,
İnanmasan – bak.

Halkım – çalışkan,
Şaraplar – kâr kan.
Otur, moldovan,
Bizdä bir vatan.

Ha, buyuralım,
Türkü çalalım,
Herkerä, dostum,
Biererdä olalım.

Vatanım – Bucak!
Taraflım – sıcak!
Merkezim – Komrat!
Ölçüsü – karat!

karat – altın ölçüsü

- Ne söleler taraflımız için bu şiirdä?
- Angı nışannar gagauzlara deyni taa yakışıklı?
- Neçin avtor deer: "Otur, moldovan, bizdä bir vatan?"

Durgun, yolcu!

Sän yolcuysan, geçärsän seftä
Beşalma küüyündän, kafadar –
Alatlama, durgun burada,
Bul çiçek ta yollan mezarlaa.

Orada bulunêr bir adam,
Mezarı görüner uzaktan,
O mezar taninêr çiçektän,
Bulacan sän onu izlerdän.

O mezar insansız hiç kalmaz,
Çiçeklär hiç senmâz orada.
Bän sana annadarım biraz,
Kim yatêr o paalı mezarda.

Allahım, ayırdın halkımdan
En paalı, en çirkin bir kurban.
Taa ii alaydın beni ozaman...
Da kalaydı diri **Kara Çoban**.

Ölmedi o, şindiyädän yaşêêr
Küçüräk hem kurgaf bir adam.
Sokaktan şindiyädän geçer,
Kär çöker o aarca çuvaldan.

Küçüünü hem büünü o sayêr,
Hepsinâ o kalpak çıkarêr.
Şindiyädän, gezip evlerdä,
Muzeydä sergiyi hazırlêêr.

Pek sevârdi kendi halkını,
Pek üünârdi, ki o gagauz,
O bilârdi: onun dedesi –
Çalışkan hem girgin hak oguz.

Ama naşey yapmaa? Allahım,
Kaldırdın sän onu göklerä...
Oradan sıkçana o yollêêr
Yaratmak şafkını gençlerä.

O öldü, o gitti, geçindi...
Vakitsız, kimseyä hiç sormaz...
Onun o paalı işlerni
Gagauz birzaman unutmaz.

Beşalma küüyündän sän geçärsän,
Hiç unutma benim lafımı:
Bir çiçek sairä götüräsin
Hem iildäsin kendi başını.

- Neçin durgunsun yolcu? Açıklayın.
- Ne sölenir Dmitriy Kara Çoban için?
- Neçin anılmış şairi biler hepsi gagauzlar? Nelär o braktı halkımıza?

Kolada

Gelin, dostlar, burayı,
Kutlaylım çorbacıyı,
Büükleri, uşakları
Hem gözäl dolayları!
Hadi, hepsimiz birdän
Baaralım: H-ê-y! H-ê-y!

Çok saalık Allaa versin,
Eviniz dolu olsun,
Ambarlar çitirdasin,
Para sayısız olsun!
Pak ekmek, yaanı, sucuk,
Topracaa da pak soluk,

Tulumda biyaz piinir,
Ahırda kara beygir,
Aullarda kuş, hayvan, –
Hepsi saa hem pek toyan!..
Hadi, hepsimiz birdän
Baaralım: H-ê-y! H-ê-y!

Eni yılda, çorbacı,
Kimsey bilmesin acı!
Hepsi cengi unutsun,
Kardaşlık bizdä olsun!
Dünnedä olsun birlik,
Evindä dursun şennik,

Umutlan tamannansın,
İşiniz ilerlesin!
Çok yıla sizä saalık,
Eni yılda büyük varlık!..
Hadi, şindi, çocuklar,
Baaralım: H-ê-y! H-ê-y!
Çorbacıyka, çık bizä,
Ver kolaç elimizä!
Sän dä, çorbacı, aara
Cebindä bizä para!

Ko ötsün sesli çannar,
Dangırdasın trakalar!
Ko bizä sevensinnär
Bucakta yaşayannar:
Moldovannar, bulgarlar
Hem girgin gagauzlar!
Hepsinä saalık, kismet,
Hepsi olsun şeremet!
Hadi, genä, çocuklar,
Baaralım: H-ê-y! H-ê-y!

- Duygulu okuyun şiiri. Üürenin onu kiyatsız okumaa (ezberläyin). Kolada gezärkän, kullanın kutlamakta bu koladayı.

Aariflik çöşmesi

- Yaşamaklan dialogta onun soruşundan bizim cuvabımız çok taa önemlidir.
(Marina Ťvetaeva)
- Kaliteli kiyatların okunması, en derin iç fikirlerimizi açarlar.
(Oskar Uayld)
- En kismetlidir o, kim başkalarını kismetli yapêr.
(D. Didro)
- Yaratıcılık – o, açan üüredici, kalem elindä, düşünmää üüreder.
- Kartal kanatlarından, adam da yaptıklarından belli.
(ata sözü)
- Adamın paayı – onun işleri.
(ata sözü)
- Çiçää sularkan – kökünü sula; adama danışarkan – canına danış.
(ata sözü)

** Şiirlerim mi nedän?*

Şiirlerim benim göktän,
İri, şafklı yıldızdan,
Serin, taazä lüzgerdän,
Sızıntı sucaazından.

Şiirlerim benim güldän,
Kokulu zümbüllerdän,
Gökün renkli kuşaandan,
Ongun tarla başaandan.

Şiirlerim benim göldän,
Açık, sıcak güneştän,
Küçük uşak sesindän
Hem Bucaan güzelliindän.

Şiirlerim benim sudan,
Taazä sabaa soluundan,
Çırtmalı çobannardan,
Gagauz oyunundan,

Şiirlerim benim ottan,
Kuzulu çayırardan,
Meyvalı başçalardan,
Tozlu Bucak yolundan.

Şiirimä girdi, dostum,
Sabaa Bucak dannarı,
Halkımın levent, batal,
Çalışkan insanınarı.

zümbül – başça çiçää
ongun – bereketli (dolu)
çirtma – kaval
levent – gözäl figuralı adam

- Duygulu okuyun şiiri hem açıklayın onun içindeliini.
- Açıklayın, nedän kurulu avtorun şiiri. İnandırın dooruluunuzu.
- Angı dörtsıralıkta bulunêr şiirin öz fikiri?
- Eer beendiseydiniz, ezberläyin şiiri.

K. Vasilioglunun şiirleri için

Konstantin Vasilioglu, nicä dä başka gagauz avtorları, pek beener Bucaa, Gagauziyayı, gagauzları, kendi vatanını, kendi taraflarını hem ne kuvedi varsaydı, nekadar sesi çıkarsaydı, çalışêr herbir evdä işidilsin onun sesi, hepsicii bilsinnär, görsünnär, tanı-sınnar gagauzların girginniini, onların çalışkannını, halkın kulturasını.

"Vatanım-Bucak" – bu şiir, nicä gösterer onun adı, Vatan için, angısında avtor, aaramayıp maasuz gözäl lafları, açıklêr, gösterer, yazdırêr gagauzları, hertarafça açık-layarak onların milletlik nışannarını. Tä gagauzların en paalı, en önemli nışannarı:

Gagauz – çetin,
Talanta, metin.
Sevdası – kızgın,
Alınmaz satın.

Avtor, yazarken karıların yalpaklını hem evlerin paklını, göstermeer sade temizlii, ama bununnan ister göstermää ürek, can, fikir paklını da. Laflaaran: **"Otur, moldovan, bizdä bir Vatan. Ha, buyuralım, türkü çalalım, Herkerä, dostum, birerdä olalım"** avtor gösterer, söleer bizä, ani aramızda yok bişeycik, angısını läüzim payetmää, çünkü bizdä bir Vatan, biz läüzim herkerä birerdä olalım, birerdä yaşayalım.

"Durgun, yolcu!" – bu şiirin ilişiklii var diil sade yolcularlan. Bu – danışmak herbirinä, Gagauziyada yaşayana hem Dmitriy Kara Çobanı bilenä. Bu bir danışmak küçüünä-büünä, kimä deyni paalı bizim dilimiz, kulturamız, adetlerimiz hem sıralarımız. Dimitri Kara Çoban – bizim kultura üzümüz, çünkü o çalıştı bizim büünkü hem yarınkı günnerimiz için. Bu şiirdä yazılı ölä sıracıklar, nicä:

O mezar tanınêr çiçektän,
Bulacan sän onu izlerdän.
O mezar insansız hiç kalmaz,
Çiçeklär hiç senmüz orada...

Bekim bu laflar büünkü gündä sade istediklerimiz, bizim umudumuz, ani Gagauziyanın başkannarı da, deputatları da, küü primarları da läüzim yapsınnar hepsini, nekadar

kuvetleri var, da bu mezar, bu Adam halkımızda sayılsın, olsun ölä, nicä bu sıracıklarda yazılı, çünkü o kendi yaşamasınan, kendi yaptıklarınan kazandı bu hatırlı.

Kolada – bu bir büyük yortu Eni yılın önündä. Bu en sevgili yortu, angısını tutêrlar, kendi adetlerinä görä, moldovannar da, bulgarlar da, ruslar da, gagauzlar da... Sevmeyän bu yortuyu, bilmeyän, saymayan – yoktur. Herbiri bu yortuya çok hazırlanêr hertarafça: imekleri, içmekleri dä, tatlılıkları da uşaklara deyni, türlü kutlamakları da. Kendi "**Kolada**" şiirinnän kutlêr bizi K. Vasilioglu da. Bu şiirdä kutlamaklar herbirinä deyni. Avtor zenginniktän, varlıktan kaarä dua eder herbir evä, herbirinä:

Eni yılda, çorbacı,
Kimsey bilmesin acı!
Hepsi cengi unutsun,
Kardaşlık bizdä olsun!
Dünnedä olsun birlik,
Evindä dursun şennik,
Umutlar tamannansın,
İşiniz ilerlesin!
Çok yıla sizä saalık,
Eni yılda büyük varlık!..

Bundan başka, sanki ne läüzüm taa adama bu dünnedä?!

Mina Kösä

(1933–1999)

Mina Kösä gagauz şairlerindän ilk pleyadasından birisiydir. Duuması 1933 yılda avgust ayın 15-indä Beşalma küüyündä, Komrat dolayında. Onun ana-boba evi-bir eski çiftçi aylesiydi, gagauz şairin uşaklı geçer bu çok zaametçi insannarın arasında, kendisi taa eşil küçüklüündän hep işä koşulmuştu. Bezbelli, bu üzerä onun en büyük sevdası da bütün ömüründä baalıydı zaametä, kırlarımıza, çiftçilerä, ana tarafımıza.

Elbetki, onun şiirleri dä bu sevdadan sızêrlar, onnar pak hem duruk nicä bir temiz kaynarcadan. Onun şkolada üürenmesi dä geçti o dolaşık zamannarda, açan tarafımız 20–30 yılların içindä geçti ellerdän ellerä. Uşaklarımızı da üüredirdilär çok türlü dillerä, sadä diil ana dilimizä.

1946–1947-nci yıllarda, büyük açlın ardına, Mina Kösä kendi küçüklük kafadarınnan D. Kara Çobannan, barabar gider da yakın komuşu Kongaz küüyündä 7 klas başarêr, bak ozamannar Kongaz rayon merkeziydi, ama kendi küülerindä, Beşalmada, orta şkola taa yoktu.

Kolhozlar çeketmesindä M. Kösä bir parça vakıt işleer kolhozda kendi küüyündä sıradan işçi. Sora genä Kara Çobannan ikisi giderlär, gençlik romantikalarını aarayarak, Harkov kasabasına da yannaşêrlar düzüntücülük işlerinä, ama burada onnar çok duruklanmêrlar.

1950–1955 yıllarda Mina çekiler asker zaametinä, da oradan boşandıktan sora, artık yaşamayı taa derindän tanıdıynan, etişer Kahul kasabasında pedagogika şkolasında üürenmää. Da taman burada ilkin başlêêr açılmaa onun şairlik duyguları.

Olêr şkolanın duvar gazetasına redaktor, yazêr ilk şiirlerini. Bu şkoladan sora Kösä girer Kişinöda Devlet Universitetinä, da kabuleder üüredici adını orta şkolalar için. 1950-nci yılda ilk gagauz yaratma hem folklor toplumunda "Bucaktan seslär" basılêr onun ilk şiirleri.

Mina işledi üüredici, şkolada müdür yardımcısı, oldu Beşalma kolhozunda partiya sekretarı, şkolada müdür, sora 7 yıl sıravardı çalıştı küülü Beşalma muzeyindä direktor. Son yıllarda Mina Kösä ayrıldı Gagauz Avtonomiyasında deputat, da çalıştı bizim Avtonomiyanın kullanmak ministerliindä. 1999 yılda ansızdan Mina Kösä Beşalmada geçindi.

Ana topraam

Sıcak mı dışarda,
Ayaz mı orada –
Bu benim topraam,
Bu benim Bucaam!

O büüleer beni
Üüsek kefimi!
Te başka giyinmiş
Güllän donanmış!

Gül çiçek açtı
Sansın lafetti,
Ne gözäl durêr,
İlinnii verer!
Sert türkü öter,
Bir kuşcaaz çalêr,

Ne dünnä burada,
Benim Bucaamda,
Angısı bana
Gözelli baaşlêêr
Hem, dura-dura,
Şenniklii açêr!

- Şiirin sıralarınnan, öz fikirini bulup, söläyin.
- Bulun, nasıl şair ana tarafını meteder?
- Literatura kolaylıklarını sıralayın, onları açıklayın.

Bana ilin geler

Sevârkän erimi,
Sayêrım kendimi
Onun payıyım.
Bölä dä kalacam,
Makar ki geçirdim.

Sevârkän erimi,
Sayêrım kendimi.
Bana hoşlu geler.
Gençliim geeri döner,
Getirip aklıma.

Çıvgın düüdü beni
Kırın bayırında.
Ekmek için cenktä,
Makar ki zeetlendim:
Aaçlı zor geçirdim,
Açan bir trofa da,
Altındı panayırda...

Olardı horular
Bizim küülerimizdä
Hem dä canımızda.
Severim erimi,
Sever mi o beni?
Halizliini Allaa biler,
Ama bana ilin geler...

- Düşünup, söläyin, nedän avtora ilin geler?
- Taa söläyiniz, ne zorlar avtor evel gecirmiş?
- İki ilk sıracıkları okuyun da açıklayın onnarın maanasını.

Topraan kokusu

Ana topraan kokusu –
Sıcak ekmään buusu,
ne hoş geler güücümä
Ondan beniz üzümä.

Bana karşı o çıkar,
Açan kuşlar taa yatar
Hem toomnar uykuda
Başak görer düşündä

Otlar derin soluyêr
Cana hoşluk toplanêr...

Yattım küçükkän kırdä
Kara çiftin başında.
Düştä saydım kendimi
Bän büük adam hem kaavi.

Çiftçiliktä ozaman
Puluu tuttım erkendän.
Zeetli boyum taa açan,
May görünmâzdi çizidän...

...Bana kâr büün dä geler:
Toprak ekmää hep kokêr...

büülemää – kendi yolundan çıkartmaa
çıvgın – suuk hızlı, ayazlı kaar
halizlii – aslısı
sedef – paalı boncuk

- Siz varmıdır duyduunuz topraan kokusunu? Sanki varmıdır o?
- Sanki şair topraan kokusunu duydu mu?
- Olur mu toprak insana karşı çıksın? Bu literatura priyömunu açıklayın.

Ayozlu dilim

Benim yalpak dilim
Severim bän seni,
Sedef gibi paalı,
Gagauzun lafi,

Gagauzun dili
Derin-derin köklü,
Oguz sesi onda,
Vrinnêêr içimizdä!

Onda türkü öter
Çannar gibi öter

O kısıdan söleer
Ama açık pek deer.
Annaşılısın derin
Duygu hem dä fikir

Da duygularını
Birdän kapêr-büüleer.
Benim yalpak dilim,
Severim bän seni,

Madonnayı gibi,
Ayozluysun deyni.

- Düşünün, neçin avtor dilimizi ayozlu sayêr?
- Bulun yaratmaların en gözâl sıralarını, en gözâl benzemeklerini.

Avtorun yaratmaları için

Kösenin ilk ayır kiyadı "Kısmet" basıldı 1973-ünçü yılda, Kişinövdä İkinci kiyadı "Kardaşlık" çıktı tipardan 1975 yılda. Sora basıldı taa kiyatları rus dilindä "Zapah zemli", "Topraan ürek düülmesi" gagauzça, sora "Umutlar", "Hazır ol", "Dattım ömürdän" hepsi şiirlär gagauzça basıldı.

Yaratmasında avtor meteder ana tarafını, onun gözelliini, ustalı annadêr gagauzların adetleri için, dostluk hem baarışlık için. Ama çiftçilär hem çiftçilik – şairin baş teması

Beenerim, çiftçi, seni,
Gözäl-gözäl işlerini,
Ki şeremetsin bıkmazsız,
Çömertsin ki hem tamaasız.

Şiir "Altın ellär"

Havezlän, sevä-sevä, o yazdı çok şiir dilimiz için, angıları belli er kapladılar gagauz poeziyasında. Te birkaçı "Ana dilim", "Söz sızıntısı", "Ayozlu dilim" h.b.

Ana dilim, ana dilim,
Sensiz bän soluksuz gibi.
Gecä-gündüz sän aklımda
Gagauzun şu kanında.

Şiir "Ana dilim"

Gagauzların zor yaşaması için 20–30-uncu yılların içindä Mina Kösä ayın açık annadêr birkaç şiirindä.

Karı yaşamasını, onun eçelini şair meraklı açıklêr, karının büüklüünü, onun çömertliini, onun uçsuz iilä savaşmasını, onun çok türlü raatsızlıını.

Açıkla, anam, haliz
Hiç kaldın mı kahırsız?
Zamandan nicä geçtin,
Eceli dâ ensedin..?

Şiir "Açıkla, anam?"

Yaşarkan bu dünnedä, insan diil läazım biri-birinä çok görsün, düşer hatır gütsün, çomert olsun, dostluu kaaviletsin. Bu soruşları da kaldırêr Mina Kösä yaratmasında, çaarêr insanı biri-birinä yardımcı olsun, dostlarını unutmasın.

Herbir kişi dostsuz,
Nicä fidan köksüz.

Şair Mina Kösä yazdı çok meraklı şiirlär sevda için: "Süüt", "Salt ilk bakış", "Sevda kuvedi", "Türkü uzadêrim" h.b.

Minanın yaratmasında bir ayır er var küçüklär için şiirlerdä. Bu üzerä o yazdı maasuz onnara deyni birkaç kiyat "Hazır ol", "Sabansêrsın, gün", "Gercik erim". Bir kolektiv toplumunda var bu avtorun küçüklär için şiirleri. Te birazı – "Çık-çık, güneş". Bu türlü şiirlerdä avtor çalışêr terbietsin küçükleri, ki sevsinnär duudu erini, olsunnar cana yakın, faydalı, yardımcı, sevsinnär Ana dilimizi. Küçüklär için şiirlerindä avtor taa açıklêr bizim naşional sıralarımızı. Söz gelişi, Eni yılda uşaklar havezlän, evdän-evä gezip, söleerlär onun käämil şiirini "Baardık, dostlar biz "Hêy, hêy!"

Ayırı läüzüm sölemää avtorun kısa aforizmaları için, te onnardan birkaç üklü derin fikirlärlän: "Kim bildi tatlı lafi, ömüründä çok tarattı", "Olmaz dernek bir kişidän, nicä gölgä hiç bişeydän", "Açan yımırta tauu üreder – biläsin, orada işlər dolaşêr".

Mina Kösenin şiirlerinä düzüldü birkaç türkü, nicä "Düün türküsü", "Kısmet için", "Türkücü karı" h.b. Onun şiirleri bu dünnäda çevirildilər hem basıldılar başka halkların dillerinä dä, nicä rusçaya, moldovancaya, türkçeyä, tatarçaya.

Mina Kösä çıkardı bir satıra hem yumor kiyadı, angısının adı "Gülümsemää diil günaa", taa çıkardı klastan dışardı okumaklar için kiyat 2-nci–3-üncü klas için hem 4-üncü–5-inci klaslar için. Bundan başka, çevirdi ana dilimizä birkaç moldovan avtorların yaratmalarından hem çevirdi gagauz dilinä başka dillerdän dä.

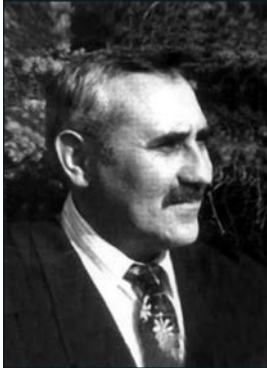
Basıldı onun eni poeması "Taş aalaması", ani yazılı o büük açlık için, angısı tarafımızı bastı 1946–1947-nci yıllarda.

- Angı tema baş M. Kösenin yaratmsında?
- Angı şiirleri M. Kösä yazdı uşaklar için? Verin örnek.
- Bulun Kösenin şiirlerindä uygun literatūra kolaylıklarını-epitetleri, metaforaları, araştırmaları hem başka.
- Kim Beşalma yazıcılarından var Mina Kösenin üürenicisi, bunu örneklän gösterin.

Stepan Bulgar

(1953 yıl)

Bulgar Stepan duudu 1953-üncü yılda iyün ayın 10-unda. Vinogradovka (Kurçu) küüyündä. Bobası, Bulgar Stepan Georgieviç (1927–1953), öldü Kazahstanda, bulunarak trudar-miyada. Mamusu – Bulgar Mariya Mihaylovna (1929–1986).

Bulgar sevmiş literaturayı hem çoktan da yazêr. Yazmaa çeketmiş taa şkolada üürenärkän, küüdeki, şkoladaki oluşlar için, kendi ana tarafı için.

Gezeräk ekspedişiyalarlan Moldovada hem Sovet Birliin herbir köşesindä, genç araştırmacı çok eniliklär gördü, türlü insannarlan buluştu, zenginnderäk kendisini halkların-milletlerin yaşamalarınan, kulturasınınan adetlerinnän h.b.

1988-inci yılda çıktı yazıcının kiyadı "Can pazarı", neredä o annadêr gagauzlar için, angıları pay almışlar Birinci dünnä cengindä (1914–1918), revolüşiya (1917), şivil cengindä (1918–1921), ikinci dünnä cengindä (1941–1945).

1989-uncu yılinda tiparlandı kiyat "Canavar yortuları". Bu toplu kiyatta çıktı Stepan Bulgarın annatması "Kaurma". 1990-ıncı yılda basıldı uşaklar için "Dev adamın oolu".

Ama onu taa çok meraklandırardılar gagauzlar, onnarın kulturası, giyimneri, imekleri, folkloru. Stepan Bulgara işçä, zanaatça, bilgilerinä görä taa yakın publiştika, nicä janra. Taa çok kerä o yazêr kendi yaratmalarını publiştika stilindä. Onun kartotekasında, papkalarında var üzlärlän anılmış kişi, angıları için o yazêr hem yazacak ta "Sabaa Yıl-

dızında", angısının o baş redaktoru. Var ölä kişilär dä, angıları için Bulgardan kaarä taa kimseycik bilmeer.

Yazêr Stepan Bulgar kendi publiştika yaratmalarını düşünmekli, temelli, havezlän açıklayarak o kişilerin istoriyaya hem kulturamıza deyni faydalını: onnarın kultura uurlarını, çalışkannını, çetinniini, aarifliini, namuzluunu. Neredä dä olmasalar Bulgarın geroyları, angı situaşiyaya da düşmeselär – onnar üsteleerlär zorlukları da çıkêrlar kahraman. Taa çok kerä o personajlar, kendileri küçüräk adamnar, ama onnarın ürekleri geniş hem yaptıkları büyük. Tä o yaratmaların kimişi:

- "Anton Buyuklı – geroy Sovetskogo Soyuzä". Jurnal "Tribuna", Kişinöv, 1987.
- "Gagauz dili şkolada". Gazeta "Narodnoe obrazovanie", Kişinöv, 1988.
- İstoriya broşurası "Stalin hem gagauzlar", Çadır-Lunga, 1991.
- "Greşiya gagauzları". Jurnal "Sabaa Yıldızı", Komrat, 2001, № 15.
- "Mihail Çakir – gagauz aydınadıcısı". Jurnal "Sabaa Yıldızı", Komrat, 2002, № 19.

Stepan Bulgar yaratmalarını yazêr havezlän, halk dilinä yakın. Onuştan da onnarı okuyêrlar havezlän küçüklär dä, büyüklär dä, çünkü avtor üreeni koyêr, o yaratmaları yazarkan.

Stepan Bulgar çok kuvet verdi Gagauziya avtonomiyasını kurmaa. 1989-uncu yılda, may ayın 21-dä Komratta yapıldı Gagauz halkının kongresi, neredä Stepan Bulgar seçildi "Gagauz halkının" hareket lideri.

2000 yılında yazıcıların kongresindä Stepan Bulgar ayrıldı Gagauziya yazıcıların Başkanı.

Kervan kıran yıldızı

(*Annatma*)

Naşku dokuz yaşındaydı, açan dädusu aldı onu kıra. Küçük Naşkunun sallanardı dişi, läüzımdı çıksın, ama o diş da bozamardı onun meraklını, ani o dädusunun taligasınnan gidecek kıra. Naşkunun dädusu taşıyardı su kolhozun çiftçilerinä, angıları işlärdilär kırdä. Dädunun taligasında erleştirilmışti bir fiçı. Onu dädu doldurardı suylan Germe çeşmesindä. Da sora bütün gün yazın sıcaanda gezärdi taligaylan. O taligaya fiçıylan sölärdilar "saka". Yanmış susuz insannar kırdä doldurardılar şişelerini, batlaklarını suuk, tatlı suylan. Da tä şindi küçük Naşku hazırlanardı gitmää kıra dädusunnan.

Makar ki diş aazında engel edärdi ekmek imää, Naşku kısmetliydi o islää beklemektän.

O unutulmaz günü dädusu uyandırdı Naşkuyu, açan taa dışarda karannıktı. Horozlar taa ötmäzdilär. Ama Naşku, uyandıynan, tez yıkadı suratını, giidi rubalarını. Ama en çok sevärdi o giimää eni rezina çizmelerini, angılarını ona satın aldıydı mamusu panayırdan. Mamusu da, bobası da Naşkunun işlärdilär kolhozda. Bütün gün bulunardılar iştä. Onun için Naşku taa çok bulunardı malisinnan hem dädusunnan.

Rezina çizmelär fasıl kokardılar. Bu çizmelärlän küçük Naşku duyardı kendisini nicä bir büyük adam.

Açan küçük Naşku yıkandı hem giindi, malisi çaardı onu hem däduyu sabaa ekmeeni imää. Masada büyük çinidä kat-kat dizili tütärdilär gözlemelär hem filcannarda vardı sıcak süt. Naşku tutundu iki elinnän gözlemedän da unuttu, ani dişi sallanêr.

- Vay, dişim, – dedi o da tutundu saa yanaandan.
- Çiinä sol tarafinnan, – üüretti dädusu, – hem alatlama.

Naşku yavaşıcık idi bir gözlemä. Makar ki canı isttärdi taa bir gözlemä. Sora küçük yudumnan içti bir filcan süt. Dädusu sa çıkardı cebından keskin bilenmiş çakısını. Dädu kesärdi gözlemeyi dilim da yavaş-yavaş çiinärdi onu.

- Benim dä dişlerim pek kaavi diil, – dedi dädusu.

Süt ta dadu içmedi. Ačan onnar Naşkuylan çıktılar aula, dädusu girdi maazaya da orda içti bir filcan şarap.

- Bu bana taa islää geler, – dedi o.

Sokakta durardı koşulu taligaya beygir. O sallardı kafasını, sansın silkärdi elesini. Beygirin adıydı Paytal. Ačan Paytal gördü çorbacısını, o salladı kafasını hem önkü bacaannan urdu erä. Sora uzattı büük kafasını däduya dooru, açtı aazını, neredä görünärdi iiri dişleri. Beygir sansın seläm verärdi däduya. Dädu uzattı elini da suvazladı beygirin annısını.

- Paytal... hadi, Paytal...

Sora dädu pindirdi Naşkuyu taliganın üstünä, oturttu onu oturaa. Sora aldı terbeeleri da kendisi da oturdu orayı, Naşkunun yanına. Dädu çekti terbeeleri da dedi:

- Haydi-i, haydi-i...!

Beygir birdän oynattı erindän taligayı. Fıçı boştu. Onu dädu doldurardı Germä çöşmesindä, neredä akardı en tatlı su bu dolayda. Tezdä taliga, tangırdayarak, geçärdi küüyün sokaklarından.

Küü uyanardı. Güneş taa çıkmamıştı, ama uzakta Dan erlerindä gök çekedärdi aarmaa. Gorizont yavaş-yavaş kızarırdı. İnsannar sa çıkardılar sokaa, karılar gidärdilär baa kazmaa, kimisi urardı sıra inekleri.

Ačan taa taliga gidärdi küü içindä, Naşku gördü karannık göktä bir yalnız yıldızcık. Naşku sordu dädusuna:

- Bu yıldızın var mı adı?
- Var, – cevap verdi dädusu. Ama onun masalı da var.
- Annatsana bana...
- Bu yıldızın adı "Kervan kıran yıldızı".

- E, neçin o yıldıza deerlär "Kervan kıran yıldızı"? – genä sordu Naşku.

– E he-he! – dedi dädu, – onu bän dä işidärdim ihtärlardan. Onnar bölä annadardılar: "Nezaman sa, çoktan taa olmuş bir cenk. Da asker gidärmış cengä, gecä yarısı yorulmuşlar da durgunmuşlar dinnenmää. Askerlerin zaabiti izin vermiş, hepsi erken sabaa kadar dinnensinnär, ama bir kişi dä bekçi dursun. Korusun o askerleri, angıları yatmışlar uyumaa. Zaabit demiş o bekcüyä – uyandırsın onnarı, açan sabaa yıldızı çıkacak. Ama bekçi uykuya kalmış. Ačan sa uyanmış – görmüş göktä başka bir yıldızı. O yıldız diil sabaa yıldızı. Bu yıldız çıkêr göktä avşam üstü, döner da keybeler sabaa karşı. Onun erindä taman da duuêr sabaa yıldızı. Bu bekçi sä uyku sersemi şaşırılmış, sanmış o yıldız: sabaa yıldızı. Onun için asker kalkmış, girmiş düüşä da bu yannışlaa görä ölmüş çok insan. Onun için bu yıldızın adını koymuşlar sora "Kervan kıran yıldızı".

- E, kervan ne o? – sordu Naşku.

– Kervan, açan bireri toplanêr çok insan, beygir, devä, taliga da gider uzak yola. Ona kervan deniler.

– Annadım şimdi.

– Onun için, ani çok insan ölmüş, kırılmış, ona demişler "Kervan kıran yıldızı".

Naşku bakardı gökâ dä sansın görärdi o cengi, ani olmuş çok eski vakıtlarda.

Taliga gidärdi, tangırdayarak. Naşku istärdi saymaa kendisini, nicä bir saldat, angısı pay aldı o cenktä. Da başladı uyuklamaa. Açan taliga durdu, o açtı gözlerini da gördü, ani etişmişler Germä çöşmesinä.

– Naşku, uyuma, şimdi fiçiyı suylan dolduracez.

Güneş sä çıkardı havaya, kuşlar çalardı kendi türkülerini.

Dädusu sa çeketti doldurmaa kazannan su fiçiya.

– Naşku, sän tut fiçiyı.

– İslä, dädu.

Naşku tutardı fiçiyı, dädu da doldurardı kazanı, dökärdi fiçiya. Açan fiçi doldu, onnar genä pindilär taligaya da haydadılar traktorculara dooru. Bayıra dooru Paytal zor çekärdi taligayı da dädu hem Naşku indilär erä dä, bayırı çıkınca, yayan gittilär taliganın yanında.

Traktorculara gidärkän, onnar geçtilär fermaların yanından. Burada saacıyklar, hayvancılar çoktan, karannıktan çalışardılar. Bu vakit inekleri saalmıştılar da maşınaya ükledärdilär kanistraları sütlän.

Fermada vardı çok dana, buzaa. Yolda onnar karşılaşardılar büük arabalarlan, angılarını çekärdilär büük sarı, kırmızı, biyaz, kara öküzlär. Onnar koşuluuydu aar boyundruklarlan, kenarlarında kitlenmiştilär zevleyleän.

– Dädu, neçin bu öküzlär okadar büük?

– Ehe-hey, – cuvaplardı dädusu, – bunnar mı büük? Bän 1926 yılda satın aldıydım macarlardan iki çift öküz. Onnarın buynuzları okadar büüktü hem genişti, ani onnar tokatlardan giramärdilär. Lääzımdı yannandıрмаa hayvannarın buynuzlarını da osoy geçirmää öküzleri aula. Kendileri dä şu öküzlär pek büüktülär. Ama da pek gözäldilar, meret kalacakları.

Açan islää çıktı güneş göktä, taliga etişti baalara, neredä traktorcular küçük hem dar traktorlar baa sıralarının aralarını sürärdilär, hem serpärdilär yapraklarına gök taşı. Naşku bilärdi, ne o gök taşı. O evdä görärdi, nicä dädusu hazırlardı gök taşı suyunu da serpärdi aulda baaya. Dädusu üüredärdi onu:

– Bak üzümü, angısına serpilmiş gök taşı, ama onu yıkamadıynan, imää olmaz.

Açan traktor etişti kenara, neredä durardı Naşku, traktorcu durguttu traktoru, indi erä da yaklaştı taligaya. O adam içti taazä su da dedi Naşkuya:

– Çekinmää traktorda isteermisin?

– İsteerim.

– Hadi, gel.

O yardım etti Naşkuya pinsin traktora da tezdä traktor, nica bir tank, gümbür-gümbür gidärdi baalar içindä.

Geeridän kalkardı toz hem sürülärdi çizi. Küçük çocuk tutunardı iki elinnän önündeki demirdän. Naşkuya gelärdi, ani o diil traktorda, ama tank üstündä gider. Traktor etişti bir kenara, sora da döndü geeri:

– Nası, doydun mu çekinmää? – sordu traktorcu.

– Taa bir kerä var mı nicä?

– Etecek.

Bundan sora Naşku dädusunnan dolaştılar başka erleri dä: çiftçileri, angıları kazardılar papşoyları, başka erleri, uuradılar çobannara da. Orada idilär taazä piinir.

Geldi avşam da onnar döndülär evä. Gecäydi. Genä çıktı göktä o "Kervan kıran yıldızı". O genä läüzımdı geçsin gökteki yolunu.

Evdä malisi hazırlamıştı mamalığa hem yuurt.

Naşku açtı, o kaptı mamalığayı da, açan daladı, duydu, ani dişi düştü. O aldı dişini aucuna da gösterdi dişini dädusuna, malisinä, mamusuna, bobasına.

– O kismet, – dedilär onnar.

– Necin? – sordu Naşku.

– Sabaa sabaalän atacan o dişini ev üstünä dä lelek sana altın diş getirecek.

- Ne taşıyarmış Naşkunun dädusu çiftçilerä?
- Nereyi Naşku dädusunnan gitmiş?
- Yolda Naşkuya dädusu ne annatmış?
- Ne o gök taşı?
- Neçin olmaz serpili üzümü yıkanmadık imää?
- Neçin avtor bu yaratmanın adını "Kervan kıran yıldızı" koymuş?

Publiştika

Publiştika – bu bir literatura janrası, angısında açıklanêr **şindiki (büünkü)** aktual temalar: tä, nicä Stepan Bulgarın yaratmalarında: "Dramaturg – Mihail Çakir", "Tavriya gagauzların legendaları" hem "Çalgıcı".

Bu yaratmalar **büünkü gündä läüzım** gagauzlara istoriyamızı taa derindän üürenmää (bilmää) deyni, gagauzlar için bilgileri derinnetmää deyni. Gagauz dilini üürenmâzkenä, bu materiallar başka milletlerä diil läüzım. Biz açıklêrız o temaları, angıları bizä deyni önemni şindi.

Bulgarın annatmaları için

Bildiimiz gibi Stepan Bulgar "Sabaa yıldızın" baş redaktoru. Zanaatı onun istorik. Kendi zanaatlarına görä publişt Bulgar, nicä yazıcı, istär-istemâz taa çok işleer bu janrada, angısı büün önemli, sorulêr hem faydalı.

Kervan kıran yıldızı – bu annatma bir dokuz yaşında çocuk için. Avtor gösterer gagauzların kolhozda yaşamasını. İlkin Naşku gördü nicä dädusu kazannan su fıçıyı doldurdu. Sora ikisi götürdülär traktorculara su. Sora o siiretti, nicä traktorcular baalarda işledilär. Ama en büyük sevinmelik çocucaa oldu o, ani Naşku traktorda çekindi. Bunu o hiç bir kerä da unutmayacak.

Stepan Bulgar bu annatmanın adının maanasını bir masalcıktan açıklêr. Yaratmanın öz fikiri masalın yardımınnan açıklanêr. Kişi, kimä izin verilmiş askerleri korusun, olmaz uykuya kalsın, çünkü büyük bela olabilir.

Todur Zanet

(1958)

Kirez ayın (iyünün) 14-ündä 1958-inci yılda Kongaz küüyündä, bir büyük hem çalışkan ayledä duudu çocuk, angısına vererlär dädusunun adını Todur. Küçükkän Todicii taa çok malisi, Ekaterina İvanovna, bakardı, çünkü uşaan bobası, İvan Födoroviç, demir lafkasında hem anası, İvana Dmitrievna, keremet fabrikasında bir parça ekmek kazanmaa gecä-gündüz çalışardılar.

O sokakta, neredä yaşardı Zanetlär, çok rus aylesi vardı. Makarki evdä sade gagauzça lafedärdilär, ama Todıcik sokakta hızlı rus dilini dâ üürendi. Malisi, Ekaterina İvanovna, yabancı dilleri bilmäzdi da, açan Todi danışardı ona bir yabancı dildä, hemen kabledärdi soruş: "Ne, türkçä bilmeersin mi?"

Uzun kış gecelerindä, lampa yada fener şafkında yapaa işleyerek, malisi annadardı unukasına o uzak, eski zamannar için, ani geçirmişti gagauzlar. İlk gagauz türkülerini, maanilerini, masallarını, bilmeycelelerini uşak işitti malisindän.

Sora, açan Todur büyüdü, student oldu, o yazdı malisindän işidilmişleri magnitofona, şindiyädän dâ koruyup onun sesini.

Todurun küçüklüü düştü o vakıtlara, açan şkolalarda gagauz dilini üüenärdilär. Batuların kıyatlarından o üürendi, ani var gagauz literaturası da, gagauz yazıcıları da. Kimär kerä batuları alardılar onu şkolaya gagauz dili uroklarına, ama onu uratmazdılar, çünkü uşak seslärdi, ne olêr klasta, açık aazlan.

Açan uşak gitti birinci klasa 1965-inci yılda, gagauz dilini şkolada artık üüenmäzdi. Ama sora Todura deyni açıldı başka bir ana dili çöşmesi: Komrat gazetasında çıkan "**Bucak dan erleri**" sayfası, angısını o tamaa-tamaa okuyardı.

1975-inci yılda Todur başarêr Kongazın 1-inci orta şkolasını. 1981-inci yılda başardı Kişinövdaki Politehnik institutu, ustacılık fakultetini.

İlk şiirini "Mali" yazdı 1977-nci yılda. Açan okudu onu malisinä, o inanmadı da sevinmelik yaşları doldurdu malisinin gözlerini.

Taa ileri hem studentlik yıllarında Todur Zanet tanıştı gagauz kultura adamnarın çoyunnan. Onnarın arasında: D. Kara Çoban, M. Kolsa, D. Tanasoglu, N. Baboglu, S. Kuroglu, P. Çebotar, T. Marinoglu, S. Kurudimov h.b.

Todur Zanet yazêr şiir, angılarını beenerlär küçüklär dâ, büyüklär dâ. Çevirdi gagauz dilinä teatruya deyni "**Bayezid**", "**Kaynana iki gelinnän**", "**Cumertesi avşamneen**".

Şindiyädän çıktı avtorun kıyatları: "**Zamanayêrsin, evim**", "**Karımcalık**", "**Böcecik**", "**Akardı batıya güneş**", "**Akar yıldız**" hem başka.

Todur Zanetin yaratmak temaları, nicä dâ avtorların çoyun gagauzların yaşaması: Vatan, halk, Bucak, uşak problemları.

2010-ncu yılda tipardan çıktı T. Zanetin bir kıyadı "**Gagauzluk: kultura, ruh, adetlär**", neredä pek zengin bir folklor materialı toplu. Bu kıyatta gösterili gagauz halkın ruh zenginlikleri, iç özellikleri, adetleri.

Atılma dilindän, halkım!

Atılma dilindän, Halkım,
Bän diz çöküp ta yalvarêrim,
Oolarına da ver akıl...
Buna deyni dua ederim.
Atılma dilindän, Halkım!

Dil varkan – dayma var adın,
Salt ozaman seni sayêrlar,
Hem da açan uşakların
Anaylan bobayı sesleerlär.
Atılma dilindän, Halkım!

Bakın ba gör: dolay aydın,
ANA DİLİ erdä yaşêr.
İnan, salt o verer yardım
Açan seni zorba enseer.
Atılma dilindän, Halkım!

Sular gider, gider altın...
Bu toprakra salt dil kalêr!
Zerä dilin – senin kanın,
O yaşamaa kuvet verer.
Atılma dilindän, Halkım!

Atılma dilindän, Halkım!
Bitki sözü sana söleerim,
Oollarına da ver akıl...
Bän diz çöküp ta yalvarêrim:
Atılma dilindän, Halkım!

zorba – nevolä

- Neyä dua eder şair?
- Nicä annêersınız bu sıracıkları:
*Zerä dilin – senin kanın,
O yaşamaa kuvet verer.
Atılma dilindän, Halkım!*
- Ne türlü duygular sizi kaplêr bu şiiri okuduktan sora?
- Siz kayılınsınız mı, ani salt ana dili yardım verer herbir zorlukta adama? Soruşa argumentli cuvap verin.

Ekmek için söz

– Sölä ma, mamu,
Ne iş için
Yıslêrsın bu taazä ekmää?
Da sora, nicä bir uşaa,
Sarêrsın bezlän sän onu?
– Tarlasına gitsin, oolum.
– E naşey o?
– Uşaa benim,
Herbir işin
Kendi uuru hem vakıdı.
İlkyazın ter (tuzlu dadı)
Tenäylän ekiler erä,

Peydalansın deyni körpä
Ekin teni.
Kuraksa sora –
Bir tıynak
Tutêrlar tarlaya yakın.
Tenä, bir tuç gibi, çetin
Olsun orak vakıdında.
Açan çiftçi şen sesindän
Öter harman.
– Annêerim bän,
Ki bukadar
İşlärilän bilmeer ömürü

Aar tenenin?
– Soruş dooru.

Dermennerdä öz pak unu

Yapêrlar kayalar onu –
Duuma erdän.

- Kaldırılmış problemaya siz nicä bakêrsınız?
- Neçin, sanki, avtor kaldırmış bu problemayı?
- Ne sölenler şiiirdä çiftçinin zaameti için?

Zamanayêrsın, evim!

Zamanayêrsın, evim!
Tä, gezä-gezä geldim
Bu yorgun kapularna.
Durma küsülü bana!

Çatlamış toprak fırın.
Ömürsüz ihtâr salkım.
Dut aacı salt eşerer...
E kimä o dut verer?

Alçalmış üüsek şaçaan.
Bezbelli, yıllar açan,
Ük gibi, bastı sana,
Yoktu kim olsun arka.

Hepsimiz daran-peran.
Yanında anam-bobam,
Yok can-cun aulunda...
Kıpımnar salt aklımda...

Diz çökerim kapuna,
Daarsıdız mı ooluna?
Annadım, burda erim!
Çevirmä beni geeri...

- Nicä avtor kendi evinnän konuşêr?
- Ne türlü ona ana-boba evi görünmüş?
- Son dörtşıracaa derindän analiz yapın.
- Şiiri ezberläyin.

Bu meraklıdır!

Evellär aulları hep böölä yapardılar

Otuz-kırk yıl geeri gagauz evlerin dolayında may hepsi aullar taştan hem topraktan yapıldılar (kimileri bu iş için eski kerimetleri da kullandılar).

Bu o üzerä olardı, ani tarafımızda büyük aaç kıtlı vardı. Ama sora, açan Rusiyadan bol-bol aaç getirmää çekettilər, eski aulları artık söktülär, taşları da başka işlerdä kullandılar.

Şindi siirek küüdä bu türlü aulları var nicä görmää. O gagauz küülerin arasında Caltay, Kıpçak, Tabaki (Ukrayna, Bolgrad rayonu) var.

Nicä da olsa bu aullar bizim etnografiya istoriyamızı annadan simvollar. Onuştan da, bekim, Allahtan kimi erlerdä o simvollar korundu. İleri dooru da onnari koruyalım lâzım.

Aaçlık

Yaamur yaayardı nerdä sä,
Salt diil Bucaamızda.
Toprak olmuştı kırımşa,
Bitmişti su pınarlarda.

"Toum için kaldı tenä.
Oncaaz da az, afet.
Uşaaam, istämä sän imää...
İnan, hiç yoktu bereket." –

Ana düüler bir kuş gibi.
Nedän bu takaza?
Uşak işitmeer: "Ver imää..."
İmää ver, mamu... Ver imää...

Bitti tenä, bitti tozak,
Bitti kabuk fidannarda.
Aman, çirkin bu iş kurak,
Sündü cannar doz-dolayda.

Kim söylecek: kaç insanı
Başka hiç görmedi tarla?
Kaç uşacın anasını
Öpamedi yalpak ana?
Aala, canım, aala...

- Okuyun demekli şiiri.
- Gagauzların angı kara günneri için avtor annadêr?
- Şair anayı kiminnän yaraştırêr?
- Ne türlü laflarlan avtor şiirini bitirer? Onnarı nicä okuyaceynız?

* Anama kiyat

Anacım, özleirim pek seni,
Her gecä düşlerimä gellersin.
Birisi getirmeer haberi,
Bän sä hep bekleerim,
Hep bekleerim.

Avşam genä aklıma geldi
46 için güç annatman.
Şükür, dönmeerlär geeri.
O tisti yıllar, Anam.

Anacım, neredän yardım
Zor vakıtlarda sana geldi?
Näändan, sanki, sabur sän aldım
Taşıyarkan o ölüleri.

Anacım, özleirim pek seni,
Her gecä düşlerimä gellersin.
Uyanıp, aarêrım elini,
Diz çöküp, öpmää onu isteerim.

İkidä-birdä esap alêrım:
Saçlarım artık erä yaayêr.
Saklanıp, yavaşıcık aalêrım,
Uşaklar sa şüpesiz uyêr.

Genä getirerim aklıma
Yaşaman için annatmanı:
Näändan bir parça ekmek almaa?
Nicä korumaa evladını?

Anacım, özleirim pek seni,
Her gecä düşlerimä gellersin.
Şindi o uzak sözlerini,
Annayıp, canımnan bän üüderim.

Kaç kerä sıra geldi, dedin:
"Allahım, ona da ver yavru,
Ozaman, beki, annar beni,
Kalmasın onun kökü kuru".

Ne dooru sözlär sölärmışin,
Sadâ şindi fikirmâ girer.
Da annêırım bân: beklârmışin
Dolaşsın oolun... Yıllar gider...

Anacım, özleirim pek seni,
Her gecâ düşlerimâ gellersin.
Gençtin sän da, bezbelli,
Sadâ şindi bân bunu annêırım...

Anacım, özleirim pek seni...

- Ne dayma geler şairin aklına? Neyi bekler analar uşaklarından?
- Neçin 46-ncı yıllar gagauzlarda tıtsı sayılêrlar? Annadın o olaylar için.
- Tutun aklınızda: *"Bir kerâ kaldırma sesini ona, kim seni lafetmâ üüretti",
"Ananın canı dipsiz, orada herkerâ afetmâk bulacan".*

T. Zanetin şiirleri için

Todur Zanet yaşamayı herbir taraftan görer hem annêır. Onuştan o yazêr vatanımız için dâ, dilimiz için dâ, gagauzlar için dâ, kulturamız için dâ, sevda için dâ, adetlerimiz için dâ...

"Ekmek için söz" şiiri çevirer bizi dedelerimizin adetlerinâ, açan fırından çıkarılan ekmek en ilkin lââzım *"tarlasına gitsin"*, o erâ, neredâ duumuş. Tâ neçin herbir millet tâ, adam da yaşamasında mutlak lââzım dönsün duudu erinä: kendi vatanına, kendi kulturasını, kendi adetlerinâ.

Kendi şiirindâ **"Atılma dilindän, halkım!"** Todur Zanet açıklêır bitkisiz sevgisini kendi ana dilinâ. Diz çöküp ta yalvarêr, ki biz kendi dilimizdän atılmayalım. O açêr gözümüzü, ani dil varkan – düşünersin, fikirin işleer. Poet savaşêr inandırmaa, ani sade ana dili insana yardım verer "açan zorba enseer", sade "o yaşamaa kuvet verer". Şair bir şüpersiz çizer: "Zerâ dilin-senin kanın!", hem da boyun-boyun yalvarêr "Atılma dilindän, halkım!"

"Zamanayêırsın, evim!" Avtor sansın konuşêr evinnän, nereyi o dönmüş, çok zaman geçtikten sora. Ona görünmüş, ki evin nezamansa üüsek saçaa alçalmış, çünkü yokmuş kim saap çıksın. Çok üzülü şair annadêr çatlak toprak fırın için hem evin yanında büüyän aaçlar için:

"Çatlamış toprak fırın.

Ömürsüz ihtâr salkım..." sora da poet söleer, ki, akına, dut acı taa eşerer..., ama o da yok kimâ dut versin.

Şiirin sonunda avtor açıklêır, ani ana-boba evindän paalı yoktur, ani onun, bundan sora, eri burada.

"Aaçlık" ... Bu şiirdâ avtor gösterer Bucakta kuraklı, aaçlık zamannarını, tragediyalı oluşları. Çok derin T. Zanet ana sancısını gösterer, açan zavalı "düüler bir kuş gibi". Ana uşaana bir kıymık ekmek verämeer – bundan da çirkin var mı? Şiirin sonunda poet bir-iki soruş dizer, ama onnara cevap yok...

Bizim boorcumuz bu olayları hem olayların kurbannarını bir kerâ da unutmayalım. Onun için avtor şiirini bu sıracıklan bitirer: "Aala, canım, aala..."

Vasi Filioglu

(1949 yıl)

Vasi Filioglunun duuması 1949-uncu yılda Beşalma küüyündä Komrat rayonunda bir eski çiftçi aylesindä. Başardı Kişinövdaki agrikultura institutunu, oldu agronom da çalışêr kendi Beşalma küüyündä çiftçilik uurunda kolhozda, başkanı yardımcıısı. Ama şiir yazmaa başladı taa küçüküündän.

Altmışınçı yıllarda onun şiirleri gazetalarda hem dergilerdä çıktılar. Vasi Filioglunun şiirleri derin lirikalı, o çok gözäl yazêr kendi ana tarafı için, herbir sırasından gözäl koku geler Bucaamızın geniş taraflarından, pelin hem feslen kokusundan.

Vasi Filioglu gözäl şiirlär yazêr uşaklar için da. O unutmamış kendi küçüklüünü hem büün da iner o uşakların yaşlarına da annadêr onnar için şen, meraklı işlär. Bundan başka, Filioglu bir çok şakacı adam, onun yaratmasında geniş er kaplêêr sevda lirikası hem gülüşlü yaşamak sevinmekleri.

Adamın kısmeti

Duumuş uşak ii gündä,
Kabletmiş baaşış-ömür:
Olsun fayda dünnedä,
Kimnerä insan denir.

Süündürmeyelim, adamnar,
Büük kısmetin koorunu!
Bizdä karı, uşak var –
Al, öp küçük oolunu!

Bitmeer adamda zaamet.
Zaamet – bir ateş kooru.
Yaşamak – o büük kısmet,
Süündürmeyelim biz onu!

Ko sevensin uşacık
Bobaya, anasına.
Güllär içindä açık
Doyamasın solumaa.

Herkerä gün şılasın,
Elleri koksun topraa,
Hayırlı çöşmä yapsın,
Dolu olsun hem sofrs!

- Okuyun da söläyin şiirin sıralarınnan.
  - a) Zaamet nedir? Neçin?
  - ä) Yaşamak nedir? Neçin?
- Son dörtlüü taa bir kerä okuyun. Siz şairin sıralarına kayılısınız mı?

Ekmek için söz

Bän gelirkänä iştan,
(Gün inärdi yamaçtan)
Bir karı karşıladım –
Hayırlı laflar andı:

"Al çocuum, ürääm açık,
Tuz biberlän ekmecik,
Saalımız için olsun,
Tarlaya yaamur konsun,

Gündän güneş şılasın,
Yorgunnuun da ko geçsin"
Gelmedi bana ayıp:
Hayırı şükürleyip,

Da, kırıp kenarından,
Aazıma attım birdän.
...Yorgunnuum çabuk kaçtı,
Tezleyä da gül açtı,

Şıralı o toomuktan,
Düzüldü bir peet ondan:
"Eh, ekmek, sıcak ekmek,
Stih sana türkü da var,

Köklerin özlüydür pek,
Çiçekliydir hem dallar".
Kaldırıldın bütün ayaa
Dünneedä ne çok halklar,

Diiştirip çürük dayaa –
Kısmetli büün uşaklar.

Sän gelincä bu hala
Diil bir yol aykırıldın,
Razgeldin türlü hava,
Hep ama taazä kaldın.

Kim da musaafir, biläm,
Ya çiftçi, zaabit uşaa –
Herbir: ikinci seläm
Adına senin düşär,

Var mı sanki ölesi,
"Bän bıktım ekmää" – desin
Sofranın ya donaklı
Laflardan bu azetsin?

– Yok! – sanêrım diil salt bän –
Büü, küçüü hem herbir can,
Düümesi ki üreemin
Hem saalı bütün evin

Dalından kopma onun,
Nasıl unutmaa bunu?

- Angı temayı acêr avtor bu şiirdä?
- Necin var adet ikramnamaa bir aalemi (gelän-geçeni) tuz-ekmeklän?
- Neyä dua edärmış tüz-ekmää üleştirän karı?
- Annadın, ne duymuş şair tuz-ekmää kabulettiktän sora.
- Nasıl annêrsınız şiirin te bu sıralarını: "Var mı sanki ölesi, bän bıktım ekmää" – desin?

Yaamurcuk

Gün duusu aralanêr,
Kauşêr te ay
Bir yıldız salt taa yanêr,
Uyanêr dolay.

Gün çıkêr şu yukardan,
Kısmetliydir er.
Örtülü kaba yorgan,
Bereket büüyer.

Diil dübüdüz karannık
Gün o batısı.

Çotuklar suya yanık,
Yazdır ortası.

...Kabarêr te bulutlar
Dolaşıp yumak,
Kalkınêr hep umutlar
Hiç bilmâz suulmak.

Karannık çöker... Geeridä
Salt lüzgâr sesi.
Yaamurcuk sesi erdä –
Can eritmesi.

Damnalar hem şıprıtı –
Pak simfoniya

Çiftçilerä bu yortu,
Bir açar laalä.

- Şiiri dikkatlı okuyun.
- Nicä şair gün duumasını yazdırêr?
- "...Kabarêr te bulutlar
Dolaşıp yumak..." Literatūra kolaylını açıklayın.
- Olur mu bu şiirin sıracıklarından annayalım, ki avtor çiftçi temasına görä taa çok yazêr?

Ana toprak

Eh toprak, ana toprak
O ürään heptän haşlak
Hem geniş nasıl bir kır –
Ölçüsüz güdär hatır.

Gün geler olsun yortu
Gök bizä – birlik örtü:
Toplaşmaa Meydan başa
Annaşmak şu konuşa.

Kär çelik o kufedin
Savaşêr ki büünnän-büün
(diildir, ani üünelim)
Beslamää hep dünneyi.

Şefk etsin kalkıp, Dimuş,
Mihail hem Koli, hem Buş:
Dünnädä topraktır bir, –
Olalım ko musaafır!

Pek mayılım bän sana
Ne mutlu o canına!
Çalışêrsım ki ölä –
Olalım bir senselä.

İi kardaş olup uygun,
Baaşlaylım haşlak duygu.
Annaşmaktır balt yalpak,
Nasıl sän, ana toprak!

- Bu şiirin öz fikiri angı sıralarda? Okuyun onnarı, analiz yapın.
- Annadın sırayı... *O ürään heptän haşlak...*
- Olur mu toprak haşlak? Neçin?

Bucaan eceli

(Poema)

Eçeli Bucaan
diildir raatlıca.
Ki kalmıştır o
Hem açıklıkta.
Urununda onun
Er hem gök yanar
Büün dä çıplakta
Çok erlär kalar.

Kimsey diil kayıl
Uramaa Bucaa.
Tuna boyuna,
Nistru, Prut hem daa –
Çekiler insan
Zenginni topraa.
Ama... bir vakit
Sarp girgin hem uz
Kär doru Bucaa
Geler gagauz.
Erleşer onnar,

Bir geçer asir
Aykırılêr hem taa...

Karşılıp bülbül
Nerdä kökleri
Büünnän-büün örür.

Donanêr Bucak
Yıl-yıldan taa ii
Turnalar geler
Sıra dizili.
Cıvırlıga şen
Toloka otta
Ev kuşcaazları
Yatışêr kotta.

Gök duruk – sedef
Ne sarp derinnii!
Yaamurcuk damnêr –
Baldır serinnii.
Tarlalar – kilim
Korafılı hem düz
Cömertli gelir
Baalardan o güz.

Malcaazlar iner
Yılmadan hep aar,
Temizli suya
Çekiler onnar.
Sulamaa başça
Becerir Yalpug...
Dinnensin bir ay
Ko o aaç puluk.

Ya pazar, yortu –
Küü toplu dernäa
Gelmiş insannar
Horuda şennäa
Bay Tanas Manol,
Atlayıp çöker...
Anayı da ool
Oyuna çeker.
Gün saalık baaşlêêr
Küçüünä-büüna
Milletlär yaşêr,
Birliktä büümä.

Dolaydan eser
Lüzgercik serin,
Pak yaşamakta
Yaşamaa ilin.

Bal kuan toplêêr
Çiçektän çiçää,
Bol Bucaa kutlêêr
Etişmiş gençlär
Merada insan,
Küü içi uslu.
Ama... ta birdän
Büük bir kusurluk...

Yukardan izin
Kolhoz düzelim
Bilä işleylim
Tütün ekelim
Hem dä taa için
Pamuk büüdelim...

Näbalım, dostlar,
Bıktık dayanmaa,
Çiftçilär oldu
Nicä havannar
Girdik boyunduraa...

Gün yakêr topraa,
Taa çok ta – insan
Kär bıçak saplêêr
Üreeni Bucaan.
Bulanêr hem çok
Gömüler Yalpug
Yok ilaç için
Baari su duruk.

Sıır malı, koyun
Çift topraa çiiineer
Yok köşeleri,
Yok boşlu bir er.
Sürülü alçak
Sürülü yamaç
Zavalı mallar
Hep gezerlär aaç.

Yıl-yıldan hep taa
Zabunnêr mera,
Cok köşelerdä
Açılêr yara
Tä birdän-birä
Kurumuş karık
Unuttu derä
Neydir o balık.

Silkiner meyva
Çiçekli daldan,
Kaybeler tauşam
İzleri baadan.
Tunukça şılaa
Sarp o yıldızlın
Hem da meraklı
Gür halkımızın.

* * *

Hey, kafadarlar,
Bucakta duuma
Ya duruklanıp,
Bir soruş koymaa.
Var mı nasıl hep
Boylecä durmaa,
Bucak açan can
Dert başlêr yurmaa?
Yok açan bir saa
Bir çiçek daada,
Uşaksız karı
Buncak dolayda?
Ömürün açan
Yarısı kayıp,
Eceli Bucaan...
...Sölemäa ayıp.

baldır – yaban otu
cömertli – bol
karık – sulamak için er

- Kısa poemanın öz teması tonpaamızın, Bucaamızın ekolojiya hem politika eceli.
- Poemanın sıralarınnan gösterin bu aslıyı.
- Bu poemayı okuduktan sora avtor için, ne olur sölenmäa? Optimist mi osa pesimist mi? Ama siz okuyucular nasılsınız?

Pençerä gözü açıktı

Pençerä gözü açıktı,
Usluca bir havacıktı,
İşleyip geç vakıdadan,
İi ani sürttüm patadan.

Uykuya pek tez dalêrım...
Düşümdä cümlä aarêêrım,
Kenno şiir läözüm olsunmuş,
"Yaamurcuk" o konulsunmuş.

Da alıp yaprak yazallan,
Girişerim ii bir hallan:
Düşünüp, beki var saatlan,
Şiir yazmaa, salt diil alatlan.

Bitiri ya bitirmäz taa,
Gidişti benim gözüm saa,
Bezbelli, iiläa olcektır,
Halizdän yaamur yaacektır.

Geçmeer çok – beş-on minut mu,
Allahtan osa umut mu,
Uyandım (inan inanma),
Bir yaamur – döker kazannan.

...Pençerä gözü açık hep,
Kurnalar öter çandan pek,
Tez kalkıp, yollandırêrım,
"Yaamurcaa" bän el koyêrım.

- Bu şiirdä avtor ne yazêr kendi için?
- Bulun nasıl bu avtorun halı?

V. Filioglunun şiirleri için

"**Adamın kısmeti**" burada da duygular pek dolaşêrlar ilk şiirin fikirlerinnän. Nedän kısmetliyim bän, nedän kısmetliysin sän? Nedän kısmetliyiz hepsimiz? Ondan, ki bizi dä büün insan saydılar, tanıdılar.

Filioglunun şiirindä "**Yaamurcuk**" var çok gözäl bir tabiat çok gözäl bir süret. Günün duumasından çekeder yaşamak, nasıl gözäl hem sıraylan hepsi düzülü. İnsan, kim baalı kırlan o düşündä dä görer kırı, yaamuru hem başka.

Ama şiirdä "**Ana toprak**" var şairin kendi duyguları hem kendi annaması duuma vatan için, ana toprak için, şiirdä var büyük halizlik hem duyguluk.

Poema "**Buçaan eceli**" – yazılı büünkü gündä geçän literatura zakonnara görä tarafın zamanına görä durumu, Vakıt hem Bucak, Tuna boyu, Nistru Prut – hepsi diri gibi okuyucunun önündä. Sıraylan dizili olaylar, sonunda kalêr cuvap etmää şairin soruşuna.

Näbalım, dostlar, bıktık dayanmaa, çiftçilär oldu nicä hayvannar... Ama bu pesimiz sıraların var ikinci tarafı da – demäk, läüzüm işleri diiştirmää, baska yol yok.

"**Pençerä gözü açtı**". Avtor yorgun gücülä aar iştän sora etişmiş yataana. O diil sıradan insan, o bir şair yaratıcı – düşündä dä şiir yazêr, da havayı dışarda unudêr. Ama düş o var düş, çok sürünmeer da te avtor uyanêr, görer, ani yazıcıylan barabar Allah ta ona geler – dışarda büyük yaamur yaayêr. Şair yaamurcaa selâm verer. Te bu var bir örnek, nasıl yaratmaya çok gözäl yardım eder tabiat.

Lüba Çimpoş

(1958)

Lüba Çimpoş duudu 1958-inci yılın avgust ayında, Çadır-Lunga rayonunda, Tomay kü-üyündä. 1975-inci yılda Kişinöv devlet universitetindä biblioteka-bibliografiya fakultetini kazandı. Universiteti bitirmiktän sora, Moskvadaki M. Lomonosov adına devlet universitetindä aspiranturayı başardı.

1998-inci yılda "Gagauzların dastan eposu" konusunda bilim doktorasını korudu. O yakın on yıl material gagauzların eposu için topladı. Nicä dä sora belli oldu, Lüba Çimpoş şiir çoktan yazêr.

Sekseninci yılların ortasında gagauz literaturasına çok eni ad geldi: S. Bulgar, T. Zanet, P. Cebotar, T. Marinoglu, V. Filioglu h.t.b. E. Kolğanın açıklamasına görä hepsi onnar gagauz literaturasının ikinci dalgasıdır, angısını getirdi "perestroykanın don çözölmüşü". Lüba Çimpoşi ta hep bu dalga getirdi. Ama o uzun vakit kıyışamazdı kendi şiirlerini okuyucuların daavasına vermää.

Doksanıncı yılların çeketmesindä gagauz gazetlerinde, dergilerdä Lüba Çimpoşin peetleri tıparlanmaa başladılar. Şindiyädän avtorun iki şiir toplumu "Güz yolları ateş yanêr" hem "Duygu başası" tıpardan çıktı.

Bu şiir toplumnarı çok meraklı bir literatura yazısı maana tarafından da, forma tarafından da. Avtorun yaratmalarında çok taazelik hem da gönül açıklı var. E. Kolğanın bakışına görä: "Gagauz literaturasına geler bilgili, ustaca bir avtor, angısının kendisinä görä bir yazışı da var". Lüba Çimpoş şiirlerindä ana tarafına, ana topraana, kendi halkına sevgi gösterer.

Kendisi da artık irmi yıldan zeedä Moldova Bilim Akademiyasının Gagauzologiya bölümündä çalışêr. Gagauz dastannarını aaraştırıcı, folklorcu, şair, türkolog, bitki on yıl Gagauzologiya bölümünün Başkanı.

Lüba Çimpoes 2000-nci yılda gagauz kultasına izmet etmek için "Gagauz bilimi hem kultası kalkınma KAYNAK fondunu" kurdu.

Havezlik

Var fasıl bir haverzim,
Gül yapraa gibi olayım:
Soluu paklêêr eşilik,
İsterim bän dä faydalayım,

Bu dünneyn kahırını
Olsa kalbindän geçireyim,
Paklayıp diiştireyim,
Sevinmää çevireyim.

- Avtorun "fasıl havezini" açıklayın.
- Acaba herkezi dünneyn kahırını kendi kalbindän geçirisä dünnä iileşirmi? Fikrinizi açıklayın.
- Nicä annêêrsızız bu sözləri: "Soluu paklêêr eşillik..."? Annadın.

Yaamurlu hava severim

Yaamurlu hava severim,
Üreemä görä türkü.
Sansın kayıbımı bulêrim:
Can gamda durêr kuşku.

Kitli öbür taraftan,
Açılmaz fakir cana.

Yaamura sesirgenerim,
Gözümü kıpmaa korkêrim,
Fasıl duygular kaynêêr,
Zamannar haber verer.

Diil bu ömürdän duygu,
Bän başka yaamur bilirim.
Geçmiş işlär beni buldu,
Akıl buna sürmä sürdü.

Ne getirer o aklıma,
Ne dayêr o kapuma?

Diil seftä bu ömürüm,
Garip seslär bän işiderim.
Başka yıldız örnää görerim,
Kitli kapyua düünerim.

fakir – fukaara
sürmä – peçat'

- Şiiri dikatlı okuyun.
- Birinci dörtürälää derindän analiz yapın. Literatūra kolaylıklarını sıralayın.
- Yaamura sesirgendiynän, ne getirer o aklınıza? Ya, bir denäyin, sora klasta duygularınızlan paylaşın.

L. Çimpoesin şiirleri için

Gagauz şiirinä filosofiya bakışları, olur demää, taa derindän girmiş, neredä derin ürek duyguları açıklanêr. Gagauz şairlerin kimi şiirlerindä filosofiya sansın bir koraf gibi

işlenmiş. Te Lüba Çimpoş "**Havezlik**" şiirindä bir fasıl havezi için yazêr. O isteer bütün düünneyin kahırını kendi kalibindän geçirsin; paklasın onnarı, çünkü onnar diişilsinnär. Son sonunda, avtorun neeti: kahırları sevinmelää çevirsin.

Bu dünneyin kahırını
Olsa kalbindän geçireyim,
Paklayıp diiştireyim,
Sevinmelää çevireyim.

"Yaamurlu hava severim". Dünnää pek büyük, ama bu pek büyük dünnedä şaira deyni yok bir taa gözäl hem taa paalı er, nekadar te o ercääz, te o köşecik, näända onun ana-boba kapusu bulunêr. Bu erin te o köşeciidir, angısı hertürlü hastalıktan, derttän ilaçlêr. Avtora candan yakın ana topaa, Bucaan kırları, oradaki dan erleri, orasının sabaaları, gözleri, yaamurları...

Yaamurlu hava severim,
Üreemä görä türkü.
Sansın kayıbımı bulêrım:
Can gamda durêr kuşku.

Konstantin Kreţu

(1892–1975)

Duması Valkaneş küüyündä Kahul rayonunda, bir çiftçi aylesindä. Üürenmesini başlêr duuma küüyündä, başlankı şkoladan sora girer pedagoji kurslarına Aleksandrovka küüyündä (1907–1910), neredä gösterer bir üüsek üüredicilik talantını. Buradan onu yollêrlar Vinniţa kasabasından pedagoji seminarına, angısını başarêr 1913-üncü yılda, kazanıp üüredici adını.

1917–1918-inci yıllarda üürener Kamenkada Çiftçilik şkolasında, ani hazırlarmış müdür çiftçilik üüsüzlär evlerinä. 1913-ünçü yıldan beeri işleer başlankı şkolada üüredici sora 1921-nçi yılda başlêr çalışmaa Gavanosa taraflarında Vladimireşti küüyündä şkolada direktor. 1929-uncu yılda geçiriler Kişinöv kasabasına.

Taa küçük uşaklıundan tanırmiş gagauz dilinin çok meraklını hem käämil gagauz folklorunu, angılarını hiç unutmêr gezdii erlerdä, ama hep taa araştıırêr hem derin üürener yıllarca da olêr bir derin tanıyıcı gagauzlukta.

Onu tanyêrlar hem hatırlêrlar Bucak tarafın çiftçileri da çok sıra ayırêrlar deputat hem senator Kahul taraflarından.

1940-ıncı yılda o çalışêr müdür yardımcısı Kişinöv kasabasının bilim sektiyyasında, ama 1945-incidän sora olêr Moldova bilim ministerliin inspektoru. Bu Ministerliktä çalışarkan, o yapêr moldav şkolalarına programa hem çok üürenmâk kıyatları şkolalar için düzer. O yazêr çok statya hem kimi kıyatları Gagauz folkloru için hem gagauzlar için.

Yazıcılık işlerindä anlêr onun çevirmeleri gagauz dilinä rus hem moldovan dillerindän. İon Kreangădan "**Biyaz arap**" (bir sıra seçmelâr İon Kreangădan). Onnar peydalandı "**Literatura artistika**" gazetasında, ama sora ayırı basıldılar 1982-nci yılda. Bundan başka, rus dilindän

İ.A. Krılovun fabulalarından kimisini çok becerikli gagauz dilinâ çevirdi. O durmamayca gagauz folklorunu aaraştırmaa hem üzâ çıkarmaa deyni yardım etti.

Tilki hem üzüm

Bir aaç tilki daaya girer,
Olmuş üzüm orda görer.
Şu salkımnar ateş gibi yanêr,
Kumiğanın aazı pek sulanêr.

Ama te ne var orada,
Bu salkımnar pek yukarda.
Tilki isteer üzüm imää,
Ama yok nasıl etişmää.
Bir laf: görer gözlär
Da yok nâpsın dişlär.

O boşuna bir saat kadar buuşêr,
Sora fena üfkelener,
Kendi-kendinâ lafeder:
– Yok ne demää, tenâ dolmuş,
Ama yok bir salkım olmuş,
Bölä eşil üzümnerdän,
Dişlär dä düşär şu aazından.

- Nasıl annêersınız bu fabulanın öz fikirini?
- Açıklayın bu sıracıkların maanasını:
"Bir laf: görer gözlär
Da yok nâpsın dişlär".
- İki son sıracı okuyun da tilkinin sürteinâ analiz yapın. Kimin için söleer avtor?
- Ne türlü literatūra kolaylımı avtor kullanmış? Getirin aklınıza, ne o fabula.

K. Kreşunun yaratmaları için

Konstantin Kreşu bir talantlı ürediciydi. O kendisi moldovan damarından, ama gagauz dilini bilêrdi bizim kimi gagauzlardan çok taa islää. Kendi yaşamasında çalıstı gagauzların arasında, çok meraklandı bizim gagauz folklorunun, angısı ozaman hem büün dä taa diil islää araştırılmış.

Konstantin Kreşu, makar ki o diildi gagauz, ama derindän annayardı gagauzların yaşamasını, gagauzların problemlerini da çalışardı herbir iştä gagauzlara yardımcı olmaa. Pek çok hem büyük yardım o yaptı gagauzların folklorunu toplamakta: masal, türkü topladı. Ama yazık, ani onnarın çoyu kaldı basılmadık.

Konstantin Kreşu pek istêrdi, ki halklar, komuşular yaşasınar dostlukta, biri-birlerini hatırlayarak. Bunu yapmaa deyni, lăázımdı onnarı birtürlü yaklaştırmaa. O pek gözâl çevirdi İ. Krılovun fabulalarını.

Kär tiparladı bir masal toplumu, angısının adı "Biyaz arap", neredä pek açık hem parlak gösterdi moldovan personajların süretlerini, karakterlerini, onnarın kulturasını hem mentalitetini.

Yaşamasında o pek sevärdi İ. Kırlovun fabulalarını, angılarından taa çoyunnan gagauzlar çoktan tanıştılar hem bütün üreklän sevdilär, şükür ederäk Konstantin Kreçuya onun çalışmaları için. Bu talantlı adamı gagauzların taa çoyu büün dä sayêrlar gagauz.

Okudunuz mu? Düşünelim..., çıkışları yapalım

1. Nezaman (angi yıllarda) Nikolay Tanasoglu literatura yaratıcılığını başladı?

2. *"Sandıkçı İvançunun kızı, orta boyda bir kız, tuyan, siması kula, maavi gözlü, suratı tombarlak. Nicä da olsa gözäl bir kız. Lafına sıkı, kızlarlan pek şıarmêêr. Küüdü edi klas bitirdiydi".*

Yaratmanın adını aklınıza getirin. Kimin için avtor yazêr?

3. *"İşindä çalışkandı hem kantarcı diildi nicä başkaları bulunurdu. Ne iş tä ona verselär; o küsüş yapmazdı..."* Sofinin çalışkannımı yazdırın.

4. Angı yaratmadan bu sıracıklar:

*Kapu taa o saat açılmış,
Alıp musafiri kucaklan
Manol patadan taşımış,
Zerä büük dostmuş bu kaçaklan.*

Kim yazdı bu yaratmayı? Yaratmanın janrasını aklınıza getirin.

5. *"...Yazıcı, pedagog, muzikacı, bilim adamı..."* Kimin için laf gider? Annadın onun yaptıkları için.

6. Ne temaya yazılı *"Düzen türküsü"* şiiri?

7. Dmitriy Kara Çoban... Kim o? Nelär braktı o kendi halkına? Annadın.

8. *"Karı"* şiirindän ayırın epitetleri da düşünün kendi analarınız için. Yazdırın analarınızın süretini.

9. *"Demirçu"* annatmanın temelindä angı oluş yazdırılı?

10. Annatmanın sonunu aklınıza getirin, nicä avtor bitirer bu yaratmayı? Siz onnan kayılsınız mı?

11. *"Adetä görä çocuklar dernektä geçmeerlär oturmaa yavklusunun yanına teklifsiz. Kızın, eer varsa kayıllu, saklı söleer druşkasına, tekliflesin läüzümni çocuu".*

Siz ne bilersiniz bu eski adet için? Sorun manilerinizä hem dädularınıza, sora klasta annadırsınız.

12. *"...Gün-güneş adımnadı
Bayır aşırı,
Da erä çembrek gerdi,
Sırma çadırı..."*

Bu peyzajı Bucakta var mı gördüünüz? Kendiniz denediiniz naturada resimneriniz için, annadabilirsiniz.

13. Sıralayın Stepan Kuroglunun şiir tiplumnarını. Nelär için avtor bu toplumnarda yazêr? Annadin.

14. S. Kuroglunun "*Kismetliyim*" şiirin öz fikiri angı sıracıklarda? İnanırın, taa bir kerä o sıracıkları okuyarak.

15. Nicä yazdırêr Konstantin Vasilioglu "*Pantinin şekeri*" annatmasında çocukların üürenmäk zamanını? O vakıtlara bakarak, şindiki zamannarda nelär diişti?

16. Yazdırın Pantinin süretini, aklınıza getirin "*Tamah Panti*" annatmasından da Pantinin yaptıklarını. Panti diişmiş mi?

17. "...*Kimsey bilmeer, neçin Panti başka çay içmedi: başka dufi şişesi mi butakım dar aazlı bulunmadı osaydı çocukların önündä ayıp mı geldi?*" Avtorun soruşuna savaşın cuvap bulmaa.

18. Nicä bu sıracıkları annêersınız?

*"Otur, moldovan,
Bizdä bir vatan!"*

19. Çifçilär hem çiftçilik – Minä Kösenin baş temasıdır. Kayılsınız mı siz da bu bakışlan?

20. Stepan Bulgar angı derginin baş redaktoru? Bu derginin var eki, onun adını da aklınıza getirin.

21. "*Kervan kıran yıldızı*" için masalı aklınıza getirin. Okuyun onu taa bir kerä. Ne çıkışlara geldiniz?

22. Ne o publiştika?

23. Taa bir kerä tekrarlaylım Todur Zanetin şiirindän "*Atılma dilindän, halkım*" bu sıracıkları:

*Dil varkan – dayma var adın,
Salt ozaman seni sayêrlar,
Hem da açan uşakların
Anaylan bobayı sesleerlä:
Atılma dilindän, Halkım!*

24. "*Bucaan eceli*" yaratmasında Vasi Filioglu angı problemları kaldırêr? Bu poemayı okumaktan sora, angı duygular sizi kapladı?

25. Lüba Çimpoşin angı şiirindän bu dörtsiralık:

*Bu dünneyin kahrını
Olsa kalbimdän geçireyim,
Paklayıp diıştireyim,
Sevinmelää çevireyim.*

26. K. Kreşunun fabulasını "*Tilki hem üzüm*" aklınıza getirin. Ne bilersiniz bu literatura janrası için?

27. Yaratmanın öz fikirini açıklayın, teksti kullanarak.

28. Taa kim gagauz yazıcıların arasından fabula çevirmiş? Sıralayın.

ÇEVİRİLİ LİTERATURA

RUS YAZICILARI

Aleksandr Puşkin

Dubrovskiy

(Annatmanın II-nci payı)

Sudun sekretarı çaarêr Dubrovskiyi imzalasın kararı, ki onun bobasından kalma toprakları hem varlı, artık geceler Troekurova. Nelârdi onun kendinin zâmannardan, şindi artık o diil saabi. Sekretar okuyêr, ki Troekurovun eer varsa kayılsızlı, büyük zakon kararına olur versin yukarı üüsek sudlara aalayış. Dubrovskiy susardı... Bir dâ o kaldırdı ansızdan kafasını, gözleri şıldılar, urdu ayaanı, sekretarı okadar hızlı itirdi, ki o yıkıldı erâ, kavradı çernila şişesini da kaptırdı onunnan sudiyanın kafasına. Sora baardı Troekurova: "Nâända vardır işidildi, görüldüü, köpekleri soksunnar, sud evinâ, angısını düşer sayalım ölä nicâ Allahın klisesi, köpeklâr gezerlâr klisedâ. Bân sizi doorudacam..." Bekleyicilâr gelmişlâr baarışa da gücülâ uslandırmışlar ortalı. Dubrovskiyi çıkarmışlar dışarı da oturtmuşlar kızaa. Troekurov da çıkmış onun ardına hepsi sud işçilerinnân barabar. Dubrovskiynin bu büyük kahırdan sora kudurması bozmuş Troekurovın heptân kefini da onun sevinmeli, ani aldı eski dostunun varlımı hiç bir dooruluksuz, Troekurova biraz zehirli gelmiş.

Sud kesicilâr, ani sanırdılar, ki Troekurov onnara bişey atacak ceplerinâ, bu yaltıkçılara o hiç bir metinnik lafı da sölämedi, gidiverdi evinâ kendi Pokrovski küüyünâ. Ama Dubrovskiy bu gündân sora düşer dōşeklerâ.

Geçer birkaç vakit aradan, ama zavalı Dubrovskiynin saalı hep taa kötüymüş. Akı na türlü kızgınlık hızlanmakları olmazmışlar, ama onun kuvedi gün-gündân zayıflarmış. O başlêer unutmaa kendi eski işlerini, hep taa siirek çıkêr içersindân dışarı, taa çok derin düşünmeklerdâ vakıdını geçirirmiş. Egorovna, çok cana yakın bir babu, ani evel baktıydı onun oolunu, şindi artık oldıydu bobasının da bakıcısı. O bakardı çorbacıyı, nicâ küçük uşaa, aklına getirirmiş nezaman imââ, nezaman yatmaa uyumaa. Andrey Gavriloviç uslu seslârmış ihtârı, neçinki ondan kaari yokmuş kiminnân lafetsin, gam daatsın. Onun yokmuş

halı çalışsın kendi gospodarlık işlerinnän da burasını gördüynän, Egorovna kararlêêr, haberlesin durumu, nasıl var çorbacının ooluna genç Dubrovskiyä, ani bulunmuş asker izmetindä, gvardiya yayancılık polkların birisindä, angısı o zamannar bulunmuş Peterburgta. Bulêr bir yaprak pak kıyat da çaarêr aşçı Haritonovu, ani sade bir o yakınnarda bilirmiş kıyat, yazêr haber genç çorbacısının ooluna da taa o günü yollêêr poştaya.

Dubrovskiyenin oolu, Vladimir Dubrovskiy bulunmuş ilktän Kadet korpusunda da çıkmış oradan kornet gvardiyasında. Bobası hiç bişey acımazmış harcamaa, ki biricik oolu kabletsin hepsini, ne lâazım olacak ona evdän. Vladimir biraz sevârmış herşeyi bol arcaama, dikmiş, kimâr kerä kıyatçık da oynarmış, yaparmış borç, düşünmeyeräk çok ileri, sanarak, ani gel git vakit evlenecek bir zengin kıza, neyâ gençliktä çoyu düşüner.

Bir kerä avşammen, açan genç Dubrovskiy dururmuş birkaç ofîterlän, onun komandiri Grişa verer ona bir kıyat. Bu kıyatın yazısı hem peçadı düşünä koymuş adamı. O tezicik onu açêr da okuyêr te nelâr:

"Saygılı saabimiz bizim Vladimir Andreeviç, – bän senin küçüklük bobacın, kararladım bildireyim seni kendi bobanın saalı için! O pekçä kefsiz, kimâr kerä şaşırêr lafını, durêr nicä ahmak uşaklar, ama yaşamak salt Allaa biler, nasıl var nicä dönsün. Gel sän bizä, benim aydın kartalcım, biz seni karşılamaa beygirli taligayı yollaecez. İşidiler Zemskiy sud bizä gelirmiş da vereceymiş bizi Kirila Petroviç Troekurova, neçinki biz sanki onnarınmışık, ama biz duumamızdan zamandan siziniz. Sän orada Peterburgda olsa Tarä-bobaya söyleyäsın, beki, o bizi brakmaz kaybelelim dooruluksuz.

Kalêrım saalıcaklan senin kulun hem bobacın Arina Egorovna Buzıreva.

Yollêêrım sana ana duvalarımı. Nasıl orada sana Grişa, islää mi izmet eder? Bizdä yaamurlar oldu te artık iki afta yaayêrlar, hem ani vardı bizim çobanımız Rodä geçennerdä, Nükul günündä, raametli oldu".

Vladimir Dubrovskiy birkaç kerä okudu, bu etecek nekadar zabun yazılı kıyatı, büük dalgaylan hem kahırlarlan. O anasız kaldıydı küçüklüündän, bobasını da, islää tanımayarak, salt sekiz yaşında götürüldüydü Peterburga; ama buunnara bakmadaan, o baalydı kendikilerinnän, çok sevârdi aylesini, taa pek eşsiz kalan bobasını, evdeki uslu sevinmeliklerini kendisi doyunca annayamadydı.

Bu şüpä, ani olur bobasını taa tezdä kaybetsin yaşamaktan, çok zeetlârdi onu, ama ihtâr bobasının hastalı, angısını o islää annadydı bobacının kıyatından, heptän korkudurdu onu. O sansın görüdü bobacını kalmış, brakılmış bir yirak saar küüdä, ahmak babunun elinä, nicä o yardımsız süüner zor ruh hem ten zeetlerindä. O çoktan bobacından haber kabletmediydi, hep sanırdı, ki o dayma kaçınmakta evdä çorbaçılık işlerindä. Bu türlü Vladimir Dubrovskiy karar alêr gitmää evä hem esaplêêr çıkmaa askerdän da eer bu iş lâazım olursa bobasının saalı için. O yazdı bir yalvarım izmetindän çıkmak için da, yakı p lülesini, derin düşünmeklâr içinä düştü.

Taa iki-üç gündän sora o artık yollandıydı evä. Onu karşıladıydı eski taligacı Anton, angısı sölediydi, ki bobası taa saa. Yolda Vladimir Andreeviç lafedirdi eski taligacı Antonnan.

– Sölä Anton, ne oldu bobamnan Troekurovun aralarında?

– Allah biler, batüşka Vladimir Andreeviç... Bezbelli, çekiştılâr o deli Kirila Petroviçlän da o vermiş çorbacımızı suda. Ama ona sud ta hiç diil lâazım, o kuduz kendi kendinä sud, ne ister, onu yapêr.

– Te bän dä, nasıl duyêrım, o Kirila Petroviç sizdä bir kendibaşına kuduz. Hepsi sudlar da, büüklär da onun elindä.

– Onun önündä hepsi yalpaklanêr, en büük zaabıtlär dä gelerlär ona baş iiltmää, pisi gibi onun önündä dönüserlär.

– Aslı mı, ani o artık almış bizim varlımızı?

– Ne söyleyim sana, saabi, biz dä işittik. Ölä laflar kopuştu starostanın oolunun kadenisindän. Ama biz bu işi inanmêêrız, ne dä olsa, biz nicä şindiyädän sizindik, ölä da kalacez. Ama aazlar ko ötsünnär, aalemin aazlarına damga koyamasın.

– Demäk, siz istämeersiniz Troekurova izmetä geçmää.

– Allah korusun Kirila Petroviç Troekurova geçmää. Onun kendikleri dä nicä koşulu eşeklär aman çırêrlar, savaşêr insannarın derilerini etlerinnän almaa, ama düş onun elinä yabancılar, taa çirkin yapacak. Yok, biz dua ederiz çok yaşasın Andrey Kiriloviç. Ama Allaa eer onu alırsa, bizä sendän başka kimsey diil lääzım...

Anton sustu da, urup beygirlerä, hızlandırdı taligayı. Gittilär hızlı. Çok yoldan sora Dubrovskiy baktı dolaya, gördü, ani o tanyêr bu erleri, aklına getirdi, ani o buralarda oyanardı küçük Maşinkaylan, Troekurovin kızınnan, ani sade iki yaş taa küçüktü, ama görünürdü, ki olacek bir çok gözäl kız. İstedı Antona sorsun o kız için, ama sora vazgeçti. Taliga ilerledi, da onnar tez etiştilär Dubrovskiyin duuma küüyünä Kistenövkaya. Aulda Vladimir bakardı dolayı bir çok büük duyguyan. Oniki yıl o görmediydi kendi evini. Beröza aaçları, ani ozaman taa hemen dikildiylär aul boyuna, şindi artık büümüşülär, koca sık dallı aaçlar olmuşlar. Köpeklär giriştilär salmaa, ama açan tanıdılar Antonu, sustular da sallardılar kuyruklarını sade. İzmetçi insannar hepsi çıktılar genç boyara karşı da sevinirdilär onun gelmesinä. Hayatta onu karşıladı ihtär. Egorovna, aalayarak "Seläm, seläm, – sölärdi o sıkarak güüdesinä bu çok ii ihtäri, – Nasıl bobam? Neredä o?"

Bu minutta zala girdi, gücülä adımnayarak, balaban, benizsiz hem zabun çorbaçı, giyimni halatlan hem başında kalpaklan.

– Seläm, Volodea! – dedi o yufka sesinnän da kucakladı oolunu. Sevinmelik bobyı taa da yufkalattı, da o vardı nasıl düşsün, eer oolu tutmayaydı onu.

– Neçin sän kalktın döşektän? – sorardı ona Egorovna, – ayakça duramêêrsın, ama hep insannara gidersin.

Troekurov işitmiş, ani Dubrovskiyin oolu gelmiş, ani ihtär Dubrovskiy yatêr onun beterinä hasta, ölüm hatindä, da düşünmüş gitsin eski dostuna, da, hepsini küsüleri unudup, baarışsınnar. O kendi taligasında gelmiş Dubrovskiyele auluna da hazırmış içeri girmää. Bu arada görer onu hasta Dubrovskiy da üfkedän mi, korkudan mı isteer süüsün, baarsın, ama hiç bişey yapamêêr da düşer erä. Vladimir, ani hiç ayrılmazmış bobasından, baarmış hızlı, gidip, çaarsınnar dofturu. Geler Egorovna hastanın yanına da başlêêr aalamaa, dizmää. "Sus, anam, – deer Vladimir, – git, sölä taa tez gelsin doftur". Egorovna çıkêr. Geçer taa birkaç minut. Aul doluymuş insannan, ama Troekurov, duyup kabaatını, tez sauşmuş. İnsannar bekleerlär gelsin doftur...

Bu arada çıkêr içerdän genç boyar Vladimir Dubrovskiy da söleer, ani çaarmasınnar dofturu, bobası Andrey Gavriloviç öldü...

(Çevirdi rus dilindän N. Baboglu)

- Kimin betterinâ ihtâr A.G. Dubrovskiy hastalanmış?
- Neredäymiş onun oolu?
- Kimdän kabul etmiş Valdimir Dubrovskiy kiyat?
- Ne orada yazılıymış?
- Sıradan annatmanın içindeliini annadın.

Mihail Şolohov

Adamın eceli

(*Annatmanın bir payı*)

Üçüncü aftada kabul ederim bir kiyat Voronejdän. Ama diil karımdan İrinadan, yazêr benim komuşum usta İvan Timofeeviç. Allaa kısmet etmesin da kimsey bölâ kiyat kabul etmesin.

Haberleer o, ki taa iyün ayında bin dokuzüz kırk ikinci yılda nemşelâr bomba atmışlar aviozavoda, ani benim evimdän kâr birazçık öteedä bulunurdu, da bir büyük bomba düşmüş kâr benim evceezimä. İrina hem kızçaazlarım taman evdä razgelmişlâr... Yazêr, ki onnarın parçalarını da bulamamışlar, ama evin erindä bir büyük kuyu kalmış... Bu sefer bän okumadım kiyadı başadan. Kapanırdı gözlerim. Canım bir topalak gibi toplandıydı da boşlamazdı. Sora yattım bän krivadıma biraz dinnenmää dä okudum o kiyadı bitkiyadan. Yazêr komuşum, ki Anatoliy oolum, bombalar düşärkän, bulunmuş kasabada. Avşamnen gelmiş küüyä, bakmış o kuyuya da geceliinnän genä gitmiş kasabaya. Gideceykän, demiş komuşuya, ki yazılacemmiş dobrovolit fronda. Da te bukadar.

Açan can erim söküldü da başladı enidän düülmäa, kulaklarımda sıkı-sıkı kan fışırdardı. Nicä zor ayırıldı bendäm karım İrinka, açan fronda gidärdim. Bezbelli, taa ozaman nesä duydurardı ona kendi karı çanı, ki biz şindän sora görüşämeyecez. Bän dä taa onu itirdim...

Vardı ayläm, evim, bu işlâr toplandıydı yıllarlan, da hepsi tuz-buz olurdu bir kıpımda. Kaldım bän yalnız. Düşünürdüm: "Sanki diilmiydi bu işlâr bir çirkin düş". Plendä bän hep düşümdä İrinkaylan hem uşaklarımmnan lafedirdim, üreklendirirdim onnarı, deyeräk benim sevgililerim, kahırılanmayın hem çok düşünmeyin benim için, bän gelecäm, bän kaaviyim, bän dayanacam zorlara, var umudum kurtulayım da genä toplaşacez bireri... Osaydı diilmiş düş. Bän iki yıl ölümlärlän lafetmişim.

Annadıcı bir minuda kesti lafını, sora dedi başka bir kopuklu yavaş seslän:

– Ya, kardaşım, birâr tütün içelim, zerä beni nesä tıkêr.

Biz yaptık birâr tütün. Ergin ilkyaz sularınnan dolu daada aac kakan kuşu trakladırđı, sıcak lüzgâr hep ölä haylaz kıpırdadırdı kızılıcak aacında küpecikleri; hep ölä gerili biyaz bezlärlän kayardılar gökün maaviliindä bulutlar, ama artık başka türlü görünürdü bana bu garip susmak minutlarında uçsuz-kenersiz dünnä, ani hazırlanırdı büyük ilkyaz işlerinä ömürünä yaşamayı, diri işleri çetinnedici diişilmeklerä.

Susmaa zordu da bän sordum:

– Ne oldu öteyâ dooru?

– Öteyâ mi? – istämeyeräk, davrandı annadıcı. – Kabul ettim bän polkovniktän bir aya otpusk. Bir aftadan sora artık Voronejdäydım. Yayan adımmadım o erä, neredä bir çala

aylän nän yaşadıydım. Bir derin fiçı gibi kuyu dolu küflü suylan, dozdolay ot belädän... Dozdolayda can-cın yok, sansın mezarlık. Oh, nicä zordu bana, kardaşım! Durdum ayıflandımdı yaslı ürään nän da genä vagzala döndüm. Bir saat bilä duramadım oyanda, taa o günü gittim frontta diviziyama.

Ama ölä üç aydan sora bana da sevinmelik şıladı, nicä güneşçik bulutlar arasından: bulundu oolum Anatoliy. Yolladı kıyat bana fronta, nasıl görüner başka fronttan. Benim adresimi üürenmiş komuşudan İvan Timofeeviçtän. Te nicä olmuş da o ilkin düşmüş artileriya üçilişçesinä. Orada ona läüzim olmuş bilgileri matematika tarafından (taa küçüktän matematikayı becerirdi hem sevärdi) bir yıldan sora otliçno başarmış uçilişçeyi, gitmiş fronta da te artık yazêr, ani kapitan olmuş, komandırmış "sorokapeatka" topların batareyalarında, varmış artık ordeni hem medalisi. Ani var bir laf, geçti bobasını herbir taraftan. Da genä bän pek kabardım onunnan! Nasıl da çevirsäm, ama benim kendi oolum – kapitan hem komandır batareydä, bu diil şaka! Hem bölä ordinnärlän. Yok bişey, ani bobası "suderbekeri" haydêr, snaread hem yakıt taşıyêr. Bobanın işi geçmiş şindän sora, yaşamış yaşayacağını, ama onun, kapitanın, hepsi taa ilerdä.

Da başladılar beni, ihtârı, her gecä düşünmeklär sarmaa, nicä cenk bitecek, nicä bän everecäm oolumu da kendim da gençlerin yanında yaşayacam, ustalık işleyecäm hem unukacıklarımı bakacam. Te ölä türlü dädü şakaları. Ama burada da benim işim çıktı bom-boş. Kışın ilerlärdik biz, hiç dinnenmedän, da pek sık yazmaa biri- birimizä yoktu vakıdımız, ama çengin bitkisinä dooru artık Berlin yanında, sabaalän yolladım Anatoliya bir kıyatçık, ertesi gündä kabul ettim oolumdan kıyat-cuvap. Da burada bän annadım, ani geldik biz oolumnan ikimiz Germaniyanın baş kasabasına, başka-başka yollardan, ama bulunêrız biri-birimizä yakın. Beklerim, canım darsiyêr, dayanamêrım, nezaman karşı gelecez. Da karşı geldik...

Taman mayın dokuzunda sabaalän, Ensemäk günündä, nemçelerin snayperi öldürer benim Anatoliimi...

Üülendän sora çaarêr beni rotanın komandiri. Bakêrım, onların odasında oturêr bir yabancı artileriya polkovnii. Bän girdim içeri, da o kalktı, sansın girdi kendindän büyük bir komandır. Benim rotamın komandiri dedi: "Sana geldi Sokolov", – ama kendi peñçereyâ döndü. Urdu beni sansın elektrika tokunnan, bän duyuverdim, ani var bir kötü iş. Podpolkovnik yaklaştı yavaşacak bana da deer: "Tut kendini, boba! Senin oolum kapitan Sokolov, uruldu büün batareyada!"

Sendelledim bän, ama ayak üstündä durdum. Şindi dâ gücülä düş gibi aklımda tutêrım nicä podpolkovniklän gittik bir büyük maşınada, nicä aykırladık dop-dolu yıkıntılarla sokaklardan; nicä bir duman içindä aklıma getirerim saldatları, dizili sırada hem kırmızı çufaylan kaplı sandı. Ama Anatoliyi görerim – nicä seni, kardaşım. Yaklaştım sandaa, orada hem benim oolum, hem diil o. Benim – o herkerä şen, dar omuzlu çocucaam zabun enseciklän, ama burada yatêr genç, arkalı gözäl bir adam, gözleri birazçık açık, sansın bakêr o nereyäsä bendän bir tarafa, bir yırak erä, angısını bän bilmeerim. Sade dudakların kenarında ölä da kalmıştı bir gülümsemäk, evelki küçük oolcaazdan Toleciimin gülümsemesindän... Öptüm bän onu da çekindim bir tarafa. Podpolkovnik laf söledi. Benim Tolkamın kafadarları yaşlarını silerlär, ama benim aalanmadık yaşlarım, bezbelli, canımda kuruduydular. Olmalı onuştan bu kadar benim o can erim acırdı...

Gömdüm bän yabancı, Germaniya topraanda benim bitki sevinmeliimi hem umudumu, urdu benim oolumun batareyası toplarla, geçirerek kendi komandirini

uzun yola, benim can içimdän sansın koptu bişey... Geldim bän bizim çastä, da sansın diilim kendimdä. Tezdä beni evä kolverdilär. Nereyi gideyim? Sanki Voronejä mi? Yok, orayı hiç basmaycam! Aklıma getirdim, ani Ürüpinskiä yaşêr bir dostum, angısını evä kolverdiydilär taa kışım, **ranindi** deyini. – O bir kerä teklif ettiydi beni, gideyim onnara, – aklıma geldi, da gittim Ürüpinskiyä.

Benim dostum karısının yaşardı kendi evceezindä kasabanın kenarında, uşakları onnarın yoktu. O ranindi, ama hep işlärdi şoferlik avtoportta, girdim bän dä orayı. Yaşardım dostumda, kabul ettiydi onnar beni. Türlü üklär taşırđık biz rayonnara. Güzün geçtik terekä taşımaa. Da te bu vakıt bän tanıştım benim eni oolumnan, te bununnan, ani kum içindä oynêr.

Olurdu, dönersin reystän kasabaya, – belli ki, ilkin çaynaya, imää bişey.

Da te bir kerä çaynanın yanında görerim te bu çocucua, ertesi günü – görerim. Te ölä bir küçücük yoluk: suracı bulaşık karpuz şırasınnan, tozlu, kirli, zavalının zavalısı, ama gözçeezleri – nicä yıldızlar yaamurdan sora! Da okadar bän onu sevdim, ani artık büük iş, başladım özlemää onu, alatlêırım yoldan taa tez göreyim onu. Çaynanın yanında, da o dayma dururdu. Orada da doyunurdu – kim ne verirsä.

Dördüncü günü üklü ekin maşınaylan sovhozdan çevirerim dooru çaynayä. Benim çocucuaam orada oturêr eşiktä, ayacıklarını sallêr hem belliydi, ani aaç. Çıkardım bän başımı kabinanın pençeresindän, baarêrım ona: "Ey, Vaniuşka, tez gel maşınaya, çekindirecäm seni elevatoradan, oradan geldiynän, ekmek iyecez". O benim baarmamdan dapturu geldi, atladı eşiktän, pindi maşınanın basamaana, yaklaştı bana da yavaşacık deer: "Ama sän, dädä, neredän bilersin, ani benim adım Vani?" Gözçeezlerini geniş açtı, bekler, ne bän ona cuvap edecäm. Bän dä ona deerim, ani bän çok gezmiş adamım da hepsini bilirim.

Girdi o saa taraftan, bän açtım kapuyu, oturttum onu kendimnän yannaşık da gittik te ölä bir çevik uşaktı, ama yanımda bir susmak oldu, düşünmää vardı. Durup-durup, o yukarı kıvrık kirpi kirpiklerinnin altından bakêr bana da içinä çeker. Bölä küçük piliççik te artık üürenmiş oflamaa, içinä çekmää. Ona bu iş mi lääzım? Sorêrım: "Vani, neredä senin boban?" Fısırdêr: "Frontta öldü", – "Ama mamun?" – "Mamuyu da bomba öldürdü, trendä biz gidärkän". "Ama nereyi siz gidärdiniz?" – "Bilmeerim, aklımda tutmêrım...", "Da burada senin soylarından hiç birisi mi yok?" – "Kimsey". – "E, neredä sän geceleersin?" – "Neredä olursa".

Kaynadı benim içimdä, aktı yaşlar, da bän o saat kararladım: "Olmaz olsun ölä iş, ki biz bu uşaklan ayırı kalalım! Alacam onu kendimä aaretlik, benim çocuum olsun". Da birdän sansın ürääm ilinnendi. İyildim bän ona da deerim: "Vaniuşka, sän bilermiysin bän kimim?" O sordu da sansın üfledi: "Kim?" Bän ona deerim, hep ölä yavaşacık: "Bän senin bobanın".

Allahım, ne oldu burada! Sarıldı o benim ensemä. Öpeer yanaklarımı, dudaklarımı, annımı, kendi dä, nicä cıvırlığa kuşu, incecik baarêr, kabina öter: Papa, papacım! Bän bilirdim! Bän bilirdim, ani sän beni bulacan! Nası-nicä bulacan! Bän ölä çok bekledim sän beni bulasın! Yamandı bana da bütünnä başladı titiremää, nicä otçaaz lüzgerdä. Benim sa gözlerimdä duman da sansın bän dä titirerim, ellerim dä titirer... Nasıl bän ozaman rulü kaçırmadım, kendim dä şaşêrım! Ama yol boyunda cukura girdim da kısmetimä etiştirdim, matoru durguttum. Gözlerimdän duman geçmeyincä, durdum erimdä: çiinämeyim birisini. Durdum ölä birkaç minut, ama oolum hep sokulêr bana, ne kuvedi

varsa, susêr, kalgyêr. Sarmaştım bân ona saa elimnân, usulcuunnan sıktım kendimä, ama sol elimnân çevirdim maşınayı da gittim geeri kendi konaama. Ozaman elevatora artık düşünmâzdim.

Braktım maşınayı portalar yanında, aldım eni oolcaazımı kucaama, getirerim onu içeri. Ama o, nicä sardı enseme elceezlerinnân, ölä dä hiç ayırılmadı bendân, benim traşedilmedik yanaamdan. Ölä bân onu işeri soktum. Evin saabisi hem onun karısı taman evdä bulundular. Girdim bân, kıpêrım onnara gözlerimi, da ölä dik-dik söleerim: "Te bân buldum benim Vanıuşkamı! Kabledin bizi, islä insannar!" Onnar ikisi dä o saat duydular, neresi ne dä kaçınmaa başladılar. Da ölä gücülä annaştık. Bân yıkadım onun elceezlerini sabunnan, oturttum sofraya. Hazeayka onun çinisinä çorba döktü da, açan gördü, nicä uşak kapa-kapa iyer, başladı yaşlan aalamaa. Benim Vanıuşkam gördü, ani o aalêr, gitti kaçarak ona da çeker karıyı eteendän: "Teotä, neçin aalêrsın, papam beni buldu çayna yanında, läözüm hepsimiz sevinelim, ama sän aalêrsın". Ama karı, ver Allahım, taa pek hızlanêr, yaşlan dizeer!

Üülendän sora götürdüm bân onu berberä, kırktırdım, evdä dä yıkadım teknedä, sardım pak çarşafın. Sarmaştı o bana, da ölä dä kucaamda uyudu. Usulcuunnan koydum onu erinä dä kendim gittim elevatora, indirdim terekeyi, maşınayı koydum erinä dä giderim kaçarak magazinnerà. Aldım ona doncaaz, rubaşkacık, ayakkabı hem bir kartuz. Belli, ani bu işlär uymadılar, ne oolumun boyuna, ne dä pek käämildilär. Hazäyka da o saat koydu dikmää maşınayı masaya, karıştırdı sandıını, da bir saatan sora benim Vanıuşkam satin trusiciklärän hem biyaz gölmeciklän artık giimniydi. Yattım uyumaa bân onunnan bilä, dä bunca vakıttan sora seftä uyudum uslu. Ama gecä uyanêrım, o benim koltuuma girmiş, nicä kuşlar uyuyêr, da ölä sevinmelik beni tutêr, ki yok nicä laflan annatmaa, usulcuunnan kalkıp, yakêrım sirniı dä gecä sevinerim ona...

Raatsızlıydı onunnan barabar uyumaa, ama birkaç gündä alıştım da te şindi özleerim, onsuz dayanamêêrım. Ama bu uşaklan buluşmayınca, benim ürääm da zorlardan çetinnemişti, kahırlardan olmuştu taş gibi...

İlktän o benimnân bilä reyslerä gidärdi, sora annadım bân, ani bölä diil pek islää. Bir kendimä bana ne läözüm? Ekmek kenarı hem tuzlan suvan, da tä saldat artık tok. Ama onunnan – iş başka: sütçaaz dä ona läözüm, yımirtacık ta, kaynadasın da sıcak mancacık, taazä imedään, uşak olamaz. Ama işim da beklämeer. Bir kerä braktım onu zar-sor hazäykaya, o günü avşamadan yaş dökmüş, ama avşamneyin kaçmış elevatora beni karşılamaa...

Zordu bana ilktän onunnan. Bir kerä yattık uyumaa, taa aydannıktan o günü bân pek yorulduydum, ama o dayma cıvırdêêr, nicä kuşçaaz, ama şindi nesä susêr. Sorêrım: "Şän, çocuum, ne ölä düşünersin?" O da bana sorêr, hem kendisi dä tavana bakêr: "Papa, sän näptin o senin deridän paltonu?" Allahım, duudum, duvalı yoktur taşıdım deridän palto. Läözüm oldu söleyim bişey: "Voronejdä kaldı, çocuum" – deerim ona. "E, neçin sän beni ölä çok aaradın?" Cuvap ederim ona: "Bän seni, çocuum, Germaniyada da aaradı m, Poloniyada da hem bütünnä Belorusiyayı gezdim, ama sän sä Ürüpinskidäymişin" – "Ama Ürüpski taa mı yakın Germaniyadan? Ama bizim evdän Poloniya yırak mı?" Te ölä biz laf-laf mırıldanêrız oolumnan her avşam, yattıyan.

Sän ne sanêrsın, kardaşım, deri palto için o boşuna mı sordu? Diil bu ölä boşuna. Sayılêr, nezamansa onun haliz bobası taşırdı deridän palto, da onun aklına sinmiş. Zerä uşak akli, nicä yaz yıldırım: tutuşêr kısıcaktan, hepsini şıladêr da sora süüner. Ölä onda da akıl yıldırım gibi işleer.

Beki, yaşayaceydık biz oolumnan taa bir yılcaaz Ürüpinskiidä, ama noyabri ayında oldu bendä bir günää: gidärdim çamurda bir küüceezä, orada benim maşınam aldı bir tarafa, neredä da bir inek peydalandı, da bän onu düşürdüm erä. Burada, belli iş, karılar baariş kaldırdılar, topladı insan, avtoinspektor da sansın oradaymış. Aldı bendän şoferlik kiyatçımı, nekadar yalvardım bän ona, canı acısın. İnek kalktı, kuyruunu silkti da gitti koşturmaa sokaklarda, ama bän kaldım dooruluksuz. Bir kış ustalık işledim, sora kiyatlaştım bir dostumnan genä, ani bilä askercilik ettiydik. O Kaşarski rayonunda şofercilik işleer da teklif eder beni oyanı. Yazêr, deer, yarım yıl kadar işlärsin ustalık, sora ötää dooru bizim oblastidä, verirlär sana genä şoferlik kiyadı. Da te benim oolumnan gideriz Kaşariya rayonuna yayan.

Da onu, nasıl bän sana annadayım, olmayaydı da te bu ineklän belä, bän hep okadar gideceydım Urüpinskiidän. Can sıkletleri brakmêêrlar beni çok duruklanayım bir erdä. Te açan benim Vaniuşkam büüyecek da läüzım olacak onu şkolaya vereyim, ozaman, beki, bän dä uslanacam, duruklanacam bir erdä. Ama şindilik ikimiz adımnêêriz ileri doru bu ana toprakta...

(Çevirdi N. Baboglu)

ranin – yaralı (rusçadan)

aaretlik – alma yabancılıktan ool

elevator – terekä ambarları (rusçadan)

günaa – burada bela, kırıklık

- Angı vakıtlar için bu annatmada sölenêr?
- Ne olmuş annadıcının aylesinnän?
- Sokolovun oolu (Anatoliy) neredä kurban olmuş?
- Fronttan döndüynän kimdä yaşarmış Sokolov.
- Annadın nicä o buluşmuş Vaniciklän.
- Sora nelär adamın yaşamasında olmuş?
- Çok dikkatlı annatmanın sonunu okuyun. Paylaşın fikirlerinizlän hem duygularınızlan.

ROMIN YAZICISI

Mihai Eminescu

Tek kavakların yanında

Tek kavaklar yanından
Sıkça, gelip geçtim,
Beni tanırdı komuşular
Salt sän tanımadın.

O şılaklı pencerenä,
Ne dayma bän baktım
Beni tanırdı bir dünnä –
Salt sän tanımadın.

Sıra, sıra bän bekledim
baari bir küçücük cuvap!
Veräydin ömürdän bir gün
o bir dä eteceydi.

Sevda yapaydık, bir saatçaaz
tatlı sevişelim,
Seşceezini işideyim salt,
sade bir saat, da öleyim...

Bakışından olsa veräsin
tek bir şafkçaaz küçük,
Gelän zamannara ondan
Yıldız duar pek büyük.

Sözlerini şaşkın gibi sevdim senin ölä,
ki acılar çektim derin,
Ani soyum da yok çekti,
Ölä acı – **pelin**.

Büün ama acım da yok,
geçerim da taa siirek,
Senin dä o **gamsız** kafan,
dönsä dä – boşuna geçek.

Neçinki, şindi artık sän
hepsi gibi gezek düşkün.
Hem dä bakêrım sana bän,
bakmam nicä ölüm.

Ama läüzümdü sän, **yavklum**,
ateş gibi yanasın.
Da o sevdaya, canım,
kandil erdä yakasın!

(Romncadan çevirdi N. Baboglu)

pelin – acı ot
gamsız – düşünmeksiz
yavklum – sevdam

- Ne için avtor yazmış bu şiirdä?
- Angı acıları çekmiş şair?
- Nicä bu sıracıkları annêersınız: "Da o sevdaya canım, kandil erdä yakasın?" Açıklayın.

TÜRK YAZICISI

Yunus Emre

Yunus Emre – bir çok saygılı hem hatırlı şair diil sade Türkiyadä, ama bütün türk dünnesindä dä. Son vakıtlarda biliner, ki Yunus Parsuk derenin Sakariya suyuna döküldüü erdä bulunan Sarıküüdä duumuş, küçüklüündä mektebe verilmiş üürenmää, ama tez o mekteptän çıkmış, neçinki o zamannarda büyük kıtlıklar olmuş, büyük imeelik zorları çekilirmiş. Sölener, ki genç Yunus gitmiş bir büyük zenginä, angısı verirmiş yoksullara booday. Yunus da gider o adama da isteer ondan versin booday, ama öncedän düşünmüş ki var eski söyleyiş: "Boş gidän, boş gelirmiş". Bu üzerä toplamış sepedinä biraz yaban meyvası alıç. Da vermiş o zengin adama, angısının adıymış Hacı Bektaş. O sormuş:

- Sän, çocuum, ne isteersin, sana booday mı vereyim osa kader mi vereyim.
- Bän kaderi ne yapayım, bana booday läüzüm.

Zengin Hacı Bektaş deer:

– Verin ona iibenin dolusu kadar booday.

Yunus alêr boodayı da gider yola, ama düşünêr da döner geeri da söleer Hacı Bektaşa:

– Boodayı boşalt da ver bana kıymet.

– Kıymettân anatarı Tabduk Emrie verdik, git tâ ondan al...

Yunus gider da Tabduk Emridâ çırak olêr, orada kırk yıl izmet eder. Evlener Yunus Şehin kızına, düşünêr, ki bu kız ona çok da onuştan ömürü kadar kıza dokunmêêr...

Halk annatmalarına görâ sanlêr, ki Yunus Sakariya taraflarında çok yaşamış, bu betêrâ onu kimi erlerdâ Sakariyalılar bilirmişlâr. Yunusun ölümü için dâ pek az bilgilâr var, en eski kaynaklara görâ Sariküüdâ, olmalı, gömülüdür...

Bütûn yaşamasında Yunus peet yazmış hem dünneyı gezmiş. Bütûn Türkiyâyı dâ hem çok başka türk memleketlerindâ var erlâr, neredâ sölenêr, çünkü Yunus Emre gezmiş. Onun yazıları hepsi şiir hem onnarın ayırî adları yok. Angî şiiri da okusak, stili hem çok meraklı sözü söleer, ki bu yazı Yunus Emrenindir.

mektep – Türkiyedâ eski okul (şkola)

kader – kısmet, uur

iybâ – omuza asmaa iki erli torba

Ey, yakınnar!

Ey, yakınnar, ey, kardaşlar korkarım bân ölümdân,
Ölümdân korkmasam da Ölüm benim ettiymi bulur,
Bir gün görünü gözümâ, kusurum urulur üzümâ,
Kahırlardan şaşırđım ne yapayım, ne edeyim,
Eer aslıdan bân kulseydım, ona kulluk edeyim,
Eer aalaydım bu dünnädâ, göktâ güleyim deyin.
Hemen geldim bu dünnäya kendim kulluk edeyim
Hamellik büük yapmadım, zaptan kurtulayım deyni,
Ey, kısmetsiz miskin Yunus günahın çok nâbayım?
Allah, sana çok sığınım, afet, gök saabisi, beni.

Ey, komuşular, ey, kardaşlar, ecel ölä, ömür kısa,
İşlerimâ pişman olup, bir gün prostolmak istârim,
Elimnân aazımı tutup, zor pişmannı sölârim,
Günahım, eer hamellik sä, tamahlıksa betfalı fünüm olsun.
Oglan gider dünürâ, duşmannarı ko yok olsun,
Sol taraf da ilik versin, duva günü sevindirsin.
Beş karış bezdürür donum, yılan, cıyan iyir tenim,
Yıl gecâ beklenmä sinim, unudulup, kalırım bir,
Başıma dikeler hece, ne erte bilirim, ne gece,
Göklerdâ Hocam, aalem sana umut edâr,
Unus Emre da bu sözü önce sana etişsin der
Tek ürüyeyim, neyileyim üstadıma geleyim bir gün.

(Eski türkçedân uydurdu gagauz dilinâ Nikolay Baboglu)

umudi – dayanmak, kayretlik
ferman – izin buyurmak
nefisim – kendim
üstadim – çok islââ, becermekli
tekbir – duva
endise – kahr, düşünce

- Dikatlı okuyun şiiri?
- Şiirin içindeliini annadın. Nicâ bu teksti annadınız?

BULGAR YAZICISI

Georgi Barbarov

Duudu Moldovada, Taraklı kasabasında 1949 yılda, yazêr şiir, çıkarêr patredâ hem gazetacılık lıkan uruşêr. O kendi ana dilin, bulgarcanın, büyük sevicisi. Başardı Kışinov devlet universitetinin jurnalistika fakultetini 1981-inci yılda. Bûünkü gündâ o çalışêr bulgar dilindâ "Bolgarski glas" gazetasının baş redaktoru. Bu gazeta çıkêr Taraklı kasabasında da etişer Moldovanın hem Ukrainanın bulgar küülerinâ.

Georginin ayırı şiir kiyadı basıldı Bulgariyada. Bu yazıcı gagauzlarlan büyük komuşulukta hem dostlukta yaşêr. Vereriz bizim gagauzların 8-inci klasına Georgi Barbarovun bir şiirini, çevirdi onu bulgarcadan gagauz dilinâ şair Nikolay Baboglu.

Al uzaklar

Beni çeker al uzaklar, Sarılar hem biyaz yıldızlar. Bu sonsuzlukta kalmaa isteerim, Neredâ var çok güneş hem ruya,	Neredâ sevinmâk hem umut, Çok saalık hem şen uşaklar... Orada şen türkülâr öter Hem cannar açılêrlar şen.
---	--

Çeker beni al uzaklar,
Biyaz yıldızlar da çaarêr,
Yazık, ama bana göktân ecel –
Yatayım kaba nadazda...

- Angı al uzaklara G. Barbarovu çeker?
- Nelâr avtor orada görmâk isteer?

Okudunuz mu? Düşünelim..., çıkışları yapalım

1. Siz A.S. Puşkinin "Dubrovskiy" yaratmasından birinci payını okudunuz. Getirin aklınıza onun içindeliini, ozaman taa derindân annayaceynız bu payı da. Sıralayın personajları.

2. Kim o Vladimir Andreeviç Dubrovskiy? Onun süretinâ analiz yapın.

3. *"Zordu bana ilktân onunnan. Bir kerü yattık uyumaa, taa aydannıktan o günü bân pek yorulduydum, ama o dayma cıvırdêr, nicü kuşcaaz, ama şindi nesä susêr. Sorêrim: "Sân, çocuum, ne ölä düşünersin?"* Angı yaratmadan bu sözlär?

4. Getirin aklınıza, ne sormuş çocuk papasına (bobasına)?

5. Ne için yazêr Mihay Eminescu *"Tek kavakların yanında"* şiirindä?

6. Bu derin duygu için klasta dartışın.

7. Kim çevirdi romıncadan bu şiiri? Sıralayın, kim taa gagauz poetların arasında Mihay Eminescunun şiirlerini çevirdi?

8. M. Eminescunun şiirini *"Sensiz pek aar"* (çevirdi P. Çebotar) bir avşam toplantısında türkü çalabilirsiniz:

Sensiz pek aar

Kırlangaçlar uçêr, ya bak,
Cevizlerdän düşer yaprak.
Baaya sencek bu gün – yaarin kaar, –
Sensiz pek aar, sensiz pek aar.

Bu dünnedä var çok gözäl –
Ateş gibi yanêr gözlär,
Ama sana yakındır kim,
Benim sevgim, benim sevgim?

Gelsân, alêyım seni kucak,
Bakêym sana, nicä uşak.
İsteerim güüsündä kalmaa
Uyuklamaa, uyuklamaa.

Kızışarak yana-yana,
Yapêrsın aydınnık bana.
Yıldız gibi gözälsin sän,
Ama gelsân, ama gelsân.

Sân aklıma getir islää,
Nasıl gezärdik el-elä,
Çıkardık taa eşil kıra
Diil bir sıra, diil bir sıra.

Kış yaklaşêr, sabaalen kraa
Silker yola sarı yapraa.
Kırlar oldu yaban hem saar, –
Sensiz pek aar, sensiz pek aar.
(*Bu şiir romans türküsü gibi çalınêr.*)

9. Olur mu deyelim, ki bu lirikali şiir? Neçin?

10. Yunus Emre bütün türk dünyasının büük bir şairi. Onun birkaç uygun sözünü aklımızda tutalım:

*"Kırma dostun kalbini. Doorudacek ustası yok.
Soldurma gönül çiçeeni. Sulamaa çölmek yok".
"Hiç hata yapmayan insan – hiç bişey yapmayan insan.
Ama yaşamakta en büük hata, kendini hatasız sayan".*

11. *"Ey, yakınnar ey, kardaşlar korkarım bân ölümdän*

Ölümdän kormasamda da, Ölüm benim ettiymi bulur..." Angı şiirdän bu sıracıklar?

12. Kim o Georgi Barbarov? Getirin aklınıza onun *"Al uzaklar"* şiirini. Bulgar milletin üürenicilerindän klasmızda taa geniş hem derin bu şair için üürenäbilirsiniz.

KENDİBAŞINA OKUMAK

Dionis Tanasoglu

Yaban gülü

Yaban gülü toomruk
Pembesi taa görünmüz
Körpâ bişey hiç ermâz,
Tiken sa sert buruk
Yaban gülü gençecik –
Yapracında kertiklär,
Gücülâ kesilmişlär,
Bakışı sa – şüpecik
Geler onun aht yaşı,
Pembesi kraalı açêr,
Boycaazı planı aşêr,
Oraklı olêr kaşı.
Geler ona herbiri:
Böceklär hem kelebek,
Kuvannar, arsız sinek –
Koksun isteer herbiri,
Yaban gülü diil dürük:
Uslular bakış görer,
Arsıza tiken sürer
Kendiyçâ çetin, ürük.
Yaban gülü bıkmadı...

Geldi onun bülbülü,
Sevdaı hem türkülü.
Tiken ozman yımşadı...
Yaban gülü, kız semiz,
Çocuklar türlü gelär,
Ayırı tatlı laf sölä –
Sän bak olma tikensiz!

fata – gelin gözellii
zil – bir kücuk cançaaz
ahtı – istedii
aarsız – utanmaz, kalın üzlü
tiken – çalı

- "Yaban gülü" şiirdä avtor yaraştırêr gülü bir genç kızlan, ani ölä çeker kendisinä başka onu sevenneri, nicä gül çeker hepsini kelebekleri, kuşları.

Sensizim

Sensizim, nicä
ana uşaksız,
booday da başaksız.
Sensizim, nicä
teknä hamursuz
çöşmä da susuz.
Sensizim, nicä
kuan çiçeksiz,
çiftçi dä çöreksiz;

Sensizim, nicä
bülbul türküsüz,
zavalı üüsüz.
Sensizim, nicä
Oglan gelinsiz.
Bucak ta pelinsiz;
Sensizim, nicä
gündüz güneşsiz,
Anam, ay yurtluum,
yaşamam sensiz.

çörek – kabarılmadık ekmek
zavalı – zeetli, küsülü

- Dikkatli şiiri okuyun.
- Şiirin öz fikirini açıklayın.
- İki son sıracıklar ne söyler bizä?

Yapraklar

Sürüylän silkiner tä yapraklar,
Sevineräk fayda ki braktılar;
Kazançları var sansın kabletmäa,
Toprak erä çaarêr tä ödeşmäa.

Ye ne fayda o yapraktan, deyecän?
O ilkyazın salt eşerdi gözäl,
Mayıllattı dünnä bir üzünü,
Şennendirdi insan hem gözünü.

Kuşlar maalelendi içlerindä,
Yavrularını uçmak zaametindä;
Meyvalara gölmek hem oldular
Hem işlenän topraa gölgäylän baktılar...

Şindi güzä olup gercik donak,
Meyvaları sepetlerä ancak,
Sürüylän alatlêrlar erlerä
Uslu bakmaa kuşsuz o tezlerä...

Da buyurup, o boy kürklü kışı,
Gelsin konak olsun tarafında,
Hoş uykuya bölüklän yattılar,
Kaba biyaz yorgan da altında.

Kiriyet

İki yamaç karşı-karşı
Durmuş biri öbürünä.
Alçaan sansın iki kaşı
Sarkmış gibi batı günä.

Näända çayır uzun yatmış
Birkaç yamaç yakasında,
O Lunga dereyi almış
Tavlı eşil arkasına...

Te burada er beenmişlär,
Kırdan kıra, hep gezeräk,
Dedelerimiz o evellär,
Yorgun sürü gezdireräk.

Durup esaplan konmuşlar
Bu alçakta en ilk seftä,
Bordey edi salt koymuşlar
Görmüş bunu salt ay göktä...

- Angı küüdä duumuş avtor?
- Nicä D. Tanasoglu yazdırêr kendi küüyünü?
- Literatura kolaylıklarını bulun. Annadın.

Dimitri Kara Çoban

Sanda

Ne türlü sän cansın?
Nesoy sän insansın?
Hep seni beenerim,
nesoy da olsan sän.

Sän dürük dursan da,
sän beni kuusan da,
bän hep metedeerim:
"Ne yalpak bu Sanda!"

Yollar

Karşıda sürülmüş
iki yol işlenmiş
görüner.
Birisi – kenardan,
biri meradan
örüyer.

İlk yoldan evelki,
gitmişlär, diilmiş kim
zorunda.
Kasavetli kim kaçmış,
eni yol o açmış –
doorudan.

Mercankalar

Mercankalar köktä uyêr,
lüzgär gelmedään.
Bän ansızdan yäri sevdim,
güçü bilmedään.

O, ayolcuk, uzak oldu,
Uzakta gezer.
Çaarêrım bän, çaarım benim
duvaya benzeer.

Düşüm benim güçlü durêr,
tamamnanmadık,
sansın evim kalmış yarım,
tavannanmadık.

- Düşünün sevda için süretlerä ilk dörtlüktä.
- Ne gözäl uydurma, beendiniz bu şiirdä?

"Mercankalar". Bu şiir çekeder çiçeklär için. Onnar kahırsız uykuya dalmışlar, ama avtorun var büyük duygusu, o ansızdan yari sevmiş, üräa raatlık bilmeer, çaarêr o yarisini, çaarması da pek duvaya benzeer.

Benim dostum Manol

Manollan biz
hererdä – birerdä,
zere o – adam
üfkelenmezlerdän.

İildi – patlêêr
Sirtında juketi
İdi – yatêr,
da hiç yok kasaveti...

Severim bän
pek kalın Manolu.
O gün gündän –
hep kallınnamalı.

Bir uykuda
üç gecä toparlêêr,
bir dönmehtë,
bir krivat koparêr.

kasavet – zoru
şamata – baarış, ses

- Nicä annadınız? Ne türlü dostu için avtor yazêr?
- Acaba Manol gücenecek mi avtora?

Çocucaam

Karannık doldurdu
her erleri:
kırları, daaları
hem evleri.

Herersi – kör-saar er,
yok şamata.
Bir çekirgä baarêr
salt dolapta.

Bütünnä içerdä –
şen düş eli.
Tıkalı pençerä,
pat döşeli.

Çocucaam uyumuş
erceezindä,
bir özsüz karandaş –
elceezindä.

- Şiiri düşünceli okuyun.

Yaratmak zeetleri

Yazmaa hepsi beensin kayet zor,
her yazı olsun original.
Poetin kuvannı yolu top.
Az çikêr stih tatlı, nicä bal.

Yaratmaa zor akıllan besli
diil sade bir kıyat incecik.
Zor yazmaa bir sıra da sesli,
angısı dünneyi büüleycek.

Siirek avtor var, hep bilinsin,
olsun genç hep, kaavi hem açık,

ki onu enseyän bilmesin
hiç bir skepsiz, hiç bir genoñid.

Yarattı olsun sarp, kim isteer,
ayoz neet söleñsin doludan,
büük kuvetlän da o kesiler,
peet bulamayarak laf bolluunda.

Ba yufka görüner düşünmäk
ba bişey genä diil erindä.
May bulamêêr o iit işindä,
da bulêr kendi derinniindä.

Boş iş kekelemää ne fayda,
açan hergün sarplaa, er kanan?

Kimneri şaştıracan,
dolayda –
okeannan kulturaykan?..

sarp – üstün, çok islä
iiit – fayda, läázımnık
kekelemää – yansılamaa
okean – denizlerin denizi

- Angı fikirä gelmiş avtor yaratacılık için?
- Neçin yaratmak – o büyük zeet?
- "Az çıkêr stih tatlı, nicä bal" açıklayın bu sıracıkların maanasını.

Bu meraklıdır!

Dimitri Kara Çoban kinocuydu. Yazıcı Valeriy Dementyev, Literatura institutunda D. Kara Çobanın üüredicisi, aklısına getirer: "Bir kerä o teklif etti beni obşçejitiyaya. Bir kıstaf odacıkta, pençerä yanında, durardı kinoproektor. Karşıda asılıydı bir çarşaf. Bana gösterildi birkaç kinonovela. Te nezaman bän halizdän gördüm boz kırları gagauz küülerin dolayında, siirek salkımnarı, biyaz evceezleri, tozlu geniş yolları, gördüm ölä, nicä gösterämeyceydilär bana profesional kinohronikacılar..."

Küü muzeyindä

Götür, ver geeri
te bu patretçii.
Bu eksponat diil
bu muzey için.

Ya bak Radiya,
ya bak Gafiya.
Burada neredä –
etnografiya?

Rubacıkları –
alma tükändän:
gözäl, ama diil
dikilmä eldän.

Bizä salt läázım
giimnär o soydan,
anı yaratma
küüdä insandan;

iplik rökedä,
açan işlenmä,
kırık aulda
eriş çözülmä;

platı dokumuş
bir zeetli karı,
beli tutulu,
suratı sarı.

- Netürlü küü muzeyini donaklarmış avtor?
- Neçin rubalar muzey için alınmaz tükändän?
- Annadın, nicä D. Kara Çoban Beşalma küüyündä muzeyi kurmuş.
- Sıralayın bölümneri, angılarını gördünüz bu muzeydä.

Esmäk

Raslı laftan çok uur gider,
açı derin zeer hem buunuu.
Sıra bitti – duygu öter,
ona – onu, buna – bunu.

Ürek izleer, fikir keezleer,
da razgeler taman ona.
Kuplet bitti – düşüm benzeer
hem da ona, hem da buna.

Tä üz çıkêr karannıktan
da mayıllık – bütün birtaa.
Tatlı eser tamannıktan
hem o, hem bu, hem nesa taa.

üz – süret (rusçadan)
raslı laf – uygun laf

- Bu şiirin düzüsünü (formasını) esaba alın.
- Kayılsınız mı, ki "...raslı laftan çok uur gider"?
- Bu sözlerin maanasını açıklayın.
- Taa bir kerä şiiri okuyun.

Nikolay Baboglu

Kabaatsızlar

Saman yolu yıldızından,
Buzlu lüzgar poyrazından.
Dondular hem buuldular
Milionnar, milionnar.

Kabaatsız unuduldular,
douranıp, kıyıldılar.
Fırınarda yandılar
Milionnar, milionnar...

Nicä saman, niçä yonga,
Sıbıdıldı zındannarda.
Kendilernä kabaat alıp,
Çürüdü, süündü onnar,
Milionnar, milionnar...

Kasapçılar, kaniballar
Ütüp, yakıp kül yaptılar,
Şindi belli, kimdi onnar,
Sizä yazık, milionnar!

Kıldılar, harcandılar
Erdä toza karıştılar,
Kırı örttü kemikleri.

Yarım kaldı büyük işleri –
Kurbannar, kabaatsızlar,
Milionnar, milionnar.

zından – öbür dünneyin zeet yolu
saman yolu – göktä yıldızlık

Açıldı

Kavak tepesi
Hızlı sallandı,

Gökün tavanı,
Maavi boyandı.

Sallanıp, iildi,
İlip, dooruldu.

Erin yorganı,
Eşil otlandı.

Lüzgär esmesi,
Esti, durgundu

Gelin, turnelär
Kapu açıldı!

- Angı yıl zamanını avtor yazdırêr?
- "...Gelin, turnelär
Kapu açıldı..." Açıklayın bu iki sıracın maanasını.

Gerçek miydir

Tamaa kumi saadıcından
Göktä yolda çalmış saman.
Alatlamış, daatmış hırsız,
Gök üzünü ekmiş yıldız...

Erdä yollar çok iz dolu,
Göktä yollar – yıldız dolu
Hepsi izlär, belli kalar
Cendemä dä, cennetä dä
gitsä onnar...

- Şiirin öz fikirini açıklayın.
- Bulun o sıracıkları, angıları öz fikirini göstererlär.

Susmak türküsü

Çadır merasında derin evellärlän
kök-kökä yatırdı örtülü göklärlän
bir tepä.

Dizmişti vakıtlar sayı dizilerinä
binnärlän yıl...

Gelip, geçärdi vakıtlar, hiç sormadaan,
kimnär neyä kayıl, neyä dä diil
kayıl.

Yakardı vakıtlar tepelerdä ateş
yalınlarını

da savaşırdılar şılatsın bizä,
tepä altında insannarını.

Oguz gölgeleri çıkardılar ordan avşam-avşam,
tepä dolayına bakıp, gezärdilär ulam-ulam.

Hazar hem skif milletleri, peçeneklär,
 kimnär taa zamandan bu toprakta
 gezmiştilär.
 Sorardı gölgelär: ani büünkü senselemiz?
 Ani onnar, kimi görmää isteeriz biz?
 Ama tepä susêr... Susmak da bitkidä
 susa-susa bıkêr...
 Olur mu bunca yıl susmaa, açan vakıt dipsiz?
 Da susmaklar başlêêr Bucak tepesindä
 çalmaa türkülerni peetsiz.
 Lüzgärlän güneşlär gelerlär seslemää,
 Yıldızlar da, bulut kapusunu aralayıp,
 şaşıp, bir göz atêrlar boz tepää...
 Dizer sayı uzun o iplerinä hep taa çok yıl,
 Vakıt da gelip-geçer, hiç sormadaan,
 kimnär neyâ kayıl, kimnär dâ diil kayıl...
 Tepä dâ göklen örtülü susmaklan alışmış,
 Bekleer, bekim, ayırırlar, ne eskidän
 eniylän karışmış...

evellär – geçmiş eski yıllar
ulam-ulam – çokar çokluk

- Düşünceklî şiiri okuyun.

Düün

Statların aulunda bu avşam vardı büük kalabalık. Toplaşmıştılar **zılvalar** da dikärdilär düünün bayraanı – çekedärdi şennik adetleri. Evlenirdi Stifanka, gidärdi bir **aşırılı** Kobeyli çocaa.

Tanışmıştılar onnar Kirezlik sınırında, neredä Kobeylilerin hem bizim Kıpçaklıların tarlalarımız komuşuydu. Bu genç çocuun, ani büün bizä güvää olacaa, bobasının varmış iki distinä tarlası hemen bu Kobeylän Kıpçak sınırında. Hem dâ varmış orada Savinin pınarı. Çiftçilik işlerindä Kıpçaklıların hem Kobeylilerin buluşmakları sık olurdular. Orada da sudan çeketmiş gençlerin tanışması sora sık buluşmaları, sora olmuş dünür, da te taa sonunda işlär düünä etişer.

Cumaertesi Kıpçaklı kızın, gelin evini dolayladıktan sora, Stifankanın çıçusunun çocuu Gümüşlülerin Vani hazırladı onnarın tuuyan royba beygirini, geçirdi pirinçli kantırmayı başına, doldurdu çotrayı şaraplan, kızlar da baaladılar çotraya bir gergefli altıncıklı basma, beyginin kantırmasına baaladılar bir başka biyaz korafli basma. Butakım gözäl donaklı dizili düüncü Vani gitti soyları-senseleleri düünä çaarmaa.

Avşamneyin, açan başladı karannık **çökmää** Stifankaların aulun içinä, evin yanına hem sokaa toplaşmıştı taa da çok insan, çalardı çalgıcılar (bir düdük, bir kemencä hem

daul) kızlar da oynardılar düz horu, kalgımayca hem arada-sırada kopardı baarışlar: Yuha-yuha-yu ha-ha! Yu-ha, yu-ha yu-ha-ha!

Kimisi çiftlär artık dizilmiştılar sundurmalara – gidärdi zasev buluşmaları. Cumaa ertelerindä düün avşamnarında gençlerin var buluşmaları hem güvedä düün olcaa evindä hem gelindä – buna deniler zasev.

Sabaaya doru, açan gençlär hem küülü erindän musaafirlär daaldı, Kobeyli suvatulara koyuldu sofa da eni hısımnar burada taa yakından tanıştılar, onu-bunu lafettilər, Kobeyli hem Kıpçaklı düün adetleri için. Geldilər annaşmaya, ani hepsini yapacaklar ölä, nicä erindä geçän sıralar, ama gelin etiştinyän Kobeyä, artık hepsi olacak ölä nicä güvenin evindä, küüyündä geçer. Kobeyli suvatular kimisi gittilər bu küülü dostlarına buluşmaa, kimisi erleşti burada birkaç saat dinnenmä.

Sabaası, pazar günü, geldi Kobeydän dört taliga düüncülärlän gelini almaa. Onnar getirmiştılar gelinä steonozluk giyimnerini. Çalgıcılar Kobeydän güvenin tarafından hem erindä gelinin tarafından toplastılar bireri da yarışmayca şennendirirdilər toplanmışları. Statların büyük evindä, hayatta kapular açıldı. Kobeydän kresnişalar düzärdilər gelini stevonozluk için. Çahnırdı eskidän kalma türkölär:

Uyurmuysun, uyansana,
Mari Stifanka, yınansana
Al yastına dayansana,
Bu gecä sän taa bizimsin,
Ama yarın aaleminsın.
El geliyer, el ayırêr
Anadan da, bobadan da,
Kardaştan da, kızkardaştan da.

Gelini içerdä dizärkän, Kobeyli genç güvää dururdu kapu önündä başkabak, açan bitirdilər gelini düzmää, onu çıkardılar içerdän, deverlän, kresnişa da yannaştırdılar güveyä. Sofinin bobası hem anası bir oka şarap ellerindä, oynayrak, üç kerä döndülär gelinnän güvenin dolayında. Bu sırada muzıka çalêr ölä bir hava, ani onnar atlayarak dönsünnär da çölmektän şarap biraz dökülsün (çünkü bölä saygılı gündä er (toprak) annasın, ki onun da burada var karışmalı). Anaylan boba gelinnän güveyä vererlär bal (ballêrlar). Bu da çünkü onların yaşaması olsun bal gibi.

Bu sıralardan sora gelinnän güvää pinerlär en gözäl dizili taligaya, yannaşık oturêrlar ortakı erdä, da taliga çıkêr Kobeyä, kliseyä, stevonozlaa. Ama kalanı üç taliga oynannarlan, baarışmaklarlan, muzıkaylan çıkarêrlar gelinin çizlerini: yorgan, döşek, sandık, yastık – hepsi, ne hazırlanmış gelinin elinnän bu günä deyni.

Çizlärän taligalar etişerlär gelinnän güveyi da artık Kobey küüyünä bu düün korteji, ildä gelinnän güvää, çalgıcılar, aardına da üç, dört taliga çizlärän, düüncülärlän giderlär güvenin evinä. Orada tokatlar açık, çok insan karşıêrlar düünü. Gelinnän güvää inmeerlär taligadan, ama birkaç erindeki adetlerdän sora, ilk taliga gider Kobey klisesinä, stevonozlaa. Kalan taligalar indirerlär gelinin çizlerini.

Stevonozluk bittiktän sora, gelinnän güvää artık inerlär kendi evlerindä, da burada başlêr güveyin evindä düünün en koyu eri. Ama burada ne adettär var, onnari kobeylilär kullanacaklar.

zılvalar – düüncü kızlar
aşırılı – yabancı küüdän
sınır – annık
cökmää – atlayıp, dizädän iilmää
kortej – düüncülerin çokluu
giyim – ruba
yarışmak – koşmak, kim taa üstün (taa çok, taa hızlı)
dizmää – burada: gelini donatmaa
oka – bir kilalık çölmek

- Yaratmadan düün adetlerini sıralayın.

Yangın içindä

("Gagauzların kaderi" romanından parçası)

1944-üncü yılın güz aylarında Bukureşin hem Ploeşin havalarında başladıydı peydalanmaa üzärlän uçak sürüleri. Çerçil hem Ruzvelt karar almıştılar bombalamaa Romınyanın petrol kaynaklarını hem önemli fabrikaları, neçinki onnar yardım edärdilär günduusı frontunda nemtenin askerinä. Hem bombalamaklan panika, korku ekmää, da butakım hazırlamaa Romınyanın Gitlerdän ayrılmasını. Uçaklar peydalanırdılar belli saatlarda sora Bukureşin üstündän geçip, Ploeşä etişip, başlardılar bombalamaa. Bu uçak **seferleri** çirkin korkudurdular insannarı hem taa çok Romınyanın başlarını. Yabancı uçakların gelmesindä tıtsi sirena sesleri, radiolardan korkunçlu izinnär, komandalar ("Saklanın! Sokaklardan kaçınız!"). Birkaç zaman uslu duran Bukureşi çıkarırdılar usluluktan, yapardılar onu kannı front kasabası. Bombaçılar sansın çoktan bilirdilär, neredä Romınyanın en önemli cengä çalışan **obyektleri**, da taman onnarı bombalayıp, yıkıp yakardılar, kırıp dökülürdü o erlär, ani en çok nemtenin front faydasına çalışırdılar. Bomba atıcılar kırıp, bozup, yakıp, uçardılar hiç bir dä cezasız evlerinä, neredän geldiydilär. Bu bombalamaklar çevirdiydilär bütün Romınyanın yaşamasını tersinä...

Romınyanın asker kuvetleri hem nemtelerin uçaklara karşı topları kezleyip patladardılar, ama hiç bir dä uçak düşürämäzdilär, neçinki uçaklar gelirdilär okadar yukarda, nereyä ne romın topları, ne dä nemtenin antiaerian topları etiştirämezdilär kurşun. Bundan başka, yabancı eraplannar okadar çoktular, ki onnara savaşannar urmaa hiç bilmäzdilär, angısını keezlemää da taa çok patladırdılar boşuna, sade başlar sansınnar deyni, ani onnar cenk edirlär. Bu türlü tıtsi zamana bakmadaan, bukureşli zenginnär, üüsek zaabıtlär yaşardılar kendibaşına **kasavetsiz. Onnara cenk tä diildi cenk, ateş tä diildi ateş, korku da diildi korku...** Paşi yaşardı Bukureştä, bobasının bir dostunda, konakta, bir romın kızınnan, **Aurika adında**. Bu kızlar ikisi dä gençlik gibi gözäldilär, akıllıydılar, sansın benzärdilär da biri-birlerinä. Onnarın gençlik simaları, yakışıklı boyları hem gözäl üzleri sansın hiç yaraşmazdılar bu tıtsi cenk kannı zamanına. Bu uşakları **tabiat** yaratmıştı usluluk, baariş hem sevda için. Onnarın yaşları da artık basmıştı delikannılun başlantısına, dolmuştu onaltı da gidärdi onedyä. Onnar lişeydä üürenirdilär bir klasta, kimi günü uroklar olmazdılar bombalamak beterinä, ozaman kızlar kalırdılar evdä da, barabar korku çekip, titirärdilär, sayıklardılar, acaba, angı günün birindä onnarın da tepesinä düşecek bir şaşkın

bomba da süünecek genç yaşamaları, nasıl hergün süünürdü başka binnärlän kabaatsızların yaşaması, bu kör, kimseyä läözımsız, cenktä... Ama Allah koruyurdu, da gençlerin evinin üstünä günnär boyu, aftalarca bombalar düşmäzdi. Uultular, sirenelar, gümbürtülär, gelip, geçärdilär, ama Paşıylän Aurika, korkulardan çıkıp, saa kalırdılar. Hem nasıl bu dünnä işleri – herbir işlerä var alışmak. Kızlar da bu inanılmayacak belaya başlardılar alışmaa, gümbürtülär dä, korkular da kızlara sansın artık okadar titsi gelmäzdi...

Birgün kızların peydalandı ansızdan bir dostu. **Aurikayı** çoktan tanımişti **gara regaladan** bir ofițer. O bir avşam getirer kızlara bir gözäl kıyatta kınak basılı teklif. Çünkü cumaa ertesi avşamneynin saat altıda gelsinnär **Kurtea Regalanın salonunda** bal olacak...

Paşı başladı düşünmää, sanki nasıl bal var nasıl olsun bu ateşli zamanda, açan dolayda yangın, göz yaşları, korkular hem zeetlär, dolayda patlamakların sesindän uşaklar raat uyuyamêrlar, toplar patlêrlar, kabaatsız cannar kaybelerlär... Ama onun bu düşünmeklerini kestirdi Aurika, deyeräk:

– Mari sevgili **druşkaçım**, cenktä dä yaşamak durmêr. İnsannar bir yanından ölerlär, obür yanından duuêrlar, ama düüş da arada gitsä, onnar läözım buluşsunnar, sevsinnär, evlensinnär, te neçin şaşma... Hadi, gidelim bala.

Aurikanın teklifinä Paşı kalmadı **gamsız**, kayıl oldu. Bezbelli, gençlik duyguları üst almıştılar. Kızlar çıkardılar **valizalarından** en ii fistannarını, astılar boncuk, küpä hem başka kadın gözelliğini, buldular zamandan saklı **parfüm** damnalarını da çıktılar merkezä.

Kurtea Regalanın girişindä onnarı koruyucu durguttu, teklifi okuyup, dedi biraz dursunnar. Bu arada **nöbetçinin** yanına geldi Aurikanın tanınmış ofițeri. O hiç bir problemasız gecirdi kızları balaban taş aullu **kurtenin** içinä, gittilär bir kilometraya yakın dä kolverildilär çok elektrikali derin şafklı bir er altına, **bunkerä**. Burada vardı bir gözäl, yalabık parketli erlär şıldılar. Publika çok gözäl giyimni bir tarafta, laflaşırdılar, vardı çok poyulu ofițerlär, orta yaşta kadinnar, ama Paşinin hem Aurikanın akrannarından yoktu kimsey. Kızlar, sakına-sakına, yaklaştılar kalabalaa. Publika o saat onnara baktı, ama biraz taa sora iki genç oldular ölä seçilmedik, nicäydi kalanı da bala teklifedilmişlär...

Çaldı muzıka, gözäl bir muzıkaydı. Paşı sanırdı, ki bu muzıka işidiläydi Bukureşin sokaanda, ya bir açık insan arasında, titsi kannı cenk dünnäsindä, insannar taş ataceydılar bu şennää, ani benzärdi cumaa karannında gamsızlık konuşkasına. Ama bunkerdä bu muzıka işidilirdi sade seçilmişlerä, **kimä cenk ta diildi cenk, ateş ta diildi ateş, korku da diildi korku...** Paşiyä, ani **terbiedilmişti** doorulukta hem ani **rız** duygusunu kazanmıştı anasından, bobasından, bu balda durumun bulunması korkunçtu, sansın istedi bir türlü saklıdan çıkıp sauşsun, ama bu türlü sauşmak yoktu nasıl olsun. Läözımdı oynamaa ölä, nicä çalardılar. Butakım, Aurika hem Paşı yavaş-yavaş karıştılar **gamsız** kalabalaa, ama dans çekettiynän, onnar oyuna girmediydilär. Aurikaylan Paşinin yanına geldi tanınmış ofițer da onnar üçü başladılar lafetmää... Dans gidärdi şen, ilin, gözäl, sansın dünnäda, hiç yoktu ne cenk, ne kahr, ne bomba atıcı uçaklar. Dans durgundu, oyuncular çekindi **zalı** duvarları boylarına. Muzıka ansızdan başladı **tuş** çalma, diptä kapuda peydalandı iki sıra altını **poyulu** ofițerlär. Paşıylän Aurikanın yanında ofițer soledi, ki "**Majestatea sa Karol geler!**" Hepsı bakışlar dikildi diptä kapuya. Pağışah soldatça adımnayarak girdi **zalı** ortasına. Hepsı düüyärdilär açları. Muzıka geçti dans havasına da Karol aldı bir kadını oyuna, ilkin sade o dönärdi ortalıkta. Bundan sora girdilär oyun çevresinä taa

başkaları da, dönmək girdi kendi zakonnarına. Sade Paşiyän Aurika dansa girmedilär, dururdular bir köşedä. Muzika durdu, oldu aralık. İzmetçilär tepsilerdä ikram edärdilär oyuncuları türlü mezelärlän hem şampan şaraplarinnan. Aurikanın tanınmış ofiteri söledi, ani o isteer oynasın Aurikaylan, ama yakışmazdı Paşiyi yalnız brakmaa. Taa söledi, ki bu balda, kim da sizi dansa çarماسа, teklifi lääzım mutlaka kayıllıklan kabul etmää – vazgeçmää tekliftän kesin olmaz.

Muzika genä durdu, da Paşiyän Aurikanın yanına toplandı **üüsek çindä ofiaterlär**. Aurikanın dostu tanıştırdı bu genç utancaq kızları onnarlan (genç ofiaterlärlän). Birdä bu cevreyä denänmedik yaklaştı kendisi padişah Karol da. Ofiaterin annatmasından Karola etişti, ki bu kızlar bala seftä geldilär, ki onnar üürenerlär filan-fişman lişeydä, kendileri hiç diil bukureşli, ama onnar gelmä uzak provinşiyadan. Karol adetinä görä enilerä **bir komplement** attı, söledi, ki bal bölä kızlarlan çok taa meraklı olêr, sora verdi elini Aurikaya hem Paşiyä. Kızlar bu hatırı beklemäzdilär. Paşi savaştı uslansın da göstermesin, ani çok sıkılêr, ama istedii gibi olmadı. Karol aldı kızın elini dâ şüpesiz duydu, ani o titirärdi. Bu arada muzika kopetti dans havasını. Aurikayı aldı oyuna onun tanınmış ofiteri. Paşinin dâ önündä iildi kendisi padişah Karol al Doilea – **saylêr teklifedärdi kızı oyuna**. Elbetki, Paşiyä yoktu ne düşünmää, kız sıkıntılıktan bilmäzdi ne yapsın, geçti karollan ortala – hepsi er yaptılar onnara. İlk dönemeçtä Paşi duyamazdı diz kapaklarını, onnar **sıtmalı** gibi titirärdilär, dili tutulduydu, ama kız sıktı kendini da bir soruşa "da" dedi. Belli diildi, uygunmuydu bu "da" padişahın soruşuna, osa diilmiyidi. Bu oyun Paşya çok uzun göründü, ama sonuna dooru kız aldı kendinni elä da tutardı muzikanın taktını. Majestatea sa duydu kızın sıkıntılını, annadı onun kefini da pezevenk, eski kadı n popazı, istedi kabartsın uşaa deyeräk: "**Bine, bine, bravo, yaka aşä!**"...

Dans durdu, karol Paşiyi geçirdi orayı kadar, neredän aldıydı da, deyip "**Mersi**", gitti öbür ofiaterlerin yanına. Paşi oturdu erinä, yanına geldi Aurika da oturdu. Baktılar biri-birinä, bilmäzdi, ne lafetsinnär. Paşi duva edärdi, bolay onu başka kimsey almasın oyuna da o olmuş işleri biraz aklından geçirsın, kantarlasın. Ölä dâ muzika bir uzun susmak yaptı. O teklif etti Aurikayı, gitsinnär **tualet** odasına, ama aralarında hiç bişey lafedämedilär. Kalırdı olmuş işleri evdä lafetmää.

Taa bir-iki saattan sora bal sona erdi, musaafirlär daalıştılar. Aurikayı hem Paşiyi geçirdi dışardı tanınmış ofiater, çıkarıp kızları **nöbetçinin** yanından, oturttu onnarı bir taksi arabasına da yollandırdı evlerinä. Kızlar gamsız şennikçilerin dünnäsindän, çıkıp enidän daldılar karannık cenkli kasabasına, neredä işidilirdi siirektä bir tüfek patlaması hem aaç gezek köpeklerin sızlaması...

- kıpıtmaa** – korkudan şaşırmaa
- tepelemää** – düümää, sakatlamaa
- yakma hastalu** – çirkin hastalık
- edinoliçnik** – yalnız topraa işleyän (rusçadan)
- protiv** – karşı gidän (rusçadan)
- aykırı bakêr** – duşmanca bakêr
- dobrivolnu** – kayıllıklan (rusçadan yannışlı laf)
- kötü** – prost, zor hal
- nöbetçi** – bekleyici, bekçi

Sevda

Gençlär Galäylan Vani buluştular klubta. Baniyä göründü, ani büün onun kafadarı hepsindän gözäl. O kıvraktı, giyimniydi eni kısa enni fistancıklan, ayaklarında da çoktan evli kakusunun üüsek ökçeli emenileriydi, başında taşırdı bir kırmızı beretçik. Bu rubalarlan Galä pek artık benzärdi üürediciykaya. Vani aklınca genä pişman oldu, ani gitmedi o kendisi dä üüredicilik için kursalara. Şindi heergün yannaşık işleyeceydilər...

Klubta vardı çok gençlär, ama taa çoyu çocuktular. Doluküülü kızlar taa hepsi kluba alışmamıştılar, çoyu derneklerdä otururdular, da orada yavklularınnan buluşurdular. Çocuklardan birisi getirmişti patifonu. Başladı şenniklär, oynunnar, lafetmeklär. Vakıt pek tez geçti, da geldi sıra hepsinä daalışmaa. Vanilän Galä çıktılar da ikisi barabar evä gidärdilər, gözäl laflaşarak etiştilər Galälärin evinin yanına da oturdular onnarın aulu boyunda ikisi yannaşık toprak sundurmacaa.

– Galä, – teklif etti ansızdan Vani, – hadi, şakacıktan sayacez, ani biz dernektä, sayılêr sideankada oturêrız da, çünkü, bän senin yavklunun...

– E he-e, Vanicik, oynamayacam! – cuvap eti Galä şakaya şakaylan. – Sän sora aslıdan isteyecän!

İkisi dä güldülär.

– Yavaşacık gülelim, zerä şindi ya mamu, ya baka duyacaklar.

– Ne, korkêrmıysın? – sordu Vani.

– Yok, korkmêırım, ama şindi deyecekler, girelim içeri da orada bölä bol lafedämeyecez.

– Ne gözäl sıcak yaz gecesi, – dedi Vani, – elbetki, dışarda taa islää.

– Gök tä üklü yıldızlan! – ekledi Galä.

– Kursada bizim çocuklar nasıl üürenirdilər?

– Hepsi çalışırdılar islää üürenmää, ama onnara çok zor gelirdi rus dili, kimi lafları hiç annamazdık, ama üüredicilär da gagauzça bizä annadamazdılar. Onnar hep bana sorardılar, ama bän dä çok işlär bilämäzdım. Çok taa kolaydı moldovan kursacılarına. Onnarı üüredirdilər moldovanca. Biz dä, beki, nezamasa üürenecez gagauzca.

Bu laf arasında Vani hep taa yaklaşırdı Galänin yanına, taa sora da hiç kendisi dä annamadaan, koydu elini onun belinä.

– Vani, – dedi Galä, – bän demedim mi, ani oyunu sän aslıya çevirecän?

– Neçin?

– Senin elin neçin şindi orada?

– Ama aslıya da çıkarsa, zarar mı olacak?

Sustular. Vani artık sıkı kucakladıydı Galeyi. O laf çıkarmazdı, ama düşünürdü: "Mamucuum, acaba bän kimim şindi? Uşak mı, delikannı kız mı? Nasıl ölä hepsi birdän geldi kızkılık delikannılık! Neredän üüştü bu kısmet zebillii da doldurdu dibinädan onun bu dar güüsünü? Neçin okadar pek çeker yaşamaya?..."

Hava güzä kokardı, karannıkta işidilirdi yaban ördeklerin kanatlarının sıklık etmesi, onnar nicä bıcağ kesärdilər gökü. Hem taa neredä sä pek yukarda işidilirdi turnaların sesleri. Galä aklına getirdi ani okuduydu bir kiyatta, nasıl gezek kuşlar yırak yollara uçarmışlar: sıranın orta erinä dizilirmişlär genç kuşlar, ama sıranın başında uçarmışlar en beceriklilär, kaavilär, sora da sıranın bitkisindä da genä ölelär. Seftä uçan kuşlar bütün

yolda ortalıkta bulunmuşlar, büyüklerin arasında... "İnsannar da, olmalı, ölä yapêrlar, uzun yola çekettiynän", – düşündü Galä da sordu:

– Vani, işidermiysin: yukarda var turna sesleri?

– İşiderim! Olaydı gündüz, sayaceydik onnarı. Tutêrmıysın aklında, açan şkolaya gidärkän saydıydık?

– Tutêrim, biz ozaman üçüncü klasta üürenirdik. Vardı birär içerdä dokunma püskülcüklü korafli çantalarımız.

– Benimkisi şindi da taa hayatta enserdä asılı durêr...

– Yaklaşêr güz, ama neçin sä onu ilkyaza benzederim, – diiştirdi lafi Galä.

– Bän dä ölä, – dedi Vani.

Güz halizdän da kapuya ururdu, ama gelmişti ilk sevda, da bu betere hava ilkyazlamıştı. Bu gençliin ölä bir vakıdıydı, açan hepsi gözünä görünürdü bir boyada – pembä! Vaniylän Galä yaşamak diildi pembä, ama kıp-kırmızıydı, dünnä onnara deyni aktarıldıydı en islää tarafına. Küçüklük düşleri bir iki ayın içindä aslı olduydular. Hep bu günnerdä Galä duyduydu, ani ona hepsindän paalı bu dünnedä Vani. Da te bu duyguylan susarak sarmaştı delikannının boynusuna elinnän, da suvazlardı çocuun kara kıvrıcık saçlarını. Sora kız birdän topladı kendini da savaşırdı çıksın bu utanmaklı duyguların kerpedenindän.

– Vani, Vanicik, başladı o, – git, git taa tez evä, zerä şindi çıkacak bizim içerdän birisi da utanacez! – Ama kendisinin elleri kızı seslemazdilär. Onnar taa pek sıktılar çocuun kendinin artık doluca güüsünä... İki çift dudak zından – karannıkta hiç yanılmadaan buldular biri-birlerini... Galänin öbür duygularına bu eklediydi taa bir – o birazçık korktu da dedi:

– Vanicik, nâbêrız biz? – sordu usulcuunnan da itirdi onu.

– Bilmeerim nâbêrız, – dedi Vani bir sarfoşlu gibi seslän.

– Taa tez git evä, zerä geç artık oldu.

– Hiç istämeerim gitmää.

– Yavaşacık lafet ba, tutulacez, ba ahmacık!... Geç oldu, daalışalım.

– Hadi ozaman, Galä, – teklif etti Vani da aldı kızı elindän. Kalktılar sundurmacıktan da gittilär.

– Vani, – dedi Galä, – sän geçir beni birazçık.

– Ama bän sora geeri korkacam gelmää.

– Bän seni geeri geçirecäm.

– E, sora?

– Sora sän beni birazçık, sora genä bän, sora genä, sora genä...

– E, ölä, var nasıl sabaayadan geçirmää biri-birimizi, – dedi Galä da, çekip elini, saklandı onnarın tokatçının ardına... Sora genä gösterdi kafasını.

– Kal saalcaklan.

– Yaarına buluşacez mı?

– Belli ki, nası-nicä buluşacez!

– Saalcaklan! – dedi Vani da karıştı karannın gölgelerinä.

üüştü – geldi birdan

zibillik – cokluk, zenginnik

koraf – nalada dokuma gözellik

Kanazerlilär

Zaari Kanazerli, eski gagauz boyarlarından çekärdi. Onun vardı geniş toprakları Yalpuğ derenin aşaaalarında. Bu kırlarda boyar büüdürdü çok üüsek soylu üzümñär. Çoyunu üzümneri taazä satardı erindä, Bolgrad, İsmail, Odesa kasabalarında hem yırak Rusiya taraflarında Moskovada, Sankt-Peterburgta. Ama seçi çok käämil şaraplarını o götüürdü sınır aşırı Franñiyaya, Bukureşä, Austriyaya, Almaniyaya...

Büük güneşli üülen sıcakları hem erli çalışkan baalarcı işlerini bilän insannar, çıkarır-dılar görölmedik büük, gözäl üzüm bereketleri: kaberne, şasla, pino, muskat, kardinal hem başka soylardan.

Şindi bu topraklar çok zengin hem anılmış boba – boyardan Zaaridän ooluna, Tanas Kanazerliyä kalmıştılar. Bu genç küçüklüündän anaya-bobaya bir olarak, büümüştü nazlıca, ama gözäl terbi kabuletmişti: akıllıydı, çemrekti, sevmäzdi haylaklı. Tanas etiştii gibi çorbacı varlaa ayırmazdı kendini sıradan insannardan, ani izmet edärdilär onda. Hepsini birtakım sayardı, zorda yardım edärdi, sevärdi kendi gagauzluunu. Onun içersindä gagauzça lafedirdilär. Ama evcimannarı hem kendisi dä bilirdilär romın dilini dä.

Gözäl şkola dilini bileräk, Romniyada başardıydı Universiteti, neredä taa üürendiydi franñiz hem ingiliz dillerini dä. Şindi artık o geldiği yabancılıktan kendi varlına, evä dä kırdı baalarlarda hepsini işi aldıydı kendi elinä. Moşiyasında gospodarlı eniyä başlardı düzmää, nasıl gördüydü sınır aşırıda. O edinirdi eni paalı çalışmak teknikaları, enilärdi baalarlarda düşük bereketli çıbıkları modern soylardan çotuklarlan. Bu türlü Tanasın çiftçiliktä, aulda işleri başladıydılar ilerlemää. Kırlarda, baalarlarda işlärdilär Yalpuğ aşaaalarından gagauz çiftçileri, baalarcılarını, ani çok sevärdilär kendi dedelerindän kır zanaatlarını. Hepsi çorbacılıkta çalışannar boyarlan annaşır-dılar gözäl hiç bir kusursuz. Kendi ana dilindä, vardı aralarında biri-birlerini inanmak buldukları erlerinä görä saygılık, hatır. Yakınlı danışmaklar, ödünçlü saygılar boyarın evindä, kırlarında yaptıydı bir çok gözäl uslu yaşamak.

Tanasın karısı da buralı erli insandı. O valkaneshli Vekil Örginin kızıydı. Vekil Örgilär da çok tutardılar kendi gagauz ana dillerinä. Vekillerin içersindä, neredän çıktıydı Tanasın karısı hem onun aullarında, çalışan insannar lafedirdilär sade gagauzça.

Tanasın işçileri imeelik tarafından da bakılırdılar. İşçilerin sofrasında imeklär çok az ayırılırdılar boyarın sofrasından. Yortularda sofraya otururdular boyarlan bilä gündelikçilär da çıraklar da, annaşmak aralarında, nasıl da söledik öncedän, gidärdi gagauzça. Hepsi işçilär, izmetçilär boyarı sevärdilär. Çorbacı bilirdi, ki insan neredä dä çalışsa, zaametini saymaycaklar. Bu türlü birlik işçilärlän üreklendirirdi saabiği.

Boyar Tanas sevärdi gezicilii, turizmayı, dayma bulunurdu sınırlar aşırı. Hem onun çok dostları vardı moşiyasının komuşu küülerindä Kurçuda, Valkaneştä, Tatar Kıpçakta, Kobeydä, Çadırda. Bütün dolayda gagauzlar, moldovannar, bulgarlar bilirdilär Tanası nasıl bir çok saygılı, çok hatırlı insanı sevän adamı.

Baalarda Tanas çorbacının işleri sansın başladıydılar onun esabına görä islää ilerlemää. Ama biraz dolaştırırdı bereketleri Bucak tarafının nazlı havaları. Son yıllarda sık güneşli sıcak günnär sora daymalı lüzgersiz çiskinni havalalar bereketleri iisildirdilär, işlär sansın ters dönärdilär. Tanasın çoyu zaametleri, kullanılan enilikleri vermäz-dilär beklenän

efektleri. Bakmadaan bu türlü uursuzluklara, genç boyarda vardı sevinmelikli olaylar da. Böödüydü içer işleri: kısmetli aylesinâ Allah verdiydi üç kız. İki, Doni hem Marinka, ikizdilär, yaşta artık irmidän yukarıydılar.

Onnarı beenmişti aşırıdan iki genç çocuk – iki kafadar. Bu türlü kızlar çok düşünmemiştilär. Onnar alêrlar bobasının varlıından paylarını da giderlär sevgililerin ardına Rusiyanın uzak taraflarına. Orada güveelär gemicilik işlerindä bulunmuşlar. Kalmıştı Kanezerli Tanasın yanında küçük kızı – Paşi. Şindi boyar Tanas bu uşaana geçirmişti hepsini boba sevgisini hem bobasından, dedelerindän sımarlanma neetlerini. Neçin ki öbür kızları, ani gittiydilär uzak yabancılaa, kaybedirmişlär artık kendi gagauz dillerini. Onnar içerdä lafedirmişlär orasının dillerini, demäk rusça. Bu türlü sade Paşiyâ kalırdı ilerlemää Tanasın bobadan-dededän kalan neetleri. Sayılêr gel-git vakit kısmetli etmää zavalı küçük, yabancıklarda, yalnızlıkta kalan gagauz milletini, çıkarmaa onu aalem gibi baamsızlaa...

Bu türlü düşüncelär içindä yaşayarak Tanasın kısmetinä önünä geldi bir uygun çıkış yolu. Geldi yabancıktan bir zengin alışçı müşteri da istedi satın alsın Kanazerlinin moşiyalarını... Bölâ haber uyardı Tanasa. Ona vardı kolay satsın toprakları da bütünü çalışsın kendi halkına, hazırlasın bu işlerä küçük kızını da. Bu türlü Tanas çok uzatmadı düşünmelerini. Sattı Bucakta hepsini topraklarını, yapıları, maazaları da erleşti yaşamaa İsmail kasabasına. Burada düzdürdüydü çok yakışıklı geniş bir katlı yaşamak evi. Hem satılan varlıklardan parası da olurdu etişsin ona aylesinnän bütün yaşamak vakitlerine...

Gidärdi 1935–1938-inci yıllar. Dünnä enez başlamıştı düzelmeä geçennerdä bitän **İlk Dünnä** cengindän, onun belalarından. Usluluk için **acıkmiş** insannar, çalışırdılar kır işlerini etiştirmää, düzüp taamirlärdilär aullarında varlıklarını, bakardılar hayvannarını, tertiplärdilär yapılarını. Küülerdä hepsi çalışmaklar gidärdilär büük havezlän, sevinmeliklän... Basarabiya bakardı işinâ. Ama Romıniyada bu yıllarda çorbacılık edärdi Hohenzolern damarlarından karollär. Hemen buyurmakta bulunurdu **Karol al Doilea**, oydu bir yufka kafalı hem çok dik kişi. Onu pek az meraklandırırđı Romıniyanın devlet işleri. Kendi vakıdını geçirirdi türlü şennikli oynunnarda, çok sevärdi genç kızları.

Bu yıllarda Basarabiyalı boyar Tanas Kanazerli geldiği Tatar Kıpçak küüyünâ. Buradan bir gün ileri geçmişti bir çok anılmış kişi, angısı için Kanazerli dä işitmişti – buydu Bukureştä görevini yapan Türkiyenin ambasadoru. Türkiye **İlk Dünnä** cengindän sora demokrasiya yollarını almıştı da onun ambasadoları, neredä da izmet yapmasalar, hererdä meraklanırdılar türk soylarından insannarlan. Bu Basarabiyada gezän da ambasadör Abdulla Suphi Tanrıover, olarak bir büük milletçi hem türklüü sevän kişi, Romıniyada yaşayan türk soydan insannarı çok sayarmış hem bulurmuş kolay onnara, gelip tanımaa hem yardımnaamaa onnara läözümni erlerdä, elindän gelän işlärän.

Tanrıover anılmış Kıpçak gagauz küüyü için, çoktan bilirmiş da şindi bakmadaan, ani çok ildä da işleri varmış, Tatar Kıpçakta da bulunmuş, ama yolu ileri gidärmış Aleksandrovkaya, Dimitrovkaya, Kobeyä, Kurçuya hem Bolgrada. Bu devlet adamın Kıpçak küüyündän geçmesi çok meraklı laflar çıkarmıştı hem milleti türlü düşünmeklerä koymuştu. Kıpçaklılar may birisi dünnä kadar maşına yokmuş gördükleri. Bu olay hepsindän çok meraklandırmış küülü küçük uşaklarını. Onnarın ömürünä aklında kalmış

bu ansızdan peydalanan tozlu küü yollarında yalabık kara avtomobili hem onun içindä gelän gözäl giyimni zaabiti, ani lafetti ydi onnarlan o dildä, nicä kendileri evdä lafedirdilär. Bölä da yoktur işidildi, ki yabancıdan gelennär gagauzca bilsinnär.

Te ne söleer avtomobili yakın görennerdän birisi: "Taraklı yolunda, ani bizim küüyün ortasından geçer, primariyaya dooru işidildi bir fasıl uultu hem kalktı gökä toz. O saat bizä büyüklerdän birisi söledi, ki bu olmalı Türkiyenin ministiri geler". O Bukureştä ambasadormuş hem taa dedi, ani bu adam lafedirmiş bizim gibi, türkçe. Gürültü yaklaştı. Biz gördük kara yalabık maşınayı yanımızda. O diil ölä pek hızlı ilerledi küüyün ortasına. Biz kaçarak tozlu yoldan kopuştuk ardına. Maşına duruklandı bizim küüyün Büyük sokaanda, primariyada. Burada indi maşınadan zaabit da girdi içyanına. Tezicik avtomobili sardı insan, ilkin biz, uşaklar, sora sansın erin içindän topladı çokluk. Ozaman enez yakında şkola da kolvermişti uşakları. Onnar da dokuma korafı çantacıklarla açardılar aazlarını maşınaya. Dolaydan hep taa gelirdi kaçarak küçüklär hem büyüklär. Baktım birkaç kişi vardı bizim lelüların da maalesindän. Ter-su içindäydilär, kaçmışlar sansın kimsa koolamıştı onnarı. Bizim dä maalemizdän hep taa gelirdilär, kaçarak insannar. Arizan İonnarın yanında da kimsä sanmıştı kalabalık toplanär yangına da hızlı gitmiş çannarı çekärdi. Çıkmıştı bu çan sesinä popaz da durgutmuş o Makriükilerin şaşırılmış olan çancısını. Maşınanın yanında insannar hep taa itirişeräk yaklaşırdılar görmää görülmelik işi. Kıpçaan şkolasından bir üredici da romın Kostantin Kojan da alatlan gelmişti görmää maşınayı. Onun karısı bizim Kıpçaklı doamna Oli da oradaydı. Onnar bu adamın gelmesi için işitmişlär taraklılı preutordan. Kojan da söledi insannara, ani bu ministirin adı Tanrıovermiş. Sora taa bir adam yaşlı söledi bu ministirin adını. Ona da küü poştacısı Radi Angilçov söylemiş çünkü gazetadan okumuş. Orada kalabalıkta taa lafedirdilär, ki büünkü Türkiye başkanı prezident Mustafa Kemal – artık Türkiyei demokratiya yollarına koyarmış, çünkü o da tezdä gezeceymiş gagauz küülerindä...

Kalabalıktan bir başkası karşı söledi o çok lafedenä. Deer „Näändan sän bilersin Türkiyenin başkanını? "Onun adı Atatürkmüş. Bolgradta radioda da söylemişlär..." "Ölä ba, bän da işittim, ani o Türkiye başkanı pek sevärmiş ömür dünnäyın türkçe lafedän insannarını hem bizi dä burada Bucakta yaşayan gagauzları. Te bu adam da ani bizä geldi büün te ani bizim küüy başınan lafeder Türkiye prezidentin yollanmasıymış..." Başkası sorardı: "Çok mu o duracak bizdä?" – "Neredä konak olaceymış?" – hem başka taa işlär lafedirdilär.

Primariyanın izmetçisi Dimitalinin Todur söledi, ani bu adam bizdän Dobrucaya gideceymiş, orada türk soylarımıza...

Hepsindän çok merak gösterirdi uşaklar. Onnar itirişeräk sokulurdular da diyärdilär maşınanın tekerleklerinä, kokardılar onu, çünkü kokarmış gasa. Ornik Todur baardı biraz onnara, korkardı bu kalın üzlü şımarıklar bozmasınnar käämil gözelim maşınayı da gülüntü yapsın bizi dünnäyä...

Bu arada işini içerdä bitirdiktän sora, musaafir primarlan çıktılar içerdän. Birisi büyüklerdän sölärdi, ki biz yoktur bölä maşına gördüümüz. Adam başladı bizimnän türkçä lafetmä. Hepsini şaş-beş kaldılar. Sanki, neredän bu gözäl giyimni adam bizimcä türk dilindä lafeder? O danıştı insana:

– E, siz büüklär dä mı yoktur gördüünüz maşına?
 – Yoktur, Kıpçakta bölä maşına seftä göreriz, – dedi bir yamalı donnu uşak.
 – Biz seftä bölä göreriz. Talıga beygirsiz! – girdi lafa bir en şeviklerdän çocuk Hacı Kırçuların Kolisi.

– Bukureştä bölä çok maşına var, – dedi Tanrıover da o suvazladı Kolinin kara saçlarını.
 Bän dä oradaydım Panayudun Natinin çocu Hüklay. Adam gördü, ani bän pek sokulêrım da, bakıp bana, sordu:

– E, senin nasıl adın?
 – Benim Nüklay adım, – dedim.
 – Okula gidermiysin?
 – Giderim, bildir çekettim...
 – Saa olasınız, büük çocuklar olasınız. Hepsiniz okula gidäsiniz dä islää üürenäsiniz!
 – söledi o kalabalaa da oturdu maşınasına. Küçüklerdän birkaçı baarırdılar:

– Alınız bizi dä! – Koli Gaydarcı dedi.
 – Pindiriniz maşınanın içini görelim!
 Hepsi başladılar gülmää bu meçkililerä. Ambassador da, güleräk, söledi:
 – Gelän severä sizi dä alıp çekendirecäm. O başladı elini sallamaa bizä, demäk kalalım saalicaklan, da ilerledi, büük sokakça Kobeyä dooru. Biz, bir sürü uşak, kaçtık maşınanın ardına, ama o hızlandı da braktı bizi, Kıpçak meçkililerini, toz-duman içindä.

Evlerimizä etiştinyän dä işittik, ani analarımız-bobalarımız da başka aksakallar da lafedärdilər Türkiyedän gelän, bizim dildä lafedän musaafir için. Kimi yaşlılar artık çok işlär bilirmişlär bu zaabit için, ani o gagauzlara hısımmış. Büüklerin lafına, bizim maaledä ani toplanmıştılar, karıştı benim bobamın büük kardaşı da Panayudun Miyal. O başkalarına bakınca taa çok kıyat bilirdi nezamansa dört klas şkola başarmıştı. O söledi, ki bu ambassadorun adını okumuş gazetalarda. Ona denilirmiş Gabdulla Suphi Tanrıover.

Taa 1918-inci yılda rus askerlerindän bolşevik hamazlayıcıları çekinirkana Basarabiyadan, kendi saklı işlerine deyni "çengelä" almıştılar boyar soyundan Kanazerli Tanası. O uyardı Leninin sinircilerine, saklı işlemää. Açan onların politikası lafta boyarlara karşı gidärdi, ölüsüyä düüş götürürdü, kimsey şüpelemeyeceydi, ani bir zengin boyar saklı kendikilerine işleyeceydi karşı. Bu türlü satıcı ikiüzlülük kullanırdı taa duumasından komunizma ideallarınnan saklanan "uşak sevice" proletar sinircileri.

Tanaslan sözleşmehtë bu şüpe "dostlar" hızlandırdılar büük avtoritetli olan insan arasında, zengin gagauzu Kanazerliyi yapsın elindän gelän izmetleri, ki Basarabiya taa tez boşansın romın hem nemğa, cengini götürän boyarlardan.

Tanasa kendinä dä uyardı bu türlü politika, neçinki onun milleti, gagauz halkı, bu türlü vardı nasıl yaklaşsın kendi serbestliinä. Eer cenktän sora Basarabiya olmarsa baalı ne Romıniyaya, ne Almaniyaya, ne da Rusiyaya...

Tanasın bolşevik saklıcılarının dostluu başladıydı ansızdan, kendisi da o baştan hiç duymadıydı, ki girdi bir ilmek içinä. Ama hepsini duyduyan, o yaptı kendini, ani çok kayıl çalışmaa, izmeti için hiç bişey istämemää. Ama şindilik duruma saabiydi bolşeviklär. Bu üzerä o taa tez sattıydı bütün topraklarını hem başka varlıklarını Bucakta da erleşti İsmail kasabasına. Burada yakıştırdı kendi kızını da politika işlerine yannaştırısın. Uşakları

da, Tanasın esabına görä, läüzümdü ölä çalışsınnar, nicä kendisi, ki gagauz halkına yaklaştırsınnar bir kendibaşinalık.

Tanas bilirdi, ani onun "dostları", çok kurnazdılar, ama akıllı çalıştıynan, onnardan yınan kazanıp, vardı nasıl gagauz halkının da çoyunu problemnerini yola koymaa. Bu türlü, nasıl da sınırladıydı Tanasa bobası, onun işi, yaşaması artık aldıydı yolu ilkin kendi halkına izmet etmää.

Yıllar geçärdi. Dünnädä toparlandıydı İkinci Dünnä çengi. Oydu taa pek kannı hem taa pek cellat İlk çenktän. Front geçtiydi Basarabiyadan. Bucak kalırdı az zararlı, ama halkımız, Basarabiya bir yıl (1940–1941) bolşevizma altında bulunup, enidän romın boyarlarına çıraklaa düşärdi. Sıradan insannar, topraksızlar en büyük zorları çekärdilär. Çoyu gidärdilär Prut derenin ötäyanına iş aaramaa, ama taa çoyunu alırdılar askerlik izinnerinnän konçentrariyalara. Çanavar Antoneskunun cenk intereslerinä bombalar altında, Ploeş taraflarında petrol çıkarmaa. Neçinki Antonesku sattıydı Romıniyayı Gitlerin nemtelik tarafına. Rusiya da Angliya Amerikaylan düüşärdi nemteyä karşı.

Bakmadaan, ani bizim taraf Basarabiya kalırdı romın kuvedi altında, frontlar da uzaktaydılar, Moskova tarafından rus şpionnarı Moldovada viyıldardılar, işlerini çok saklı yapardılar nemtelerin kuvetlerinä karşı.

Kanazerli Tanasın büyük kızları artık evlendiydilär da yaşardılar aylelerinnän çok uzak Rusiya topraklarında. Onnarın yırakta kalmassınan kaybelirdi baalantıları Gagauziyaylan, kendi milletinnän, kendilerin uşakları evlerindä lafedirdilär rus dilini nicä anaları konuşurdu kendi rus adannarınan. Basarabiyada yaşayan Kanazerlinin bütün umudu kalırdı küçük kızında Paşidä.

Tanas Kanazerli kendi gagauzluk naşional politikasına görä terbedärdi Paşiyi. Ama neetin kökünü taa açıklamadıydı, brakardı kızı taa derin bilgi alsın, taa derin yaşamayı annasın, politikayı kendi tanısın. Bu üzerä boba yolladıydı genç Paşiyi Bukureşä, bakmadaan, ani bu kannı cenk vakıdında naşionalizmaylan hasta Bukureştä zordu gagauz uşaanı üüsek lişeylerä erleştermää. Kanazerli bulduydu türlü dooruluklar, da Paşi erleştiydi Bukureştä üürenmää. Uşak çok islää bilirdi romın dilini, üürenmäk ona kolaydı hem çok sevdiydi merkez kasabada bulunmayı.

Yazın, kanikullara geldiynän Basarabiyaya, genç student çok meraklanırdı tabiatlan, çalışırdı derindän tanısın kendi gagauz halkını, köklerini da bu üzerä 1943–1944 yıllarda yazın yaptıydı Basarabiyada gagauz küülerinä maasuz gezilär küülerä: Tatar Kıpçak, Kobey, Çadır, Valkaneş, Çeşmä Küü, Baurçu, Beşalma, Kongaz, Bolboka, Tomay, Dimitrovka hem başka.

* Kara kış

Geldiydi 1946–1947 yılın kış aazı, üflärdi bir keskin poyrazdan lüzgär. Taa noyabri ayında suuklar çıkardılar 20–25 gradusa. İnsan zabundu, açtı, yakaceksızdı, küü doluydu kiiläylen, giciiklän, göz arıssınan hem, kara bulut gibi, sıçannıkan. Kırlardan milionnarlan sıçannar küü içinä üüşmüştilär, neçin kırdä onnara bişey imeelik olmanıştı, varınca ot toomu da yoktu da bu kemirici sürüleri hızlanmıştilär küülerä onnar da insannarı imää, ama çıktı başka türlü. Aaç insannar başladılar, tutup püsürüktä, kendileri sıçannarı imää

da onnardan, zihirlenip, şişip-ölmää. Artık oktâbri ayında küü içindâ bölük-bölük karılar, uşaklar, ihtiarlar gezârdilâr dileneräk biri-birlerindân bişey aazlarına atmaa. Küüyün kenarında vardı toprak örtülü fukaaraların kümelteleri, oradan artık hepsi, kim ayakça durabilirdi gitmiştilâr panayırlara: Bolgrada, Tumarvaya, Kişinövâ dilenmää. Başkaları da, ani evdâydilâr, görüncâ kenarda insansız boş evleri, alıp onnarın örtülerini, kapularını pencerelerini, yakardılar fırına, suuktan kurtulmak için. Gidârdi çok derin bir kış, ani çoktan taraflarımızda görülmemişti. Eni yıla yakın kaar yıvıydı belâ kadar. Yakacaksızlık hem açlık kol-kola tutunmuşular da sıkardılar insanı buazından. Artık kimisindâ içerlerindâ vardı gömülmedik ölülâr, en ilkin ölürdü uşaklar.

Bu seremceli kıranı yılda bân, nasıl da taa yukarda söylemişim, şkolada üüredicilik edârdim. Sentâbri ayın birindâ şkolada üürenmâk başladıyan, benim birinci klasıma yazdıydı 36 uşak. Hepsi onnar hemen edi-edibuçuk yaşlarını doldurmuşular, çok gözâldilâr, uşakça fasıldılar. Şindi dâ sansın görerim onnarı gözümün önündâ. İlk günnerdâ uşaklar taa şendilâr, neçinki içerlerdâ taa bitmemişti sonunku trofacıklar. Bu uşaklardı bizim milletimizin yaarınkı günü, onun güllü gelecää, ama taman onnarmış en kısmetsizlâr, neçinki açan geldi üüretmää yılın sonu, etiştik 1947 yılın may ayına, benim klasımın listesindâ kaldı sade dört uşak. Kalanı 32-si gözlerimin önündâ açlıktan, baara-baara, öldülâr. Şkolamızın öbür klaslarında da kalmıştı pek azarak uşak. Canım acırdı hepsinâ, kor gibi, yanardı güüs taftam. O kışın soylarım, hısınnarım gelirdilâr bana, sanırdılar, ani bân üüredici dâ bişeylân yardım edecâm, bir akıl verecâm. Ama görürdülâr, ki bendâ dâ imeelik yoktu. Kendim kışın ortasında artık açlıktan şiştim.

O kışın bân yaşardım anamnan-bobamnan bir evdâ. Bobam Sibirdâ hastalanmıştı da onu yollamıştilâr evdâ ölsün, ama o, şükür ölmedi, alıştı. Taa bizim içerimizdâ vardı dört can: iki kardaşım hem iki da kızkardaşım hem anam. İştâ bulunurdum sade bân, sayılırdım slujaşçi da kabuledârdim 120 ruble ödek ayda hem 9 kila un, sıra unu. Pişirdiynân o una eklenirdi kantarda taa 6 kila da çıkardı 15 kila ekmek. Gündâ bir kişiyâ verâmişlâr bir kila ekmek. Buna payok denirdi. Ama benim aylâm 9 kila unu iyirdi 5 gündâ. Ayın kalan günnerindâ açlık çekârdik. Anam çalışırdı o 9 kila unçaazı taa çok vakıda etiştirmää, katardı kaşamıza papşoy koçannarın özünü, sora tavannarda bulunurdu eski fasülâ, merçimek, kabak çekerdekleri hem taa başka eskidân kalma toomnar, da bunnarı iyirdik. İyintimizi anam yapardı yımışacık, siirecik, ona candra deyârdik, pek benzârdi o imâk domuzların yalına, suuduynan biraz, tıkızlanırdı, da anam kesârdi hepsimizâ paycaazını.

Dekabri ayında şkolada üüredicilerâ hem uşaklara deyni başladıydılar getirmää komerceski ekmek: iki buçuk kilalık arpa unundan, kerpiç gibi, ekmeklâr. Tükândâ onnar yapardılar 25–30 ruble, bizâ da bu paada satardılar, ama panayırdâ ölä bir ekmek yapardı 100–120 ruble, hem o da bulunmazdı. Çoyu parası elindâ ölürdü açlıktan. Bân kendi aylık 120 rublemnân panayırdan vardı nasıl alayım bir ekmek, ama alırsam tükândân param etişirdi 3–4 somuna. Taa zeedâ getirselâr da ekmek tükânâ, bendâ onu almaa para etişmâzdi. Herbir üürenciyâ da gündâ düşârdi 100 gramcaaz ekmek tükândân, ama o üz gram için uşak lââzımdı ödesin bir ruble cebindân. Neredân alsındı açlık çekân aylâ uşaana bir rublâ?

Bân ilktân bir-iki afta kadar alırdım klasıma kendi paramnan üzâr gramcaaz o tükân ekmeendân da verirdim uzanan elceezlerâ parasız, bununnan uşaçıklar baari mayayı kaçır-

mazdılar... Ama pek tez benim param bitärdi da kendimä ne düşärdi almaa onu da çı-kardamazdım. Lääızımdı bekleyim ay bitkisini da kabuledeyim para, ama imää lääızımdı hergün.

Geçärdi zor aylar, bän görerim, ani klasımda azalırdı uşaklar, giderim evlerinä. Birisini bulêrim anasının kucaanda ölü, ama uşaan gözleri açkıtlar, yannaşık yatan ölü bobasına bakardılar, anası da aalayarak sorardı, bana:

– Neçin bän ilkin ölmedim da gözlerim görmesinnär bu cendemi? Sölä, çocuım, sölä sän üürediciysin!?

Bu karı aalêr, bangır-bangır, buularak, benim da gözlerim doldukça hep dolêrlar yaşlan, savaşêrim dayanayım aalamayım, lääızım bişey cevap edeyim, ama yok ne söyleyim, neylän yardım edeyim. Kendim oldu bir afta duyêrim, nasıl aaçlık boşumu emer. Karının kucaanda uşaan adı Martincik. O benim birinci klasımda en geeriki sırada otururdu. Açan çekettik bukvaları yazmaa, bu çocuk hepsindän meraklı kendisini kullanırdı.

Bän annadırdım, nasıl karandaşı tutmaa, sora gösterirdim, nicä çeketmää. Yazardık ilkin sade ölä yukarda, sora deerim:

– Hadi, te şindi diidirin karandaşınızı teftir yapraana da yavaşaçık çekediniz yazmaa kendiniz. Bän dä, gezip, bakardım işi. Hepsinin önnerindä eski kiyattan birär teftercik (onnarı kendim hazırlardıım). Eski artık yazılmış kiyatları toplardıık romın primariyasından da onnarın pak yannarına yazardıık... Gezerim, bakêrim, nasıl küçüklär kapanmışlar işä, aazlarını, burnucuklarını burarak, çekerlär ilk bilgi çizilerini – yazardıılar "a" bukveyı...

Bir dä en geeridän kopêr bir aalayış. Bu Martincik iki sıra, tolu gibi yaşlarlan yanacıklarında baarêr bana adımca:

– Nüklay İgnatoviç, Nüklay İgnatoviç!

– Naşey oldu, Martin, dur, sus, aalama!

– Ya gel tez burayı! Giderim yanına.

– Sölä, yavrum, aalama, sölä, ne isteersin, ne zorun?

– Te buracıkta bu "a" bukvacık hiç olmêêr, hiç yapamêêrim. O iki elceezlerinnän siler yaşlarını, önündä teftercik ta artık nem göz yaşlarından.

– Şindi olacak, Martincik, aalama, ya biz onu şindi ikimiz alalım elä, da gör nasıl gözäl "a" bukvacıı yapacez. Hadi, bän sana yardım edecäm.

Uşak uslanêr, alêrim elceezini da ikimiz barabar yazêriz bukvacıı. Seviner, ani ikimizdä oldu, gülümseer. Bakêrim ona da brakêrim elini, o bakêr benim gözümä:

– Nüklay İgnatoviç, hadi, taa biricik yazalım!

– Hadi, kucum, hadi, yavrum, yazalım!

Yazêriz ikimiz taa bir, bän tutêrim terli elceezini... Sora yazêriz taa bir, taa bir. Bän brakêrim elini, isteerim kendicää çeketsin. Ama o bakınêr, çeketmeer. Bezbelli, pek korkunç bu başlantılar. Bän teklif ederim:

– Ya, şindi, Martin, savaş kendicään yalnız biricik yazmaa!

O diidirer karandaşı kiyada, bakêr bana. Bonçuk yaşlar genä inerlär gözlerinä, sanêr yazamayacak, ölecä da durêr...

– Hadi, çeket, çeket, – ürek vererim bän, – çeket, olacak.

– Çekedecäm, ama sän Nüklay İgnatoviç, gitmä yanımdan.

– Gitmeyecäm, gitmeyecäm, te buracıkta durêrim, çeket!

Martincik, bir bana bakıp, bir kiyada zar-zor, iiri-büürü yazêr bukvacı. Annıcından dört-beş damna ter inerlâr kaşlarına. Seviner... Bana, bir bakış atıp, gülümseer...

Allahım, deerim aklımca, sanki dünnäädä var mı taa zor iş ilk adımnardan!?

– Te görermiysin? – sordum bân Martincäâ, onunnan barabar sevineräk, bak ne gözâl bukvacık oldu. O sade gülümseer, dalêêr karadaşın ucunu, çeçevrä iki-üç kerä bakêr o ilk bukvasına, sora genä, gözümä bakıp, deer:

– A ha, oldu!

– Hadi şindi, – deerim bân, – yaz artık kendin taa bukvacık da giderim bakmaa öbür uşakları, nasıl yazêrlar... Bir dâ genä işiderim Martinciin cürä sesçeezini, yarım aalayışlan beni yanına çaarêr.

– Nüklay İgnatoviç, Nüklay İgnatoviç, neçin gittin yanımdan, te genä olmadı, gelsäne çabuk burayı.

Brakêrim hepsini, alatlan giderim Martincäâ, yanında durmaa. Olmalı, benim yannaşık bulunmam, ona büük yardım verir...

– Alayım elini mi? – sorêrim.

– Diil, – deer Martincik, – sade dur yanımda burada.

Bân durêrim başı ucunda, uşak yazêr taa bir bukvacık, genä terleer, dalêêr dudacını, bu iş ona, bezbelli, taş çıkarmaktan taa zor geler.

– Tä, deerim, genä oldu, ne islää oldu!

– Oldu, ama sän buradaysın deyni. Açan sän gittin, te o bukvacık görermiysin nasıl buruk, ne çirkin oldu...

Şindi benim sevgili Martinciim dururdu mamusunun kucaanda ölü. Benim aklımdan geçtikçâ onun işleri, buulêrim yaşlarımnan, yok saburum, kavreêrim can erimi da oturêrim toprak pata, yırtık hasırın üstünä. İçersi bom-boş, suuk, suvanmadık. Karı bakêr bana da deer:

– Var birkaç odun, ama sobayı yakmadım, neçinki sıcakta bu iki ölü tez başlayacaklar bozulup-kokmaa... – karının benizi sarı, yanakları şiş. Belliydi, ani ona da ölüm pek yakındı. Giiyimniydi o bir yırtık enni kürklen, başı da dartılıydı kara yamalı çemberlân. İkimiz dâ susardık, sonunda bân lafettim:

– Dışarda, deerim, suuk, – bulamayarak başka ne söylemäâ. – Bu avşam sizin içerdä taa da suuk olacaktır, nasıl geceleycän? Diil mi taa islää gidäsiniz bir komuşuya?

– Gitmeyecäm, – deer karı, – isteirim burada öleyim kocamın hem kısmetsiz evlatçımın yanında.

– Lafetmeyin ölä, – deerim bân, – siz, bekim, kurtulursunuz.

– Neylen isteersiniz kurtulayım? – sordu insan. – Bilerim, ani ekmek getirmediniz. Kendinizin dâ yanaklarınız şiş, sanêrim, diildir tuuyannıktan...

– Yok, – deerim, – elbetki, şindi kimseydä ekmek yok, bân taa ötöögün avşamdan trofa da aazıma atmadım.

– Bana, tovarişi oçtili, – dedi Martinciin anası, – ekmek şansora diil läâzım. Bân sabaadan, en çok yarına avşamadan ölecäm... Salt bir iş Canabinä yalvaracam, – o yutkundu derin da genä söledi, – pek yalvaracam gömäsin bizi üçümüzü bir erä, brakmayasınız çok vakit içerdä, zerä te komuşu Tanas yalnız yaşardı, öldü hayatta da ölüsünü köpeklâr imiş...

Yoktu nasıl ayrılmaa bu insandan, yoktu nasıl brakmaa onu yalnız ölümä karşı iki ölü arasında. "Bän sana isteerim yardım edeyim, – deerim, – sabur et biraz, bän tez gelecäm". Kendim gideerim tükäna yalvarêrim satıcıya versin bana bir kila ekmek da geldiynän sıram kabuletmää o 9 kila payok unumu, tutsun bir kilasını te bu aldım ekmek için. Tükancı Moka Todur kayıl oldu da verdi. Hiç bän onu unutmayacam, çok acızgan bir adamdı. Aldım o bir kila ekmää da getirdim Martinciin mamusuna. Ačan içeri girdim, onu dolaşmaa gelmişti komuşuykası Saroglu Danilerin İrinkası. Verdim ekmää karının elinä. O hiç inanmayarak baktı büyük gözlerinnän bana, kırdı ekmektän yarısını da, tıkanarak başladı imää, bir parça da verdi komuşuykasına.

– İsäne kendin, Mani-bulö, sana oçtili verdi, i da, beki, düzelirsin...

– Yok, mari İrinka, bän şansora oralı... Al sän dä baari dat.

Bän dedim:

– İrinka, al Mani bulünü da ko o gecelesin sizdä. Burada görersin tisi hem suuk.

– İslää tovarişçi oçtili, – kayıl oldu İrinka, – bän bu avşam fırını yaktım, bizdä sıcak.

Hadı, mari bulö, – dedi İrinka da verdi karıya elini, ama o kalkamazdı. Bän yardım ettim, da ikimiz koltuklu geçirdik karıyı komuşulara. Ardımıza kapuları islää kapadık, zerä gecä kopeklär vardı nasıl isinnär ölüleri...

Ertesi günü İrinka geldi bana şkolaya da söledi:

– Tovarışçi oçtili, Martinciin mamusu bu sabaa geçindi.

Bän läüzımdı yapayım borcumu – gömeyim bu geçinmişleri ölä, nicä sınırladıydı raametli üürenicimin anası ölüm atımdäykän. Bu iş için gittim küü başlarına selsovetä. Orada predsedatel Monti Hergeleci çok zaamet koymuştu küülülerimizin hatırı için: hazırlamıştı maasuz açlıktan ölenleri gömmää deyni bir çift öküzlen taliga. Girerim kabinetä – küü başı oturêr kaba koltuklu skemnedä, kırmızı ciireli. Belliydi, ani o açlık çekmeer, beni görüncä, yalpak sordu:

– Ne zorunuz, tovarişçi oçtili? – Bendän biraz sakınırdı, neçin, ona bakınca, bän üüsek kıyat bilirdim hem, üüredici olarak, sovet adamı sayılırdım.

– Te, deerim, klasımda artık üürenicilerin yarısı öldülär. Açlık hepsimizi kaybedecek, taa nasıl, nekadar dayanacez bu kara kırana? Läüzım bir türlü insanı kurtarmaa.

– Yok ne yapmaa, kardaşım, ölä vakit geldi, – kısıdan kesti çorbacı. – Hepsi öler, biz dä burada kalmayacez.

– Bir üürenicimä çok canım acıyêr, – dedim bän, – o artık ölü, anası bobası da ölü. İsteerim onnarı üçünü bir mezara gömeyim. Bunu sınırladı uşaan anası öleceendän bir gün ileri, pek yalvardı bana...

– Gömmäk için yardım edecez, bu bizim borcumuz.

– Hem mezar kazmaa deyni isteerim bir yardımcı veräsiniz. Zerä er don, bän yalnız kazamayacam, kendim da, nicä görersiniz, açlık çekerim.

– Akıl verecäm, çalışmayasınız boşuna ayırı mezar kazmaa. Taa ii göm onnarı o büyük hendek içinä hepsinnän barabar. Bän geçennerdä aldım rayondan kavg-çekiş bir traktor da kazdırdım bir uzun kuyu, etecek ilkyazadan bütün küüyü gömmää.

– Saa olasınız, – dedim, – çok käämil izmet yapmışınız saygılı küülülerimizä...

– İi-fena, bu gündä bişey olmêr kolay, – dedi Hergeleci, kaşlarını burarak, neçinki annayıverdi, ki o kendisiydi bu açlıın baş kabaatlısı.

– Git, – izin etti o, – koş öküzleri taligaya da götür göm ölülerini.

Ükledeerim benim sevgili üürenicimi, anasını hem bobasını taligaya da götürerim onları bitki yollarına. Etiştim mezarlaa, görerim yıraktan o uzun kuyuyu – akına hazırdı yutmaa bütün Kıpçaa. Nasıl da "saygılı" küü başımız kararlamıştı. O uzun mezarın yarısı artık ötää-beeri gömülüydü: atmıştılar ölüleri sıbıdamaa da azbuçuk örtmüşülär kaarlan karışık topraklan. Bän dä bu kuyunun taazä ucunda araladım kaarları, topaçları da erleştirdim ölüleri yannaşık, nasıl karı sımrladıydı, da gömdüm onları taa çok kaarlan, nekadar topraklan. Aardıma getirdilär taa ölü, sora taa hem taa... Martincik kaldı topraamızın koynusunda, ama benim üreemdä o kaldı, nicä bir açılmadık gül toomruu. Canımda kaldı o 32 yaradan en kannısı, en çok azgınnısı.

Geçti artık 50 yıl, ama o açlık kıranı diil ani unudulsun, ama gün-gündän hep taa derin batêr fikirimä, durmamayca sızlêêr, acıyêr. Bilerim hem duyêrım, ani o ateş hiç süünmeyecek da içimdä, kendim dä topraa karışmayınca.

Kış gidärdi derin, Kolada üstleri taa yaadı kaar. Basarabiyada açlık için artık işidilmişti başka yabancı memleketlerdä dä. Başladıydılar insana neredän sä yaardım kolvermä: apra, papşoy, booday, kuru kartofı. Bu işleri getirmiştilär küüdä bir adamın evindä paylaştırdılar aylelerdä cana. Kimä düşärdi, kimä düşmäzdi... Yoktu kim aarasın ardını, ucunu. Kim yufkaydı, yolu belliydi – ölüm, kim da taa diricäydi hırsızlıklan, arifliklän seremceyi geçirirdilär. Ama bu arada politika işleri dä hiç durgunmazdılar, gidärdilär ölä, nicä "boba" Stalin göstermişti.

Eni yıldan sora çekettiydi seçim kompaniyası, angısı geçti 1947-dä fevralın 16-da. Türlü lozunglar yazdık iiri bukvalarlan aullara, duvarlara. Hepsinä seçim işlerini koşardılar bizi, üüredicileri. Kim lozung yazardı, kim seçim listelerini yazardı, onnara verirdilär gündä yarım kila ekmek parasız. Tutêrım aklımda o lozungları: "Vpered k pobede komunizma!", "Otdadim svoi golosa za blok komunistov i bespartiyınh – borçov za naşu şçastlivuyu jizn!" Biz yazardık, ama yazıların özünü kimsey annamazdı, kimsey da onnari okumazdı. İnsannarın hiç yoktu halı hem vakıtları politikayı annamaa. Onnar ölürdülär açlıktan, satardılar bir çanak una evlerini, ne taa paalı vardı sandıklarında, ani annak için kalmıştı dederlerdän kuyumculuk işleri, çiizlär – hepsi, hepsi olduydu satılık imeelik için. Kalmadıydı küüyümüzä ne paalı ruba, ne bir eski kilim, ama zavalı hayvannar tamızlıklar gittiydilär bıçak altına taa yanvar, fevral aylarında. Hayvannar çoktan indiydilär ekmeksiz, da insannar artık başladıydılar imää köpekleri hem kedileri. Onnar ilkyaza dooru tuuyan çıktıydılar, neçinki idiydilär gömülmedik ölüleri, ama şindi onnara sıra geldiymi kurban olsunnar açlara, neçinki ozamannar inirdi ne var diri, ne var inir hem ne inmâz – hepsi, hepsi...

Açan geldi o seçim günü, neredän sa koşmuştlar bir çift beygir taligaya, gezärdilär küü içindä urnalarlan, ki açlıktan gezämeyän hastalar da oy atsınnar, golos versinnär gelecek komunizma için.

Kimi dä ayırırdık, e? Bir kegebist zındannarın kopoyu adıydı Mordoveş, birisi dä partiya sekretarı Potapov – eski amazçı, satkın. Onnar ikisi dä çoktan ayırılmıştlar, cannarını çoktan şeytana satmıştlar, ama şindi bu seçimnik oynamasınnan insannarın gözlerini boyardılar, kendilerine üz yapardılar.

Kim evdä oyunu atardı, ona verirdilär yarım kila ekmek parasız, ama kim kendisi gelirdi seçim evinä, ona verirdilär bir kila ekmek. Kim o seçim günündä taa diricä bulundu, beşär-altışar kerä gelip, oy attılar da aldılar çoyunun açlıktan raametlileri için birär kila ekmek.

Seçimnär geçtiynän, gazetalar yazdılar, ki bakmadaan, ani insan imäk tarafından biraz zor çeker devletinä, sovet kuvedinä seçimnerdä büük sevgi hem çok kayıllık göstermiş, üzdä 99 oylarını atmış, ama üzdä 95 seçmişlär onnarı, kimi komunist partiyası ilerlemiş.

Hatalı ilkyaz

Mart ayında kaar başladıydı erimää. Bän giderim yayan rayona, Taraklıya. Bakêrim yol boyunca bir karartı görüner, yaklaşêrim – o bir ölüydü, bezbelli, durmuş yolda dinnenmäa da oracıkta da çömelik kalmış, onu kaar gömmüştü. Savaştım taniyayım, kim olduunu, ama üzü hiç belli diildi. Gargalar imiştilär burnusunu hem çıkarmıştilar gözlerini. Gideerim biraz taa ileri, görüner taa bir ölü. Etişincä rayona, esmer kaarın içindä altı ölü insan gördüm: adam, karı, uşak... Bunnardı hepsi benim küülülerim. O kışın kıpçaklılara verilirde cana birär-ikişär kila imelik Taraklı kenarında. İnsan bu yolca gidärdi kabuletmää paycaazını da imeelik erinä yol boylarında bulurdu kendi hatalı bitkisini...

Bu katastrofalı zamanda Kişinöva gelmişti yukardan Moskovadan Kosıgin, Sovet Birliin baş bakanı, çünkü sıralık yapmaa. Ama belli ki o açları hepsini birdän doyursun yoktu nasıl, açlının kökü çok derinä batmıştı. Da o düşüner versin insana ilkin toomnuk ekin dä çiftçilär eksinnär merayı, zerä toprak işlenmäse, açlık vardı nasıl uzansın gelän yıllara da, nekadar da onnar bereketli olsalar. Hep o ilkyazın kasabadan küüyä geldi ydi meditina institutundan studentlär. Onnardan işittiydik, ani açlık hastalına distrofiya denirmiş. Onnar açtilar birkaç evdä bolnița, topladılar distrofik uşakları da yılaçlardılar onnarı. Angı uşaklar da heptän anasız-bobasız kalmıştı, onnarı da alırdılar detdomnara. Butakım bir detdom açıldıydı bizim Kıpçakta da Kösä Petilerin evindä. Taa sora büüklerä deyni da açtilar küü kenarında kantina – ölä bir türlü imäk evi, orada gündä bir kerä verilirde açlara birär çanak bulamaç, bir filcan çay, bir parça ekmek. Butakım iş sansın başladıydı düzelmäa, ölümnär azalırdılar. Ama açan hava heptän sıcakladıydı, aprel ayında herbir evä daattılar toomnuk için terekä. Da te şindi aç insannar bir payını başladılar imää, bu betere çok birdän imektän genä başladıydılar sineklär gibi süünmäa.

Nasıl da belalar büük olmasa, havalar açıldıqça, insan, çiftçi diil mi, çıkardılar kırılışemää. Ekärdilär ellän, kazmaylan, hırleflän. O yılın meralar taa çoyu kaldıydı ekilmedik, boş. Kısmetimizä yazınsı oldu islää bereketçik. Ne ekildi, ne erä konu, on kat zeedelendi. Eni berekettä dä, kim birdän savaştı doyunmaa, şışti da öldü. Boşuna laf kalmamış "Açlık ayırmêêr-doorudan urup, öldürer". Bu haliz ölä dä var, kendi gözümünän gördüm. Allah kısmet etmesin da kimsey ölä iş görmesin...

Ama bizim eni kuvet "eski boyarlık boyunduruundan kurtaran", sovet kuvedini işini birtakım aydardı. Ona açlık yoktu, zorlar yoktu. Hepsini yapardılar ölä, nicä bobaka Kremlidän izin edärdi, niçeydi ilerdän düzülü plannar. Çiftçilik işleri, duumak, ölmäk – hepsi, hepsi planda görüydilär. Bilmeerim kaç insan vardı plana açlıktan gebertmäa, ama

nasıl annaşıldı bu öldürmek planı tamamlanmamıştı. Da, bezbollahi, tamamnasın deyni, ilkyazın may ayında çeketti bir eni soyuculuk kampanyası, zayım almak. Bu zor ölümlü yılda sanki bu mu etişmâzdi bizâ? Ama yok ölü, diri – zayım ver. Kim bir işâ bulunurdu, onu zorlan yazdırırdılar zayıma bir aylık kazancına da sora, on ayda o parayı tutardılar. Ama açlıktan ölan çiftçilär, sayılırdılar Stalindä en "zenginnär". Onnar läâzımdı zayımı birdän ödesinnär. Bu üzerä zayım toplamak için küülerä üüşärdi bir sürü polnomocular-soyucular rayon başlarından, askerdän, milişiyädän, başka küülerdän hıstırılma satkinnar. Bu haytalık sürüsü başlardı, evdän-evä gezip, yazdırmaa küülüleri zayıma. Kim evdä kayıl olmazdı yazılmaa, onu çaarırdılar ştaba. Orada ölü-diri yazdırırdılar, bakmadaan, ani insanda hiç yoktu, neredän bir para çıkarsın. Bu betfalı açlıkta da Kıpçaktan plana görä läâzımdı zayım çıkarılsın 100 bin rublä. Dünnäädä en büük en kaavi devlet Sovet Birlii aarardı açlıktan ölenlerin koynularında "ekmek". Bundan taa görölmedik ayıplık, gözboyacılık, ani kalkmıştı devlet uuruna, yoktu ömür dünnäädä. İslää baktıynan, bu zavalı kıpçaklılardan diildi läâzım alınsın 100 bin zayım, ama verilsin devlettän onnara 200 bin kırk yıla ödünç da toplansın insan kendini, ayaklansın beladan. Ama "yukarsı" taa ii bilirdi. Tamamlanmamıştı açlıktan gebertmek planı. Da şindi savaşırdılar almaa küülüdän bitki varlıcaa eni bereketä karşı, da butakım öldürmää taa birkaç bin kişi. Ölä da oldu. Ölüm planı zeedesinnän tamamlandı.

Zayıma deyni ştabın başı koyulmuştu Kıpçaan eni pedsedateli, eski strebitillerdän birisi Monti Hergeleci. Bu hazırđı en duşmannı plannarı da tamamnaaa, sade kendisini beendirsın. Taa romın vakıdında hep yukarı sokulurdu, gardist olmuştu, ama taa yukarı çıkamadı, neçinki romın başları duymuştular, ani o ikiüzlü, amazcı. Öbür kuvet yok olunca, bu kuvedä sokuldu, çingildi, oldu strebitil, nasıl masalda. Çok vakit saklanıp, kaçardı trud armiyädän, ama sarfoşçu, sakat rus küü başı onu yaklaştırmıştı kendinä da açan kendisi, doldurup cebini, tıdı Rusiyaya, erinä Hergeleciyi brakıvermişti. Zakonca onu hiç kimsey ayırmadıydı. Kendi-kendisini koymuştu küü başı da şindi, bilektän yukarı ennerini suvayıp, toplardı kaavi, ama "yoksul" devletä zayım parası. Ştabı da bulunurdu Selsovetin yapısında. Hergeleci toplamıştı buraya aktivistleri-üüredicileri, komsomolları, rayondan gelmä soyuculuk sürüsünü. Bu kişilere paylaştırdıydılar Kıpçaan evlerini 10–25 ev herkezinä. Monti söledi, ki küüdän läâzım çıksın 100 bin. Bän dä o avşam oradaydım, neçinki üürediciydım da istär-istemäz aktivist sayılırdım. Bana da verdilär 10 ev taman benim sokaamda. Yaptık listeleri, kimä düşärdi gidelim, hepsinin dä uuruna koyduk kaçır ruble läâzımdı versin. Koydum bän dä ölä, nasıl sayardım, kimin kolayı var. Elim kalkmazdı koyayım komuşulara çok zayım, onnar hepsi çok yoksuldular. Ama küü başı baktı listeleri da gördü, ani Stalinin planı çıkmayacak da başladı kıynaş gözünän (Monti yılıktı) kendisi doorutmaa, taa zeedeletmää. İstedik söyleyelim insanın zorunu – çoyu kalmış karı başına, adamnar Sibirdä, kimi içelerdä artık vardı ölümlär gömülmedik...

– Yok neyâ canınız acısın, – baarırdı Hergeleci, – te o karının aulunda görmüş bir-iki tauk, öbüründä varmış bir keçi, ko satsınnar da ödesinnär... Bu cansız bilirdi hepsindä ne var, ne yok. O istärdi kimseydä bişeycik olmasın, ozaman onun kredi tamandı. Kımseydä bişey olmasın – buydu komunizma proleter politikası.

Kıpçaan Karşı maalesindä vardı bir eski çorbaçı adam, adı Alaza Todur, çalışkanmış, işçiymiş, taa eveldän varlıklı yaşamış. O aulunda tutardı çok mal. Bu

zor günnerdä da nesä kalmıştı onda: birkaç kuş, bir-iki koyuncuk. Onnarlan savaşırdı aylesini aaçlıktan kurtarmaa. Olmalı, onda ilerki yıldan korunmuştu biraz piinircik. Monti Hergeleci onu kulak sayardı, koymuştu adama ödesin zayım bir binnik. Elbetki, adam yoktu neredän alsın bu parayı. Todur da eveldän bilirmiş, ani Monti habarcı, almış bir parça piinir da gitmiş avşamneyin onun evinä, yalvarırmış azaltsın biraz onun zayımını:

– Monti be, yapma ölä, ol adam! Yok biz neredän alalım bir binnik. Tä getirdim sana bir parça piinircik, ii günnerä umutlan koruttuydum, al da yap ölä, ani baari yarısını ödeyelim, hepsi sendän biter...

– Koy te oraya, – izin eder Monti, ama aklınca düşüner yapmaa bir maskaralık, angı-sınnan kendisini büülmää rayonun üzündä hem kalan zayım toplayıcıların önündä.

Todur Alaza sanêr, ani iş oldu, küü başınnan annaştı. Brakêr piiniri onun sundurmasında da gider evinä. Ertesi günü Alaza Toduru Monti çaarêr ştaba, biz dä oradaydık. Da koskoca toplantının önündä girişer bu gözboyacı, "pak üzlü" küü başı yaşlı adamı en çirkin laflarla, süüyüp-utandırmama. Sora hepsimizä, danışıp, paysın etti kendini metetmää, çünkü o ömüründä yokmuş aldı birkimseydän habar.

– Bakınız siz, tovarişçilär, ne isteer yapsın bu Alaza Todur, kulak, eski boyar kuvetlerin kuyruu. Bir parça piinirlän isteer beni satın alsın. Aalem burada aaçlıktan öler, o da piinir iyer, taa da devletä zayım istämeer ödemää. Ödeycän, iki okadar, kart köpek!

– Biz da çocuum, aaçlık çekeriz, – savaştı dädü doorutsun kendini, ama Hergeleci, yabancı gibi, kestirdi:

– Çekersiniz, ama biriniz taa ölmedi! Hepsi Alazalar sapa-saasem.

– E, ölelim sana ozaman mı islää olacek, ne senin mi mezarını dolduraceydık? Ozaman kimdän zayım binniini alaceydiniz? – sordu adam, da gözlerindän yaşlar şırıpsır akmaa başladılar...

– Ölün! – baardı, nicä köpää, Hergeleci, sızsiz da buluruz kimdän zayım almaa. Ama biläsiniz, ani bän, Monti Hergeleci, bir parça piinirä satılmêirim.

– Sän piinirä dä bir kör kuruşa da satılırdın, ama şimdi eni kuvettä kendinä üz yapêrsın, duyêrsın, ani bir küü bütün aaçlıktan öldürüp, kaba skemnän olacek çok vakıtlara, – dedi Todur Alaza da çıktı. Hep ölä, aalayarak, da gitti evinä.

– Bän seni kegebeyä vecäm! – dişleri arasından süzdü Monti adamın aardına. Ama o gitti, hiç işitmedi da ne yaydı aazını duşman. Todur sade betva edärdi, stavrozunu yaparak.

– Sibirdä kemiklerin çürüecek, te ne!.. – dedi Monti.

Ertesi günü işittik dädü Todur Alaza geçinmiş, ama diil aaçlıktan. O ölmüş güç gücenmektän hem büük kahırdan, geçirämemiş bu aar kötülüü bir onmadık küü geberdicedän, eski dilencidän.

Bir afta işledi zayım ştabı gecä-gündüz, da üz binnik vergi Kıpçak zavalılarından deriyle karışık koparıldı. Hepsi zayım toplayıcıları o günü ştaba selsovetä toplaşmıştılar. Ştabın başı Monti esapladi, ne toplanmış da büük sevinmeliklän söledi, ki var 100 binnik.

– Şimdi, – ekledi o, – bän telefon ederim raykoma, ani planı tamamnadık. Avşama kadar Kişinêu da bilecek, ani kıpçaklı aktivlär (can alıcılar) işledilär gecä-gündüz. Maşalla, kafadarlar, ura! – baardı o, ama kimsey kavramadı onun urasını...

Taman bu arada bän göz attım pençereyâ da baktım sokaa – selsovetin yanından yolca götürürdülär gömmää bir aaçlıktan geçinmiş. Ölü diildi sandıkta, çan klisedâ urmazdı, kalabalık aardına gitmäzdi. İki adam zabun hem traş olunmadık, başkabak koymuştular raametliyi bir merdiven üstünâ. Ölü yarı çıplaktı, sade ayıp erlerini örtmüştülär bir partallan. Merdivenin önündâ bir arasına girmişti, nicâ boyunduruk içinâ, ilerki taşıyıcı, ardinkısı da hep ölä merdivenin geerideki arasında, gidärdilär mezarlaa dooru gömmää. Ölünün bir kemikli eli hem bacaa sarkardılar merdivendän...

Benimmän barabar baktılar sokaa başkaları da zayım toplayıcıları, ama hepsi yaptılar kendilerini, ki görmeerlär, ne vardı orada, ama ne gözâl yaraştıydı bu tantanalı gündâ zayım tamamnamasında bir "gözâl ölü gömülmesi".

Taa sora belli oldu, ani bu ölü kısmetliyimiş, neçinki onu iki dostu götürürdülär bitki yoluna. Ama taa çoyu, ani geçinmiştilär aaçlıktan "sevgili" zayım kompaniyasında, dururdular içerlerdâ gömülmedik, küüyün köpeklerinâ iyinti...

Alaza Todurun da lafı dooru çıktı. Hergeleci çalışmakları için, öldürmâk planını tamamnamak için oldu kolhoza baş da ona başladı gelmäâ diil Alaza Todurun bir dilimcik piinircii, ama kadalarlan taazâ piinir, binniklärlen para, "Volga" maşinasında gezinmâk, saaya-sola insannarı kakmalamak, düümâk, kimi olsa süümâk, kegebenin elinâ verip, sibirâ aşırnak.

Kolhozun sürülerinâ Hergeleci olduydu saabi, istediini, tutup, kesärdi, beendiini läüzümni dostlarına baaşlardı. Türlü baaşışlar insanın sırtından gün aşırı Kişinêua habar gidärdilär, kendi oollarını, hısımnarını institutlara, universitetlerâ sokmak için.

Ama taa ozaman küü başını kabarttılar. Açan çıktı sıcaklar, da içerlerdâ ölüär başladılar bozulmaa, kokmaa, o geldi rayondan, sevineräk bir yalabık medaliylän güüsündâ. Tez koştı talıgayı da komsomolların yardımınnan toplardılar ölüleri içerlerdän. Zayım kurbannarı erleşirdilär o uzun mezara, angısını cellat saabi hazırlamıştı "sevgili" küülülerinâ. Gömärdilär, ama etiştirämezdi, neçinki ardına başkaları ölürdü, da küüyün içi hep ölä çirkin kokardı. Küü başı, çaarıp-çaarıp adamnarını, baarıp, suvärdi onnarı, neçin ölä kötü işleerlär da ölüär gömülmedik kalêr, sokaklar da pis kokêrlar. Ama birisi bulunmuş da, Alaza Todur gibi, söylemiş ona üzünâ:

– Diil ölüerdän pis koku geler, tuvarişçi prizidatili, ama senin güüsündâ medalidän, – demiş o adam.

– Bir talıgaylan etiştirämeeriz, – aalaşmış bir başkası.

– Koşun taa bir, – pirenenirmiş baş.

– Neredän koşalım, açan bütün küüdâ sade bir çift öküz var. Kendiniz bilersiniz, ani insan malları aaçlık beterinâ kaybetti.

Ama bir sabaa Kıpçak kaldı bitki çift öküzlersiz. Onnarı gecâ için kapardılar selsovetin damına, ama bir gecâ unutmuşlar kitlemäâ da öküzleri çalmışlar, kırdâ kesmişlär onnarı imeelik için.

Küü başı ateş saçaardı izmetçilerinâ:

– Uyumuşunuz, köpeklär, çaldırdınız öküzleri, şindi sırtlan taşıyacınız ölüleri...

Yazımız-üzümüz

Bu "Yazımız-üzümüz" temayı isteerim açıklayalım bizim büyük klasta üürenicilerimizä. Onnar hepsi büüdülär dä olur annasınnar, ani yazı büünkü gündä – var herbir halkın üzü. Bizim gagauz da insannarımız bakmadaan, ani sayıda diiliz çokluk, nasıl başka büyük milletlär, sayarsak kendimizi millet, aazlık ta olsak, var dooruluumuz olsun kendi dilimizdä kendi yazımız. Büün, nasıl hepsimiz biler, gagauzların var kendibaşına Halk bölgesi, adı "Gagauz Eri", ani o bulunêr Moldova Respublikanın içindä hem o var Moldovanın bir bölünmedik, ayırılmadık payı.

Ama läözüm onu da bilelim, ki 1957-nci yıla kadar gagauzların zakonca kendi yazıları yoktu. Elbetki, o zamannar da gagauz insannarı bir yabancılıktan yazardılar evlerinä kiyat, ama bukvaları kullanardılar başka dillerdän: rusçadan ya moldovancadan. Ama bu türlü ödünç oyandan-buyandan yazılar diildilär halkımızın zokonca yazısı. Yazımızı, dilimizi şkolalarda uşaklarımız üürenmäzdi. Da tä, nasıl sölendi, bu türlü yazısızlık, kiyatsızlık ana dilimizdä uzandı 1957-nci yıla kadar, açan iyül ayın 30-unda Moldova Respublikanın Üüsek Soveti, gagauz halkın o zamankı kiyat hem bilim sevicilerin çok çalışmalarınnan, iilmeklerinnän devlet büyüklerinä, gösterdilär, ki gagauzlara da läözüm mutlaka yazı vermää, ki olsun kendi ana dilindä alfabeti.

Taa ozaman bu birkaç gagauz öndercileri: D. Tanasoglu, N. Baboglu, D. Kara Çoban, Mina Kösä hem başkaları, **konuyu** bakarkan, istediylär, ki zakonca alfabetimiz olsun latin yazıların temelindä. Sovetlär Birlii kayıllık verdi olsun yazımız hem şkolalarda başlasın uşaklarımız ana dilindä yazmaa, okumaa. Ama çoyu bürokratlar dediylär, ki bu gagauzları olmaz çok seslemää. Neçin onnar latin alfabetini isteerlar, açan Sovetlär Birliindä binnärlän türk damarından milletlär (üzбек, türkmen, azeri) yazêrlar kirilik yazısınnan.

O uymazdı dilimizä, düzämäzdik orfografiyamızı, ama hiç yazısızlaa da benzemäzdi. Başladıydık basmaa şkola kiyatlarını, şkolalar çekettirdilär başlanğı üürenmeyi ana dilindä. 1960-ıncı yılda başladılar geeri çekmää kulturayı. İlkin kapadılar şkolalarda ana dilindä üürenmeyi. Geldi bizim halkın kulturasında **reaktiya** kara günneri.

Otuz yıl uşaklarımız şkolalarda üürendilär sade rus dilini, ama nasıl herbir işin var sonu, reaktiya da düştü. Moldova ayırılırdı Sovetlerdän ilkin dil sebebinä. Moldovannar zamandan beeri yazmışlar latin alfabetindä, ama Sovet kuveti onnarı zorlan koymuş yazsınnar kirilik bukvalarınnan. Sovetlär Birlii daaldı, Moldova baamsız oldu, döndü kendi latin alfabetinä. Ozaman tamandı zamanı gagauzlar da moldovannarlan barabar geçsinnär kiriliktän latin yazısına, ama bizim intelektualların hem taa pek politika **liderlerimizin** arasında birlik yoktu. Birazı istemäzdi çıkmaa eski yazıdan, çünkü ona artık alıştık, çünkü eni yazıya geçmäk çok para harcanacak hem çok taa butakım boş **argumentlär**, angıların hiç yoktu **logikası**. Bü türlü düşünmeklerä tapıldı kimisi bizim sıradan insannarımız da. Hem taa kirilik yazıda kalmanın maanası baalıydı, boş umutlarlan, çünkü tezdä Sovet sistemi geeri gelecek... Geçmedi çok da bu geeri çekän hastalıklardan başladık kurtulmaa. Bezbelliydi, ki eni zamannarda dilimiz läözüm-di uygun temelä koyulsun, ölä ki taa kolay olsun Evropaya katılmaa hem kaavi türk devletinä dildä **akrabalara** yaklaşmaa. Türkiyenin örnää gösterer, nekadard tez kultura ilerlemiş 40-50 yılların içindä, kullanarak latin alfabetini, eski dolaşık arab bukvala-

rından kurtulduktan sora. Bu gösterer, nekadar ileri bakarmış ozamankı Türkiye liderleri Kemâl Atatürkün kullanmaları altında.

Biz, gagauzlar da, sayıda küçük bir türk soyundan olarak, olmaz kalalım eski yazıda, neçin ki eski kirilik alfabeti bizi geeri çekardı, neçinki bizim ilk popazımız Mihail Çakir kendi ilk yazılarını latin bukvalarında yazmış. Taa da lâazım esaba alınsın, ki latin yazısını kullanêr dünnädâ medişina, biologiya bilimi, hem halklararası dillär (ingiliz, frantiz, ispan h.b.). Ekonomika tarafından da en kaavi devlet Japoniya brakêr binnärlän yıllık bukvalarını da bilgi sayarlarını latin yazılarınınan düzer. Te bu argumentleri esaba aldınan, lâazım derin annayalım, nekadar önemli adım yapmışık latinä geçtiimizlän.

Büün gagauz şkolalarında hem yaşamamızda gagauzlara deyni eni yazımız bir çok önemli istoriya baaşıydır. Eer bu iş vakıdında yapılmaydı, ardımıza gelän evlat boyları bizä maana bulaceydılar da hep bu yola geleceydilər, ama iş olaceydı, elbetki, taa zor. Bu annatmaklaran biz, birkaç yazıcı, birkaç bilimci (D. Tanasoglu, N. Baboglu, İvan Kostandoglu, K. Vasilioglu, İ. Baboglu h.b.) çıktık üüredicilerin toplantılarına, gittik çiftçilerin arasına, annattık, söledik, nasıl Atatürk bu eni yazıya geçmiş... Ama ilktän zordu, kimisi bizi annamazdılar ya istemäzdidilər annamaa, çalışırdı geeri kalıcılar bizi toplantılardan uratmaa. Baarırdılar, ki latinnän insannarı rominnara çekärmişik. Nekadar ayıp olurdu, kimi vatandaşlarımızı, ani annamazdılar, ki romıniyanın yazısı hem Türkiyanın – ikisi birtakım.

Bizim latin yazısına geçmemiz için, çalışmamız, vardı bir **ölüsüyâ** dartışmak eniylän eskinin arasında. Bu enilik için dartışmaları aldıydı kendi üstünä ozamankı biricik gagauzça gazetemız "Ana sözü". Onun ozamankı redaktoru T. Zanet, bunun için onun zaametini olmaz unutmama.

Çok önemli, istoriyaya kaldı onnarın da yazıları, kim latinä karşı çıkardı. Büün çoyu kim yazardı ozaman karşı, sanêrım, kendi laflarını alaceklar geeri, ama ne yazılı kalemän onu zor sıbitmaa diirennän, ölä söler eski halk söyleyişleri. Bu türlü ilk denemeklerdän geçti iki yıl da 1993-tä, mart ayın 13-dä Moldova Parlamenti aldi zakonca karar, ki gagauz halkın yazısı geçsin kirilik temelindän latin alfabetinä.

Şindi biz yaşêrız, 2003-cü yılı dolêr, **onuncu** yıl, nasıl gagauzların ana dili yaşêêr eniycä latin yazısında. Bu yortuyu lâazım olacek küüerdä, kasabalarda, şkolalarda mutlaka, bakmaa da, **kabarmaa**, ani biz bir küçük sayıda halk bulduk kendimizdä kuvet vakıdında ilerlemää, Evropa insannarınınan barabar bilimcä hızlandırmaa kulturamızı.

Geçti 10 yıl, büüdü eni evlat boyları. Büün 52 şkola, otuz binin üstünä üürenici, 85 uşak başçası, neredä terbiyediler çok bin küçüklär, iki universitet Komratta hem Kişinêuda bir pedagoji okulu – yazêrlar hem okuyêrlar latin grafikasında gagauz ana dillerini, türkü çalêrlar hem şiir yazêrlar. Hepsi şkola kiyatları büünkü günädan artık yazıldı, latin bukvalarınınan. Düzüldü yazı kurallarımız, angısı hep taa üüsek uura etişer. Bu işlerä büük yardımnar verdi gagauz basmak işlerine Türkiyenin kalkınmak **dernää** Tika. Onnara bu kiyatlarımız için çok teşükür ederiz.

Sevineriz, ani büün artık latin yazımıza karşı çıkannar yok, sade kimi duşmannar, ani kendileri diil adam üzündä, eltenerlär bişey karşı sölemää, onnarı da kendi şkolacılar hem üüredicilər erindä tükêrlar. İş temeldän belli, ani geeri yolumuz artık yok, artık sade ileri.

Hep burada olmaz saklayalım, ki var çok kusurlarımız da. Bibliotekalarda okumaa kiyatlar gagauz dilindä may hiç yok. Üstün-körün sayarsak, çıkêr var küülerimizdä

dokuz-on bin kiyat, angılarından sade üzdä birisi ya taa azı gagauzça, taa da az kiyat bibliotekalarda latin yazılarında. Bölä kiyatsızlıkta, alışır mı insan eni alfabetlän okumaa? Gagauzça çıkan gazetalar çıkêrlar sponsorların yardımınan. Onnardan da Çadırdä "Gagauz sesi" gazetanın redaktoru raametli oldu çok vakıtsız, çok genç. Sanêrız, ki gagauz gazetalarını läâzım desteklesin Gagauz Erin devleti. Akademiyänın yardımınan çıktı bir sözlük, Gagauzça-rusça-romınca. Onun da avtorlarından birisi artık raametli oldu. Yazık, ani kulturaya çalışannar ölüsüyä işleerlär. Bu bir yanından metinni, ani çok çalışêrlar, saymêêrlar zaametlerini, ama kabaatlıyız da, ani kultura **direklerimiz** becermeriz saymaa, korumaa. Bundan başka, çoyu gagauz dilindä kiyatları, ani bizim literaturaya temel oldular, enidän basılmêêrlar, bu çok ayıp iş...

Adımız "Gagauz Eri", Gagauzistan, ama en önemli toplantılarımızda zaabıtlär utanêrlar ya bilmeerlär gagauzça lafetmäâ. İş kiyatları onnar yazêrlar diil gagauz, baari diil moldovanca, ama yazêrlar rus dilindä. Elbetki, olur yazmaa rusça da, yok ona **kararlumız**. Ama var soruşumuz, nezaman üürenecez kendimizçä yazmaa, lafetmäâ? Çıkêr kimär kerä ölä, ani biz kendimiz gagauzuz, ama dilimiz diil gagauz, ozaman kimiz biz? Sade dilimiz bizi yapêr biz. Başka türlü, nekadar da üünelim, ani biz gagauzuz, kimsey bu işi inanmayacak, açan ana dilindä hergün iyän ekmäân adını başka dildä söleeriz.

konu – soruş, problema, tema
ilerli – önderli, islää
liderlär – başlar
logika – burada özü, temeli
akraba – bir yaşta, akran
ölüsüya – korumayarak saalı
kabarmaa – sevinmäâ
direklerimiz – o kişiler kimä dayanêrız
kararlumız – demäk annasılmış neetimiz

- Düşünün da söläyın dooruda bildik mi o kusurlarımız, angısınnar için N. Baboglu bu yaratmasında yazêr?

Todur Marinoglu

Kaymaklı

(*Annatma*)

Todiyä daykası baaşladı bir palıcık. Çok sevindi çocuk diiri baaşışa. O onu aldı hayada, bir derin çanacaa döktü kaymak sipsilmä. Paliciin adı yoktu, Todi düşünêrdi, nicä onu adlamaa. Te çocuk çeketti geçirmäâ gözdän hayvancın herbir nişancını.

Paliciin kulacıkları genişti, tombarlaktı, nicä yarım ceviz kabı, uçları biyazdı, sarkıktı. Kuyruu kalındı, ucu birdän incelêrdi, önünkü bacakların diz kapakları biyazdılar, benzêrdilär dirsek yamasına. Kaymaa iyêrkän hayvancın uzun kırmızı dilin ucu kaşıcak

olardı da tez-tez iisildärdi imeyi çanakta. Taman güüdä nişannarını seçärkenä, palicik bastı çanaan kenarına, nedän o kapandı da dolayı salt kaymak oldu. Biyaz benek-benek oldu zararının geniş annısı hem uzun kirpikleri, angıları durardı sansın kraa düşmüş. Todi çıkardı basmasını cebindän da çeketti nazlı – nazlı silmää kaymak damnalarını küçücünün kısa ensesindän.

Sora geçti kafasına, ama bu zaman işidildi:

– Saa ol, oolum, ani yorgun anaya iş açmışın. Bu kara tülüyü neredän topladın?

– Bän onu bulmadım. Buncaazı bana dayka baaşladı.

– Al sil onun dizlerini dä, görmeersin mi salt kaymak.

– Onnar diil kaymaklı. Oraları duumasından biyaz, – gülümseyerek dedi Todi.

– Ha taa tez çıkar o kaymaklıni içerdän, – sert dedi anası. – Lääzım temizlemää burasını.

Beş minut arası geçmedi, Todiya mamusu sordu:

– Yaşêr mı taa "Kaymaklı", na biraz yuurt dök şuna.

Avşam üstü Todi yalvardı anası versin biraz süt paalı küçücää.

– Senin o Kaymaklın taa bir aaz oldu sofrada. Na te bu çölmeciklän.

Todi tez çölmeciktän südü döktü demir çanacaa, hatırladı eni dostçaazını.

Yaz günneri geçärdi hızlı. Todi hem Kaymaklı oldular yakın dost. Onnara günnär geçärdilär çok meraklı. Çocukak ürettiydi Kaymaklıyı girgin gezmää lësh üstündä, pardıyı gün-gündän taa üüsektän atlamaa. Kaymaklı bir aydan zeedä eni erdä duyardı kendini sevgili hem çorbacı. Kimär sıra şakadan, oynayarkan takışardı taukların ardına. Ozaman Todiya o saat deydärdilär:

– Çocuum, baala o dostunu, zerä dadandıracan onu diri etä, yımirtaya.

Todinin canı acıyardı bölä küçücüü baalamaa da hep deydärdi baalayacam, da hep bir "unudardı". O düşünärdi başka türlü. "Doyurêrim onu sık – hayvancın aklısına da gelmeer imää aaramaa".

Bir Pazar günü, sabaalän, daykası hızlıdan aldı onnarı gölä dinnenmää. Kaymaklıyı almaa istämedi. "Olaydı saa baka, – düşündü Todi, – o daykaya aldraceydı, ama of, bobacım, iki yıl, nicä çürüyersin".

Karannıcak olarkan, Todi alatlan açtı tokatçı, braktı mamusu ilk girsin.

– Ah, seni ya, – ansızdan baardı anası.

Yımırta... açan dedim baalayasın şunu! Na sana yımırta aazında kaçınêr. Yımırta kapçı aazında Kaymaklı sarıldı Todinin bacaklarına.

– Tez sıbtı onu! Şindi! – korku sesindä izin etti çocukak. Ama Kaymaklı sansın bişey işitmäzdi, kapçık aazında hep bir kaçınardı. Ne bekläardı Todi, işidildi:

– Şindi bana onu tut, koy çuval içinä da götür, brak onu daa çukurunda. Yapmaarsan bunu, bän diilim sana ana, girmeyäsin içeri!

Todi bilärdi mamusunun çetin lafını da o saat yaşlar gözlerindä koydu dostunu çuval içinä da zeetli götürdü daaya. Etiştinyän çukura, o açtı çuvalı, attı çukur içinä bir parça ekmek da tez alatladı. Geeri o hiç bakmardı, ama pek istärdi dostçaazı onu geeridän etiştirsin, sarılsın bacaklarına. Geeri o bakmardı, bak tanıyardı, ani dayanamayacak da çaaracak: "kaymaklı, bana!" – da sora ikisini dä evä kabletmeyecekler. Açan o etişti kapuya, gördü anasını, çeketti enidän aalamaa.

– Git getir geeri, – yımışak seslän dedi anası Todiya. Ama baalı tutacez onu. Todi, kuş gibi, fırladı tokattan da çeketti ne kaçarsan – kaçmaa, – taa tez buluşsun dostunnan.

Tä indi çukur içinä, etişti aşaaankı başına, sora öbürünä, baardı – çaardı, ama Kaymaklı peydalanmadı. O oturdu bir taş üstünä, bangır-bangır aalayarak. Birazdana baktı da aalayarak geldi evä, imää oturmadı, bütün gecä yuvarlandı yorgan içinä. Anası duyardı kendinin kabaatını da bulmardı, nicä çıkarmaa oolunu kahırdan.

Yavaş-yavaş Todi başladı taa siirek aklına getirmää Kaymaklıyı, ama, açan işidardı bir pali sesi, çok sesirgenardı, umutlanarak, ani dostu ses verdi.

Geldi güz. Todi çeketti gezmää şkolaya. Onnarın klasından Todi Mitika bir gün, uroklar bittiyän, danıştı Todiyä:

– Hadi bizä, bän gösterecäm sana, nesoy akıllı hem gözäl bir pali var bendä.

– Nesoy adı onun? – Bulunma.

Tezleyä üreendä bir şüpä peydalandı.

– Açan bölä, – dedi Mitika, – çok meraklandım, gidelim. Todinin gözlerindän fırladı tolu gibi yaşlar. O onnarı hızlı sildi, görmesin kafadarı deyini.

Tä Mitika açtı tokatçı da yalpak seslän çaardı:

– Bulunma, Bulunma, gel bana.

Osaat Mitikaya karşı çıktı kaçarak bir kıvrak büüceräk pali, kalktı geerki bacakları üstünä da üç sıra saldı: "Tyav, tyav-tyav". Todi doldu soluklan, zar-zor ondan çıktı:

– Kaymaklı, Kaymaklı, bana!

Pali ansızdan, geçti Todinin önünä, sarıldı onun bacaklarına, Todi taş gibi düştü-oturdu da çeketti suvazlamaa Kaymaklıyı. Ama Kaymaklı tez kolverildi Todinin suvazlamasından da genä kalktı sluş Mitikanın önündä. Mitika şaşmalı sordu:

– Neredän Bulunma tanıyêr seni?

Todi çeketti sıymama içinä aalamaktan, sora deyäbildi:

– Bän çuvallan braktım onu çukur içinä.

– Şindi ne yapaçêz? – sordu Mitika.

– Biz mamuyulan üfkedän yanıldık. Sän onun taa ii dostu. Ko sendä yaşasın. Sora döndü Kaymaklıya da ilerledi:

– Saa ol dostum, ani prost etmişin beni, – da aldı onu kucak.

- Bu annatmayı küçük kardı-larınıza yada kızkardaşlarınıza okuyun.

Konstantin Vasilioglu

Ne gözäl

Daa heptän siireklendi:
Herersi yaprak
Er kilim gibi oldu:
Ne gözäl! Ya bak.

Yapraklar lüzgerciktä
Dayma fışirdêr.
Bulutlar, sürü olup,
Poyrazdan kaçêr.

Turnalar bitki sesi
Göklerdän verer.
Dolayın boyaları
Gözündä solêr.

Aaçları kâr çırcıplak
Güz birdän braktı.
Onnarın yapraklarını
Dolaya saçtı.

Alçaklar hızlı doldu
Çok renkli yaprak.
Er kilim gibi oldu:
Ne gözâl! Ya bak.

solmaa – benizini (rengini) kaybetmää

- Duygulu okuyun şiiri, açıklayarak onun içindeliini. Anđı nışannar göstererlär güzün gelmesini hem gözelliini? Eer beendiseydingiz, üürenin onu kıyatsız söylemää.

Gözellik

Gözellik yařeêr erdä,
Hepsiciin evlerindä,
Yařeêr dar dereciktä,
Bıyıklı böceciktä.

Gözellik yařeêr erdä,
Al sabaa dannarında,
Kaarlan sarılı daada,
Almalı başçalarda.

Gözellik yařeêr erdä
Herbir uşaan üzündä,
şen ana gülüşündä,
Gençlerin öpüşündä.

Gözellik yařeêr erdä,
Cannarı yısıdarak,
Bizim sert ürekleri,
Gözâl, yalpak yaparak.

Gözellik yařeêr erdä:
Üreklär dolu sevda.
Dostluk açêr, kâr çiçek,
Arada hiç yok kavga.

Gözellik yařeêr erdä,
Bakın kaçmasın evdän:
O bizi kurtaracak
Hem da insan yapacak.

- Neçin sayılêr, ki gözellik kurtaracak dünneyi?
- Sıralayın neredä gözellik yařeêr, siirdan sıracıkları okuyun, dooruluunuzu açıklayarak.

Zaybir

Bir vakıtlar varmış, bir vakıtlar yokmuş. İrak, uzak erlerdä, dünnein taa dibindä yaşayarmış fena Bir gözlü Cadı.

Evelki vakıtlarda, açan Cadı taa iki gözünän görürmüş, adamın biri düüřtä çıkarmış onun bir gözünü. Taman o hazırlanarmış evlenmää. Ama bundan sora onun yavklusu bir gözlüyä gitmemiş. Da ozamandan beeri Bir gözlü Cadı pek üfkeliymiş insana. Kâr emin dâ etmiş, ani insanı hiç raata brakmayacak. Nekadar yaşayacak – okadaar da insana fenalık yapacak.

Yokmuş bu dünnedä ölä er, neredä bilmesinnär Cadının fenalıklarını, neredä yaş dökmesinnär onun beterinä. Türlü girgin, kıyak, kaavi, dev gibi, gençlär verärmişlär laf, bulup, yok etmää o bir gözlü fenalı, ama hepsi kaybelmişlär, birisi da bu işi yapamamış. Bunu da lâázım bilmää, ani pek zormuş onu ensemää, çünkü o pek şiretmış hem çemrekmiş. Bir kıpımda o varmış nicä insandan dönsün bir sinää, sinektän – beygirä,

beygirdän – tavşama, tavşamdan – kartala, kartaldan – yılana, yilandan – balaa, balıktan – domuza, domuzdan – ... O varmış nicä uçsun, kaçsın, üzsün... Tä neçin onu may yokmuş nicä bulmaa hem, bulduynan da, ensemää.

Ama günün birindä Bir gözlü Cadı evindä koyunnarı saayarmış, açan ona yaklaşmış gagauzların arasından pelivanın biri da, seläm verip, demiş:

– Bän yolcuym. Bulunmaz mı bir parça ekmää, çorbacı?

– Buyur, geç, – demiş Cadı.

Adam beklemiş Cadı işini bitirincä . Sora Bir gözlü Cadı aydamış koyunnarı bayır içindä, bir, maaza gibi, erä. Ondan sora Pelivannan ikisi da girerlär hep orayı. Bir vakıttan sora Bir gözlü Cadı tıkamış kapu aazımı büyük–büük, aar–aar taşlarlan da teklif etmiş onu içeri. Orası diilmiş içer, bizim annamamıza görä. Oma orası büyük bir laammış, maazanın bir bölümümüş. Öbür bölümündä bulunarmışlar koyunnar, bu bölümündä da o kendisi yaşayarmış. Yatak, krivat erinä kuru ot döşeliymiş. Yastıkların erinä da Bir gözlü Cadı kullanarmış bir çuval kuru ot.

Oturmuşlar ekmek imää. Bir gözlü Cadıda ekmeklän piinirdän kaarä başka bişey yokmuş. Ama ansızdan bu, dev gibi, Bir gözlü Cadı demiş:

– Bän seni, Pelivan, tanıdım. Sän beni aarêrsın, öldürmää isteersin. Ama bu iş olmasın deyni, bän seni iyecäm. Çoktan insan eti imedim. Hiç küsmä – sän kendin bunu istedin, sän kendin bana geldin.

– İyarsän – iyecän, – demiş Pelivan. Bän senin elindäyim. Yok nöpmaa – sän ensedin.

Bundan sora Bir gözlü Cadı taa bir kerä bakmış kapu aazında taşların kaaviliini da dönmüş geeri. Pelivana ölä demiş:

– Hazırlan, Pelivan, ölümünü kabletmää. Yap bitki duanı da bän seni iyecäm.

Pelivan görmüş, ani kurtuluş yok da demiş:

– Neçin ölä alatlêersın? Vakıt mı yok? Sän etiştirecän beni imää. Bän yok näanı hem nasıl kaçayım. Taa ii diil mi bän seni bizim gagauz zaybirinnän konuklayım. Senin amelin dä taa pek açılacak, şarapçı içtiynän.

– Dooru da söleersin, – demiş Bir gözlü Cadı. – Bu evimdän benim taa biricci dä yoktur kurtulduu. Kär susadım da bu tuzlu piinirdän sora. Ya ver dadayım sizin o zaybirinizdän.

Çıkarmış Pelivan torbasından bir çölmek şarap da bakınarmış, ne içinä dökmää, neylän içmää. Ama Cadı bu vakıt almış çölmää onun elindän, açmış onun aazını da, kaldırıp, bir yudum gibi, kurutmuş dibini.

Ondan sora nesä istemiş sölemää zaybir için, ama dili onu hiç seslemäzmiş. Az vakıttan sora Bir gözlü Cadı, mayıs çuvalı gibi, düşmüş o köşedä kuru otların üstünä da yayılmış. Aazını köpürdüp–köpürdüp başlamış hırıldamaa.

Pelivan, gördüynän, ani Bir gözlü Cadı yapınmêr, ama gerçektän uyuyêr, bulêr bir sivri uçlu pardı da, nekadar varsaydı kuvedi, kezleyip, urêr Bir gözlü Cadının o görän, saa gözünä. Cadı acıdan ölä çirkin baararmış, ani o maazanın tavannarından taşlar düşürmüş, bayır sarsalanarmış...

Şindi Kör Cadı kollarını yaymış da köşedän – köşeyä kaçınarmış, Pelivanı aarayarmış, tutmaa istärmiş, ama... Bir vakıttan sora Kör Cadı biraz uslanmış. Pelivan, girip koyunların arasına, saklanmış, ama sabaayadan hiç gözünü kıpmamış. Hep düşünürmüş, nasıl yapmaa da, laamdan çıkıp, kurtulmaa bu fenalıktan.

Olmuş sabaa. Kör Cadı açmış kapuyu da başlamış salvermää koyunnarı dışarı. Herbirini o yoklayarmış da ondan sora tutup yapaalarından dışarı atarmış,. Bu vakit saymaa da unutmazmış.

Türlü-türlü çalışmış Pelivan, sınıp, çıkmaa, ama... Bir kerä ne kalmış Cadı tutsun onun bacaandan da o genä geeri çekinmiş.

Koyunnarı salverdiktän sora, Kör Cadı genä tıkamış kapuyu o aar taşlarlan. O bilärmiş, ani Pelivan kaldı içerdä, çıkamadı. "Hem çıkamayacak ta, – düşünmüş Cadı. – Taa benim elimä düşmeyincä".

Geçmiş gün. Gelmiş avşam. Kör Cadı, açıp kapuyu, sayıylan koyunnarı içeri salvermiş da genä tıkamış kapu deliini. Pelivan bu gecä da türlü-türlü düşünmüş da bir fikirä girmiş. O annamış, ani sade ölä var nicä kurtulmaa Kör Cadıdan. O sessiz keser en büyük koyunu da sabaalän sarınêr o deriylän.

Kör Cadı, genä sayarak, salverärmiş koyunnarı dışarı. Herkezini genä yoklayarmış da, tutup yapaalarından, dışarı atarmış. Pelivan mekleyeräk bu vakit sokulêr Kör Cadıya, sarılı o kesilmiş koyunun derisinnän. Onu da Cadı yoklamış, bişey duymamış da, tutup, nicä da başka koyunnarı sırtında yapaalarından, atmış dışarı.

Taa salverämemiş Cadı bu "koyunu", nicä läözüm, açan duymuş, ne oldu. O bu "koyunun" aarlından, annamış, ani kaçırıldı Pelivanı, ani bu diildi koyun, ama... Pelivan artık dışardaymış hem uzaktaymış bu korkunç erdän.

Cadının bir gözü baari olaymış, etişip onu paralayaceymış, ama... heptän körkenä, hiç bişey görmäzkenä, ne var nicä yapasın? Yok näpmaa. Pelivan ensemiş.

Çok vakıtlar geçti ozamannardan, ama yoktur işittiim, ani o Kör Cadı insana başka fenalık yapsın. Tä, nicä zaybir yardımnamış Pelivana Bir gözlü Cadıyı ensemää hem dünneyi fenalıktan kurtarmaa.

- Angı janrada yazılı bu yaratma? Teksttän sıracıkları kullanarak, cuvap verin.

Kudrik

Bir vakıtlar varmış, bir vakıtlar yokmuş. Yılın birindä, Bucaan dibindä, açan gecä gün duarmış, kışın çiçeklär açarmış; açan lüzgerlär gözäl insana türkü çalarmış, adamın biri dikmiş eni baa. Her soydan varmış orada: yalabık ta, zaybir da, biyaz da, ama kenara, sınır boyuna, koymuş bir çotuk, angısının hiç adını da bilmäzmiş. Ona yakın, sınır üstünä dä bir Armut fidancı dikmiş.

Yıl razgelmiş yaamurlu, gözäl, da baa içindä bir dä çotuk çıkmamış, ani şaşırısın, tutulmasın. Gün-gündän eni baa eşerärmiş, dallanarmış, çotucaklar yayıllarmış, saabinin üreeni hoşluklan doldurarmış.

Büüyärmişlär sınırda o Armutlan çotuk ta, angısı çıkmış bir arsız Kudrik, angısı büüyärmiş kâr nicä masalda: diil günnärlän, ama saatlan. Öbürlär büüyüncä bir karış, bu büüyärmiş yarım metra. Da o arsız Kudrik taa ilk günnerindän göz koymuştu o batal, levent, gençecik Armuda. Sabaalän gün taa duamazmış nasıl läözüm, nicä Kudrik artık kendisinä er bulamaazmış: yapraklarını fişirdadarmış, dallarını saurdarmış, göz kıparmış, ama Armut aşaa, Kudrää, hiç bakmazmış ta. Onun bakışı bu vakit çok uzaktaymış. O kendi boyuna görä fidannarın arasında eş aarayarmış. Boşuna Kudrik eri yırtarmış,

paralanarmış... Armudun hiç aklısına da bilä gelmäzmiş, ani bu erä yayılannarın içindän var nicä birkimsey onun beterinä uykusunu kaybetsin, onun üreciini debreştirsin.

Gecelerdä Kudrii çok kerä uyku tutmazmış da o saatlarla gözlerini kopardamazmış Armuttan. Bakarmış ona, taa yaşları eşil gözlerindän çıkmayınca. Hem bakarmış hep umutlan, ani onların bakışları ne zamansa karşılaşacak da Armut annayacak, nelär olër Kudriin içindä, Kudriin üreendä. Hem hiç bıkmazmış ta bakmaa, çünkü pek sevärmış bu batal, girgin, levent, gözäl hem kıvrıcık saçlı Armudu. Ama Armut hodulluktan mı, ani dolaylarda hepsindän üsek, hepsindän kaavi – bir dā lüzgär onu iildämemiş aşaa, osa başka sebepä görä mi, ama Kudrää hiç yokmuş bakışını da attı.

Geçmiş birkaç yıl. Büümüşlär Kudriklän Armut. Gençliktän dallarında kannarı kaynarmış. İki dā olmuşlar o yaşta, açan herkezi aarêê kendisinä eş. Artık yakınmış o gün, angısını Kudrik kâr düşündä görärmış, açan o, uzanıp, sarılacak Armudun boynusuna da ozaman o hodul Armut kalamayacak suuk onun duyularına.

Ama günün birindä gelir baayın saabisi. Geçärkän Armudun yanından, adam kösteklenmiş Kudriin uzadılmış kollarına-dallarına. Adamın üfkesi çıkmış, iki pardı bulmuş, Kudriin yanına erä kakmış, dallarını yukarı kaldırmış, iplän onları baalamış.

Adam bunu yaptıynan, Kudrik heptän kesmiş umudu, ama boşuna... Taman ozaman, açan Kudrik kalkmış ayakça, o pardılara-ereklerä dayanıp, Armut görmüş Kudriin boyunu-postunu, onun o eşil şafklı gözlerini, onun o incecik güüdesini hem nazlı yapracıklarını, onun parmacıklarını-bıyıcaklarını – o ilk bakıştan taa beenmiş hem sevmiş Kudrii.

Kudrik, gördüynän bunu, ani Armut ona baktı hem gülümsedi, köktän taa dalların ucunadan, bitki yapracaadan titiremiş. Kudrik sevinmeliktän kendisinä er bulamaazmış. Bundan sora ikisi da sade bir iş düşünürmişlär, nasıl yapmaa da bireri toplanmaa. Makarki onnar şindi dā uzaktaymışlar biri-birindän, ama onların gözleri şindi bir uurdaymışlar, dalları, yaprakları da yukardaymışlar. Şindi onnar, dilsizlär gibi, sade bakışlan hem nişannarlan lafedärmişlär. Ama açan esärmış lüzgär – gençlär kâr doyamazmışlar lafetmää.

Kudrää görünmüş, ani Armut sade bir tarafa büüyärmış, onun tarafına dooru. Kendisinin da dalları taa hızlı başlamışlar yukarı büümää, Armudun dallarına karşı. Kudrik hergün ölçünärmış, sayarmış, nekadar taa kaldı Armudun aşaadaki dallarına etişmää kadar.

Ama bir avşam üstü hava sansın şeytannarın elinä kalmıştı: çıkmıştı bir büyük lüzgär, angısı Armudun dallarını deli edärmış, baa yapraklarını sansın didärmış. Kudrik gücülä kalmış ayakça o ereklerin arasında, ama dalları hep yukarı uzanarmış. Armudun dalları ba erindä dalgalanarmışlar, ba aşaa-yukarı sallanarmışlär, nicä kantarın çanakları.

Tä bu vakıt, açan herbir cannı yada eşillik çalışêr erä iilmää, saklanmaa – Kudriklän Armut, nekadar varsaydı kuvetleri, biri-birinä uzanarmışlar. Kendileri da annayamamışlar, nicä onların parmakları, sansın kerpedennän biri-birinä sıkılmışlar da ölä dā kalmışlar onların bitki günnerinädän.

Sabaalän Kudrik yatarmış Armudun omuzunda, açan güneş ilk bakışını onların üstünä doorutmuş. Esmiş ilk lüzgercik ... İki dā, uyanıp, başlamışlar lafetmää, fışırdayıp yapraklarını, sölemää biri-birinä nazlı hem gözäl laflar. Kim dā hem nezaman da onnara bakmasalar – onnar herkerä birerdäymişlär, sarmaşık durarmışlar. Güzün armutların arasında Kudriin da salkınnarı asılı durarmışlar.

Gelmiş kış. Onnar taa da pek biri – birinä sokulmuşlar, sarmaşmışlar sıkı da sansın uykuya dalmışlar. Çok büük ayazlar olmuş, ama onnar hiç üşümemişlər, çünkü yısıdarmışlar biri-birlerini kendi soluklarınnan hem can sıcaklınnan. İlkyaz geldiynän, onnar başlamışlar türlü plannar kurmaa, ama ... Günün birindä adam gelmiş baayı kesmää. Öbür çotukları kırtıktan sora, kesmiş adam Kudriin dä dallarını, angıları ölä dä asılı kalmışlar Armutun boynusunda. Çok türlü çalışmış adam sökmää, kopartmaa o ölü, kuru dalları, ama ... faydasız.

Kimsey bilmeer, nedän, ama hep o yılın Armut ta kurumuş bir maanasız, bir sebepsiz. Bekim ölecääzaman Kudrik acıdan pek sıkı parmaklarını da öbürü, soluunu alamayıp, buuldu, tikandı. Bekim da Armut annadı, ani onun yaşaması Kudriksiz hiç bişey tutmêêr?.. Bekim dä?..

Kimsey bilmeer, nedän. Ama sade bir iş belli açık, ani Kudriklän Armut biri-birlerini pek sevürmişlər.

Mamu

Mamudan paalı bu dünnedä bişeycik hiç yoktur. Mamunun lafları nazlı, paalı, gözäl, yalpak, sıcak hem tatlı. Onun biyaz saçlarını, göl gibi derin gözlerini, kabarcıklı ellerini bän pek severim hem birkerä bilä unutmam. Mamu yaşasın deyni, bän hazırım kâr genç canımı kurban vereyin.

Emin ederim!

Zavalı hem çok mutlu Vatanım! Sevgili hem çalışkan halkım! Nelär başından geçirdin – sade sän bilersin! Cenklär hem türlü ateşlər yaktılar gagauzları – yakamadılar! Çok türlü duşmannar abandılar üstünä, zeetledilər, istedilər öldürmää – öldürämedilər! Çirkin açlıklar hem salgınnar, türlü belalar hem zorluklar harman taşı gibi çok kerä geçtiler gagauzların üstündän, topraklan hem çamurlan karıştırdılar – kaybedämedilər!

Gagauzlar herbir belanın, zorluun altından, nicä masal kahramannarı, kalkıp, silkindilər da ilerkisindän taa kaavi oldular! Halkım evelki zamannardan artık irmi birinci asırä çattı hem taa da binnärlän yıl yaşayacak!

Böläydir benim kahraman halkım! Böläydir bizim gagauzlar, angıları işin da sırasını bilerlər, dinnenmää-şennenmää da becererlər!

Tä neçin bän büün, kraalı saçlı irminci hem irmi birinci asirlerin çatırında, bän – evelki oguzların oolu – paalı ana topraan önündä, lüzgerdä saurulan halk bayraan önündä emin ederim! Sevgili karagöz Bucaan, kül saçlı çayırların-bayırların önündä, gençecik hem yalpak Gagauziyanın önündä emin ederim! Çalışkan hem arif gagauzların önündä emin ederim, ani nekadar saalım olacak – halkıma, Vatanıma izmet edecäm! Nekadar halım olacak – bütün haşlak üreemi, can sıcaklını, nicä kahraman Danko, halkıma, Vatanıma baaşlayacam! Taa ölüncä – sizi sevecäm, hoşlayacam hem şanlayacam! Emin ederim!

Tutun bu Emini aklınızda!

GAGAUZ LİTERATURASINDA ENİ ADLAR

Vasilisa Tukan

Vasilisa Tukan duudu Baurçuda, Çadır rayonunda, Moldovada. Yaşayan yılları 07.06.1950–13.11.2005.

Duuma erindä bitirdi orta okulu. Ürendi biblioteka zanaatına, çalıştı o uurda. 1981 yılda tamannadı öğrenmesini agrikultura institutunda Kostroma kasabasında. Ötää dooru çalıştı kendi küüyündä agronom-tehnolog. Ana topraanı severäk, bu uurda çok yıllar çalıştı. İki kız anasıydı. Talantı şiir yaratmaa allahtan. Vasilisa Tukan kendi yazılarında gösterer en acılı soruşları, kaldırêr türlü problemleri, o işleri, angıları durardı onun önündä hem ilgilendirärdi yaşamasında. O kendi-kendinä çok kerä sorêr:

*Bu erdä yaşamak neçin gitmeer hiç uz?
Nezaman ii eri görecek gagauz?*

Vasilisa Tukanın şiirlerindä derin can duygularını, dünneyä hem olaylara bakışlarını, iç dünnäsını duyabiliriz. 2010-uncu yılda poetesanın "Şiirlär" adlı kiyadı (şiir toplumu) basıldı.

Okuyalım:

İstämeerim

İstäämerim birinin
Yıldızı süünsün,
Hem bu üzündä erin
Kimseydi düünsün.
Dünnedä ölä insan
Yaşamaa kalsın,
Angısına var bir can,
Ani acısın.

Olsa hepsi kendini
Koysun kantara,
Olmaz yaşamak eni
Boyalı kara.
Olsa hepsindä karar
Kendinä görä,
Yok nicä olsun zarar
Birinä bilä.

- Şiiri dikkatli okuyun.
- Nelär acaba şair istämeer? Sıralayın, o sıracıkları şiirdä taa bir kerä bulun.
- *"Olsa hepsi kendini Koysun kantara,* *Olmaz yaşamak eni Boyalı kara".*
Bu sıracıkların maanasını açıklayın. Duygularınızla paylaşın.

Okuyalım:

Geniş duygulara daalıp

Geniş duygulara daalıp
Annêırım bän, neyä yaşêırım,

Bir büük taazä soluk alıp,
İşlerimi halka baaşlêırım.

- Bu şiiri okumaktan sora ne duygular sizi kapladı?
- Yazdırın avtorun süretini.

Okudunuz mu? Düşünelim..., çıkışları yapalım

1. "Yaban gülü" şiirinde D. Tanasoglu gülü kiminnän yaratırêr?

2. "Ayrı tatlı laf sölä –

Sän bak olma tikensiz!" Ne nasaat poet verer genç kızlara? Açıklayın.

3. D. Tanasoglunun "Sensizim" şiirinde ne için laf gider? Kiminnän avtor kendini yaratırêr, yurtluuna duygylarını açıklayarkan? Cuvabınızı şiirin sıracıklarınınan inandırın.

4. Dimitri Kara Çobanın angı şiirindän bu sözlär:

*Karşıda sürülmüş
iki yol işlenmiş
görünür.
Birisi – kenardan,
biri meradan
örüyer.*

5. Nicä annêrsınız Dimitri Kara Çobanın "Esmäk" şiirindän te bu sıracı: "Rash laftan çok uur gider..."? Açıklayın.

6. Saygılı üürenicilär, Nikolay Baboglunun yaratmalarından taa zeedä sıraladık, umutlan, ki onnarı "Gagauzların istoriyası, kulturası hem adetleri" uroklarında kullanabilirsiniz. Deyecez, gagauzların düün adetläri için annadarkan, "Düün" annatmasından örnek veräbilirsiniz; İkinci Dünnä cenki için laf gidärsä "Yangın içindä" yaratmanın sıracıklarını kullanabilirsiniz.

7. Neçin Nikolay Baboglu sayêr, ki yazı büünkü gündä – var herbir halkın üzü?

8. Gagauzların yazısı nezaman peydalandı? O vakıdadan onnar ne türlü kıyat yazarmışlar? Kimdän ödünç yazıları gagauzlar alardılar? Hronolagiyaya görä bizim yazımızın peydalanmasını düün, bundan sora *onu aklınızda tutun!*

9. Neçin Todur Marinoglu annatmasının adını "Kaymaklı" koumuş?

10. Kim o "Bulunma"? Tanıdınız mı?

11. "Saa ol, dostum, ani prost etmişin beni..." Angı olay için söz gider?

12. K. Vasilioglunun angı şiirindän bu sıracıklar?

*Gözellik yaşêêr erdä, Kaarlan sarılı daada,
Al sabaa dannarında, Almalı başçalarda.*

13. "...Hava sansın şeytanın elinä kalmıştı..." K. Vasilioglunun angı yaratmasından bu sözlär? Açıklayın deyimim maanasını.

14. Bu klasta taa bir eni adlan tanışalım – Vasilisa Tukannan.

15. Vasilisa Tukanın biyografyasını taa bir kerä okuyun.

16. Acaba, neyä V. Tukan yaşamış? Kimä o işlerini baaşlamış?

Acest manual este proprietatea Ministerului Educației, Culturii și Cercetării
al Republicii Moldova

Gimnaziul/Liceul _____				
Manualul nr. _____				
Anul de folosire	Numele de familie și prenumele elevului	Anul școlar	Aspectul manualului	
			la primire	la restituire
1				
2				
3				
4				
5				

- Dirigintele verifică dacă numele elevului este scris corect.
- Elevul nu trebuie să facă niciun fel de însemnări în manual.
- Aspectul manualului (la primire și la restituire) se va aprecia folosind termenii: *nou, bun, satisfăcător, nesatisfăcător*.